UNIVERSITÉ DE NANTES
HISTOIRE, HISTOIRE DE L'ART
ET ARCHÉOLOGIE

UNIVERSITÉ "BABEŞ – BOLYAI"
FACULTÉ D'HISTOIRE ET
PHILOSOPHIE

# THESE

Pour obtenir le grade de

## Docteur de l'Université de Nantes

Discipline : **Histoire**

Présentée et soutenue par :

**Ana-Maria VELE**

**le 23 Mars 2010**

Titre

# LES RELATIONS FRANCO-ROUMAINES (1866-1914)

Directeur de thèse :
M. Jean-Pierre BOIS

M. Nicolae BOCSAN

Jury :
M. Ioan BOLOVAN
M. Michel CATALA
M. Gheorghe CLIVETI
M. Yves DENECHÈRE

Résumé:

On a choisi de révéler et d'analyser des phénomènes sélectifs de la longue règne du Charles de Hohenzollern-Sigmaringen (1866-1914) du point de vue des diplomats français, en étant donné le manque d'un certain démarche, autant que l'intérêt simptomatique pour la revelation du rôle que la France a joué dans la réalisation de la Roumanie moderne, leurs relations bilaterales et l'intensité de leur rapports: les relations internationales, les questions significatives de l'histoire de la Roumanie, quelques aspects diplomatiques et des interférences culturelles et économiques. Par son rang, la France a influencé la Roumanie «la sœur cadette» ou bien «la sœur latine», qui la voyait avec admiration et qui a inspiré son organisation interne et les institutions de l'état roumain.

Avec tous les biens et les mauvais dans les relations Franco-Roumaines, l'intérêt de la France pour le petit pays «danubien» était ferme et invariable pendant la 2ème moitié du XIX-e siècle jusqu'à la grande guerre et cette chose était claire et concrète dans les rapports diplomatiques rédigés par ses représentants en Roumanie.

Mots Clef: XIXe siècle; Diplomatie, Relations Internationales; Politique Extérieure (la Roumanie et la France)

Summary :

We've chosen to reveal and analyse selective events that happened during the reign of Charles Hohenzollern-Sigmaringen (1866-1914) from the perspective of French diplomats. We had in mind the lack of such an approach and at the same time the significant interest to emphasize the part that France had played in the making of modern Romania, their relations and the intensity of their connections: the international relations, the important issues of Romania's history, some aspects concerning the diplomacy, cultural and economic approaches. By its status, France influenced Romania, "the little sister" or "the Latin sister", which looked up to France with admiration and which inspired its internal administration and institutions.

With all the pros and cons in the French-Romanian relations, the interest that France had had towards the little country on the Danube, was clear and resolute during the second half of the XIXth century until the World War I, and this particular aspect was obvious in the reports written by the French diplomats sent to Romania.

Key Words: the XIXth century, the Diplomacy, the International Relations, the Foreign Policy (Romania and France)

MULȚUMIRI

Domeniul relațiilor internaționale, al relațiilor bilaterale şi al diplomației a constituit un spațiu privilegiat de dezbatere şi teoretizare, cu predilecție în ultimele două secole. Relațiile româno-franceze (1866-1914) pot fi în mod facil încadrate acestei inepuizabile surse şi revelarea lor, chiar parțială, contribuie la cunoaşterea dintre cele două popoare (România şi Franța). În această ordine de idei, sperăm că prezenta lucrare îşi aduce aportul la conturarea unui ansamblu de raporturi oscilatorii şi variabile ca intensitate, evidențiate de rapoartele diplomaților români şi francezi pe parcursul domniei lui Carol de Hohenzollern-Sigmaringen.

Pe această cale, dorim să exprimăm sentimente de aleasă gratitudine şi recunoştință domnului Profesor Univ. Dr. Nicolae Bocşan pentru şansa de a-mi iniția demersul ştiințific, dar şi pentru generozitatea şi susținerea dânsului, dovedită pe parcursul întregii cercetări. Remarcile constructive ale domniei sale au contribuit în mod simptomatic la devenirea noastră. Aceeaşi recunoştință o datorăm domnului Profesor Univ. Dr. Jean-Pierre Bois de la Universitatea din Nantes (Franța) pentru solicitudinea şi promptitudinea cu care a răspuns întotdeauna nedumeririlor şi solicitărilor noastre.

De asemenea, dorim să ne exprimăm mulțumirile domnului Profesor Univ. Dr. Ioan Bolovan pentru înțelegerea şi sprijinul acordat cu diverse ocazii.

Cercetarea noastră nu ar fi fost posibilă fără colaborarea fructuoasă şi neprețuită de care am beneficiat din partea unor instituții: Arhivele Naționale Istorice Centrale (Bucureşti), Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe (Bucureşti), Centrul Arhivelor Diplomatice Nantes (Franța), Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe (Quai d'Orsay – Paris) şi nu în ultimul rând Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Cluj. În cadrul acestor instituții, personalul calificat şi profesionist, şi-a probat capacitatea la cel mai înalt nivel, efectuându-şi sarcinile cu strictețe şi probitate. Dintre persoanele care ne-au adresat sugestii şi observații pertinente, am dori să amintim pe Florin Mureşan, căruia îi mulțumim pe această cale.

Dintre colegii care au contribuit în mod real la realizarea acestei lucrări şi a căror suport îl prețuim, am dori să amintim pe Ioana Alina Şuta şi Attila Varga. Ne exprimăm gratitudinea față de Alin Botez, care ne-a corectat unele studii în limba franceză şi nu în ultimul rând aducem mulțumiri lui Frédéric Ung, care ne-a sprijinit cu predilecție în ultimul stadiu al lucrării.

Alese sentimente de recunoştință adresăm tuturor celor care într-un fel sau altul au contribuit la realizarea lucrării noastre.

CUPRINS – TABLE DE MATIÈRES

**Rezumatul (Résumé).....p.2**

Mulţumiri (Remerciements).....p.3

Cuprins (Table de matières).....p.4

**Repere istoriografice……..…p.7**

**Introducere……...p.17**

1. RELAŢII POLITICE ROMÂNO-FRANCEZE

I. Napoleon III şi ordinea internaţională în anul 1866…….…….p.19

II. Franţa şi firmanul de investitură a lui Carol I…….p.27

III. Diplomaţia franceză şi dezbaterea politicii externe a lui Carol în primii ani de domnie……p.58

III.A Iniţiative panbulgare şi panromâneşti la începutul domniei lui Carol……...p.62

III.B Înclinaţii antifranceze……...p.70

III.C Separatismul resurgent!?……..p.75

III.D Denegări în afacerea bulgară şi dezbateri asupra jurisdicţiei consulare…….p.77

III.E Aspecte edificatoare ale jurisdicţiei consulare……p.93

III.F Cazul Dunin…….p.100

III.G Incidentul de la Brăila……..p.108

III.H „Germanizarea" României……...p.112

III.I Bancruta lui Strousberg şi precaritatea poziţiei lui Carol…….p.118

III.J Schiţă de portret a societăţii româneşti (sfârşitul deceniului VII al sec. al XIX-lea)……..p.142

III.K Moartea lui Napoleon III şi România între Marile Puteri în deceniul VII al sec. al XIX-lea……..p.148
IV. Chestiunea Dunării……...p.170
V.A Percepții româno-franceze asupra evoluției „chestiunii orientale”…….p.240
V.B Adâncirea crizei orientale……p.248
V.C Strategia Rusiei de a-l corupe pe Osman Paşa la Plevna (1877)……..p.262
VI Revizuirea articolului VII al Constituției şi recunoaşterea independenței României de către Franța…….p.265
VII. Aspecte ale relațiilor internaționale în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea…….....p.331
VIII. Dezbaterea orientării politicii externe a României în 1883….p.343
IX.A Considerații generale asupra politicii externe după aderarea la Tripla Alianță……..p.360
IX.B Căderea celei mai longevive guvernări I.C Brătianu (1888)….p.381
IX.C Noi interpretări surprinzătoare asupra Afacerii Dreyfus……..p.390
X. Mențiuni referitoare la Memorandum……...p.396
XI. Relațiile internaționale în prima decadă a sec. XX. Implicațiile României şi ale Franței…….p.402
2. RELAȚII DIPLOMATICE ROMÂNO-FRANCEZE.
II.A Diplomația - Etimologia termenului şi obiectul activității sale…… p.417
II.B Inițierea şi consfințirea raporturilor diplomatice româno-franceze……..p.419
II.C Reprezentarea diplomatică a Franței în România (1866-1914)……..p.443
II.D Considerente privind personalul Agenției diplomatice a României la Paris (1860-1881)……..p.462

II.E Personalul diplomatic al României în Franța (1882-1914)….p.467

II.F Un diplomat român la Paris – Nicolae Callimahi-Catargi…..p.486

II.G Procedee diplomatice antagonice: numirea şi disponibilizarea (studiu de caz: Ion Lahovari şi Ladislau Ordega)…….p.497

II.H Legea consulară din 14/26 februarie 1879……..p.512

II.I Aspecte privind vestimentația reprezentanților diplomatici români……...p.516

3. INTERFERENȚE CULTURALE ŞI ECONOMICE.

III.A Alianța franceză……p.519

III.B Notre Dame de Sion……..p.529

III.C Convenția comercială cu Franța……p.538

Considerații finale……..…….p.564

Bibliografie (Bibliographie)……p.570

REPERE ISTORIOGRAFICE.

Tema cercetată, respectiv „Relaţiile româno-franceze (1866-1914)”, nu constituie un subiect caduc deoarece poate fi abordat din multiple perspective nefiind decât parţial analizat şi examinat într-o manieră insuficientă de istoriografie. Problemele generale ale diplomaţiei secolului al XIX - lea reprezintă un domeniu deschis oricăror studii pertinente şi judecăţi de valoare care ar contribui la obţinerea unui tablou general cât mai fidel al realităţii epocii şi eliminarea posibilă a lacunelor sau divergenţelor care ar putea surveni. Tema preconizată nu va trata decât tangenţial generosul sector al diplomaţiei europene din epoca modernă – cu predilecţie aspecte diplomatice cu incidenţă asupra relaţiilor româno-franceze şi reconstituirea personalului diplomatic al ambelor ţări în intervalul 1866-1914 -, deoarece vom încerca să creionăm un ansamblu de cooperare în multiple domenii de activitate, între două ţări de sorginte latină, respectiv România şi Franţa. Informaţiile privind contactele şi raporturile stabilite la nivel economic şi cultural vor fi coroborate cu relaţiile promovate la nivel politic şi diplomatic, rezultând astfel o colaborare completă desfăşurată pe plan regional, însă influenţând evoluţia generală a istoriei şi incluzându-se ca o parte integrantă în macroistorie .

Prezentarea de tip pozitivist a faptelor, evenimenţialul în istorie şi analiza serială va fi întregită de critica impusă surselor, stabilirea veridicităţii acestora, limitarea extrapolărilor, valorizarea unicităţii specificului, dar şi posibilitatea extragerii din întregul conţinut a unor concluzii reale, concrete şi veritabile.

Secolul al XIX-lea, decisiv în afirmarea statului român pe plan internaţional, a însemnat o perioadă de eforturi susţinute pentru ca acesta să dobândească recunoaşterea concertului european şi să dispună de autoritate reală asupra teritoriului şi a cetăţenilor săi, respectiv necesitatea împlinirii dezideratului care însufleţea elita politică românească „unitatea şi independenţa”, precum şi consolidarea acestor achiziţii.

Reconstituirea raporturilor româno-franceze s-a dovedit a fi un demers destul de dificil, însă satisfăcător dată fiind pletora de rapoarte diplomatice întocmite de către reprezentanții diplomatici francezi acreditați în România. Aceştia au abordat problematici extrem de variate în corespondența cu Ministerul Afacerilor Externe sau cu omologii lor acreditați în țările limitrofe şi în marile capitale europene. S-au implicat în dezbaterea afacerilor de ordin politic, diplomatic, economic, maritim, sanitar, social, cultural, religios, judiciar. Nu au trecut cu vederea nici chiar amănuntele aparent nesemnificative. Dintre rapoartele elaborate de aceştia, am operat o selecție detaliată şi m-am oprit cu predilecție asupra problematicilor politice şi diplomatice, dar şi culturale sau economice. Informațiile obținute au fost coroborate pe cât posibil cu rapoartele consemnate de reprezentanții diplomatici români acreditați în Franța, dar şi cu lucrări din istoriografia română şi franceză. Am încercat să identific aspecte spectaculoase, nedezbătute până acum sau doar amintite în unele lucrări. De asemenea, pe întreg parcursul lucrării am evidențiat opinia Franței manifestată prin intermediul reprezentanților săi. Consilierea permanentă a Franței s-a efectuat, însă ascultarea sfaturilor pertinente elaborate de aceasta, nu au fost luate în considerație întotdeauna. Mai mult, uneori au fost percepute într-o manieră nefavorabilă.

Am considerat necesară o inițiere în aspecte ale relațiilor internaționale în anul 1866 şi am insistat cu predilecție asupra personalității controversate a împăratului Napoleon III - sprijinul real al românilor în aplicarea principiului prințului străin -, şi a înfăptuirii acestui obiectiv esențial al politicii româneşti prin venirea noului domn Carol de Hohenzollern-Sigmaringen. Pentru redarea acestor aspecte am utilizat surse edite atât din istoriografia românească, cât şi din cea franceză. În Franța, s-a insistat mult în istoriografie pe epoca celui de-al doilea Imperiu şi în special pe deznodământul survenit la Sedan, însă am operat o selecție a lucrărilor pe care le-am considerat relevante din punct de vedere al aspectelor pe care am dorit să le prezint. Semnificative din această perspectivă apar într-o manieră aleatorie următoarele opere: Bernard de Montferrand, *La France à*

*l'étranger*, Paris, 1987; Lucian Boia, *Napoleon III cel neiubit*, Bucureşti, 2008; Pierre de la Gorce, *Napoléon III et sa politique*, Paris, 1933; Louis Girard, *Napoleon III*, sine loco (s.l.), 1986; George Dethan, Napoleon III et l'Europe des nations, în *Revue d'Histoire Diplomatique*, no.3-4/1984, Paris; Pierre Milza, *Napoleon III*, s.l., 2004; Baronul d'Ambès (pseudonim*), Mémoires inedits sur Napoléon III,* Paris, s.a.; Georges Dreyfus, Roland Marx, Raymond Poidevin, *Histoire générale de l'Europe, vol.3 (L'Europe de 1789 à nos jours)*, Paris, 1980; Vasile Russu , *Viaţa politică în România (1866 – 1871). De la domnia pământeană la prinţul străin,* vol. I, Iaşi, 2001; Nicolae Corivan*, Relaţiile diplomatice ale României de la 1859 la 1877,* Bucureşti, 1984; T.W. Riker, D. Litt Oxon, *Cum s-a înfăptuit România (Studiul unei probleme internaţionale 1856-1866)*, Iaşi, 2000; Anastasie Iordache, *Instituirea monarhiei constituţionale şi regimului parlamentar în România,* Bucureşti, 1997; Paul Michelson, *Romanian Politics (1859 – 187 ). From Cuza to Prince Carol,* Oxford, 1998; A. Filimon, Abdicarea lui Al. I. Cuza şi situaţia Principatelor în anul 1866 în viziunea diplomaţilor belgieni, în *Analele Universităţii „Al. I. Cuza"* din Iaşi, Profesorului Gh. Platon la a 70-a aniversare, tom XLII – XLIII – supliment – 1996-1997; P.P. Panaitescu, Urcarea în scaun a Principelui Carol de Hohenzollern, în *Carol I, amintirea unei mari domnii*, Bucureşti, 2006 .

Sursele româneşti subliniază unele aspecte realizate de Napoleon III, însă insistă asupra alegerii prinţului Carol, apoi dezvoltă politica acestuia atât pe plan intern cât mai ales pe plan extern, sau sistematizează problematici interne cu rezonanţe internaţionale. Dintre acestea o valoare simptomatică şi sub aspectul prezentării poziţiei Franţei până în ajunul războiului de independenţă considerăm a fi lucrarea lui Nicolae Corivan*, Relaţiile diplomatice ale României de la 1859 la 1877,* Bucureşti, 1984.

În abordarea programului de politică externă elaborat în primii ani de domnie, a personalităţii lui Carol – pe care am notificat-o doar tangenţial, nefiind tocmai obiectul demersului propus -, şi manifestaţiile diverse în chestiunea „bandelor"

bulgare, a jurisdicției consulare, parțial al chestiunii evreieşti – întrucât aceasta nu este dezbătută în această lucrare, ci doar amintită -, a proiectelor republicane, a afacerii căilor ferate române, am utilizat: *Memoriile regelui Carol I al României ( de un martor ocular )*, vol. I (1866-1869), vol.II (1869-1875) Bucureşti, 1994; Jehan de Witte, *Quinze ans d'histoire (1866-1881) (d'après les mémoires du roi de Roumanie et les temoignages contemporains*), Paris, 1905; Mite Kremnitz, *Regele Carol al României – Un simbol al vieții,* Bucureşti, 1906; Paul Lindemberg, *Carol I Regele României,* Bucureşti, 1915; Ioan Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor 4 regi (1866-1947)*, vol.I, Bucureşti, 2004; Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României (1866 – 1900),* Bucureşti, 2002; N. Petreanu, *Republica în conştiința poporului român,* Bucureşti, 1972; Nicolae Iorga, *Politica externă a regelui Carol I*, Bucureşti, 1991; Apostol Stan, *Ion C. Brătianu. Un promotor al liberalismului în România*, Bucureşti, 1993; Petre P. Panaitescu, *Români şi bulgari*, Bucureşti, 2003; Nicolae Iorga, *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles Ier (1866-1880),* Paris, 1923; Apostol Stan, *Putere politică şi democrație în România 1859-1918,* Bucureşti, 1995; Dan Berindei, *Românii şi Europa în perioadele premodernă şi modernă*, Bucureşti, 1997; *Carol I, amintirea unei mari domnii*, Bucureşti, 2006; Nicolae Iorga, *Histoire des relations entre la France et les Roumains*, Iaşi , 1917; Dan Berindei, *Societatea românească în vremea lui Carol I (1866-1876),* Bucureşti, 1992. Carol Iancu, *Bleichroeder şi Cremieux. Lupta pentru emanciparea evreilor din România la Congresul de la Berlin (Corespondență inedită 1878-1880)*, Bucureşti, 2006; Carol Iancu, *Emanciparea evreilor din România (1913-1919),* Bucureşti, 1998; Carol Iancu, *Evreii din România (1866-1919) de la excludere la emancipare*, Bucureşti, 1996.

O altă chestiune care dezvăluie o fațetă a raporturilor diplomației europene, în care erau integrate implicit şi Franța şi România era reprezentată de problema Dunării şi a statutului ei pe parcursul secolului al XIX-lea. Dunărea incumba direct România, iar reglementarea juridică a statutului său a interesat în

mod direct statele europene, întrucât aceleaşi dispoziţii care au fost propuse pentru regularizarea navigaţiei pe Dunăre, s-au impus şi altor fluvii europene, care traversau mai multe state. Istoricii români s-au arătat preocupaţi de chestiunea Dunării în ansamblul său, de rolul fluviului, de braţul Sulina, de porturile Galaţi şi Brăila, lucrările efectuate, evoluţia juridică a statutului fluviului, instituţiile implicate în consacrarea principiului libertăţii navigaţiei, combaterea hegemoniei austro-ungare, proiectul Barrère, personalul şi achiziţiile imobiliare, activitatea întreprinsă etc. Lucrări semnificative în acest sens sunt următoarele: Grigore Antipa, *Dunărea şi problemele ei ştiinţifice, economice şi politice*, Bucureşti, 1921; Iulian Cârţână, Ilie Seftiuc, *Dunărea în istoria poporului român*, Bucureşti, 1972; Paul Gogeanu, *Dunărea în relaţiile internaţionale*, Bucureşti, 1970; Nicolae Iorga, *A cui e Dunărea*, Vălenii – De – Munte, 1908; N. Daşcovici, *Dunărea Noastră*, Bucureşti, 1927; Corneliu Mihail Lungu, *Transilvania în raporturile româno–austro-ungare (1876 – 1886),* Bucureşti, 1999; George Sofronie, *Contribuţiuni la cunoaşterea relaţiilor dintre România şi Comisiunea Europeană a Dunării,* Cluj, 1939; Şerban Rădulescu-Zoner, *Dunărea, Marea Neagră şi Puterile Centrale (1878 – 1898)*, Cluj-Napoca, 1982; Gheoghe Cazan, Ş. Rădulescu-Zoner, *România şi Tripla Alianţă (1878 – 1914),* Bucureşti, 1979; D. C. Arion, *Chestia Dunării,* Bucureşti, 1915; L. Bădulescu, G. Canja, E. Glaser, *Contribuţii la studiul istoriei regimului internaţional al Dunării*, Bucureşti, 1957; Mihail Kogălniceanu, „*Cestiunea Dunării*", Bucureşti, 1882; G. Demorgny, *Danube et Adriatique*, Paris, 1934; Ioan-Alexandru Suciu, *România şi Comisia Europeană a Dunării (1856-1948)*, Constanţa, 2005. Una dintre cele mai reprezentative lucrări pe această temă o constituie *Comisia Europeană a Dunării şi opera sa (1856-1931*), Paris, 1931, semnificativă datorită complexităţii sale, incluzând în paginile ei istoria instituţiei, tratatele în care se dezbătea viitorul comisiei sau diverse stipulaţii ce incumbau activitatea şi obligaţiile sale, lista puterilor, a comisarilor europeni, serviciile comisiei, situaţia financiară, proprietăţi, lucrări, aspecte ale dezvoltării comerţului dunărean etc.

Chestiunea orientală a fost abordată şi de unele din sursele istoriografice menționate mai sus, însă nu m-am oprit asupra cursului normal al evenimentelor, ci doleanța mea a fost aceea de a releva noutăți surprinse de rapoartele consemnate de reprezentanții francezi. Totuşi, am tratat deznodământul războiul ruso-româno-turc încheiat prin Tratatul de la Berlin (1878) şi urmările sale pentru țările europene, apoi am insistat pe revizuirea articolului 7 al Constituției din 1866 şi emanciparea evreilor, accederea lor la dreptul de cetate, dar şi pe momentul recunoaşterii independenței României de către marile puteri şi în special de Franța. În consecință am utilizat lucrări şi articole cu preocupări pe acest subiect: Jean-Claude Caron, Michel Vernus, *L'Europe au XIXe siècle. Des nations aux nationalismes 1815-1914*, Paris, 1996; Mihail Kogălniceanu, *Documente diplomatice*, Bucureşti, 1972; Jean Vidalenc, *L'Europe danubienne et balkanique (1867-1970*), Paris, 1973; Gheorghe I. Brătianu, *Originile şi formarea unității româneşti*, Iaşi, 1998; Anastasie Iordache, *Sub zodia Strousberg (Viața politică din România între 1871-1878),* Bucureşti, 1991; Sorin Liviu Damean, *România şi Congresul de pace de la Berlin (1878),* Bucureşti, 2005; *Documents diplomatiques français (1871-1914*), 1ere série, tome second (1er juillet 1875-31 décembre 1879), Paris, 1930; Ştefan Rădulescu-Zoner, Poziția internațională a României după Congresul de la Berlin. Premise ale unei opțiuni*.,* în *Studii şi materiale de istorie modernă*, 6, 1979; Ion Bodunescu, *Diplomația românească în slujba independenței*, Iaşi, 1978; Gh. Căzan, Ion Gheorghiu, Acțiunea politică a guvernului român pentru punerea în aplicare a hotărârilor Congresului de la Berlin privind independența României, în *Din lupta poporului român pentru independență*, (coord. Ioan Scurtu), Bucureşti, 1977; Raymond Recouly, *La IIIe République de 1870 à nos jours (De Bismarck à Poincaré, 60 ans de diplomatie républicaine),* Paris, 1932; Paul Bataillard, *Jean Brătiano et la politique extérieure de la Roumanie (1891*), Bucureşti, 1940; Georges Castellan, *Histoire des Balkans (XIVe – XXe siècle),* Paris, 1991; *Relațiile internaționale ale României în documente (1368-1900*), coord. Ion Ionaşcu, Petre Bărbulescu.., Bucureşti, 1971;

Gh. I. Brătianu, *La politique extérieure du roi Charles I de Roumanie*, Bucureşti, 1940; *Independența României în documente*, vol.I (Documente şi presă internă), Bucureşti, 1997; Ernest Weibel, *Histoire et géopolitique des Balkans de 1 800 à nos jours*, Paris, 2002; Dominique Barjot, Jean-Pierre Chaline, André Encrevé, *La France au XIXe siécle (1814-1914)*, Paris, 1995; R.V. Bossy, *Politica externă a României între anii 1873-1880 (privită de la Agenția diplomatică din Roma*), Bucureşti, 1928; Frederick Kellogg, *Drumul României spre independență*, Iaşi, 2002; Sorin Cristescu*, Carol I şi politica României (1878-1912)*, Bucureşti, 2007; Adrian Marino, L'Indépendence de la Roumanie – conscience nationale, conscience européenne, în *Cahiers d'études littéraires*, no.3/1997.

Relațiile internaționale ale sfârşitului de secol al XIX-lea le-am subliniat prin raportarea la unele surse istoriografice române şi franceze, dintre care parțial au fost semnalate deja. Dezideratul meu era acela de a explica într-o mică introducere, tendințele şi evoluțiile survenite pe scena internațională, sistemul alianțelor elaborat de Bismarck, precum şi unele considerații asupra disensiunilor existente în raporturile dintre statele europene. România şi relațiile sale cu marile puteri şi cu Franța se integrau acestei macroistorii. Constanta preocupare a diplomației franceze pentru direcția politicii externe inițiate de România şi evoluția sa la sfârşitul secolului al XIX-lea, căderea guvernării de 12 ani a lui I.C. Brătianu, unele mențiuni referitoare la mişcarea memorandistă, precum şi un scandal de notoritate internațională (afacerea Dreyfus) au constituit obiectivul pe care îl urmăream. Dintre aceste lucrări menționez următoarele: Edmond Hippeau, *Histoire diplomatique de la 3ème République (1870-1889)*, Paris, 1889; *Histoire de l'Europe (vol.3). L'Europe du XIXe et du XXe siècle (1871-1914) (Problèmes et interprétations historiques)*, comitet director – Max Beloff, Pierre Renouvin, Franz Schnabel, Franco Valsecchi, Paris, 1962; Jean-Claude Allain, Pierre Guillen, Françoise Autrand etc., *Histoire de la diplomatie française (1870-1914*), Paris, 2005; Charles Zorgbibe, *Histoire des relations internationales (Du système de Bismarck au premier conflit mondial) (1871-1914),* Tom I, Paris, 1994; André

Maurois, *A history of France*, Londra, 1956; Michel Laran, Jean-Louis van Regemorter, *Russie-URSS (1870-1984*), Paris/ New York/ Barcelona/ Milan/ Mexic/ Sao Paolo, 1986; Dominique Lejeune, *La France des débuts de la IIIe République (1870-1896*), Paris, 1994; Christian Ambrosi, *L'apogée de l'Europe 1871-1918*, Paris, 1996; J.B. Duroselle, *L'Europe de 1815 à nos jours. Vie politique et relations internationales,* Paris, 1964; Gilles Martinet, Sergio Romano avec Michel Canonica, *Une amitié difficile. Entretiens sur 2 siècles de relations franco-italiennes,* s.l., 1999; Nicolae Bărbuță, Nicolae Bocşan, *Independența României în opinia belgiană*, Cluj-Napoca, 1980; Nicolae Ciachir, *Marile Puteri şi România (1856-1947*), Bucureşti, 1996; André Tibal, *Principes de la politique allemande dans l'Europe du Centre et de l'Est*, Paris, 1930; *Les Mémoirs du chancelier Bülow*, traducere de Henry Bloch, Tom II, Paris, 1931; Paul Mourousy, *Alexandre III et la France*, s.l., 1990; P.M.H. Bell, *France and Britain (1900-1914): Entente and Estrangement,* Londra/New York, 1996; Gh. N. Căzan, Tratatul secret de alianță dintre România şi Austro-Ungaria (1883) în *Revista română de studii internaționale*, 1/1973; Emil Diaconescu, *România şi Marile Puteri după Congresul de la Berlin până la 1914*, Iaşi, 1937; Traian Lungu, *Viața politică în România la sfârşitul secolului al XIX-lea (1888-1899),* Bucureşti, 1967; René, duc de Castries, *Histoire de France, des origines à 1981*, Paris, 1983; *Istoria Franței*, coord. Jean Carpentier, François Lebrun, s.l., 2001; Pierre Miquel, *La Troisième République*, s.l., 1989; Eugen Weber, *Fin de siècle: La France à la fin du XIXe siècle*, Paris, 1986; Hannah Arendt*, Sur l'antisémitisme*, s.l., 2002; Edmond Lerville, *Les cahiers sécrets de la cryptographie. Le chiffre dans l'histoire des histoires du chiffre*, Monaco, 1972; Michel Winock, *Nationalisme, antisémitisme et fascisme en France*, Paris, 1982; Pierre Gervais, Romain Huret, Pauline Peretz, Une relecture du „dossier secret": homosexualité et antisémitisme dans l'Affaire Dreyfus, în *Revue d'histoire moderne et contemporaine,* Nr.1, Tom 55, Paris, 2008; Vasile Vese, *Relațiile politice româno-franceze (1900-1916*), Cluj-Napoca, 1975; *Memorandul 1892-1894*, Pompiliu Teodor, Liviu Maior,

Nicolae Bocşan…, Bucureşti, 1992; Şerban Polverejan, Nicolae Cordoş, *Mişcarea memorandistă în documente (1885-1897),* Cluj, 1973; *Diplomaţia europeană şi mişcarea memorandistă (1892-1896)*, coordonator Corneliu M. Lungu, Bucureşti, 1995, 28 iunie 1892.

Raporturile diplomatice româno-franceze, definiţii ale diplomaţiei, evoluţia instituţiilor diplomatice franceze, obligaţii şi privilegii, ceremonial, protocol, nominalizări şi disponibilizări, caracteristici şi calităţi ale diplomatului, activitate, vestimentaţie, au constituit varietatea subiectelor care m-au interesat cu predilecţie. Personalul ierarhiei diplomatice române şi franceze a putut fi reconstituit din Anuarele diplomatice şi consulare ale Imperiului şi apoi ale Republicii franceze. Pe lângă sursele inedite, informaţiile sustrase au fost coroborate cu cele evidenţiate de sursele edite: Alexandru Burian*, Introducere în practica diplomatică şi procedura internaţională,* Chişinău, 2008; Liviu Petru Zăpârţan, *Negocierile în viaţa socio - politică*, Cluj-Napoca, 2007; *L'invention de la diplomatie – Moyen Age – Temps modernes*, sub direcţia lui Lucien Bély, Paris, 1998; Mircea Maliţa, *Diplomaţia (Şcoli şi instituţii),* Bucureşti, 1975; Roger Vaurs, *L'importance de l'information dans la diplomatie*, Ankara, 1976; Jean Serres, *Manuel pratique de protocole*, s.l., 1992; Nicolae Isar, *Mărturii şi preocupări franceze privitoare la români (secolele XVIII-XIX*), Bucureşti, 2005; *Reprezentanţele diplomatice ale României, vol.I (1859-1917)*, Bucureşti, 1967; Dan Berindei, Înfiinţarea agenţiei Principatelor Unite la Paris (26 august/7 septembrie 1869) în *Studii,* XIII (1960), nr.6; *Diplomaţi iluştri*, vol.I, Bucureşti, 1969; Vasile Nechita, Ion Pohoaţă, *Din istoricul liberalismului economic în România – Ion Strat – un deschizător de drumuri,* Galaţi, 1993; Anne Georgeon-Liskenne, Bucarest, în *Ambassades de Frances. Les trésors du patrimoine diplomatique*, Paris, 2006; Jacques Gachet, *Memento à l'usage des chancelleries diplomatiques et consulaires*, Paris, 1933; Marin Alexie, Nae Androne, *Dicţionar diplomatic*, Bucureşti, 1979; Harold Nicolson, *Arta diplomatică*, Bucureşti, 1966;

Ion Mamina, Gh. Neacşu, George Potra, *Organizarea instituțională a Ministerului Afacerilor Externe. Acte şi documente (1859-1919)*, vol.I, Bucureşti, 2004.

Considerațiile culturale la care am făcut referire nu au reprezentat obiectul multor lucrări. De altfel, ceea ce am urmărit au fost impedimentele care au survenit în cazul implementării limbii franceze pe scară largă în România, obstacolele de natură subiectivă şi urmările intrigilor şi intereselor personale. Raporturile economice româno-franceze au accentuat cu predilecție necesitatea reglementării acestora printr-un tratat bilateral. Noutatea acestor aspecte este revelatoare, cu atât mai mult cu cât clarifică evoluția relațiilor româno-franceze şi înlătură aprecierile eronate. Astfel, printre lucrările consultate se numără următoarele: Pierre Guillen, *L'Expansion. 1881-1898*, Paris, 1984; François Caron, *Histoire économique de la France (XIXe-XXe siècles),* Paris 1981; Anthony Rowley, *Évolution économique de la France du milieu du XIXe siècle à 1914,* Paris, 1982; N. Clipa, Gh. Iacob, *Idei şi fapte din istoria economică a României,* Bacău, 1994; Radu Vasile, *Drumuri şi etape ale modernizării*, Bucureşti, 1987; Georges Cioriceanu, *La Roumanie économiques et ses rapports avec l'étranger de 1860 à 1915*, Paris, 1928; *Premise ale formării pieței economice unitare româneşti (Documente 1862-1914)*, Bucureşti, 1983; C. Botez, I. Saizu, *Acțiuni ale României după războiul de independență („De la Plevna politică la Plevna economică"),* Iaşi, 1988; Victor Axenciuc, *Introducere în istoria economică a României. Epoca modernă,* Bucureşti, 1997.

.

INTRODUCERE.

Perioada pe care ne-am propus s-o cercetăm deține o importanță deosebită în istoria continentului prin pletora de mutații, schimbări, transformări prin care au trecut majoritatea țărilor europene şi din proximitate. Acest interval de timp a fost prolific din punct de vedere al efervescenței relațiilor internaționale şi a oferit multiple aspecte problematizate deja de numeroşi exegeți, însă întotdeauna insuficient abordate. S-a dovedit a fi „l'ére des empires", nu doar din perspectiva afirmării noului tip de imperialism colonial (1875-1914) care facilita supremația economică şi militară, dar şi datorită faptului că „de toute l'histoire moderne, jamais il n'y eu autant de dirigeants se prévalant tout à fait officiellement du titre „d'empereur"[1]. Astfel în Europa suveranii Germaniei, Austriei, Rusiei, Turciei şi Angliei („împărat" al Indiei) şi-au asumat această titulatură.

Intervalul temporal la care ne-am raportat direct a depăşit limita inferioară a ceea ce E. Hobsbawm a numit „era imperiilor" şi a avut un impact deosebit în cazul României, anul 1866 reprezentând momentul venirii lui Carol de Hohenzollern-Sigmaringen pe tronul acesteia. Am încercat să analizăm fenomene selective ale lungii sale domnii din perspectiva diplomaților francezi. Rațiunile care ne-au determinat să antamăm acest demers au fost sincopele unei asemenea abordări, dar şi interesul simptomatic pentru relevarea rolului Franței în înfăptuirea României moderne, relațiile care le-au caracterizat, semnificația, intensitatea şi natura lor. De ce Franța? Datorită istoriei sale şi a importanței pe care aceasta a reprezentat-o în devenirea continentului european. Datorită apropierii, afinităților şi simpatiei resimțite de poporul român vizavi de Franța, dar şi din considerente abstracte şi pragmatice în acelaşi timp, respectiv „o adâncă

[1] Eric J. Hobsbawm, *L'Ére des Empires (1875-1914),* Paris, 1989, p.79-80 (În întreaga istorie modernă, nu au existat niciodată atât de mulți suverani care şi-au arogat titulatura de „împărat").

recunoştinţă intelectuală pentru geniul francez (unul din mărgăritarele cele mai strălucitoare ale civilizaţiei)"[2]. Grandoarea Franţei a fost conştientizată până la Sedan, când a survenit o criză profundă de neîncredere în viitorul celei care a fost „le colosse, le phare, la grande nation de l'Europe pendant près de 2 siècles"[3], adică de la pacea westfalică (1648) care a pus capăt războiului de 30 de ani, până la înfrângerea lui Napoleon I la Waterloo (1815). Această perioadă de apogeu a Franţei a determinat Europa să „vorbească şi să gândească franţuzeşte". Cu toată nefericirea care s-a abătut asupra ei prin înfrângerea suferită în faţa Prusiei, prioritatea Franţei rămânea „son rang" şi necesitatea de a fi în continuare respectată[4].

Măreţia Franţei s-a repercutat şi asupra României „sora cadetă" sau „sora latină", care o privea cu admiraţie şi pe care o inspira în organizarea internă a instituţiilor propriului stat. Aceste stereotipuri erau utilizate frecvent de către personalităţile române educate la Paris. De altfel, Franţa a demonstrat într-o manieră pragmatică ataşamentul său vizavi de România atât în anii 1859, 1866 – când a susţinut activ emanciparea acesteia -, cât şi la sfârşitul primei conflagraţii mondiale când a recunoscut România Mare.

Mulţumirea Franţei putea fi desăvârşită dacă îşi crea instrumentele de exercitare a influenţei asupra României şi îi împrumuta unele din atributele civilizaţiei. Un jurnalist francez (Edmond Texier) prevedea încă din perioada imediat ulterioară războiului Crimeii că „el (statul român) va fi pentru Franţa cea mai frumoasă cucerire pe care ea a făcut-o vreodată în afara teritoriului său. Armata statului român va fi armata Franţei în Orient. Porturile Mării Negre şi ale Dunării vor deveni antrepozitele comerţului francez şi şantierele marinei noastre

[2] Ioan D. Filitti, Adevărul istoric şi judecata serioasă, în *Aprecierea politicei externe a României*, Bucureşti, 1916, p.5.
[3] Philippe Defarges, Déterminants et orientation de la politique étrangère de la France. La France entre rang et Europe., în *Regards sur l'actualité*, redactori Brigitte Masquet, Isabelle Flahault, Bruno Denis etc., februarie 2007, p.6-7.
[4] *Ibidem*, p.9.

(…). România va fi, ca să spunem aşa, o colonie franceză (…)"[5]. Viziunea construită de jurnalistul francez nu s-a dovedit tocmai conformă cu realitatea, ci a fost înfăptuită doar parțial.

Cu toate fluctuațiile înregistrate în relațiile româno-franceze, interesul Franței pentru „țărişoara" de la Dunăre a fost constant pe întreg parcursul celei de-a 2-a jumătăți a secolului al XIX-lea şi s-a concretizat prin rapoartele diplomatice ale reprezentanților săi în teritoriu. La stereotipurile consacrate şi consfințite de istoriografie în privința României – „Belgia Orientului", „Japonia continentului european", „Elveția Orientului" – mai poate coexista şi acela de „colonie a Franței în Orient", deşi puțin cam lipsit de substanță. Nu se putea vorbi de o colonie propriu zisă, însă au existat încercări explicite de extindere a influenței Franței, de multe ori impietate de autorități sau de anumite circumstanțe subiective. Astfel de exemple au fost oferite de Alianța franceză şi Notre Dame de Sion. Tentative de apropiere şi intensificare a raporturilor româno-franceze s-au înregistrat şi în domeniul economic, impulsionate de interesele ambelor părți şi materializate în final printr-o convenție comercială bilaterală. Cele mai simptomatice raporturi s-au înregistrat totuşi la nivel politic prin intermediul diplomației, care monitoriza constant versatilitatea guvernului român şi a diverselor evenimente ce surveneau în mod permanent în această țărişoară sau cu incidență asupra sa, tărâm aflat la confluența a trei mari imperii cu perspective de politică externă distincte.

## 1. RELAȚII POLITICE ROMÂNO-FRANCEZE.

### I. NAPOLEON III ŞI ORDINEA INTERNAȚIONALĂ ÎN ANUL 1866.

A doua jumătate a secolului al XIX-lea a constituit o perioadă de transformări simptomatice în istoria statelor europene şi implicit în relațiile dintre ele. Împlinirile naționale efectuate prin polarizări nebănuite de unii lideri şi

[5] Ovidiu Muntean, *Imaginea românilor în Franța la mijlocul secolului al XIX-lea,* Cluj-Napoca, 2005, p.240-241.

modificările teritoriale au generat numeroase disensiuni diplomatice, dar şi confruntări belicoase. Aceste circumstanțe novatoare au produs atitudini specifice şi au determinat luări de poziție antagonice, cu efecte indezirabile şi consecințe ulterioare greu de prevăzut. Bineînțeles că noul context internațional a fost realizat de personalitățile politice care s-au impus prin forța împrejurărilor, a caracterului şi a instrucției deosebite, a ideilor moderne sau care au beneficiat de posibilități favorabile şi o carismă deosebită.

O astfel de personalitate a fost Ludovic Napoleon Bonaparte (Napoleon III), întemeietorul celui de-al II-lea Imperiu francez (1852-1870). Acest personaj controversat şi paradoxal mai ales în deciziile de politică externă, a contribuit în mod substanțial la înfăptuirea statului român modern, deşi meritele sale sunt minimalizate de istoriografia franceză. Din perspectivă românească, acesta a constituit exponentul principiului naționalităților care a facilitat în manieră evidentă venirea principelui Carol de Hohenzolern-Sigmaringen pe tronul Principatelor Unite, devenite ulterior România. La cauza românească a contribuit în mod decisiv un personaj de care nu se ştie prea multe şi care a reprezentat un impuls pentru Napoleon III în sprijinirea unificării Principatelor Române, respectiv Hortense Cornu „filleule (fina) de Napoleon III”[6]. Caracterul confidențial al obiectivelor lui Napoleon III a periclitat însăşi direcția politicii externe oficiale, întrucât reprezentanții diplomatici francezi acreditați în străinătate nu erau informați în mod curent şi sistematic asupra manierei de a acționa.

Istoriografia franceză nu-i glorifică opțiunile întrucât s-au finalizat prin redutabile eşecuri, deşi intențiile inițiale au fost lăudabile. Franța identifică şi analizează acțiunile politice ale lui Napoleon III prin urmările pe care acestea le-au generat. Consecințele hotărârilor împăratului au provocat decăderea Franței într-o putere de rang secund pe plan european şi internațional după înfrângerea de la Sedan. Cu toate acestea, notorietatea sa cunoaşte diverse grade de reprezentare, de la aversiune şi repulsie întâlnită la Victor Hugo, care nu-i recunoaşte meritele şi-l

[6] Bernard de Montferrand, *La France à l'étranger*, Paris, 1987, p.256.

plasează în rândul personalităților nesemnificative, atribuindu-i apelativul de „Napoleon le Petit", până la glorificarea exacerbată cu nuanțe divine prezentă în opera omonimă a lui Philippe Séguin „Louis-Napoléon le Grand"[7]. Exegeții au încercat să traseze maniera de interpretare şi mecanismele de gândire ale lui Napoleon III pe parcursul întregii sale domnii, bogată în campanii militare indezirabile şi infructuoase - dar inițial cu perspective favorabile - sau strategii politice neconcretizate sau imperfect trasate. Diversele ipostaze prin care acesta revine în atenția contemporanilor judecători variază de la visător la mediocru[8], incapabil de a finaliza o acțiune antamată, orator neconvingător şi poticnit „Modul lui de a acționa era şovăielnic. Nu ştia să comunice. Făcea eforturi să-şi impună părerile (…). Avea mai multă perseverență, chiar încăpățânare, decât forță. Era un personaj ascuns, insesizabil, misterios"[9].

Ceea ce i-a alienat simpatiile marilor puteri (dintre care Rusia, Austro-Ungaria, noua putere care se profila, respectiv SUA, iar mai târziu chiar şi Italia), au fost deciziile sale în materie de politică externă. Gestionarea acestui domeniu nu a fost desăvârşită, întrucât acțiunile sale nu au fost suficient analizate şi concret punctate. Avea o viziune globală, însă se împiedica în detalii, care-i scăpau din vedere sau asupra cărora nu stăruia. Ideile sale erau viabile în teorie şi sustenabile, doar în măsura în care erau planificate cu finețe. Astfel, ceea ce a urmat a fost chiar un paradox „Tout en parlant beaucoup de paix, il fit beaucoup de guerres"[10]. Demersurile sale de politică externă au fost caracterizate astfel „(…) aussi magnifique en ses plans que débile dans l'exécution (…), son imagination se grise par l'attrait des perspectives lointaines. Du reste, nulle pensée de gain (…)"[11]. Hotărârile sale s-au dovedit a fi neinspirate pentru că trădau o discontinuitate în consecvență. Un alt element nefast a fost reprezentat de caracterul influențabil al

[7] Lucian Boia, *Napoleon III cel neiubit*, Bucureşti, 2008, p.12.
[8] *Ibidem*, p.14, 19.
[9] *Ibidem*, p.28.
[10] Pierre de la Gorce, *Napoléon III et sa politique*, Paris, 1933, p.38 (vorbind mult despre pace, el a făcut multe războaie).
[11] *Ibidem,* p.41 (pe cât de măreț în planurile sale, pe atât de fără vlagă în executarea lor, imaginația sa se pierde în farmecul unor perspective îndepărtate. În reste, nici un gând de câştig…).

împăratului, care pleca urechea la diverşi consilieri din anturajul său, ale căror perspective s-au dovedit a fi lamentabile în final, iar dezastrul de la Sedan imposibil de evitat. Punctele sau principiile trasate de politica externă a lui Napoleon III au fost următoarele: a reda Franţei libertatea de mişcare în Europa şi acţionarea în sensul imposibilităţii refacerii alianţei din 1815; odată obţinută această libertate, a o utiliza în serviciul naţionalităţilor pentru destabilizarea şi divizarea monarhiilor conservatoare ale Europei, iar în final a facilita în mod global expansiunea şi extinderea influenţei franceze[12].

Poziţia Franţei vizavi de chestiunea poloneză i-a alienat simpatiile Rusiei, alături de care Prusia a arătat o atitudine binevoitoare. De altfel, pe aceeaşi direcţie antagonică Rusiei, s-au aflat atât Austria cât şi Anglia. Motivaţia Franţei a rezidat din faptul că între polonezi şi armatele napoleoniene au existat legături. O raţiune în plus a fost conferită de confesiunea catolică a polonezilor, persecutaţi de ortodocşi. Cu toată solidaritatea, Franţa nu concepea desfăşurarea unui război pentru cucerirea independenţei Poloniei, deşi se manifesta în favoarea acestui deziderat[13].

Austria era îndepărtată pe parcursul procesului de unificare a Italiei, dar şi datorită neutralităţii binevoitoare a Franţei, care a favorizat alianţa italo-prusacă din 1865. Lungile întrevederi dintre Napoleon III şi Otto von Bismarck de la Biarritz şi Saint-Cloud au avantajat politica prusacă în defavoarea celei austriece şi au participat la restrângerea influenţei acesteia în statele germane în 1866[14]. Napoleon III a avut numai de pierdut din jocul său duplicitar, prin politica neutralităţii garantate Austriei în schimbul Veneţiei în caz de victorie – pe de o parte -, şi prin acceptarea măririi teritoriale a Prusiei biruitoare, dorind în van avantaje sub forma unor compensaţii – pe de altă parte -[15]. În acestă circumstanţă, Franţa a înregistrat doar un eşec, întrucât nu a obţinut nimic din înfrângerea

[12] Bernard de Montferrand, *op.cit*., p.274.
[13] Louis Girard, *Napoleon III*, sine loco (s.l.), 1986, p.329-330.
[14] George Dethan, Napoleon III et l'Europe des nations, în *Revue d'Histoire Diplomatique*, no.3-4/1984, Paris, p.264.
[15] Pierre Milza, *Napoleon III*, s.l., 2004, p.540.

Austriei, dar nu a beneficiat nici de vreun avantaj din succesul repurtat de Prusia. Compensațiile teritoriale râvnite nu s-au concretizat, mai cu seamă că acestea nu au fost specificate în mod clar anterior. Degeaba Napoleon III a fost consiliat să maseze efective militare pe Rin pentru a forța Prusia la concesii, acesta a rămas neclintit în obstinația de a întreprinde vreun demers susceptibil de urmări belicoase. Conştient de caracterul pacifist al Franței, Napoleon III a preferat să urmeze sfaturile ministrului său de interne La Valette, care afirma că o eventuală mobilizare pe Rin ar genera o efervescență națională în Germania, iar Europa ar asista doar la o paradă a des reiteratului principiu al naționalităților susținut atât de fervent de împărat[16].

După Sadowa şi imposibilitatea recuperării prestigiului Austriei în dauna Prusiei în statele germane, Rusia înclina spre noua putere germană învingătoare. O prefera Austriei, care o concura în Balcani, aceasta în timp ce Anglia îşi arată nonşalanța în afacerile europene, neposedând o armată terestră concurentă. În aceste condiții Franței îi rămânea în mod teoretic posibilitatea alierii cu ruşii, însă în acest tandem nu avea de câştigat mai mult decât poseda deja, dar cu riscul de a pierde mult, prin subscrierea la concesii în Orient în favoarea Rusiei[17]. Anglia s-a îndepărtat de Franța datorită apropierii acesteia de colosul estic, dar şi din cauza atitudinii suspectate de Marele Albion, conform căreia Franța şi-a manifestat propensiunile expansioniste prin anexarea Savoiei şi Nisei[18].

De asemenea, Bismarck nu s-a comportat ca un învingător după înlăturarea Austriei şi preluarea hegemoniei asupra statelor germane. Dezideratul său era ca această putere să graviteze în jurul Prusiei şi să nu-şi găsească un aliat în Franța, doar pentru a-şi demonstra caracterul vindicativ. De altfel, oferta generoasă a lui Bismarck pe care o flutura într-o manieră diplomatică Austriei, consta în suportul moral şi în impulsul dat acestei puteri de a-şi satisface propensiunile de supremație în Orient. Începând cu anul 1866, spre Imperiul

[16] *Ibidem*, p.541.
[17] Louis Girard*, op.cit.,* p.396-397.
[18] Lucian Boia, *op.cit*., p.169-170.

Otoman se îndrepta atenţia tuturor puterilor europene - un fost glorios imperiu, şubrezit de lupte intestine, care căuta sprijin oriunde îl putea obţine -. Marile puteri şi-au făcut un crez din menţinerea status-quo-ului în Turcia pe parcursul celei de-a 2-a jumătăţi a secolului al XIX-lea. Constantinopolul a devenit un centru simptomatic al diplomaţiei mondiale, acolo combinaţiile marilor personalităţi din ierarhia diplomatică erau ţesute şi activate.

Bismarck s-a remarcat în mod strălucit prin maniera în care a elaborat principiul legitimităţii puterii germane, principiu fundamentat pe conducător şi nu pe popor „(il) voit (…) dans la monarchie un principe politique (et non divin) et dans la nation et le peuple un instrument pour assurer et consolider ce pouvoir. C'est ce qui le rapproche de Napoléon III auquel il voue d'ailleurs une réelle admiration"[19]. Războaiele pe care acesta le-a întreprins (1864, 1866, 1870) s-au bazat pe o strategie a utilităţii, în sensul că le-a elaborat punctual pentru a-l avantaja în negocierile politice din interior şi diplomatice din Europa[20].

Sadowa a reprezentat totodată un semnal de alarmă şi pentru Franţa, care nu a anticipat victoria atât de intempestivă a Prusiei şi care a conştientizat prea târziu consecinţele atitudinii sale pasive. A considerat însă oportună şi necesară o reformă a armatei care în anul 1866 număra sub drapel 385 000 de oameni activi, dintre care 100 000 în Algeria, Mexic, Roma[21]. Pasivitatea fusese adoptată în faţa înfrângerii survenite asupra Austriei în pofida tuturor avertismentelor pe care Napoleon III le-a primit din partea agenţilor săi de informaţii şi a consilierilor din anturajul său. Pentru o acţiune energică împotriva Prusiei şi o ameninţare directă a militat şi ministrul de externe Drouyn de Lhuys, însă împăratul s-a rezumat doar la acceptarea cu nonşalanţă a realităţii, iniţiind astfel seria eşecurilor al căror deznodământ urma a fi Sedan-ul[22].

---

[19] Sandrine Kott, *Bismarck,* Paris, 2003, p.254 (El vede în monarhie un principiu de esenţă politică şi nu divină, iar în naţiune şi popor doar un instrument pentru asigurarea şi consolidarea acestei puteri. Aceasta îl apropie de Napoleon III pentru care întreţinea o reală admiraţie).
[20] *Ibidem*, p.278.
[21] Louis Girard*, op.cit.*, p.402.
[22] Bernard comte d'Harcourt, *Les quatre ministères de Drouyn de Lhuys,* Paris, 1882, p.319.

Afacerea mexicană a constituit o altă fază nefastă a politicii împăratului francez, întrucât s-a aventurat din raţiuni facil de înţeles - respectiv vise de mărire şi de extindere a grandorii civilizaţiei franceze pe alte continente -, într-un puzzle în care nu poseda toate cadrele de reconstituire. Nu era pregătit pentru o acţiune de asemenea anvergură. Consecinţele unui demers necugetat au fost previzibile, însă foarte dificil de acceptat: „elle avait coûté la France 6000 de ses meilleurs soldats, 336 millions de francs (pour en récupérer 60)"[23]. Aceste pierderi materiale şi umane au fost agravate şi de deteriorarea relaţiilor cu noua putere care se afirma, respectiv SUA, a cărei doctrină Monroe nu-i permitea Franţei amestecul în chestiunile continentului american. Chiar şi cu viitorul conducător al Imperiului austro-ungar Franz-Iosif, Napoleon III îşi periclitează relaţiile, întrucât în cadrul bravadei mexicane, fratele acestuia Maximilian şi-a găsit sfârşitul tragic[24].

Direcţiile în care Napoleon III îşi îndrepta politica externă erau determinate de aceleaşi raţiuni, care s-au dovedit a fi avangardiste. Pe lângă componenta confesională şi religioasă – respectiv răspândirea prozelitismului catolic în lume, dar şi valorile civilizaţiei franceze -, un rol semnificativ a fost conferit laturii economice, de fapt chiar un rol de prim rang[25]. Totodată o viziune la fel de atipică pentru timpurile sale consta în „à fonder une association européenne solide en faisant reposer son système sur des nationalités complètes (…)"[26]. Stabilirea obiectivelor de politică externă şi diplomaţie era apanajul lui Napoleon III, care afirma ambasadorului Prusiei la Paris într-o manieră impregnată de condescendenţă „je sais seul quelle sera la politique extérieure de la France"[27]. Nu părea a fi aşa sigur totuşi, mai ales că ambiţioasa împărătească Eugenia prelua unele atribuţii ale politicii externe, iar chestiunile externe (Polonia, Danemarca, sau războiul austro-prusac) i-au zdruncinat demnitatea şi i-au limitat

[23] Pierre Milza*, op.cit.,* p.539.
[24] *Ibidem*.
[25] Lucian Boia, *op.cit*., p.94, 113.
[26] Georges Dethan, *op.cit.,* p.258 (Fondarea unei asociaţii europene solide bazate pe un sistem de naţionalităţi complete).
[27] Albert du Roy, *Domain réservé (les coulisses de la diplomatie française)*, Paris, 2000, p.87 (Eu singur ştiu care va fi politica externă a Franţei).

considerabil influența, astfel încât în mintea lui Napoleon III se înfiripa ideea conform căreia doar o confruntare victorioasă îi putea reda prestigiul pierdut[28].

Politica europeană fundamentată pe principiul naționalităților în accepțiunea lui Napoleon III l-a împiedicat să întreprindă vreo acțiune menită a impieta unificarea germană. Nu a întrevăzut consecințele susceptibile a fi generate de acest fapt, însă a încercat să ofere o soluție la organizarea Europei variate din punct de vedere etnic[29]. La fel a impulsionat şi unificarea italiană fără a reflecta asupra posibilelor repercusiuni. Apoi s-a realizat că de fapt „nous avons tort chaque fois qu'à notre frontière nous créons une force"[30]. Degeaba Napoleon III era considerat principalul culpabil în războiul franco-prusac, responsabilă de acest fapt istoric era întrega națiune conform unor opinii – în contextul rolului preponderent pe care Prusia începea să-l joace în Europa -, întrucât entuziasmul popular era extraordinar. Exemplificând un moment al acestei frenezii populare, baronul d'Ambès – personaj misterios, susceptibil a fi o personalitate a celui de-al 2-lea Imperiu, probabil baronul Heeckeren d'Anthès, fost deputat şi senator -, preciza că fusese martorul ocular al unui incident inspirat de un eventual război franco-prusac. La manifestarea unei neîncrederi în victoria eventuală a Franței manifestată de o persoană aflată într-un autobuz, acest bărbat a fost luat pe sus şi aruncat din mijlocul de locomoție încă în mers. „Je crois bien qu'il est mort"[31].

Actul reclamării de compensații, nominalizarea sau revendicarea Luxemburg-ului, drept contrapondere pentru creşterea puterii Prusiei şi în favoarea menținerii echilibrului puterilor, l-a reprezentat pe Napoleon III capabil a încălca propria direcție asumată în apărarea principiului naționalităților[32].

---

[28] Beckles Willson, *L'ambassade d'Angleterre (1814-1920) – Un siècle de relations diplomatiques franco-britanniques,* Paris, 1929, p.208.
[29] Georges Dethan, *op.cit.,* p.261.
[30] Baronul d'Ambès (pseudonim*), Mémoires inedits sur Napoléon III,* Paris, s.a., p. 867 (Am greşit de fiecare dată când la frontiera noastră am creat o forță).
[31] *Ibidem*, p.952 (Cred că este mort).
[32] Georges Dreyfus, Roland Marx, Raymond Poidevin, *Histoire générale de l'Europe, vol.3 (L'Europe de 1789 à nos jours)*, Paris, 1980, p.293.

Principiul naționalităților care l-a făcut celebru pe Napoleon III era subrogat gradual de cel al legitimității în Europa „le sentiment national constitue l'une des principales forces politiques de la période 1851 à 1914"[33].

Aceste circumstanțe internaționale labile şi precare s-au desfăşurat în preajma schimbării regimului de la Bucureşti. Fără Napoleon III viitorul României ar fi fost incert, astfel cel puțin în acest caz principiul naționalităților a dat roade. Venirea lui Carol de Hohenzollern-Sigmaringen a reprezentat în istoria României un nou început la care Franța a contribuit în mod indiscutabil. Dacă problematica italiană sau chestiunea poloneză nu s-au finalizat în maniera dorită de strategiile politice ale împăratului francez, România a reprezentat o excepție de la regula eşecului, favorizată fiind şi de diferendele existente între marile puteri, astfel concretizându-se politica „faptului împlinit".

## II. FRANȚA ŞI FIRMANUL DE INVESTITURĂ A LUI CAROL I.

Anul 1866 debutează cu dificultăți în domeniul politic, surprinse de diplomația franceză în cadrul corespondenței agentului diplomatic francez la Bucureşti (d'Avril) cu ministrul de externe al Franței (E. Drouyn de L'Huys, apoi Moustier). Începutul anului 1866 este întâmpinat de Al. I. Cuza în impas, înconjurat de intrigi şi conspirații, profilându-se implacabilul „punct terminus„ al domniei sale. A fost catalogat drept incompetent de către „monstruoasa coaliție„ incompatibil cu revendicările Divanurilor ad-hoc în noua situație internațională, care reclama pe tronul Principatelor un principe străin. A fost incriminat a nu fi patriot ci avid de putere - această aserțiune dovedindu-se a fi improprie, eronată întrucât devotamentul şi loialitatea față de țară au încununat probitatea caracterului său -. Dovada acestui fapt o reprezintă intenția abdicării în favoarea unui prinț străin dintr-o familie domnitoare europeană, doleanță exprimată în corespondența

[33] Dominique Barjot, Jean-Pierre Chaline, André Encrevé, *La France au XIXe siècle (1814-1914)*, Paris, 1995, p.533 (Sentimentul național constituie una din principalele forțe politice ale perioadei 1851-1914).

iniţiată cu Napoleon III încă din octombrie 1865, apoi în finalul mesajului de deschidere a sesiunii parlamentare 1865/1866. Agentul francez descrie incidentele care periclitează situaţia politică dovedindu-se a fi un bun cunoscător al realităţilor româneşti.

## RETROSPECTIVĂ ASUPRA ULTIMELOR LUNI DE DOMNIE ALE LUI ALEXANDRU IOAN CUZA.

Semnalele unei crize profunde şi iminente subliniate de către corpul diplomatic de la Bucureşti au apărut încă din a doua parte a anului 1865, însă s-au acutizat spre sfârşitul anului. Agentul şi consulul general francez Tillos, consemnează în rapoartele sale adresate ambasadorului francez de la Constantinopol (Moustier), realităţile îngrijorătoare din Principate şi accentuează suspiciunile de culpabilizare a Rusiei pentru tendinţele sale instigatoare şi intrigante. Pentru a-şi susţine aserţiunile, acesta relatează chestiunile abordate într-o întrevedere dintre prinţul Al. I. Cuza şi agentul rus de la Bucureşti, Offenberg. Acesta din urmă încearcă să câştige încrederea prinţului român şi simulează intimitatea, prin dezvăluirea conţinutului unei depeşe exclusiv destinate lui de către gen. Ignatiev, trimisul rus la Constantinopol.

Conţinutul documentului reliefează încă ab initio forţa Rusiei, care într-un scenariu extrem se pronunţă capabilă de a ţine piept întregii Europe, identificând în cadrul ei viitorul rival timp de decenii, respectiv Austria. Cu toate acestea, la frontiera sa vestică - respectiv în Principate – se impunea în viziunea Rusiei existenţa unei domnii leale şi loiale. Astfel, „le premier témoignage de cette reconnaissance serait le Grand Cordon de St. André (…), qui n'est destiné qu'aux têtes couronnées"[34].

[34] Ministerul Afacerilor Externe Franţa, Centrul Arhivelor Diplomatice Nantes (în continuare M.A.E.F., C.A.D. Nantes), *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 178 (august 1865-1866), nenumerotat, Bucureşti 12 decembrie 1865, de la Tillos către Moustier (prima mărturie a acestei recunoaşteri ar fi Marele Cordon al Sf. Andrei…, care nu este destinat decât capetelor încoronate).

Urmează nişte propuneri simptomatice şi interesante adresate lui Cuza - enunțate fățiş -, respectiv garantarea aceloraşi venituri şi extinderea protecției asupra copiilor prințului român rezultați din urma relației extraconjugale avute de acesta cu doamna Obrenovich. Tillos marchează iscusința agentului rus, care exploatează toate slăbiciunile domnului „la peur, la vanité et l'avarice"[35]. Cuza îl informează pe agentul francez asupra conținutului întrevederii avute cu Offenberg, însă omite unele amănunte, cum ar fi decernarea înaltei decorații ruse, sau oferta indemnizației. Cât despre intențiile pacifiste ale Rusiei, agentul francez nu este încredințat de durata lor şi lansează un posibil scenariu în cazul unei confruntări belicoase. În circumstanța indezirabilă a unui război, Rusia ar avea de înfruntat o tabără reunită de puteri, Austria - care la rândul ei are propriile interese în Principate -, Anglia şi Franța – care nu voiau redeschiderea chestiunii orientale -, şi Turcia – în detrimentul căreia aceasta s-ar produce. Prusia poate adopta o atitudine imprevizibilă. Pe de o parte, Tillos era conştient de propensiunile aventuroase ale lui Bismarck - pe care îl cunoştea personal şi care nu ar fi avut rețineri în cazul dobândirii unor avantaje pentru țara sa -, însă pe de altă parte, opiniile sale puteau să nu reflecte tendința conducătorului său, care putea reclama doleanța de a nu-şi aliena simpatiile austriece. În această circumstanță Prusia se putea proclama pentru neutralitate, însă oricum Rusia ar avea împotrivă o forță redutabilă şi şanse incerte de reuşită[36].

În contextul acutizării crizei interne, majoritatea agenților diplomatici de la Bucureşti au primit de la guvernele proprii instrucțiuni similare de conduită, însă interpretarea acestora a fost nuanțată. Rapoartele diplomatice nu revelează conținutul exact al instrucțiunilor, însă din relatările lui Tillos rezultă faptul că în principiu, fiecare agent era responsabil de consilierea cât mai adecvată a domnului, pentru a nu-i compromite şi mai mult poziția şi pentru a-l sprijini să depăşească momentele dificile pe care le traversa țara.

[35] *Ibidem* (frica, vanitatea şi avariția).
[36] *Ibidem.*

Maniera de interpretare a instrucțiunilor s-a dovedit a fi diferită şi divergentă, oscilând de la suport moral la presiune. Astfel, reprezentantul francez îşi sfătuia omologii să fie alături de Cuza pentru a demoraliza sau a împiedica orice tentativă primejdioasă a multiplilor pretendenți la tron. Prin acest demers se respecta onestitatea şi se obstrucționau acțiunile opoziției. Agentul englez Green, nu subscria la poziția pacifistă şi binevoitoare a lui Tillos, ci propunea „une sorte d'intimidation collective"[37]. În opinia sa, constrângerea şi presiunea exercitată asupra domnitorului era mai eficace şi susceptibilă a-l salva. Agentul austriac îşi identifica propriile interese şi considera că utilizarea unei anumite doze de presiune asupra guvernului era binevenită, însă în sensul de a „améliorer la situation des 300 000 autrichiens qui sont dans les Principautés et pour obtenir une influence plus grande dans le pays"[38]. Reprezentantul diplomatic italian se raliază propunerii engleze în timp ce omologul său prusac preferă abordarea unei atitudini rezervate din lipsa de noi instrucțiuni. Offenberg, agentul rus se rezumă la constatarea dificultății situației. Din reuniunea corpului diplomatic reiese ca o concluzie esențială în privința domniei lui Cuza, că aceasta se clatină ca o barcă în mijlocul unei furtuni, iar echilibrarea i se impune în mod imperativ, în caz contrar riscând să se scufunde în mod iminent.

Tillos face previziuni şi alcătuieşte scenarii posibile, iar experiența sa şi raționalitatea ideilor sale, se regăsesc în analiza eventualelor posibilități. Conform opiniei sale ar exista două eventualități, însă ambele nefaste. Prima ar fi o revoluție, însă nu o crede reală dat fiind caracterul românilor „la mollesse roumaine ne la fait pas prévoir"[39], iar cea de-a doua ar fi un atentat contra domnitorului, ai cărui dușmani îşi îngroaşă rândurile şi devin tot mai puternici. La scurt timp, viziunea agentului francez se dovedeşte a fi una reală.

---

[37] *Ibidem*, Bucureşti 29 ianuarie 1866, Tillos către Moustier, ambasadorul francez la Constantinopol, nenumerotat (o anumită intimidare colectivă).
[38] *Ibidem*, (a ameliora soarta celor 300 000 de austrieci din Principate şi a obține o influență mai mare în țară).
[39] *Ibidem*, (nu poate fi dedusă sau intuită datorită lipsei de voință a românilor).

Franța nu voia redeschiderea chestiunii orientale şi suspecta Rusia de aceasta perspectivă, de aceea încerca să impună un guvern cu tendințe antiruse. Tillos opina că schimbarea ministerială ar reprezenta doar o modificare de formă şi nu de fond, unica soluție viabilă fiind un guvern responsabil în materie de finanțe, care ar echilibra bugetul şi ar elimina deficitul[40].

Într-o întrevedere cu domnul, reprezentantul francez conştientizează presiunile pe care trebuie să le înfrunte Cuza, însă subliniază faptul că o a doua lovitură de stat nu ar fi eficientă întrucât ar extrapola o chestiune locală. Pentru a salva situația disperată a țării, acesta îi propune o soluție domnului român. Consideră că amânarea cu 3 luni a reunirii Camerelor, i-ar permite lui Cuza o analiză aprofundată a stării financiare a Principatelor şi i-ar da un răgaz în vederea întocmirii unui buget echilibrat similar celui din 1865, calmând astfel situația[41]. Această propunere nu este agreată de domnitor, care o consideră neadecvată şi radicală. Crede că o schimbare a componenței ministerelor ar fi suficientă, astfel însărcinându-l pe conservatorul prinț Moruzzi a-l forma. Diplomatul francez nu apreciază ca favorabilă această alegere, întrucât acest personaj era mai loial Rusiei decât prințului român. Această preferință neinspirată îl conduce pe Cuza – conchide Tillos - în mod previzibil „à sa perte”[42].

Incapabil a forma un guvern experimentat şi capabil a scoate țara din criza profundă care se adâncea pe măsura trecerii timpului, acelaşi personaj Crețulescu a fost păstrat la preşedinția Consiliului de Miniştri. Acesta împărtăşea aceleaşi tendințe filoruse, conform opiniilor agentului francez. Chiar dacă s-au efectuat substituiri de persoane, sistemul rămâne identic – „tout ira comme par le passé jusqu'à ce que tout se décompose”[43] -, astfel în conformitate cu vederile modernizatoare ale lui Tillos, Cuza ar trebui să-şi focalizeze atenția asupra

[40] *Ibidem.*
[41] *Ibidem.*
[42] *Ibidem,* (la pierzanie).
[43] *Ibidem,* (totul va merge ca în trecut până când va surveni descompunerea).

metamorfozei fondului (sistemul nefuncţional şi deficitar) şi nu asupra formei (modificările ministeriale).

Încă din primele zile ale anului 1866 a fost anunţată o revoltă susceptibilă a avea loc pe 24 ianuarie/5 februarie. Într-o astfel de atmosferă nesigură, incertitudinea era augmentată de răspândirea pe străzi a unor pancarte cu texte ca, de exemplu: „Jos hoţii". Altele mult mai infamante erau afişate la palatul lui Cuza specificând că acesta este de închiriat de la 24 ianuarie. Domnitorul a fost vizitat de consulul Rusiei, baronul Offenberg şi de cel al Austriei, Eder, care l-au avertizat asupra unei acţiuni indezirabile - aceea că opoziţia ar fi plătit 1000 de ducaţi unui personaj anonim pentru a-l asasina în ziua de 24 ianuarie, asigurându-l totodată de faptul că 400-500 de oameni erau decişi a realiza o demonstraţie şi a mărşălui spre palat. Eder susţinea că a vorbit cu unul dintre aceştia şi l-a sfătuit să renunţe la acest act grav, pasibil de prejudicii şi consecinţe dificil de evaluat. Prinţul a ordonat remiterea unei sume de 40 000 franci prefectului poliţiei pentru a descoperi conspiraţia[44].

În data de 2 februarie, procurorul general şi directorul poliţiei au descins la reşedinţa unui personaj pe nume Janoglou - fost redactor al unui jurnal - şi înfăptuind o percheziţie, au descoperit o scrisoare semnată de Gr. E., care specifica faptul că C. A. Rosetti a consimţit la distribuirea de foi imprimate cu texte denigratoare la adresa lui Cuza. Janoglou a infirmat posesia acestei scrisori declarând că o vede pentru prima oară. Un reprezentant al poliţiei întreprinde o percheziţie la Grigore Eliade - proprietar al jurnalului „La Sentinelle" -, iniţial fără nici un rezultat, urmată la 2 ore de o nouă cercetare, în urma căreia în camera acestuia au fost descoperite 2 pancarte cu textul „Jos hoţii". Frapat de descoperire, Eliade pretinde că în absenţa lui, poliţia i-a plasat pancartele. Toată tărăşenia este expusă într-un articol din „La Sentinelle", în care deplânge atitudinea denigratoare a poliţiei la adresa sa - vădit dăunătoare imaginii sale -, şi-şi sfătuieşte cititorii să

[44] Direcţia Arhivelor Naţionale Istorice Centrale (în continuare D.A.N.I.C.), *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 12, cadrele 89-92, Bucureşti, 6 februarie 1866 (de la Maurin-Rié către Drouyn de Lhuys, ministrul afacerilor externe al Franţei).

rămână la casele lor pe 24 ianuarie şi să reziste instigărilor la agitaţie. În pofida avertismentului se răspândesc o mulţime de zvonuri care neliniştesc, că se va atenta la viaţa prinţului în timp ce acesta va călări - persoanele incriminate fiind 2 polonezi -, că mai multe grupuri de agitatori vor obstrucţiona buna desfăşurare a activităţii unor instituţii cum ar fi Curtea de Conturi sau Ministerul de Finanţe, sau că domnitorul va recurge la dictatură. Aceste zvonuri colportate de unii şi de alţii nu pot fi verificate, dar un lucru este cert şi anume că populaţia Bucureştiului nu intenţiona a se revolta cu toată nemulţumirea care domnea, mai ales în rândul armatei care nu mai primea în mod regulat solda existând totodată şi dereglări în aprovizionarea cu mâncare. Cu toate acestea în ziua cu pricina, prinţul Cuza şi generalul Florescu au parcurs călare cartierele cele mai populate ale oraşului dar nicăieri spiritul turbulent nu s-a manifestat. Seara a asistat la o piesă de teatru şi la o reprezentaţie de gală dată de municipalitate, însă n-a constituit subiect al detractării şi al demonstraţiilor ostile[45]. Reprezentantul Franţei consemna anumite opinii referitoare la Cuza:

„Ţara" i-a conferit puterea şi aşteptările sale legitime s-au orientat în direcţia înfăptuirii şi desăvârşirii marilor doleanţe, dar şi soluţionarea problemelor cu care se confruntau Principatele, pentru ca în această manieră să-i fie justificată încrederea „dont elle l'avait honoré„. Ion Ghica constata că prinţul Al. I. Cuza nu s-a ridicat la înălţimea misiunii încredinţată de naţiunea română, ci „avait au contraire adopté (…) la voie qui devait le plus sûrement mettre son pays sur la plus mauvaise pente„[46].

O stipulaţie esenţială a programului instituit de Divanurile ad-hoc era aceea a alegerii unui prinţ străin dintr-o familie domnitoare din Europa - soluţie considerată a fi optimă pentru dezvoltarea Principatelor -. La această idee a subscris şi Cuza dându-şi consimţământul că atunci când împrejurările îi vor permite sau îl vor sili, să părăsească tronul în favoarea îndeplinirii dezideratului

[45] *Ibidem.*
[46] *Ibidem*, 24 februarie 1866, cadrul 173 (a adoptat in mod contrar…calea care direcţiona în mod sigur ţara sa pe cea mai nefastă direcţie (pantă)).

națiunii. La începutul anului 1866, în contextul pregătirii unei alianțe pruso-italiene împotriva Austriei - asupra căreia plana un război iminent pentru stabilirea hegemoniei în lumea germană -, un principe străin ar fi reprezentat un factor favorabil de stabilitate pentru Principate. „Monstruoasa coaliție" a recurs premeditat şi prematur la răsturnarea domnitorului, acționând la întunericul nopții într-un moment inadecvat, necorespunzător, când programul de reforme propus de Cuza era în plină desfăşurare[47]. Reprezentantul diplomatic francez Tillos, - care analizase într-o manieră pertinentă ultima perioadă de domnie a prințului indigen -, mărturisea că aceste reforme nu se regăseau în formă manifestă, iar carențe simptomatice erau identificate în sistemul financiar, care necesita o reformare imperativă. De altfel, pe parcursul întregii domnii, nici un guvern nu s-a dovedit atât de puternic pentru a întreprinde o organizare viabilă a instituțiilor statului şi administrației.

Este un fapt aproape fără precedent istoric ca un eveniment atât de radical, să fie îndeplinit în urma unui efort infim, fără vărsare de sânge, cu promptitudine, fără confruntări sau proteste nici măcar izolate. Cuza s-a stăpânit admirabil în circumstanțele imprevizibile la care a fost supus, dând dovadă de patriotism prin absența unei împotriviri, care ar fi determinat consecințe mult mai grave.

În data de 11/23 februarie la ora 5 dimineața, Al. I. Cuza a urmat cererea şi voința națiunii - reprezentată de câțiva fruntaşi politici -, abdicând şi lăsând puterea unei locotenențe domneşti alcătuită din generalul Nicolae Golescu, colonelul Nicolae Haralambie şi Lascăr Catargiu. Guvernul constituit susținea că va ține cont de reglementările votate de Divanurile ad-hoc: unire, prinț străin, autonomie şi neutralitate, guvern constituțional. În aceeaşi zi, Adunarea Electivă a României a proclamat, iar Senatul a ratificat alegerea ca nou suveran al Principatelor Unite a Alteței Sale Regale Filip, Eugeniu, Ferdinand, Balduin, Leopold, George, conte şi duce de Saxonia, conte de Flandra, sub numele de Filip

[47] Gh. Ghimeş, *Ideea de republică la români*, Bucureşti, 1972, p.60.

I. Această alegere fusese sugerată de Ion Ghica - un personaj controversat -, aflat în fruntea guvernului care exercita puterea[48]. De altfel, Ion Ghica a fost cel care a condus grupul conspiratorilor în noaptea fatidică a înlăturării prinţului Cuza, având deja experienţă în asemenea manevre oculte, deoarece asistase la un precedent fiind cel care „avait déjà renversé le Prince Bibescu en 1848”[49].

Cu toate că marele eveniment produs în Principate a fost prevăzut de Tillos şi de ceilalţi agenţi diplomatici, totuşi a reprezentat o surpriză prin rapiditatea cu care a fost înfăptuit. Era cunoscut faptul că prinţul Cuza devenea tot mai impopular, că administraţia sa constituia un permanent focar de nemulţumire la nivelul întregii ţări, că instituţiile statului erau dezorganizate, însă indicatorii de primejdie nu aversizau asupra unui moment de turnură atât de pripită şi intempestivă. Vestea că românii s-au dezis de Cuza şi au procedat la formarea unui guvern provizoriu a convers spre o surpriză generală. Calmul cu care această „revoluţie” a fost acceptată - deoarece nu s-au înregistrat demonstraţii, nu au existat tulburări generate de acest eveniment - a reprezentat un alt act de stupoare. Demersul unanim al proclamării unui prinţ străin a încununat acest act, iar dacă marele public nu protesta însemna – în accepţiunea Locotenenţei domneşti - că s-a desfăşurat cu asentimentul său, ceea ce demonstra faptul că-şi va asuma şi consecinţele[50], aceasta reprezentând concluzia firească a reprezentantului diplomatic francez.

Imediat după înlăturarea lui Cuza, Tillos a solicitat în mod imperativ o întrevedere cu acesta, în cadrul căreia fostul domn român mărturiseşte că a

---

[48] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 12, Bucureşti 24 februarie 1866, cadrul 172; M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 178 (august 1865-1866), nenumerotat, Bucureşti 20 februarie/7 martie 1866; Arhivele Ministerului Afacerilor Externe Bucureşti (în continuare A.M.A.E. Bucureşti), *Fond Paris*, Dosar 2, Corespondenţă şi rapoarte (1866), Copie a unei circulare adresate agenţilor puterilor garante la 20 februarie/7 martie 1866, nenumerotat; T.W. Riker, D. Litt Oxon, *Cum s-a înfăptuit România (Studiul unei probleme internaţionale 1856-1866)*, Iaşi, 2000, p.470-471.

[49] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 178 (august 1865-1866), nenumerotat, Bucureşti 24 februarie 1866, Tillos către Moustier (ambasadorul francez de la Constantinopol), (l-a înlăturat deja pe prinţul Bibescu în 1848).

[50] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 12, depeşa politică din 28 februarie/7 martie 1866, cadrul 182.

renunțat benevol la tron, nefiind constrâns. De altfel, îl consilia pe agentul francez să nu denigreze alegerea populară ci să o susțină în rapoartele sale. Stupefacția lui Tillos era cu atât mai reală cu cât informațiile corpului diplomatic erau antagonice aserțiunilor lui Cuza, astfel neputând conchide că doar el a ajuns la aceste concluzii. Singura explicație în ochii reprezentantului francez pentru această abordare ar fi fost poziția umilitoare în care se afla Cuza şi conşientizarea faptului că revenirea sa la tron ar fi o himeră[51]. Tillos îl înştiințează pe fostul domn de faptul că primise un emisar venit din partea unui căpitan român – respectiv Solomon -, care era dispus să intervină pentru a reda prințului tronul, însă diplomatul francez nu subscrie la acest demers susceptibil a determina asasinarea lui Cuza. De altfel, acesta din urmă îl consiliază pe agentul francez să-l avertizeze pe Solomon – care ulterior demisionează – asupra posibilelor consecințe[52]. Tillos a fost singurul reprezentant diplomatic care a avut acces la fostul domn, orice întrevedere sau discuție ulterioară fiind imposibilă datorită unei directive a Locotenenței domneşti, a cărei legitimitate era îndoielnică în ochii Franței – fiind rezultatul unui complot care compromisese imaginea armatei -.

Agentul francez fusese subiectul unor suspiciuni ca urmare a acestei întâlniri cu fostul domn, relatate într-un raport diplomatic, în care deplânge răstălmăcirea cuvintelor lui chiar de către Cuza. Acesta ar fi susținut (în fața lui Anton Arion), că Tillos i-a propus să revină în fruntea țării, însă a refuzat acest demers. Dezamăgit, diplomatul francez consideră neavenit şi inadecvat comportamentul lui Cuza, pe care l-a sprijinit financiar atât personal cât şi pe alte persoane din intimitatea sa[53].

O altă viziune rezidă din faptul că încetarea domniei lui Cuza era aşteptată de puterile Europei – teorie susținută de rapoartele lui Tillos -, care îşi arogau dreptul de a-i determina sfârşitul însă în manieră proprie. Oamenii politici români

[51] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 178 (august 1865-1866), nenumerotat, Bucureşti 24 februarie 1866, Tillos către Moustier.
[52] *Ibidem.*
[53] *Ibidem,* Bucureşti, 10 martie 1866, Tillos către Moustier.

n-au luat în considerare dezideratul diplomației europene şi au procedat la înlăturarea domnitorului fără acordul prealabil al acesteia, de aceea acțiunea a fost considerată o „revoluție„[54]. Aparent, între cabinetele europene – în speță, cel francez, englez şi austriac -, se stabilise o concordanță de opinii în privința afacerilor orientale. Principatele reprezentau un teritoriu instabil şi susceptibil a se transforma în elementul declanşator al chestiunii orientale, ceea ce era contrar dezideratului diplomației acestor puteri. De aceea - prin intermediul agenților lor diplomatici -, încercau să-l avertizeze pe Cuza asupra sorții care-l aştepta şi asupra intrigilor agenților ruşi. Rusia era suspectată de predispoziția pernicioasă de a încălca prevederile Tratatului de la Paris (1856), ceea ce ar fi periclitat garanția puterilor şi ar fi creat contextul favorabil unor dispute sau diferende în Orient.

Principiul consacrat de Divanuri referitor la principele străin era treptat adoptat şi de personalitățile politice devotate fostului regim, pentru că în această manieră luptele interne pentru tron nu-şi mai aveau obiectivul concret şi erau constrânse a înceta. Alegerea unui indigen ca domnitor potența tulburările interne şi se profila desfacerea unirii, previziune subliniată de către diplomația franceză. De altfel, în aceeaşi manieră şi-a argumentat şi Ion Ghica pledarea în favoarea prințului străin, în caz contrar profilându-se nefericita circumstanță de a păstra unirea prin forță. Conştient de efemeritatea şi de interimatul Locotenenței domneşti – care era chemată la putere doar pentru a gestiona chestiunile curente şi pentru a asigura o minimă siguranță -, Ion Ghica afirma că entuziasmul popular avea aceeaşi intensitate atât în cazul ducelui de Leuchtenberg cât şi în cel al contelui de Flandra. Acesta din urmă era preferat deoarece se considera că puterile europene ar concorda mai uşor la alegerea lui[55].

Din corespondența consulului francez de la Iaşi (Charles Tissot) s-a constatat o reacție mai mult decât pozitivă la ştirea abdicării lui Cuza, „une très

[54] *România în relațiile internaționale (1699 – 1939*), coord. L. Boicu, V. Cristian, Gh. Platon, Iaşi, 1980, p.187; Vasile Russu , *Viața politică în România (1866 – 1871). De la domnia pământeană la prințul străin,* vol. I, Iaşi, 2001, p.62.

[55] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 178 (august 1865-1866), nenumerotat, Bucureşti 10 martie 1866, Tillos către Moustier.

grande joie". Ca oraş, Iaşi-ul pierduse mult din toate punctele de vedere (politic, comercial, financiar, chiar cultural şi diplomatic) odată cu transferarea capitalei la Bucureşti, iar uniunea fusese văzută şi înțeleasă ca o „annexion de leur pays à la Valachie, comme une absorption au profit de celle-ci de toutes leurs ressources"[56]. Consulul francez nu fusese informat de conspirația secretă contra lui Cuza şi bănuia că acest fapt s-a datorat rezervei celor implicați de a nu compromite acțiunea. De asemenea, se considera că interesul Franței era de a-l menține pe Cuza la putere.

Informații interesante asumate de Tissot lansau ipoteza unor implicații externe în răsturnarea regimului Cuza. Raționamentul pe care acesta se baza, rezida din informațiile pe care le deținea cu privire la o subscripție clandestină organizată în cursul anului 1865 de către comitetul conspirativ. Persoane bogate şi influente din elita ieşeană - cunoscute de către Tissot -, au subscris verbal la o contribuție cuprinsă între 10-15 000 de franci pentru a subvenționa acțiunile subversive ale comitetului. Cu toate că aceşti bani nu au fost depuşi ulterior, totuşi comitetul a dispus de 300 000 franci pentru coruperea militarilor şi a celorlalți funcționari, dar şi de un arsenal de 2 000 de puşti însoțite de muniția aferentă[57]. Identitatea atribuită entității externe implicate nu era certă în opinia lui Tissot, însă înclina mai degrabă spre Rusia decât spre Turcia. În favoarea acestei direcții, un alt fapt survenit în 1865 îl îndemna să coreleze căderea lui Cuza cu acțiunea Rusiei, respectiv trimiterea de către reprezentantul diplomatic rus de la Iaşi a 30 000 de ducați colegului său de la Bucureşti, în ajunul evenimentelor din 15 august 1865[58]. Acest moment de răbufnire şi de dezordine internă împotriva domniei lui Cuza a accentuat carențele regimului, nemulțumirile şi iminența căderii acestuia.

---

[56] *Ibidem, Fond Iaşi (Yassy),* Corespondența consulului Ch. Tissot cu ministrul de externe de la Paris, (ianuarie 1864-august 1867), Iaşi 12/24 februarie 1866, filele 107-108 (anexare a țării lor la Valahia, ca pe o absorbire în favoarea acesteia, a tuturor resurselor lor).
[57] *Ibidem*, telegramă cifrată inițial, Iaşi 17 martie 1866, fila 113.
[58] *Ibidem.*

Caracterul „revoluției" din Principate a alarmat Sublima Poartă, care a ripostat la aflarea veştii printr-o reuniune a Consiliului ambasadorilor într-o şedință extraordinară convocată de Aali Paşa, al cărei scop era prezentarea unui plan de conduită gândit de curtea otomană în conformitate cu care trebuia acționat. Reacția otomană confirma faptul că Poarta nu va concorda cu noua situație din Principate, motivând că uniunea a fost limitată la durata domniei lui Cuza şi se pronunța pentru separație. Totodată Aali Paşa a propus trimiterea la fața locului a unui comisar imperial însoțit de câte un delegat al fiecărei puteri garante în vederea realizării unei anchete, care să analizeze cu rigurozitate faptele şi să cerceteze necesitățile populației moldo-valahe[59].

Reprezentanții puterilor au declarat că nu aveau instrucțiuni preconizate de guvernele proprii de aceea nu se puteau decide asupra manierei de a acționa, însă au evidențiat faptul că dacă trupele turceşti - luând măsuri de precauție -, s-ar apropia de frontierele moldo-valahe cu intenții belicoase, aceştia nu vor avea altă alternativă decât a acționa în mod colectiv şi a iniția o înțelegere prealabilă între toți cei interesați.

La acest demers colectiv, Aali Paşa a preferat o nouă strategie şi i-a invitat pe toți reprezentanții a se supune la trimiterea către guvernele proprii a unor propuneri ale Porții şi a adresa câte o depeşă telegrafică identică necifrată reclamând instrucțiuni - condiție abuzivă deoarece directivele specificate de guverne trebuiau cunoscute doar de ambasadori -, care acționau după posibilități încercând a le îndeplini, dar nu întotdeauna împrejurările erau favorabile unor asemenea misiuni. Prin această intervenție Aali Paşa şi-a depăşit atribuțiile, opinie împărtăşită de diplomația franceză. Diplomații puterilor europene n-au protestat, pentru a nu fi suspectați de atitudine retrogradă, astfel depeşa a fost trimisă în aceeaşi zi tuturor cabinetelor interesate. Anglia, Franța şi Prusia s-au declarat în favoarea menținerii uniunii Principatelor concordând asupra alegerii prințului de

[59] *România în relațiile internaționale*…, p.188; Nicolae Corivan*, Relațiile diplomatice ale României de la 1859 la 1877,* Bucureşti, 1984, p.177; T.W. Riker, D. Litt Oxon, *op.cit.,* p.483.

Flandra. Cabinetul englez a antamat demersuri în favoarea acceptării de către Filip de Flandra a ofertei românilor, o explicaţie plauzibilă în favoarea acestei opţiuni subiective ar fi evitarea unor noi conflicte, care ar fi periclitat integritatea Imperiului Otoman[60]. Conducătorul Afacerilor Externe franceze - Drouyn de l'Huys -, nu aproba noul candidat însă nu-şi manifesta deschis dezacordul, deoarece nu intenţiona să deterioreze echilibrul labil al „problemei româneşti", care putea lua o turnură neplăcută dintr-o simplă neatenţie sau un demers necugetat. De altfel, chiar şi Napoleon III ar fi preferat o altă candidatură, eligibil dovedindu-se a fi Bibescu. Această candidatură ar fi fost considerată probabil benefică şi de Rusia, deoarece acesta era un indigen - cu toate că era stabilit în Franţa -, iar eventuala sa urcare pe tron ar fi facilitat acţiunile minorităţii separatiste, dar şi venalitatea şi corupţia.

Sprijinul acordat de Franţa la alegerea unui prinţ străin a reprezentat o combinaţie susceptibilă a menţine pacea în Imperiul Otoman şi a nu altera legăturile Principatelor Unite cu Turcia. Franţa a asigurat guvernul otoman că „la tranquilité et l'ordre n'auraient jamais qu'une base incertaine et précaire dans les Principautés sous un chef indigène"[61], iar favorizarea unităţii şi a sentimentelor naţionale nu ar avea alt rezultat decât recunoştinţa României vizavi de Poartă. Un an mai târziu, guvernul francez se felicita de aranjamentul la care subscrise, respectiv aşezarea unui Hohenzollern în Principatele Unite, întrucât exceptând „des faits regrettables d'intolérance religieuses", echilibrul şi concilierea au primat[62]. Evenimentele de esenţă religioasă la care s-a făcut referinţă fuseseră tulburările şi dezordinile la care au fost implicaţi evreii din Principatele Unite în contextul efervescenţei generate de articolul 7 din Constituţie.

În cazul în care problema separatistă ar fi fost eludată, chestiunea legitimităţii se profila, astfel încât noul principe nu s-ar fi bucurat de apelativul

[60] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 12, depeşa politică din 28 februarie/7 martie 1866, cadrul 184; N. Corivan , *op.cit*., p.179.
[61] *Annuaire diplomatique de l'Empire Français pour l'année 1867*, Paris, 1867, p.214 (Liniştea şi ordinea ar avea doar o bază incertă şi precară în Principate sub un domn indigen).
[62] *Ibidem*, *Pour l'année 1868*, Paris, 1868, p.164.

„frate" în corespondența cu ceilalți suverani, ci s-ar fi mulțumit a fi doar „prieten„ nefiind recunoscut drept egal. Ar fi fost socotit un simplu conducător cu atribuții administrative într-o provincie plasată sub suzeranitatea Porții. Rusia şi Turcia s-au declarat fățiş pentru separarea Principatelor şi alegerea unor prinți indigeni. Austria a practicat o politică duplicitară - dorind desfacerea uniunii -, însă nu a acționat deschis în această direcție nevoind alienarea bunăvoinței Franței datorită războiului ce se prefigura cu Prusia. Astfel, acțiunile sale s-au rezumat doar la instigarea Rusiei care pleda în favoarea separației, în detrimentul Principatelor[63]. Franța - dacă se gândea la poziția pe care urma să o ocupe în viitor -, s-ar fi plasat activ în aceeaşi tabără cu Austria dovedindu-se cunoscătoare a propriilor interese. Ambele țări acționând concertat ar fi fost capabile să învingă forța distructivă şi amenințătoare a Prusiei, iar harta geopolitică după anul 1866 ar fi fost alta, existând astfel posibilitatea ca Austria să-şi exercite rolul de magnet față de statele germane.

Se insista asupra unei decizii definitive cu privire la o soluție viabilă la viitoarea conferință de la Paris. S-au vehiculat mai multe judecăți şi aprecieri, conform cărora diplomația franceză considera că „revoluția" de la Bucureşti ar fi fost atribuită intrigilor ruseşti sau Angliei, care nu putea asista indiferentă la influența preponderentă a Franței în Principate. În acest sens, concludent era faptul că Ion Ghica - considerat instrumentul acestei puteri în Principate -, se afla în fruntea guvernului provizoriu, iar pe de altă parte guvernul englez patrona candidatura contelui de Flandra[64].

Ion Ghica avea o atitudine paradoxală, deoarece la propunerea sa fusese ales drept candidat ideal contele de Flandra. Prin această strategie diplomația franceză insinua că în subsidiar, acesta nu ar face altceva decât să-şi asigure sieşi tronul. Este o supoziție pe care o împărtăşeşte Franța, care l-ar fi preferat pe Bibescu pe tronul Principatelor, acesta servind în armata franceză. În acest

[63] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 12, depeşa politică din 28 februarie/7 martie 1866, cadre1e 185-186.
[64] *Ibidem,* cadrul 185.

moment, diplomaţia franceză nu insistă asupra satisfacerii dezideratului său - pentru a nu complica şi mai mult delicata problemă românească -, dar susţine cu fermitate menţinerea unirii[65].

Prusia nu ridica pretenţii deosebite pentru că nu avea interese decât tangenţiale cu chestiunea românească, de aceea se va posta în aceeaşi tabără cu Anglia şi Franţa, cunoscând tendinţele austriece vizavi de această problemă. Austria îşi manifesta temerea ca Principatele Unite să nu se transforme într-un „Piemont de la Dunăre" şi să-i atragă pe românii din monarhie. „Revoluţia" românească se afla în dezbaterea concertului european cu întregul său cortegiu de dificultăţi şi complicaţii. Se impunea o soluţie viabilă cât mai urgent posibil, în contextul în care Rusia îşi manifesta făţiş propensiunile belicoase prin cuvintele generalului Ignatiev: „nous entrerons dans les Principautés et nous recommencerons la guerre, nous ne sommes plus en 1852„[66]. Prin această abordare mai degrabă agresivă decât diplomatică, agentul rus face aluzie la coaliţia de state ridicată împotriva ţării sale în războiul Crimeii. În aceste circumstanţe în care se profila o intervenţie externă rusă sau otomană în vederea restabilirii ordinii în Principate, guvernul provizoriu îşi menţinea decizia prinţului străin cu fermitate, iar Ion Ghica a preconizat crearea unei gărzi de 4 000 de oameni - prefigurându-se astfel o rezistenţă românească -, forţă luată în derâdere de către reprezentantul francez în România: „C'était avec ces 4 000 hommes que le gouvernement provisoire comptait résister aux Puissances?"[67].

Oferta tentantă adresată lui Filip de Flandra nu a fost acceptată din considerente politice la care s-au adăugat fără îndoială ingerinţe externe. Această propunere a fost îndoielnică şi intrigantă deoarece subiectul mai fusese propus încă o dată – idee ce susţine teoria diplomaţiei franceze în legătură cu tendinţele lui Ion Ghica -. Totodată sublinia într-o manieră evidentă intenţia autorităţilor

[65] *Ibidem.*
[66] *Ibidem,* cadrul 186 (vom intra în Principate şi vom reîncepe războiul, nu mai suntem în 1852).
[67] *Ibidem,* Bucureşti 10 martie 1866, cadrul 194 (cu aceşti 4 000 de oameni credea guvernul român că va rezista în fată puterilor?).

politice de a proba imposibilitatea soluționării problemei româneşti prin alegerea unui domn străin[68]. Prin aprobarea demersului încuviințat de români, Belgia ar fi renunțat la neutralitate şi risca a fi implicată în chestiunea orientală, existând posibilitatea de a deveni obiect de compensație între puteri[69].

O teorie interesantă - însă imposibil de probat în contextul alegerii unui nou principe, în persoana prusacului Carol de Hohenzollern-Sigmaringen-, îl plasează pe Filip de Saxa-Coburg (contele de Flandra), în ipostaza de posibil promotor al emancipării evreilor din Principate. Se presupune că provenind dintr-o veche familie de masoni, reprezenta cea mai bună opțiune în vederea tranşării problemei evreieşti, beneficiind de susținerea internațională a Alianței Israelite Universale. La antipod se afla Carol, care nu era şi nu va aparține comunității masonice[70]. Această chestiune evreiască - oficializată în acest an simptomatic pentru devenirea României moderne -, cunoştea o evoluție sinuoasă şi complexă pe parcursul celei de-a 2-a jumătăți a secolului al XIX-lea. Considerăm că această ipoteză era avangardistă, întrucât posibilitatea soluționării problematicii nu se încadra în limitele maturității în anul 1866, când România se confrunta cu o pletoră de alte chestiuni grave, în special pe plan intern. Pasul nesigur în direcția făuririi statului modern şi imaturitatea sau lipsa de experiență în aplicarea principiilor liberale lansate de revoluția franceză şi asumate de statele occidentale, ne-a determinat să credem că România nu putea să-şi canalizeze energiile spre tranşarea chestiunii evreieşti în acest deceniu al tendințelor de consolidare pe plan intern şi extern.

O ALEGERE FERICITĂ.

[68] Vasile Russu, *op.cit*., p.111.
[69] *România în relațiile internaționale*…, p.204.
[70] Horia Nestorescu-Bălceşti, *Ordinul Masonic Român – mai puțină legendă şi mai mult adevăr,* Bucureşti, 1993, p.70-71.

Dacă oferta nu ar fi fost diplomatic refuzată, Filip de Flandra ar fi reprezentat pentru România ceea ce a însemnat Carol? În mod cert nu. Un argument ar rezida din forța inegală pe care o reprezentau Prusia şi Belgia în relațiile internaționale, aceasta din urmă neputând oferi nici un sprijin României în lupta pentru autonomie deplină şi chiar independență, mai mult îşi periclita propria existență. Acest refuz a demoralizat autoritățile politice româneşti, care nu întrevedeau o soluție fericită decât prin numirea unui alt prinț străin. S-a dezbătut intens asupra rațiunilor ce l-au determinat pe contele de Flandra să renunțe la tron, iar unul dintre aceste motivații se pare că a fost inducerea refuzului de către Napoleon III[71].

S-a inițiat o nouă tentativă de recrutare a unui alt candidat care să întrunească condițiile necesare în vederea asumării viitorului rol de conducător al Principatelor. Dacă o astfel de propunere nu ar fi fost finalizată în mod fericit pentru Principate, unirea acestora ar fi fost periclitată prin separația ce se profila. Personaje ambițioase cu veleități de „mărire" existau în ambele Principate, iar cu susținerea necondiționată a Rusiei, puteau avansa în fruntea separatismului, profitând de situația precară a țăranilor moldoveni. În Valahia, radicalii - promotori ai sufragiului universal -, deşi prematur, porneau ca favoriți în cursa alegerilor şi îşi puteau impune un reprezentant. Un alt posibil domn s-ar fi evidențiat probabil din cadrul armatei. Eventuala alegere a unui prinț indigen ar fi determinat infamanta consecință a separării infailibile a celor două Principate, a căror unică salvare era dinastia străină şi care ar fi permis instituirea unei stări de lucruri fondate pe baze solide. Guvernul provizoriu era convins că soluția partajului sau anexiunii nu ar fi fost posibilă datorită opoziției Angliei şi Franței deoarece ar fi periclitat existența Imperiului Otoman[72].

Misterul originii alegerii lui Carol de Hohenzollern nu este pe deplin elucidat, însă este cert că ideea a pornit din Paris. Teoriile sunt multiple şi

[71] Anastasie Iordache, *Instituirea monarhiei constituționale şi regimului parlamentar în România,* Bucureşti, 1997, p.23.
[72] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 12, Bucureşti 16 martie 1866, cadrele 204-207.

pertinente mai ales că se bazează pe documente care certifică acest lucru, diplomația secretă a lui Napoleon III ar reprezenta o soluție[73], o altă judecată emisă rezidă din faptul că Madame Hortense Cornu ar fi propus această candidatură trimisului muntean Brătianu încă din 1865[74]. Franța nu consimțise la alegerea candidatului belgian, deoarece era nepot de fiică al fostului rege alungat la 1848 - respectiv Ludovic Filip[75] -, astfel se impune un nou recrut eligibil după conveniența Franței, a cărui origine şi educație dar şi capacitate de adaptare la realitățile teritoriului de adopție, să concorde cu necesitățile. Un vizitator obişnuit la curtea lui Napoleon III a fost Carol de Hohenzollern[76], personaj asupra căruia şi-au focalizat întreaga atenție bătrânele doamne: Hortense Cornu, baroneasa de Franque - cunoştință a familiei de Hohenzollern -, şi Mathilda Drouyn de l'Huys - soția ministrului de externe francez[77] -. Hortense Cornu pare a fi fost fiica unei cameriste a mamei lui Napoleon III, cu care acesta a copilărit. Prietenia dintre ei nu a evoluat de la stadiul „intelectual", cu toate că Hortense ar fi fost îndrăgostită de el, dar capitalul erotico-estetic „ingrat", nu i-ar fi permis să-l ademenească[78]. Identitatea Hortensiei Cornu rămânea cu atât mai discutabilă şi controversată cu cât diversele surse istoriografice îi acordau alte calități, una dintre acestea fiind „nepoata" împăratului Napoleon III[79], iar alta fiind cea de prietenă sau amică a lui Napoleon III şi al principesei Josephina – fiica ducelui de Baden şi a Stephaniei de Beauharnais -, mama prințului Carol, şi care avea o slăbiciune pentru viitorul domn român[80].

[73] *România în relațiile internationale…,* p.207.
[74] T.W. Riker, D. Litt Oxon, *op.cit*., p.500.
[75] Anastasie Iordache, *Instituirea monarhiei constituționale…*, Bucureşti, 1997, p.17.
[76] Paul Michelson, *Romanian Politics (1859 – 1871). From Cuza to Prince Carol,* Oxford, 1998, p.179.
[77] *Memoriile regelui Carol I al României ( de un martor ocular )*, vol. I (1866-1869), Bucureşti, 1994, p.8 (în continuare – Memoriile…,vol.I).
[78] Lucian Boia, *Napoleon III…,* p.66, 75.
[79] Catherine Durandin, *Histoire des roumains*, Paris, 1995, p.151.
[80] Mite Kremnitz, *Regele Carol al României – Un simbol al vieții,* Bucureşti, 1906, p.11; Paul Lindemberg, *Carol I Regele României,* Bucureşti, 1915, p.58; Ioan Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor 4 regi (1866-1947)*, vol.I, Bucureşti, 2004, p.29.

În istoriografia recentă se răspândeşte o nouă teorie care schimbă datele problemei. Conform acesteia, ideea unui principe străin ar fi fost adoptată şi promovată după războiul Crimeii de către cabinetul prusac, care - sub aparenta indiferență față de evenimentele din Principate -, a uzitat manevre diplomatice abile pentru a crea impresia că totul a pornit de la români. Insuflă totodată Franței soluția unui prinț german pe tronul Principatelor, iar aceasta subscrie la operațiune, asumându-şi creditul pentru alegerea viitoare[81]. În cadrul statelor germane, Prusia şi-a valorificat toate avantajele, succesul diplomatic devansând categoric posibilitățile obținerii victoriei de către Austria în urma războiului pentru hegemonie în lumea germană.

Presupunând că puterile ar consimți la alegerea lui Carol, reprezentantul francez acreditat la Bucureşti, se întreba care ar fi consecințele unui atare fapt. Dezbătea şi analiza dificultățile, interogându-se dacă acestea vor fi depăşite, iar asigurărea unei soluții definitive ar fi posibilă!? Tot el propune un răspuns, conform previziunilor sale separarea Principatelor nu s-ar mai produce, însă noul prinț ar întâmpina o multitudine de impedimente şi obstacole greu de surmontat. Ar guverna sub forma constituțională într-o țară „où le sens moral manque complétement", unde habitudinile erau discutabile, iar experiența politică deficitară, lacunară, unde elita intelectuală şi politică, dar şi clerul „sont profondément corrompus", unde nu exista clasă mijlocie, iar poporul era ignorant şi iliterat[82].

În privința instituirii noii forme de guvernare s-a recurs la organizarea unui plebiscit, guvernul provizoriu fiind încurajat de atitudinea binevoitoare a diplomației franceze. Ideea consultării vocii populației celor două provincii a fost subliniată şi evidențiată de intensa corespondență a cabinetelor Prusiei, Rusiei şi Turciei. Printr-o depeşă telegrafică Gorceakov a ordonat lui Ignatiev -

[81] Teodor Pavel, *Între Berlin şi Sankt Petersburg*, Cluj – Napoca, 2000, p.79-90.
[82] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 12, Bucureşti 27 martie 1866, cadrul 237 (unde moralitatea lipseşte cu desăvârşire), (sunt în mod profund corupte); M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 178 (august 1865-1866), nenumerotat, Bucureşti 27 martie 1866.

reprezentantul rus la Bucureşti -, să angajeze Poarta în acest proiect, mizând pe faptul că moldovenii doreau separaţia şi intenţionând a profita de pe urma situaţiei. Paralel cu plebiscitul s-au manifestat şi acţiuni separatiste, însă verdictul a fost favorabil candidatului propus cu 685 969 pentru şi 224 contra[83]. Acest plebiscit este catalogat de unii autori drept o farsă de proporţii, realizat sub presiune şi utilizând teroarea ca metodă coercitivă la o populaţie lipsită de cel mai elementar simţ politic[84].

Acţiunile separatiste s-au desfăşurat sub atenta îndrumare a unor agenţi ai Rusiei, Constantin Moruzi şi Alexandru Balş. Moruzi - agent activ al Rusiei, proprietar de pământuri în Moldova -, a manevrat într-o manieră ocultă alegerea colonelului Cuza în 1859, care - contrar previziunilor Rusiei -, fusese ales şi de valahi desăvârşind unirea. Astfel, „La Russie savait bien que le Prince Couza ne serait jamais ouvertement hostile à ses projets„[85]. Alexandru Balş - fiul lui George Balş, mareşal al Basarabiei -, a fost ataşat al ambasadei ruse la Paris. Aceste personaje au organizat o revoltă la Iaşi la 15 aprilie 1866, însă populaţia n-a fost angrenată la acţiune. Membrii Locotenenţei domneşti au acţionat prompt şi au zădărnicit planurile agitatorilor. Surse guvernamentale asigură că în această manevră au acţionat concertat alături de ruşi, agenţi austrieci, şi alţi instigatori străini de origine greacă şi evreiască[86], această opinie fiind împărtăşită şi de trimisul Franţei în Principate.

Pentru a demonstra că tendinţele separatiste nu au fost împărtăşite de politicienii moldoveni în ansamblu, ambasadorii francezi la Constantinopol şi Viena au fost informaţi asupra manierei în care deputaţii din Cameră au votat în favoarea menţinerii unirii – probabil conştientizând necesitatea conservării acesteia ca pe un imperativ naţional -, dar şi pentru aducerea prinţului străin în

[83] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 12, Bucureşti 27 martie 1866, cadrul 298; Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României (1866 – 1900),* Bucureşti, 2002, p.9; N. Corivan*, op.cit.,* p.193.
[84] Gh. Ghimeş, *op.cit.,* p.70.
[85] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 12, Bucureşti 13 aprilie 1866, cadrul 289 (Rusia ştia bine că prinţul Cuza nu se va opune făţiş proiectelor sale).
[86] *Ibidem*, cadrele 289, 314-319; P. Michelson, *op.cit*., p.169 - despre mişcarea separatistă -.

persoana lui Carol de Hohenzollern. Astfel, în grupul de 111 deputaţi[87] erau 36 de moldoveni, dintre care doar 5 au optat pentru abţinere în această chestiune importantă, în timp ce toţi ceilalţi au votat pentru direcţia modernizatoare a României. Interesul s-a dovedit a fi cu atât mai mare cu cât 5 dintre deputaţii moldoveni nefiind prezenţi, au votat fără nici o presiune prin intermediul telegrafului[88]. D'Avril consemna de asemenea – pentru a susţine principiul alegerii democratice şi necondiţionată de vreo ingerinţă -, faptul că nu a existat nici o presiune exercitată asupra deputaţilor pentru a le impune un astfel de vot. Corpul diplomatic acreditat la Bucureşti a fost în unanimitate convins de procesul natural al votării, întrucât au trimis în Cameră – sub forma modernă de observatori străini -, câte un dragoman şi un secretar pentru a descrie etapele procesului[89].

Consulul francez Tissot de la Iaşi a identificat totuşi unele motive care alimentau adversitatea moldovenilor pentru valahi. Aceste acţiuni efectuate de guvernul provizoriu în Moldova, au constat în înlăturarea funcţionarilor fostei administraţii, atingând chiar şi grupul magistraţilor pe care i-a substituit cu elemente noi. Cu toate că s-a întocmit o listă cu potenţiali înlocuitori oneşti ai magistraţilor, la Bucureşti nu s-a ţinut seama de persoanele nominalizate[90]. Cu toate că Iaşi-ul în ansamblu nu era deloc favorabil uniunii, Tissot a eliminat din calcul posibilitatea unor izbucniri insurecţionale, întrucât componenţa eterogenă a populaţiei şi coloniile străine numeroase - active în domeniul comercial şi industrial -, nu ofereau o asemenea perspectivă. În plus „les juifs forment les deux tiers de la population"[91].

Iaşi-ul reprezenta totuşi matca opoziţiei şi a separatismului. Aici existau două facţiuni separatiste, nuanţate în funcţie de intensitatea cu care doreau

[87] În raportul trimis la Viena erau menţionaţi 110 deputaţi.
[88] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 178 (august 1865-1866), nenumerotat, Bucureşti 13 mai 1866; *Fond Ambasadă Viena,* Consulatul General al Franţei la Bucureşti (1866-1869), Carton 393, 13 mai 1866, nenumerotat.
[89] *Ibidem*, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 178 (august 1865-1866), Bucureşti 12 mai 1866 nenumerotat.
[90] *Ibidem, Fond Iaşi (Yassy),* Corespondenţa consulului Ch. Tissot cu ministrul de externe de la Paris, (ianuarie 1864-august 1867), Carton 29, Iaşi 30 martie 1866, filele 114-115.
[91] *Ibidem,* Iaşi 8 aprilie 1866, fila 118 (evreii alcătuiesc două treimi din populaţie).

separarea Principatelor. Astfel, se evidenția partida separatistă absolută - compusă dintr-un număr nesemnificativ de boieri, care n-au subscris la principiul uniunii ab initio -, şi gruparea separatiştilor „condiționali", respectiv cei care dispuneau păstrarea uniunii doar sub un principe străin. Aceasta se constituia din rusofili (plătiți de Rusia), mici comercianți ce au avut pierderi de pe urma unirii, evrei care surâdeau la ideea revenirii capitalei la Iaşi pentru a se tripla valoarea imobilelor, funcționari destituiți[92]. Numai după câteva zile, Tissot semnala faptul că unii separatişti „condiționali" au aderat la poziția unioniştilor, iar dintre separatiştii absoluți câțiva s-au pronunțat în favoarea unui compromis, dorind să devină viitori deputați. Consulul francez era de părere că moldovenii separatişti ajungând deputați şi deplasându-se la Bucureşti, ar fi influențați de majoritatea valahă şi ar vota în conformitate cu aceasta[93].

Manevra separatistă soldându-se cu eşec, iar plebiscitul dând câştig de cauză românilor - care consimțeau la alegerea lui Carol pe tronul României -, guvernul provizoriu îşi manifesta fățiş încrederea în calitățile personale ale acestuia, convins fiind că alianțele familiei sale vor fi utile în vederea antrenării asentimentului general al puterilor. Se nădăjduia în faptul că rezultatul Conferinței de la Paris - care îşi deschisese porțile la 10 martie 1866 şi care continua seria de dezbateri sterile în privința viitorului destin al Principatelor -, se va pronunța în favoarea revendicării româneşti şi va face distincție între vocea țării şi doleanța unor oportunişti agitatori, cu aspirații ambițioase reprobate de întreaga națiune.

Un rol decisiv în cadrul şedințelor neproductive ale conferinței l-a avut ministrul de externe al Franței, Drouyn de L'Huys, care - sprijinind demersul românesc -, a recurs la o tactică abilă şi anume tergiversarea lucrărilor, determinând un context favorabil politicii faptului împlinit, instruind totodată personalul diplomatic francez să nu acționeze în defavoarea Principatelor. Pentru a nu periclita poziția Franței în cadrul conferinței, poziție care suscita reclamații

[92] *Ibidem,* Iaşi 11 aprilie 1866, fila 120.
[93] *Ibidem,* Iaşi 13 aprilie 1866, fila 123.

datorită atitudinii favorabile revendicărilor româneşti şi pentru a determina evanescența lor, Drouyn de L'Huys a recomandat o nouă formulă, respectiv alegerea unui domn indigen pe o perioadă de 4 ani[94], aceasta fiind susceptibilă a întruni consimțământul unanim al puterilor, însă reprezenta un aranjament la care Napoleon III nu adera şi nu-l încuviința.

Napoleon III prin acțiunile sale s-a dovedit a nu poseda o viziune exhaustivă asupra situației internaționale. El avea obiective de politică externă limitate, propunând Austriei un schimb considerat echivalent - respectiv Principatele Române pentru Veneția servind astfel la unificarea Italiei -, un argument în favoarea acestui proiect rezidând din faptul că împăratul francez fusese în tinerețea sa membru al societății carbonare italiene, ce lupta împotriva dominației austriece[95]. Un alt schimb promovat în cancelariile secrete - însă fără finalitate concretă -, prevedea alipirea Principatelor Române Austriei, iar drept compensație Prusia să primească ducatele Schlesswig şi Holstein[96].

Prin atitudinea oscilantă şi aparent indiferentă la adresa Principatelor şi utilizând tergiversarea ca metodă subversivă, Napoleon III a facilitat politica „faptului împlinit". Unele opinii susțin că menținerea unirii Principatelor era esențială în viziunea Franței - idee la care subscriem -, însă dacă primea garanții de la celelalte puteri că acest fapt va fi contestat, asupra împăratului francez plana îndoiala renunțării la principiul prințului străin, nevoind ca echilibrul labil internațional să degenereze într-un conflict[97]. Cu toate că unele aprecieri nefavorabile au fost pronunțate la adresa lui Napoleon III, el a rămas în opinia lui I.C. Brătianu un „om providențial" şi recunoştea gratitudinea pe care România o datora Franței şi împăratului său: „Les Roumains par sympathie de race et par

[94] N. Corivan, *op.cit.*, p.195-196; A. Filimon, Abdicarea lui Al. I. Cuza şi situația Principatelor în anul 1866 în viziunea diplomaților belgieni, în *Analele Universității „Al. I. Cuza"* din Iaşi, Profesorului Gh. Platon la a 70-a aniversare, tom XLII – XLIII – supliment – 1996-1997, p.393.
[95] Henry Kissinger, *Diplomația*, LOCUL ???, 1998, p.92.
[96] Teodor Pavel, *op.cit.,* p.88.
[97] T.W. Riker, D. Litt Oxon, *op.cit*., p.490.

communauté d'idées se sont pleinement abandonnés à l'influence de la France. Ils ont voué un véritable cult pour Napoléon III (…)"[98].

Românii considerau că toate ezitările cabinetelor urmau a se estompa în fața perseverenței şi consecvenței doleanței imuabile a Principatelor de a progresa, iar atitudinea Porții va deveni mai conciliantă, opinie cât se poate de eronată, deoarece dacă la 2 mai Ali Paşa i-a răspuns agentului român la Constantinopol - Alexandru Golescu -, că Poarta nu va subscrie la principiul prințului străin „que sous une pression de la France"[99], la 23 mai Fuad Paşa nesocotind sosirea lui Carol, a informat guvernul provizoriu că Poarta consimțea la un compromis considerat maximal, respectiv numirea unui caimacam temporar ales de sultan şi agreat de puterile garante[100].

Eventualitatea unei intervenții otomane nu reprezenta o exagerare, iar rezistența armată românească nu s-ar fi soldat cu victorie nici în opiniile exprimate de cei mai optimişti patrioți. Nu ne-am propus să redăm negocierile cu autorităților superioare ale Prusiei în vederea aducerii în țară a prințului Carol - acestea fiind expuse în alte lucrări de specialitate -, însă merită menționat că acesta a călătorit sub numele de Karl Hettingen - după castelul Hettingen al prințului Carol Anton de Hohenzollern -, pretinzând a fi un afacerist oarecare cu treburi la Odessa[101].

Guvernul provizoriu şi-a dat demisia chiar în ziua sosirii prințului Carol, care la 10/22 mai 1866 a prestat jurământul constituțional şi a dobândit - în virtutea alegerii unanime a națiunii române - posesiunea ereditară a tronului Principatelor Unite: „Le prince Charles était attendu comme les Israélites

[98] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 77, vol.18 (1862-1869), Notă a lui I.C.Brătianu din 12 martie 1866, cadrul 150 (românii din simpatie de rasă şi din comunitate de idei, s-au abandonat în totalitate influenței Franței. Ei i-au dedicat un veritabil cult lui Napoleon III).
[99] *Ibidem*, Rola 12, Bucureşti 2 mai 1866, vol.17, d'Avril către Drouyn de l'Huys, cadrul 7 (decât sub presiunea Franței).
[100] *Ibidem*, cadrul 104.
[101] *Memoriile*…, vol.I, p.45; N. Petreanu, *Republica în conştiința poporului român,* Bucureşti, 1972, p.58.

attendaient le Messia. Il y a cette différence que les roumains n'avaient pas dans leur gouvernement la confiance que le prophête…a inspiré aux Israélites"[102].

La 28 mai 1866, Carol îl consilia pe Golescu prin intermediul unei depeşe telegrafice, să expună sultanului imposibilitatea unui voiaj în acel moment la Constantinopol, motivând ca circumstanţe antenuante starea haotică a Principatelor şi necesitatea acută a organizării instituţionale şi administrative. Totodată, principele îşi reiterează dezideratul de a menţine suzeranitatea Porţii[103].

Urmând instrucţiunile, agentul Principatelor I. Bălăceanu, a rezumat opinia guvernului român şi a lui Carol ambasadorului Turciei, căruia i-a expus doleanţa sinceră de a-şi direcţiona activitatea în vederea diminuării efectelor produse de ultimele evenimente din Principate. În acelaşi timp, acesta se declară în favoarea menţinerii demnităţii prinţului Carol şi a onoarei ţării. Guvernul îşi menţine intenţia de a rămâne fidel tratatelor ce îl leagă de Poartă, preconizând că prinţul Carol nu prezintă nici o repulsie sau aversiune în a întreprinde vizita de investitură la Constantinopol. Ambasadorul Turciei s-a mărginit la deplângerea evenimentelor din Principate, conchizând că în punctul în care au ajuns lucrurile, nu întrevedea posibilitatea unui aranjament conciliant[104].

Prevăzându-se posibilitatea intervenţiei armate otomane, Carol şi guvernul român întrevedeau ca o posibilă cale de minimizare sau chiar eludare a pericolului, doar un demers activ şi subiectiv al Franţei la Constantinopol în favoarea Principatelor, unde Ion Ghica negocia călătoria lui Carol. Într-o telegramă cifrată din 2 iunie, d'Avril stabilea rolul investiturii în sensul că aceasta nu reprezenta o ceremonie în care suveranul îşi manifesta atitudinea condescendentă faţă de vasal, ci consista doar din trimiterea unui firman la Bucureşti. Vizita prinţului la sultan nu era obligatorie ci facultativă, în sensul că reprezenta un act de curtoazie nereglementat de Convenţia din 1858 şi în mod

[102] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 12, vol.17, cadrul 97 (prinţul Carol fusese aşteptat la fel cum israeliţii îl aşteptau pe Messia. Exista totuşi diferenţa că guvernul nu le inspira aceeaşi încredere românilor, pe care o inspira profetul israeliţilor).
[103] *Ibidem*, Bucureşti 28 mai 1866, cadrul 118.
[104] *Ibidem*, Bucureşti 30 mai 1866, notă confidenţială, cadrele 127-128.

teoretic nu implica vreo cutumă pasibilă a produce aversiunea sau lezarea demnității şi onoarei țării[105]. De altfel, în contextul autonomiei lărgite a Principatelor, acest demers era totuşi considerat pe de o parte un factor minimal de politețe, însă din perspectiva lui Carol, amorul propriu îi era afectat. Circumstanțele momentului erau de aşa natură încât altă manieră de abordare a chestiunii nu era posibilă.

Cu toate asigurările împăciuitoare şi pacifiste, Poarta persista în demersul său belicos, provocând anxietate prin concentrarea constantă de trupe la frontiera danubiană românească - o invadare părând iminentă -, de aceea şi Principatele la rândul lor au adoptat măsuri preventive similare. Exista însă o oarecare destindere, deoarece teritoriul acestora era plasat sub garanția puterilor europene, de aceea guvernul român era convins că acestea vor intermedia diferendul şi nu se vor produce evenimente neprevăzute sau intempestive. Cu toate acestea, numărul efectivelor armatei române s-a dublat, din martie până în iunie acestea ajungând la 40 000 soldați[106].

De altfel, anxietatea a fost prezentă şi prin colportarea de zvonuri considerate neadecvate şi a căror credibilitate era contestată. Acestea par a fi avut ca sursă o personalitate de la curtea vieneză – în persoana baronului Prokesch -, care pleda în favoarea propensiunilor belicoase ale prințului Carol. Acesta se pregătea să concentreze trupe la frontiera naturală reprezentată de munții Carpați, pentru a ataca Transilvania. D'Avril nu numai că nu acorda importanță acestor aserțiuni, dar le-a infirmat categoric, susținând că „le Prince n'a ni la pensée, ni les moyens de s'attaquer à l'Autriche"[107].

În acest timp, de la Constantinopol, Ion Ghica - familiarizat cu politica imobilă şi complicată a Imperiului Otoman - transmite noutăți autorităților de la Bucureşti prin intermediul rapoartelor diplomatice. Până în iunie el susține că

[105] *Ibidem,* cadrul 141.
[106] P. Michelson, *op.cit.,* p.188.
[107] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 178 (august 1865-1866), nenumerotat, Bucureşti 1 iulie 1866; *Fond Ambasadă Viena,* Consulatul General al Franței la Bucureşti (1866-1869), Carton 393, 3 iulie 1866, nenumerotat (prințul nu are nici intenția nici mijloacele de a ataca Austria).

turcii ar fi atacat Principatele dacă pregătirile lor militare ar fi fost finalizate, întârzierea concretizării acestora fiind motivul ce a determinat destituirea lui Fuad Paşa. Principala preocupare era constrângerea Turciei a nu acționa în acest sens, prin exercitarea de presiuni din partea Franței şi a Angliei. O telegramă din 12 iunie a lui Bălăceanu - reprezentantul României în Franța -, consemna faptul că ambasadorul englez a primit ordinul de a interveni pe lângă guvernul turc, determinându-l a-l recunoaşte pe Carol. Moustier a fost invitat de ministrul de externe francez să subscrie la acest demers. Prin atitudinea ostilă a Angliei şi Franței, Turcia izolată după Sadowa, renunță la intervenția militară în favoarea negocierilor deoarece nu mai conta pe sprijinul nici unei puteri garante, un eventual conflict fiind susceptibil a produce o înlănțuire a mişcărilor insurecționale în sud-estul Europei[108]. O astfel de perspectivă nu prezenta nici un avantaj, ci dimpotrivă, declanşa ceea ce încerca Anglia să prevină din răsputeri, respectiv chestiunea orientală, susceptibilă a determina modificarea statu-quo-ului şi posibilitatea dezmembrării Imperiului Otoman.

Turcii intenționează să-şi satisfacă amorul propriu prin revendicări umilitoare, acum că armata nu mai putea acționa în sensul restabilirii ordinii în Principate, astfel, pentru asigurarea liniştii se impune recunoaşterea evenimentelor survenite la Bucureşti, dar cu condiția obținerii de garanții. S-au colportat pe lângă firmanul de investitură şi o posibilă creştere a tributului, chiar şi impunerea voiajului prințului Carol la Constantinopol înainte de recunoaşterea oficială[109], dar ceea ce constituia un fapt infamant era pretenția turcilor ca domnitorul să presteze un jurământ de credință, formalitate la care prinții moldo-valahi nu s-au pretat niciodată. Un asemenea act îl plasa pe Carol într-o postură clară de inferioritate în fața suveranului otoman care-şi sublinia condescendența. Demnitatea prințului de origine prusacă nu-i permitea să se preteze la un astfel de demers, chiar şi formal, deoarece era încărcat cu o semnificație simbolică deosebită. Otomanii au sugerat

[108] *România în relațiile internaționale*…, p.214; T.W. Riker, D. Litt Oxon, *op.cit*., p.525-526.
[109] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 12, vol.17, Bucureşti 19 şi 21 iunie 1866, d'Avril către Drouyn de l'Huys, cadrele 179-181.

că ideea jurământului nu le aparţinea, ci fusese indicată de guvernul francez[110]. Călătoria de investitură nu era impusă de tratate, iar „gospodarii" Serbiei se dispensează de acest obicei.

Proiectul Porţii insera o serie de revendicări, condiţionând recunoaşterea cu titlu ereditar a lui Carol. Clauzele stipulate aduceau grave lezări suveranităţii şi autonomiei Principatelor ceea ce a determinat refuzul previzibil al autorităţilor române de a subscrie la acestea. Vin cu o nouă propunere, respectiv de a opune revendicărilor otomane un contraproiect, care să devină baza negocierilor antamate între cele două părţi.

Expresia „parte integrantă a Imperiului Otoman" a creat numeroase complicaţii şi reacţii. Prinţul - din dorinţa de a eluda aceste dificultăţi -, era determinat la un moment dat să plece în mod spontan la Constantinopol fără a mai fi supus nici unei condiţii prealabile de către sultan. A revenit asupra acestei decizii, însă n-a facilitat situaţia, aceasta deteriorându-se prin criza ministerială determinată de demisia lui Ion Ghica, care nu-l putea sfătui pe prinţ să accepte astfel de expresii pline de încărcătură simbolică şi care permiteau elaborarea unor exigenţe ulterioare[111]. I. Ghica a renunţat la decizia care acutiza dezechilibrul intern, la presiunea principelui. Consulii Franţei şi Angliei îl sfătuiesc pe Carol să accepte formula propusă de turci. După negocieri dificile, la 29 septembrie 1866, Carol părea resemnat a aproba expresia „parte integrantă", deoarece turcii considerau inacceptabilă o finalitate a tratativelor, fără acceptarea acestui compromis[112]. De altfel, Poarta a acordat Principatelor o dovadă de indulgenţă prin renunţarea la ideea acreditării la Bucureşti a unui comisar permanent (Divan effendi), care ar fi reprezentat o lezare a autorităţii prinţului şi a autonomiei lărgite şi ar fi relevat supremaţia şi condescendenţa otomană. Aceasta a subscris la a fi

[110] *Ibidem,* depeşa telegrafică a lui I. Bălăceanu, Bucureşti 8 iulie 1866, cadrul 236.
[111] *Ibidem*, Rola 13, vol. 29, cadrul 59
[112] *Ibidem*, Bucureşti 29 septembrie 1866, cadrul 46.

reprezentată de doi comisari inferiori, cu rezidența la Galați şi Giurgiu, şi cu competențe exclusiv comerciale[113].

Moustier recomanda - la instrucțiunile lui Napoleon -, ca între cele două părți să se realizeze un schimb de scrisori în care să le fie incluse revendicările. Ion Ghica i-a prezentat la 29 septembrie lui d'Avril un proiect de scrisoare a marelui vizir, care era inspirată de Moustier şi în care expresia infamantă, degradantă, care leza imaginea Principatelor şi demnitatea prințului Carol, era înlocuită cu o frază referitoare la integritatea Imperiului Otoman, respectiv „sur l'intégrité", frază la care subscria şi Ali Paşa[114].

În scurt timp s-a produs o nouă turnură, în sensul că turcii au revenit asupra revendicărilor inițiale, invalidând termenii consacrați în cadrul înțelegerii dintre Moustier şi Ali Paşa. La 8 octombrie, Ali Paşa a consimțit la adăugarea cuvintelor reclamate de Carol, reprezentând condiția „sine qua non" a acceptării formulei de „parte integrantă", respectiv „dans les limites fixées par les capitulations et le Traité de Paris"[115]. Integrarea acestei expresii a făcut posibilă realizarea schimbului de scrisori, călătoria ulterioară la Constantinopol fiind doar o formalitate. George Ştirbey - după remiterea unui exemplar al scrisorii la al cărei conținut subscria Carol, miniştrilor turci -, a anunțat că pe 20 octombrie o fregată turcească pleca spre Varna pentru a-l aştepta pe Carol. În consecință, ministrul interimar de externe, Mavrogheni a adus la cunoştința corpului consular că prințul pleca spre Constantinopol pe 21 octombrie, astfel că în acea duminică, la ora 15, cu o suită de 12 persoane, valahi şi moldoveni şi-a început călătoria[116] de o importanță covârşitoare pentru viitorul României, considerată şi de cabinetele europene drept un gaj al păcii şi a securității.

---

[113] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 178 (august 1865-1866), Bucureşti 28 iulie 1866, nenumerotat.
[114] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 12, vol.17, Bucureşti 29 septembrie 1866, 5 octombrie 1866, cadrele 47 şi 57.
[115] *Ibidem*, cadrul 76; N. Corivan, op.cit., p.207 (în limitele fixate de capitulații şi de Tratatul de la Paris).
[116] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 12, vol.17, Bucureşti 22 octombrie 1866, cadrul 87.

Printre prerogativele aprobate de Poartă şi simptomatice pentru viitorul României se numărau următoarele: efectivul armatei regulate a fost stabilit la 30 000 de oameni, aranjamente de extrădare, de poştă sau telegrafice încheiate cu alte puteri au fost confirmate de puterea suzerană. Prinţul Carol se angaja la rândul său să nu realizeze o monedă proprie, această chestiune urmând a fi reglată ulterior printr-o înţelegere cu Sublima Poartă, să nu creeze o decoraţie proprie şi să nu admită pe teritoriul său refugierea oricăror agitatori. Toate aceste clauze au fost încălcate destul de repede, Carol şi miniştrii săi solidarizându-se cu cauza bulgară, tolerând pe teritoriul românesc existenţa comitetelor bulgare, alcătuite cu scopul de a lupta contra otomanilor. Dar şi în chestiunea monedei sau a decoraţiei, prinţul Carol nu a urmat direcţia la care s-a angajat, deoarece - exaltat şi însufleţit de ideea lărgirii autonomiei ţării până la independenţă -, el s-a angajat într-o acţiune dificilă de înlăturare a oricărei urme de supunere. În ceea ce priveşte creşterea tributului, cuantumul acestei sume urma a se decide printr-un acord acceptat de Camerele româneşti[117]. Principele Carol a fost întâmpinat de anumite capcane pentru a denota condescendenţa otomanilor, însă au fost depăşite cu succes. Carol nu se aşezase pe locul care-i fusese desemnat, ci alături de Abdul–Aziz fiind reprezentaţi astfel ca doi egali, iar când i se înmână firmanul de investitură, Carol îşi chemă ministrul pentru a-l ridica[118].

Vocea naţională a uniunii sub un principe ereditar dintr-o familie domnitoare a Europei a fost îndeplinită, iar noua situaţie politică a României a fost consfinţită, asigurându-se deplina şi completa autonomie a ţării. În concluzie, atitudinea lui Napoleon III în chestiunea prinţului străin a avut un caracter confuz, deoarece conceptul de „duplicitar” ar conţine valenţe prea dure. Cu siguranţă că acesta a reprezentat un element esenţial în devenirea României moderne, însă nu trebuie să-i acordăm tot creditul, deoarece a întreprins un demers susceptibil de grave prejudicii în cazul în care s-ar fi aplicat. Acesta a fost reprezentat de posibila

[117] *Ibidem,* Bucureşti 21 octombrie 1866, cadrele 92-94.
[118] Nicolae Iorga, *Politica externă a regelui Carol I*, Bucureşti, 1991, p.44.

cedare a Principatelor către Austria, acțiune considerată inoportună de mai multe puteri datorită consecințelor cu implicații grave ce puteau surveni. Totodată circumstanțele îl disculpă pentru că un suveran este dator a veghea asupra intereselor propriei țări, însă şi în perspectiva unui succes în unificarea Italiei, propriile avantaje erau greu perceptibile. Oricum şi în cazul în care o intervenție armată din partea Turciei se producea în Principate - cu toate asigurările de protecție ale Franței -, aceasta nu cred că ar fi intervenit, deoarece intențiile bune ale lui Napoleon erau mărginite la acțiuni de constrângere diplomatică, având totodată un caracter pacifist. Presiunile exercitate pe lângă Poartă erau binevenite şi favorabile Principatelor însă nu puteau determina o finalitate războinică. Direcția politicii externe a Franței nu avea întotdeauna un scop bine definit, concret, ci oscila în funcție de circumstanțele şi evenimentele survenite pe eşichierul internațional. Dinastia instaurată de viitorul rege Carol şi-a pierdut treptat caracterul său alogen (la a treia generație)[119], integrându-se perfect realităților autohtone.

După îndeplinirea ritualului aferent actului de investitură şi revenirea în țară a prințului Carol, mulțumirea acestuia a fost subliniată în discursul tronului când a salutat din nou călătoria sa la Constantinopol. Satisfacția sa era accentuată de soluția de compromis, care i-a permis să afirme faptul că aceasta „a assuré definitivement notre autonomie complète et tous nos droits”[120]. Fericita şi deplina recunoaştere a lui Carol ca domn, nu a înlăturat pletora de nemulțumiri şi moştenirea nefastă a regimului anterior: „un systéme de désorganisation, de corruption et de délapidation”[121].

## III. DIPLOMAȚIA FRANCEZĂ ŞI DEZBATEREA POLITICII EXTERNE A LUI CAROL ÎN PRIMII ANI DE DOMNIE.

[119] Vasile Docea, *Relații româno – germane. Studii istorice,* Cluj – Napoca, 2004, p.66.
[120] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 13, vol.29, Bucureşti 27 noiembrie 1866, cadrul 129 (a asigurat definitiv autonomia noastră completă şi toate drepturile noastre).
[121] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris*, Dosar 2, Corespondență şi rapoarte (1866), Bucureşti 5/17 iulie 1866, nenumerotat (un sistem de dezorganizare, corupție şi delapidare).

Recunoaşterea europeană a lui Carol pe tronul Principatelor a constituit un moment simptomatic pentru devenirea ulterioară a ţării. Modernizarea acesteia şi evoluţia sa spre o organizare stabilă şi echilibrată, se datorează în mare parte acestui principe, însufleţit de dorinţa de a se integra până la contopire cu noua sa patrie şi supuşii săi. Această simbioză îşi dovedeşte tăria pe parcursul întregii domnii a lui Carol, chiar dacă primii săi ani au fost caracterizaţi mai degrabă de o instabilitate internă acută, regăsită şi pe plan extern, compatibilă cu orice început. Spiritul său activ şi predispoziţia constantă spre muncă, caracterul său deosebit, exactitudinea şi calităţile de organizator şi administrator eficient, l-au recomandat statutului asumat, confirmând încă o dată că „omul potrivit la locul potrivit" reprezintă cea mai fericită circumstanţa posibilă.

De altfel, admiraţia pentru munca sa s-a regăsit şi în rapoartele consemnate de diplomaţii francezi acreditaţi în Principate. Aceştia au supus unei atenţii deosebite în primii ani de domnie, problematicile de ordin intern cu consecinţe externe, cum ar fi: jurisdicţia consulară, bandele bulgare, sau chestiunea evreiască. În aceeaşi ordine de idei, armată română şi evoluţia sa a rămas printre preocupările esenţiale ale diplomaţiei franceze. Rapoartele întocmite de agenţii francezi abundau în informaţii de acest gen, întrucât doleanţa esenţială a Franţei în această perioadă era stabilitatea zonei şi integritatea Imperiului Otoman. De altfel, ea se pregătea pentru o confruntare decisivă împotriva Prusiei din considerente de supremaţie.

Construcţia internă a reprezentat în planurile lui Carol un rol esenţial. Pentru a conştientiza şi a analiza cât mai obiectiv starea ţării sale şi a instituţiilor acesteia, tânărul prinţ a întreprins o călătorie de lucru în noua sa ţară. Interesul său s-a răsfrânt asupra magistraturii, administraţiei, armatei, stării materiale a ţării atinse de o secetă extrem de severă. Concluziile pe care le-a trasat ca urmare a acestui voiaj, nu au fost nici de departe optimiste, numeroase neajunsuri fiind detectate de Carol. În ceea ce priveşte instituţia magistraturii, Carol şi-a manifestat

nemulțumirea vizavi de moralitatea reprezentanților justiției, care acționează în numele său. Administrația venală a regimului anterior nu a dispărut cu desăvârşire, iar practica interpretării neconforme cu stipulațiile şi articolele Constituției l-a iritat pe Carol. Nici armata nu i-a creat o imagine mai plăcută domnului României, întrucât vizitarea Şcolii militare de la Iaşi l-a făcut să regrete transferarea acestei instituții aici. Ceea ce l-a surprins neplăcut a fost lipsa disciplinei. Cât despre starea materială a unora dintre districte, aceasta nu era nici mai mult nici mai puțin decât dezastruoasă, ca urmare a foametei extinse pe mai mulți ani. Carol a subscris la acordarea unor sume semnificative de bani pentru ajutorarea nefericiților din districtele Ploieşti, Mizil, Buzău, Focşani, Râmnic, Tecuci, Iaşi[122].

Încă de la finele anului 1866 apare o problematică formală, însă cu o simbolistică puternică, respectiv utilizarea în rapoartele diplomatice a titulaturii de „România" şi nu cea de „Principatele Unite ale Moldovei şi Valahiei", denumire consacrată de Constituția anului 1866. Oficializarea noii denumiri nu a fost acceptată decât peste câțiva ani de Europa, probabil din considerente practice, dată fiind instabilitatea internă din teritoriu şi posibilitatea reiterării premiselor separației.

Nici Franța nu face excepție de la regulă, majoritatea reprezentanților săi utilizând formula consfințită şi consemnată în rapoarte, respectiv „Principatele Unite". De altfel, la refuzul agentului austriac de a recurge la noua titulatură în limbajul diplomatic, din rațiuni lesne de înțeles – românii din Transilvania -, d'Avril i-a consiliat pe Carol şi pe membrii guvernului său de a nu ridica deocamdată această chestiune, întrucât momentul nu era oportun. Se impunea o perioadă de răgaz pentru ca puterile europene să se obişnuiască cu noile realități din România. Cât privea agenția franceză de la Bucureşti, d'Avril îl informa pe prințul Carol că va uza de aceeaşi expresie consacrată – respectiv Principatele Unite -, în corespondența oficială, însă în circumstanțele mai puțin oficioase, va

[122] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris*, Dosar 3, Corespondență şi rapoarte (1867-1869), Bucureşti 7/19 februarie 1867, George Ştirbey către P.P. Carp, gerant al Agenției române de la Paris, nenumerotat.

recurge la utilizarea „pour désigner le pays ou ses habitants la seule expression géographique qui y soit appropriée et que dans les relations de courtoisie, je me ferais un devoir de condéscendre au désir de Son Altesse”[123].

Cu toate că Austria nu aproba denumirea de „România”, aceasta subscria la recunoaşterea prinţului Carol, deşi nu contribuise cu nimic la alegerea lui. Cabinetul vienez revenise la sentimente mai bune, probabil şi datorită vecinătăţii Rusiei, care se lovea de un stat-tampon în cazul prefigurării unei stări conflictuale. De altfel, recunoaşte necesitatea stabilităţii în zonă, iar din considerente strategice subscrie la principiul bunei vecinătăţi. Bazându-se pe precedente istorice (respectiv Polonia şi Turcia), „on comprend facilement combien le voisinage de la Russie offre de dangers pour un pays relativement petit”[124].

Primul an de domnie a lui Carol se caracterizează prin răsunătoare frământări sau cel puţin demersuri simptomatice, care pentru diplomaţie vizionară reprezentau adevărate semnale de alarmă asupra instabilităţii zonei. Sursele franceze relevă ca puncte nevralgice atât Bulgaria cât şi România. România pentru intenţiile sale mai mult sau mai puţin exagerate în privinţa Transilvaniei şi „chemarea sângelui” pentru întregirea neamului, acuzaţii nefondate în fapt, deşi în aparenţă a existat susţinere pentru fraţii români de peste Carpaţi. Acest fapt a neliniştit Austria, care oricum avea probleme grave, pierzând hegemonia în lumea germană în favoarea Prusiei. Această înfrângere a determinat-o să-şi îndrepte privirile asupra Ungariei, cu care a reuşit să realizeze compromisul dualist, din acest an apărând pe scena europeană Imperiul Austro-Ungar. Cât privea Franţa, aceasta îşi manifesta încă din 1867 susceptibilităţile sale vizavi de România, simţindu-se ofensată datorită intenţiei lui Carol de a înlocui misiunea militară franceză cu instructori prusieni. I se reamintea prinţului că în venele sale curgea şi

[123] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 13, vol.29*,* Bucureşti 19 ianuarie 1867, d’Avril către Moustier, cadrul 197 (pentru a desemna ţara şi locuitorii săi (voi recurge) la singura expresie geografică proprie, iar în relaţiile de curtoazie, îmi voi face o datorie din consimţirea la doleanţa Alteţei Voastre (Carol)).

[124] *Ibidem,* Bucureşti 17 februarie 1867, d’Avril către Moustier, cadrul 221 (se înţelege în mod facil cât de periculoasă este proximitatea Rusiei pentru o ţară relativ mică).

sânge francez, iar românilor că erau de rasă latină, toate acestea în contextul augmentării în Franţa a unui curent de opinie potrivnic Prusiei[125].

Referitor la vecina din proximitatea sudică, Bulgaria, din acest an încep să se manifeste sistematic şi organizat sentimentele patriotice şi conştiinţa naţională prin încercări de lupte de guerillă fără sorţi de izbândă, din considerente cantitative. Voluntarii nu erau suficient de numeroşi pentru a se opune forţei otomane. Cu sprijinul Rusiei, şi cu acordul tacit al României, pe teritoriul căreia au organizat sedii pentru comitetele sale secrete, Bulgaria a încercat să instige populaţia la luptă şi să creeze o stare conflictuală în Imperiul Otoman. O asemenea perspectivă ar fi facilitat considerabil intenţiile Rusiei, care căuta un pretext pentru a revizui tratatul de la Paris din 1856, sau cel puţin să denunţe unele clauze nefavorabile şi aceasta fără a stârni o coaliţie europeană împotriva sa.

Consulul general francez de la Bucureşti stabilea – în virtutea unor confidenţe ale unui intim de-a lui I.C. Brătianu -, raţionamentele politicianului român în direcţionarea politicii externe a României. Brătianu se aştepta la circumstanţe favorabile în centrul şi estul Europei, generate de unificarea Germaniei. Rusia intenţiona să provoace Austria şi să susţină o mişcare de emancipare a croaţilor şi dalmaţilor, pentru a obstrucţiona acţiunea Ungariei. În aceste circumstanţe favorabile, Brătianu putea aspira la desăvârşirea unităţii statale prin emanciparea românilor din Transilvania şi iniţierea unei mişcări de amploare în concert cu grecii, bulgarii şi sârbii pentru concretizarea independenţei în contextul crizei din Imperiul Otoman[126].

## III.A MANIFESTĂRI BULGARE ŞI PANROMÂNEŞTI INCIPIENTE.

D'Avril consemnează în unul din rapoartele sale faptul că la sediul comitetului secret bulgar din Bucureşti, a fost redactat un memoriu adresat

[125] *Memoriile*…, vol.I, p.144.
[126] Apostol Stan, *Ion C. Brătianu. Un promotor al liberalismului în România*, Bucureşti, 1993, p.216-224.

sultanului Abdul-Aziz, în care se solicita crearea unei Bulgarii „cvasi-independente" aflate sub suzeranitatea Turciei, o biserică națională independentă de cea de la Constantinopol şi în care îi propun să accepte tronul țării în calitate de rege al lor „Roi des Bulgares"[127]. Aspirațiile naționaliste bulgare nu erau văzute cu ochi buni, chiar jurnalul lui Rosetti, „Românul" se declara circumspect în această privință. Lupta de a înlătura un „jug" chinuitor şi umilitor, nu era altceva decât eliberarea de otomani în cazul cel mai fericit, urmat apoi de de căderea sub „le joug slave"[128]. Organul de presă a adus o completare binemeritată acestei opinii, care dezvăluie mentalitatea vremii vizavi de ruşi, fiind totodată şi revelator din perspectiva clişeelor şi imaginii populației Imperiului estic „je crains les Russes même quand ils m'apportent la liberté"[129].

Renaşterea conştiinței de sine bulgare a fost slăvită de rândurile inserate în articolele „Trompetei Carpaților", un jurnal care aparținea lui Cezar Bolliac. Acest organ de presă felicita pe bulgarii care au înțeles că reprezentau o națiune, iar unitatea şi solidarizarea în îndeplinirea idealului național, constituia forța reală de care dispuneau şi liantul ce le putea aduce salvarea şi izbăvirea[130]. Jurnalul avea căutare în rândul reprezentanților francezi, care-l citau ori de câte ori apărea câte un articol cu conținut provocator. Ideile organului de presă erau vehemente uneori, mai ales în poziția pe care a adoptat-o vizavi de evrei. În chestiunea evreiască articolele cuprindeau enunțuri deosebit de virulente, de aceea erau foarte adesea prezentate de agenții francezi ca reprezentative pentru atitudinea românilor.

Brăila a reprezentat „leagănul libertății bulgare", locația primelor strategii naționaliste întocmite din considerație pentru apartenența la solul bulgar, elaborate pentru dovedirea ataşamentului pentru ceea ce se considera a fi „patria mamă", tot aici au fost redactate primele reviste politice şi ştiințifice, ziare sau cărți pentru

[127] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 13, vol.29, Bucureşti 17 martie 1867, cadrele 242, 244.
[128] *Ibidem*, anexa la depeşa nr.130, cadrul 305.
[129] *Ibidem*, cadrul 308 (mă tem de ruşi chiar şi când îmi aduc libertatea).
[130] *Ibidem,* extras din Trompeta Carpaților din 2/14 aprilie 1867, cadele 329-330.

promovarea cauzei bulgare[131]. Din caracterul cultural atribuit mişcării incipiente bulgare, a rezultat cel politic cu implicații mai profunde, dar şi acțiuni pe măsură, încă din 1848 legăturile personalităților româneşti cu revoluționarii bulgari fiind consolidate prin fondarea „Comitetului bulgar-român"de către C. A. Rosetti şi Ivan Kassabaov[132].

Diplomația franceză a identificat 3 direcții distincte manifestate peste Dunăre, respectiv o Bulgarie de sine stătătoare (dorită de independenți, nesupuşi unei puteri străine), uniunea cu slavii din Turcia (recomandare a guvernului sârb, dar opțiune inadecvată Rusiei şi pe care aceasta nu o susținea), sau uniunea cu România[133]. Pentru acest din urmă plan, diplomații francezi erau evazivi, nu prezentau amănunte care să sprijine acest proiect, probabil pentru că nu existau, fiind de-a dreptul fantezist în condițiile vremii. Pe de o parte, puterile europene nu ar fi consimțit la realizarea ei, iar pe de altă parte opozanții înverşunați ar fi fost Rusia şi Turcia. De altfel, chiar diplomația franceză avertiza în privința raportării la această chestiune bulgară, care ar fi afectat temeliile Imperiului Otoman, în cazul în care s-ar fi dezlănțuit. Posibilitatea ca agenții francezi să devină subiectivi şi părtinici era aproape ineluctabilă, ei erau susceptibili a dezvolta afinități fie pentru turci, fie pentru bulgari, fie pentru români sau ceilalți slavi, sau chiar greci.

Aplicarea primei direcții, respectiv a creării unei Bulgarii independente sub suzeranitatea nominală a sultanului a cunoscut un demers concret prin înaintarea unui memoriu către acesta. Acest document a generat suspiciuni diplomatului francez de la Bucureşti, d'Avril, care nu subscria la dispozițiile şi solicitările incluse. Conform opiniei acestuia, exigențele exprimate nu corespundeau doleanțelor populației bulgare ci mai degrabă influenței agenților ruşi[134]. Ca argument în favoarea acestei teorii, d'Avril constata o lacună semnificativă în textul memoriului, respectiv eludarea elementului sârb, care nu

[131] Petre P. Panaitescu, *Români şi bulgari*, Bucureşti, 2003, p.108.
[132] *Ibidem*, p.117.
[133] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 179 (1867-1868), Bucureşti 19 aprilie 1867, d'Avril către Bourée, ambasadorul Franței la Constantinopol, nenumerotat.
[134] *Ibidem*, Bucureşti 25 martie 1867, d'Avril către Bourée.

servea nici tezei ruse, nici celei greceşti. O eventuală comuniune bulgaro-sârbă ar fi devenit prea puternică în raport cu grecii şi nu ar mai fi avut nevoie de un „protectorat" rusesc[135].

Un prim episod din lupta națională bulgară redat în rapoartele diplomatice franceze, s-a consumat în vara anului 1867. Fiecare parte implicată revela bineînțeles evenimentele din perspectivă proprie, subiectivă şi părtinică. Paşa de Rusciuk a reacționat la conținutul unei depeşe telegrafice publicate de „Românul" în data de 3/15 iunie, dar care fusese trimisă de la Brăila la 1/13 iunie. Conform informațiilor cuprinse în textul depeşei, turcii ar fi torturat un prizonier, ar fi spânzurat 32 de persoane pe care le-au scutit de procesul de stabilire a culpabilității şi pe 300 de capi de familie i-ar fi arestat la Şiştov. Paşa contestă categoric veridicitatea primelor două aserțiuni, însă cât priveşte arestarea celor 300 de indivizi, el afirmă că informația este exagerată[136].

Paşa de Rusciuk nu s-a limitat la neacceptarea aserțiunilor, ci a şi explicat maniera în care s-au petrecut faptele. Comitetul bulgar de la Bucureşti a trimis o delegație în Rusia, pentru a solicita sprijinul acesteia prin trimiterea de emisari în Bulgaria, în vederea agitării populației împotriva turcilor şi obținerea independenței. În plus acest comitet susținea că se baza pe susținerea şi suportul Rusiei, României şi Serbiei în ceea ce privea voluntarii, armele şi subsidiile. El a trimis un grup (o „bandă") de 30 de bulgari echipați în România peste Dunăre pentru a agita spiritele. Unul dintre emisarii principali a fost capturat şi a făcut precizări asupra acestor manevre puse la cale de comitet. În aceste circumstanțe, Midhat Paşa s-a deplasat la Târnovo, unde avea informații că s-ar fi aflat banda respectivă, care a ucis mai mulți turci şi 5 copii de origine turcă[137]. Majoritatea insurgenților au căzut în mâinile trupelor paşei (45 la număr) (3 oameni au fost ucişi în confruntare, dar nu se specifică din ce tabără, presupunem că au fost dintre agitatori). Tribunalul de judecată compus din 7 membri (3 turci, 3 bulgari, 1

[135] *Ibidem.*
[136] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 13, vol.30, Bucureşti 14/26 iunie 1867, cadrul 109.
[137] *Ibidem*, cadrele 109-110.

israelit) a ținut două şedințe. Verdictul primei sesiuni de judecată s-a pronunțat pentru 10 persoane, dintre care două au fost condamnate la moarte, iar celelalte la detenție un număr de ani, stabiliți în funcție de culpabilitatea dovedită. A doua şedință a tribunalului s-a finalizat cu o condamnare la moarte, 5 achitări, 24 de verdicte de detenție[138]. Paşa de Rusciuk a pledat în favoarea obiectivității procesului, citându-i ca observatori imparțiali pe consulii Prusiei şi Angliei.

Reprezentantul francez de la Brăila a recunoscut o oarecare efervescență pe malul turc al Dunării, dar şi în rândurile bulgarilor de pe teritoriul României. Realitatea a fost distorsionată de zvonuri colportate, însă imposibil de verificat. Conform acestor zvonuri au fost operate arestări masive la Rusciuk, Şiştov (unde 40 de indivizi au fost ucişi într-o singură zi) şi în alte localități, însă agentul francez nu le-a acordat credibilitate, considerându-le exagerate[139].

D'Avril raporta de la Bucureşti că propaganda rusă nu găsea un teren tocmai favorabil pentru manevrele concepute, iar populația bulgară nu era tocmai entuziastă în sensul luptei antiotomane. De altfel, chiar generalul Ignatiev aprecia că momentul nu era oportun pentru susținerea elementului bulgar insuficient de matur[140]. Existau şi alte argumente mult mai concrete care făceau imposibilă câştigarea elementului bulgar. Insuccesul survenit în răscularea populației bulgare s-a datorat în mare parte agenților de propagandă de origine greacă, pentru care bulgarii nu aveau o simpatie deosebită. Această reticență - ca să nu spunem atitudine de repulsie -, pe care o resimțeau bulgarii pentru greci, rezida şi din doleanța primilor de a-şi separa biserica de cea greacă, dar şi fondarea de şcoli naționale, instituții prin intermediul cărora conştiința națională se putea revărsa asupra generațiilor tinere[141].

Cu toate acestea, la câteva luni de la acest incident, imposibil de prezentat în conformitate cu principiile obiectivității şi imparțialității, un alt agent francez

[138] *Ibidem*, cadrele 111-112.
[139] *Ibidem,* Brăila 2 iulie 1867, cadrul 113.
[140] *Ibidem,* Bucureşti 20 mai 1867, d'Avril către Moustier, cadrul 31.
[141] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 179 (1867-1868), Bucureşti 20 mai 1867, d'Avril către Bourée, ambasadorul Franței la Constantinopol, nenumerotat.

(Boyard) a atras atenţia asupra reluării mişcării bulgare, însă de această dată „bandele" au trecut frontiera Serbiei. Alertat, Midhat-Paşa s-a deplasat la Vidin, unde mai multe sate au fost incendiate[142]. Pentru a sonda opiniile populaţiei bulgare, au fost trimişi emisari, care au conchis că populaţia din mediul rural era mult mai receptivă la manevre aventuroase decât populaţia urbană, mai instruită şi mai suspicioasă la adresa Rusiei. De altfel, maniera diplomatică de tranşare a chestiunii era privită ca mult mai utilă şi comodă. Bulgaria spera ca Franţa să-i aducă izbăvirea „ils espérent obtenir plus de l'intervention de l'Empereur (Napoleon III) que d'un soulevement"[143]. Comerţul cu arme urma a fi întreţinut de un bancher din Odessa, care s-a oferit să furnizeze arsenalul de care aveau nevoie pentru acţiunile programate. Singura incertitudine rămânea itinerarul armelor, întrucât Carol nu consimţise la aprobarea tranzitului transportului acestora pe teritoriul României. Pentru facilitarea acceptării acestei acţiuni, se spera că Serbia va interveni şi-l va îndupleca[144].

Pentru întreţinerea unei coeziuni la nivelul populaţiilor slave şi cea greacă şi a fi încurajaţi a-şi menţine moralul ridicat, s-au colportat intenţionat zvonuri referitoare la un posibil scenariu favorabil. Astfel, într-o manieră concertată, împăratul Franţei şi ţarul Rusiei vor tranşa „chestiunea orientală" la Paris. Scenariul fantezist implica plasarea ducelui de Leuchtemberg pe tronul Serbiei – în jurul căreia gravitau Bosnia, Herţegovina, Muntenegru -, prinţul Carol urma a stăpâni o Românie unită cu Bulgaria, iar Regatul elen se mărea cu Tesalia, Epirul şi Albania[145]. Cu toate evidenţele şi dovezile consemnate de reprezentanţii francezi în chestiunea bulgară, s-au evidenţiat şi opinii antagonice, conform cărora sprijinul României în afacerea renaşterii bulgare nu era altceva decât un zvon fals[146]. De

[142] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 13*,* vol.30, Bucureşti 26 august 1867, cadrul 193.
[143] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 179 (1867-1868), Bucureşti 10 mai 1867, nenumerotat (ei speră să obţină mai mult din intervenţia Împăratului decât printr-o insurecţie (răscoală).
[144] *Ibidem*, Bucureşti 10 mai 1867, nenumerotat.
[145] *Ibidem*, Bucureşti 31 mai 1867, d'Avril către Bourée, ambasadorul Franţei la Constantinopol, nenumerotat.
[146] Paul Lindemberg, *op.cit*., p.98.

altfel, pe lângă tăgăduirea favorizării mişcării de renaştere bulgară, s-a afirmat că s-au luat măsuri concrete şi severe pentru a o impieta şi a-i anula manifestările de propagandă pe teritoriul României[147].

Pe aceeaşi linie a formării unei alianţe balcanice, diplomaţii francezi au sesizat antamarea unor negocieri între guvernul sârb şi cel român, odată cu venirea la guvernare a lui Brătianu. Astfel, s-a suspectat implicarea acestuia directă şi s-a bănuit totodată că iniţiativa a aparţinut părţii româneşti. Pentru a-şi întări argumentele, agentul francez de la Bucureşti a menţionat substituirea agentului român de la Belgrad (Ion Cantacuzino), cu un fidel al „partidului" liberalilor radicali, în persoana lui Radu Ionescu. Tentativa unei alianţe defensive şi ofensive româno-sârbă a eşuat. Raţionamentele la care a recurs partea sârbă pentru a declina această alianţă rezidau atât din situaţia internă a României – căreia i s-a sugerat să-şi reglementeze situaţia internă, să-şi reorganizeze instituţiile, să-şi echilibreze finanţele şi să pregătească o armată capabilă şi disciplinată -, cât şi din interesele antagonice pe care le urmăreau ambele ţări[148]. Totuşi un tratat de asistenţă mutuală şi de menţinere a unei atitudini binevoitoare româno-sârb, a fost semnat la Bucureşti pe 20 ianuarie 1868 de către Radu Ionescu şi Kosta Magazinovici[149].

Serbia nu căuta provocarea Austriei, ci doleanţa sa era de a crea o uniune slavă sub egida Turciei, de aceea urmărea anexarea Bosniei şi Herţegovinei deoarece aceste provincii aparţinuseră vechiului Regat Sârb. Conform viziunii sârbe, România reclama Turciei doar o independenţă pe care oricum o va dobândi, însă adevăratul său ideal era unirea cu românii de peste Carpaţi şi acest demers nu

[147] Nicolae Iorga, *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles Ier (1866-1880),* Paris, 1923, p.20.
[148] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 13*,* vol.30, Bucureşti 19 noiembrie 1867, cadrele 278-279.
[149] Nicolae Corivan, *op.cit*., p.215.

ar fi posibil decât în urma unei lupte „sanglante et victorieuse contre l'Autriche et la Hongrie"[150].

Românii acționau pe mai multe fronturi, astfel încât, concomitent cu acest episod aventuros şi într-un procentaj ridicat naiv al acțiunii bulgare, au antamat prin intermediul presei o propagandă în favoarea românilor din Transilvania şi au pledat pentru unirea acestora cu frații lor de sânge. Pentru concretizarea acestei idei, s-a format un comitet compus din tineri ai marilor familii şi condus de procurorul general al Curții de Casație. Ei au plănuit adunarea unor sume de bani în cadrul evenimentelor pe care şi-au propus a le organiza. Agentul francez de la Bucureşti a surprins dispozițiile mai degrabă favorabile ale guvernului român vizavi de acest demers îndrăzneț şi aventuros, susceptibil a crea complicații, însă fără a fi optimist cu privire la o finalitate fericită. Nu a subscris la faptul că statutele comitetului transilvan au fost publicate în Monitorul Oficial.[151]. Acest fapt angaja guvernul român şi-l compromitea în fața Austriei, mai ales dacă stăruia pe această cale periculoasă. De altfel, membrii Congresului transilvan au avut o întrevedere cu prințul Carol - pe 17 august 1867 -, în timpul căreia şi-au manifestat credința în unirea tuturor românilor sub sceptrul acestuia[152].

Solidarizarea românilor de pe ambii versanți ai Carpaților era întreținută şi susținută de elita intelectuală, profesori, avocați şi jurnalişti originari din Transilvania şi Banat. Consulul general d'Avril sublinia într-un raport trimis ambasadorului francez de la Constantinopol, superioritatea evidentă a Transilvaniei în comparație cu Principatele Unite. Atât la nivel instituțional, administrativ, cât şi al infrastructurii, Transilvania se deosebea de celelalte regiuni locuite de români. Deşi maghiarii „sont un people essentiallement dominateur et envahisant" şi se consideră „dans l'Europe Orientale comme les héritiers légitimes non seulement de l'Autriche mais de l'Empire Ottoman", totuşi saşii – care

[150] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 13, vol.30, Bucureşti 19 noiembrie 1867, cadrul 279 (sângeroasă şi victorioasă contra Austriei şi Ungariei).
[151] *Ibidem,* Bucureşti 7 august 1867, cadrele 167-168.
[152] *Ibidem,* Bucureşti 19 august 1867, cadrele 186-187.

reprezentau o altă comunitate conlocuitoare numeroasă din Transilvania -, preferau să fie conduşi de unguri şi nu de români[153].

## III.B ÎNCLINAȚII ANTIFRANCEZE.

Pe fondul dezbaterilor în chestiunile bulgară şi evreiască şi calmul aparent din Moldova – calm care amenința să se transforme în furtună în contextul dezbaterilor privind transferarea Curții de Casație la Bucureşti -, un incident diplomatic a survenit în urma unei erori inadmisibile efectuate de ministrul de război român (g-ral Tobias Gherghel (8-21 februarie 1867; 1 martie-16 mai 1867)). Într-o locație publică, acesta s-a pronunțat în favoarea Prusiei în problema Luxemburg-ului (care constituia o reclamație franceză, o compensație pe care o solicita Napoleon III de la Bismarck pentru că i-a facilitat hegemonia în lumea germană). Termenii în care acesta s-a exprimat au fost de-a dreptul provocatori „Dans 15 jours, alliés avec les Prussiens, nous serons à Paris"[154]. D'Avril, diplomatul francez, a considerat această luare de poziție publică, drept o ofensă la adresa Franței „généreuse, amie constante de la cause des Roumains"[155]. Formarea intelectuală prusacă a ministrului român l-a determinat să-şi exprime public predilecția pentru țara în care şi-a efectuat studiile. Urmarea firească nu a întârziat să apară, deoarece în aceeaşi lună, Gherghel a părăsit Ministerul de Război, fiind substituit ad-interim de Constantin Kretzulescu (16 mai-24 mai 1867). În această funcție simptomatică pentru un stat ca România (care începea să-şi organizeze instituțiile militare pe baze moderne) a fost desemnat col. Gheorghe Adrian[156].

---

[153] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 179 (1867-1868), Bucureşti 30 mai 1867, d'Avril către Bourée, nenumerotat (sunt un popor în mod esențial domonator şi invadator), (în Europa Orientală nu doar moştenitorii legitimi ai Austriei ci şi ai Imperiului Otoman).

[154] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 13, vol.30, extras din „Românul", (jurnalul lui I.C.Brătianu şi al lui C.A.Rosetti), din 23 aprilie/5 mai 1867, cadrul 7 (în 15 zile, aliați cu prusacii, vom fi la Paris).

[155] *Ibidem* (generoase, prietenă constantă a cauzei românilor).

[156] *Enciclopedia de istorie a României* (Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, Ioan Scurtu), Bucureşti, 2000, p.86.

Această declarație publică a lui Gherghel, se pare că l-a înfuriat foarte tare pe Ion Bălăceanu – agentul român la Paris -, care după acuzații grave la adresa guvernului, este destituit, iar geranța reprezentanței diplomatice române a fost atribuită de către Ştefan Golescu – ministrul de externe -, secretarului agenției P. P. Carp. Bălăceanu a fost ofuscat de atitudinea denigratoare a ministrului de război la adresa Franței şi a mărturisit că nu mai poate servi un guvern „(ministére), qui, composé mi-partie de vainqueurs et de vaincus du 11 février, est la négation de tout principe et de toute moralité politique; qui, incapable de donner des instructions à des agents à l'étranger ne sait que les saper, les calomnier et les paralyser; sous un ministére en fin dont l'ingratitude envers la France compromet l'avenir du pays et fait douter de la loyauté du Prince"[157].

Reacția lui Bălăceanu nu a fost total agreată de agentul francez d'Avril, întrucât acesta a socotit-o intempestivă şi pripită. Totodată acesta i-a recunoscut incapacitatea de a se înțelege în termeni cordiali cu miniştrii de externe sub a căror minister Bălăceanu a gerat agenția română de la Paris. Totuşi îi recunoaşte meritele „(Bălăceanu) est un homme intelligent et loyal mais nerveux et trop indépendant pour un fonctionnaire même roumain"[158]. Din Memoriile lui Carol rezulta că demisia lui Bălăceanu s-a datorat unor inconveniențe legate de plata întoarcerii misiunii militare franceze în România, fapt aprobat de împărat[159].

Autoritățile interne - prin vocea ministrului de externe Ştefan Golescu -, au motivat demisia lui Bălăceanu în alți termeni, care nu-l plasau pe acesta în postura de victimă a unui abuz sau ca tributar al influenței franceze. Golescu recunoştea faptul că agentul român era responsabil de maniera în care a izbucnit scandalul ce

[157] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 13, vol.30, Paris 18 mai 1867, cadrul 26 ((guvern), care, compus pe jumătate din învingătorii şi învinşii din 11 februarie, reprezintă negarea oricărui principiu sau moralitate politică; care, incapabil de a da instrucțiuni agenților în străinătate, nu ştie decât să-i submineze, să-i calomnieze şi să-i paralizeze; sub un minister a cărui ingratitudine față de Franța compromite viitorul țării şi loialitatea Prințului devine îndoielnică); A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris,* Dosar 3, Corespondență şi rapoarte (1867-1869), copia unei depeşe telegrafice adresate Ministerului Afacerilor Externe de către I. Bălăceanu, Paris 18 mai 1867, nenumerotat.

[158] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 13, vol.30, Bucureşti 20 mai 1867, cadrul 28 (Bălăceanu este un om inteligent şi loial dar nervos şi foarte independent chiar şi pentru un funcționar român).

[159] *Memoriile*…, vol.I, p.167-168.

a generat demisia sa. Carp era informat că guvernul a fost lezat de conduita agentului român, care a trimis la Bucureşti o depeşă telegrafică, elaborată în termeni sfidători şi denigratori faţă de o instituţie pe care o deservea. De asemenea, dispunea de împrumutul Oppenheim ca de propriul său bun, sublinia cu nemulţumire ministrul de externe. Ca urmare „un Ministère insulté de la façon dont l'est le Ministère actuel par la dépeche de Balatchiano êut pas maintenir le prestige de son autorité, sans avoir recours à la déstitution d'un tel fonctionnaire"[160]. Cu toate suspiciunile ce planau asupra lui Bălăceanu în privinţa împrumutului Oppenheim, Camera s-a pronunţat printr-un vot de încredere şi nu de blam, astfel printr-o majoritate de 58 contra 40 voturi, aceasta a decis inserarea anuităţii împrumutului în bugetul statului[161].

Înlocuitorul lui Bălăceanu în funcţia de agent diplomatic la Paris, a fost desemnat Emanuel Kretzulescu, un tânăr ce studiase în Franţa şi care activase ca prefect al Bucureşti-ului, apoi ca director al Ministerului Afacerilor Externe[162]. Cu toate că agentul diplomatic Kretzulescu nu activase o perioadă lungă de timp, către sfârşitul anului 1867 se prevedea deja înlocuirea sa, deoarece nu a ştiut să atragă încrederea guvernului francez. Se profila transferarea acestuia pe acelaşi post, însă la Florenţa. Dumitru Brătianu a fost trimis la Paris într-o misiune oficială, pe de o parte de a pleda pentru desfiinţarea jurisdicţiei consulare, iar pe de altă parte pentru a-l substitui pe Kretzulescu[163]. Instabilitatea internă din România, se regăsea în aceeaşi măsură şi în cadrul schimbărilor din ierarhia diplomatică. La aceasta se adăuga şi lipsa de experienţă rezultată din inexistenţa unor structuri diplomatice specializate, care să pregătească sistematic diplomaţi de carieră.

---

[160] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris,* Dosar 3, Corespondenţă şi rapoarte (1867-1869), Bucureşti 13/25 mai 1867, Ştefan Golescu către P.P. Carp, nenumerotat (un minister (denumire a GUVERNULUI român utilizată de francezi) insultat ca şi cel actual de depeşa lui Bălăceanu nu şi-ar fi putut menţine prestigiul autorităţii, fără a fi recurs la destituirea unui astfel de funcţionar).

[161] *Ibidem*, Bucureşti 23 ianuarie/4 februarie 1867.

[162] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 13, vol.30, Bucureşti 19 august 1867, Boyard către Moustier, cadrul 187. Menţionăm că pentru desemnarea Ministerului Afacerilor Străine, utilizăm terminologia modernă de Ministerul Afacerilor Externe.

[163] *Ibidem*, Bucureşti 8 decembrie 1867, cadrul 303.

Aceste reacţii au permis colportarea de zvonuri în legătură cu direcţia politicii externe a României. Pe de o parte, s-au vehiculat dispoziţiile nefavorabile ale lui Napoleon III pentru Carol, pe care îl considera ancorat la politica rusă şi prusacă. Inamicii uniunii Principatelor şi a prinţului străin au profitat de această ocazie pentru a o exploata în favoarea lor şi în detrimentul noii realităţi. Pe de altă parte, se considera că Prusia a renunţat la susţinerea guvernului român datorită încăpăţânării lui Carol de a adopta aceeaşi politică[164]. Răceala Franţei era explicabilă prin menţinerea la putere a lui Brătianu pe care Napoleon III nu-l agrea deloc, atât datorită direcţiei aventuriere induse politicii externe a României, cât şi impregnării acesteia cu un caracter prusofil[165].

Sursa care a generat impulsurile aventuroase ale României a fost identificată de diplomaţia franceză ca fiind „partidul" radical al roşiilor, care nu a împărtăşit condiţiile recunoaşterii lui Carol de către Poartă şi le considera înjositoare. Opinia agenţilor francezi a fost aceea ca prinţul să iniţieze un program de măsuri care să reorganizeze şi să consolideze instituţiile interne ale noii sale patrii şi nu să se mulţumească cu câştigarea unei notorietăţi în faţa supuşilor săi şi a Europei prin propensiuni riscante. De altfel, Carol era privit puţin cam credul, având încredere deplină în miniştrii săi şi atras ca un magnet de ideea creşterii teritoriale. Realizând o analiză pertinentă referitoare la evenimentele din anul 1867, diplomatul francez Boyard, afirma imposibilitatea unei solidarităţi româno-bulgare, aceştia din urmă preferându-i pe sârbi, datorită originilor slave. De asemenea, în chestiunea transilvană, Boyard nu întrevedea sorţi de izbândă pentru români, aceştia fiind lipsiţi atât de resurse materiale cât şi de o armată eficientă, bine organizată şi dotată[166].

Cum suspiciunile Franţei faţă de Prusia au crescut (în contextul adâncirii diferendelor dintre ele, profilându-se o viitoare confruntare pentru supremaţie)

[164] *Ibidem*, Bucureşti 29 mai 1867, d'Avril către Moustier, cadrul 50.
[165] Nicolae Corivan, *op.cit.,* p.235; Anastasie Iordache, *Instituirea monarhiei constituţionale…..,* p. 195.
[166] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 13, vol.30, Bucureşti 7 octombrie 1867, Boyard către Moustier, cadrele 235-237.

chiar şi în ce priveşte România şi prinţul său de origine germană, agentul francez de la Bucureşti a revelat o misiune secretă încredinţată de Bismarck unui ofiţer superior – colonelul prusac Krenski -. Acesta s-a deplasat iniţial la Belgrad şi avea instrucţiuni de a acţiona în favoarea creării unei confederaţii de state danubiene sub conducerea lui Carol. Cum sârbii l-au întâmpinat cu reticenţă, acesta a plecat la Bucureşti unde a fost primit cu o deosebită deferenţă de către prinţul Carol, care l-a găzduit în palatul său. Acesta a studiat manifestările şi predispoziţiile populaţiei şi a elitei întreprinzând şi o călătorie în teritoriu pentru a putea să-şi realizeze o analiză mai obiectivă. Sfaturile sale au susţinut trimiterea de emisari în Transilvania şi Banat, dar şi o eventuală înţelegere cu bulgarii. Poziţia sa a stârnit reacţii din partea Rusiei şi a comitetului bulgar de la Bucureşti patronat de consulul general rus, care a încurajat uniunea slavă cu sârbii şi nu cu românii[167]. Reacţiile adverse au fost constatate şi în interior de către d'Avril, iar antipatia românilor pentru germani a fost exploatată de opoziţie datorită prezenţei lui Krenski. Acesta a remarcat că prinţul Carol era prea influenţat de Franţa, care nu putea să-i ofere nici un ajutor şi uita că aparţinea familiei de Hohenzollern[168]. „Într-o ţară cu o clasă politică predominant francofonă şi francofilă, acea atitudine contrastantă stârnea rapid adversităţi"[169].

Diplomaţia franceză nu considera verosimilă posibilitatea unei uniuni bulgare cu sârbii sau cu românii, însă nu excludeau eventualitatea unui compromis temporar.

Pe fondul deteriorării relaţiilor franco-prusace, apar tot felul de acte de neîncredere la adresa Prusiei, care prin intermediul prinţului Carol, avea deschisă calea de a combate influenţa franceză din România. Agentul francez s-a lăsat antrenat de această idee impregnată în profunzime în mentalitatea sa, întrucât chiar şi absenţa prelungită a agentului Prusiei de la Bucureşti, nu l-a făcut să-şi schimbe

[167] *Ibidem,* cadrul 238.
[168] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 179 (1867-1868), Bucureşti 10 mai 1867, nenumerotat.
[169] Apostol Stan, *Putere politică şi democraţie în România 1859-1918,* Bucureşti, 1995, p.80.

părerea. Din contră, era văzută ca o strategie germană aplicată tocmai pentru a demonstra nonşalanţa Prusiei faţă de România[170]. „Pe cât de mult a pierdut însă Franţa aici, tot pe atâta a câştigat Prusia”[171].

## III.C SEPARATISMUL RESURGENT!?

O altă controversă care a alimentat furia taberei separatiste ce nu s-a domolit o perioadă după sosirea lui Carol, a fost reprezentată de transferul Curţii de Casaţie. Camera legislativă din Bucureşti a subscris prin intermediul procesului de vot şi aparent sub presiunea lui Carol, la transferul acestei instituţii la Iaşi, iniţiativă privită cu entuziasm de către moldoveni. Cu toate că populaţia s-a manifestat în mod favorabil, reprezentanţii moldoveni în Cameră nu au susţinut proiectul, doar din dorinţa de a i se opune prinţului. Acest demers nu ar fi fost unul de prea mare importanţă în opinia genrală, întrucât „n’aura d’autre résultat que de faire gagner les hôtels, le petit commerce et quelques propriétires de maisons, mais Iassy n’en restera pas moins déchue pour acela”[172].

Senatul a respins transferul, însă Carol părea a fi hotărât să acţioneze contrar acestui vot, cu obiectivul de a domoli întrucâtva ranchiuna şi frustrările moldovenilor, care nutresc pentru valahi sentimente diverse de nemulţumire. Acestea erau alimentate de sentimentul că Moldova era umilită[173]. Analizând toate dispoziţiile politicienilor români, cu tot teatrul jucat şi reclamaţiile solicitate, Tissot opina că aceştia nu urmăreau în fond decât propriile interese, nu le păsa de starea execrabilă în care se aflau instituţiile ţării şi populaţia care murea literalmente de foame, ci se preocupau de asigurarea viitorului personal.

---

[170] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 13, vol.30, Bucureşti 29 octombrie 1867, cadrul 252.
[171] *Memoriile*…, vol.I, p.200.
[172] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Iaşi (Yassy),* Corespondenţa consulului Ch. Tissot cu ministrul de externe de la Paris, (ianuarie 1864-august 1867), Carton 29, Iaşi 9 aprilie 1867, fila 163 (nu ar avea alt resultat decât să câştige hotelurile, micul comerţ şi câţiva proprietari de locuinţe, însă Iaşi-ul ar rămâne la fel de decăzut).
[173] *Ibidem,* Iaşi 19 aprilie 1867, fila 164.

S-au vehiculat diverse posibile soluții pentru viitorul României, deşi conlucrarea şi solidarizarea în vederea înlăturării stării deplorabile a țării, ar fi fost singura cale necesară. Corupția a atins cote paroxistice, dezorganizarea administrativă şi finanțele secătuite, instabilitatea la toate nivelurile, divizarea politică accentuată, starea populației, necesitau măsuri urgente de reglementare a situației. În acest timp, taberele politice antagonice (moldovenească şi valahă) nu făceau decât să se confrunte. Separatiştii îşi imaginau deja o lovitură de stat, ca unică direcție posibilă, fără a gândi la consecințele pe care o astfel de manevră le-ar fi putut genera.

O altă strategie utilizată în acelaşi sens separatist a fost reprezentată de înaintarea unui program de descentralizare, reluând un proiect mai vechi elaborat de Barbu Catargiu în 1861. Acesta presupunea împărțirea Principatelor în 4 mari departamente: Bucureşti, Craiova, Iaşi şi Galați, fiecare condus de către un guvernator, iar impozitele să fie percepute de autoritatea locală. De altfel, în fiecare departament se prevedea câte o instituție importantă, pentru ca în mod teoretic să dețină o pondere similară ca importanță. Trezoreria, rezidența prințului Carol, sediul Camerelor legislative erau menținute la Bucureşti, Curtea de Casație la Iaşi, universitatea, şcoala militară şi o şcoală de medicină la Craiova, în timp ce Galați-ul devenea centrul instituțiilor financiare[174].

Viitorul României depindea într-o manieră simptomatică de coeziunea pe care politicienii moldoveni şi valahi ar fi trebuit s-o inspire. Legătura de contiguitate dintre ei se impunea a fi întreținută. Impunerea unor soluții radicale nu convenea României, care lupta pentru recunoaştere internațională şi câştigarea unei credibilități în vederea construirii unui viitor stabil. Conlucrarea şi nu divizarea era necesară în mod imperativ pentru consolidarea internă şi îmbunătățirea imaginii externe.

[174] *Ibidem,* Iaşi 30 aprilie 1867, filele 166-167.

## III.D DENEGĂRI ÎN AFACEREA BULGARĂ ŞI DEZBATERI ASUPRA JURISDICȚIEI CONSULARE.

Scenariul de mărire era imaginat pentru România de către Brătianu în viziunea diplomației franceze. El era culpabilizat de reprezentanții francezi de propensiunile aventuroase la care voia să-şi supună țara, fără sorți de izbândă sau cel puțin imature, dacă nu chiar ingenue. O coaliție de state cu interese diferite (români, sârbi, bulgari, greci), constituită împotriva Imperiului Otoman slăbit, nu era posibilă în accepțiune franceză. Totuşi agenții Franței se arătau circumspecți şi în parte neliniştiți de intrigile lui Brătianu, şi-i monitorizau paşii pentru a nu fi luați prin surprindere. Politicianul român nu excludea o posibilă confruntare concertată a statelor limitrofe pentru redeschiderea chestiunii orientale şi întrevedea o posibilă acțiune împotriva Austriei, dar sprijinit de Rusia.

De altfel, influența Rusiei era omniprezentă în România conform diplomaților francezi, aspect asupra căruia Franța nu concorda, deoarece nu dorea instabilitate în zonă, ci menținerea status-quo-ului. Era îngrijorată de ascensiunea Prusiei, care îndepărtase Austria din lumea germană, Anglia era interesată de alte părți ale lumii şi mai puțin de zonele europene, Italia şi ea era acaparată de ideea uniunii, astfel singură, Franța nu ar fi fost capabilă să se opună Rusiei. Ştefan Golescu însă îl prevenea pe agentul român de la Paris, P. P. Carp, că aceste suspiciuni erau lipsite de fundament, apropierea României de Rusia nefiind decât o pură născocire. Ca argument al susținerii acestei poziții, Golescu sublinia că guvernul era alcătuit din personalități care desfăşurau de două decenii o politică antagonică Rusiei[175].

Din aceste considerente, guvernul Brătianu şi liberalii roşii erau suspectați de intenții belicoase şi erau în permanență în atenția reprezentanților francezi, mai ales că pregăteau şi o reformă a forțelor armate. Creşterea efectivelor militare la

[175] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris,* Dosar 3, Corespondență şi rapoarte (1867-1869), Ştefan Golescu către P.P. Carp, nenumerotat.

40 000 de oameni în timp de război şi organizarea unei rezerve de 60 000 de indivizi era considerată un imperativ[176].

Guvernul român nu dorea trezirea susceptibilităţilor Franţei, de aceea a tăgăduit prin intermediul presei, dar şi a notelor diplomatice, orice amestec în chestiunea „bandelor" bulgare. Astfel, organul oficios „Monitorul Oficial" din 4/16 februarie 1868, culpabiliza de atitudinea denigratoare în privinţa României „quelques spéculateurs étrangers"[177]. Pe aceeaşi direcţie a protestelor se situa şi agentul român de la Paris (E. Kretzulescu), care constata cu tristeţe schimbarea de atitudine a cabinetului francez „malgré les sentiments bien connus dont la Roumanie a toujours été animée pour la France"[178]. Franţa sesizase prezenţa bandelor bulgare şi faptul că activitatea lor era trecută cu vederea de către autorităţile române, ceea ce a determinat proteste energice din partea sa împotriva solidarizării românilor cu slavii şi a creării unei zone în care putea oricând izbucni o confruntare de proporţii[179]. Chiar şi Ştefan Golescu respingea categoric implicarea României în chestiunea bulgară, iar aceste ştiri false colportate în Occident cu o viteză surprinzătoare, periclitau securitatea României[180]. În acelaşi timp, chiar reprezentantul diplomatic francez de la Bucureşti (Boyard) a reperat o diminuare accentuată a propagandei bulgare, întrucât proiectele de insurecţie au fost divulgate marilor puteri europene, care nu subscriau la acţiuni violente în zonă şi nu susţineau manifestările insurecţionare, susceptibile a produce dezmembrarea Imperiului Otoman.

Brătianu acuza opoziţia conservatoare de detractările la care a fost supus guvernul său în faţa Franţei. Totodată insinua imposibilitatea detectării direcţiei politicii Franţei în această parte a Europei şi vizavi de România. Influenţa

[176] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 14, Bucureşti 23 ianuarie 1868, Boyard către Moustier, cadrul 18.
[177] *Ibidem*, Monitorul Oficial 4/16 februarie 1868, cadrul 57 (câţiva speculatori străini).
[178] *Ibidem*, Paris 20 februarie 1868, E. Kretzulescu către Moustier, cadrul 70 (în pofida sentimentelor bine cunoscute care au animat dintotdeauna România în favoarea Franţei).
[179] *Annuaire diplomatique de l'Empire Français pour l'année 1869*, Paris, 1869, p.156; *Memoriile*…, vol.I, p.205.
[180] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 14, Bucureşti 7 martie 1868, Golescu către d'Avril, cadrele 89-90.

crescândă a Rusiei el o punea pe seama diminuării celei franceze, făcând aluzie la o activitate mai puțin intensă a Franței în regiune. Boyard reitera faptul că politica țării sale nu s-a schimbat, ci preceptele sale erau similare, respectiv sprijinirea morală şi consilierea oricărui guvern român, cu condiția ca acesta să nu se hazardeze într-o politică aventuroasă[181].

Chestiunea orientală şi dezbaterile diplomatice europene pe această temă, sensibiliza mândria lui Carol, care oricum nu mai acorda Turciei nici o şansă de reabilitare. Conform opiniei lui, acest imperiu era sortit dezintegrării într-un interval foarte scurt, iar România va avea un rol major în acest sens. Acelaşi discurs laudativ şi cu nuanțe propagandistice l-a determinat să afirme „à l'intérieur, les finances, le crédit, l'administration sont dans l'état le plus prospère; à l'extérieur la Roumanie est destinée à jouer le rôle le plus brillant dans la question d'Orient"[182].

Diplomatul francez nu era convins de acest viitor de excepție şi încerca să inducă faptul că reformele interne bine concepute şi aplicate, generau stabilitate, iar această stare se traducea pe plan extern prin securitate. Aceast lanț de procese corelate nu puteau fi asigurate dacă aventurieri precum Brătianu sau Rosetti – fondatori şi membri ai unor societăți secrete -, erau menținuți la putere, iar Rusia le asista proiectele îndrăznețe[183]. Diplomații francezi aveau această tendință de a reitera de câte ori se impunea, chestiunile care produceau neplăcere Franței. Insistau asupra unor idei până ce li se acorda atenția cuvenită, iar uneori aveau câştig de cauză. Propensiunile liberalilor radicali displăceau profund Franței, de aceea diplomații subliniau dezacordul cu politica antamată de aceştia şi pledau pentru schimbarea guvernului. D'Avril a raportat o oarecare dispoziție a lui Brătianu de a se apropia de Franța. Acesta respinge orice aluzie privind apropierea intimă a României de Serbia, dar şi de Grecia.

[181] *Ibidem*, Bucureşti 7 martie 1868, cadrele 84-86.
[182] *Ibidem*, Bucureşti 6/18 martie 1868, cadrul 101 (în interior, finanțele, creditul, administrația sunt într-o stare din cele mai prospere; în exterior România este chemată a îndeplini rolul cel mai strălucit în chestiunea Orientului).
[183] *Ibidem*, cadrele 102-103.

Chestiunea bulgară, dar şi cea evreiască revelau natura duplicitară a lui I.C. Brătianu, dar şi puterea pe care acesta a dobândit-o în detrimentul imaginii prinţului Carol. Agenţii francezi relatau maniera în care Brătianu înţelegea să-şi extindă autoritatea, infiltrând în structurile şi instituţiile statului personaje fidele lui. Îl suspectau şi de intenţia de a-l înlătura pe Carol şi a proclama republica, prin instrumentarea unui complot. Ideile republicane le avea inoculate din perioada în care studiase în Franţa şi unde frecventase cercurile revoluţionare. Acest enunţ era argumentat de prezenţa sa alături de fratele său Dumitru şi de C.A. Rosetti, încă din anii 1844-1845 în loja republicană de la Paris intitulată „L'Athéneé des Étrangers", care ulterior fiind trecută în „adormire", i-a determinat să se afilieze unei alte loji „Trandafirul liniştei desăvârşite"[184].

Puterea şi influenţa covârşitoare pe care o manifestă Brătianu şi pe care o deţine, se poate exprima astfel: „El scóte pe Miniştri, el îi numeşte. Camera, Senatul nu ştie nici când, nici cum, nici pentru ce vin şi se duc. I. Brătianu face şi desface Ministerele"[185]. Un astfel de caz era reprezentat de P.P. Carp, care fusese secretar în cadrul agenţiei române de la Paris încă din timpul lui Cuza. Odată cu venirea la guvernare a lui Brătianu, care devine „membre inamovible du gouvernement"[186], Carp s-a văzut în situaţia de a elibera postul său, nefiind unul din acoliţii liberalului. A ajuns în opoziţie de unde a interpelat guvernul şi a solicitat explicaţii în chestiunea bulgară. De asemenea, era considerat un om cu influenţă şi cu relaţii bine întreţinute, mai ales la Paris. Se credea că exista o legătură apropiată între el şi Moustier, dar şi că era informator al Ministerului de Externe francez[187]. Intervenţiile lui Carp nu s-au limitat doar la chestiunea bulgară, ci şi la cea evreiască, care se manifesta acut în aceşti ani. El a ripostat faţă de expulzările familiilor evreieşti din Bacău, în urma circularelor prohibitive ale lui

[184] Dan Berindei, *Românii şi Europa în perioadele premodernă şi modernă*, Bucureşti, 1997, p.383-387; Horia Nestorescu-Bălceşti, *Ordinul Masonic Român…*, p.61-62.
[185] Constantin Boerescu*, Discursuri politice (1866-1891),* Bucureşti, 1903, p.383.
[186] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 14, Bucureşti 30 martie 1868, copie a unui raport al baronului Eder, cadrul 143 (membru inamovibil al guvernului).
[187] *Ibidem*.

Brătianu. Carp reclama asumarea acestei responsabilități de către guvernul Brătianu, pe care îl considera culpabil de dezordinea din țară şi de diminuarea credibilității în fața puterilor garante. Cu toată impetuozitatea discursului lui Carp, Brătianu a ripostat într-o manieră la fel de agresivă, iar Camera i-a dat câştig de cauză cu 47 de voturi pentru, unul contra şi 43 de abțineri[188]. Prestigiul prințului Carol era perceput de diplomația franceză în picaj, direct proporţional cu creşterea influenței lui Brătianu, imaginându-se în viitorul nu prea îndepărtat o reconstituire a nopții înlăturării lui Cuza[189]. Mihail Kogălniceanu îşi vedea suveranul lipsit de calitățile necesare unui conducător, acaparat de puternica influență exercitată de tandemul Brătianu/Rosetti. De altfel, aceasta era explicabilă datorită vârstei lui Carol şi a recunoaşterii inexistenței în cadrul populației române a tendințelor filogermane[190].

Chestiunea „bandelor" bulgare a fost readusă pe ordinea de zi de către diplomația franceză, odată cu informațiile referitoare la comenzile de arme realizate de România în Prusia şi America. Se considera că acest armament era destinat înarmării Bulgariei, iar România constituia doar un teritoriu de tranzit. Inițial s-a afirmat că cele 29 000 de puşti comandate Prusiei, vor intra în România prin Rusia, iar cele 15 000 puşti Peabody, comandate în America, vor ajunge în țară prin Turcia. Această cantitate era destinată înarmării trupelor regulate[191]. Aserțiunile ulterioare ale lui Brătianu au diminuat cantitativ comenzile de arme la un total de 25 000 de bucăți, în timp ce reprezentantul diplomatic francez de la Bucureşti susținea că 50 000 de puşti comandate în Prusia au reprezentat obiectul unui tranzit clandestin în drumul lor spre Bulgaria[192]. În susținerea acestor enunțuri, diplomația austriacă confirma existența celor 50 000 de puşti, iar sursele acestor informații erau doi din funcționarii consulatului francez de la Iaşi, cărora

[188] *Ibidem*, Bucureşti 11 mai 1868, Mellinet către Moustier, cadrul 201.
[189] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Consulat Iaşi (Yassy),* (1867/1868/1869/1870/1871), Carton 30, Corespondența consulului Ph. Delaporte cu Ministerul Afacerilor Externe de la Paris şi cu Ambasada Franței la Constantinopol, 230 file, Iaşi 4 august 1868, fila 83.
[190] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 14, vol.32, Paris 29 septembrie 1868, cadrele 156-157.
[191] *Ibidem*, Bucureşti 21 august 1868, cadrul 32.
[192] *Ibidem*, Bucureşti 24 august 1868, cadrele 35-36.

prefectul de Botoşani le-a mărturisit destinația (Rădăuți) şi itinerarul armelor (Rusia)[193]. Baronul Eder, reprezentantul diplomatic austriac, fusese primit de prințul Carol care s-a arătat surprins de problematica bulgară[194]. Carol reacționase destul de intimidat în fața lui Mellinet la abordarea acestuia în privința armelor. Prințul se rezumase doar la a afirma că numărul armelor fusese exagerat, iar destinația acestora era exclusiv armata română[195].

Oricum atitudinea prințului nu era credibilă nici în fața diplomației franceze, nici în fața celei austriece, deoarece nu era în consonanță cu acțiunile guvernului român. Dispoziția uşor naivă şi neştiutoare a lui Carol, nu i-a impresionat pe funcționarii corpului diplomatic, care suspectau implicațiile guvernului corelate cu instrucțiunile prințului. Franța şi Occidentul imputau României conduita şi dispozițiile reprobabile în chestiunea evreiască, problematica bandelor bulgare, dar şi manifestările favorabile principiului independenței.

Consulul francez de la Iaşi, Ph. Delaporte, a antamat o anchetă proprie în privința transporturilor de arme provenite din Prusia şi transportate prin Rusia, pentru a nu stârni susceptibilitățile Austriei. Cercetările întreprinse de un alt funcționar al Consulatului, Castaing, s-au extins în mai multe zone, respectiv Botoşani, Dorohoi şi Rădăuți. Conform informațiilor culese de pe teren, Castaing raporta faptul că armele fuseseră transportate în cutii, prin Varşovia, iar după ce au ajuns la Lipscani, au fost trecute la Rădăuți (localitate situată în fața Lipscani-ului, pe cealaltă parte a Prutului). Odată ce primul transport a ajuns la Lipscani, prefecții din Botoşani şi Dorohoi au încheiat contracte de transport doar cu cărăuşi evrei, subiecți români[196].

Reprezentantul francez relata un incident care putea degenera într-un scandal susceptibil a alerta opinia publică în privința afacerii transporturilor de

[193] *Ibidem*, Viena 29 august, cadrul 45.
[194] *Ibidem*, cadrul 57.
[195] *Ibidem*, Bucureşti 9 octombrie 1868, Mellinet către Moustier, cadrul 139.
[196] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Consulat Iaşi (Yassy),* (1867/1868/1869/1870/1871), Carton 30, Corespondența consulului Ph. Delaporte cu Ministerul Afacerilor Externe de la Paris şi cu Ambasada Franței la Constantinopol, 230 file, Iaşi 24 august 1868, filele 85-86.

arme. Un contract fusese încheiat între prefectul de Botoşani şi un bogat cărăuş evreu (Schloim), care se angaja la transportul armelor până la Focşani, iar de acolo să urmeze intrucțiunile prefectului şi să-şi continue itinerarul spre o „direcție necunoscută". La aflarea veştii conform căreia, colegul său din Dorohoi a finalizat un contract în condiții financiare mai avantajoase, prefectul din Botoşani a intenționat să schimbe condițiile reglementate în contractul cu Schloim sau chiar să-l pronunțe nul, însă acesta din urmă a amenințat cu alarmarea opiniei publice şi cu un proces. Prefectul s-a văzut în postura de a-i cumpăra tăcerea cu 30 de ducați[197].

Primul transport constituit din 90 de cutii cu arme a traversat Prutul pe plute, a plecat din Rădăuți pe 16 august 1868 şi a ajuns la Roman în noaptea de 18/19 august. A fost escortat de dorobanți cu aparență de țărani, prefectul de Dorohoi şi 2 comisari de poliție. Aceştia erau la rândul lor supravegheați de un personaj îmbrăcat în uniformă rusă, dar despre care existau informații că ar fi fost prusac. Un al doilea transport era aşteptat pentru ca apoi să fie expediate împreună, însă acesta fusese oprit în Podolia de către guvernator[198]. Urmează apoi o serie de intervenții şi înştiințări de la prefectul de Dorohoi, la Brătianu şi de la acesta la Offenberg (consulul general rus de la Bucureşti), pentru ca apoi să se confirme sosirea celui de-al 2-lea transport. Existau informații conform cărora se mai aşteptau 2 transporturi spre sfârşitul anului. Oficial se susținea că aceste convoaie conțineau materiale necesare infrastructurii feroviare, însă naivitatea sau credulitatea nu erau împărtăşite de funcționarii consulari, care erau unanimi în a crede că armele erau destinate Bulgariei[199].

Ceea ce întărea veridicitatea raportului lui Castaing fusese vizita inopinată şi intempestivă a prefectului din Botoşani la hotelul în care era cazat. Acesta primise instrucțiuni de la Brătianu şi în conformitate cu acestea, s-a grăbit să explice reprezentantului francez natura transporturilor care includeau 50 000 de

[197] *Ibidem*, fila 86.
[198] *Ibidem.*
[199] *Ibidem*, fila 87.

arme destinate dorobanţilor şi gărzilor de frontieră. Castaing l-a chestionat pe prefect, care nu s-a ridicat la înălţimea aşteptărilor prin răspunsurile evazive şi contrastante. De altfel, starea deplorabilă a finanţelor României şi armata pe care o întreţinea cu eforturi susţinute şi care nu era constituită decât dintr-un efectiv de 15 000 de oameni, nu corespundea discursului prefectului[200]. Transporturile de arme şi muniţii au fost detectate de Ph. Delaporte şi la începutul anului 1869. Acesta a menţionat că acestea erau stocate în două depozite (magazii) din proximitatea Rădăuţi-ului, de unde îşi urmau destinaţia spre diferite puncte ale Dunării şi ale Transilvaniei[201].

În ultimele luni ale anului 1868, Mellinet a detectat unele indicii interesante în legătură cu înarmarea României şi interesele roşiilor. Un confident (Carada) a lui Brătianu şi Rosetti a fost trimis în misiune la Paris pe lângă Dimitrie Brătianu şi comitetele republicane cu care legăturile se menţineau active. În acelaşi timp, Rosetti a fost numit primar al Bucureşti-ului, funcţie pe care a acceptat-o, deşi anterior nu subscrisese la un asemenea statut. Argumentul exprimat chiar personal în favoarea administrării capitalei de către Rosetti, era iminenţa izbucnirii unei revoluţii în Franţa, astfel că local se impunea preluarea frâielor puterii. Mellinet suspecta proclamarea Republicii în România în momentul în care o eventuală revoltă ar fi izbucnit în Franţa şi ar fi determinat declinul celui de-al II-lea Imperiu. Totodată, recomanda supravegherea activităţii lui Carada pe teritoriul Franţei, mai ales că problematica înarmării României era evidentă[202]. La Bucureşti, dar şi în alte districte s-au votat sume semnificative pentru achiziţionarea de armament (60 000 de franci pentru capitală). În plus, din surse credibile, Mellinet sublinia faptul că s-a recurs şi la o altă strategie în vederea

[200] *Ibidem*, filele 87-89.
[201] *Ibidem*, Iaşi 27 februarie 1869, filele 119-120.
[202] *Ibidem*, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 180 (mai 1868-1869), Bucureşti 16 noiembrie 1868, Mellinet către Bourée (ambasadorul Franţei la Constantinopol), nenumerotat.

acumulării de capital pentru acelaşi obiectiv, respectiv o taxă de 3 franci impusă ţăranilor[203].

Gerantul Consulatului General francez de la Bucureşti (Hory) a identificat obiectivul maximal al lui Brătianu, care consta în, nici mai mult nici mai puţin „la création de Royaume Daco-Roumain, enclavant toutes les populations roumaines de l'Autriche et de la Russie"[204]. Cu tot sprijinul puterilor, Hory pretindea că Brătianu nu s-a complicat prin ralierea la politica Prusiei sau Rusiei, ci a preferat să-şi păstreze libertatea înfăptuirii strategiei proprii, care să-l aducă mai aproape de independenţă şi de înfăptuirea Regatului Daco-Român. Impulsurile sale revoluţionare necesitau multă răbdare şi tactică, dar în contextul epocii erau imposibil de realizat. Această realitate a fost conştientizată de Brătianu, care a preferat să mai aştepte o nouă ocazie favorabilă pentru a-şi îndeplini idealurile, extrapolate la nivelul întregii naţiuni pentru a-şi legitima demersurile.

În complexa chestiune evreiască, Nicolae Golescu – ministru al afacerilor externe – s-a pronunţat în termeni foarte evazivi şi generali, într-o notă adresată consulului general al Austriei la Bucureşti, Eder, care la rândul său a trimis-o omologului său francez Mellinet, noul consul general al Franţei. Astfel, dimensiunea acesteia era minimalizată şi prezentată drept un element utilizat în funcţie de circumstanţe „elle a été mal appréciée, jugée par les uns avec passion, exploitée par d'autres dans des intérêts particuliers. Au fond ce n'est pas une question réligieuse"[205]. Cât despre evenimentele reprobabile din Moldova şi abuzurile efectuate asupra unor familii întregi de evrei, ministrul român recurge la aceaşi tactică de diminuare a pagubelor, prezentându-le doar ca pe nişte fapte izolate[206].

---

[203] *Ibidem*.
[204] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 14, vol.32, Bucureşti 31 august 1868, cadrul 80 (crearea Regatului Daco-Român, care să includă în componenţa sa toate populaţiile române din Austria şi Rusia).
[205] *Ibidem*, anexă la depeşa nr.5 din 18/30 martie 1868, Eder către Mellinet, cadrul 262 (ea a fost rău interpretată, judecată de unii cu pasiune, exploatată de alţii în interes particular. În fond nu este o chestiune religioasă).
[206] *Ibidem*, cadrele 263-264.

De asemenea, prezența Rusiei îi urmărea pe diplomații francezi ca o umbră şi era accentuată principial într-un număr semnificativ de rapoarte diplomatice. Din 1866, conform diplomației franceze politica rusă în Principate se orienta spre reducerea la maxim a oricăror influențe europene şi exploata - în atingerea acestui obiectiv - ambiția lui Carol de a-şi extinde pe cât posibil autonomia până la independență totală vizavi de Imperiul Otoman.

Boyard nu concorda integral cu unele versiuni care, conform opiniei lui, exagerau faptele petrecute în problematica bulgară. Din informațiile sale, aceste „bande" de insurgenți nu existau ca grupuri înarmate, însă s-au realizat pregătiri în acest sens cu toate că au fost infirmate. Dovada acestor aserțiuni era reprezentată de organizarea de cadre capabile şi instruite, registre de voluntari, depozite de arme, dar şi un Comitet central cu sediul la Bucureşti, secondat de alte sucursale plasate de-a lungul Dunării[207]. Sediile altor comitete au fost confirmate de reprezentanții diplomatici francezi şi în Moldova la Bacău, Iaşi, Roman, Piatra, Focşani[208]. Aceste comitete nu-şi justificau existența, întrucât nu întâmpinau receptivitate în rândul populației. Nonşalanța populației se manifesta chiar şi în ciuda unor presiuni exercitate de autoritățile locale[209]. Lipsa implicării şi a rezonanței printre bulgari a manevrelor subversive utilizate de Rusia cu sprijinul autorităților române, a determinat ulterior – conform diplomației franceze -, descurajarea şi renunțarea pentru o perioadă la astfel de demersuri.

Amănuntele pe care reprezentantul francez le avea în posesie în această chestiune, au fost astfel revelate prințului Carol. Boyard a sesizat că prințul era la curent doar cu o variantă minimală a faptelor, ceea ce l-a determinat să conchidă că, în subsidiar, Brătianu şi Rosetti erau responsabili de suportul românesc la crearea „bandelor" bulgare. Maniera dezinvoltă în care diplomatul francez i-a expus realitatea - decriptată din propriile informații - lui Carol în privința

[207] *Ibidem,* Bucureşti 6/18 martie 1868, cadrul 104.
[208] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Consulat Iaşi (Yassy),* (1867/1868/1869/1870/1871), Carton 30, Corespondența consulului Ph. Delaporte cu Ministerul Afacerilor Externe de la Paris şi cu Ambasada Franței la Constantinopol, 230 file, Iaşi 5 octombrie 1868, fila 96.
[209] *Ibidem*, Iaşi 26 octombrie 1868, fila 100.

chestiunii bulgare, l-a iritat pe prinţul român. Frustrarea subordonării relative faţă de Turcia a lui Carol şi demnitatea lezată, a fost surprinsă de consulul francez d'Avril din reacţia prinţului, care i s-a plâns că Boyard „l'avait traté comme un pacha turc"[210]. Acest episod dezagreabil şi interpretabil, l-a determinat pe Carol să schimbe procedura de primire a comunicărilor de ordin diplomatic, singura cale acceptată de recepţie a acestora fiind ministrul afacerilor externe.

Deşi guvernul Brătianu a fost nevoit să se retragă de la putere în urma unui vot de blam[211], demisie acceptată de Carol, acest personaj capabil şi influent nu părăseşte pentru mult timp scena politică, ci revine şi odată cu el chestiunea bulgară cunoaşte un nouă fază. Îndepărtarea sa era datorată stării anarhice şi dezorganizării ţării, instabilităţii, agitaţiei constante, presiunilor externe (cu predilecţie venite din partea Franţei), tendinţelor politicii sale externe.

Reprezentanţii diplomatici francezi constatau consecvenţa pe care o dovedea Brătianu în privinţa protejării „bandelor" bulgare. Armele şi echipamentele necesare proveneau atât din Rusia cât şi din România, fiind realizate în ţară, în timp ce ofiţerii care coordonau aceste grupări de voluntari erau de origine bulgară, însă se aflau sub directa oblăduire a Rusiei. Noi manifestări insurgente au fost semnalate printr-o depeşă telegrafică din vara anului 1868, care consemna trecerea Dunării a 3-400 de bulgari, muncitori la căile ferate din Giurgiu. Confruntări au avut loc la Rusciuk pe 24 iulie, ceea ce l-a determinat pe paşa de Rusciuk să solicite lui Brătianu o anchetă, în urma căreia un şef bulgar şi un agent rus au fost arestaţi[212].

Guvernul francez a sesizat evenimentele indezirabile şi s-a arătat nemulţumit de aportul guvernului român la realizarea acestora. Informaţiile furnizate de rapoartele diplomatice franceze au subliniat existenţa unei ferme izolate la Petroşani, de unde insurgenţii s-au deplasat la Giurgiu, unde erau dotaţi

[210] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 14, Bucureşti 24 martie 1868, cadrele 125-126 (l-a tratat ca pe un paşă turc).
[211] *Ibidem*, Bucureşti 13 iunie 1868, cadrul 278.
[212] *Ibidem*, Bucureşti 29 iulie 1868, depeşă telegrafică, cadrul 316.

cu armament, erau îmbarcaţi pe nişte ambarcaţiuni prevăzute cu un fel de prelată pentru a-i putea acoperi şi treceau Dunărea. Au trecut fluviul sub ochii „vigilenţi" ai santinelelor româneşti - întunericul nopţii constituind un avantaj -, iar la Rusciuk au ucis pe turcii care supravegheau graniţa[213].

Conform informaţiilor pe care le deţinea, baronul Eder – reprezentantul Austro-Ungariei la Bucureşti – comunica într-un raport din 15 august 1868, că „banda" de 125 de indivizi care pornise din Petroşani şi care a pătruns pe malul drept al Dunării, a fost decimată. Într-o manieră similară omologului său francez, a subliniat faptul că populaţia bulgară nu a fost receptivă la manifestările insurecţionare, ci dimpotrivă, uneori s-a raliat chiar trupelor turce în reprimarea insurgenţilor. De altfel, Eder a accentuat latura pacifistă a populaţiei rurale bulgare, pe care doar coerciţiile de ordin religios ar putea-o determina să se răzvrătească. Cum turcii nu au periclitat acestă latură spirituală a bulgarilor, aceştia nu au identificat încă un alt obiectiv cu potenţial revoluţionar[214]. Eder a precizat deznodământul nefericit al acţiunii temerare a grupului de 125 alcătuit din români şi bulgari, astfel: 12 spânzuraţi, 3 indivizi reţinuţi la Rusciuk, ceilalţi ucişi de sabie, dar totodată şi persifla nuanţat intenţia consulului rus de a se detaşa de misiunea din Bulgaria. Conform aserţiunilor diplomatului rus, comitetele bulgare nu ar fi decât societăţi de binefacere şi ajutorare a bulgarilor rezidenţi în România[215].

Ceea ce semnala Eder ca o completare, era influenţa greacă asupra comitetelor. Constata de asemenea că demersurile izolate nu aveau nici o şansă dacă nu izbucneau sistematic şi bine coordonate în mai multe puncte diferite, dar în acelaşi timp. Eder a indicat două obiective a acestor comitete, unul declarat şi altul în subsidiar. Cel evident, era obţinerea în cazul Bulgariei a unui statut identic cu al României, respectiv o autonomie lărgită şi posibilitatea alegerii

[213] *Ibidem*, Bucureşti 26 iulie 1868, cadrele 318-319.
[214] *Ibidem*, Bucureşti 15 august 1868, vol.32 (august/decembrie 1868-ianuarie/aprilie 1869), raport al baronului Eder, cadrul 59.
[215] *Ibidem*, cadrele 60, 62.

conducătorului, iar obiectivul abscons era facilitarea propensiunilor ruse şi greceşti prin provocări violente a Turciei[216].

Replica lui Brătianu la consemnările corpului diplomatic nu a constituit o abatere de la discursurile sale obişnuite în această chestiune. El recunoştea că un fermier bulgar de la Petroşani (Colona) a reclamat prefectului din Giurgiu supravegherea înarmată a recoltelor sale de grâu pentru a nu deveni o țintă în fața unor intenții răuvoitoare. De asemenea, avea cunoştință de faptul că la ferma lui Colona s-au adunat grupuri de voluntari care au trecut înarmați Dunărea în noaptea de 18/19 iulie 1868 (circa 150 de indivizi), însă fiind informat prea târziu, nu a reuşit să împiedice acțiunea[217]. Mărturisea că l-a înştiințat şi pe Carol, a întărit paza la Dunăre, a întreprins o vizită la Giurgiu (cam târziu de altfel, pe 24 iulie) în vederea anchetării succesiunii evenimentelor. Ca urmare a cercetării întreprinse, a constatat că autoritățile române au acționat corect, nici o urmă de implicare tacită sau activă nefiind detectată[218].

În încercarea sa de disculpare, a invocat rațiunile financiare şi faptul că pentru supravegherea frontierelor țării nu avea alocată de la buget decât o sumă insignifiantă în raport cu necesitățile, respectiv 70 000 franci. De altfel, le sugerează turcilor să întreprindă ei o activitate mult mai intensă de veghere a fruntariilor de la sud de Dunăre, însă totodată şi el ordonă – după înştiințarea lui Carol – o creştere a efectivelor de vameşi la Dunăre pentru a impieta trecerea grupurilor de insurgenți spre Bulgaria[219]. Argumentele la care a recurs Brătianu apăreau insuficiente reprezentantului francez, care conchidea „il résulte pour moi la complicité du gouvernement qui s'est trompé sur l'état des esprits des bulgares ou bien qui a cédé à l'influence de la Russie (…)"[220].

---

[216] *Ibidem*, cadrele 61-62.
[217] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 180 (mai 1868-1869), Bucureşti 26 iulie 1868, nenumerotat.
[218] *Ibidem.*
[219] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 14, Bucureşti 26 iulie 1868, cadrele 320-321.
[220] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 180 (mai 1868-1869), Bucureşti 26 iulie 1868, nenumerotat (pentru mine este evidentă complicitatea guvernului român care, fie s-a înşelat în privința stării de spirit a bulgarilor, fie a cedat influenței Rusiei.

Guvernul exemplifica prin vocea lui Ştefan Golescu, maniera în care a înțeles să gestioneze problematica bulgară şi a accentuat faptul că afacerea Petroşani a constituit o dovadă a neutralității frontierei României. De asemenea, acesta îl înştiințează pe ministrul afacerilor externe francez (Moustier) că afacerea israelită a depăşit prin exagerări limitele realității. Subliniază faptul că aceasta nu reprezintă o chestiune de ordin religios, ci mai degrabă de economie politică şi în aceeaşi măsură contribuie la zdruncinarea guvernului, fiind utilizată ca o armă politică de către opoziție[221].

Diplomația franceză a mai consemnat informații despre o confruntare nocturnă, între gărzile de frontieră române şi un grup de voluntari care voiau să treacă Dunărea fără a fi detectați. O „bandă" puțin numeroasă a trecut Dunărea spre sfârşitul lunii septembrie 1868 pe la Oltenița. Pe când al doilea grup a încercat să treacă, aceştia au fost reperați de gărzile române, astfel încât s-a creat o busculadă care a degenerat într-un conflict deschis, agravat şi de prima „bandă", care s-a întors în ajutorul tovarăşilor. Deznodământul nu a fost dezirabil, două gărzi fiind grav rănite, iar printre bulgari nu s-a operat nici o arestare. Faptul şi mai grav a fost ocultarea acestui eveniment de către guvernul român[222].

O altă manieră de eschivare invocată de această dată de Brătianu şi care nu putea fi contestată, dar putea fi interpretată şi ca o modalitate de protest, era reprezentată de jurisdicția consulară. Omul politic român a răspuns unei întrebări destul de delicate a reprezentantului francez de la Bucureşti în legătură cu implicarea majorității negustorilor bulgari şi greci, în transporturile de arme comandate în străinătate, dar care au tranzitat teritoriul României sub acoperirea unor articole de fierărie. Brătianu susținea că nu a avut cunoştință de aceste fapte, însă oricum nu avea posibilitatea să efectueze percheziții domiciliare fără a determina diferende cu consulatele ai căror subiecți erau respectivii comercianți[223].

---

[221] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 14, vol.32, Bucureşti 5 august 1868, de la Ştefan Golescu către Moustier, cadrele 6-8.
[222] *Ibidem,* Bucureşti 29 septembrie 1868, cadrul 126.
[223] *Ibidem,* Bucureşti 26 iulie 1868, cadrul 321.

Când servea ca o justificare valabilă – ca în acest caz -, Brătianu nu evita să utilizeze jurisdicția consulară ca pe un pretext de a nu interveni, însă pentru România era jenantă, întrucât periclita activitatea justiției. Pentru a atinge obiectivul independenței țării – tendință de care Brătianu era suspectat de către diplomații francezi -, acesta corela demersurile active ale „bandelor" bulgare cu intervențiile diplomatice. El încerca – prin antamarea unor negocieri cu cabinetele europene -, să determine abandonarea de către puterile garante a jurisdicției consulare şi a capitulațiilor, astfel încât România să dobândească posibilitatea de a încheia tratate şi convenții de orice natură cu orice stat.

Argumentele invocate de Brătianu nu prezentau credibilitate în ochii consulului general francez de la Bucureşti, opinie împărtăşită de majoritatea corpului diplomatic, respectiv reprezentanții Austro-Ungariei, Angliei şi Italiei. Doar agenții Rusiei şi Prusiei considerau că guvernul român nu putea fi acuzat decât de „néglijence"[224]. Mellinet constata dificultatea cu care se puteau proba activitățile subversive ale roşiilor, însă nu se lăsa sedus de tactica învăluirii uzitată de Brătianu. Era conştient de strategia evazivă şi laudativă la care recurgea politicianul român de fiecare dată când era interogat asupra problematicii discutabile a politicii externe româneşti. Deşi în aparență, Mellinet părea convins de argumentele ministrului român, acesta îl avertiza pe Bourée, ambasadorul francez de la Constantinopol, de strategia reiterată a acestei „éternelle apologie"[225].

Diplomația franceză a identificat 3 direcții de manifestare a politicii externe româneşti cu implicații interne în primii ani de domniei ai lui Carol, însă a pronunțat şi incertitudini în recunoaşterea veridicității acestora. Suspiciunile vizavi de Brătianu constau în obiectivul capital al acestuia, respectiv „l'établissement de

[224] *Ibidem*, Bucureşti 31 iulie 1868, cadrul 330.
[225] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 180 (mai 1868-1869), Bucureşti 15 octombrie 1868, Mellinet către Bourée (ambasadorul Franței la Constantinopol), nenumerotat (eterne apologii).

la République en Roumanie"[226]. Carol fusese antrenat în demersurile aventuroase ale roşiilor deoarece Brătianu reuşise să speculeze ambiţiile sale, iar acesta nu era conştient că era vizat chiar tronul său. Un alt obiectiv maximal, care nu era plasat pe aceeaşi axă de către diplomaţia franceză, dar căruia îi erau subordonate celelalte direcţii de exercitare a politicii lui Brătianu, era constituirea unui „Regat Daco-Român", care să includă şi pe conaţionalii din afara graniţelor, supuşi unor puteri străine. Astfel, activitatea intensă de susţinere a comitetelor bulgare, rezida din doleanţa de controlare a mişcării insurecţionare şi a o utiliza ca armă împotriva forţelor otomane la un moment propice, dar şi a o corela cu o acţiune concomitentă în Transilvania. Stocurile de arme şi aprovizionarea constantă cu cantităţi ce depăşeau necesităţile armatei române, induceau diplomaţiei franceze concluzia că România se pregătea „à soutenir les Roumains de la Transylvanie, le jour où ils lèveraient l'étendard de la révolte (…)"[227].

Existenţa comitetului bulgar de la Bucureşti a fost atestată şi câţiva ani mai târziu, însă activitatea lui propagandistică s-a diminuat odată cu moartea conducătorului. Agenţii ruşi acreditaţi la Bucureşti au continuat să resusciteze patriotismul bulgar şi să sensibilizeze comunităţile bulgare din România şi de peste Dunăre, însă avântul lor a fost obstrucţionat de nonşalanţa conaţionalilor ce rezidau în România dintre care unii au devenit subiecţi români. Un alt element imprevizibil a fost reprezentat de tinerii bulgari educaţi la Moscova şi la Petersburg - promotorii potenţiali ai unei mişcări bulgare -, care în mare parte au refuzat a se întoarce în Bulgaria după finalizarea studiilor[228].

Complicaţiile interne (atât chestiunea bulgară, cât şi cea evreiască) cu implicaţii externe, au provocat nemulţumiri şi la nivelul jurisdicţiei consulare pentru a cărei abolire pleda energic guvernul român, care sublinia avantajele acestui fapt atât pentru România cât şi din perspectiva celorlalte ţări europene.

---

[226] *Ibidem*, Bucureşti 16 noiembrie 1868 (instituirea Republicii în România).
[227] *Ibidem*, (să susţină pe românii din Transilvania în ziua în care vor decide să ridice stindardul revoltei).
[228] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 17, vol. 38 (1874), Bucureşti 14 februarie 1874, Schefer către Decazés, cadrele 106-107.

## III.E ASPECTE EDIFICATOARE ALE JURISDICȚIEI CONSULARE.

Jurisdicția consulară a generat o serie de dispute şi de neînțelegeri între autoritățile române şi corpul consular al agenților străini acreditat în principal la Iaşi şi la Bucureşti. Originea acestor diferende era reprezentată de capitulațiile (lat. capitulum – clauză) încheiate de Poartă cu țările creştine şi în virtutea cărora pe teritoriile Imperiului Otoman, acestea aveau putere de jurisdicție asupra propriilor subiecți. În acest mod reprezentanții diplomatici aveau posibilitatea de a-şi apăra supuşii în caz de abuzuri sau când survenea vreun proces în care aceştia erau implicați. În primii ani de domnie a lui Carol, această problematică s-a afirmat în toată plenitudinea, fiind evidențiată mai ales de chestiunea evreiască. S-au evidențiat două teze, cea română, care deplângea periclitarea suveranității țării şi sublinia lezările de autoritate şi cea a agenților străini, care avansau ca argument în disputa cu autoritățile, reglementările capitulațiilor semnate cu Poarta.

Suveranii creştini (ex. Francisc I, Elisabeta) au încheiat cu Imperiul Otoman capitulații care în virtutea reglementărilor ale căror obiect erau acestea, dispuneau ca pe teritoriul țărilor musulmane şi în „Barbarie", creştinii stabiliți sau în trecere, beneficiau de jurisdicția consulară a propriilor reprezentanți diplomatici acreditați în respectivele țări[229].

Franța a încheiat capitulațiile cu Poarta în timpul domniei lui Ludovic XV (1740), iar în urma acestor acte semnificative din punct de vedere al dreptului, concesiile otomane s-au evidențiat prin acordarea către ambasadori a unor drepturi simptomatice de jurisdicție asupra supuşilor francezi cu reşedința pe teritoriul imperiului[230]. Capitulațiile reprezentau o convenție sau un tratat bilateral impregnat cu drepturi şi privilegii şi încheiat de o putere care le conferea unei alte puteri pe teritoriile avute în jurisdicția sa.

[229] *Ibidem*, Rola 15 (mai-decembrie 1869), Correspondance de Bucarest, nr.3, 13/25 septembrie 1869, cadrul 225.
[230] Caius Bardoşi, *Diplomația în trecut şi în prezent*, Braşov, 1930, p.28-29.

Conform stipulațiilor incluse în capitulații (încheiate cu Baiazid I (1393); cu Soliman II (1529)[231]; cu Selim I (1313) şi cu Mahomed II (1460)), domnii Țărilor Române au primit drepturi extinse asupra supuşilor lor şi s-au angajat să plătească un tribut Porții. Sublima Poartă s-a pronunțat în favoarea protecției contra duşmanilor externi şi – ceea ce era foarte important – a dat libertate de administrare internă asupra celor 2 țărişoare plasate sub suzeranitatea sa. Cum dispozițiile acestea nu au fost abrogate ulterior, iar Convenția de la Paris (19 august 1858) a reconfirmat autonomia Principatelor aşa cum rezulta din capitulații (art.2), românii s-au considerat nedreptățiți de jurisdicția agenților diplomatici răsfrântă asupra supuşilor lor[232]. Abuzurile epocii fanariote în Principate, „d'un despotisme sans exemple dans les annales de l'Orient", au precipitat şi au furnizat argumentele necesare pentru ca marile puteri să-şi stabilească la Bucureşti şi la Iaşi consulate, menite a le proteja subiecții sau protejații şi a limita vexațiunile săvârşite asupra acestora. Astfel, în mod succesiv, acestea au recurs la înființarea de reprezentanțe diplomatice, Rusia (1772), Austria (1774), Franța (1778), Anglia (1802)[233].

Rapoartele diplomatice franceze accentuează valoarea abuzivă pe care Austria a înțeles s-o dea jurisdicției consulare, cu un deceniu înaintea venirii lui Carol, ceea ce ne îndreptățeşte să afirmăm că această problematică reprezenta o nemulțumire veche pentru autoritățile române. În contextul unificării Principatelor, aceasta a devenit chiar un impediment în afirmarea autorității şi suveranității țării, iar politicienii români au antamat negocieri pe lângă cabinetele europene pentru abrogarea jurisdicției.

Aplicarea abuzivă a jurisdicției s-a reflectat în mai multe domenii cum ar fi cel comercial, financiar, juridic. Consulul Austriei a preconizat încă din 1855, contrar reglementărilor capitulațiilor, că orice faliment în care era implicat un

[231] Documentele furnizează 2 date care confirmă încheierea acestei capitulații, respectiv 1529 şi 1511.
[232] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 77, vol.18 (1862-1869), Paris 15 aprilie 1866, Memoriu prezentat de delegații Principatelor Unite la Conferința de la Paris, cadrele 196-204, 215-217.
[233] *Ibidem*, Rola 15 (mai-decembrie 1869), Correspondance de Bucarest, nr.3, 13/25 septembrie 1869, cadrul 225.

supus austriac, urma să fie analizat în cancelaria sa. Acest principiu a fost aplicat din 1857 şi a fost susținut şi de reprezentantul Angliei, care a acționat într-o manieră similară[234]. În materie juridică, consulul austriac considera insuficientă trimiterea unui delegat al instituției diplomatice la procesele în care erau implicați subiecți austrieci, şi solicita remiterea dosarului de procedură. Astfel, avea posibilitatea de a reiniția procesul şi putea să acorde un alt verdict total opus sentinței inițiale[235]. Acest procedeu exagerat, periclita acțiunea justiției şi îi limita activitatea. Totodată era susceptibil a produce o scădere a credibilității în rândul opiniei publice.

Intervențiile se manifestă chiar şi la nivel administrativ local, inițiind o imixtiune nefavorabilă şi neapreciată de autorități în domeniul ordinii. Astfel, un alt exemplu edificator era refuzul consulilor austrieci de a se baza pe gărzile locale, în momentele în care circumstanțele erau de aşa natură. În schimb, alternativa la care au recurs a fost utilizarea de caporali austrieci „qui sous prétexte de veiller à la securité des nationaux, interviennent dans toutes les opérations de la police locale"[236]. În fiecare cartier bucureştean activa câte un caporal austriac.

Din punct de vedere financiar, poziția consulilor austrieci se manifesta în mod concret prin excepția plății oricărei obligații pentru conaționalii lor. Prin această măsură supuşii austrieci nu plăteau nici un fel de impozit, deşi rezidau în Principate. Astfel, orice individ aflat sub protecția Austriei şi care deținea o afacere în domeniul comercial, financiar sau artizanal, nu plătea o cotă parte din venituri nici statului, nici autorităților locale[237]. Era o situație anacronică împotriva căreia politicienii români pledau cu fervoare. Se poate interpreta şi ca un element simptomatic de rezistență împotriva evreilor, ale căror activități erau exercitate cu predilecție în aceste domenii.

---

[234] *Ibidem*, Rola 77, vol.18 (1862-1869), Jules Favre despre jurisdicția consulară din Principate, cadrul 229.
[235] *Ibidem*, cadrul 230.
[236] *Ibidem*, cadrul 232 (care sub pretextul supravegherii la păstrarea securității naționalilor, intervin în toate operațiunile de poliție locală).
[237] *Ibidem*, cadrul 233.

Pe fundalul evenimentelor din România celei de-a 2-a jumătăţi a secolului al XIX-lea, majoritatea evreilor au preferat asigurarea securităţii familiei şi a bunurilor prin adoptarea protecţiei străine, cu precădere austriacă. Protecţia străină reprezenta o modalitate relativ facilă de a pătrunde pe teritoriul României, „consulul Prusiei şi cel al Angliei le vând fără zăbavă protecţia”[238]. Consulul general austriac de la Bucureşti recunoştea ca având sub jurisdicţie în anul 1868, 60 000 de subiecţi[239]. Dacă aceştia nu plăteau impozite de pe urma activităţilor desfăşurate şi a serviciilor prestate, bugetul care rezulta era în mod considerabil slăbit. De asemenea, conflictele de autoritate ale agenţilor cu oficialităţile române nu erau recomandabile, întrucât puteau genera situaţii în care reprezentanţii diplomatici nu erau agreaţi şi puteau fi trimişi în ţara de origine.

Totuşi Boyard, agentul Consulatului General al Franţei la Bucureşti, constata că în anul 1868, jurisdicţia consulară nu mai era aplicată stricto sensu, iar Austria renunţase la schimbarea sentinţelor aplicate supuşilor săi de către tribunalele române[240]. De asemenea, Brătianu considera că această jurisdicţie era caducă şi nu-şi mai găsea raţiunea de a exista în România anului 1868. De altfel, producea nemulţumiri atât grupului de străini protejaţi cât bineînţeles ţării.

Politicianul român constata evoluţia indiscutabilă a cadrului legislativ şi juridic din România. El preciza că în noile circumstanţe moderne şi civilizate, străinii aveau posibilitatea de a achiziţiona imobile sau a iniţia o afacere în domeniile comercial, industrial sau financiar, iar jurisdicţia consulară nu reprezenta decât un impediment în plus, obstrucţionând efectuarea tranzacţiilor. Suspiciunile românilor faţă de străinii protejaţi era evidentă şi-i priveau ca pe nişte „des privilégiés dangereux, des ennemis”[241]. Nici consulii nu se puteau felicita pentru multitudinea de reclamaţii şi conflicte avute cu guvernul român, care nu

[238] Pompiliu Eliade, *Influenţa franceză asupra spiritului public în România (Originile. Studiu asupra stării societăţii româneşti în vremea domniilor fanariote )*, Bucureşti, 2000, p.110.
[239] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 14, vol.32 (august/decembrie 1868-ianuarie/aprilie 1869), Bucureşti 5 august 1868, cadrul 11.
[240] *Ibidem*, Rola 77, vol.18 (1862-1869), Bucureşti 31 martie 1868, cadrele 237-239.
[241] *Ibidem*, noiembrie 1868, cadrele 300-304 (privilegiaţi periculoşi, duşmani).

recunoştea această jurisdicţie deoarece îi ştirbea autoritatea. La nivelul întregii ţări afecta atât sectorul judiciar cât şi administrativ, dar avea repercusiuni şi asupra valorii suveranităţii. Nu era recomandabil ca reprezentanţii diplomatici să activeze într-o permanentă stare conflictuală, întrucât relaţiile întreţinute de aceştia cu statul în care erau acreditaţi, puteau fi afectate pe termen lung. Chiar carierele unora dintre ei puteau fi influenţate într-o manieră nefavorabilă, întrucât nemulţumirea efectivă a autorităţilor, putea determina rechemarea acestora în ţara de origine şi catalogarea lor drept „persona non grata". Pentru un diplomat, un asemenea statut nu era dezirabil.

Progresele în materie legislativă a României au fost confirmate şi de consulul francez de la Iaşi, Ph. Delaporte, însă acesta nu era convins de maniera corectă a aplicării acesteia. Cum Brătianu şi funcţionarii desemnaţi de acesta în teritoriu erau unanim detestaţi de Franţa, Delaporte nu s-a dezminţit – în discursul său fiind detectate urme de subiectivism -, reafirmând cupiditatea şi lipsa de scrupule a acestora. „Il n'y a (…), à avoir dans les fonctionnaires roumains aucune garantie réelle d'intégrité et d'indépendance"[242]. Cât privea chestiunea jurisdicţiei consulare, acesta se pronunţa într-o manieră nuanţată şi nu totalmente favorabilă abolirii. El exemplifica unele reglementări care trebuiau menţinute, respectiv gestionarea şi reglarea falimentelor, lichidărilor sau succesiunilor, dar şi principiul inviolabilităţii persoanei şi domiciliului unui subiect străin. Iar în ceea ce privea intervenţia consulilor străini în procesele care-i incumba pe protejaţii lor, Delaporte preciza că aceasta nu survenea decât pentru a înlătura arbitrariul şi sentinţele abuzive, identificând totodată o atitudine neproductivă de ostilitate a românilor pentru străini în general[243]. Această animozitate rezida conform reprezentantului diplomatic francez, dintr-o invidie resimţită la nivelul elementului autohton, care nu inspira încredere şi credibilitate nici în domeniul comercial, nici

[242] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Consulat Iaşi (Yassy),* (1867/1868/1869/1870/1871), Carton 30, Corespondenţa consulului Ph. Delaporte cu Ministerul Afacerilor Externe de la Paris şi cu Ambasada Franţei la Constantinopol, 230 file, Iaşi 26 martie 1868, fila 36 (nu există în cazul funcţionarilor români nici o garanţie reală de integritate şi independenţă).
[243] *Ibidem*.

în cel industrial. Evreii se manifestau prin excelență în aceste sectoare, plus în cel financiar, „il s'en suit que les capitaux du pays vont se placer plus volontiers entre les mains des juifs, et qu'aucune affaire ne peut se conclure que par leur intérmédiaire"[244].

De asemenea, nu numai că străinii nu se simțeau în siguranță în cazul abolirii jurisdicției consulare, dar ei reclamau cu tărie menținerea acesteia, demers explicat de Delaporte prin petiția trimisă la Viena a omologului său austriac Wolfarth, petiție semnată de un număr semnificativ de solicitanți[245] (nu se specifica însă numărul semnatarilor).

Problematica jurisdicției consulare era abordată de către puteri din două direcții diferite şi a fost evidențiată în principal de chestiunea evreiască, manifestată în diverse ocazii pe parcursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea. Pe de o parte, era tratată ca o problematică umanitară şi de dreptate, (acesta era cazul diplomației franceze, care nu avea numeroşi protejați), iar pe de altă parte ca una de influență (diplomația austriacă cu numeroşi protejați). Ştefan Golescu preciza cu convingere, că jurisdicția consulară era unul dintre principalele impedimente în calea emancipării evreilor, în această manieră pledând în fața puterilor pentru abrogarea acesteia[246]. Acesta a adoptat un discurs justificativ prin care lasă impresia disculpării pentru măsurile la care erau supuşi evreii şi transfera totodată o parte din responsabilitate puterilor pentru acest fapt.

În mod teoretic, reprezentanții diplomatici nu puteau să-şi extindă protecția decât asupra acelor străini care nu aveau consuli, iar evreii nu se includeau acestui tipar, deoarece erau adesea subiecți ruşi sau austro-ungari[247]. Consulul francez de la Galați nu subscria atitudinii altor membri ai corpului diplomatic şi nu-şi aroga dreptul de a include printre membrii restrânsei comunități franceze protejați evrei.

[244] *Ibidem*, Iaşi 29 martie 1868, fila 42 (capitalurile țării urmează a se plasa cu bunăvoință în mâinile evreilor, şi nici o afacere nu poate fi încheiată decât prin intermediul lor).
[245] *Ibidem*, Iaşi 26 martie 1868, fila 39.
[246] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 14, vol.32 (august/decembrie 1868-ianuarie/aprilie 1869), București 5 august 1868, Ştefan Golescu către Moustier, cadrul 11.
[247] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Consulat Galați*, Seria 1822-1918, Carton 14, Registru Corespondență 1878-1879, 20 ianuarie 1879, fila 52.

El susţinea că un individ care reclamă calitatea de francez, trebuia să-şi asume şi responsabilităţile pe care le incumbă acest statut, nu doar avantajele şi sustragerea de la plata impozitului[248]. „Mieux vaut une petite colonie française dont les fils obèissent à l'appel du drapeau, qu'une longue liste de forbans sans nationalité qui ne se cachent derière ce drapeau que pour mieux déserter celui auquel ils se devraient comme défenseurs naturels"[249].

Direcţionarea spre est a politicii externe române – fapt care preocupa constant diplomaţia franceză -, a fost infirmată în mai multe rânduri. Afirmarea statutului României ca stat neutru, netributar nici unei puteri, era reiterat cu diverse ocazii în discursurile sau rapoartele politicienilor români. Ştefan Golescu plasa Rusia în aceeaşi tabără cu celelalte puteri, încercând să convingă Franţa de echilibrul politicii externe a României. Pentru susţinerea acestei aserţiuni, el a identificat şi a sesizat o dispoziţie favorabilă a Franţei pentru Rusia, iar în aceste circumstanţe, era logic şi natural ca România să manifeste la rândul său tendinţe pacificatoare şi favorabile. Un argument în plus îl constituia faptul că pe lângă misiunile speciale trimise să pledeze în faţa marilor cabinete europene (Viena, Paris) în vederea abolirii jurisdicţiei consulare, o alta a avut instrucţiuni similare la Petersburg. Rusia a fost prima putere care a recunoscut abolirea jurisdicţiei consulare (convenţia referitoare la jurisdicţia consulară fiind semnată de reprezentanţii României şi Rusiei pe 14 decembrie 1869)[250], fapt accentuat de către politicianul român, ca şi intenţia manifestă a României de a menţine o echidistanţă între toate puterile garante[251]. Cu toată această pledoarie pentru echilibru şi menţinerea echidistanţei faţă de toate puterile europene, pentru a nu fi detectate în România propensiuni nefavorabile Occidentului, totuşi se evidenţia

[248] *Ibidem*.
[249] *Ibidem* (mai bine o colonie franceză mică în care fiii se supun apelului sub drapel, decât o lungă listă de bandiţi fără naţionalitate, care se ascund în spatele acestui drapel pentru a dezerta mai bine în faţa celui pe care ar fi trebuit să-l apere în mod natural).
[250] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa,* Rola 15 (mai-decembrie 1869), Bucureşti 14 decembrie 1869, cadrul 317.
[251] *Ibidem*, Rola 14, vol.32 (august/decembrie 1868-ianuarie/aprilie 1869), Bucureşti 5 august 1868, Ştefan Golescu către Moustier, cadrul 14.

„prima inter pares", care bineînțeles că era Franța. „La première amie de la Roumanie c'est la France"[252].

Un alt ministru de externe, Dimitrie Ghica, subscria la ideile enunțate de Golescu, deplângând incriminările Franței vizavi de politica externă a României şi influența covârşitoare a Rusiei. Totodată, el instruia agenții români să utilizeze mijloacele diplomatice pentru a combate această percepție a opiniei publice[253].

Pentru a exemplifica într-o manieră concretă unele manifestări ale jurisdicției consulare, diferendul produs, consecințele şi analiza pertinentă a cazului, vom apela la un precedent periculos prin amplitudinea sa.

## III.F CAZUL DUNIN (1869).

Ladislau Dunin era un protejat francez de origine poloneză, care îşi desfăşura activitatea de corespondent al unor jurnale străine la Bucureşti. O depeşă elaborată de acesta şi interceptată de autoritățile române, l-au determinat pe ministrul de interne Mihail Kogălniceanu să dispună părăsirea teritoriului României în 3 zile. Depeşa cu pricina conținea unele informații sensibile cu potențial destabilizator, ceea ce l-a determinat pe Kogălniceanu să-l considere pe Dunin un personaj periculos, care putea aduce prejudicii României: „La prétendue proclamation de Mazzini repandue dans le pays trahit une source russe. Malgré solution du conflit turco-grec, les Bulgares et les Grecs continuent leur travaux. Le „Românul" attaque violément le Ministère…"[254]. Aceste câteva rânduri erau susceptibile a preveni opinia publică internațională asupra unor evenimente din zona în care Dunin activa şi au stârnit mânia autorităților interne române, care îl şi suspectau pe protejatul francez de răspândirea de zvonuri false.

[252] *Ibidem,* cadrul 16 (prima prietenă a României este Franța).
[253] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris,* Dosar 3, Corespondență şi rapoarte (1867-1869), Bucureşti 27 ianuarie 1869, nenumerotat.
[254] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 180 (mai 1868-1869), Bucureşti 27 februarie 1869, Mellinet către Bourée (ambasadorul Franței la Constantinopol), nenumerotat (pretinsa proclamație mazziniană răspândită în țară trădează o sursă rusă. În ciuda soluției conflictului turco-grec, bulgarii şi grecii îşi continuă munca. „Românul" atacă în mod violent ministerul (adică guvernul)).

Dunin s-a adresat gerantului Consulatului General francez de la Bucureşti, Mellinet, care a intervenit pe lângă preşedintele Consiliului de Miniştri şi totodată ministru de externe, Dimitrie Ghica. Mellinet îşi manifesta indignarea într-un mod direct şi evident în privința faptului că nu fusese prevenit asupra situației. Ghica considera că expulzarea lui Dunin se impunea din considerente de ordin public şi din doleanța ca România să nu fie expusă la anxietate şi discreditare, iar Mellinet evalua prea dură măsura luată, chiar abuzivă. El recunoştea că dacă Dunin era culpabil, merita „o simplă admonestare", iar acuzațiile nu erau atât de grave încât să se preteze la o măsură atât de radicală. Justificarea pentru atitudinea uzată în cazul Dunin i-a fost prezentată lui Mellinet destul de evaziv, în sensul că telegrama în cauză aducea prejudicii țării. Reprezentantul francez insista însă să se revină asupra deciziei şi şi-a trimis un subaltern la ministrul de interne (Kogălniceanu), care s-a disculpat şi a transferat responsabilitatea asupra colegului său de la externe (Ghica)[255].

Pe 27 februarie 1869, Mellinet primea şi din partea lui Dunin versiunea sa asupra evenimentului nefericit a cărui protagonist era. Acesta fusese chemat la poliție şi i s-a explicat că un superior (directorul) voia să-i vorbească, însă a fost întâmpinat de un ofițer de jandarmi care l-a arestat, argumentându-şi fapta prin îndeplinirea ordinelor ministrului de interne. A fost asigurat de prefectul poliției că exista un ordin de a-l scoate din țară în 48 de ore, însă dacă consimțea la părăsirea capitalei într-un interval de 36 de ore, era repus în libertate. Fie sub presiune, fie dornic de a fi din nou în libertate – din explicațiile proprii, această semnătură s-a datorat condiției precare a sănătății soției sale, afacerilor pe care le deținea în Bucureşti, dar şi din lipsa contactului şi consilierii Consulatului francez – Dunin a semnat ordinul şi ulterior a denunțat această nedreptate la care a fost supus, amenințând cu reclamații remuneratorii[256]. Lipsa consilierii din partea reprezentanței diplomatice franceze la care avea dreptul, s-a datorat conform

[255] *Ibidem*.
[256] *Ibidem*.

afirmațiilor lui Mellinet lipsei de transparență a procesului a cărui victimă a fost Dunin. Autoritățile române au fost acuzate de către consulul general francez de maniera defectuoasă în care s-a manifestat comunicarea şi legătura între instituțiile implicate. El insista asupra faptului că trebuia să i se aducă la cunoştință - în virtutea articolului 65 din Capitulațiile încheiate la 1740 între Franța şi Imperiul Otoman – măsurile luate împotriva protejatului francez Dunin.

Răspunsul lui Ghica către Mellinet nu a întârziat (15/27 februarie 1869), însă a surprins prin conținut. După efectuarea unei anchete interne, Ghica a negat existența oricărei notificări scrise, sau a vreunui ordin verbal venite din partea ministrului de interne sau a prefectului poliției. Ca şi în chestiunea evreiască, s-a mărginit - considerând veridică justificarea – la culpabilizarea unor ofițeri inferiori care şi-au depăşit în mod flagrant atribuțiile „un exces maladroit de zèle de la part d'un fonctionnaire subaltèrne de police (…)"[257]. De asemenea, pentru a-şi susține punctul de vedere, uzează de un precedent survenit în anul 1859, când un italian (Canini) a fost pedepsit în acelaşi mod, datorită unor insulte proferate la adresa unui înalt funcționar. La această sențință subscrisese şi reprezentantul francez de atunci (Beclard). Mellinet a respins similitudinile dintre cazuri şi a recurs şi el la un caz premergător, în care protagoniştii au fost 2 francezi (Lyoen şi Dumaret), dar în procesul cărora autoritățile române nu au intervenit. Consulul francez conchidea că prin lipsa oricărei implicări în cazul unor procese în care împricinații erau subiecți protejați, autoritățile române concordau – cel puțin parțial – la reglementările capitulațiilor[258].

Conflictele şi diferendele între subiecți străini erau judecate de tribunale consulare cu organizare similară. Tribunalul consular englez îl cuprindea în mod normal pe consul şi 2 notabili englezi, însă în România judeca doar consulul. La consulatul austriac 3 notabilități din rândul coloniei constituiau tribunalul, iar în cazul Rusiei, consulul şi încă 2 personaje recunoscute ca notorietate, influență şi

[257] *Ibidem* (un exces de zel neavenit din partea unui funcționar subaltern de poliție).
[258] *Ibidem,* Bucureşti 1 marie 1869, Mellinet către Bourée.

probitate. Tribunalul consular francez era identic cu cel prusac şi cuprindea un preşedinte – în speță consulul-, 2 judecători şi un cancelar cu misiune de grefier[259].

Expulzarea lui Dunin survenită pe 1 martie 1869 în prezența a 4 martori a determinat corpul diplomatic să dezbată asupra chestiunii jurisdicției consulare, mai ales că şi reprezentantul Rusiei (Offenberg) şi-a manifestat nemulțumirea în legătură cu unele percheziții ai căror subiecți fuseseră ruşi din Galați. Nu s-a ajuns la un rezultat concret datorită refuzului omologilor austriac şi italian. La acesta se adăuga, conform opiniilor împărtăşite de Offenberg, insuficiența reglementării statutului agenților diplomatici conform capitulațiilor, cu drepturile şi obligațiile care-i incumbau[260].

Atitudinea pe care a dovedit-o Mellinet pe parcursul desfăşurării cazului Dunin, nu a fost departe de a fi catalogată de ministrul de externe român Dimitrie Ghica de-a dreptul ingrată. Acesta îi detaliază agentului român de la Paris – Ion Strat – etapele succesive ale cazului, accentuând comportamentul deplasat al consulului francez. Strat a primit în acelaşi timp instrucțiuni de la superiorul său, în sensul dezvăluirii ministrului de externe francez (şi implicit guvernului francez) a variantei româneşti şi dezamăgirea față de dispozițiile nefavorabile ale lui Mellinet. Acest fapt se datora necesității de a demonstra „ tout le prix que j'attache à conserver les meilleurs rapports avec le gouvernement français"[261]. Ghica a eludat procedura obişnuită de a chema pe reprezentantul francez printr-un bilet şi l-a rugat pe colegul său de la justiție, Boerescu, să treacă personal şi să-l invite la ministrul de externe. Mellinet a ajuns la întrevedere vădit iritat şi dornic de scandal, conform spuselor lui Ghica, care accentua eforturile depuse pentru a rămâne calm şi a nu determina un scandal perceput apoi ca personal. Ghica

[259] *Ibidem*, *Fond Consulat Iaşi (Yassy),* (1867/1868/1869/1870/1871), Carton 30, Corespondența consulului Ph. Delaporte cu Ministerul Afacerilor Externe de la Paris şi cu Ambasada Franței la Constantinopol, 230 file, Iaşi 22 aprilie 1868, fila 52.
[260] *Ibidem*, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 180, Bucureşti 2 martie 1869, Mellinet către Bourée, nenumerotat.
[261] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris,* Dosar 3, Corespondență şi rapoarte (1867-1869), Bucureşti 7/19 martie 1869, D. Ghica cAtre I. Strat, nenumerotat (prețul pe care îl ataşez conservării celor mai bune raporturi cu guvernul francez).

menționa ca relevante remarcile reprezentantului francez, pe care se pare că l-a părăsit temporar diplomația şi a dat curs unui impuls de nervozitate accentuat neadecvat funcției sale. După ce inițial a afirmat că România nu putea fi numită altfel decât „Moldo-Valahia" (aserțiune susceptibilă a insulta autoritatea română), ulterior a tranşat statutul străinilor prin tăioasa expresie „dans votre pays les étrangers sont traités comme des chiens"[262]. Această remarcă dură şi lipsită de tact, adresată tocmai ministrului de externe putea avea consecințe grave, dacă Ghica nu se arăta conciliant. Strategia adoptată de Mellinet pentru a convinge interlocutorul său la concesii în favoarea lui Dunin, nu era doar atipică, ci şi indezirabilă din punct de vedere diplomatic.

La această atitudine explozivă descrisă în raportul lui Ghica, revendicările consulului francez amplifică prăpastia aparentă dintre cei doi. Exigențele erau explicit susținute: prevenirea Consulatului General în chestiunile ce incumbau subiecți sau protejați francezi, promisiunea aprobării revenirii în țară a lui Dunin, acordarea unei indemnități acestuia pentru daune morale[263]. Pe 17 martie, Mellinet transmitea ambasadorului francez de la Constantinopol că a finalizat cazul Dunin în cel mai favorabil mod cu putință, primind satisfacție la toate cele 3 solicitări[264].

Ghica menționase însă că nu va subscrie la întoarcerea lui Dunin decât după alegerile programate la jumătatea lunii aprilie, astfel încât să nu producă avantaje opoziției, care le va exploata în mod ineluctabil. De asemenea, indemnizația la care făcuse referire Mellinet, nu era percepută ca atare sau ca o amendă, ci Ghica subliniase faptul că aceasta nu era altceva decât „un ajutor" în cazul in care avea dificultăți cu banii, iar suma era remisă diplomatului francez, nu lui Dunin. Bineînțeles că şi suma era exagerată, cuantumul acesteia ridicându-se la 3 000 de franci. Mellinet insistase ca protejatul francez să revină în țară cât mai repede posibil, dar în final cedase la propunerea lui Ghica însă „de la plus mauvaise grâce

[262] *Ibidem* (în țara dumneavoastră străinii sunt tratați ca nişte câini).
[263] *Ibidem.*
[264] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 180, Bucureşti 17 martie 1869, Mellinet către Bourée, nenumerotat; *Memoriile*…, vol.I, p.274.

du monde"[265]. Deşi Ghica s-a arătat împăciuitor, nemulţumirea sa era direct proporţională cu satisfacţia lui Mellinet, mai ales că deţinea informaţii conform cărora Dunin, nu-şi încetase activitatea defăimătoare şi denigratoare la adresa României, colportând din Rusciuk zvonuri false. Acesta a raportat izbucnirea unei revoluţii sângeroase la Bucureşti, soldată cu 30 de morţi[266].

Însoţind acest raport explicit, Ghica îi trimite lui Strat şi un extras din jurnalul „Le peuple polonais" din Geneva, care detracta persoana prinţului Carol şi profera insulte la adresa guvernului său. Termenii utilizaţi erau extrem de acizi şi duri: „nous vous déclarons (s'adresse à vous, M. le Prince), vous et votre gouvernement, comme un bureau de calomnies, entretenu et salarié par le Tzar et Bismarck"[267]. Se susţinea că scrierea acestui articol fusese inspirată sau chiar elaborată integral de Dunin, ceea ce l-a întărâtat peste măsură pe Ghica, care voia să-şi retracteze promisiunea acordată lui Mellinet.

„Românul" a consemnat pe 19 martie acordul de întoarcere a lui Dunin, însă Monitorul Oficial infirmase. Mellinet - care considera cazul foarte important pentru prestigiul instituţiei pe care o administra şi pentru ţara pe care o reprezenta – a solicitat o întrevedere la Carol. Prinţul a reiterat ideea relaţiilor de simpatie şi de cordialitate vizavi de Consulatul General francez, astfel încât Ghica şi-a luat din nou angajamentul de a subscrie la pretenţiile lui Mellinet[268]. Ministrul de externe încerca din răsputeri să demonstreze că între persoana sa şi reprezentantul francez nu exista un război personal. De altfel, Ghica îl considera pe Mellinet „d'une honorabilité parfaite", însă suspecta că această îndârjire se datora parţial agentului şi consulului general englez Green, interesat direct de calea ferată de la

[265] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris,* Dosar 3, Corespondenţă şi rapoarte (1867-1869), Bucureşti 7/19 martie 1869, D. Ghica către I. Strat, nenumerotat (în cel mai neplăcut mod cu putinţă).
[266] *Ibidem.*
[267] *Ibidem,* extras din jurnalul „Le peuple polonais", no.14, din 15 martie 1869 (noi vă declarăm (se adresează dumneavoastră Prinţe), pe dumneavoastră şi guvernul, un birou de calomnii, întreţinut şi salariat de ţar şi de Bismarck).
[268] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 180, Bucureşti 20 martie 1869, Mellinet către Bourée, nenumerotat.

Giurgiu. Ministerul Lucrărilor Publice nu era foarte interesat la concesii față de Green[269].

Mellinet repeta mulțumit că în acest caz i s-a dat completă satisfacție în cele 3 puncte reclamate, iar protejatul său urma a se întoarce la Bucureşti după alegerile din 15 aprilie[270]. O opinie diametral opusă era împărtăşită de Ghica lui Strat. Acesta susținea încă din 12 aprilie că „aujourd'hui Dunin promène tranquillement et fièrement dans les rues de la capitale"[271]. De asemenea, ministrul de externe s-a arătat indispus din cauza utilizării acestui caz de către opoziție pentru a denigra membrii guvernului.

În final, Ghica concluziona cam abătut din cauza concesiilor acordate diplomatului francez, însă convins: „sans le travail acharné et systématiquement hostile du représentant de la France à Bucarest cet incident eut pris une fin toute autre (…)"[272]. Demnitatea guvernului român a fost afectată, însă ministrul de externe a subliniat doleanța sa de a se afla în grațiile Franței, iar acest principiu l-a determinat a fi conciliant şi a fi deschis la compromisuri. Prin această abordare el considera că simpatiile şi bunăvoința României vizavi de Franța s-au manifestat pe deplin. Cât despre Mellinet, comportamentul său nu a determinat rechemarea lui în Franța – cel puțin nu în anul 1869 – deşi ar fi fost o consecință foarte probabilă, întrucât a creat dificultăți în relațiile cu autoritățile statului acreditar. Era o atitudine normală să-şi apere protejatul, însă nu a adoptat strategia corectă, cel puțin din rapoartele elaborate de Dimitrie Ghica, care l-a şi citat, nu doar l-a parafrazat. Oricum astfel de episoade care tensionau relațiile diplomatice româno-franceze, nu erau dezirabile şi erau susceptibile a accentua dispozițiile subiective,

[269] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris,* Dosar 3, Corespondență şi rapoarte (1867-1869), Bucureşti 15/27 martie 1869, D. Ghica către I. Strat, nenumerotat.
[270] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 180, Bucureşti 12 aprilie 1869, Mellinet către Bourée, nenumerotat.
[271] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris,* Dosar 3, Corespondență şi rapoarte (1867-1869), Bucureşti 12/24 aprilie 1869, D. Ghica către I. Strat, nenumerotat (azi Dunin se plimbă liniştit şi mândru pe străzile capitalei).
[272] *Ibidem*, (fără prestația îndârjită şi sistematic ostilă a reprezentantului francez la Bucureşti acest incident ar fi luat o turnură total diferită).

iar deznodământul procesului nu era satisfăcător pentru ambele părți. Concesiile uneia se dovedeau a fi semnificative şi percepute în sensul unui eşec diplomatic.

Prin maniera în care a gestionat conflictul ce-l incumba pe Dunin, Dimitrie Ghica reconfirma aserțiunile proprii de la sfârşitul anului 1868, când se pronunța în favoarea Franței şi reitera verbal recunoştința pe care România o datora acestei puteri europene: „La Roumanie est particulièrement attachée à la France et à l'Empereur par les liens de la reconnaissance la plus profonde (…)"[273], însă acest diferend a influențat în manieră negativă apropierea româno-franceză[274].

Mellinet a repurtat o victorie diplomatică, iar rechemarea sa nu numai că s-a lăsat aşteptată, dar nici nu a fost prevăzută, iar când misiunea sa la Bucureşti a luat sfârşit, a fost regretat, întrucât s-a dovedit a fi un personaj capabil, inteligent şi un diplomat cu aptitudini deosebite, iar activitatea sa a avut consecințe concrete. Câțiva ani mai târziu, când s-a pus problema expulzării unui alt membru al comunității franceze din Bucureşti, în persoana lui Alfred Portier - redactorul unui jurnal editat în franceză („L'Abeille"- Furnica) -, consulul general Schefer a fost informat oficial de către un funcționar al Ministerului Afacerilor Externe asupra hotărârii şi motivelor care au generat-o[275]. Portier s-a făcut culpabil de proferarea unor invective şi calomnii la adresa unor miniştri şi funcționari de stat şi nu a încetat nici după avertizări reiterate de poliție. A fost considerat un personaj periculos pentru ordinea publică, dar s-a dovedit a fi şi şarlatan, prin tentativa de a extorca o sumă de bani de la un director de bancă, dovada acestei tentative fiind depusă la Consulatul general francez[276]. La aceste măsuri radicale, Schefer nu a ripostat într-o manieră nefavorabilă, întrucât s-a documentat în legătură cu antecedentele controversate ale lui Portier.

---

[273] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 14, vol.32 (august/decembrie 1868-ianuarie/aprilie 1869), Bucureşti 13 noiembrie/5 decembrie 1868, cadrul 263 (România este în mod particular ataşată Franței şi Împăratului prin legături de recunoştință din cele mai profunde).
[274] Nicolae Corivan, *op.cit.,* p.243.
[275] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 17, vol. 37 (1873), Bucureşti 14 decembrie 1873, Schefer către ducele de Broglie, cadrul 387.
[276] *Ibidem*, cadrul 388.

Totuşi sistemul judiciar afectat de jurisdicţia consulară îşi dezvăluia sincopele, întrucât un alt reprezentant francez, Des Michels, revela deficienţele generate de această situaţie incertă. Chiar dacă un diferend survenit între 2 subiecţi francezi era finalizat printr-o sentinţă a tribunalului consular, exista posibilitatea ca aceasta să nu fie executată, iar dacă se reclama judecarea de către instituţiile judiciare locale, acestea se declarau incompetente. O schimbare şi o reglementare a competenţelor se impunea a fi stabilită în mod imperativ „dans un moment où ce pays se couvre d'ingénieurs et d'entrepreneurs français"[277]. Această stare de lucruri determină doar neplăceri, prin diverse reclamaţii, publicitate negativă sau petiţii adresate Parlamentului.

## III.G INCIDENTUL DE LA BRĂILA.

Complicaţiile asupra jurisdicţiei consulare s-au extins şi s-au răsfrânt chiar şi asupra personalului consular, ca urmare a unui incident nefericit, ce demonstra tocmai maniera defectuoasă în care se efectuau şi se înţelegea aplicarea legilor în România. Prerogativele reprezentanţilor diplomatici în materie jurisdicţională nu erau privite cu ochi buni de autorităţile române, de aceea pe acest fond de neînţelegere survin astfel de evenimente indezirabile.

De această dată, protagonistul a fost consulul Greciei la Brăila, care, pe 5/17 iulie 1872, în urma unui denunţ al unui subiect grec (N. Groumbos) contra unui conaţional de-al său (D. Polychroniades, personaj cu proprietăţi din Brăila, căsătorit cu o româncă), acesta din urmă a fost arestat în virtutea unui mandat real şi în regulă din punct de vedere juridic. Din considerente de suveranitate naţională, guvernul român a reclamat punerea în libertate a individului, întrucât acţiunea fusese ilegală, deşi în opinia agentului francez George Le Sourd, demersul consulului grec fusese legitim, bazându-se pe reglementările jurisdicţiei consulare.

[277] Ibidem, vol. 38 (1874), Bucureşti 14 decembrie 1874, cadrul 424 (într-un moment în care această ţară este „invadată" de ingineri şi antreprenori francezi).

Punctând dezideratul unei concilieri cu autoritățile române, Antonopoulos - consulul grec -, s-a supus şi a subscris la eliberarea individului, act în urma căruia primea mulțumirile aferente. Cazul părea închis, când ministrul afacerilor externe Costaforu a amenințat cu procedura de rechemare a reprezentantului diplomatic şi transpunerea lui în ceea ce terminologia specifică ar desemna ca „persona non grata". Concomitent cu această aversiune manifestă a ministrului, parchetul Brăilei a dispus arestarea reclamantului Groumbos şi s-au eliberat mandate de arestare şi pentru funcționarii Consulatului în calitate de complici la această arestare ilegală. Un demers reprobabil a fost efectuat de autoritățile române locale, care au intrat însoțite de forțe înarmate (chestiune ilegală şi imprevizibilă, dar şi în neconformitate cu statutul instituției, care nu putea fi violat fără asentimentul său, cu atât mai mult de forțe înarmate. Imunitățile şi privilegiile diplomatice prohibeau categoric o astfel de inițiativă) şi l-au arestat pe consulul grec Antonopoulos, reținut timp de 6 ore sub acuzația de recurgere la un act de jurisdicție, apoi eliberat[278].

Corpul diplomatic de la Bucureşti fusese avertizat asupra conflictului de la Brăila de către reprezentanții din teritoriu prin telegrame în care se specifica faptul că detenția a durat 12 ore, iar consulul grec a fost supus şi unui interogatoriu, apoi remis în libertate[279]. Sourd l-a interpelat pe Costaforu în privința acestei chestiuni declarând că autoritățile române au negat prerogativele de care beneficia consulul în virtutea capitulațiilor, însă ministrul de externe s-a apărat afirmând că Antonopoulos nu a fost arestat în calitate de oficial, ci imunitatea i-a fost ridicată şi a fost inculpat de „sechestru arbitar"[280]. Dacă guvernul român primea satisfacție în acest diferend, chestiunea încălcării capitulațiilor şi a jurisdicției consulare putea fi interpretată drept caducă, iar acest precedent putea fi invocat ori de câte ori asemenea procedee erau aplicate de reprezentanții diplomatici. Eroarea de care

[278] *Ibidem*, Rola 16, vol.36 (1872), Bucureşti, „Le Journal de Bucarest", 5 septembrie 1872, cadrele 296-298; Nicolae Corivan, *op.cit*., p.274.
[279] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 16, vol.36 (1872), Bucureşti, 20 august 1872, Le Sourd către Rémusat, ministrul de externe francez, cadrul 284.
[280] *Ibidem*, Bucureşti 30 august 1872, Le Sourd către Rémusat, cadrul 291.

se făcea culpabil consulul grec era lipsa notificării autorităților locale în privința intenției de a aresta un subiect grec. Această accepțiune nu era unanim împărtășită, întrucât corpul diplomatic se considera îndreptățit să acționeze în virtutea dreptului de jurisdicție. Autoritățile române erau înverşunate şi foarte sensibile la abordarea acestei chestiuni pe care nu au acceptat-o. Conform tezei româneşti „Nos imunités se résument à un seul mot: AUTONOMIE. Notre autonomie garantie aujourd'hui par les Grandes Puissances n'a jamais admis d'autres lois que les lois du pays"[281].

Reprezentantul francez a subliniat într-un raport că, în urma conştientizării acțiunii săvârşite, autoritățile române au procedat la destituirea judecătorului din Brăila, un funcționar subaltern. Acest demers a fost efectuat în sensul concilierii şi presupunea obținerea satisfacției părții greceşti, care în compensație trebuia să răspundă prin substituirea reprezentantului său, fără ca vreo intervenție a Puterilor Garante să survină la Constantinopol[282]. Carol, sub rezerva apărării suveranității şi a demnității țării, a considerat suficientă satisfacția, însă a comis un ultraj prin aserțiunile sale, nediplomatice şi chiar provocatoare proferate în prezența reprezentantului francez, căruia i-a accentuat faptul că România nu avea nevoie de Grecia[283]. Costaforu a argumentat arestarea reprezentantului diplomatic prin lipsa de comunicare cu autoritățile elene, care nu au reacționat prompt la solicitarea de destituire a acestui funcționar, ci dimpotrivă, au tergiversat cât au putut, iar apoi au protestat vehement pentru abuzul la care a fost supus Antonopoulos, prin vocea consulului general grec de la Bucureşti A. Manos. De asemenea, ministrul de externe român şi-a motivat demersul prin evocarea perturbării ordinii publice, la care se adăuga şi lipsa de temei în arestarea lui Polichroniades, denunțat pentru un presupus delict săvârşit la Constantinopol, doar dintr-un resentiment şi invidie subiectivă şi personală a grecului Groumbas. În această chestiune delicată a fost

[281] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris,* Dosar 4, Corespondență şi rapoarte (1870-1872), Bucureşti 31 mai/12 iunie 1872, Costaforu, ministrul afacerilor externe, către Strat, agentul român la Paris, nenumerotat (imunitățile noastre se reduc la un singur cuvânt: Autonomie. Autonomia noastră garantată astăzi de marile puteri nu a admis niciodată alte legi decât legile țării).
[282] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța,* Rola 16, vol.36 (1872), Bucureşti 16 septembrie 1872, Le Sourd către Rémusat, cadrul 316.
[283] *Ibidem*, Bucureşti 21 septembrie 1872, Le Sourd către Rémusat, cadrul 334.

implicată şi populaţia, astfel încât s-au impus luarea unor măsuri de securitate pentru Antonopoulos, susţinea Costaforu. El critica şi lipsa de transparenţă între instituţii, întrucât nu intrase în posesia unui raport care să prezinte rezultatele anchetei personale întreprinse de consulul general grec în teritoriu[284]. Ceea ce s-a dovedit surprinzător a fost atitudinea potrivnică a lui Costaforu, care a susţinut cu tărie că „Le Consulat Hellénique de Brăila n'a pas été violé à main armée"[285]. De aici rezultă două concluzii, fie Costaforu l-a acuzat pe Manos de propagarea unor ştiri false şi chiar de neîmpărtăşirea decât parţială a adevărului către întreg corpul consular - deoarece şi reprezentantul francez confirma această conduită reprobabilă a autorităţilor româneşti -, fie Manos a exagerat faptele. De obicei, diplomaţii francezi aveau metodele proprii de a proba informaţiile ce le parveneau, astfel se susţine teoria consulului general grec. La aceasta se adăugau şi precedentele periculoase ale altor miniştri români (ex. plauzibil I.C. Brătianu), care contestau unele evenimente, chiar dacă li se aduceau probe irecuzabile. Oricum ar fi fost, incidentul de la Brăila a constituit o altă fază a complicatei chestiuni a jurisdicţiei consulare şi o gestionare deficitară a afacerilor interne româneşti. Pe de altă parte, politicienii români, pătrunşi de un patriotism exacerbat uneori şi reflectat în unele rapoarte diplomatice franceze, au acţionat în această manieră, apreciată ca fiind propice pentru apărarea interesului naţional periclitat de legi cu valenţe perturbatoare. Reglementarea relaţiilor diplomatice româno-elene a survenit după un interval de timp relativ lung, în ianuarie 1874, când în calitate de consul general al Greciei la Bucureşti a fost numit Leon Rangabé. Condiţia cabinetului de la Atena pentru reluarea legăturilor diplomatice era numirea fostului consul de la Brăila ca vice-consul la Giurgiu[286], ceea ce s-a şi întâmplat 2 săptămâni mai târziu.

---

[284] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris,* Dosar 4, Corespondenţă şi rapoarte (1870-1872), Bucureşti 19 august 1872, notă a ministrului afacerilor externe Costaforu către consulul general al Greciei Manos, nenumerotat.
[285] *Ibidem*, Bucureşti 20 august 1872, Costaforu către Manos (Consulatul elen din Brăila nu a fost violat de forţe înarmate).
[286] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 17, vol. 38 (1874), Bucureşti 25 ianuarie 1874, Schefer către Decazés, cadrul 34.

Capitulaţiile au fost invocate de autorităţile române şi în chestiunile comerciale, respectiv încheierea de tratate comerciale direct cu marile puteri. Autonomia lărgită conferită de capitulaţii şi ulterior reconfirmată prin Tratatul de la Paris (1856) şi Convenţia de la Paris (1858), au permis României să acţioneze în mai multe sfere în conformitate cu interesele sale. Cea mai importantă era slăbirea legăturilor sale cu Turcia, care a tăgăduit autenticitatea capitulaţiilor. Pentru a-şi susţine teoria şi a abroga capitulaţiile din raţiunile exprimate de Poartă, partea românească a reclamat înaintarea de dovezi[287]. Pentru români, capitulaţiile încheiate de Poartă cu marile puteri şi ale căror stipulaţii acordau o jurisdicţie consulară extinsă reprezentanţilor diplomatici acreditaţi în România, nu erau aprobate. Documentele elaborate şi semnate de către domnii români cu Imperiul Otoman şi care prescriau numeroase drepturi, constituiau temeiul pe care se bazau în susţinerea autonomiei şi legăturile limitate ale Principatelor, apoi a României cu Sublima Poartă.

## III.H „GERMANIZAREA" ROMÂNIEI.

Spre sfârşitul deceniului 7 al sec. al XIX-lea, rapoartele diplomatice franceze consemnează şi accentuează diverse demersuri în vederea dovedirii aservirii României la politica germană. Se poate detecta chiar o aversiune, mascată doar parţial, în defavoarea prinţului Carol, care fiind de neam german devenea aproape un inamic în contextul pregătirii confruntării franco-prusace. Intimitatea lui Carol cu gruparea liberală radicală nu i-a provocat decât neplăceri în faţa cabinetelor europene „il y a longtemps qu'on n'a plus confiance dans sa capacité (…) (a lui Carol)"[288]. Influenţa lui Brătianu s-a dovedit a fi perceptibilă şi după

[287] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris,* Dosar 5, Corespondenţă şi rapoarte (1873-1874), Constantinopol 6/18 februarie 1874, Ghica către Boerescu, nenumerotat.
[288] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Consulat Iaşi (Yassy),* (1867/1868/1869/1870/1871), Carton 30, Corespondenţa consulului Ph. Delaporte cu Ministerul Afacerilor Externe de la Paris şi cu Ambasada Franţei la Constantinopol, 230 file, Iaşi 26 octombrie 1868, fila 103 (de multă vreme nu mai există încredere în capacitatea sa).

căderea sa. Cabinetul Dimitrie Ghica nu reprezenta decât o continuare a celui anterior, însă lipsit de vigoarea acestuia. Slăbiciunea guvernului şi responsabilizarea lui Carol pentru erorile de guvernare din aceşti ani au contribuit la crearea unei Românii „anarchique", „pays sans union, sans patriotisme et auquel il manque surtout des éléments sérieux de vitalité"[289].

Printre elementele care revelau „germanizarea" României şi diminuarea influenței franceze în țară se numărau: noua misiune militară prusacă, numeroşii muncitori germani care erau angajați la realizarea infrastructurii feroviare, dar şi implicarea capitaliştilor germani în construcția de căi ferate.

Tendințele antifranceze au fost reperate şi revelate de agenții francezi în cazul chestiunii propriei misiuni militare, care devenea indezirabilă pentru Carol începând din primii ani de domnie, însă nu ştia cum s-o înlăture pentru a nu trezi susceptibilitățile Franței. Inițial, în primul an de domnie, prințul Carol fusese foarte preocupat de activitatea misiunii militare franceze şi de menținerea acesteia în România. Îşi exprima satisfacția prin dezideratul său de a păstra în fruntea acesteia pe căpitanul Lamy. Un alt factor pozitiv era formulat de ministrul de externe, care a solicitat Franței un ofițer de infanterie pe lângă efectivul deja detaşat în România. Cu toate acestea, premisele unei reorientări spre o misiune militară prusacă au fost semnalate de agentul diplomatic francez d'Avril, care a consemnat însă şi infirmarea lui Carol față de un astfel de proiect[290]. Un impediment simptomatic ar fi fost reprezentat de antipatia şi aversiunea evidentă a populației vizavi de „tout ce qui est allemand"[291]. Carol îşi manifesta predilecția pentru sistemul militar german, întrucât fusese instruit şi obişnuit cu acesta. Nu se arăta însă în defavoarea altor sisteme, în cazul în care respectivele norme de instrucție se puteau plia într-o manieră mai utilă formațiunilor armatei române „il n'avait aucune répugnance à adopter pour chaque arme les exercises et les

[289] *Ibidem*, Iaşi 25 ianuarie 1869, fila 117 (țară fără unitate, fără patriotism şi căreia îi lipseşte mai cu seamă elementele serioase de vitalitate).
[290] *Ibidem*, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 179 (1867-1868), Bucureşti 26 februarie 1867, d'Avril către Bourée, nenumerotat.
[291] *Ibidem* (tot ce este german).

réglements qui lui paraissaient offrir le plus d'avantage dans les différentes armées européennes"[292].

Kogălniceanu a răspuns interpelării unui coleg din Camera Deputaţilor, relevând valoarea şi rolul pe care această misiune militară franceză le deţinea în România, nu doar în domeniul pe care îl reprezenta, ci şi datorită influenţei politice pe care Franţa o exercita în acest fel „Ne posséde pas qui veut une mission française.C'est une honneur de la part de cet Empereur (Napoleon III) à qui la Roumanie doit tout (…)"[293]. Conform reprezentantului francez, menţinerea misiunii în România era discutabilă, însă în contextul previzibil al reorganizării ulterioare a armatei române „cette armée n'ayant ni discipline, ni instruction, ni beaucoup plus de moralité (…)"[294], valoarea sa creştea, însă scopurile sale nu încetau a fi dificil de finalizat. Deşi căpitanul Lamy era foarte dedicat cauzei şi foarte conştiincios în efectuarea sarcinilor încredinţate, armata română nu a însuşit într-o manieră suficientă cunoştinţele ofiţerilor francezi.

Misiunea militară avea obiective concrete de a instrui armata română şi de a crea şcoli cu specific militar după modelul armatei franceze. Prinţul Carol visa însă la o organizare de tip prusac a armatei pe care o comanda. Din discuţia lui Carol purtată cu Mellinet, consulul general francez de la Bucureşti a concluzionat faptul „notre mission lui pèse, mais qu'il craindrait d'indisposer le gouvernement de l'Empereur en lui proposant de la rappeler"[295]. Carol aprecia laudativ activitatea căpitanului de artilerie Bodin, însă nu a pomenit nici măcar nominal pe şeful misiunii, comandantul Lamy. De altfel, la începutul anului 1869, agentul

[292] *Ibidem,* Carton 180, Bucureşti 15 octombrie 1868, Mellinet către Bourée, nenumerotat (nu-i repugna (lui Carol) adoptarea pentru fiecare armă a exerciţiilor şi regulamentelor care păreau a oferi cele mai multe atuuri în cadrul diferitelor armate europene).
[293] *Ibidem,* Carton 179 (1867-1868), Bucureşti 26 februarie 1867, d'Avril către Bourée, nenumerotat (nu oricine deţine o misiune franceză. Este o onoare, o dovadă de simpatie din partea acestui Împărat căruia România îi datorează totul).
[294] *Ibidem* (această armată neavând nici disciplină, nici instrucţie şi nici multă moralitate).
[295] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 14, vol.32 (august/decembrie 1868-ianuarie/aprilie 1869), Bucureşti 9 octombrie 1868, Mellinet către Moustier, cadrul 140; M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 180, Bucureşti 15 octombrie 1868, nenumerotat (misiunea noastră îl apasă, însă se teme că ar indispune guvernul împăratului prin propunerea de rechemare a acesteia).

francez de la Bucureşti consilia la retragerea neîntârziată a misiunii militare franceze, care fusese substituită cu una prusacă având drept comandant pe colonelul Krenski[296]. Aceasta după ce insistase doar cu câteva luni înainte ca misiunea franceză să se mențină, pentru a observa concret şi a supraveghea tehnologia, armamentul şi modul de organizare a armatei române.

Prezența acestui ofițer superior prusac a generat o nemulțumire profundă în rândul armatei române, dar această dezaprobare a fost susținută şi de presa internă de nuanță liberală şi conservatoare. Un grup relativ semnificativ de ofițeri (circa 20) s-au prezentat la ministrul de război şi au solicitat demisia lui Krensky, în caz contrar având intenția să părăsească forțele armate. Au fost asigurați că se va ține cont de doleanța lor. Prin acest simplu gest, Mellinet accentua indisciplina din armata română şi reitera impopularitatea crescândă a lui Carol[297]. Având în vedere circumstanțele prezentate şi inutilitatea păstrării misiunii franceze în România şi continuarea activității de instruire a armatei române, aceasta a fost rechemată în mod urgent. Comandantul Lamy, însoțit de întregul personal, s-a reîntors în Franța nu însă fără regret[298].

Deja la sfârşitul lunii aprilie 1869, consulul Austriei la Bucureşti, detecta în țară numeroase elemente prusace, atât efective militare de diverse grade, dar şi muncitori, care erau antrenați la realizarea proiectului de infrastructură feroviară a lui Strousberg[299]. Imediat un scandal a survenit pe acest fond de nemulțumire generală în cadrul armatei determinat de noii veniți, dar şi inerent oricărui început în care se afirmă individualități. Acest diferend s-a manifestat pe fondul insubordonării unui muncitor special prusac cu care guvernul încheiase un contract pentru fabricarea de cartuşe. Ordinul maiorului Dabija nu a fost luat în considerare de către acesta şi a determinat o dispută violentă. Consecința imediată a fost

[296] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 14, vol.32 (august/decembrie 1868-ianuarie/aprilie 1869), Bucureşti 1 ianuarie 1869, Mellinet către Moustier, cadrul 273.
[297] *Ibidem*, Bucureşti 30 ianuarie 1869, cadrele 296-297; M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 180, Bucureşti 30 ianuarie 1869, Mellinet către Bourée (ambasadorul Franței la Constantinopol), nenumerotat.
[298] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 14, vol 32, Bucureşti 29 ianuarie 1869, cadrul 309.
[299] *Ibidem*, Rola 15 (mai-decembrie 1869), Bucureşti 26 aprilie 1869, cadrele 2-3.

demisia ofițerului român, care fiind foarte apreciat, a generat o efervescență în cadrul armatei române[300]. Conştientizarea repercusiunilor unei astfel de demisii a determinat revenirea comandantului Dabija în cadrul armatei asigurându-se totodată renunțarea la angajatul prusac. Paralel cu această reintegrare, Mellinet a constatat un reviriment al simpatiilor profranceze, chiar de la cine nu s-a aşteptat. A fost surprins să determine o inițiativă de apropiere a lui Ghica vizavi de persoana sa, relațiile dintre cei doi nefiind cordiale ca urmare a diferendului survenit în cazul subiectului francez de origine poloneză Dunin. Dispoziția conciliatoare a lui Ghica, s-a tradus prin aprobarea transmiterii la Galați a unor ordine într-un proces, la solicitarea lui Mellinet, ceea ce anterior nu s-a produs[301]. De asemenea, tendințele împăciuitoare ale preşedintelui Consiliului de miniştri s-au extins şi asupra omologului austriac a lui Mellinet, ceea ce l-a determinat pe acesta să conchidă că aceste propensiuni erau reale şi se manifestau în detrimentul Prusiei[302].

Construcția căilor ferate, proiect foarte important pentru Carol din multiple perspective - cu predilecție ca şi căi de comunicație moderne, mult mai rapide şi susceptibile a facilita dezvoltarea comerțului şi a transporturilor -, au adus în țară un număr apreciabil de muncitori vehiculându-se chiar un efectiv de 15 000 de persoane, considerat totuşi exagerat[303].

Legătura căilor ferate române cu cele din Europa Centrală se efectua la Suceava, de unde plecau spre Roman prin două direcții, respectiv Paşcani-Iaşi şi Vereni-Botoşani. Construcția acestor căi ferate în lungime de 218 km, fusese concedată unui apreciat specialist în domeniu, austriacul Offenheim. Rusia îşi manifesta intenția de a realiza joncțiunea cu căile ferate române pe linia Paşcani-Iaşi, în localitatea Sculeni prin linia Odessa-Chişinău[304]. Interesele ruse erau atât comerciale (însă într-o proporție mai scăzută), cât strategice, iar previziunile

[300] *Ibidem*, Bucureşti 6 iunie 1869, Mellinet către La Valette, cadrele 13-14.
[301] *Ibidem*, Bucureşti 9 iunie 1869, Mellinet către La Valette, cadrele 16-18.
[302] *Ibidem*, Bucureşti 24 iunie 1869, cadrul 48.
[303] *Ibidem*, Bucureşti 16 august 1869, cadrele 145-147.
[304] *Ibidem*, cadrul 148.

acesteia în importanța demersului pe care-l antama, se vor concretiza câțiva ani mai târziu, când trupele imperiului vor tranzita România spre teatru de război bulgar. Prin reprezentantul său diplomatic la Bucureşti (Offenberg), Rusia şi-a exprimat dezideratul de a prelungi linia Odessa-Chişinău până la frontiera Moldovei în vederea realizării joncțiunii, însă în cazul în care România va declina această propunere, calea ferată va fi îndreptată spre Galiția[305]. Astfel, România ar fi fost privată de orice legătură directă cu Imperiul țarist, ceea ce ar fi constituit atât un dezavantaj - manifestat prin neajunsurile comerciale generate de această situație -, cât şi un avantaj – reducerea pericolului reprezentat de Rusia -. În contextul modernizării europene şi a construirii de căi de comunicare directe, susceptibile a facilita transporturile de mărfuri şi persoane, nu era recomandabil refuzul avansurilor Rusiei, întrucât ar fi izolat România la est. Aceasta din urmă intenționa acceptarea propunerii.

O altă companie concesionară era prusacă şi avea la conducere pe Strousberg, care a obținut posibilitatea construirii mai multor linii:

- Roman-Galați (trebuia să treacă prin Tecuci şi avea o lungime de 200 km, finalizarea preconizată conform informațiilor diplomației franceze în luna mai 1870);
- o ramificație de 47 km de la Tecuci la Bârlad (considerată mai puțin importantă, astfel încât construcția se iniția doar în 1872);
- linia Galați-Barboşi-Brăila-Buzău-Ploieşti-Bucureşti (262 km). Excepție linia Brăila-Ploieşti care trebuia concretizată în septembrie 1870, celelalte linii (Galați-Brăila şi Bucureşti-Ploieşti), aveau dispoziții de a fi terminate în luna mai 1870;
- o linie de 30 km spre Slatina (de finalizat până la sfârşitul anului 1872, însă nefiind stabilit punctul de detaşare);
- linia Bucureşti-Turnu-Severin (prin Chitila, Piteşti, Craiova, avea o lungime de 391 km). Construcția liniei Bucureşti-Piteşti începuse deja şi

[305] *Ibidem*, cadrul 149.

urma a se finaliza conform prevederilor caietului de sarcini în iulie 1871. Al 2-lea tronson, Piteşti-Turnu-Severin urma a fi concretizat abia în 1872, însă deținea o importanță deosebită prin joncțiunea cu căile ferate ungare. Prin efectuarea acestei linii, în timpul iernii, când apele înghețate ale Dunării nu permiteau navigația şi tranzacțiile comerciale erau reduse la maxim, posibilitatea transporturilor pe căile ferate, apărea ca o alternativă viabilă, rapidă, sigură şi recomandabilă[306].

Cu toate că joncțiunea cu căile ferate ruse nu era la fel de productivă la nivel comercial, autoritățile române erau mai permisive în această direcție, în timp ce joncțiunea cu rețeaua ungară era mult mai simptomatică, întrucât constituia drumul grânelor române spre Occidentul Europei, unde oricum se scurgea majoritatea cantităților de produse exportate.

Lungimea rețelelei de căi ferate concesionate celor 2 companii era de 1148 km[307] şi reprezenta pe de o parte concretizarea visului prințului Carol, iar pe de altă parte, un pas important în evoluția României şi modernizarea transporturilor acesteia. Legăturile cu vestul Europei erau simplificate şi dublate de o infrastructură feroviară, pe lângă cursul Dunării, ale cărei ape deveneau adeseori impracticabile pe parcursul iernii, stânjenind activitatea comercială.

## III.I BANCRUTA LUI STROUSBERG ŞI PRECARITATEA POZIȚIEI LUI CAROL.

Relațiile internaționale constituie un sistem complex de interacțiuni şi interdependențe, care nu se reduce doar la relațiile diplomatice ci include şi manifestări din domeniul cultural, economic, religios etc. Relațiile diplomatice tradiționale sunt preocupate în mod sistematic de putere, securitate, justiție, drept internațional şi sunt interesate în special de acțiunile guvernelor şi demersurile

[306] *Ibidem*, cadrele 150-151.
[307] *Ibidem*, cadrul 151.

diplomaților. Acestea sunt încă influențate în grade diferite de forțe profunde cum ar fi sentimentele, ideile preconcepute, pasiunile, mentalitățile, forțe aparținând psihologiei colective.

La sfârşitul secolului al XIX-lea, păstrarea echilibrului puterilor a fost o grea încercare desfăşurată în cadrul sistemului internațional. Numeroase conflicte şi diferende au izbucnit aparent intempestiv, dar fiind atent pregătite prin strategii elaborate cu sârguință şi inteligență. Aceste confruntări s-au soldat cu transformări geopolitice şi au avut repercusiuni şi pe parcursul secolului următor.

Atunci când mai multe state dețin puterea în grade diferite pe scena internațională, tendința care se manifestă este ca întregul sistem să fie un echilibru. Acest echilibru labil poate să se deterioreze facil datorită națiunilor care prezintă şi urmăresc scopuri diferite, interese variate. De asemenea, echilibrul poate fi afectat când una dintre puteri încearcă să-şi maximizeze puterea, cum a fost cazul Germaniei, astfel ridicarea uneia periclitează securitatea celorlalte. Câtă vreme acest echilibru este păstrat, se menține pacea şi astfel este asigurată independența şi existența statelor mici, iar când un stat îşi manifestă tendințele dominatoare, ambițioase şi avide de putere, altele se grupează pentru a contrabalansa potențialul agresor, astfel s-au creat alianțele de la sfârşitul secolului al XIX-lea.

În circumstanțele anxioase ale candidaturii prințului Leopold de Hohenzollern (fratele prințului Carol al României) la tronul Spaniei şi iminența unui conflict franco-prusac, guvernul României a fost interpelat pentru a face publică poziția adoptată în această eventualitate. Preşedintele Consiliului de miniştri, Manolache Costache Epureanu, şi-a asumat responsabilitatea expunerii politicii României în acest context indezirabil. Astfel, singura direcție care se impunea era neutralitatea, însă o neutralitate binevoitoare vizavi de Franța „la

neutralité absolue, mais que les sympathies de la nation sont pour la France"[308]. După această interpelare, ministrul afacerilor externe, P.P. Carp, l-a înştiinţat printr-o telegramă pe agentul român la Paris, I. Strat, de poziţia adoptată de România. Totodată, i-a trimis instrucţiuni în acest sens, respectiv informarea pertinentă a guvernului Franţei asupra tendinţelor favorabile ale României „en cas de guerre dites à M. le Duc de Gramont (ministrul francez al afacerilor externe) que la Roumanie fera ce que voudra la France"[309]. Totodată Gramont îl avertiza pe ambasadorul Prusiei de la Paris (Werther) de faptul că Napoleon III nu va consimţi şi nu va subscrie niciodată aupra candidaturii unui Hohenzollern la tronul Spaniei, subliniind ofensa adusă Franţei prin această manevră strategică[310].

Complicaţiile survenite pe scena internaţională au provocat disensiuni, sau cel puţin dezbateri la nivelul reglementărilor constituţionale interne. „Partidul" Rosetti/Brătianu şi-a permis să interpreteze textul Constituţiei în propriul beneficiu, pentru a genera probleme guvernului şi prinţului Carol, dar şi din dorinţa de a accede la putere. Articolul 83 al Constituţiei din 1866 reglementa succesiunea la tronul României. Conform dispoziţiilor acestuia, urmaşul lui Carol ar fi fost cel mai vârstnic frate al său, sau cel mai vârstnic descendent pe linie masculină. Dacă nu exista nici un frate mai vârstnic sau descendenţi ai acestora, sau declinau invitaţia de a ocupa tronul României, se impunea alegerea succesorului din cadrul unei dinastii suverane ale Europei în conformitate cu asentimentul Reprezentanţei Naţionale. Dacă nici această prevedere nu era îndeplinită, se declara vacanţa tronului[311].

---

[308] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 181 (1870-1871), Bucureşti 13 iulie 1870/Thérapia 14 iulie 1870, nenumerotat (neutralitate absolută, dar simpatiile naţiunii sunt în favoarea Franţei).

[309] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris,* Dosar 4, Corespondenţă şi rapoarte (1870-1872), Carp către Strat, Bucureşti 10 iulie 1870, nenumerotat (în caz de război, informaţi-l pe Ducele de Gramont că România va fi la dispoziţia Franţei).

[310] *Memoriile regelui Carol I al României de un martor ocular,* vol.II (1869-1875), Bucureşti, 1993, p.107 (în continuare – Memoriile…vol.II).

[311] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 181 (1870-1871), Bucureşti 12 iulie 1870, Patrimonio către ambasadorul Franţei la Constantinopol, nenumerotat.

Ceea ce invocau liberalii prin aceste indicații constituționale, era faptul că Leopold de Hohenzollern, fiind succesorul prezumtiv al lui Carol pe tronul României, nu avea posibilitatea de a consimți la tronul Spaniei fără ca Reprezentanța Națională a României să subscrie la acest demers. În caz contrar, se reclama aplicarea ultimului paragraf al articolului 83, respectiv vacanța tronului[312]. Obiectivul urmărit de roşii era înlăturarea lui Carol, inspirați de supoziția că această strategie ar binedispune Franța, căreia i s-ar face un serviciu „on suppose que le gouvernement de l'Empereur en cas de conflit avec la Prusse, verrait avec plaisir la chute du Prince Charles"[313].

Poziția precară a lui Carol, zdruncinată de instabilitatea ministerială, complicațiile interne, aspirațiile antagonice ale politicienilor români, înrăutățită de carențele unei susțineri populare concrete şi de impopularitatea crescândă, s-a dovedit a fi foarte labilă în aceşti doi ani (1870 - 1871), determinându-l a se interoga asupra dezideratului de a mai domni în România. Reprezentanții francezi de la Bucureşti erau instruiți de utilitatea raportării binevoitoare față de prințul Carol, întrucât intrigile interne şi circumstanțele externe îi periclitau în mod evident poziția. Franța era conştientă că agravarea situației în zona Europei de Est şi a Orientului, i-ar afecta în mod negativ situația şi ar îngreuna şi mai mult proiectele sale vizavi de Prusia.

Cu tot suportul moral acordat lui Carol de diplomația franceză, un incident nefericit pentru popularitatea prințului a survenit pe acest fond de anxietate general, respectiv proclamarea „Republicii de la Ploieşti". Tentativa revoluționară a fost reprimată imediat, iar repercusiunile şi consecințele sale nu au fost notabile conform consulului general Mellinet. S-a operat arestarea şefului acestei mişcări,

[312] *Ibidem*.
[313] *Ibidem,* (presupunem că guvernul Împăratului (Napoleon III) în caz de conflict cu Prusia, ar vedea cu plăcere înlăturarea prințului Carol).

Candiano-Popescu, susținător vehement al roşiilor, iar imaginea lui Brătianu şi a „partidului" condus de el au fost compromise[314].

Informațiile lui Mellinet revelau un scenariu susceptibil a crea dificultăți majore atât în România cât şi în Bulgaria, şi astfel Imperiului Otoman, care reprezenta de fapt o problemă europeană. Proiectul revoluționar din România dispunea izbucniri insurecționare în mai multe districte incluzând capitala, unde mişcarea era programată pentru data de 24 august, însă un contraordin trimis lui Candiano, nu i-a parvenit, astfel încât acesta s-a văzut izolat în demersul său violent. Incidentul a fost localizat şi suprimat cu un minim de pierderi. Concomitent cu această acțiune, în intervalul 20-24 august era programată o altă escapadă revoluționară, respectiv trecerea sistematică a Dunării a mai multor „bande" bulgare între Silistra şi Turtucaia, Rousciuk şi Şiştov. Evenimentele programate pentru Moldova ar fi sesizat Rusia căreia îi era furnizat pretextul pentru o intervenție în România unde erau observați deja un număr semnificativ de ofițeri ruşi[315]. Veracitatea acestor aserțiuni era dificil de stabilit, de aceea Mellinet îşi exprima rezerva asupra informațiilor receptate şi afişa o oarecare suspiciune. Cu toate acestea, o credibilitate parțială nu era exclusă dat fiind contextul european şi dezideratul Rusiei de a-l utiliza în propriul beneficiu. În pofida reticenței manifestate față de aceste informații, Mellinet s-a considerat dator să-l înştiințeze pe agentul francez de la Rusciuk, care la rândul său a pus în gardă autoritățile turce.

Incidentul de la Ploieşti a căpătat accente şi valențe exagerate în opinia diplomatului francez Mellinet, guvernul român acordându-i o atenție nemeritată. Cât despre strategiile elaborate de Rusia, acestea nu s-au dovedit tocmai veridice. În acest sens, la Iaşi au fost întreprinse cercetări. Delaporte nu a putut puncta decât existența pe teritoriul Moldovei a unor spioni ruşi, care erau însărcinați cu

[314] *Ibidem,* Bucureşti 26 august 1870, Mellinet către vicontele de Gueronnière, ambasadorul Franței la Constantinopol.
[315] *Ibidem*.

stabilirea „des notions précises”[316]. Agentului rus Offenberg i s-au solicitat explicații vizavi de exactitatea acestor zvonuri colportate de către omologul său austriac şi de către ministrul român de externe. Conform instrucțiunilor primite, el a dezavuat orice tendințe invadatoare ale Rusiei şi le-a catalogat lipsite de fundament[317]. Totuşi, implicarea Rusiei a fost atestată de Mellinet, care a menționat o posibilă înțelegere între Carol şi Petersburg. A sesizat prezența unui emisar rus investit cu o misiune secretă, în persoana colonelului Molossov. Explicațiile unui astfel de demers ocult, rezidau conform opiniei reprezentantului francez din contextul internațional. Confruntarea franco-prusacă şi imposibilitatea ambelor puteri de a acorda orice fel de sprijin prințului Carol, l-a determinat pe acesta să solicite concursul Rusiei în cazul unor mişcări revoluționare interne[318].

Consecințele juridice ale mişcării de la Ploieşti din 20 august 1870 conduse de Candiano - Popescu, au surprins prin imposibilitatea prevederii lor. Acesta era culpabil de organizarea unei tentative revoluționare şi săvârşirea unor acte de dezordine prin preluarea puterii publice la Ploieşti, proclamarea intrării în disgrație a lui Carol şi stabilirea unui guvern provizoriu. Cu toatea aceste delicte comise, verdictul procesului la care a fost prezent în calitate de inculpat, a stabilit lipsa oricărei culpe atribuite acestui personaj. Singura excepție era reprezentată de un ofițer condamnat de o instanță militară (Consiliu de război) la muncă forțată[319]. Diplomatul francez a identificat două posibile elememente care au favorizat conjunctura, respectiv coruptibilitatea sau complicitatea juraților cu inculpații. La aflarea veştii, Carol s-a arătat foarte nemulțumit, amenințând voalat cu renunțarea la tron. El sublinia imposibilitatea continuării unei domnii nesusținute de Puterile Garante, dependentă de Turcia şi slabă din punct de

[316] *Ibidem,* Bucureşti 7 octombrie 1870, Mellinet către Ducros-Aubert, însărcinat cu afaceri la Constantinopol (națiuni precise).
[317] *Ibidem*.
[318] *Ibidem,* Bucureşti 20 august 1870, Mellinet către vicontele de Gueronnière.
[319] *Ibidem,* Bucureşti 2 noiembrie 1870, Mellinet către Ducros-Aubert.

vedere al guvernării. Se imagina o rupere a legăturilor cu Poarta printr-o lovitură de stat, scenariu vehiculat în anturajul prinţului şi de membrii guvernului[320].

Pe fondul confruntării franco-prusace declanşate la sfârşitul anului 1870, România evalua noua etapă din istoria relaţiilor internaţionale, accentuând rolul ei în combinaţiile Europei Orientale. După ce se asigurase asupra echilibrului pe care neutralitatea sa l-a constituit între cele două forţe beligerante, România şi-a prevăzut un rol de prim rang în această parte a Europei, nu însă fără o doză de nesiguranţă „La Roumanie probablement sera mise au premier rang"[321]. Se spera totodată ca deznodământul conflictului să determine reunirea unui nou congres, care să delibereze asupra chestiunii orientale, dar şi a României. Independenţa acesteia apare ca un deziderat universal, ceea ce rezidă clar din teza susţinută de partea română. Astfel, din considerente de echilibru, securitate pentru Imperiul Otoman şi Europa, dar şi în interesul creştinilor, independenţa României se impunea ca un interes de ordin conservator, nu doar ca deziderat ardent al elitei politice locale[322].

Propensiunile liberalilor radicali de înlăturare a prinţului german de pe tronul României, nu au fost departe de a se fructifica pe fondul conflictului franco-prusac, care a generat - datorită speculaţiilor bancare - şi falimentul răsunăto cu implicaţii multiple a concesionarului căilor ferate române Strousberg. Din intenţia de a-şi întări poziţia sau a-şi asigura o susţinere politică, sau pur şi simplu de a renunţa la tronul României, Carol îşi anunţa intenţia de a abdica la începutul anului 1871, printr-o modalitate atipică. El a întocmit o scrisoare pe care a adresat-o unui prieten imaginar, Auerbach, şi realiza retrospectiv un bilanţ general asupra anilor săi de domnie. Scrisoarea apărea în jurnalul „Augsburger Allegemeine Zeitung" şi din rândurile acesteia răzbătea dezamăgirea sa şi culpabilizarea politicienilor români pentru starea în care a ajuns ţara, dar şi

[320] *Ibidem.*
[321] *Ibidem,* anexă la depeşa nr.169 din Bucureşti 21 noiembrie 1970 adresată lui Ducros Aubert (România va fi pusă probabil în primul rând)- adică va deveni o putere de prim rang în Europa Orientală.
[322] *Ibidem*.

ataşamentul său faţă de aceasta. Această criză dinastică s-a reglementat în final prin „marea guvernare conservatoare" (11/23 martie 1871-31 martie/12 aprilie 1876) în timpul căreia un rol de prim rang a fost jucat de Lascăr Catargiu[323]. Elita politică română a devenit conştientă de problemele de securitate ale ţării în cazul îndepărtării de la domnie a lui Carol şi s-au coalizat tocmai pentru a eluda eventualitatea dezmembrării României.

La Iaşi, demersul lui Carol a fost privit drept „l'acte d'un honnête homme qui (…) se décide à renoncer au trône plutôt que de continuer à gouverner sur ces bases fausses ou d'abuser de pouvoir qu'on lui a confié en exécutant un coup d'état"[324]. Pentru a evidenţia tendinţele Moldovei şi a se pronunţa împotriva grupurilor liberale antidinastice, de la Iaşi a fost emisă o adresă cu 300 de semnături, care îl susţinea pe prinţul Carol în continuarea domniei asumate[325]. Astfel, Iaşi-ul pleda activ în favoarea prinţului Carol şi îi înţelegea argumentele. În acelaşi sens se manifesta şi Senatul, care îi promisese sprijinul. În schimb Camera Deputaţilor şi guvernul au adoptat o viziune antagonică, utilizând expresii plasate la limita curtoaziei vizavi de scrisoarea lui Carol, accentuând totodată şi carenţele acestuia în dificila misiune de conducere a României. Delaporte nu a subscris la slăbiciunea prinţului, ci considera că intenţia acestuia era de a efectua o revizuire a Constituţiei cu asentimentul poporului şi să reglementeze afacerea Strousberg, ale cărei efecte nocive au început să se remarce odată cu prima lună a anului 1871[326]. Înlăturarea lui Carol ar fi periclitat integritatea României şi ar fi plasat-o la discreţia Rusiei, care întreţinea legături strânse cu Prusia.

---

[323] *Carol I, amintirea unei mari domnii*, Bucureşti, 2006, p.48-49.

[324] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Consulat Iaşi (Yassy),* (1867/1868/1869/1870/1871), Carton 30, Corespondenţa consulului Ph. Delaporte cu Ministerul Afacerilor Externe de la Paris şi cu Ambasada Franţei la Constantinopol, 230 file, Iaşi 8 februarie 1871, fila 207 (actul unui om onest care se decide mai degrabă a renunţa la tron decât să guverneze pe aceste baze false şi să abuzeze de puterea conferită prin efectuarea unei lovituri de stat).

[325] *Ibidem*, fila 208.

[326] *Ibidem,* Iaşi 10 martie 1871, filele 208-209.

După dezastrul suferit la Sedan de către francezi, la 18 ianuarie 1871, Imperiul German a fost proclamat la Versailles, în Sala Oglinzilor. În acel moment Germania „seemed to be master of Europe" (părea a fi stăpânul Europei). După ce a unificat Germania în dauna Prusiei, Bismarck, strălucita personalitate politică a cărui voință a triumfat în Europa timp de două decenii, a cimentat unitatea prin anexarea Alsaciei şi Lorenei. Această achiziție şi victoria zdrobitoare împotriva Franței, a adus țării sale o preponderență incontestabilă în Europa.

Pentru Bismarck, esențialul se reducea la convingerea că Franța devenise „inamicul ereditar" al Germaniei. Învinsă, Franța nu putea să nu-şi dorească ardent revanşa. Pentru ca să aibă şanse de reuşită în demersul său, avea nevoie de aliați, astfel preocuparea dominantă a cancelarului va fi izolarea Franței. Dorința lui de a îndepărta preocupările franceze de Europa, incitând această țară la o mare politică colonială, având în plus avantajul de a dobândi animozități cu Anglia şi Italia, a constituit o idee benefică pentru ambele părți în circumstanțele date.[327]

Din punct de vedere psihologic, înfrângerea Franței a provocat un reviriment al sentimentului național în cadrul întregii populații şi ideologiile au fost impregnate de propensiunile revanşarde. Republicanii, care au manifestat la sfârşitul Imperiului un antimilitarism militant, au abandonat treptat pozițiile lor pacifiste judecate de Jules Ferry a fi „périlleuses et décevantes". Armata a devenit la începutul Republicii III „l'object d'un veritable culte". Dezideratul ardent al revanşei s-a manifestat acut prin ataşamentul fervent față de provinciile pierdute şi nu se accepta această pierdere „L'Alsace – Lorraine va jouer dans le mental collectif le rôle d'un véritable mythe"[328].

Reflectând la acelaşi eveniment regretabil P. P. Carp afirma : „Acolo unde flutură drapelele Franței sunt interesele noastre şi simpatiile noastre"[329].

[327] Jean B. Duroselle*, L'Europe de 1815 à nos jours*, Paris, 1964, p.122.
[328] Pierre Milza, *Les relations internationales de 1871 à 1914*, Paris, 1968, p.14 (Alsacia şi Lorena va juca în mentalul colectiv rolul unui veritabil mit).
[329] Nicolae Iorga, *Histoire des relations entre la France et les Roumains*, Iaşi , 1917, p.186.

Dragostea pentru Franța se amesteca cu sentimentele ostile față de dinastia domnitoare din România, deoarece era de sorginte germană. Solidaritatea României se exprima la nivel verbal, în discuțiile din Parlament când metaforic, inima acesteia bătea alături de „sora mai mare", dar şi practic, prin manifestații dar şi incidente, precum a fost cel din 1871, când tinerimea Bucureştiului a aruncat pe fereastră pe consulul Germaniei, pentru a-şi demonstra simpatiile față de momentul dezagreabil prin care trecea Franța. De asemenea, în 1870, 6 ofițeri români au absolvit şcolile militare franceze şi au luptat alături de trupe, iar unul a fost rănit. Acest eveniment a fost de ajuns pentru români în vederea imaginării vărsării de valuri de sânge în serviciul Franței. În 1871, o bandă de tineri au aruncat cu pietre în ferestrele hotelului Slătineanu unde câțiva germani serbau o aniversare patriotică, respectiv ziua de naştere a lui Wilhelm I, dar şi unitatea germană, conform opiniei altora[330]. O piatră l-a atins pe consulul Germaniei în România (Radowitz) la un umăr. De atunci, românii solicitau recunoaşterea ataşamentului la cauza franceză. Mult mai târziu, în 1882, I.C. Brătianu susținea: „În timpul războiului franco-german, am declarat deschis amicilor mei politici că dacă România ar putea asigura cu prețul propriei distrugeri victoria Franței, ea nu ar trebui să ezite nici un moment a se sacrifica, pentru că Franța odată victorioasă, România va fi resuscitată mai mare, mai puternică, mai liberă şi mai bine garantată, odată Franța înfrântă, noi am fi într-o situație precară"[331]. Guvernul conservator condus de Manolache Costache-Epureanu a lansat prohibiția oricăror manifestări de simpatie vizavi de Franța întrucât vizau într-o manieră nefavorabilă pe prințul Carol[332]. După fatala înfrângere, Franța era în mod esențial preocupată de propriul său viitor şi se credea că o perioadă relativ

[330] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 16, vol.35 (1871), articol din „Le Journal de Bucarest" din 26 martie 1871, cadrul 45.
[331] *Ibidem*, Rola 48 (1881-1882), vol.6 (1882), Brătianu către ministrul plenipotențiar francez de la Bucureşti, cadrul 105.
[332] Ioan Scurtu, *op.cit.*, p.62.

îndelungată de timp aceasta nu va mai putea acționa în manieră pertinentă în afacerile din exterior[333].

Problematicile interne nu s-au finalizat în România odată cu inițierea unei perioade de stabilitate ministerială materializată de guvernarea conservatoare, favorabilă creşterii suportului popular al regimului instituit de Carol. Anul 1871 a fost zdruncinat de efectele nefaste ale unei afaceri oneroase, respectiv chestiunea Strousberg. Dificultățile survenite pe fondul declanşării afacerii Strousberg, au periclitat din nou poziția prințului Carol (considerat culpabil pentru contractarea concesiunii acordate lui Strousberg), care era suspectat de a-şi fi reiterat intenția de abdicare la tron. Consecințele unui asemenea act au fost conştientizate de către „partidele" politice, care s-au pronunțat împotriva acestei soluții şi au conlucrat într-o oarecare măsură pentru a minimaliza efectele crizei.

În anul 1868, Camerele române au votat o lege care reglementa concesionarea către Strousberg şi asociații săi – prințul Hugo de Hohenlohe (duce d'Ujest), prințul Victor Hugo (duce de Ratibor) şi contele Lehndorff – a construcției unei rețele de cale ferată cu o lungime de 908 km alcătuită din 3 secțiuni (Roman-Galați; Galați-Bucureşti; Bucureşti-Vârciorova (trecând prin Turnu-Severin)). Drepturile şi obligațiile părților, precum şi detaliile referitoare la construcția infrastructurii feroviare, erau consemnate într-o convenție oficioasă încheiată între guvernul român şi Strousberg[334].

Durata proiectului era de 3 ani, cu excepția secțiunii Galați-Bucureşti, care trebuia finalizată în 2 ani şi jumătate, iar costurile erau apreciate la 270 000 franci/km, ceea ce determina un total de 245 160 000 franci pentru întreaga rețea[335]. Suma era apreciabilă, însă asemenea construcții erau indispensabile dezvoltării României şi constituiau un deziderat exprimat vehement de Carol. Ceea ce a provocat diferendul cu implicații externe din anul 1871, a rezidat din

[333] *Memoriile*…vol.II, p.241.
[334] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 181 (1870-1871), Memoriu relativ la afacerea căilor ferate concedate de guvernul român lui Strusberg şi Compania, Constantinopol, 1871, p.3-4.
[335] *Ibidem*, p.9.

neîndeplinirea obligațiilor asumate de concesionari. Dispozițiile cuprinse de caietul de sarcini au fost încălcate flagrant, astfel la finalul perioadei impuse pentru construcția rețelei de cale ferată, România deținea o lungime de 510 km din cei 908 km propuşi şi acceptați în proiect. Calea ferată construită prezenta deficiențe din punct de vedere tehnic, care se agravau zilnic sub incidența condițiilor meteorologice (poduri principale distruse de inundații) şi necesitau costuri suplimentare de 15-20 milioane franci. În plus, Ambron, comisarul guvernului român la Berlin, în conivență cu un bancher Jacques şi concesionarul Strousberg, au deturnat depozitul de hârtii de valoare de la Berlin, suspendând astfel orice fel de avansare a construcției[336].

Bilanțul nefast al întregii afaceri era existența a 510 km de cale ferată din 908 asumați, construcție realizată cu minime cheltuieli, întrucât terenul nu prezenta accidentări. Porțiunea rămasă, respectiv Bucureşti-Piteşti-Slatina-Craiova-Turnu-Severin-Vârciova, era cea mai costisitoare. La aceste neajunsuri s-a adăugat şi „le capital tout entier de 245 160 000 francs gaspillé par les concessionaires sans même avoir payé les coupons d'intérêts de janvier et juillet derniers"[337].

Bancruta lui Bethel Henry Strousberg era inevitabilă şi irevocabilă, astfel încât pentru a-şi susține angajamentele, guvernul român a inițiat urmărirea concesionarilor în instanțele germane pentru a returna suma sustrasă. Mellinet a sintetizat opiniile surprinse în rândul politicienilor români şi a populației, iar concluzia desprinsă a fost culpabilizarea şi responsabilizarea prințului Carol, care s-a exprimat activ şi vehement în favoarea concesionării către prusaci a rețelei de căi ferate române. Această circumstanță neinspirată şi nefericită a fost dublată de o guvernare slabă şi servilă, dar care nu a efectuat un control efectiv asupra întregii afaceri[338].

---

[336] *Ibidem.*

[337] *Ibidem*, p.10 (întregul capital de 245 160 000 franci irosiți de concesionari fără ca măcar să plătească cupoanele de dobândă din ianuarie şi iulie 1871).

[338] *Ibidem*, Bucureşti 21 martie 1871, Mellinet către Ducros-Aubert, însărcinat cu afaceri la Constantinopol, nenumerotat; D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 16, vol.35 (1871), Bucureşti 7 martie 1871, Mellinet către ministrul afacerilor externe francez, cadrele 28-29.

Reprezentantul francez nu a subscris la acuzațiile deplasate conform cărora implicarea personală a lui Carol în afacerea Strousberg, a fost răsplătită prin beneficii ilicite, însă îşi manifesta anxietatea în privința unei posibile resuscitări a ideii abdicării. Acesta a sesizat acceptarea de către prințul român a unei culpabilizări parțiale, de aceea Carol prefera să nu îşi exprime deschis opiniile în această privință. Poziția lui Carol era agravată de faptul că nu reunea în jurul lui grupuri de interese comune sau partizani loiali, iar presa de nuanță liberală elabora articole provocatoare la adresa lui[339]. Eventualitatea unei abdicări nu era dezirabilă, întrucât ar fi fost susceptibilă a genera o acțiune insurecționară victorioasă, care ar fi destabilizat ordinea internă şi ar fi periclitat status-quo-ul labil al zonei. Securitatea incertă ar fi fost augmentată de faptul că Franța, înfrântă în confruntarea cu prusacii şi a cărei atenție era direcționată spre reconstrucția şi reformele interne, nu ar fi fost capabilă a interveni în interesul României.

Ph. Delaporte, consulul Franței la Iaşi, în corespondența sa cu Ministerul Afacerilor Externe francez şi cu Ambasada Franței la Constantinopol, atribuia responsabilitatea mai multor erori comise de guvernul român, dar şi mai multor personaje. Greşeala cea mai gravă a fost comisă prin numirea unui comisar prusac în persoana lui Ambron, când conform Constituției se impunea nominalizarea unui român în această funcție. Un alt inconvenient major a fost reprezentat de lipsa controlului asupra obligațiunilor, lucrărilor şi a unei supravegheri adecvate unui proiect de asemenea anvergură. Încrederea exacerbată a fost încălcată printr-un abuz de proporții. Alături de aceste neajunsuri, responsabilizarea guvernului Brătianu, a succesorilor săi, dar şi a prințului Carol întregeau în opinia lui Delaporte lista culpabililor[340]. Prusacul Ambron, consilier al Curții de Conturi, era unul din confidenții apropiați ai lui Carol-Anton de Hohenzollern, şi administrator

[339] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 181 (1870-1871), Bucureşti 19 decembrie 1871, George le Sourd către contele de Vogué, ambasadorul Franței la Constantinopol, nenumerotat.
[340] *Ibidem*, *Fond Consulat Iaşi (Yassy),* (1867/1868/1869/1870/1871), Carton 30, Corespondența consulului Ph. Delaporte cu Ministerul Afacerilor Externe de la Paris şi cu Ambasada Franței la Constantinopol, 230 file, Iaşi 6 mai 1870, fila 189.

al averii acestuia. Câştigase încrederea tatălui lui Carol încă din 1850 când, în urma cesiunii Principatului de Sigmaringen către Prusia, Ambron se ocupase de modalităţile de transfer şi de chestiunile financiare pe care le implica această operaţiune[341].

Presiunile şi reclamaţiile pentru plata deţinătorilor de obligaţiuni au început să se manifeste vehement. Corpul diplomatic intervine pentru apărarea drepturilor propriilor subiecţi, în timp ce guvernul român refuza, sub rezerva finalizării de către Strousberg a lucrărilor asumate, ameninţând totodată şi cu anularea concesiunii datorită îndeplinirii execrabile a obligaţiilor prescrise în convenţia semnată de cele două părţi.

Cele două problematici majore, respectiv construcţia defectuoasă a reţelei, dar şi incapacitatea de plată a acţionarilor, au fost recunoscute de Strousberg, însă acesta s-a pronunţat doar în acest sens, fără a emite vreo posibilă soluţionare a afacerii[342]. Actul concesiei nu a dispus nici o precauţie în cazul neefectuării obligaţiilor prevăzute, nici o garanţie contra concesionarilor, de aceea, în ciuda presiunilor exercitate de guvernul român la Berlin - în vederea punerii sub sechestru a bunurilor lui Strousberg şi a bancherului implicat în deturnarea fondurilor -, nu a fost aprobată această solicitare[343].

Iniţierea unui proces la Berlin contra acestor personaje controversate, a fost obstrucţionat şi tergiversat peste măsură, însă posibilitatea discreditării indiferent de rezultatul procesului, i-a determinat pe Strousberg şi pe Jacques să antameze negocieri cu guvernul român. Aceste negocieri s-au finalizat cu un angajament, care stipula printre altele că înainte de a fi intrat în posesia statului român, compania lui Strousberg se obliga să finalizeze reţeaua de cale ferată cu o lungime de 646 km, nu 908, astfel fiind diminuată printr-un compromis lungimea iniţială. Cum nu au fost oferite garanţii suficiente, guvernul român a decis să retragă acest

[341] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 16, vol.35 (1871), Bucureşti, Le Sourd către ministrul afacerilor externe, cadrele 178-179.
[342] *Ibidem*, Bucureşti, articol din „Le Journal de Bucarest" din 29 iunie 1871, cadrul 108.
[343] *Ibidem*.

proiect şi a propus o nouă lege, sancţionată pe 17 iulie 1871 de Carol, în virtutea căreia se stabilea o indemnizaţie pentru deţinătorii de obligaţiuni în urma unei estimări „large et équitable" a lucrărilor efectuate anterior şi a materialelor existente[344].

Conform informaţiilor deţinute de reprezentantul francez George Le Sourd (care sosise la Bucureşti pe 9 iulie 1871), o astfel de estimare a avut loc, fiind solicitată de ministrul de finanţe Mavrogheni în virtutea articolului 6 al legii din 17 iulie 1871, însă au existat suspiciuni în legătură cu maniera profesională a expertizei. Estimarea lucrărilor a fost întreprinsă în decembrie 1870 de către un inginer român Donici, asupra căruia planau bănuieli de corupţie din partea lui Strousberg. Ceea ce a rezultat a fost o apreciere exorbitantă a lucrărilor, respectiv 150-160 milioane de franci, neconformă cu realitatea[345]. Stabilitatea ministerială a fost periclitată de această afacere oneroasă, întrucât guvernul Lascăr Catargiu era ameninţat cu retragerea. Presiunile proveneau din exterior, de la Berlin, unde se dorea ca deţinătorii de obligaţiuni germani să nu sufere lezări, dar şi din interior, din partea naţiunii văzută în postura de victimă a unei speculaţii de proporţii sau din partea lui Carol, interesat de plata deţinătorilor de obligaţiuni.

Corpul diplomatic de la Bucureşti nu a rămas static în contextul acestui scandal „dans ce pays où l'influence des Agents étrangers a toujours joué un rôle prépondérant"[346]. Atitudinea reprezentanţilor străini acreditaţi la Bucureşti a fost consemnată într-un raport din care reiese şi o schimbare a direcţiei politicii adoptate de Rusia. După ce iniţial agentul rus îşi pronunţa vehement comuniunea de interese cu a omologului său german şi militau împreună pentru un arbitraj al Puterilor Garante sau a unuia dintre suveranii Europei, chiar dacă în subsidiar era

[344] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 181 (1870-1871), Memoriu relativ la afacerea căilor ferate concedate de guvernul român lui Strusberg şi Compania, Constantinopol, 1871, p.10-11.
[345] *Ibidem*, Bucureşti 15 august 1871, George Le Sourd către contele de Vogué, ambasadorul Franţei la Constantinopol, nenumerotat.
[346] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 16, vol.35 (1871), Bucureşti 14 iulie 1871, Le Sourd către Jules Favre, cadrul 128 (în această ţară unde influenţa agenţilor străini a jucat întotdeauna un rol preponderent).

vorba de ţarul Alexandru al II-lea, poziţia Rusiei s-a modificat considerabil. Această metamorfoză a fost identificată de agentul francez după substituirea lui Offenberg, care rezidase la Bucureşti mai bine de un deceniu şi care fusese transferat tocmai la Washington. După războiul franco-prusac şi unificarea statelor germane, puterea noului Imperiu periclita securitatea politicii tradiţionale de „protecţie" a populaţiilor slave din Austria şi Turcia în viziunea Rusiei. Agentul francez considera că Offenberg fusese transferat şi datorită originii sale germane şi a disputelor sale cu generalul Ignatiev. Cât despre atitudinea sa în România, el urmărea în continuare să fie consecvent ca şi predecesorii săi „Je cherche à observer ce qui se passe autour de moi, sans y prendre aucune part, sans me compromettre, et sans m'effacer non plus"[347].

Le Sourd s-a pronunţat în defavoarea legii sancţionate de Carol în iulie 1871, întrucât conform opiniei sale, prezenta multiple carenţe şi nu era satisfăcătoare nici unei părţi (Carol, Parlament, Guvern, Opinie Publică sau Agenţi Străini), dar a revelat adevăratul deziderat al României, respectiv un arbitraj european în afacerea Strousberg[348]. Cancelarul Imperiului German, Bismarck - profund dezamăgit de turnura pe care o ia afacerea căilor ferate române şi considerând că interesele unui grup semnificativ de conaţionali erau afectate -, s-a declarat nemulţumit de legea votată de forul român şi a ameninţat că se va adresa Turciei în vederea tranşării situaţiei „puissance suzeraine des Principautés Unies de Moldavie et de Valachie"[349]. Prin atribuirea titulaturii premeditate de Principatele Unite ale Moldovei şi Valahiei, Bismarck a minimalizat autonomia lărgită a României şi a considerat că în problemele de politică externă era reprezentată de Turcia.

---

[347] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 181 (1870-1871), Bucureşti 19 decembrie 1871, George le Sourd către contele de Vogué, ambasadorul Franţei la Constantinopol, nenumerotat; D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 16, vol.35 (1871), Bucureşti 19 decembrie 1871, Le Sourd către Rémusat, ministrul de externe francez, cadrul 372 (încerc să observ ce se întâmplă în jurul meu, fără a mă implica direct, fără a mă compromite, dar fără a fi fad de asemenea).

[348] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 16, vol.35 (1871), Bucureşti 21 iulie 1871, Le Sourd către Jules Favre, cadrele 144-145.

[349] *Ibidem*, Bucureşti 31 iulie 1871, Le Sourd către Jules Favre, cadrul 157.

România se simțea amenințată doar în cazul în care o înțelegere pruso-rusă ar prima în detrimentul altor inițiative. Astfel, dacă Poarta nu s-ar pronunța deschis în chestiunea Strousberg, dacă Puterile Garante nu ar intermedia diferendul, Prusia ar fi capabilă să renunțe la Carol, iar Rusia ar fi pasibilă a interveni. Le Sourd nu acorda credibilitate acestui scenariu, considerând demersul lui Bismarck doar o strategie abilă de a tergiversa aplicarea legii votate de Camerele române şi temporizarea procesului intentat concesionarilor[350].

Întregul corp diplomatic de la Bucureşti subscria în mod unanim opiniei conform căreia legea votată nu era aplicabilă, însă Le Sourd nu privea favorabil demersul lui Bismark la Constantinopol şi intenția de a implica reprezentanții diplomatici în acest sens. Turcia, printr-o telegramă de la marele vizir Aali-Paşa adresată lui Carol, a articulat într-un limbaj moderat şi prudent, doleanța ca guvernul român să satisfacă reclamațiile deținătorilor de obligațiuni, însă nu menționa nimic referitor la un posibil arbitraj al Puterilor Garante[351]. Reacția cea mai vehementă şi antagonică acestei legi, a venit din partea consulului general al Germaniei - ai cărui conaționali dețineau 200 milioane obligațiuni Strousberg -, secondat de omologul său austriac (austriecii se pare că posedau 12 milioane obligațiuni Strousberg plasate la Viena). Ceea ce-l surprindea pe reprezentantul francez era poziția similară şi solidară a agentului italian Fava, care s-a alăturat colegilor săi german şi austriac, deşi „(il) n'avait en cette affaire que des intérêts à défendre"[352].

George Le Sourd nu subscria la demersul întreprins de cancelarul german, considerându-l un precedent periculos pentru România. Orice țară care avea de soluționat o problematică de ordin intern cu aceasta, dacă nu îşi îndeplinea doleanțele, avea posibilitatea de a exercita presiuni asupra României prin intervenții la Poartă. O asemenea procedură nu concorda cu spiritul Tratatului de

[350] *Ibidem*, cadrul 160.
[351] *Ibidem*, Bucureşti 4 august 1871, cadrul 162.
[352] *Ibidem*, Le Sourd către Jules Favre, cadrul 168 ((el) nu avea de apărat în această afacere decât interese nesemnificative).

la Paris (1856) şi a Convenţiei din 1858, documente simptomatice pentru reglementarea raporturilor româno-turce, care consacrau autonomia lărgită a Principatelor şi stabileau neimixtiunea Porţii în afacerile interne ale României[353]. Diplomatul francez prefigura un scenariu satisfăcător pentru părţile implicate în afacerea Strouberg. Conform opiniei personale împărtăşite ministrului său de externe, o soluţie facilă de reparaţie a orgoliului rănit al României, ar fi fost acordarea unei satisfacţii parţiale guvernului român, prin care acesta să aibă cel puţin iluzia demnităţii câştigate. Aroganţa cu care negocia Germania această chestiune delicată părea neinspirată şi neavenită. Nici poziţia Austriei nu simplifica ecuaţia. Le Sourd opina că în aceste circumstanţe, ascultarea plângerilor României ar fi fost o manieră benefică de a impune propria direcţie a afacerii, chiar dacă implica înlăturarea lui Carol „une telle éventualité n'inquiète qu'à moitié les Moldo-Valaques"[354].

Cu toată absenţa voită a altor intervenţii ale lui Bismarck şi retragerea lui Radowitz (agentul german la Bucureşti), plecat în concediu, Le Sourd l-a consiliat pe ministrul de finanţe Mavrogheni, să elaboreze o estimare a stadiului lucrărilor şi a materialelor în conformitate cu articolul 6 al legii sancţionate de Carol în iulie, pentru a avea o bază de negociere şi a dovedi interesul pentru finalizarea diferendului în faţa Europei. Principiul director al politicii româneşti în abordarea afacerii Strousberg era prudenţa constatată de reprezentantul francez, care a identificat totodată conştientizarea faptului că deţinătorii de obligaţiuni trebuiau despăgubiţi într-o manieră acceptabilă[355]. România era deschisă la negocieri, însă acest fapt nu fusese explicit, deoarece se menţinea în expectativă, iar tergiversarea Germaniei nu reprezenta tocmai un avantaj. De altfel, nici procesul intentat delapidatorilor la Berlin şi considerat de agentul francez drept o himeră, nu avansa.

[353] *Ibidem*, Bucureşti 8 august 1871, Le Sourd către Jules Favre, cadrul 174.
[354] *Ibidem*, Bucureşti 20 august 1871, cadrele 220-221 (o asemenea eventualitate nu ingrijorează decât pe jumătate pe moldo-valahi).
[355] *Ibidem*, Bucureşti 29 august 1871, Le Sourd către Rémusat, cadrul 231, 233.

România aştepta din partea Puterilor Garante un sfat, o consiliere în abordarea chestiunii vizavi de Germania, când Austro-Ungaria, prin reprezentantul său Beust, s-a oferit să medieze diferendul, ceea ce eluda imixtiunea Turciei, dar şi reunirea unei eventuale conferințe[356] având drept pretext soluționarea afacerii Strousberg, dar care s-ar fi preocupat de alte problematici şi ar fi periclitat existența şi securitatea României. Inițiativa austriacă era lăudabilă, deoarece direcționa părțile aflate în litigiu spre un deznodământ conciliator.

Germania însă a decis să provoace şi mai mult partea românească şi să-i lezeze demnitatea prin declarația imprevizibilă că la întoarcerea din concediu, Radowitz (până acum Consul General al Confederației de Nord, apoi al Imperiului German în România), urma să-şi prezinte noile scrisori de introducere pe lângă Carol („lettres d'introduction") şi nu scrisori de creanță, cu care fusese investit anterior. De asemenea, Germania nu-i mai recunoştea României dreptul de a întreține relații directe cu cabinetele străine[357], ceea ce echivala cu catalogarea României ca provincie turcă, iar Carol nu reprezenta decât un simplu guvernator. Ego-ul reprezentantului de Hohenzollern, care era oricum afectat datorită legăturii României cu Poarta, chiar dacă numai nominală, fusese lezat şi insultat în mod direct prin această atitudine. Măsura a fost contestată de reprezentantul francez, întrucât anterior Bismarck întreținea legături directe cu guvernul român prin intermediul consulului general german acreditat la Bucureşti. Le Sourd aprecia că Germania acorda afacerii Strousberg valențe exagerate din dorința de a pedepsi România pentru nesupunere[358]. În virtutea tradiției diplomatice, agenții sau consulii acreditați în România deținеau şi un berat din partea Turciei, însă din 1864, reprezentanții nu mai făceau uz de aceste documente, ci se limitau la prezentarea scrisorilor de creanță. La această cutumă subscrisese şi agentul

[356] *Ibidem*, Bucureşti 8 septembrie 1871, Le Sourd către Rémusat, cadrele 243-246; *Memoriile*…vol.II, p.198.
[357] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 16, vol.35 (1871), Bucureşti 12 septembrie 1871, Le Sourd către Rémusat, cadrele 249-251.
[358] *Ibidem*, cadrul 252.

prusac[359], de aceea manevra lui Bismarck apărea drept inadecvată şi antagonică procedurilor anterioare.

Anxietatea era agravată de moartea moderatului Ali-Paşa, care îşi manifestase predilecţia pentru conciliere, însă în acelaşi timp un număr reprezentativ de deţinători de obligaţiuni Strousberg (100 milioane de franci de obligaţiuni) s-au organizat într-un sindicat şi au propus guvernului român într-un memoriu, reglementarea complicaţiilor generate de concesie[360]. Acestui sindicat (din Breslau) i s-au alăturat propuneri similare din Berlin şi Viena, ceea ce l-a mulţumit pe Mavrogheni, care a recunoscut avantajele noii combinaţii şi a dezvăluit reprezentantului francez încrederea pe care o are în soluţionarea pertinentă şi apropiată a afacerii oneroase[361]. Prima impresie a lui Mavrogheni în privinţa combinaţiei avantajoase a devenit evanescentă, când s-a confruntat cu noile stipulaţii ale sindicatului din Silezia, care s-au dovedit considerabile. Printre acestea, exproprierea terenurilor pe care urma să treacă viitoarea cale ferată, urma a fi întreprinsă de stat şi nu de societatea concesionară, iar datoriile lui Strousberg nu urmau a fi preluate de aceasta. Condiţiile solicitate nu puteau fi aprobate în opinia reprezentantului ad-interim de la Bucureşti, ce supraveghea interesele Franţei (Patrimonio) de nici o Cameră română, fără a se aştepta la puternice reacţii populare[362]. Astfel, posibilitatea unei înţelegeri devenea tot mai improbabilă.

Cu toate aceste propuneri ce favorizau deţinătorii de obligaţiuni din Silezia, sindicatul de la Berlin a exercitat presiuni pentru ca aranjamentul iniţial să nu mai fie înaintat guvernului român. Mavrogheni vedea în această nouă tactică a guvernului german, o intenţie ocultă, care nu se identifica cu apărarea drepturilor deţinătorilor de obligaţiuni. Un alt eveniment imprevizibil fusese revenirea agentului rus Offenberg la Bucureşti, după ce anterior diplomaţia franceză consemnase transferarea acestuia din considerente profesionale (dobândise o

[359] *Ibidem*, „Le Journal de Bucarest" din 15 octombrie 1871, cadrul 295.
[360] *Ibidem*, Bucureşti 12 septembrie 1871, Le Sourd către Rémusat, cadrele 255-256.
[361] *Ibidem*, Bucureşti 19 septembrie 1871, Le Sourd către Rémusat, cadrele 259-260.
[362] *Ibidem*, Bucureşti 23 septembrie 1871, Patrimonio către Rémusat, cadrele 263-265.

experienţă deosebită în afacerile diplomatice) la Washington. Revenirea sa coincidea cu o schimbare în politica rusă, de această dată prudenţa şi rezerva era principiul călăuzitor şi substituiseră susţinerea binevoitoare a guvernului lui Carol în afacerea Strousberg. Se mărginea doar la identificarea pericolului ce plana deasupra României[363]. Acesta a fost substituit doar în februarie 1872 de către Zinoviev, care fusese prim secretar al ambasadei ruse de la Constantinopol. Franţa se arăta dispusă a nu permite periclitarea autonomiei României, mai ales că aceasta îşi dovedise solidaritatea în timpul crizei pe care o suferise Franţa „nous ne pouvons pas oublier que sa tendance et d'adopter nos usages, notre langue, nos lois, nos idées"[364]. Posibilităţile Franţei de a se opune unei posibile acţiuni concertate a Germaniei şi Rusiei, posibil şi a Austro-Ungariei, erau foarte limitate şi se puteau reduce doar la proteste impetuoase.

S-au înregistrat mai multe oferte care vizau finalizarea reţelei de căi ferate române concedate lui Strousberg, însă analogia dintre ele consta în dispoziţia cu privire la rezilierea concesiunii iniţiale. În timp ce Gerson von Bleichröeder[365] şi asociaţii săi, care posedau obligaţiuni în valoare de 200 milioane franci, au confirmat interesul pentru construcţia căilor ferate române, s-a ivit o nouă ofertă din partea unei societăţi din Paris. „Entréprise générale de chemins de fer et de travaux publics" (Întreprinderea generală a căilor ferate şi lucrărilor publice), compusă din personalităţi de notorietate din mediul bancar francez, a înaintat guvernului oferte „exceptionnellement favorables"[366]. Unul din directorii acestei antreprize (Vitali) s-a deplasat la Bucureşti în vederea antamării negocierilor relative la finalizarea căilor ferate şi exploatarea liniilor. Bleichröeder şi asociatul său Hansemann, au informat oficial guvernul român asupra continuării proiectului lui Strousberg fără nici un fel de subvenţie, ceea ce l-a determinat pe ministrul

[363] *Ibidem*, Bucureşti 29 septembrie 1871, Patrimonio către Rémusat, cadrele 279-280.
[364] *Ibidem*, cadrul 282 (nu putem trece cu vederea că tendinţa sa este de a adopta tradiţiile noastre, limba, legile şi ideile noastre).
[365] Consilierul lui Bismarck. O cunoaştere detaliată a relaţiilor dintre cei doi este redată de lucrarea lui Fritz Stern – Gold and Iron. Bismarck, Bleichröeder and the building of the German Empire -, Londra, 1977.
[366] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 16, vol.35 (1871), Bucureşti 19 noiembrie 1871, Le Sourd către Rémusat, cadrele 321-323.

lucrărilor publice român să decline oferta franceză cu toate avantajele expuse, sub rezerva imposibilității acceptării în circumstanțele momentului. Semnificația propunerii franceze se regăsea în opinia lui Le Sourd, în edulcorarea condițiilor lui Bleichröeder[367].

Radowitz revine la Bucureşti în calitate de „agent de l'Empire Allemand". Cu toate că oferta lui Bleichröeder era preferată, Carol se arăta interesat de cea franceză, înclinație considerată de Le Sourd cel puțin atipică, dacă nu surprinzătoare. Bismarck lua ca pe un afront personal un eventual eşec opoziția părții române la propunerea confidentului său evreu. El se considera direct responsabil în raport cu conaționalii săi, deținători de obligațiuni Strousberg. Reprezentantul francez l-a surprins în două ipostaze antitetice, ceea ce denotă, fie o judecată enunțată greşit sau interpretată eronat, fie o dispoziție schimbătoare a cancelarului german. Astfel, dacă inițial „il ne semble plus considérer comme un intérêt politique de premier ordre de voir une société Prussienne construire et exploiter les chemins de fer roumains"[368], câteva săptămâni mai târziu - poate şi influențat de avantajele prezentate de societatea rivală franceză, care aduce modificări favorabile şi multiple chiar vizavi de oferta inițială -, „Bismarck veut a tout prix que par le succes de la convention Bleichröeder, les chemins de fer roumains ne sortent pas des mains allemands"[369].

În timp ce Turcia sub influența presiunii germane, insista ca România să accepte propunerea societății Bleichröeder, Franța consilia la păstrarea rațiunii în fața sentimentelor şi pornirilor subiective. Astfel, aceasta din urmă recomanda primatul interesului politic al țării, „de vous imposer courageusement des sacrifices financiers en faveur de votre securité[370]. Prin aceste considerente, Franța identifica drept element primordial conservarea națională în detrimentul

[367] *Ibidem*, cadrele 324-325.
[368] *Ibidem*, Bucureşti 19 noiembrie 1871, cadrul 331 (nu pare a mai considera un interes politic de prim ordin ca o societate prusacă să construiască şi să exploateze căile ferate române).
[369] *Ibidem*, Bucureşti 12 decembrie 1871, cadrul 360 (Bismarck dorește cu orice preț ca prin succesul operațiunii Bleichröeder, căile ferate române sa nu iasă din mâinile germanilor).
[370] *Ibidem*, Bucureşti 26 decembrie 1871, cadrul 381 (să vă impuneți într-o manieră bravă sacrificii financiare în favoarea securității).

angajamentelor financiare oneroase, la care urma să se supună ţara şi în cazul acceptării ofertei germane.

Combinaţiile lui Bismarck au izbutit chiar prin coruperea unuia dintre miniştrii cei mai influenţi, Costaforu, ministrul afacerilor externe, astfel încât a fost acceptat aranjamentul unei convenţii între părţile litigioase. Un reprezentant al Societăţii pariziene Vitali (Lebey), însărcinat cu misiunea de a candida la concesiune, în cazul în care nu va fi acceptată propunerea germană, s-a retras odată cu votarea convenţiei[371]. Astfel, „Le Journal de Bucarest" din 14 ianuarie 1872 a menţionat rezilierea concesiei acordate în 1868 lui Strousberg şi asociaţilor săi, ducii de Ujest şi Ratibor, iar societatea formată pe baza legii din 17 iulie 1871 se angaja să finalizeze reţeaua[372]. Convenţia sancţionată de Camerele române în decembrie 1871, a fost acceptată în unanimitate la Berlin (26 ianuarie 1872). În virtutea acesteia, Societatea Bleichröeder, a deţinătorilor de obligaţiuni în cadrul companiei căilor ferate române cu sediul la Berlin, se obliga să finalizeze până la data de 1/13 septembrie 1872 liniile Bucureşti-Roman (prin Ploieşti, Buzău, Brăila, Galaţi, Tecuci); Bucureşti-Piteşti etc, sau a da spre exploatare din 24 decembrie 1874/5 ianuarie 1875 linia de 275 km Piteşti-Vârciorova. De la încheierea convenţiei, Societatea Bleichröeder a antamat negocieri cu Societatea austriacă a căilor ferate (Staatsbahn) pentru ca aceasta să dispună prin personalul său (în mare parte francez) şi prin materialele sale, la construcţia şi exploatarea căilor ferate române în numele său. Societatea austriacă, interesată în mod esenţial - din considerente comerciale -, la efectuarea joncţiunii cu căile ferate române, a subscris la această iniţiativă. Cartierul administrativ a fost plasat la Bucureşti, iar în fruntea sa, în funcţia de director general, se afla inginerul francez Guilloux, secondat de alţi conaţionali (Polençeau, Morandière)[373].

Un alt raport al reprezentantului francez Le Sourd menţiona semnarea convenţiei căilor ferate între ministrul român al lucrărilor publice şi reprezentanţii

[371] *Ibidem*, Rola 16, vol.36 (1872), Bucureşti 9 ianuarie 1872, Le Sourd către Rémusat, cadrele 15-17.
[372] *Ibidem*, cadrul 21.
[373] *Ibidem*, Bucureşti 12 iulie 1872, Le Sourd către Rémusat, cadrele 214-216.

Societății Bleichröeder pe 17 februarie 1872, iar fundamentele noului angajament se originau în legea din 24 decembrie 1871[374]. Următorii ani au dovedit fragilitatea convenției şi corelarea evenimentelor, astfel încât s-a format un cerc de dependențe. Bleichröeder devenea „eroul zilei", salvatorul atât în mentalitatea investitorilor germani cât şi ai evreilor români. Chestiunea evreiască din România se manifesta în plenitudinea sa, anul 1872 cunoscând o resurgență a complicațiilor generate de această problematică.

Mişcarea violentă izbucnită la Ismail pe 26 şi 27 ianuarie 1872 a fost minimalizată ca importanță şi gravitate de către autoritățile române. Aceasta a fost generată de un furt de obiecte de cult din catedrala din Ismail, săvârşit de un tânăr israelit de origine rusă (ceea ce a implicat bineînțeles speculații relative la intrigile Rusiei în România) pe 20 ianuarie. Suspiciunile comiterii infracțiunii s-au concretizat prin descoperirea obiectelor sustrase din catedrală asupra individului, care a şi fost arestat. Acest incident a generat mişcări violente la Ismail (extinse şi propagate şi la Cahul) soldate cu distrugerea casei culpabilului şi prejudicierea altor evrei. Intervenția autorităților a suferit întârzieri justificate de insuficiența forțelor de ordine.

Bismarck era susținut de Bleichröeder în chestiunea căilor ferate române, dar ca o contrapondere şi viceversa era valabilă, în sensul că prin intervențiile bancherului, lui Bismarck îi era solicitat concursul în sprijinirea evreilor din România, supuşi la rele tratamente, abuzuri, constrângeri şi unei legislații discriminatorii. Deznodământul acestei colaborări va fi evident după Congresul de la Berlin, când s-a problematizat răscumpărarea rețelei de căi ferate de către statul român şi când evreii au suferit o înfrângere morală.

Dezvoltarea căilor ferate române şi construirea unei infrastructuri feroviare viabile era simptomatică din punct de vedere al comunicării în domeniile economic şi cultural cu centrele vest europene, amplificarea circulației între diversele regiuni ale țării, favorizarea transporturilor din punct de vedere temporal,

[374] *Ibidem*, Bucureşti 20 februarie 1872, Le Sourd către Rémusat, cadrul 66.

cantitativ şi financiar atât pe piaţa internă cât şi în cazul schimburilor comerciale externe, precum şi o securitate sporită[375].

După aplanarea diferendului generat de afacerea Strousberg, Carol îşi îndrepta atenţia asupra consolidării poziţiei sale interne şi sporirea popularităţii, eventualitatea înlăturării sale fiind eludată. Bismarck părea a fi mulţumit de reglarea şi soluţionarea chestiunii căilor ferate, însă continua să supravegheze evenimentele din România. Intimitatea şi conlucrarea Germaniei cu Rusia părea reconfirmată în opinia reprezentantului francez Le Sourd. Prin noul său reprezentant Zinoviev, Rusia nu se pronunţa deschis asupra realităţilor, însă le analiza în profunzime. Era suspectată de Franţa ca fiind unica putere care avea interese directe în România în cazul dezmembrării Imperiului Otoman. Austria nu intra în ecuaţie, întrucât ungurii de la curtea vieneză au conştientizat ostilitatea românilor vizavi de ei şi totodată nu doreau integrarea în Imperiul Austro-Ungar a încă 5 milioane de români, care i-ar „sufoca”[376].

Manevrele şi strategia rusă de revoltă în Bulgaria continua să fie activă conform reprezentantului francez, însă acum strategia adoptată era inocularea şi propagarea ideii de unitate slavă prin instruirea de tineri bulgari la Petersburg şi Moscova, având concursul clerului bulgar. Demersul rus avea sorţi de izbândă întrucât influenţa Angliei la Constantinopol s-a diminuat, Franţa, cu tot prestigiul său din Orient s-a orientat spre consolidarea internă, care precedă colonialismul ca direcţie de politică externă ulterioară. Nu se dezinteresează de afacerile orientale, însă prezenţa sa nu mai deţinea ponderea anterioară. Austria se împotrivea Germaniei, care întreţinea o colaborare strânsă cu Rusia[377].

## III.J SCHIŢĂ DE PORTRET A SOCIETĂŢII ROMÂNEŞTI (sfârşitul deceniului VII al sec. al XIX-lea).

[375] Victor Axenciuc, *Introducere în istoria economia a României. Epoca modernă*, Bucureşti, 1997, p.57.
[376] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 182 (1872-1873), Bucureşti 7 martie 1872, Le Sourd către contele de Vogué, ambasadorul Franţei la Constantinopol, nenumerotat.
[377] *Ibidem*, Bucureşti 18 martie 1872, Le Sourd către contele de Vogué.

Consulul francez de la Iaşi Ph. Delaporte, trata în câteva rapoarte diplomatice aspecte ale stadiului în care au ajuns instituțiile statului acreditar şi trăsături generale ale populației conlocuitoare. Prin maniera de abordare, unele aprecieri raportate la diversele grupuri de populație erau hilare, însă dacă acesta era un scriitor, am fi putut deduce talentul său de comediant. Cum rapoartele elaborate de acesta erau cât se poate de serioase şi pertinente, nu putem să conchidem decât că societatea românească mai avea un drum lung de parcurs în direcția civilizării.

Sistemul judiciar era cât se poate de deficitar atât din punct de vedere a capitalului uman eficient, cât şi din punct de vedere al credibilității pe care îl inspira. Numirile arbitrare ale guvernului Brătianu, au fost dublate de cele ale lui D. Ghica, astfel încât încrederea în imparțialitatea hotărârilor a suferit o diminuare constantă. Curtea de Casație, la acelaşi nivel cu celelalte instanțe judiciare şi tribunale, devenise o sferă de influență manifestă a membrilor guvernului, iar deciziile erau luate în conformitate cu „ces moyens honteux de corruption auxquels les Moldo-Valaques ne savent résister”[378].

Aceeaşi situație deplorabilă învăluită în corupție se regăsea şi la nivelul administrației civile, unde fidelii lui Brătianu şi cei ai lui Kogălniceanu, nu au reuşit decât să prejudicieze imaginea şi prestigiul lui Carol. Febleța instituțională a lui Carol, respectiv armata, părea că nu depăşise momentul 1866, probabil şi datorită menținerii protagoniştilor înlăturării lui Cuza în aceleaşi funcții de răspundere. Acest fapt se repercuta asupra moralului şi disciplinei lacunare din armata română, care nu-şi evidenția atașamentul față de Carol. Reforma întreprinsă nu s-a dovedit a fi suficientă, ci doar superficială şi aplicată nesistematic rezultând un hibrid franco-prusac. „Dans la cavalerie et l’artillerie on

[378] *Ibidem*, *Fond Consulat Iaşi (Yassy),* (1867/1868/1869/1870/1871), Carton 30, Corespondența consulului Ph. Delaporte cu Ministerul Afacerilor Externe de la Paris şi cu Ambasada Franței la Constantinopol, 230 file, Iaşi 6 mai 1870, fila 188 (aceste mijloace dezgustătoare de corupție la care moldo-valahii nu pot rezista).

a introduit les réglements de manoeuvre prussiens que les officiers ne connaissent pas, tandisque dans l'infantérie on maintient les réglements français"[379]. De asemenea, se cheltuiau sume mari de bani pentru manevrele militare anuale, discutabile în eficienţă şi datorită existenţei a 2-3 modele de tunuri şi a cel puţin 5 modele de puşti de calibre diferite[380].

Sectorul comercial a fost influenţat nefast de către concesia falimentară acordată lui Strousberg la presiunea lui Carol, acţiune deplorabilă care i-a ştirbit din nou prestigiul deţinut. Corupţia era răspândită la nivelul întregii ţări şi a fost subliniată cu diverse ocazii de către reprezentanţii diplomatici francezi. La acest flagel se adăuga nonşalanţa claselor politice faţă de populaţia pe care o reprezentau în teorie. Astfel, România era împărţită în două lumi izolate una de alta, intangibile, care însă se mai intersectau uneori când se manipulau alegerile şi se organizau manifestaţii, străine bineînţeles de interesele celor mulţi.

„Personne ici ne songe franchement au bien et à la prospérité de la nation; l'égoisme seul domine toutes les classes"[381]. Snobismul românilor nu cunoştea limite, de aceea se impunea creionarea unor laturi ale caracterului acestora superficial şi exagerat uneori. Cu diverse ocazii au încercat să parvină şi şi-au etalat cu emfază şi într-un mod elogios şi encomiastic titlurile de noblețe. Comercianţii francezi erau atenţionaţi de conaţionalii lor acreditaţi în România să nu se lase înşelaţi de aparenţe, întrucât în subsidiarul acestor titluri de noblețe („princes", „comtes"), nu se aflau în majoritatea cazurilor decât „de particuliers dépourvus de tout sentiment d'honnêteté"[382]. Aceştia se deplasau pentru cumpărături la Paris, făceau uz de titlurile nobiliare, iar comercianţii francezi seduşi şi admirând „personalităţile" pe care aveau onoarea a le servi, consimţeau a

[379] *Ibidem*, (în cavalerie şi artilerie au fost introduse regulamentele de manevră prusace pe care ofiţerii nu le cunosc, în timp ce în infanterie se menţin regulamentele franceze).
[380] *Ibidem*.
[381] *Ibidem*, Iaşi 27 februarie 1869, fila 121 (nimeni aici nu se gândeşte la binele şi prosperitatea naţiunii; egoismul domină toate clasele).
[382] *Ibidem*, Iaşi 17 aprilie 1869, fila 130 (particulari privaţi de orice sentiment de onestitate).

le vinde produse şi mărfuri scumpe, pe care românii odată ajunşi în țară, uitau să le mai plătească, eschivându-se prin toate mijloacele posibile.

Conturarea unui tablou specific țăranului român creionat de consulul francez, accentuează multiple aspecte negative care îl caracterizează pe acesta, cele favorabile fiind menționate cu parcimonie. Astfel, erau revelate o oarecare viclenie şi finețe nativă, lipsa de bunăvoință şi respectul deficitar pentru servicii prestate, ignoranță profundă dublată de superstiții, lenea răspândită masiv şi depăşită doar de calamități răsfrânte asupra lor (cum ar fi foametea). La portretul fragmentar, dar reprezentativ al țăranului român, se adăuga viciul beției „poussé jusqu'à ses dernières limites", însă ospitalitatea şi o oarecare inteligență, la care nu recurge prea des, veneau să-l salveze de la pletora de defecte pe care le poseda şi să-i confere totuşi o aură pozitivă[383]. Nonşalanța afişată vizavi de politică şi elite era corelată cu evidente carențe de instrucție, deoarece nu înțelegeau conceptele relaționate cu procesul activității organelor puterii, a instituțiilor democratice introduse prin legea fundamentală. De asemenea, în lupta electorală, această populație nu era cooptată, sporindu-i izolarea.

Clerul întruchipa un segment mai restrâns de populație, privat de maniere, „le plus ignorant", ipocrit, lacom şi superstițios într-o manieră exacerbată. Reprezentantul francez considera că sacramentele erau doar o modalitate de a accede la sume de bani, totul era taxat în funcție de semnificația serviciului pe care îl celebra. Pentru a nu fi acuzat de defăimarea sau denigrarea autorității religioase, consulul recurge la exemple concrete pentru a-şi justifica argumentele. La confesiune, țăranul primea o penitență care trebuia îndeplinită pentru iertarea păcatelor. Dacă acesta recunoştea că era iliterat, preotul se oferea să-i ducă la îndeplinire canonul în schimbul unei sume de bani. Unui bolnav, preotul îi recomanda exerciții fizice, în speță genuflexiuni, iar dacă era în imposibilitatea efectuării acestora, reprezentantul bisericii îşi lua angajamentul de a-i finaliza

[383] *Ibidem*, fila 131 ((alcoolismul) împins până la extrem).

sarcina, bineînțeles cu plata aferentă[384]. Imaginea clericilor suferea deficiențe din punct de vedere al moralității, dar şi al comportamentului cotidian, prin recurgerea ca şi profanii la „păcatul" alcoolismului şi lepădarea de cele sfinte, prin comiterea de acte de concubinaj şi chiar violuri[385]. Totuşi nu întreaga ierarhie bisericească era categorisită în aceeaşi manieră vexatorie, întrucât clerul superior, mai instruit şi mai smerit, era recrutat dintre călugări[386].

Reprezentările sociale conțineau cu predilecție stereotipuri negative, însă nici cele pozitive nu lipseau. Dacă țăranul era leneş şi bețiv afişând o „atitudine pasivă față de muncă", calitățile sale erau deosebite „devotament, sinceritate, blândețe, respect pentru boieri" şi chiar dacă reprezentanții diplomatici francezi nu au surprins această latură decât prin conotații negative, totuşi țăranul român prezenta „ataşament pentru credința religioasă"[387].

Boierii moldoveni autentici reprezentau o clasă în pericol de extincție. Ospitaliera boierime de altădată supraviețuia sub forma câtorva familii, care se îndeletniceau cu munca propriului pământ şi se autoadministrau prin utilizarea propriilor resurse. Ruinarea celorlalte familii s-a datorat în mare măsură viciilor moderne care au acaparat neîntârziat membrii acestei comunități elitiste şi bogate. Printre acestea se evidențiau jocurile „cette dernière passion, sans compter celle des femmes, a toujours été et est encore la plaie de la société roumaine"[388]. Boierimea a fost înlocuită în opinia consulului francez de o nouă clasă fără scrupule, dar încântătoare pentru străinătate, ridicată din cenuşa fostei „aristocrații", respectiv ciocoii. Definiția atribuită acestora de către reprezentantul francez nu-i onora, întrucât ciocoii constituiau un segment de populație îmbogățit prin ipocrizie şi tâlhărie în detrimentul foştilor stăpâni boieri. Progeniturile lor au

[384] *Ibidem.*
[385] *Ibidem.*
[386] *Ibidem*, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 181 (1870-1871), Bucureşti 19 decembrie 1871, George Le Sourd către contele de Vogué, ambasadorul Franței la Constantinopol, nenumerotat.
[387] Ovidiu Muntean, *op.cit.*, p.219.
[388] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Consulat Iaşi (Yassy),* (1867/1868/1869/1870/1871), Carton 30, Corespondența consulului Ph. Delaporte cu Ministerul Afacerilor Externe de la Paris şi cu Ambasada Franței la Constantinopol, 230 file, Iaşi 17 aprilie 1869, fila 132 (această ultimă pasiune, fără a o socoti pe cea determinată de femei, a fost întotdeauna şi este flagelul societății româneşti).

beneficiat de un regim special de instrucție, în Occident, apoi au ocupat diverse posturi de răspundere în administrație şi proferau o aversiune accentuată pentru străini[389]. Erau egocentrişti, seduşi de istoria encomiastică a latinității, determinați a crea o Românie Mare, care să includă şi provinciile înstrăinate Transilvania şi Bucovina. Aceste valențe aventuroase ale politicii româneşti determinau reacții de repulsie francezilor, care le identificau drept atitudini infantile, naive şi utopice.

Atât țăranii, cât şi ciocoii îşi exercitau activitățile în domenii limitate şi susceptibile a menține România departe de dezvoltarea capitalistă. Agricultura, funcțiile publice şi profesiile liberale erau vânate cu ardoare de „tout roumain qui se respecte", sectoarele comercial şi industrial rămânând fără acoperire. Din fericire, în aceste domenii lucrative şi lacunare, se evidențiau evreii, recomandați pentru capacitățile lor deosebite. Constituind o comunitate numeroasă din punct de vedere cantitativ şi prin pozițiile ocupate în economia în formare, evreii au dobândit o forță şi o influență simptomatică. Acest statut nu a fost lipsit de pericole, întrucât au fost persecutați şi abuzați grație unei legislații coercitive şi discreționare.

Izolarea evreilor era accentuată de rapoartele diplomatice franceze. Autoritățile române justificau această claustrare prin diferențele care-i delimitau pe autohtoni de evrei (religie, naționalitate, origine, limbă, tradiții, aspirații).

Evoluția lentă a evreilor imigranți pe plan educativ şi social, obstrucționa procesul integrării în rândul autohtonilor. Ministrul de interne Mihail Kogălniceanu a preluat această idee de la notabilități evreieşti din Iaşi şi Bucureşti, care recunoşteau ignoranța şi prejudecățile coreligionarilor lor[390]. Kogălniceanu elimina din ecuație starea de înapoiere a locuitorilor autohtoni, analfabeți în mare parte, în special în mediul rural, dar care erau însuflețiți şi de moravuri îndoielnice, aventuri amoroase, nenumărate divorțuri şi „patimi" moderne susceptibile a degrada natura umană (alcoolismul). Din categoria nonvalorilor principiale,

[389] *Ibidem.*
[390] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris*, Problema Politice, Dosar 3 (Corespondență şi Rapoarte (1867-1869), Notă a lui Kogălniceanu care răspunde unei note anterioare a consulului francez Mellinet.

tolerate şi răspândite în societatea românească fac parte „mita, corupția, nepotismul, minciuna, realizarea intereselor personale pe seama celor sociale”[391].

Delaporte considera că separarea celor două comunități (română şi evreiască) se datora modului de viață diferit, dar şi lipsei de simpatie pe care evreii o inspirau. Faptul că locuiau înghesuiți într-o cameră indiferent de număr şi de sex, determina aversiune şi erau plasați „au degré le plus bas de l'echelle sociale”[392]. Străinul, în acest caz evreul, apreciat ca element „invadator” imigrând din Rusia şi Galiția, a fost reprezentat ca un venetic în România, tolerat în măsura în care era benefic societății, apoi alungat când „bogăția națională pare să se subțieze (…)”, asemuiți unor „paraziți care consumă pe nedrept o parte dintr-un patrimoniu care nu le aparține”[393].

Clasa de mijloc era constituită în special din evrei, chiar dacă erau privați de drepturi politice şi civile. Cea autohtonă, deşi prezentă nominal, avea conferit dreptul electoral, însă nu corespundea din punct de vedere financiar, era săracă, neglijabilă cantitativ şi nutrea o repulsie pentru instituția monarhică[394].

Delaporte identifica drept cauze ale acestei „decăderi” morale şi a anarhiei sociale comportamentul general, facilitatea divorțului, formele fără fond preluate din țările europene, neadaptarea instituțiilor la nevoile proprii. Recunoştea potențialul pe care-l oferea țara, însă metamorfoza mentalității oamenilor, modificată în durata lungă, nu suferea aşteptări.

## III.K MOARTEA LUI NAPOLEON III ŞI ROMÂNIA ÎNTRE MARILE PUTERI ÎN DECENIUL VII AL SEC. AL XIX-LEA.

[391] Victor Axenciuc, *Introducere în istoria economică …*, p.77.
[392] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Consulat Iaşi (Yassy),* (1867/1868/1869/1870/1871), Carton 30, Corespondența consulului Ph. Delaporte cu Ministerul Afacerilor Externe de la Paris şi cu Ambasada Franței la Constantinopol, 230 file, Iaşi 17 aprilie 1869, fila 133 (pe poziția cea mai joasă a ierarhiei sociale).
[393] Sophie Bessis, *Occidentul şi ceilalți. Istoria unei supremații,* Bucureşti, 2004, p.175-176.
[394] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Consulat Iaşi (Yassy),* (1867/1868/1869/1870/1871), Carton 30, Iaşi 27 decembrie 1869, fila 167.

Napoleon III a reprezentat pentru România liantul care a generat o reacție succesivă, dar benefică şi îndrăzneață a Principatelor Române pe calea desăvârşirii unității lor. Contextul internațional a fost de asemenea favorabil atât unirii cât şi alegerii lui Carol de Hohenzollern, puterile fiind prea slăbite pentru o campanie belicoasă (Rusia), sau incapabile de demersuri aventuroase unilaterale (Turcia), aparent indiferente sau neagreând o eventuală agresiune (Anglia), ocupate de organizarea altor confruntări pe alte teatre de operațiuni (Austria) şi în final cu dispoziții binevoitoare şi încurajatoare (Franța). Deşi s-au emis opinii conform cărora Napoleon III ar fi dezavuat orice răspundere a faptului împlinit de alegerea şi aventura lui Carol în Principate[395], acesta a rămas în mentalitatea politică românească drept „salvatorul" acestei țări de la Dunărea de Jos, iar reputația lui aici a rămas nealterată de defăimări.

Direcțiile consacrate ale politicii lui Napoleon III erau îndreptate spre desăvârşirea ca putere a Franței în lume, echilibrul european şi controversatul principiu al naționalităților, nobil ca accepțiune, însă asimilat nuanțat, întrucât îndeplinirea acestuia nu prevedea confruntări violente sau dezmembrarea imperiilor multinaționale, ci antamarea de negocieri şi reglarea divergențelor pe cale amiabilă, diplomatică[396]. După Sadova şi prăbuşirea celui de-al doilea Imperiu împins spre o confruntare deschisă cu Prusia de toate segmentele formatoare de opinie, dar şi receptoare de informații (elita politică, presă, dar şi populație)[397], prințul Carol a fost privit ca un factor negativ în raport cu Franța, într-o țară cu simpatii manifeste pentru „sora mai mare". Căderea în dizgrație a lui Napoleon III şi exilul său, dar mai ales decesul survenit pe 15 ianuarie 1873 în Anglia, a permis elitei politice româneşti să-şi exprime ataşamentul față de persoana lui, dar şi vizavi de valorile propagate de acesta.

[395] P.P. Panaitescu, Urcarea în scaun a Principelui Carol de Hohenzollern, în *Carol I, amintirea unei mari domnii*, Bucureşti, 2006, p.33-35; Arhivele Naționale Bucureşti, *Fond Casa Regală*, Personale-Carol I, Corespondență familie, Paris 18 decembrie 1866, Napoleon III către Carol, nenumerotat.
[396] Lucian Boia, *op.cit*., p.101-102.
[397] *Ibidem*, p.191-193.

Presa românească s-a dovedit fecundă în elaborarea de articole elogioase la adresa celui care a fost Napoleon III, accentuând recunoştinţa eternă a României. Grandoarea Franţei şi afirmarea sa extraordinară pe plan extern a fost subliniată de jurnalul „Pressa", organ oficios al lui Vasile Boerescu, astfel „(…) La verité historique est que jamais la France n'a été plus grande et plus puissante que sous Napoleon III"[398]. „Românul" din 16 ianuarie 1873, jurnalul lui C.A. Rosetti, îl asemuia pe împăratul francez lui „Cezar" şi îi conferea atribute pozitive în contrast cu aprecierile unanime din Franţa „le tyran de la Seine a été et restera pour la nation Roumaine un défenseur, un protecteur, un grand bienfaiteur (…)"[399]. „Le Journal de Bucarest" a prezentat frânturi din dezbaterile din Parlamentul României prilejuite de acest eveniment dramatic. Gh. Brătianu a recunoscut meritele temporare ale lui Napoleon III, concomitent cu sublinierea consecinţelor nefaste pentru Franţa ale hotărârilor sale controversate. Preciza valoarea noului regim stabilit în Franţa şi contesta valoarea unui asemenea pesonaj care a adus nefericire propriei patrii, reamintind pentru cei „amnezici" proiectele de sacrificare a Principatelor către Austria. Alexandru Lahovary milita însă - în antiteză cu acest discurs depreciativ, însă ce conţinea şi percepţii realiste şi pertinente -, pentru recunoaşterea meritelor lui Napoleon III relative la România şi condamna ingratitudinea[400]. Insecuritatea Franţei după istorica sa înfrângere, s-a datorat traumelor acumulate în timpul confruntării belicoase şi apoi a consecinţelor financiare oneroase, dublate de prezenţa unei Germanii unificate şi victorioase în imediata proximitate, apoi de absenţa unei alianţe stabile cu o altă putere europeană. În consecinţă, s-a repliat asupra ei însăşi şi a consolidării noului regim republican, cam circumspect în ochii monarhilor vremii, la fel cum era privită noua Franţă în relaţiile internaţionale. Prima decadă a noului regim nu a

[398] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 17, vol. 37 (1873), Bucureşti, 16 ianuarie 1873, cadrele 21-22 (adevărul istoric este că niciodată Franţa nu a fost mai mare şi mai puternică ca în timpul lui Napoleon III).
[399] *Ibidem*, cadrul 23 (tiranul de pe Sena a fost şi va rămâne pentru naţiunea română un apărător, un protector, un binefăcător).
[400] *Ibidem*, cadrul 33.

însemnat decât „une sorte de paranthèse dans l'histoire de l'expansion coloniale française"[401].

Napoleon III a conştientizat spre finele domniei sale raportarea direct proporţională a elementului militar la rolul pe care Franţa era chemată să-l joace pe scena internaţională, acesta fiind şi unul din dezavantajele de la Sedan. Efectivele armatei – privită ca un element esenţial al „Revanşei" -, au fost sporite, astfel încât „au début des années '80, la France dispose donc d'une armée plus nombreuse que l'armée allemande"[402]. Cu toate eforturile de augmentare a efectivelor armatei, politica externă a Franţei era direcţionată spre consolidarea păcii generale, iar politica colonială ulterioară era o strategie de redare a prosperităţii, autorităţii şi influenţei politice[403]. Adoptarea politicii coloniale din raţiuni economice, umanitare şi de restabilire a misiunii sale istorice a fost costisitoare pentru Franţa mai ales în capital uman pierdut pentru acestă cauză nobilă „l'expansion coloniale entre 1870 et 1914 a côuté la vie à 15 000 ou 20 000 soldats"[404]. Totodată, poziţia „onorabilităţii" îmbrăţişată de Franţa, îi dicta prudenţă şi rezervă în abordarea propriei reconstrucţii şi în implicarea în chestiunile internaţionale, în consecinţă interesul său faţă de „fraţii îndepărtaţi de la Dunăre" s-a diminuat considerabil[405]. Posibilităţile sale de acţiune erau restricţionate de maniera abilă în care Bismarck elaborase propria strategie de politică externă, ce viza cu predilecţie izolarea Franţei şi imposibilitatea unei apropieri franco-ruse, precum şi eliminarea eventualităţii constituirii unei alianţe sau coaliţii europene împotriva sa şi izolarea Germaniei[406].

---

[401] Raoul Girardet, *L'idée coloniale en France de 1871 à 1962*, Paris, 1995, p.51 (Un fel de paranteză în istoria expansiunii coloniale franceze).
[402] Jean-Jacques Becker, Stéphane Audoin-Rouzeau, *La France, la nation, la guerre:1850-1920*, Paris, 1995, p.151 (La începutul anilor '80, Franţa dispune de o armată mai numeroasă decât cea germană).
[403] *Ibidem*, p.159.
[404] Jean-Yves Mollier, Jocelyne George, *La plus longues des Républiques (1870-1940),* s.l., 1994, p.256 (Expansiunea colonială între 1870 şi 1914 i-a costat viaţa pe 15 000 sau 20 000 de soldaţi).
[405] Dan Berindei, *Societatea românească în vremea lui Carol I (1866-1876),* Bucureşti, 1992, p.28.
[406] Lucian Giura, Maura Geraldina Giura, *Otto von Bismarck. Artizanul Germaniei moderne*, Sibiu, 2003, p.147.

Manifestațiile de gratitudine la adresa lui Napoleon III nu au înşelat ochiul ager al ministrului de externe francez Rémusat, şi nu eludau nemulțumirea generată de un diferend instituțional. Localurile Consulatului General francez de la Bucureşti funcționau într-o zonă centrală şi erau închiriate din anul 1860, iar în 1870 Mellinet încheiase un nou contract ce urma a expira în anul 1874. George Le Sourd şi-a manifestat intenția de a reînnoi contractul şi a primit asigurări pozitive în acest sens de la ministrul de finanțe (Petre Mavrogheni) şi preşedintele Consiliului de Miniştri (Lascăr Catargiu). În februarie 1873, reprezentantul francez a fost înştiințat asupra unei dezbateri din Consiliu, care a analizat situația localurilor închiriate de Consulatul francez şi a tranşat chestiunea în mod nefavorabil, intenționând ca din anul 1874 unul din ministerele române să dețină sediul la adresa respectivă. Le Sourd a fost surprins de nerespectarea unor norme etice elementare şi a subliniat reavoința autorităților române, însă i s-a invocat recurgerea la capitulații în soluționarea unor problematici interne[407]. Strat, agentul român la Paris, a primit instrucțiuni conform cărora să informeze guvernul francez că reprezentantul Franței la Bucureşti, Le Sourd, nu mai era dezirabil, devenind o persoană neagreată de autoritățile române şi se solicita substituirea acestuia[408].

Formula utilizată de guvernul român era considerată doar un pretext în vederea acaparării unor clădiri spațioase, iar argumentul principal rezida din poziția fadă a Franței în Europa „(…) il (guvernul) s'imagine qu'il n'a pas besoin de nous et que nous ne sommes pas actuellement en mesure de lui être utile"[409]. Agentul francez deplângea acestă situație lipsită de curtoazie şi sesiza primirea binevoitoare, adesea gratuită, a românilor în şcolile militare şi civile franceze, în contrast cu reticența şi lipsa de menajament a autorităților române într-o procedură consacrată de toate guvernele străine, respectiv aceea de a asigura reprezentanților

[407] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 17, vol. 37 (1873),Bucureşti 2 martie 1873, Le Sourd către Rémusat, cadrele 56-57.
[408] *Memoriile*…, vol.II, p.263.
[409] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 17, vol. 37 (1873),Bucureşti 2 martie 1873, Le Sourd către Rémusat, cadrul 57 ((guvernul) îşi imaginează că nu are nevoie de noi şi că acum nu suntem în măsură de a-i fi utili).

diplomatice localuri bine situate şi adecvate activităţii exercitate. Le Sourd incrimina atitudinea românilor „des gens sans délicatesse", care diferenţiau Franţa imperială de cea republicană şi remarca necesitatea de a colabora mai intens cu omologul său rus Zinoviev întrucât interesele celor două ţări în România nu prezentau divergenţe majore[410].

Rusia nu prezenta intenţia de a acapara ambele Principate, chiar şi în cazul în care tendinţele separatiste s-ar concretiza. Atenţia sa era orientată doar spre Moldova, care se afla în imediata proximitate şi întreţinea legături facile cu Imperiul ţarilor. O eventuală tentativă de a îngloba ambele teritorii ar fi fost susceptibilă a crea un diferend cu Austro-Ungaria, care era prezentă la Dunăre şi îşi exprima făţiş propensiunile sale hegemonice în zonă, chiar dacă acestea erau predilecte în domeniul economic.

Costaforu, conştient de distincţia efectuată de Le Sourd raportată la Franţa imperială şi republicană, nu concorda cu semnificaţiile acordate manifestărilor prilejuite de moartea lui Napoleon III şi specifica în mod clar că intenţiile au fost onorabile şi indicau doar gratitudinea datorată binefăcătorului României. De aceea, departe de a problematiza regimul republican sau de a aliena simpatiile României vizavi de Franţa, el îi recomanda agentului român de la Paris I. Strat să se exprime în acest sens pe lângă autorităţile franceze[411].

Le Sourd a identificat direcţia cabinetului de nuanţă conservatoare în concordanţă cu poziţia opiniei publice, iar Gheorghe Costaforu - „cel mai agresiv membru al cabinetului" şi ministru de externe, refractar în raport cu Franţa -, o dezvăluie prin nonşalanţa pe care o afişa vizavi de cabinetele străine. Opiniile exprimate de acestea nu erau luate în considerare, singura putere la care mai apelau autorităţile române fiind puternica şi consolidata Germanie. Austro-Ungaria contesta comportamentul nesatisfăcător al politicienilor români referitor la refuzul din Cameră a aplicării convenţiei relative la joncţiunea căilor ferate din

[410] *Ibidem*, Bucureşti 7 martie 1873, cadrele 64-65.
[411] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris,* Dosar 5, Corespondenţă şi rapoarte (1873-1874), Costaforu către Strat, Bucureşti 24 februarie/8 martie 1873, nenumerotat.

considerente de securitate, omițând sau minimalizând aspectele comerciale[412]. Franța era criticată de intervenția pe lângă Poartă în privința capitulațiilor, România fiind foarte sensibilă la abordarea acestui subiect, reafirmându-şi constant drepturile de autonomie. Uneori accepțiunea acestui termen era extrapolat până la „suveranitate", concept utilizat în unele circumstanțe oficiale de către Boerescu în perioada imediat urmatoare nominalizării sale ca ministru de externe.

Luna aprilie 1873 a adus numeroase schimbări, Le Sourd a fost subrogat de Schefer în funcția de agent şi consul general al Franței la Bucureşti, V. Boerescu l-a substituit pe Costaforu la Externe, iar acesta din urmă a fost nominalizat în calitate de agent român la Viena unde i s-a reiterat insatisfacția generată de nesoluționarea joncțiunii căilor ferate[413]. Pe acest fond de iritabilitate, jurnalele vieneze (ex. „Danube", „Tageblatt"), aparent de origine română, colportau ştiri neavenite, susceptibile a crea instabilitate şi anxietate în România. Se imagina abdicarea lui Carol, separarea Moldovei de Valahia şi stabilirea în fruntea lor ca preferați a lui Lascăr Catargiu şi a generalului Florescu[414]. Joncțiunea căilor ferate române cu cele austro-ungare a fost totuşi votată de Camera Deputaților cu o majoritate de 76 de opțiuni pentru, şi numai 18 contra în iunie 1874, iar compromisul acceptat de Ungaria – care beneficia de avantaje comerciale evidente prin definitivarea acestei legături şi transportarea facilă a produselor sale -, s-a dovedit a fi simptomatic întrucât a subscris la construirea căii ferate Timişoara-Vârciorova, linie ferată fără importanță pentru aceasta[415].

Oricum direcția politicii externe româneşti nu era suspectată a lua o nouă turnură, ci reprezenta o continuitate. Lipsa unui plan sistematic şi etapizat de dezvoltare a țării reprezenta o sincopă în opinia reprezentantului francez, care sublinia interesele antagonice ale clasei politice într-o continuă dispută pentru putere şi neglijarea intereselor imediate ale țării. Exista o rețea de căi ferate, însă

[412] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 17, vol. 37 (1873), Bucureşti 10 martie 1873, Le Sourd către Rémusat, cadrele 70-71.
[413] *Ibidem*, Bucureşti 6 mai 1873, Schefer către Rémusat, cadrele 98-100.
[414] *Ibidem*, Bucureşti 5 iunie 1873, cadrul 135.
[415] *Ibidem,* vol. 38 (1874), Bucureşti 7 iunie 1874, Schefer către Decazés, cadrele 260-261.

sistemul de exploatare se dovedea a fi deficitar, capitalul şi investiţiile nesemnificative din agricultură sau industrie dezvăluiau carenţele numeroase. Schefer atribuia zvonurile din presa vieneză unor interese speculative, care urmăreau dezechilibrarea pieţei financiare, întrucât nu aveau fundamente credibile „le Prince (Carol) est moins décidé que jamais à abdiquer”[416], iar Germania şi Rusia nu contestau prezenţa lui pe tron din considerente de docilitate.

Un element novator al noului minister în orientarea politicii externe, al cărui promotor era Boerescu şi împărtăşit şi de preşedintele Consiliului de miniştri, era reprezentat de independenţa ţării. Conform aserţiunilor lui Catargiu, acest deziderat nu era posibil în contextul european al momentului şi nu se putea produce fără asentimentul puterilor. De asemenea, antrena şi obţinerea independenţei ţărilor limitrofe, Serbia şi Bulgaria, şi presupunea dezmembrarea Imperiului Otoman[417]. Ca exemplificare a unui precedent ilustrativ în acest sens, Catargiu evoca existenţa unui proiect a lui Cuza de înfiinţare a unui ordin român. Crucile cu cifrul lui Cuza şi data dublei sale alegeri, au fost găsite la palat, iar guvernul condus de Catargiu a propus unui comerciant francez modificarea acestora cu cifrul lui Carol şi formula „Nihil Sine Deo”[418].

Boerescu afişa o încredere deosebită în realizarea acestui ideal, iar jurnalul său („Pressa”) a fost primul organ oficios care a inserat în articolele sale termenul de „independenţă”. Acest concept poseda şi valenţe politice imediate în lupta pentru putere dintre grupările de nuanţă conservatoare şi liberali, iar receptarea la nivelul populaţiei era eclatantă şi fără echivoc. În aceste condiţii, Schefer capta aceeaşi atitudine favorabilă ideii de independenţă şi la prinţul Carol, care era suspectat a o utiliza în beneficiul creşterii prestigiului propriu[419]. În opinia reprezentantului francez, singura condiţie de a modifica realitatea consacrată deja de 2 ani putea fi predispoziţia liberalilor pentru înlăturarea lui Carol. Lucizi în

[416] *Ibidem*, vol.37 (1873, Bucureşti 25 iunie 1873, Schefer către ducele de Broglie, cadrele 147-148.
[417] *Ibidem*, cadrele 150-152.
[418] *Ibidem*, cadrul 153.
[419] *Ibidem,* Bucureşti 8 iulie 1873, Schefer către ducele de Broglie, cadrul 160.

privința slăbiciunii lor, singurul pericol pe care îl întrevedeau, era o eventuală ocupare a României de către Austria sau Rusia cu asentimentul Germaniei, de aceea intențiile lor nu puteau fi transformate în fapte concrete[420].

Boerescu supraveghea îndeaproape raporturile cu Turcia şi interpreta orice atitudine suspectată a leza autonomia țării, extrapolată în opinia sa la formula de „suveranitate". Kogălniceanu problematiza chestiunea independenței în detrimentul accepțiunii proprii lui Boerescu, accentuând carențele sistemului şi evidenția divizările politice, care nu favorizau dezvoltarea țării, iar statutul agenților români era discutabil. Boerescu a replicat indignat că agenții români erau bine primiți şi tratați. Deşi nu îndeplineau condițiile oficiale necesare, rolul acestora era simptomatic şi revelator, iar serviciile furnizate erau concrete[421]. De asemenea, în urma diferendului survenit pe fondul afacerii Strousberg, statutul agentului german în România a suferit modificări evocate de Kogălniceanu, însă argumentul lui Boerescu consta în exercitarea în aceeaşi manieră a activității de către reprezentantul german. Totodată, el fusese acreditat pe lângă prințul Carol, iar în documentele oficiale deținea aceeaşi titulatură de „agent şi consul general", statut similar colegilor săi[422]. Ca şi multe alte chestiuni nereglementate suficient, titulatura diplomatică prezenta aceleaşi carențe. După Tratatul de la Paris, reprezentanților Puterilor Garante acreditați la Bucureşti le era atribuită calitatea de „agent diplomatic", în timp ce diplomatul francez era doar „agent". Funționarul Germaniei deținea şi el aceeaşi titulatură, care însă s-a schimbat după afacerea Strousberg şi s-a limitat la aceea de „consul general", adăugată la toți ceilalți şefi de misiune ai celorlalte state acreditante. Din fericire, dreptul de precedență - respectiv locul ocupat la diversele evenimente la care era solicitat să participe corpul diplomatic -, nu era afectat întrucât se utiliza ordinea temporală a intrării în funcția respectivă, după remiterea scrisorilor de acreditare pe lângă şeful

[420] *Ibidem,* Bucureşti 11 august 1873, Schefer către ducele de Broglie, cadrul 209.
[421] *Ibidem,* anexa I la depeşa politică nr.43 din 12 decembrie 1873, cadrele 347-352.
[422] *Ibidem*, cadrul 370.

statului[423]. Agenții francezi au reclamat guvernului român şi lui Carol, atribuirea aceleiaşi titulaturi de „agent diplomatic", însă reglementarea situației s-a lăsat aşteptată. Anxietatea francezilor rezida din posibila problematizare a rangului reprezentanților diplomatici, în care caz Des Michels suspecta o bunăvoință manifestată în favoarea consulului german[424].

Pletora de năzuințe ale lui Carol şi ale cabinetului princiar nu întâlneau o rezonanță binevoitoare în rândul populației, izolată şi străină de aceste proiecte „la grande majorité des Roumains est indifférente ou hostile aux aspirations du Prince et de ses Conseillers"[425]. Aceasta în ceea ce privea populația din mediul rural, întrucât cea din mediul urban era direct interesată în accederea la funcții şi îndeplinirea unui „cursus honorum" fără mari eforturi şi cât se poate de rapid.

Ideea independenței şi a ruperii oricăror legături cu Poarta, l-a determinat pe Carol să se exteriorizeze într-un mod evident în fața noului agent englez Vivian, recunoscând indispoziția pe care i-o crea suzeranitatea Turciei „Oui, je conspire contre les Turcs, je conspirerai contre eux tant qu'ils prétendront me considérer comme un gouverneur turc et la Roumanie, comme une Province Ottomane"[426].

În septembrie 1874, Schefer era substituit, nu fără regret, de un alt reprezentant francez stimat şi agreabil ca persoană, respectiv baronul Des Michels, a cărui primire a fost plină de curtoazie, dar şi prudentă sau reținută dat fiind incertitudinea sentimentelor şi intențiilor Franței vizavi de România. Miniştrii români recunoşteau o oarecare tensiune în relațiile româno-franceze din ultimii ani şi îşi manifestau dezideratul ca acestea să se amelioreze, doleanțe sincere în opinia noului agent francez, care a surprins şi o tendință filofranceză vizibilă în rândul

[423] *Ibidem*, Rola 18, vol.39 (1875-1876 (ianuarie/iunie)), Bucureşti 1 februarie 1875, Des Michels către Decazés, cadrul 40.
[424] *Ibidem*, cadrul 46.
[425] *Ibidem*, Rola 17, vol. 38 (1874), Schefer către Decazés, cadrele 134-135 (majoritatea românilor este indiferentă sau ostilă aspirațiilor prințului şi consilierilor săi); M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Ambasadă Viena,* Carton 393, Analiza nr.17, Bucureşti 5 martie 1874, nenumerotat.
[426] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 17, vol. 38 (1874), Bucureşti 4 mai 1874, Schefer către Decazés, cadrul 219 (Da, conspir contra turcilor şi o voi face în continuare atâta vreme cât ei vor pretinde că sunt un guvernator turc iar România o provincie otomană).

populației[427]. Direcția politicii externe române remarcată de diplomatul francez, a devenit rebelă în raport cu Puterile Garante de a căror opinii nu se mai ținea cont, deşi inițial acest principiu era considerat sacru. Atitudinea adoptată nu trăda ideea asumării declarației de independență, însă era previzibilă în viitor. Devenise obsesivă aspirația de emancipare economică şi facultatea de a încheia direct convenții comerciale cu alte puteri, deşi Turcia părea puțin dispusă a le-o acorda. De altfel, nici chestiunea capitulațiilor nu era pe deplin tranşată, România contestând valabilitatea celor încheiate de Poartă şi valabile pentru provinciile turce[428].

Baronul Des Michels constata iminența încheierii unei convenții comerciale cu Austro-Ungaria, de aceea se întreba dacă nu ar fi bine ca Franța să urmeze o strategie similară, în caz contrar repercusiunile fiind concrete şi afectând produsele de proveniență franceză prin tarife ridicate. Interesele Franței dictau antamarea unor negocieri în acest sens, acestea prezentând avantajele unor concesii de ordin economic semnificative, în contextul în care marile puteri (Austro-Ungaria, Rusia, Germania) îşi manifestau interesul de a iniția astfel de demersuri direct cu guvernul român. Agentul francez limita caracterul eventualelor aranjamente economice şi nu le atribuia o valoare politică pentru a nu periclita spiritul tratatelor din 1856 şi 1858. El sesiza tendințele guvernului şi a prințului Carol, iar în aceste circumstanțe, se interoga asupra direcției politice propice şi proprie Franței în Orient. Pleda în favoarea utilizării influenței pe care o mai avea în această zonă şi a analiza îndeaproape propensiunile unui popor care „tend chaque jour à se séparer davantage de l'Orient pour se rattacher à l'Europe à qui l'unissent déjà la réligion, les intérêts économiques, les voies ferrées, les études et le mouvent des idées"[429].

[427] *Ibidem*, Bucureşti 22 septembrie 1874, Des Michels către Decazés, cadrele 326-327.
[428] *Ibidem*, cadrele 329-331.
[429] *Ibidem*, cadrele 333-334 (tinde cu fiecare zi ce trece la separarea de Orient pentru a se alipi Europei de care este legat prin religie, interese economice, căi ferate, studii şi mişcare de idei).

Franța şi Anglia, prin reprezentanții lor la Bucureşti, militau pentru prudență şi abordare reținută în chestiunea convențiilor sau angajamentelor comerciale, erijându-se într-un factor sau element ponderat şi cumpătat. Influența Angliei s-a diminuat considerabil în România datorită piedicilor pe care le ridica în avântul acesteia spre independență. A consiliat în favoarea unei abordări mature care să nu pericliteze autoritatea conferită de tratate şi să nu pericliteze litera lor. Aceasta a amenințat şi cu retragerea garanției sale în cazul în care legăturile României cu Poarta vor fi rupte. Des Michels îşi manifesta temerea că Franța s-ar putea confrunta cu o situație identică, dacă nu ar consimți la concesii imperativ necesare, pentru a păstra nealterate simpatiile încă evidente ale României pentru țara sa. Totodată sesiza dispozițiile favorabile ale românilor referitoare la Rusia, care i-ar putea sprijini în desăvârşirea programului național, în detrimentul Franței care începea să fie percepută ca un inamic sistematic a oricărui fel de emancipare românească[430].

Existau astfel 2 opțiuni în accepțiunea agentului francez, fie Franța susținea litera tratatelor şi se opunea tendințelor României, în care caz pierdea mult teren prin diminuarea influenței sale în zonă şi împingea România în brațele Rusiei, fie proceda la acordarea unor concesii şi îşi augmenta simpatiile. Dar astfel, prin strategii diplomatice şi uzând de influența crescândă, avea posibilitatea de a limita acțiunile aventuroase ale României în Bulgaria şi ralierea acesteia la planurile Rusiei.

Importanța strategică a României creştea ca semnificație în această perioadă, când reprezentantul francez o localiza la confluența marilor puteri, iar rivalitățile acestora se manifestau concret şi evident în țară. Antecesorii săi au recunoscut o „înfeudare" a politicii României vizavi de Germania, însă Des Michels identifica spre finele anului 1874 o indiferență a acesteia pentru prințul Carol de Hohenzollern, însă acum principalul candidat la câştigarea şi exercitarea influenței în zonă devenea Austro-Ungaria. Preponderența austriacă era sprijinită

[430] *Ibidem*, Bucureşti 15 octombrie 1874, Des Michels către Decazés, cadrele 360-361.

de Germania şi se manifesta de 2 ani prin interesul deosebit de a efectua joncțiunea căilor ferate, a încheia o convenție comercială direct cu România, dar şi intenția de a-şi demonstra hegemonia la Dunăre[431]. Bunăvoința Germaniei se răsfrângea şi asupra Rusiei, iar Des Michels aprecia ca pe o „picanterie" solidarizarea acesteia cu două politici antagonice în Orient. Singurul aspect la care reacționa Germania ar fi fost un eventual conflict, susceptibil a crea divergențe majore şi consecințe imprevizibile. Cabinetul de la Berlin s-a sesizat în privința aspirațiilor manifeste ale ambițiosului şi orgoliosului Carol şi i-a mai temperat pornirile în sensul că „le mot d'indépendance n'est plus jamais prononcé"[432].

Politica diplomației europene în România reprezenta un element simptomatic în menținerea status-quo-ului în zonă, de aceea cabinetele Puterilor Garante urmau linii directoare proprii, consolidate de o strategie mai mult sau mai puțin elaborată, dar care să le protejeze interesele. După enunțurile consemnate într-un raport analitic, Des Michels a primit lămuriri direct de la Versaille vizavi de conduita Franței în România şi instrucțiunile pe care acesta urma să le îndeplinească. Într-un context complex şi tensionat, generat de pretențiile exagerate ale României în legătură cu drepturile sale de a încheia convenții comerciale fără mijlocirea Turciei sau anularea jurisdicției consulare, Franța îndemna la prudență şi compromisuri. Prin intermediul acesteia, Poarta putea fi consiliată la conciliere, însă numai în măsura în care România reducea reclamațiile drastice şi recunoştea unele drepturi ale puterii suzerane, care era îndreptățită a se simți lezată. „À ce rôle de moderateurs , nous perdons dites vous notre popularité, mais les roumains perdront bien d'avantage à ne pas écouter nos avis"[433].

Protecția Puterilor Garante ar fi fost o pierdere majoră ce ar fi creat mari dificultăți României, căreia atitudinea de condescendență pe care o afişa nu-i facilita statutul şi aşa neclarificat şi incert. Pacea generală şi păstrarea echilibrului

[431] *Ibidem*, Bucureşti 3 noiembrie 1874, Des Michels către Decazés, cadrele 382-383.
[432] *Ibidem,* cadrul 385 (termenul „independență" nu mai este niciodată pronunțat).
[433] *Ibidem*, Versailles 14 noiembrie 1874, Decazés către Des Michels, cadrul 396 (În acest rol de moderatori, spuneți că ne periclităm popularitatea, însă românii vor pierde mult mai mult dacă nu vor asculta sfaturile noastre).

în zonă, reclamau în viziunea Franței valabilitatea şi continuitatea unirii acestor Principate descendente ale latinității orientale, aflate la intersectarea maghiarilor cu slavii şi pentru care nutrea simpatii reale[434]. Franța pretindea că în România cele 3 puteri (Germania, Rusia şi Austro-Ungaria) conlucrau pentru ca politica lor să o prevaleze pe cea engleză şi franceză, iar chestiunile în Orient să găsească o soluționare în conformitate cu interesele lor. Germania combătea politica Franței, iar premisele acestei aserțiuni se originează în epoca ulterioară venirii lui Carol pe tronul României. Planurile Rusiei constau în contracararea politicii engleze, care nu mai constituia un element preponderent în Orient şi începea să-şi piardă din consistență.

Deşi aparent Carol a subscris la îndrumarea cumpătată a Franței şi include în discursul tronului elemente conciliatoare, evocând respectarea tratatelor şi a dreptului inernațional, Des Michel nu s-a lăsat convins, evidențiindu-şi suspiciunile referitoare la veracitatea aserțiunilor prințului. „Les traités dont il (Carol) parle sont interpretés à Bucharest de telle façon que le gouvernement peut s'engager à les respecter"[435].

Turcia, afectată în orgoliul său de chestiunea încheierii de convenții comerciale directe a României cu alte puteri, a înştiințat guvernul român de intenția de a se conforma acestui deziderat, doar prin emiterea unui firman care să specifice acest fapt. Acest demers era inițiat pentru ca România să nu uite că încă legăturile cu Poarta suzerană subzistau. Autoritățile române nu subscriau la elaborarea unui firman otoman în acest sens, de aceea agentul român la Constantinopol a fost instruit să expună foarte clar poziția României[436]. Complicațiile inerente erau previzibile dacă Poarta îşi menținea proiectul, iar Franța reproba conduita îndrăzneață a României, dar în acelaşi timp nu-şi imputa vreo culpă, întrucât deşi s-a declarat favorabilă reformelor, nu a încetat a avertiza

[434] *Ibidem*, cadrul 397.
[435] *Ibidem,* Bucureşti 28 noiembrie 1874, Des Michels către Decazés, cadrele 400-401 (Tratatele de care vorbeşte sunt interpretate la Bucureşti în aşa manieră încât guvernul poate să se angajeze a le respecta).
[436] *Ibidem,* depeşă telegrafică, Bucureşti 18 decembrie 1874, cadrul 428.

asupra consecinţelor. Cu asumarea unei percepţii denaturate şi alterarea relaţiilor cu Bucureştiul, Franţa considera că autorităţile române vor sesiza ulterior erorile de judecată vizavi de ea şi vor concorda cu principiile de moderaţie şi de prudenţă. „Nous avons cru en manifestant notre pensée avec sincérité nous montrer les meilleurs amis de moldo-valaques (…)"[437]. Ceea ce Franţa exprima într-o manieră cât se poate de limpede şi transparentă, era imposibilitatea substituirii unui interes general cu unul local, chiar cu riscul de a-şi periclita popularitatea. Interesul general era reprezentat de menţinerea păcii şi a echilibrului în zonă, pe când cel local era constituit de intenţiile României de a accede la independenţă. Deşi tolera năzuinţele românilor, totuşi îndeplinirea acestora ar fi compromis pacea generală „Nous avons au contraire, un intérêt considèrable et essentiel au maintien du statuquo dans ces contrées. La tranquillité générale et en ce moment notre principal objectif (…)"[438]. Acest program pacifist era reiterat la începutul anului 1875, când Des Michels formula concluziile consiliilor întreţinute de Carol. Elita politică românească, în frunte cu prinţul de Hohenzollern, se vedeau îndreptăţiţi să reclame - în virtutea imunităţilor de care se bucurau statele autonome -, toate drepturile posibile, întrucât considerau că doar tributul îi lega de Poarta suzerană. Prin îndeplinirea acestei formalităţi, guvernul român se percepea investit cu toate calităţile proprii statelor independente şi intenţiona să negocieze pe picior de egalitate cu celelalte puteri în chestiunea convenţiilor comerciale [439]. Printre opozanţii acestei politici se aflau doar reprezentanţii francez şi englez (Des Michels şi Vivian), în timp ce omologii lor acreditaţi la Bucureşti, militau pentru acceptarea tratării directe cu România, urmărind prin acestă linie de conduită interesele economice proprii. Interpretarea franceză a tratatelor încheiate anterior îi dicta poziţia adoptată şi inspira o menajare a susceptibilităţilor Porţii.

[437] *Ibidem,* Versailles 15 decembrie 1874, cadrul 429 (exprimându-ne opinia cu sinceritate, am crezut că ne arătăm cei mai buni prieteni ai românilor).
[438] *Ibidem*, cadrul 432 (din contră, avem un interes considerabil şi esenţial în menţinerea status-quo-ului în zonă. Pacea generală reprezintă în acest moment principalul nostru obiectiv).
[439] *Ibidem*, Rola 18, vol.39 (1875-1876 (ianuarie/iunie)), Bucureşti 6 ianuarie 1875, cadrele 5-6.

Agentul Austro-Ungariei nu mai era preocupat de preceptele dreptului public, când preocupările şi avantajele economice le devansau. Zinoviev, agentul rus, categorisea intenţia Turciei de a elabora un firman pentru a statua dreptul României de a negocia direct cu puterile convenţii comerciale, drept un artificiu şi manifesta toleranţă. Reprezentantul italian părea a se fi raliat punctului de vedere susţinut de ceilalţi, însă reprezenta un element neglijabil. Agentul german, suspectat de cel francez de a nu urma instrucţiunile sau de a îndeplini directive secrete, nu s-a arătat afectat de agitaţia generată de propunerea firmanului[440]. Des Michels conchidea că în aceste circumstanţe - a lipsei de conlucrare diplomatică într-o problematică sensibilă -, rezida forţa României, care exploata divizarea dintre puteri într-o direcţie favorabilă. Deşi termenul de „independenţă" nu mai era pronunţat decât în împrejurări excepţionale, totuşi diplomatul francez se arată anxios în privinţa viitorului păcii în Orient.

În condiţiile în care convenţiile comerciale s-ar încheia direct între marile puteri şi România, aceasta din urmă ar invoca şi chestiunea jurisdicţiei consulare, iar reglementarea problematicii consulare ar prezenta drept urmare logică şi concretă nominalizarea unor consuli români, care să protejeze interesele comerciale ale ţării lor. Regularizarea statutului consulilor români s-ar fi dovedit dificil, iar caracterul oficial sau neoficial ar fi fost echivoc şi incert[441]. Oficializarea caracterului oficios ai reprezentanţilor lui Carol ar fi echivalat cu recunoaşterea statutului independent al României şi nu ar fi coincis cu realitatea legăturilor consacrate şi existente cu Turcia.

Pentru a evidenţia drepturile şi imunităţile de care ar fi trebuit să beneficieze România, s-a întreprins o incursiune în trecut şi s-au evaluat retrospectiv reglementările din tratate relative la România. Statutul ei fusese regularizat prin Tratatul de Paris (31 martie 1856) şi Convenţia de la Paris (19 august 1858), documente oficiale care stabileau fundamentul dreptului public atât

[440] *Ibidem*, cadrele 6-9.
[441] *Ibidem*, Bucureşti 26 martie 1875, Des Michels către Decazés, cadrul 107.

al României cât şi al Serbiei. Capitulaţiile încheiate de domnii români cu Baiazid (1393), Mahomed II (1460), Selim II (1519) şi Soliman II (1529), aveau caracterul unor convenţii bilaterale şi exprimau textual generozitatea sultanilor, incluzând drepturi şi obligaţii reciproce. Pe parcursul secolelor care au urmat, independenţa Principatelor a fost mult redusă, până când Rusia a elaborat programul său politic de ajutorare şi apărare a creştinilor din Orient şi a reuşit să sporească privilegiile româneşti acordate de Poartă[442]. Capitulaţiile româneşti au fost semnalate în protocolul Conferinţei de la Constantinopol din 11 februarie 1856, iar apoi reiterate în Convenţia de la Paris (19 august 1858), însă se infirmă autenticitatea lor[443]. Congresul de la Paris conferea Principatelor şi Serbiei numeroase drepturi, printre care se numărau organizarea administrativă internă independentă, libertatea cultelor, a legislaţiei, a comerţului, a navigaţiei. Unele stipulaţii ale Convenţiei de la Paris reglementa situaţia autorităţii princiare, care nu era legitimă fără consimţământul sultanului, iar armata naţională nu trebuia să depăşească un anumit efectiv, directivă prezentă şi în firmanul de investitură a lui Carol din 23 octombrie 1866, care preciza alte prohibiţii cum ar fi cea a baterii de monedă naţională sau crearea vreunui ordin naţional, iar regimul vamal era propriu şi conform tratatelor şi convenţiilor semnate de Poartă[444]. Din punct de vedere al politicii externe, o clauză simptomatică şi revelatoare era imposibilitatea aplicării dreptului de pace şi război atât în cazul României, cât şi în cel al Serbiei.

Dată fiind existenţa unor condiţii de subordonare vizavi de Poartă, România depunea eforturi susţinute pentru a le înlătura, de aceea milita într-un context european favorabil şi divizat, pentru negocieri directe în chestiunea convenţiilor comerciale. Acest precedent ar fi fost susceptibil a impulsiona şi a încuraja tendinţele sale spre independenţă completă şi i-ar fi putut înlesni viitoarele demersuri în acest sens, antamate pe lângă cabinetele Puterilor Garante. Încheierea convenţiilor comerciale cu Austro-Ungaria şi Rusia, dar şi existenţa

[442] *Ibidem*, Paris 31 martie 1875, cadrele 131-132.
[443] *Ibidem*, cadrul 133.
[444] *Ibidem*, cadrele 134-137.

unui corp diplomatic ierarhizat şi acreditat, i-ar fi netezit României calea spre noi reclamaţii în drumul lent dar sigur spre dezideratul ruperii oricărei legături cu puterea suzerană. După încheierea convenţiei comerciale cu Austro-Ungaria, agenţia de la Viena semnala acordarea unor drepturi şi imunităţi agenţilor diplomatici. Sub această titulatură se aflau doar reprezentanţii români şi sârbi, iar aceste dispoziţii au fost primite deosebit de favorabil în România şi privite ca o victorie diplomatică[445].

Agentul român la Constantinopol, Ion Ghica, îşi manifesta indignarea pentru pretenţiile manifestate de Poartă, reamintind că România îi datorează doar plata tributului, iar în compensaţie aceasta trebuia să vegheze la respectarea drepturilor şi autonomiei reglementate de tratate[446]. El informa autorităţile tutelare (protectoare) şi superioare de la Bucureşti în privinţa unei întrevederi dintre ambasadorul Angliei la Constantinopol şi ministrul de externe turc pe tema convenţiei româno-austro-ungare. Deşi Savfet Paşa nu s-a grăbit să răspundă la acest subiect sensibil, opinia generală acreditată evoca asentimentul Porţii la un astfel de demers, condiţionat însă de neacceptarea lezării drepturilor suverane. Ministrul turc se arăta indispus de stabilirea de consuli în porturile Dunării şi de semnatarii convenţiei, care erau reprezentanţii celor 2 guverne implicate[447]. Turcia ar fi preferat o convenţie şi aşa impusă, a fi semnată doar de ministerele direct interesate şi nu la nivel guvernamental, ceea ce determina o contradicţie în termenii exprimaţi de Savfet Paşa. Prin realizarea acestei convenţii bilaterale, suzeranitatea Porţii era afectată oricum, iar pentru România constituia un pas simptomatic în vederea detaşării definitive de puterea suzerană.

Dezbaterea asupra încheierii de convenţii comerciale bilaterale a suscitat unele clarificări, punctate într-un raport adresat lui I. Strat, agentul român la Paris. Acestuia i s-a reiterat principiul pe care Poarta încerca să-l impună României

[445] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris,* Dosar 6, Corespondenţă şi rapoarte (1875-1876), Viena 2 iunie 1875, nenumerotat.
[446] *Ibidem*, Constantinopol 21 mai 1875, nenumerotat.
[447] *Ibidem*, Constantinopol 29 iulie 1875, nenumerotat.

„oubliant le texte de nos anciens capitulations", respectiv revendicarea conform căreia tratatele încheiate de aceasta cu puterile, erau valabile întocmai şi pentru România, în virtutea relaţiei de suzeranitate. Negocierea directă a guvernului lui Carol cu alte ţări urma a fi antamată doar după consimţământul Sublimei Porţi, tocmai pentru a sublinia subordonarea României. La acest demers, guvernul român era recalcitrant, hotărât în obstinaţia sa de a nu-l admite, mai ales că anterior nu a fost aplicat în cazul României, chiar dacă această clauză figura în unele tratate încheiate de Turcia. „Nous sommes résolus à ne reconnaître d'aucune façon les traités que la Turquie aura conclu sans nous. Et si les Puissances qui ont des intérêts économiques et commerciaux avec la Roumanie ne viendront pas s'entendre directement avec nous, nous réglerons nos tarifs et nos douanes comme bon nous semblera (…)"[448]. Demersul iniţiat de cele 3 puteri (Austro-Ungaria, Rusia, Germania) era considerat legitim, iar pentru a nu stârni susceptibilităţile Porţii, au declarat că respectivele convenţii comerciale nu erau investite cu o conotaţie politică. Autorităţile turce au deplâns circumstanţele în care Tratatul de la Paris era încălcat în manieră succesivă şi se interogau asupra viitorului, când repercusiunile unor asemenea acte nu vor mai putea fi sistate.

Acestor dezbateri intense relative la încheierea de convenţii comerciale, li s-a adăugat o problematică resuscitată prin insuficienţa resurselor pecuniare. Societatea germană care şi-a asumat efectele bancrutei Strousberg şi care a subcontractat o companie austriacă (Staatbahn) pentru desăvârşirea liniei ferate Roman-Vârciorova şi-a epuizat capitalul financiar fără a finaliza lucrările, creând din nou o stare de anxietate accentuată augmentată şi de intervenţia cancelarului german Bismarck. Ministrul lucrărilor publice, Th. Rosetti, a fost imediat trimis la Berlin pentru a tranşa acest diferend recurent[449].

---

[448] *Ibidem*, Dosar 5, Corespondenţă şi rapoarte (1873-1874), Costaforu către agentul României la Paris, Bucureşti 12/24 iulie 1874, nenumerotat (suntem hotărâţi a nu recunoaşte în nici un caz tratatele Turciei încheiate fără noi. Iar dacă puterile care au interese economice şi comerciale cu România, nu vor trata direct cu noi, vom regla tarifele şi vămile cum vom crede de cuviinţă).

[449] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 18, vol.39 (1875-1876 (ianuarie/iunie)), Bucureşti 4 mai 1875, Des Michels către Decazés, cadrele 159-160.

Pe acest fond de efervescență internă, Vasile Boerescu - ministrul de externe, avocat ambițios, inteligent, a cărui elocvență şi spirit oratoric dezvoltat îi conferea un rol semnificativ în anturajul lui Carol -, nutrea la o strategie ocultă care să-l îndepărteze de la putere pe Lascăr Catargiu şi să-şi însuşească poziția acestuia într-un nou guvern. Ca şi alți antecesori, Boerescu susținea ambițiile prințului Carol şi îşi imagina scenariul independenței României, încoronării lui Carol ca rege şi preluarea pentru sine a Consiliului de Miniştri. Ceea ce îi lipsea ministrului, era susținerea externă, de aceea şi-a stabilit o strategie de discreditare şi defăimare a agenților francez (Des Michels) şi englez (Vivian), pe care îi identifica în presă ca duşmani sistematici ai progresului României. Ambii reprezentanți erau plasați în tabăra nemulțumiților, care încurajau impulsuri revoluționare şi militau pentru schimbarea radicală a realității stabilite în 1866[450]. O parte din culpă a fost atribuită de către Des Michels, omologului său austriac, baronul de Calice, personalitate timidă şi suspicioasă, care conferea conotații alarmante evenimentelor din România în contextul negocierilor comerciale. Diplomatul francez era surprins de rapiditatea cu care baronul de Calice acorda credibilitate ideii de „revoluție" şi elaborării de rapoarte ce insuflau panică nejustificată în privința fructificării ambițiilor românilor.

„Le terrain politique est ici impressionnable (…). Toutes les rumeurs, même les plus invraisemblables y rencontrent un certain écho. (…) Toute parole, toute démarche est denaturée (…)"[451].

Negocierile comerciale cu Austro-Ungaria au avut ca rezultat încheierea unei convenții examinată de către reprezentantul francez în sensul determinării caracterului său, adică aceasta constituia un aranjament de la administrație la administrație - teoria susținută de Austro-Ungaria la Constantinopol -, sau un demers propriu statelor independente – teoria românească -. Convenția a fost semnată de plenipotențiari delegați de suveranii Austro-Ungariei şi României

[450] *Ibidem*, Bucureşti 24 iunie 1875, Des Michels către Decazés, cadrele 188-189.
[451] *Ibidem*, cadrul 191 (Terenul politic este impresionabil aici. Toate zvonurile, chiar şi cele neverosimile întâlnesc un ecou oarecare. Orice cuvânt sau demers este denaturat).

(Andrassy şi Costaforu), însă Des Michels nu delimita clar poziția subordonată a României față de Poartă, ci dimpotrivă stabilea că aceasta a fost tratată ca un stat independent[452]. Diplomatul a procedat la evocarea unor aspecte semnificative, reglementate parțial în favoarea României, respectiv chestiunile relative la stabilirea de consuli şi la evrei. Astfel, în porturile uneia dintre părți, când autoritatea locală dispunea verificarea unui vas sau vapor aparținând celeilalte țări, nu putea întreprinde această măsură înaintea informării prealabile a autorității consulare. Ceea ce rezulta din această stipulație, era dreptul României de a întreține consuli în porturile austriece. În privința evreilor austro-ungari, nenominalizați în convenție, o hotărâre favorabilă activității exercitate de aceştia în era beneficiul libertății comerțului, însă achiziționarea imobilelor în mediul rural românesc era în continuare prohibită. Clauze distincte au fost elaborate în ceea ce priveau diversele produse exportate sau importate între cele 2 țări semnatare[453]. Această dispoziție era susceptibilă a determina augmentarea subiecților austro-ungari de origine evreiască din România şi acapararea unei modalități de exercitare şi extindere a influenței acestei puteri, deloc neglijabilă[454], deoarece comunitatea evreiască din Moldova era considerabilă sub aspect cantitativ. Egalitatea părților era accentuată de agentul francez, iar acest aspect era evidențiat fără echivoc prin dreptul acordat României de a deține consuli în porturile austriece, ceea ce implica în mod logic recunoaşterea „agentului român”[455].

Des Michels nu eluda posibilitatea unor reacții antagonice vehemente în Parlamentul român cu ocazia dezbaterii reglementărilor convenției, însă conchidea că acest document oferise României multiple avantaje, cu predilecție politice, întrucât acest nivel era preferat de autorități. Tendințele ambițioase ale României

[452] *Ibidem*, Bucureşti 2 iulie 1875, Des Michels către Decazés, cadrele 194-195.
[453] *Ibidem*, cadrele 196-197.
[454] *Ibidem*, Bucureşti 12 iulie 1875, cadrul 218.
[455] *Ibidem*, cadrul 221.

erau încurajate în direcţia adoptată şi nu reprezenta neapărat un element pozitiv în opinia agentului francez, care invoca labilitatea echilibrului în zonă.

Expunerea de motive a lui V. Boerescu revela un beneficiu substanţial al României în realizarea convenţiei, respectiv accesul liber al cerealelor de proveniență română pe piaţa austro-ungară, neîngrădit de vreo taxă vamală[456].

Franţa nu vedea cu ochi buni evenimentele ce se succedau în zona orientală şi investite cu potenţial perturbator, dar în acelaşi timp nu putea afişa o nonşalanţă criticabilă în contextul progresului influenţei „des trois puissances du Nord", respectiv Austro-Ungaria, Rusia şi Germania. Corespondenţa întreţinută de lordul Derby (Anglia) cu cabinetul austro-ungar în chestiunea convenţiei comerciale cu România, a revelat aspecte inedite ale politicii engleze. Această corespondenţă a fost reprodusă de presa română şi contrar ideii promovate în ţară, conform căreia Anglia complota împotriva politicii externe româneşti având şi concursul Franţei, reprezentând în acelaşi timp un impediment în calea progresului României, se sublinia intenţia Marelui Albion de a nu-şi manifesta imixtiunea în nici un fel în sensul obstrucţionării convenţiilor comerciale[457].

Pe plan internaţional, în aceşti ani s-au petrecut unele transformări semnificative în raporturile de forţă şi în politicile externe ale marilor protagonişti. Pentru a împiedica posibilitatea Franţei de a-şi luat revanşa, Bismarck a încercat să stabilească un sistem de alianţe care s-o izoleze şi s-o determine să renunţe, de aceea avea loc în septembrie 1872, întrevederea celor trei împăraţi Wilhelm I, Franz-Iosif, Alexandru II, urmată de semnarea unor acorduri în anul următor, adică 1873. Rusia şi Germania încheiau o adevărată alianţă militară în martie 1873, însă Austro-Ungaria, urmând o politică mai prudentă s-a mulţumit cu promiterea neutralităţii sale. Prin conştientizarea afinităţilor şi acordurilor semnate între marile puteri, diplomaţia franceză analiza cu strictețe impactul acestor legături în România şi evidenţia orice element

[456] *Ibidem,* anexă la depeşa nr.32 din iulie 1875, cadrul 202.
[457] *Ibidem*, Bucureşti 20 august 1875, cadrul 243.

susceptibil a o revela. În anul 1874, adera la „Alianța celor 3 Împărați" şi Italia. Sistemul s-a dovedit a fi efemer întrucât Rusia şi Austro-Ungaria aveau divergențe în Balcani şi încercau să-şi extindă influența în Principatele orientale. În urma redeschiderii „chestiunii orientale" în anul 1875, prin revoltele din Bosnia-Herțegovina şi apoi din Bulgaria, litigiul austro-rus pare a fi fost uitat, atenția Rusiei focalizându-se spre teatrul de desfăşurare a confruntărilor şi încercând să exploateze noile circumstanțe în folosul propriu. Se profila astfel iminenta coliziune a forțelor armate ruse cu cele turce, posibilitate evaluată şi reiterată de rapoartele diplomatice franceze. Căpătând o amploare îngrijorătoare, evenimentele din „zona orientală" au fost analizate de Castaing (l-a substituit pe Des Michels pe perioada concediului) din perspectiva atitudinii adoptate de guvernul român. Monitorizarea insurecției era constantă, însă Boerescu menținea o conduită prudentă şi circumspectă[458]. Această criză orientală survenită într-o primă etapă prin insurecția din Bosnia-Herțegovina, va cunoaşte o amploare deosebită prin implicarea mai multor forțe şi va determina un război ruso-turc cu consecințe multiple, conflict prefigurat de diplomații francezi acreditați în România.

## IV. CHESTIUNEA DUNĂRII.

Aşa numita „chestiune a Dunării" şi-a câştigat demnitatea şi locul său în analele istorice, constituind un complex de probleme politice şi diplomatice, care s-au manifestat la noi sub forma unor lupte pasive îndelungate pentru apărarea drepturilor româneşti de suveranitate contestate adesea de marile puteri.

Înainte de a reprezenta o chestiune politică, Dunărea se impune a fi privită din multiple perspective geografică, economică, comercială, tehnică. Numeroasele interese care s-au manifestat în zonă pe parcursul întregului secol al XIX-lea, dar mai ales în a 2-a sa jumătate, interese de ordin economic şi politico-

[458] *Ibidem*, cadrul 244.

strategic explicau marile dificultăţi uneori imposibil de surmontat, întâmpinate de diplomaţia românească şi ivite în reglementarea problemei Dunării. Regimul inechitabil ce s-a încercat a fi instaurat a purtat amprenta marilor puteri, a raporturilor de forţe existente în diferite momente pe scena internaţională. Lupta permanentă desfăşurată de România pentru ca drepturile sale legitime să fie recunoscute şi respectate, fiind dictate de geografie, istorie, drept internaţional precum şi de mândria naţională, au fost adesea ignorate şi eludate. Deşi voia să-şi facă simţită poziţia şi prezenţa într-o chestiune ce o interesa în mod direct, prevala glasul marilor puteri care doreau rezolvarea grabnică a acesteia însă în interes propriu. Când demnitatea României a fost lezată, reprezentanţii de seamă ai acesteia au protestat vehement şi au criticat abuzurile, însă opiniile lor au fost nesocotite în mod flagrant. Era dificil să pleci capul şi să accepţi opiniile şi deciziile altora care dominau, în pofida propriilor drepturi legitime. Această teză fatalistă, favorizată de circumstanţe dezavantajoase, au determinat România să se autodefinească drept „victimă" a politicii marilor puteri. Interesele acestora în zonă nu pot fi eludate, în acelaşi timp în care eforturile României meritau remarcate. Cu toate că s-au înregistrat şi abuzuri şi s-au luat hotărâri arbitrare, merită subliniat faptul că România nu poseda resursele financiare necesare pentru a se impune la Dunărea de Jos, iar până la obţinerea independenţei, Turcia – din postura de putere suzerană -, accepta deciziile forului european cu incidenţă asupra riveranilor.

De Dunăre – ca şi de Carpaţi – se lega întreaga viaţă a poporului nostru; ea reprezenta liantul estului cu popoarele civilizate din apusul şi centrul Europei, şi tot ea deschidea calea de comunicaţie cu Oceanului planetar pentru schimbul produselor ţării şi a muncii poporului cu produsele ţărilor celor mai îndepărtate. Ea ne garanta viitorul şi propăşirea în marea luptă pentru existenţă între popoarele lumii[459]. Racordarea Dunării la marile linii de navigaţie ce includeau Marea

[459] Grigore Antipa, *Dunărea şi problemele ei ştiinţifice, economice şi politice,* Bucureşti, 1921, p.2.

Neagră, Marea Mediterană, Marea Baltică şi deschiderea spre ocean, ofereau perspectivele internaţionalizării comerţului dunărean.

Dunărea constituia artera de comunicaţie pe apă cea mai importantă din Europa, lungimea ei pe teritoriul României reprezentând o treime din lungimea totală şi aproape jumătate din lungimea navigabilă. Prin intermediul ei se facilita transportul bogăţiilor bazinului dunărean, în principal cele cu un volum mai mare şi valoare mai scăzută : lemn, cereale, petrol, minereuri.

Dar importanţa economică a Dunării nu se poate rezuma numai la navigaţie şi comerţ. Ceea ce potenţa valoarea sa erau marile bogăţii ale fluviului însuşi: peştele, stuful, materialele de construcţii etc., fără să mai pomenim de însemnătatea apelor sale pentru dezvoltarea agriculturii. În acelaşi timp, Dunărea era şi un mare izvor de energie electrică şi obiectivele realizate prin construirea sistemului hidroenergetic şi de navigaţie de la Porţile de Fier constituiau dovada acestei realităţi[460].

Însemnătatea Dunării era determinantă şi din punct de vedere militar şi strategic, aceasta dovedindu-se a fi de-a lungul timpului şi graniţă şi sistem natural de apărare. Semnificativ era şi faptul că „bătrânul" fluviu traversa întreaga Europă, de la apus la răsărit conectând la aceeaşi reţea, ţările industrializate din centrul şi apusul Europei cu ţările agricole ce furnizau materii prime din estul şi sud-estul Asiei. Din această conexiune directă rezulta facilitarea creării unei ecuaţii echivalente, o balanţă echilibrată, respectiv marile centre dezvoltate din Europa centrală şi apuseană erau aprovizionate cu alimente şi materii prime din ţările Asiei şi exportau către acestea produse tehnologice şi industrializate. Dunărea presta un imens serviciu poporului român şi anume acela de a-i asigura şi a-i pune la dispoziţie o importantă cale de navigaţie care putea fi cu uşurinţă legată de bazinele altor mari fluvii. Acest complex de factori favorabili, au constrâns România - care stăpânea atât gurile Dunării cât şi aproape jumătate din calea sa navigabilă, să-şi urmeze interesele sale şi să lupte în vederea soluţionării cât mai

[460] Iulian Cârţână, Ilie Seftiuc, *Dunărea în istoria poporului român*, Bucureşti, 1972, p.20.

favorabilă a „chestiunii Dunării”. Transportul pe vase şi vapoare de mici dimensiuni nu era atât de costisitor ca şi pe uscat, de asemenea se puteau manevra cantităţi mult mai semnificative de produse, de aceea navigaţia pe Dunăre devenea o problematică de prim ordin dezbătută în cadrul întâlnirilor la nivel înalt ale cabinetelor europene, mai ales în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Datoria României ca riveran principal de la Porţile de Fier la Galaţi, era de a lupta în favoarea unui regim echitabil pe Dunăre, care să-i recunoască drepturile. Alături de obstacolele politice, respectiv ale marilor puteri şi ale celorlalte state riverane, care încercau să-şi impună interesele particulariste în dauna marelui interes comun, existau şi obstacole naturale. Pentru înlăturarea acestor neajunsuri, resursele financiare ce se impuneau, aveau o dimensiune covârşitoare şi simptomatică.

Pe cele 3 braţe (Chilia, Sfântul Gheorghe, Sulina), care ramificau fluviul pentru ca apoi să se verse în Marea Neagră, barele de nisip creşteau constant şi se reînnoiau; în albia ei, până la Porţile de Fier au fost identificate bancuri mişcătoare, care provocau scăderea adâncimii navigabile, astfel încât nu se putea conta decât pe o profunzime de 2-2,5 m; la Porţile de Fier au fost detectate stânci în albie, care determinau o adâncime navigabilă de cel mult 1.60 m[461]. Valoarea şi rolul Dunării a fost conştientizat şi apreciat atât de ţările riverane, cât şi de Austria, Rusia, Turcia, Anglia şi Franţa, care doreau să stăpânească şi să domine tot cursul fluviului, pentru scopul unic de preponderenţă economică şi politică în sud-estul Europei. Mihail Kogălniceanu concluziona în câteva cuvinte: „În adevăr, de la moşi şi strămoşi, există în poporul român, instinctul că fără Dunăre, România nu poate fi şi nici nu ar avea raţiune de a fi.”[462] Acesta constituia crezul care s-ar fi impus direcţionării şi călăuzirii României în soluţionarea problemei.

În anul 1812, prin pacea de la Bucureşti, Rusia ţaristă obţinea stăpânirea braţului Chilia, dar şi libertatea de navigaţie pe tot fluviul însă numai comercială,

[461] Grigore Antipa, op.cit, p. 99.
[462] Mihail Kogălniceanu, „*Cestiunea Dunării*”, Bucureşti, 1882, p.79.

excepție făcând vasele de război, care nu aveau voie să treacă mai sus de vărsarea Prutului. Intrarea în posesie a brațului Chilia a făcut posibilă intrarea Rusiei în rândul riveranilor[463].

La 9 iulie 1815, Congresul de pace de la Viena a consfințit prin articolele 108-118 ale tratatului încheiat, principiile fundamentale ale dreptului fluvial internațional. Congresul a hotărât ca navigația pe fluvii să fie liberă sub raport comercial, din punctul de unde ele devin navigabile şi până la gurile lor, stabilindu-se în acelaşi timp modul de percepție a taxelor şi sistemul de poliție fluvială. Congresul a hotărât ca acest regim să fie aplicat pe următoarele cursuri de apă: Rin, Necker, Mein, Mossele, Escaut şi Meuse, excluzându-se de la aceste principii marele fluviu european Dunărea[464]. Acest din urmă fluviu a fost eludat din cadrul dezbaterilor şi stipulațiilor tratatului, nu datorită rolului său insignifiant ci dimpotrivă, datorită importanței sale strategice, astfel încât orice dispoziție relativă la reglementarea regimului fluvial provoca susceptibilitățile Rusiei, căreia imixtiunea europeană îi leza interesele. Austria, de asemenea, stăpânea o parte a fluviului şi dorea să-şi extindă influența şi hegemonia până la mare, de aceea era contrară amestecului în problemele dunărene ale altor puteri.

În principiu, la Viena în 1815, s-a stabilit un principiu simptomatic, respectiv acela conform căruia statele separate sau traversate de acelaşi râu navigabil aveau posibilitatea şi dreptul de a se angaja în reglementarea consimțită unanim a tot ceea ce privea navigația pe râul respectiv. Principial, libertatea navigației de la punctul navigabil până la gurile de vărsare, a fost menționat pentru marile fluvii (Elba, Oder, Dunăre) în şedința din 2 februarie a Congresului de la Viena pentru „l'intérêt général de l'humanité"[465], însă în practică a fost aplicat după câteva decenii.

Articolul 109 prevedea expres că navigația pe întregul curs al râurilor indicate mai sus (Rin, Necker, Mein, Mossele, Escaut şi Meuse), din punctul din

[463] Nicolae Ciachir, *Marile Puteri şi România (1856-1947*), Bucureşti, 1996, p.24.
[464] I. Cârțână, I. Seftiuc, *op.cit*, p.33.
[465] G. Demorgny, *Danube et Adriatique*, Paris, 1934, p.7.

care deveneau navigabile până la vărsare, urma să fie liberă şi nu putea, sub raport comercial, să fie prohibită nimănui. În felul acesta se puneau bazele libertății navigației. De acum înainte, în toate acordurile internaționale privind navigația pe Dunăre se va menționa principiul garantării liberei navigații[466].

Modul de aplicare al acestui tratat va fi înțeles de fiecare putere în sens propriu, fie ea riverană sau nu, urmărind doar îndeplinirea maximală a intereselor proprii. Deplina libertate de navigație a reprezentat un principiu fundamental susținut deschis şi oficial de către diplomația românească pe parcursul secolului al XIX-lea. Acest principiu se dorea a fi aplicat fără a leza partea românească şi fără a neglija interesele de securitate ale statului român, iar aplicarea lui cu strictețe oferea posibilitatea folosirii libere a căilor maritime intercontinentale, prezentând astfel însemnătate din punct de vedere al comerțului internațional.

Susținerea unui regim de liberă circulație pe Dunăre, constituia o dovadă a acțiunii călăuzitoare realizate de diplomația românească, a cărei exprimare exclusivă o întrunea şi pe aceea a poporului român, respectiv dorința de pace de care era nevoie pentru ca statul să se consolideze. Astfel, erau respectate şi veleitățile sale de a întreține relații cordiale cu toți vecinii şi în speță cu toate națiunile.

Această sinceră doleanță care era şi legitimă, a fost îngrădită în numeroase rânduri, chiar şi de Franța, care prin acțiunea reprezentanților săi, a stârnit reacții antagonice prin ignorarea drepturilor şi intereselor statului român. Franța, deopotrivă cu celelalte puteri care primau în materie de decizii la nivel internațional, au provocat impedimente şi obstacole pentru politica externă a României, iar posibilitățile de manifestare ale țărilor mici erau îngrădite şi raportate la modul de acțiune al marilor puteri. În această manieră, afirmarea opiniei României a fost limitată şi slab potențată de către statele imperialiste, care şi-au elaborat argumente pentru a-şi dovedi justețea acțiunilor lor.

[466] Paul Gogeanu, *Dunărea în relațiile internaționale*, Bucureşti, 1970, p.3.

În anul 1840 (13/25 iulie) a fost încheiată convenţia ruso-austrică, semnată la Sankt-Petersburg şi care a reprezentat primul document de drept internaţional care s-a ocupat în exclusivitate de Dunăre, altele s-au referit doar incidental la navigaţia pe acest fluviu. La baza actului au stat unele principii generale stabilite la Congresul de la Viena cu privire la libera circulaţie pe Dunăre. În conformitate cu dispoziţiile convenţiei, Rusia avea obligaţia să desfăşoare lucrări pe braţul Sulina, pentru a împiedica depunerile de nisip şi în acelaşi timp, să construiască un far la gura de vărsare[467]. Angajamentele luate au fost eludate, iar lucrările pe care trebuia să le întreprindă Rusia, nu au mai fost efectuate, întrucât aceasta intenţiona atât obstrucţionarea comerţului Austriei cu Imperiul Otoman, cât şi alungarea concurenţei în favoarea portului propriu, Odessa[468]. Reglementarea regimului Dunării a cunoscut mai multe perioade distincte în evoluţia sa. Astfel, pe parcursul secolului al XIX-lea, o primă fază a fost identificată înaintea Tratatului de la Paris (1856) şi s-a evidenţiat prin lipsa libertăţii navigaţiei. Aceasta a fost urmată de o perioadă fecundă în activităţi atât juridice cât şi practice, de îmbunătăţire a navigaţiei la Dunărea de Jos (porţiune a Dunării de la graniţa austriacă până la vărsarea în Marea Neagră – Dunărea inferioară). A doua etapă s-a desfăşurat între Tratatul de la Paris şi Tratatul de la Berlin (1878) şi s-a caracterizat printr-o libertate a navigaţiei sub egida Comisiei Europene a Dunării (în continuare C.E.D.) pe Dunărea inferioară. A 3-a fază a fost constituită de intervalul 1878-1919 şi s-a evidenţiat prin acceptarea trimiterii de către România devenită independentă, a unui delegat propriu la şedinţele plenare şi în cadrul C.E.D. alcătuită din Austro-Ungaria, Franţa, Anglia, Germania, Rusia, Italia, Turcia[469].

După războiul Crimeii (1853-1856), principiile libertăţii de navigaţie pe fluviile internaţionale vor fi extinse şi asupra Dunării de Jos prin hotărârile

[467] *Comisia Europeană a Dunării şi opera sa (1856-1931*), Paris, 1931, p.4 (Această lucrare a apărut la Paris cu ocazia împlinirii a 75 de ani de la înfiinţarea Comisiei Europene a Dunării şi a fost elaborată de profesorul Carlo Rossetti, căpitan de vas, delegatul Italiei în C.E.D.) (în continuare - C.E.D. şi opera sa…).
[468] Ioan-Alexandru Suciu, *România şi Comisia Europeană a Dunării (1856-1948)*, Constanţa, 2005, p.34.
[469] G. Demorgny, *op.cit.,* p.9; *C.E.D. şi opera sa*…, p.1.

Congresului de la Paris. Anglia şi Franța au dorit să îndepărteze Rusia de la gurile Dunării şi să-şi întărească poziția. Era vorba de o mărginire a influenței ruseşti edificată prin smulgerea din stăpânirea Rusiei a gurilor Dunării, care erau încredințate Turciei, precum şi revenirea celor 3 județe din sudul Basarabiei (Cahul, Bolgrad şi Ismail) către Moldova, care devenea astfel stat riveran[470]. Austria a reuşit prin acțiunile diplomatice întreprinse în martie 1855 la Viena, să sustragă regiunea Dunării superioare de la hotărârile acesteia, susținând că respectiva parte a fluviului n-ar interesa decât riveranii, deşi conform reglementărilor tratatului de la Viena din 1815, un regim unic trebuia să fie instituit pentru cursul navigabil al fluviilor internaționale. Din partea Franței, contele Walewski a propus înființarea unei comisii europene la gurile Dunării, cu menirea de a executa toate lucrările necesare care se impuneau, precum şi de a întocmi regulamente de navigație şi poliție aplicabile pe întreaga Dunăre.

În articolul 15 al tratatului se prevedea ca principiile menite să reglementeze navigația pe fluviile care separau sau traversau mai multe state, stabilite la Viena în 1815, urmau a fi aplicate în egală măsură şi Dunării şi gurilor sale. Regulamentul de poliție şi carantină, urma să fie conceput de aşa manieră încât să nu defavorizeze circulația vaselor. Pentru aplicarea acestei clauze, articolul 16 al Tratatului de la Paris dispunea crearea unei Comisii Europene, cu o durată limitată de 2 ani, alcătuită din reprezentanții Angliei, Franței, Austriei, Prusiei, Rusiei, Sardiniei, Turciei, ale cărei misiuni erau de a efectua lucrările necesare de la gurile fluviului până la Isaccea şi de a supraveghea la respectarea principiului liberei navigații[471].

Această comisie leza în mod flagrant drepturile poporului român, dar putea constitui de asemenea un obstacol în calea tendințelor expansioniste ale imperiilor vecine şi era considerată un rezultat al raportului de forțe existente la momentul respectiv. Anglia şi Franța au reuşit să-şi atingă obiectivele prin

[470] Nicolae Iorga , *A cui e Dunărea*, Vălenii-De-Munte, 1908, p.9.
[471] I. Cârțână, I. Seftiuc, *op.cit.*, p.40; *C.E.D. şi opera sa*…, p.7-8; Ioan-Alexandru Suciu, *op.cit.*, p.44-45.

îndepărtarea Rusiei de la gurile Dunării, însă îşi manifestau totodată neîncrederea vizavi de Austria care dorea să dețină monopolul navigației pe Dunăre şi îşi va pune în acțiune toate forțele diplomatice în vederea îndeplinirii acestei misiuni. După cei 2 ani de activitate ai Comisiei Europene statele semnatare trebuiau să decidă transferarea puterilor ei Comisiei Riveranilor (instituție înființată tot în 1856, prevăzută în articolul 17 al Tratatului de la Paris, însă aceasta prezenta un caracter permanent). Obiectivele Comisiei Riveranilor (alcătuită din delegații Austriei, Bavariei, Würtembergului, Turciei, dar şi comisari ai Serbiei, Moldovei şi Valahiei, ai căror nominalizare trebuia acceptată de Turcia) constau în redactarea Regulamentelor de navigație şi poliție fluvială, eliminarea oricăror obstacole care ar fi subminat îndeplinirea stipulațiilor Congresului de la Viena (1815), realizarea lucrărilor ce se impuneau pe întreg parcursul fluviului, supravegherea bunei desfăşurări a procesului de navigație după dizolvarea Comisiei Europene, care trebuia să survină la 2 ani de la instituirea acesteia[472]. După acest segment limitat de timp, sarcinile cu care era investită Comisia Europeană, urmau a fi transferate Comisiei Riveranilor.

Unii autori socoteau că acordarea acestui termen de 2 ani pentru activitatea Comisiei Europene ar fi constituit o greşeală din mai multe rațiuni. Mai întâi se invoca faptul că, dat fiind volumul mare de lucrări ce urmau a fi îndeplinite pe sectorul său, comisia nu putea rezolva mare lucru în timp de 2 ani, avându-se in vedere şi nivelul general al tehnicii existent la acea dată. Un al doilea argument susținea că, după instituirea termenului de 2 ani, statele interesate şi-au dat seama de ineficiența termenului şi au procedat, rând pe rând la prelungirea termenelor de funcționare a comisiei, fapt care a dus la încălcarea principiilor stabilite în Actul final de la Viena şi în cadrul Congresului de la Paris din 1856[473]. Din componența Comisiei Riverane făceau parte: Austria, care încerca să-şi reediteze tendințele sale de hegemonie pe întreaga Dunăre, odată ce Rusia a

[472] *C.E.D. şi opera sa*…, p.8-9; Ioan-Alexandru Suciu, *op.cit.*, p.46.
[473] Paul Gogeanu, *op.cit*., p.53-54.

pierdut gurile Dunării, Bavaria, Wurtemberg şi Turcia, precum şi Moldova, Ţara Românească şi Serbia, însă aceste 3 ţări erau condiţionate la participare de aprobarea Porţii. Tendinţei hegemonice a Austriei i s-a opus politica Franţei şi a Angliei, care încercau s-o combată prin intermediul Comisiei Europene şi doreau prelungirea termenului de funcţionare al acesteia. Erau în joc interesele economice şi politice precum şi cele strategice ale marilor puteri, care aveau drept deziderat întărirea poziţiei lor în această parte a Europei. De asemenea, prezentau un interes deosebit pentru liberalizarea Dunării pentru a-şi transporta produsele şi pentru a dobândi la preţuri scăzute materii prime şi produse alimentare de care aveau nevoie.

Prioritară pentru politica externă a României era - după cum am mai afirmat -, libertatea de navigaţie pe fluviul Dunăre, egalitatea de tratament pentru toate pavilioanele, dar şi îndepărtarea de la gurile fluviului a dominaţiei exclusive sau exclusiviste al oricărui stat, astfel România a subscris în totalitate la aplicarea reglementărilor Tratatului de la Paris. Ea a colaborat intens cu Comisia Europeană a Dunării, a favorizat şi a facilitat activitatea sa, a finanţat în anumite situaţii şi împrejurări lucrările ei tehnice, văzând-o ca pe o garanţie împotriva oricărui imperialism şi pentru apărarea intereselor economice ale statului român.

Între diferitele probleme fundamentale ale vieţii şi politicii noastre de stat, problema Dunării ocupa locul de frunte conform unor aprecieri: „interesul general al navigaţiei îşi trage tocmai din apărarea constantă a acestui interes, forţa sa de rezistenţă şi de continuă dezvoltare,"[474] astfel, prin orice metodă sau mijloc, se impunea ca o datorie de onoare, reglementarea în favoarea noastră a chestiunii dunărene, care oferea posibilitatea valorificării potenţelor economice prin însemnătatea ce o conferea magistrala fluvială. Principatele române nu aveau oricum altă soluţie pentru a contrabalansa diferitele propensiuni mai mult sau mai puţin agresive, ce se manifestau la Dunărea de Jos. Ele se aflau sub garanţia marilor puteri şi sub suzeranitatea Porţii.

[474] N. Daşcovici, *Dunărea Noastră,* Bucureşti, 1927, p.108.

Națiunea română a privit opera de internaționalizare şi reglementare a liberei circulații pe Dunăre - realizată prin Tratatul de la Paris din 1856 -, ca servind şi interesele sale şi pe cele europene. Franța lui Napoleon III, solidară şi susținătoare a năzuințelor româneşti spre Unirea celor două Principate - evaluând bariera politicii ruse de hegemonie la gurile Dunării şi de expansiune spre Peninsula Balcanică şi strâmtorile turceşti, ca şi pretențiile imperialiste ale Austriei pe fluviu -, a determinat extinderea principiului libertății de navigație, corelându-l cu caracterul internațional al Dunării[475]. Sprijinul francez de care au beneficiat Principatele cu predilecție în perioada Unirii, a fost fundamentat de interese economice, politice, dar şi morale, însă poziția contrară a Franței din anii '80 ai secolului al XIX-lea trebuie integrată însă contextului internațional, deoarece slăbita Franță, prezenta necesitatea de a ieşi din izolarea diplomatica impusă de Germania şi nu mai avea posibilitatea de a promova o politică activă proromânească, ci mai degrabă se limita la observarea şi analizarea pertinentă a evenimentelor ce surveneau în această parte a continentului.

În urma Tratatului de la Paris principalii nemulțumiți erau în mod evident Austria şi Rusia, ambele state încercând în continuare prin intermediul presiunilor de orice natură să modifice în favoarea lor regimul stabilit pe Dunăre. Rusia a profitat mai târziu de unele circumstanțe favorabile (războiul franco-prusac) pentru a denunța acest tratat. Sediul C.E.D. a fost ales Galați-ul, care la momentul 1856 nu era decât un spațiu cu numeroase deficiențe, oamenii locuiau în case de lemn, străzile erau nepavate, inundațiile periclitau securitatea locuitorilor când Dunărea îşi mărea debitul ca urmare a ploilor, iar febra prezentă primăvara ca urmare a proximității mlaştinilor sporea pericolul unui spor natural negativ[476].

În 1857 (19 iunie), puterile reunite la Paris, vor atribui Turciei suveranitatea asupra Deltei Dunării şi nu Moldovei (datorită presiunii Rusiei) cum se prevăzuse în tratatul de la Paris. La 7 noiembrie 1857, delegații statelor

[475] George Sofronie, *Contribuțiuni la cunoaşterea relațiilor dintre România şi Comisiunea Europeană a Dunării,* Cluj, 1939, p.4.
[476] *C.E.D. şi opera sa*…, p.12.

reprezentate în Comisia Riverană au semnat „Actul de navigaţie al Dunării". Acesta se origina în indicaţiile Austriei. Proiectul austriac făcea o distincţie netă între navigaţia interioară fluviului (cabotaj) - care era rezervată în exclusivitate riveranilor - şi navigaţia exterioară - navigaţia între fluviu şi mare -, declarată liberă pentru vasele tuturor naţiunilor. Însemna practic punerea întregului trafic fluvial la discreţia societăţilor de navigaţie austrice[477]. Agentul Franţei, care la momentul respectiv era Engelhardt, a denunţat arbitrariul, carenţa unor minime elemente de securitate, lipsa unei instituţii organizate şi eficiente a poliţiei fluviale, tâlhăriile frecvente, dar şi naufragiile care obstrucţionau navigaţia şi aşa dificilă. Aceste deficienţe grave se reflectau în numeroase reclamaţii şi diferende datorate jurisdicţiei consulare şi capitulaţiilor[478]. Diferitele interpretări ale capitulaţiilor şi evidenta aplicare a jurisdicţiei consulare, împiedicau desfăşurarea conformă a navigaţiei şi provocau neînţelegeri la nivelul raporturilor căpitanilor cu autorităţile locale. Engelhardt a întocmit câteva rapoarte pertinente în problematica jurisdicţiei consulare, trimise Ministerului Afacerilor Externe francez pentru a clarifica unele prerogative ale dreptului public aplicat în zonă.

Proiectul a fost respins datorită protestelor hotărâte ale reprezentanţilor Angliei şi Franţei, care constatau că actul reprezenta o afirmare a tendinţelor dominatoare ale Austriei. Aceasta din urmă a considerat prudent să nu mai insiste asupra aprobării Actului de navigaţie deoarece în cazul acceptării sale, era necesar a-i aduce modificări susţinute de celelalte puteri, ceea ce ar fi însemnat ştirbirea autorităţii ei. Pe de altă parte, rediscutarea actului ar fi pus pe masa dezbaterilor chestiunea Comisiei Riverane care nu mai exista, dispariţia acesteia fiind legată de pretextul impus de Austria referitor la dreptul conferit ei de a executa lucrările tehnice de la Porţile de Fier, dar şi de veleităţile şi aspiraţiile acesteia - de altfel nejustificate -, de a ocupa scaunul preşedinţiei comisiei.

[477] I. Cârţână, I. Seftiuc, *op.cit*., p.44.
[478] *C.E.D. şi opera sa*…, p.10.

Totuşi, în plenul C.E.D. delegaţii puterilor au oscilat iniţial pentru ameliorarea unuia dintre braţele Dunării. Braţul Sulina era singurul braţ navigabil, în timp ce Sfântul Gheorghe prezenta avantaje din punct de vedere economic. Engelhardt, comisarul francez, a propus efectuarea de lucrări în vederea ameliorării braţului Sulina, ceea ce a şi obţinut datorită divergenţelor survenite între comisari[479]. La jumătatea secolului al XIX-lea, Sulina nu constituia decât un adăpost pentru 1000-1200 de persoane, care-şi duceau existenţa în barăci şi exercitau o activitate condamnabilă în genere, întrucât oferindu-şi serviciile căpitanilor de vase care ajungeau în zonă datorită dificultăţii navigaţiei, recurgeau la sustragerea de bunuri de pe ambarcaţiunile respective. Aceste tâlhării erau organizate sistematic şi nu se finalizau cu condamnarea culpabililor[480].

Măsurile imediate şi perceptibile ale C.E.D. după desemnarea braţului Sulina pentru ameliorări temporare, (nu foarte costisitoare, având în vedere şi resursele financiare ale organizaţiei) s-au dovedit a fi foarte utile şi cu incidenţă evidentă asupra navigaţiei. S-a numit un căpitan de port, s-au fixat temporar taxele de pilotaj, s-au creat două spitale (Tulcea şi Sulina), s-a operat extragerea epavelor care impietau buna desfăşurare a navigaţiei, s-au realizat diguri provizorii, iar pentru întreţinerea legăturii dintre Galaţi-Tulcea-Sulina, autoritatea austriacă a consimţit la crearea unei linii telegrafice utilizată pentru corespondenţa oficială. La 1860 ieşeau prin Sulina 558 000 tone[481], iar o decadă mai târziu, exportul prin Sulina prezenta o statistică modificată în sensul augmentării cantităţilor exportate şi în mod implicit al valorii acestor produse. Principalele mărfuri exportate erau cerealele şi lemnul, astfel grâul totaliza 1 232 745 tone, porumbul (2 246 991), iar secara 200 282[482]. Câteva decenii mai târziu, viceconsulul de la Constanţa semnala nemulţumirea generată de augmentarea constantă a taxelor percepute de C.E.D. pentru vapoarele ce treceau prin Sulina, iar acestea implicau sporirea cheltuielilor

[479] Ioan-Alexandru Suciu, *op.cit.*, p.55-56.
[480] *C.E.D. şi opera sa*…, p.13.
[481] *Ibidem*, p.14-17.
[482] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol,* Seria E, Danube (1869-1870), Carton 201, Statistică a navigaţiei la gurile Dunării pentru anul 1870, nenumerotat.

de închiriere a vaselor. Drumul fluvial întreprins între Sulina şi Brăila şi viceversa nu putea fi realizat fără prezența unui pilot brevetat de C.E.D. remunerat cu sume considerabile. Astfel, în cazul companiilor regulare de navigație, taxa de pilotaj era de 7 200 franci, în timp ce pentru cele neregulare, aceste cheltuieli erau mai ridicate[483].

Reprezentanții Franței, Marii Britanii, Prusiei, Sardiniei şi Rusiei la care s-a adăugat şi delegatul Turciei, au hotărât la 19 august 1858 (Convenția de la Paris), ca mandatul Comisiei Europene să fie prelungit până la terminarea completă a lucrărilor cu care fusese însărcinată de Congresul de la Paris[484]. Comisia Europeană a Dunării a desfăşurat o activitate utilă şi intensă în vederea alcătuirii regulamentului de poliție şi navigație.

„Actul public" relativ la navigația la gurile Dunării a fost semnat la Galați la 2 noiembrie 1865 (după ce dispozițiile sale au fost respinse de către Turcia timp de 4 ani, întrucât proiectul acestui document fusese finalizat pe 2 decembrie 1861) împreună cu anexele lui: Regulamentul de navigație şi poliție şi Tariful taxelor de navigație ce urmau să se perceapă. Actul din 2 noiembrie 1865 a fost ratificat şi astfel s-a prelungit mandatul Comisiei Europene pe încă 5 ani. Actul public cuprindea un preambul şi 21 de articole fiind un adevărat statut al Dunării de Jos, prima lege care organiza funcționarea Comisiei, care stabilea drepturile şi îndatoririle ei, ale țărilor riverane şi ale navigatorilor şi care a rămas în vigoare până în 1878[485]. Actul public a fost sancționat în cadrul Conferinței de la Paris din 28 martie 1866, când s-a reiterat continuarea aplicării reglementărilor Tratatului de la Paris (1856) şi s-a accentuat utilitatea activității C.E.D. în ameliorarea navigației. S-au evocat lucrările întreprinse pe brațul Sulina şi la gura de vărsare în mare şi s-a constatat necesitatea unei activități similare pe brațul Sfântul Gheorghe. Turcia a consimțit la acordarea sprijinului acestei comisii pentru ca

[483] *Ibidem*, *Fond Galați (Galatz),* Seria 1822-1918, Carton 34, Constanța (Kustendje) 10 iulie 1886, viceconsulul Constanței către consulul Franței la Galați, nenumerotat.
[484] I. Cârțână, I. Seftiuc, *op.cit*., p.47.
[485] *Ibidem*, p.49; Ioan-Alexandru Suciu, *op.cit.*, p.68-70 (cu mențiunea că această sursă a probat existența a 22 de articole în cadrul documentului); *C.E.D. şi opera sa*…, p.20.

obiectivele sale să fie îndeplinite, iar procesul bunei navigații pe Dunăre era monitorizat de un Inspector general secondat de căpitanul portului Sulina[486].

După războiul franco-prusac puterile au semnat un nou tratat la 13 martie 1871 care dispunea prelungirea mandatului de activitate al Comisiei Europene cu încă 12 ani, urmând a expira în anul 1883, când o nouă întrunire se impunea şi când urmau a intervini noi dezbateri pentru stabilirea şi echilibrarea chestiunii legate de navigația pe Dunăre în noul context internațional. Rusia a profitat de confruntarea franco-prusacă pentru a denunța dispozițiile Tratatului de la Paris (1856) ce au impus neutralitatea Mării Negre. De fapt dezavuarea obligațiilor relative la restrângerea suveranității pe Marea Neagră, s-a produs anterior conferinței, când Gortchakov a înştiințat cabinetele europene asupra acestui fapt, printr-o simplă depeşă trimisă la 31 octombrie 1870. Conferința de la Londra a luat act de acest fapt împlinit. Demersuri diplomatice în sensul redării ruşilor a libertății la Marea Neagră au fost antamate încă din 1867 de către contele Beust, însă marchizul de Moustier - şeful diplomației franceze - a respins această inițiativă din considerente de onoare[487].

Prelungirea mandatului C.E.D. până pe 24 aprilie 1883 (art.4) s-a operat ținând cont de intervalul de timp necesar rambursării împrumutului contractat în Anglia şi garantat de puterile semnatare a Tratatului de la Paris (1856)[488]. La sfârşitul anului 1871, în cadrul şedinței din 2 noiembrie 1871 la care au participat comisarii Radowitz (Germania), baronul de Schlechta (Austro-Ungaria), baronul d'Avril (Franța), Stokes (Anglia), cavalerul Berio (Italia), baronul Offenberg (Rusia), Ismail Bey (Turcia), s-a dezbătut problematica transferului sediului C.E.D. şi a administrației centrale de la Galați la Tulcea sau Sulina. Comisarul englez primise instrucțiuni pentru a susține sediul comisiei la Galați, cel german s-a pronunțat contra oricărui fel de tansfer. Cel rus s-a raliat opiniei omologului său englez, subliniind importanța centrului comercial Galați. Delegatul Franței a optat

[486] *C.E.D. şi opera sa*…, p.21-22.
[487] René Pinon, *L'Europe et l'Empire Ottoman*, Paris, 1913, p.82.
[488] *C.E.D. şi opera sa*…, p.25-26.

pentru un nou sediu fie la Tulcea, fie la Sulina, decizie relaţionată cu condiţia prezenţei simultane şi permanente a 2 comisari pentru Comitetul executiv. Cel italian nu era investit cu noi instrucţiuni, dar se arăta favorabil opţiunii cu transferul sediului la Sulina, poziţie adoptată şi de reprezentantul turc, care se arăta dispus a face parte din comitetul executiv, fie şi cu titlu permanent, în cazul în care noul sediu ar deveni Tulcea sau Sulina. Cum noua propunere nu întrunea unanimitatea, sediul C.E.D. continua să rămână la Galaţi[489].

Deşi, Germania apărea ca dezinteresată în chestiunea Dunării, afirmaţiile agentului rus (Zinoviev) contestau această teorie, asigurâdu-l pe reprezentantul francez (Schefer) de contrariu. Conform aserţiunilor sale, „l'Allemagne considerait la question danubienne comme une question allemande"[490] şi îşi propunea să monitorizeze diferitele faze ale soluţionării problematicilor relative la Porţile de Fier şi reglementarea navigaţiei.

Războiul ruso-româno-turc, încheiat cu victoria armatelor ruso-române prin capitularea de la Plevna, a determinat încheierea preliminariilor de la San Stefano care cuprindeau mai multe articole (11-13) referitoare la chestiunea Dunării. Înainte însă de San Stefano, odată cu redeschiderea chestiunii orientale (1875 – '76) s-au prezentat mai multe problematici referitoare la libertatea de navigaţie pe Dunăre, aceasta fiind periclitată şi limitată de măsurile luate de Turcia, care utiliza apele fluviale pentru înăbuşirea luptei popoarelor balcanice răsculate. Acest demers provocator a stârnit împotrivirea României datorită încălcării neutralităţii fluviului, prin acest protest aceasta îşi dovedea solidaritatea faţă de vecinii din sudul Dunării. Deşi a depus eforturi susţinute pentru respectarea unui principiu reglementat prin tratate internaţionale, iniţiativa românească a fost ignorată, însă acţiunile militare turceşti au creat un precedent pentru nerespectarea neutralităţii şi pe viitor.

---

[489] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol,* Seria E, Danube (1869-1870), Carton 201, Protocol CCLXII (262), 2 noiembrie 1871, nenumerotat.

[490] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 17, Corespondenţă politică (1873), Bucureşti 27 decembrie 1873, Schefer către ducele de Broglie, cadrele 308-309 (Germania ar considera chestiunea dunăreană drept una germană).

Izbucnirea insurecţiilor din Bosnia şi Herţegovina a determinat iniţial o opinie generală a localizării conflictului în cadrul ambasadorilor acreditaţi la Constantinopol, însă extinderea mişcărilor revoluţionare şi la Bulgaria, a generat o anxietate generală. În acest context belicos, diplomatul francez de la Bucureşti analiza poziţia României vizavi de conflictele survenite şi de ideea unei insurecţii generale în cadrul Imperiului Otoman, şi constata o atitudine prudentă şi circumspectă. Cu toate acestea, corespondenţa foarte activă şi intensă a agentului român la Petersburg cu prinţul Carol şi ministrul de externe îl intriga pe Des Michels, reprezentantul Franţei, care a accentuat ideea schimbului de teritorii între Rusia şi România încă de la sfârşitul anului 1875. De la surse considerate credibile, i-au parvenit o serie de informaţii în acest sens. Des Michels nu aprecia ca veridică anexarea Dobrogei de către România în schimbul Basarabiei cedate prin dispoziţiile Tratatului de la Paris din 1856, însă evidenţia „l'idée fixe du Prince de posséder un debouché et un port sur la Mer Noire. Soulina et Kustendjé (Constanţa) réaliseraient cette ambition"[491]. Semnificaţia deosebită din punct de vedere economic a acestui deziderat îşi confirma valoarea mai târziu, când viceconsulul Franţei la Constanţa sublinia –într-un raport trimis consulului Franţei la Galaţi) avantajele cu care era investit un port construit la Constanţa. Către sfârşitul secolului al XIX-lea, schimburile comerciale se efectuau cu predilecţie pe magistrala fluvială dunăreană, care 4 luni pe an (termen mediu acordat de C.E.D.) era impracticabilă, ceea ce în practică se traducea prin deficit, stagnare, prejudiciu. În aceste condiţii, existenţa portului Constanţa, extins şi neafectat de intemperii, putea asigura în mod permanent legătura cu diferite puncte ale României[492]. Considerentele financiare erau de asemenea demne de luat în consideraţie, întrucât cheltuielile de transport şi depozitare, dar şi implicit al produselor, se diminuau considerabil. Astfel, pe perioada în care navigaţia era posibilă pe Dunăre,

[491] *Ibidem*, Rola 18, vol.39 (1875-1876 (ianuarie/iunie)), Bucureşti 13 decembrie 1875, Des Michels către Décazes, cadrul 299 (ideea fixă a prinţului de a poseda un debuşeuşi un port la Marea Neagră. Sulina şi Constanţa ar realiza această ambiţie).

[492] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Galatz (Galaţi),* Seria 1822-1918, Carton 34, Kustendjé 10 iulie 1886, viceconsulul francez de la Constanţa către Wiet, consulul Franţei la Galaţi, nenumerotat.

districtele din proximitatea fluviului efectuau transporturile pe cale maritimă, iar din interiorul țării, mărfurile ajungeau la Galați şi Brăila prin intermediul căilor ferate sau a căruțelor. Odată ajunse în aceste porturi, se executau o serie de operațiuni inerente: descărcare, înmagazinare, asigurare şi apoi reîncărcare în vederea continuării itinerariului, care nu depăşea adesea Sulina, unde se înfăptuiau din nou aceleaşi acțiuni. În schimb, mărfurile ajunse la Constanța ar fi înregistrat beneficiul descărcării directe din vagoane pe vapoare, iar în cazul în care aşteptarea depăşea temporal o săptămână, aceasta se realiza „toute seule", iar taxele percepute în magaziile încăpătoare erau minime, ceea ce se răsfrângea asupra prețului final al produselor. Profitabilitatea şi utilitatea rezultau astfel din permanenta comunicare cu celelalte districte din țară, rapiditatea comunicațiilor, suprimarea taxelor de navigație şi de pilotaj ridicate, sau a celor de descărcare şi încărcare[493]. Posibilitatea unei legături directe a Europei Centrale cu Marea Neagră şi Orientul era astfel asigurată „cette voie et la plus directe entre l'Europe centrale et la Mer Noire et qu'elle est destinée à appeler à elle tout le trafic entre Berlin, Viena et Constantinople"[494].

Pe axa ascendentă a timpului, chestiunea Dunării şi a impunerii unui regim stabil pentru aceasta a fost reluată odată cu San Stefano, care consolida pozițiile Rusiei în Balcani. Preliminariile tratatului stabileau distrugerea întăriturilor, cetăților şi în general, a fortificațiilor aflate pe malurile Dunării. Se interzicea vaselor militare pătrunderea în apele teritoriale ale României, Bulgariei, şi Serbiei, în afara vaselor uşoare, destinate poliției fluviale şi serviciului vamal. Erau menținute intacte prerogativele Comisiei Europene. Turcia se obliga să preia în sarcină repunerea în stare de navigație a brațului Sulina şi să despăgubească pe cei ce avuseseră de suferit de pe urma războiului[495]. Avantajarea Rusiei alarma celelalte puteri nemulțumite de prevederile tratatului, astfel încât s-a dispus

[493] *Ibidem*.
[494] *Ibidem,* (această cale este cea mai directă între Europa centrală şi Marea Neagră şi este destinată a implica întreg traficul dintre Berlin, Viena şi Constantinopol).
[495] Paul Gogeanu, *op.cit.,* p.73.

convocarea Congresului de la Berlin (iulie 1878) care consacra personalitatea juridică a României, respectiv împlinirea dezideratului pentru care pierderile umane şi materiale din timpul războiului au vorbit de la sine – independența. În această manieră, România - suverană şi stăpână pe politica sa internă şi responsabilă de conduita politicii sale externe -, intra cu drepturi depline C.E.D., având posibilitatea a-şi trimite un plenipotențiar care să pledeze şi să susțină interesele României. Competența teritorială a acesteia era extinsă până la Galați, după ce anterior era prevăzută până la Isaccea. Chilia a fost pierdut în favoarea Rusiei, intrând în componența acesteia după pierderea Basarabiei de către România. S-a stipulat la articolul 52 că întregul sistem de fortificații sau fortărețe urma a fi distrus integral pe parcursul Dunării de la Porțile de Fier până la vărsare, fără posibilitatea de a fi reconstruite[496].

Neutralizarea Dunării nu se realiza pe sectorul Dunării superioare, ci numai pe porțiunea Turnu Severin-Galați datorită intervenției Austriei. De asemenea, Austro-Ungaria (din 1867) renunța la Comisia Riverană şi propunea prelungirea nelimitată a mandatului C.E.D., care alcătuia în virtutea articolului 55 al tratatului de la Berlin Regulamentele de navigație, poliție şi supraveghere pe sectorul Dunării între Porțile de Fier şi Galați. Riverani pe acest sector erau România, Serbia, Bulgaria, cărora le revenea în mod legitim elaborarea acestor regulamente. Era o încălcarea gravă a suveranității statelor mici.

Baronul Haymerle, viitorul ministru de externe al Austro-Ungariei, a fost însărcinat cu misiunea de a redacta textul cu privire la regimul Dunării, cunoscut fără mari modificări ca articolul 55.

Textul propunerii inițiale al Austro-Ungariei nu prevăzuse între atribuțiile Comisiei Europene decât reglementările de navigație şi de poliție fluvială, formula „şi de supraveghere" fiind introdusă de Congres (Berlin). Prin introducerea acestei mențiuni, Congresul nu a urmărit să încredințeze supravegherea reglementărilor cuiva anume, ci doar statelor riverane. Această opțiune revela şi un alt aspect,

[496] *C.E.D. şi opera sa*…, p.29-30.

respectiv acela conform căruia la nivelul congresului nu s-a expimat doleanţa ca atribuţiile şi responsabilităţile C.E.D. să fie diminuate prin crearea unei noi comisii[497]. Cu toate acestea, regulamentele evocate la Berlin urmau a fi elaborate şi a constitui opera unei Comisii Mixte compusă din comisarul Austro-Ungariei (preşedinte), delegaţii riveranilor (România, Bulgaria, Serbia), dar şi un reprezentant al C.E.D. investit cu un mandat temporar de 6 luni[498].

Austro-Ungaria îşi manifesta tendinţele de hegemonie şi asupra Dunării de Jos şi îşi anunţa în mod oficial politica, motivând aceste iniţiative prin necesitatea promovării intereselelor sale comerciale simptomatice. Astfel, interesele sale primau în defavoarea micilor state independente, cărora li se impunea ştirbirea demnităţii şi a suveranităţii naţionale, dar care vor depune eforturi considerabile pentru combaterea acestei realităţi.

După Congresul de la Berlin a urmat o nouă regrupare a statelor europene. Birmarck - urmărind a izola Franţa -, a încheiat cu Austro-Ungaria un tratat de alianţă în anul 1879, îndreptat împotriva Rusiei (stipula chiar articolul). Din acest moment, dar mai ales din anul 1880, când se recunoştea pe plan internaţional independenţa României, s-a iniţiat o luptă susţinută a diplomaţiei româneşti pentru stabilirea principiului de liberă circulaţie pe Dunăre. Pentru ca viziunea sa să fie luată în considerare, România trebuia să învingă punctul de vedere al Austro-Ungariei secondată de Germania, perspectivă onorabilă şi encomiastică, însă dificil de susţinut. De asemenea, Franţa - sprijinitoarea românilor prin excelenţă în veacul al XIX-lea - a ieşit cu prestigiul diplomatic diminuat după războiul franco-prusac şi a decăzut într-o putere de rangul II. Influenţa sa nu mai era atât de evidentă, iar pentru ca la rândul ei să fie susţinută în campania întreprinsă pentru cuceriri coloniale (Tunis şi Algeria), va fi alături de interesele Austro-Ungariei.

---

[497] Corneliu Mihail Lungu, *Transilvania în raporturile româno-austro-ungare(1876-1886),* Bucureşti, 1999, p.200-201.
[498] *C.E.D. şi opera sa*…, p.30.

România, prin diplomaţii săi, indica şi evidenţia importanţa intereselor sale ca ţară riverană, însă a conştientizat faptul că principiul egalităţii în drepturi între aliaţii mari şi mici era ignorat. De asemenea, se manifesta o inegalitate de tratament în C.E.D., delegatul român fiind discriminat, neputând deţine preşedinţia Comisiei. „Victimizarea" României se origina în percepţia luptei permanente dintre marile puteri şi noile state, discrepanţă evidentă, însă reflectată în neputinţa României de a se impune şi de a-şi afirma punctul de vedere.

Preponderenţa unei singure puteri ar fi putut constitui un permanent focar de dispute şi divergenţe cu statele riverane, precum şi un mijloc constant de presiune, România fiind lezată pentru că suveranitatea sa nu era respectată, iar pe teritoriul său fiinţau organisme internaţionale cu statut independent cum era Comisia Europeană. Dogmele politicii externe româneşti erau promovarea principiului libertăţii de navigaţie, menţinerea păcii prin cultivarea de relaţii bune cu vecinii şi cu restul puterilor europene, atitudine dictată de necesitatea consolidării tânărului stat român, precum şi asigurarea securităţii statelor riverane. Cu toate că principiile nobile urmărite de România erau necesare, aceasta a fost pusă de nenumărate ori în situaţii limită, izolată şi exploatată, în dauna politicii sale. A fost ignorată de multe ori, opinia sa nu numai că n-a prelevat, dar nici n-a fost auzită. Referitor la Dunăre, Nicolae Iorga afirma : „Un râu … un drum care merge. El e a celor cari se poartă mai mult pe dânsul. Vrem Dunărea? Să lucrăm, să economisim, să acoperim marele râu cu vase ducând produsul muncii naţionale. Atunci ea se va găsi de fapt supt steagul nostru, care-i va stăpâni mândru valurile"[499]. Reacţiile de revoltă şi protest erau veridice, însă un organism care exista de 3 decenii, care investise în amenajarea şi îmbunătăţirea condiţiilor de navigaţie şi care reglementase sistemul de navigaţie, nu-şi putea înceta activitatea datorită capriciilor României. Ceea ce ar fi fost dezirabil, ar fi fost o comunicare constantă şi o conlucrare permanentă între această instituţie şi autorităţile locale.

[499] Nicolae Iorga, *op.cit.*, p.15.

După recunoaşterea independenţei României din februarie 1880, Republica Franceză a dat naţiunii române o mărturie a sentimentelor sale de prietenie, declarându-se gata a intra în relaţii diplomatice regulate cu guvernul princiar. În consecinţă şi-a trimis reprezentantul Ducros-Aubert în calitate de trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar. Acesta sosea la Bucureşti pe 9 martie şi a fost primit cu o deosebită bunăvoinţă şi deferenţă în audienţă privată de prinţul Carol în 11 martie, pentru a remite scrisorile de creanţă, de investire în funcţie. A luat cunoştinţă de problemele majore ale României, dintre care chestiunea Dunării ocupa un loc predilect la momentul respectiv. A constatat - concluzia fiind transmisă ministrului francez de externe -, că punctul de vedere al reprezentanţilor austrieci, nu corespundea cu opinia împărtăşită oficial de membrii guvernului român, care erau nemulţumiţi de conduita puterilor într-o problematică ce-i incumba direct.

Într-un document din 3 aprilie 1880 se preciza faptul că Austro-Ungaria era interesată din ce în ce mai mult de România şi implicit pentru Dunărea românească din considerente comerciale, secondate de acapararea influenţei politice. S-au înregistrat demersuri realizate de aceasta pentru a obţine din partea României promisiunea unei acţiuni concertate în cazul în care un incident va ridica complicaţii cu Rusia, iar la rândul său Austro-Ungaria se angaja în acelaşi sens. În acelaşi timp, cabinetul vienez a cultivat relaţii de intimitate cu cel berlinez, asigurându-şi un aliat în cazul unei confruntări cu Rusia.

Austro-Ungaria provoca nemulţumirea României, atât datorită chestiunii mult discutate a Dunării, cât şi din cauza românilor transilvăneni asupra cărora se manifesta arbitrariul autorităţilor. După apropierea celor două ţări germane, în România s-au stabilit două curente politice. De partea rusă figurau principalii membrii ai Partidului Conservator, care au depus eforturi susţinute în vederea ralierii la opţiunea lor a lui Carol şi a Elisabetei, iar de cealaltă parte se situau oamenii Partidului Liberal, care se aflau la putere. S-au manifestat anumite ezitări

la Bucureşti, ceea ce a îndemnat Germania să considere util a-şi acredita fără întârziere ministrul său în România.

Personalităţile politice marcante ale României, militau pentru apropierea sinceră şi durabilă de Austro-Ungaria, încredinţaţi fiind că aceasta din urmă va fi mai docilă cu doleanţele româneşti, însă au constatat mai târziu că s-au înşelat în aşteptările lor. În chestiunea Dunării, imperiul dualist nu a menajat nici o clipă interesele riveranilor şi implicit ale României, ci a căutat prin diverse mijloace să-şi impună hegemonia şi la Dunărea de Jos.

Traficul maritim cel mai important avea loc pe partea inferioară a fluviului şi nu prin Porţile de Fier, prin care în perioadele cu ape scăzute nu puteau trece decât vase lejere, iar în apele adânci nu se putea trece fără a întâmpina pericole. Austro-Ungaria era în comunicare imediată cu Dunărea Inferioară în comparaţie cu statele din Occident. Industria şi comerţul Franţei, Angliei, Italiei, transportau prin Marea Mediterană, Marea Neagră şi Dunărea de Jos, produsele lor în România, Serbia şi Bulgaria la un preţ mai scăzut ca Austro-Ungaria. În acest fel, industria austriacă - în ciuda progreselor pe care le-a cunoscut în domeniul comercial -, nu era capabilă să lupte contra industriei occidentale şi se vedea depăşită de concurenţă. Occidentul - care de altfel era adeptul liberului schimb -, avea un interes vital în libera navigaţie pe Dunăre, principiu în favoarea căruia milita cu fervenţă. Austro-Ungaria aparţinea într-un procentaj ridicat taberei statelor protecţioniste, iar veleităţile sale hegemonice la Dunărea de Jos constituiau un obiectiv esenţial de politică externă. Interesele comerciale s-au dovedit a fi legate ordinar de preocupările şi avantajele politice, deoarece influenţa politică a unui stat este în general conexă acţiunii sale industriale şi comerciale. Marile Puteri au declarat încă din perioada Tratatului de la Paris (30 martie 1856, articolele 15-19) că libertatea navigaţiei pe Dunăre reprezenta un drept european şi

au plasat-o sub garanția lor colectivă[500]. Cu toate acestea, monarhia dualistă a subminat atât cât i s-a permis controlul european şi a continuat să domine sectorul Dunării dintre Porțile de Fier şi mare, în pofida faptului că nu era riverană şi nu dispunea de astfel de drepturi. Pe parcursul secolului al XIX-lea până la prima coflagrație mondială „tous les travaux sur le grand fleuve (…), avait eu pour but de favoriser l'essor économique du monde germanique vers la Mer Noire et l'Orient"[501]. S-au profilat şi premisele unui proiect maximal, menit a unifica din punct de vedere economic Europa de Orient „un bloc économique compact, allant de la Belgique jusqu'à Bagdad"[502].

Principiul liberei circulații pe Dunăre părea a fi apreciat de Austro-Ungaria, care intenționa să-l utilizeze în beneficiul său limitându-i semnificația, întrucât spre Orient se deschideau veritabilele debuşee pentru industria şi comerțul său şi spre Peninsula Balcanică se îndrepta tot efortul acțiunii sale politice. Însă interesele Occidentului şi ale statelor riverane de la Dunărea de Jos pentru care acest fluviu reprezenta calea de schimb predilectă pentru produsele comercializate, urmăreau ca această libertate să fie întreținută şi să nu avantajeze scopurile exclusiviste ale unei singure puteri. Această chestiune trebuia soluționată de manieră a nu suscita susceptibilitățile Occidentului, ci de a concilia pe cât posibil toate interesele. Totodată, problematica trebuia reglementată astfel încât să nu întâmpine rezervele Principatelor riverane în aval de Porțile de Fier şi în particular ale României - riverană principală -, dar nici obiecțiile statelor occidentale pentru care Dunărea de Jos a devenit o arteră de transport sau trafic internațional esențială, plasată de Tratatul de la Paris sub garanția colectivă a Europei şi sub

[500] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 69/47, (Corespondență politică, 1880, tom 3), Memoriu adresat (în decembrie 1880) lui Ion Bălăceanu, reprezentantul României la Viena privind art. 55 din Tratatul de la Berlin sau libera circulație la Dunărea de Jos, cadrul 362.
[501] G. Demorgny, *op.cit*., p.5 (toate lucrările efectuate pe marele fluviu au avut ca obiectiv favorizarea progresului economic a lumii germane spre Marea Neagră şi Orient).
[502] *Ibidem*, (un bloc economic compact, mergând din Belgia până în Orient).

controlul comisiei create prin articolul 55 al Tratatului de la Berlin din 1878[503]. Dispoziţiile acestui din urmă tratat urmăreau ca traficul dunărean să nu fie exercitat unilateral prin manevrele antamate de o singură putere, deoarece principiul libertăţii excludea atât monopolul politic cât şi cel comercial. Acest principiu democratic instituia egalitatea între toate puterile, care dobândeau acelaşi drept de navigaţie, deşi România ar fi trebuit să fie „primul dintre egali" pe această porţiune a Dunării de Jos. Teza românească încerca să promoveze interesele noului stat independent, care uzitând de argumente justificatoare, avansa principii moralizatoare, etice şi democratice. Ceea ce combătea prin toate mijloacele de care dispunea, era minimalizarea efectelor combinaţiilor Austro-Ungariei, ale cărei manevre îngreunau libertatea circulaţie a vapoarelor aflate sub alte pavilioane. România milita pentru menţinerea garanţiei puterilor europene şi minimalizarea efectelor influenţei austro-ungare.

Garanţia europeană se împotrivea acaparării intereselor comerciale de o singură putere. Europa a încuviinţat realizarea deliberărilor României, Bulgariei, Serbiei pentru elaborarea unui regulament, care să apere drepturile riveranilor, în detrimentul acţiunilor energice ale Austro-Ungariei. Germania infirma ralierea la propensiunile dominatoare asumate de aliata sa, astfel încât Bismark îşi exprima la 4 iulie 1880 opinia conform căreia ideea încetăţenită că „Dunărea reprezenta marea arteră comercială germană cu Orientul se odihneşte pe o ficţiune"[504]. Deşi Germania susţinea oficial un dezinteres vizavi de această porţiune a fluviului, bunăvoinţa şi suportul său se îndreptau spre Austro-Ungaria, din considerente politice rezultate din intensificarea relaţiilor dintre cele două puteri şi încheierea tratatului din 1879.

Rusia nu reprezenta nici ea în aparenţă un impediment şi nu manifesta în acest context veleităţi hegemonice din punct de vedere comercial întrucât prin

[503]D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 69/47, (Corespondenţă politică, 1880, tom 3), Memoriu adresat (în decembrie 1880) lui Ion Bălăceanu, reprezentantul României la Viena privind art. 55 din Tratatul de la Berlin sau libera circulaţie la Dunărea de Jos, cadrul 363.
[504] *Ibidem*.

Odessa aveau loc exporturile cele mai considerabile ale produselor sale. Turcia afişa şi ea o nonşalanţă oficioasă vizavi de problematica dunăreană, şi încerca să se menţină pe linia de plutire, dată fiind situaţia politică sensibilă în care se afla. Era conştientă că pentru a-şi continua existenţa, se impunea a recurge la concesii în schimbul unor garanţii compensatorii sau pentru a-şi asigura securitatea.

Austria reprezenta „definiţia" interesului prin excelenţă, existând voci care asimilau în mod eronat Dunărea unui fluviu austriac. Tentativele de promovare prin intermediul segmentului politic a acestui drept legitim de însuşire arbitrară şi abuzivă a libertăţii navigaţiei la Dunărea de Jos în beneficiul traficului său, nu a determinat decât o reacţie potrivnică acerbă a statelor riverane, care deplângeau dictatura impusă de monarhia dualistă[505].

Politica exercitată de Ungaria s-a dovedit a fi mai nesinceră decât aceea a Austriei, căci, dacă prin lucrările costisitoare de la Porţile de Fier (canalul Porţilor de Fier a fost inaugurat în 1896 de către Ungaria), ea nu a reuşit să înlăture obstacolele naturale, în schimb, prin Regulamentele de navigaţie şi taxele ce le-a impus aici, a contribuit la crearea unor impedimente de natură politică[506]. Colonelul Pencovici - delegatul României în C.E.D. -, afirma într-un memoriu adresat lui Vasile Boerescu, ministrul de externe: „Pentru noi, cestiunea cum se spune nu este numai o afacere de reglementare a Dunării, o afacere numai economică sau de cereri drepte (…) pentru noi e o cestiune de existenţă."[507].

Austro-Ungaria urmărea o extinderea influenţei sale la Dunărea de Jos după Tratatul de la Paris (1856). În 1857 ea a prezentat un proiect de regulament (7 noiembrie), care a fost semnat la Viena de 4 state, dar refuzat la Paris în 1858 de puterile reunite la Conferinţă. Acum, la mai bine de două decenii, reglementările vechiului proiect deveneau resurgente. Dacă ar determina obstrucţionarea accesului navelor, vapoarelor sau ambarcaţiunilor aflate sub

[505] *Ibidem,* cadrul 364.
[506] Gr. Antipa, *op.cit.,* p.106; G. Demorgny, *op.cit.,* p.5 .
[507] Şerban Rădulescu-Zoner, *Dunărea,Marea Neagră şi Puterile Centrale (1878-1898),* Cluj-Napoca, 1982, p.103.

pavilionul altor naţiuni la Dunărea de Jos prin taxe excesive şi arbitrare, ea ar beneficia de diminuarea frecvenţei acestora în apele României şi ale celorlalţi riverani. Ar impune în mod gradual României să exporte produsele sale agricole prin căile ferate ale Ungariei şi Austriei, care au exercitat presiuni pentru ca joncţiunea cu reţeaua de căi ferate să se efectueze rapid şi fără costuri prea ridicate din partea autorităţilor române. Importurile produselor manufacturiere ale României din Occident ar deveni foarte costisitoare şi s-ar afla la discreţia Austro-Ungariei, care ar recurge la elaborarea unor preţuri net superioare propriilor produse şi imposibil de comercializat. Concurenţa neloială ar fi pernicioasă atât României cât şi Occidentului, care nu ar mai găsi aici o piaţă de desfacere favorabilă, ci aceasta ar deveni un teritoriu în care s-ar manifesta cu predilecţie privilegiile monarhiei dualiste, prin consumul predilect al produselor propriei industrii. În acest mod ar obţine monopolul absolut la Dunărea de Jos, iar România ar fi nevoită să se conformeze noului regim[508].

În sesiunea din primăvara anului 1880, delegaţia austro-ungară în C.E.D., secondată de cea germană şi italiană au prezentat un anteproiect al Regulamentelor de navigaţie, poliţie fluvială şi de supraveghere între Porţile de Fier şi Galaţi în care poziţia Austro-Ungariei era exprimată oficial şi împărtăşită de celelalte două delegaţii care i s-au alăturat. În acest proiect s-au dovedit relevante mai ales articolele despre aplicarea Regulamentului, despre Comisia mixtă şi sarcinile ei[509].

La iniţiativa Franţei şi Angliei s-a refuzat anteproiectul, care extindea controlul Austro-Ungariei asupra Dunării de Jos, şi s-a decis ca regulamentul să fie elaborat conform Tratatului de la Berlin, astfel evitându-se violarea art.55 al cărei text dispunea:

---

[508] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 69/47, (Corespondenţă politică, 1880, tom 3), Memoriu adresat (în decembrie 1880) lui Ion Bălăceanu, reprezentantul României la Viena privind art. 55 din Tratatul de la Berlin sau libera circulaţie la Dunărea de Jos, cadrul 364.

[509] Gheorghe N. Căzan, Şerban Rădulescu-Zoner, *România şi Tripla Alianţă (1878-1914),* Bucureşti, 1979, p.62; Ioan-Alexandru Suciu, *op.cit.*, p.105 .

1. Reglementările de navigaţie, poliţie şi supraveghere, trebuie elaborate şi votate de Comisia Europeană întreagă incluzând şi România, Bulgaria şi Serbia.
2. Executarea acestor reglementări va fi încredinţată statelor riverane, iar în ce le priveşte, Comisia internaţională de la Galaţi va supraveghea executarea în conformitate cu reglementările[510].

Executarea regulamentului a fost plasat sub autoritatea COMISIEI MIXTE, în care Austro-Ungaria, Bulgaria, România şi Serbia să fie reprezentate de un delegat, iar din partea C.E.D., să fie numit prin rotaţie câte un delegat pe o perioadă temporară de 6 luni. Articolul 55 n-a prevăzut o instituţie de acest gen. Austro-Ungaria reclama pentru ea dreptul de supraveghere şi considera legitim ca misiunea referitoare la executarea şi punerea în aplicaţie a reglementărilor cu privire la poliţie şi navigaţie să fie executate tot de ea. Prin stratagema pe care a elaborat-o, Austro-Ungaria „devenue maîtresse du danube supérieur, a cherché à remplacer sur le fleuve inférieur le contrôle européen, par un syndicat de délégués riverains, sous l'autorité d'un délégué autrichien"[511].

Articolul 4 formulat de anteproiect, era semnificativ din perspectiva austro-ungară şi revela în mod evident intenţiile sale de monopolizare a Dunării de Jos, prin posibilitatea de control a noii instituţii propuse: Comisia Mixtă urma a fi prezidată de delegatul Austro-Ungariei, ale cărui hotărâri urmau a fi luate cu majoritate de voturi, iar în caz de partaj, votul preşedintelui ar fi fost preponderent. Austro-Ungaria dorea prin acest demers să-şi asigure posibilitatea permanentă de influenţă şi coordonare a Comisiei Mixte, care absorbea atribuţiile Comisiei Europene de la Galaţi, în detrimentul riveranilor, dintre care cel mai semnificativ din punct de vedere a întinderii fluviului, era România (riverană pe întreg

[510] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 69/47, (Corespondenţă politică, 1880, tom 3), Memoriu adresat (în decembrie 1880) lui Ion Bălăceanu, reprezentantul României la Viena privind art. 55 din Tratatul de la Berlin sau libera circulaţie la Dunărea de Jos cadrele 365-367.
[511] G. Demorgny, *op.cit.,* p.8.

parcursul Dunării avut în vedere pe malul stâng, dar şi pe malul drept începând cu Silistra)[512].

Articolul 124 al anteproiectului conţinea următoarea referinţă, respectiv menţiunea că regulamentul ar putea fi modificat conform necesităţilor Comisiei Mixte a Dunării. Austria putea conserva această situaţie pe termen nedefinit, deşi conform Conferinţei de la Londra (1871) puterile Comisiei internaţionale de la Galaţi expirau pe 24 aprilie 1883. Era o încălcare flagrantă a Tratatului de la Berlin[513].

Colonelul Pencovici îşi manifesta dezaprobarea pentru existenţa unei astfel de instituţii hibride, creată din considerente subiective: „Sub simplul articol care prevede o comisie mixtă din care Austria neriverană să facă parte, se cuprinde toată cestiunea viitorului nostru ca stat şi ca naţiune; Dunărea este pentru noi singura legătură politică cu Europa şi mai cu seamă stăpânirii ei datorim (…) interesul politic ce putem crea în concertul european”[514]. Reacţia antagonică a reprezentantului român survine pe fondul nejustificării întemeierii unei alte comisii, care să o substituie pe cea existentă deja şi eficientă prin activitatea sa. El puncta totodată şi valoarea acestui fluviu din perspectivă românească.

Prinţul Carol s-a arătat încrezător în viitorul României şi în posibilitatea acesteia de a soluţiona eficient şi favorabil problema Dunării, opinând într-un discurs susţinut la 15 noiembrie 1880: „Chestiunea reglementării libertăţii de navigaţie pe Dunărea Inferioară va fi rezolvată curând de Comisia Europeană de la Galaţi. Guvernul meu, cunoscând marile interese pe care le are România pe acest fluviu, va şti să le susţină şi să le apere în acord cu textul tratatelor şi principiul libertăţii navigaţiei”[515].

---

[512] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 69/47, (Corespondenţă politică, 1880, tom 3), Memoriu adresat (în decembrie 1880) lui Ion Bălăceanu, reprezentantul României la Viena privind art. 55 din Tratatul de la Berlin sau libera circulaţie la Dunărea de Jos, cadrele 366-367.
[513] *Ibidem*.
[514] Ş. Rădulescu-Zoner, *op.cit.,* p.103-104.
[515] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 69/47, (Corespondenţă politică, 1880, tom 3), Bucureşti 15 noiembrie 1880, cadrul 414.

Dispoziția conform căreia în cadrul Comisiei Mixte, Austro-Ungaria prezida perpetuu şi preponderent era contrară spiritului şi textului Tratatului de la Berlin şi periclita atât securitatea, suveranitatea cât şi interesele comerciale ale României, însă contravenea totodată şi obiectivelor europene. Pentru navigația pe fluviile ce traversau mai multe state, Congresul de la Viena a dispus concretizarea anumitor decizii aplicate şi în cazul Dunării, însă doar Tratatul de la Paris (1856) a reglementat libertatea navigației tuturor pavilioanelor pe parcursul Dunării de Jos, iar această regularizare făcea parte din dreptul public european şi era plasată sub garanția puterilor semnatare. Comisia Europeană, alcătuită din delegații marilor puteri avusese drept sarcini esențiale atât degajarea gurilor Dunării de bancurile de nisip cât şi dispunerea părții inferioare a fluviului în cele mai bune condiții posibile de navigație. Aceasta a realizat lucruri admirabile, care au deschis fluviul tuturor pavilioanelor şi merita simpatiile țărilor limitrofe şi recunoştința comerțului lumii întregi.

Comisia Riveranilor nu a făcut acelaşi lucru. Misiunea principală a acesteia era de a face să dispară obstacolele care îngreunau circulația pe această mare arteră europeană şi de a asigura perfecta sa navigabilitate pe întregul său parcurs. Comisia statelor riverane - reunită la Viena, sub preşedinția Austriei - în loc de a conchide şi a finaliza opera încredințată, a realizat contrariul, sprijinindu-se pe pretenția dreptului exclusiv al riveranilor de a face cabotaj (navigație de-a lungul coastelor). Ea s-a dorit a reprezenta un instrument care să obstrucționeze, dacă nu să exclude literalmente pavilioanele celorlalte puteri.

Activitatea sa care era dominată de ideea de a asigura Austriei posesiunea întreagă a Dunării Superioare, aceasta permițându-i participarea la navigația pe partea inferioară a fluviului şi de a-i facilita accesul şi achiziționarea de drepturi şi privilegii particulare şi exclusive. Astfel, din aceste considerente concludente, s-a conchis că sarcinile cu care era investită Austro-Ungaria, nu corespundeau cu

principiul fundamental al libertății pe Dunăre. Din anul 1858 Comisia Riverană n-a mai funcționat[516].

La Congresul de la Berlin, marile puteri - preocupate de a restitui pacea lumii -, nu au văzut în chestiunea Dunării decât o chestiune secundară de reglat, un apendice la reglarea diferendelor şi marilor transformări teritoriale. Guvernul rus a subliniat cu emfază că luarea Basarabiei - care a fost încredințată Principatelor Române prin Tratatul de la Paris (1856) -, tocmai „pentru mai buna asigurare a libertății pe Dunăre", nu amenința cu nici o restricție această libertate, astfel, această concesie acordată apărea drept legitimă şi pacifistă[517]. Nici în textul documentului, nici în protocolurile Congresului, nu se specifica nimic care să indice intenția Austriei în acea epocă, fie de a menține Comisia riverană în forma inițială, fie de a-i substitui o alta cum ar fi Comisia Mixtă. Astfel, principiul de a-i atribui preşedinția cu votul preponderent în cadrul noii instituții preconizate, respectiv Comisia Mixtă, de care este vorba în anii '80 ai secolului al XIX-lea, n-a putut să fie indus de Congresul de la Berlin, conchidea teza susținută de partea românească. Toate pretențiile şi exigențele reclamate de Austro-Ungaria erau în consecință, antagonice tratatelor încheiate anterior, al căror text nu concepea mai multe interpretări sau nuanțări. Stabilirea unei Comisii Mixte nu făcea altceva decât să-i asigure marelui vecin din vest poziția hegemonică şi la Dunărea de Jos[518].

Congresul de la Berlin nu a dispus şi nu a urmărit ca atribuțiile şi responsabilitățile C.E.D. să fie diminuate de crearea unei noi comisii, fie ea şi mixtă, aparent favorizată de prezența în cadrul ei a riveranilor, direct interesați de principiul libertății navigației. Concluzia emisă nu putea fi decât una, aceea conform căreia, Comisia Mixtă – în beneficiul căreia diplomația austro-ungară

[516] *Ibidem*, Comunicat privat (decembrie 1880), Notă asupra regimului internațional al Dunării şi propunerile Austriei – Mihail Kogălniceanu, ministrul României la Paris, cadrul 481.
[517] *Ibidem*, cadrul 482.
[518] *Ibidem*.

acționa intens – se dovedea a fi doar o inovație inutilă şi contrară tratatelor, injustificabilă şi periculoasă pentru securitatea porțiunii fluviului avută în vedere.
Inutilă – nici o misiune nu i se atribuia care nu aparținea deja altor instituții şi care să nu fi fost inserată şi reglementată de alte tratate;
Contrară – nimic în textele tratatelor nu îi autoriza înființarea şi activitatea ulterioară;
Injustificabilă – atenta asupra dreptului de suveranitate a statelor de la Dunărea de Jos, principiu la care noile structuri statale se sensibilizau extrem de facil;
Periculoasă – discredita rezultatele simptomatice obținute anterior de activitatea diplomației europene[519].

Dacă Europa subscria la crearea noii instituții hibride, culpabilizarea fățişă şi directă a acesteia de către România nu mai suferea îndoieli. Prin acest demers puterile contribuiau în mod direct şi conştient la diminuarea libertății navigației pe Dunăre, principiu consacrat şi îmbrățişat de politica promovată de riverani. Austro-Ungaria era suspectată de intenția îngrădirii acestui deziderat contrar intereselor politice şi comerciale. România s-a conformat obligațiilor atribuite ei de către Congresul de la Berlin şi le-a asumat, indiferent cât ar fi fost de dureroase, însă împotriva art. 55, protesta fervent. Aici se impune o mică paranteză, întrucât în privința angajamentului României vizavi de evrei, luat la Berlin, aceasta a recurs la un subterfugiu de temporizare şi tergiversare a soluționării chestiunii în conformitate cu principiul articolului 44. Prin menținerea articolului 55 şi aplicarea textuală şi loială a acestuia - fără abateri de la precizările inserate -, se asigura pacea pe Dunăre, pacea în Orient, însă modificarea într-un sens contrar şi avantajarea exclusivă a unei puteri, producea încălcarea drepturilor şi intereselor micilor state. Prin susținerea exclusivismului fluvial se întreținea agitația permanentă, existența unui diferend constant şi conflict de interese

[519] *Ibidem*, cadrul 482-483.

susceptibil a determina complicaţii, a periclita securitatea zonei, la conservarea căreia Europa a participat cu atâtea sacrificii[520].

Sesiunea C.E.D. din toamna anului 1880 s-a deschis în împrejurări în care raportul de forţe existent se stabilise în favoarea Austro-Ungariei, care era foarte aproape de îndeplinirea doleanţelor sale.

La 3/15 decembrie 1880, colonelul Pencovici informa Bucureştiul de faptul că delegaţii C.E.D. au adoptat aproape în unanimitate propunerea austro-ungară de creare a unei Comisii Mixte din care să facă parte şi Austro-Ungaria, iar preşedinţia să fie încredinţată comisarului austro-ungar. Pentru proiectul austro-ungar au votat delegaţii Austro-Ungariei, Germaniei, Angliei, Franţei, Rusiei, Serbiei şi Italiei, fără ca proiectul expus de Pencovici să fi fost discutat[521]. Reprezentantul României a continuat în aceste circumstanţe nefavorabile să-şi menţină poziţia însuşită anterior promovânt opoziţia vizavi de un astfel de demers, acţionând cu zel şi fervoare „qui ont peut être dépassé la mésure”[522].

Cu toate că, reprezentantul Franţei din C.E.D. a votat pentru susţinerea proiectului austro-ungar, ministrul plenipotenţiar francez la Bucureşti se exprima în neconcordanţă cu acest vot. Astfel, el considera că instituirea Comisiei Mixte propusă pentru supravegherea navigaţiei între Galaţi şi Porţile de Fier părea a fi „une manoeuvre ayant pour but de mettré dans des mains Autrichiennes, une action presque exclusive sur cette partie du fleuve”[523] şi de asemenea constituia un atac voalat contra C.E.D. cu sediul la Galaţi. Chiar şi ministrul de externe francez, Hilaire, a transmis salutări guvernului României şi lui I.C. Brătianu în numele preşedintelui Republicii Franceze şi a tuturor membrilor Cabinetului francez, şi a reamintit verbal sentimentele de simpatie ce apropiau cele două ţări.

---

[520] *Ibidem*.
[521] Gh.N. Căzan, Ş. Rădulescu-Zoner, *op.cit*., p.67.
[522] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 69/47, (Corespondenţă politică, ianuarie-iunie 1881, vol. 4), Bucureşti 14 ianuarie 1881, Ducros-Aubert către Barthélemy St. Hilaire, cadrul 24 (care, probabil au depăşit măsura).
[523] *Ibidem*, (o manevră care avea scopul de a plasa în mâinile austriecilor o acţiune aproape exclusivă în această parte a fluviului); Arhivele Ministerului Afacerilor Externe Paris (Quai d'Orsay) (în continuare A.M.A.E. Paris), Corespondenţă politică (ianuarie-iunie 1881), Vol.4, Ducros-Aubert către Saint Hilaire, fila 24.

Susținerea de către 2 sau mai mulți reprezentanți ai aceleiaşi națiuni a unor poziții antagonice, nu este recomandabilă, mai ales în astfel de circumstanțe de politică externă, când se impune o politică unitară şi constantă. Se presupune că o țară este condusă de o voință comună mai ales la nivelul înalt al hotărârilor de politică externă. Din acest context reiese în mod evident că, deşi se declarau a fi alături de România la nivel verbal şi oficial, autoritățile franceze acționau contrar aserțiunilor formulate pentru că delegatul francez în C.E.D. a primit instrucțiuni să voteze în sensul în care a făcut-o, nepermițându-şi să realizeze acest demers pe cont propriu. Diplomația presupunea existența concomitentă a unor asemenea abordări, contrare în esență, dar care evidențiau intenția Franței de a nu aliena simpatiile nici unei puteri europene şi perpetuarea unei politici prudente şi echidistante, cel puțin în aparență.

C.E.D. a decis în şedința din 4 ianuarie 1881 să nu discute decât formal şi să nu voteze definitiv asupra chestiunilor reglementării navigației, poliției fluviale şi supravegherii părții Dunării cuprinse între Porțile de Fier şi Galați, însă a dispus elaborarea unui serviciu preparativ, luând drept ghid vechiul anteproiect austro-ungar din 1880. Lucrările au fost încheiate pe 2 februarie, însă dezbaterea definitivă şi redactarea finală au fost remise sesiunii de primăvară, care urma a avea loc în aprilie 1882. Aceste deliberări nu ofereau decât un caracter de opinii personale exprimate activ, dar lăsau percepția mai mult sau mai puțin evidentă asupra poziției ulterioare la care diferitele guverne subscriau.

Comisarii puterilor păreau să subscrie la formula propusă de reprezentanții Franței şi Angliei în cadrul reuniunii plenare din 1 iunie 1880, respectiv „La navigation est entièrement libre sur toute la partie du Danube comprise entre les Portes de Fer et Galatz. Les bâtiments marchands et tous les pavillions y éffféctueront librèment le transport des passagers et des marchandises où le rémorquage sous les conditions de parfaite égalité stipulées par l'article 16

du traité de Paris"[524]. Franța nu a subscris la sugestia delegatului român, secondat de cel rus, prin care intenționa să includă în Regulamentul de navigație dispoziția conform căreia în aval şi în amonte de Porțile de Fier, navigația să fie tot liberă[525].

Guvernul austro-ungar se confruntase cu opoziția formulată de mai mulți delegați la unele din reclamațiile sale avansate în „interesul general" al navigației, astfel încât s-a interogat asupra conduitei ulterioare pe care s-o adopte. Se profilau două situații, fie îşi menținea punctele de vedere expuse cu riscul de a lăsa negocierile infructuoase, fie alegea o cale mediană, a compromisului minim asumat sau a concilierii deghizate. A ales ultima propunere, însă declarându-şi susținut datoria de a se ralia unei opere fertile din punctul său de vedere, transpusă în realitate prin stabilirea şi menținerea ordinii, securității şi intereselor navigației[526].

C.E.D. a votat anteproiectul de 2 ori însă fără rezultat pozitiv. Deşi au existat voci acuzatoare, care au insinuat că era un proiect austro-ungar datorită preponderenței pe care această parte o câştiga în caz de accept, totuşi aceste aluzii nu erau în totalitate întemeiate, întrucât acesta a fost elaborat de un comitet special în virtutea unui mandat al Comisiei. Guvernul Imperial şi Regal s-a abținut de a reveni formal asupra anteproiectului datorită reacțiilor pe care le-a provocat. Totodată a considerat de bun augur adoptarea unei direcții conciliatoare şi era gata să accepte ca bază a înțelegerii definitive proiectul elaborat de C.E.D. sub rezerva unor anumite modificări. Chestiunile asupra cărora se insista în acest din urmă proiect erau de o dublă natură: chestiuni generale şi tehnice. Cele generale

[524] A.M.A.E. Paris, Corespondență politică (ianuarie-iunie 1881), Vol.4, Bucureşti 22 februarie 1881, baronul Haymerlé, ministrul de externe, către contele de Beust, ambasadorul Austro-Ungariei la Paris, fila 49 (Navigația este pe deplin liberă pe sectorul Dunării cuprins între Porțile de Fier şi Galați. Ambarcațiunile sau vasele negustoreşti sub orice pavilion vor efectua liber transportul de pasageri şi de mărfuri sau remorcare în condițiile de perfectă egalitate stipulate de articolul 16 al Tratatului de la Paris).
[525] *Ibidem*.
[526] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 69/47, (Corespondență politică, ianuarie-iunie 1881, vol. 4), Viena 9 februarie 1881, baron Haymerlé, ministrul afacerilor externe, către Beust, ambasadorul Austro-Ungariei la Paris, cadrul 47.

preocupau Comisia Mixtă şi interesul european care reclama o conlucrare şi colaborare europeană în problematicile de interes comun[527].

Delegatul britanic a condiționat adeziunea sa la crearea noii instituții atât de controversate (Comisia Mixtă), cu principiul garantării libertății de navigație pe Dunăre între Porțile de Fier şi Galați. Acesta se impunea a fi asigurat formal în regulament. Chestiunile tehnice precum şi organizarea inspectoratului, podurilor, tranzitului etc., nu prezentau mari dificultăți din perspectiva comisarilor. Delegații păreau să subscrie la libertatea navigației în formula propusă de reprezentanții Franței şi Marii Britanii în şedința din 7 iunie 1880. Franța concorda pe 4 august 1880 cu inserarea în regulament a unei dispoziții care consacra această libertate a navigației. Acest enunț rezidă din principiul elaborat de tandemul Franța/Anglia:

„Navigația este în totalitate liberă pe porțiunea Dunării cuprinsă între Porți şi Galați. Navele, vasele, sub toate pavilioanele au libertatea de a transporta pasageri şi mărfuri, sub remarca de a avea legalitate conform articolului 16 stipulat în tratatul de la Paris”[528].

„Ne alăturăm părerii emise de delegatul român la care s-a raliat cel rus, să se insere în regulament o stipulație conform căreia atât în amonte cât şi în aval de Porțile de Fier, navigația să fie la fel de liberă”[529].

Poziția Franței era semnificativă şi revelatoare din perspectiva guvernului român, cu atât mai mult cu cât se susținea teza promovată de acesta în chestiunea libertății navigației pe fluviu. Se reclama de asemenea ca normalizarea navigației pe sectorul fluvial cuprins între Porțile de Fier şi Galați să fie reglementată de C.E.D., asistată şi secondată în hotărâri de reprezentanții statelor riverane. Delegații aveau datoria de a subscrie la reglementările editate sau pe cale de a se edita pentru partea Dunării în aval de Galați. Existența Comisiei Mixtă a fost acceptată de toți comisarii cu excepția celor din România şi Bulgaria. Primul s-a pronunțat contra oricărei comisii şi a propus executarea de către statele riverane

[527] *Ibidem*, cadrul 48.
[528] *Ibidem*, cadrele 48-49.
[529] *Ibidem*, cadrul 49.

însele a reglementărilor pe care Comisia Europeană era chemată a le redacta. Al doilea a articulat un refuz categoric al admiterii Austro-Ungariei în Comisia Mixtă şi a admis în componența acesteia doar delegații celor 3 state riverane, care erau îndreptățite în acest sens[530].

Barrère mărturisea ministrului de externe francez că s-a menținut pe o poziție moderată şi prudentă, proprie unei națiuni neriverane şi concorda cu reglementările anteproiectului austriac, însă îşi condiționa aderarea de acceptul delegatului englez. Totuşi manifesta rezerve în privința diplomației austriece, care uzita 2 metode coercitive sau discriminatorii „la restriction de la liberté de navigation, le vote prépondèrant dans la Commission Mixte"[531]. Cu atât mai culpabilă s-a dovedit poziția ulterioară a reprezentantului francez, cu cât realizase intențiile monarhiei dualiste, apoi a elaborat un proiect discutabil şi controversat, ce susținea veleitățile Austro-Ungariei. El a identificat stratagema la care recurgea Austro-Ungaria de a accepta doar aparent compromisul minim de a tergiversa acapararea monopolului pe Dunăre, pentru ca apoi să impună legea sa riveranilor în Comisia Mixtă „C'est un commencement d'annexion»[532].

La obiecția susținută de reprezentantul Bulgariei a intervenit curtenitor şi conciliator Franța, care l-a consiliat la conştientizarea unor realități geopolitice, adică să cugete la situația geografică a Austro-Ungariei şi la pletora de interese pe care aceasta le urmărea pe Dunăre. Acest demers al Franței era contrar politicii exercitate de reprezentantul român şi de cei ai statelor riverane în general. Punctul de vedere exprimat de Franța era propriu comisarilor marilor puteri, care împărtăşeau în manieră distinctă ca proporție, poziția Austro-Ungariei. Delegatul Marii Britanii a formulat ideea, îmbrățişată de toți, cu excepția României şi a Bulgariei, ca durata Comisiei Mixte să fie relaționată cu cea a C.E.D., iar dispozițiile constitutive ale acesteia să poată fi modificate în concordanță cu

[530] *Ibidem*, cadrele 49-50.
[531] A.M.A.E. Paris, Corespondență politică (ianuarie-iunie 1881), Vol.4, Bucureşti 11 martie 1881, fila 84 (restricția libertății de navigație, votul preponderent în Comisia Mixtă).
[532] *Ibidem*, fila 85 (Este un început de anexare).

opiniile expuse în comun. Franța a consimțit acceptarea ideii delegatului Rusiei, care pleda pentru limitarea existenței Comisiei Mixte la anul 1883. Termenul de 21 aprilie 1883 desemna prin articolul IV al Tratatului de la Londra din 13 martie 1871, durata C.E.D.[533].

Spre marea satisfacție a Vienei, toți delegații care s-au pronunțat în prima etapă pentru constituirea Comisiei Mixte şi-au reconfirmat poziția prin recunoaşterea dreptului Austro-Ungariei de a o prezida. Prin subscrierea la acest drept, țările Europei încălcau interesele proprii mai ales din punct de vedere comercial, apoi politic, dar însăşi libertatea navigației cunoştea o lezare flagrantă. Ele au dat câştig de cauză şi au acordat credibilitate puternicei monarhii dualiste care era dispusă să meargă cât mai departe pentru a-şi atinge scopurile şi a-şi împlini doleanțele în conformitate cu politica sa externă.

Guvernul britanic dorea ca durata Comisiei Mixte să fie subordonată celei a C.E.D., admitea totodată că articolul 4 al Tratatului de la Londra din 1871 - care limita existența comisiei de la Galați la anul 1883 -, să fie substituit de dispozițiile articolului 54 al Tratatului de la Berlin. Astfel, prin acest fapt comisia devenea permanentă[534], iar prin această orientare secondată de interese, era convenabilă interpretarea liberală a tratatelor. Se admitea subordonarea Comisiei Mixte C.E.D., care se transforma în autoritatea tutelară superioară şi de apel pentru tot ceea ce interesa navigația pe Dunăre. Austro-Ungaria îşi manifesta doleanța ca anumite restricții să fie impuse în defavoarea libertății de navigație pe Dunăre. Una dintre acestea avea incidență asupra controversei generate de dreptul apelurilor, aduse de Comisia Mixtă la instituția Comisiei Europene a Dunării. Anglia îmbrățişa ideea acordării dreptului la apel tuturor părților interesate, drept condiționat de controlul şi supravegherea propriilor guverne. Dimpotrivă, Austro-Ungaria susținea parțial argumentul Angliei, doar din curtoazie, însă pleda pentru restrângerea procedurii apelurilor doar la chestiunile de ordin general şi principiale, care nu necesitau

[533] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 69/47, (Corespondență politică, ianuarie-iunie 1881, vol. 4), Viena 9 februarie 1881, Haymerlé către Beust, cadrul 51.
[534] *Ibidem*, Paris 2 martie 1881, Barrère, delegatul Franței la C.E.D., către Saint-Hilaire, cadrul 81.

exprimarea unanimității. Ca atare, recursurile plângerilor diverselor guverne, erau acceptate pe cale diplomatică pe lângă Comisia Mixtă sau pe lângă guvernul care a înregistrat reclamația. Practica preconizată de Austro-Ungaria prezenta aspecte neclare şi discutabile, confirmate de ministrul de externe francez, Saint Hilaire, care se interoga asupra posibilității şi a manierei de adresare a unui guvern nereprezentat în Comisia Mixtă, într-un apel întreprins pe lângă această instituție. Nuanțări erau permise şi la nivelul colaborării şi comunicării[535].

Un alt argument în favoarea tezei hegemonice austriece era determinat de numirea funcționarilor de grad superior ce trebuiau să activeze pe Dunăre, respectiv inspectorul şef şi subinspectorul. Se aveau în vedere 2 proceduri diferite de nominalizare a acestora, fie de statele riverane, fie de Comisia Mixtă. Austro-Ungaria a militat pentru al doilea sistem, ceea ce-i conferea un avantaj semnificativ prin influența exercitată asupra riveranilor în cadrul comisiei în alegerea agenților respectivi. Reprezentanții Franței, Turciei, Rusiei şi Bulgariei, s-au pronunțat în favoarea nominalizării inspectorului şef de către Comisia Mixtă, cu rezerva (în cazul comisarilor francez şi turc) de a fi confirmat de C.E.D. Delegații Rusiei şi Bulgariei au optat pentru ca nominalizarea să fie efectuată de statele riverane, fără implicarea Austro-Ungariei pentru acest post din Comisia Mixtă[536]. România susținea un punct de vedere democratic raportat la principiul libertății navigației şi limitarea asigurării prepotenței exclusive a unei puteri, respectiv, numirea inspectorului şef de către C.E.D., iar subinspectorii să fie desemnați de statele riverane. Procedeul relativ la nominalizarea subinspectorilor a fost întreținut şi de către delegații Rusiei şi Angliei, însă Austro-Ungaria s-a opus cu vehemență, întrucât, în virtutea faptului că era parte componentă deloc neglijabilă din Comisia Mixtă, i se impuneau aceleaşi cheltuieli de administrație şi astfel avea aceleaşi drepturi de paritate. Baronul Haymerlé, ministrul afacerilor

[535] A.M.A.E. Paris, *Fond Roumanie*, Corespondență politică (ianuarie-iunie 1881), Vol.4, Anexă la minutul Bucureşti 27 mai 1881, Saint Hilaire către Challemel-Lacour, ambasadorul Franței la Londra, filele 291-293.
[536] *Ibidem*, Notă prezentată lui Saint Hilaire de contele Beust, ambasadorul Austro-Ungariei la Paris, Anexă la depeşa nr.16, Bucureşti 26 martie 1881, filele 125-129.

externe austro-ungar, îşi justifica poziția astfel şi considera că prin prohibirea Comisiei Mixte de a-şi numi funcționarii şi a o plasa sub controlul C.E.D., îi restricționa drastic mobilitatea şi domeniul activității şi elimina independența instituției[537].

Monarhia dualistă a dobândit acceptul Europei de a popula fluviul cu agenți austrieci de la Porțile de Fier la Galați. I se recunoştea dreptul de prepotență politică la Dunărea de Jos, ceea ce constituia o încălcare gravă a suveranității statelor riverane precum şi un abuz. Europa a acționat în cunoştință de cauză, conştientă fiind că propriul interes economic şi politic era limitat şi ştirbit într-un grad accentuat.

În ultima sesiune a C.E.D., toți delegații puterilor au conştientizat şi au împărtăşit necesitatea coexistenței Comisiei Mixte cu cea Europeană. Conform Tratatului de la Londra din 1871, durata celei din urmă comisii era limitată la luna aprilie 1883, iar puterile au convenit a se reuni un an mai devreme pentru a se pronunța în vederea prelungirii puterilor C.E.D., sau pentru modificarea anumitor statute cu incidență asupra angajamentelor sale[538]. Dorința guvernului României a fost conciliantă, în conformitate cu întreținerea intereselor generale ale tuturor şi consacrarea principiului libertății navigației. Astfel, toate entitățile deopotrivă şi nimeni în particular nu putea dobândi o influență absolută sau exclusivă. Libertatea navigației constituia un privilegiu acordat tuturor, iar existența C.E.D. se prezenta ca o necesitate, întrucât în cazul în care atribuțiile şi îndatoririle sale ar fi devenit evanescente, sau ar fi fost obstrucționate în înfăptuire, ar fi fost susceptibile a compromite acest principiul democratic pe care îl garanta.

C.E.D. a fost înzestrată cu dreptul de a-şi interpreta propriile decizii. S-a propus divizarea chestiunilor cu care era investită Comisia Mixtă în chestiuni administrative şi de principiu, iar pentru C.E.D. s-a reclamat îndeplinirea dreptului

[537] *Ibidem*, fila 129.
[538] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 69/47, (Corespondență politică, ianuarie-iunie 1881, vol. 4), 11 mai 1881, Notă privată a lui Ghica, însărcinat cu afaceri al României la Paris, cadrul 257.

de apel ori de câte ori, hotărârile nu erau admise cu unanimitate deplină[539]. Tratatul de la Berlin a promovat în principiu atribuirea C.E.D. a unui anumit drept de imixtiune în administrația Comisiei Mixte, însă la câte încălcări sau denunțări ale tratatelor s-au produs anterior, nimic nu mai avea însuşirea de a surprinde.

S-a menținut ideea că dreptul de apel în chestiunile de principiu nesoluționate prin unanimitate, implica doar guvernelor reprezentate în Comisia Mixtă fără a neglija interesele legitime ale guvernelor care nu erau reprezentate. Dintre acestea, cel al Marii Britanii revendica libertatea deplină a navigației pe sectorul fluvial cuprins între Porțile de Fier şi Galați. Francezii s-au arătat partizani şi apărători dezinteresați ai principiului liberei navigații pe această porțiune a fluviului. În rest, dreptul de a decide în apel asupra chestiunilor de principiu care reveneau C.E.D., urma a fi exersat şi aplicat de majoritatea puterilor europene interesate în navigația pe Dunăre. Acestea exercitau în această manieră un control asupra Comisiei Mixte, sau cel puțin implica un astfel de demers la nivel teoretic. Orice guvern nereprezentat în Comisia Mixtă, care s-ar fi simțit nedreptățit printr-o decizie oarecare, avea posibilitatea să-şi manifeste nemulțumirea pe cale diplomatică pe lângă această comisie[540].

Referitor la problematicile administrative, propunerea austro-ungară prevedea acceptarea lor prin majoritate de voturi. În caz de partaj al voturilor, cel al reprezentantului austro-ungar era preponderent. Pentru chestiunile zise de principiu Austro-Ungaria accepta unanimitatea, iar în caz contrar, dreptul fiecărui delegat de a se adresa C.E.D. Analiza noilor propuneri austro-ungare revela faptul că ele nu se deosebeau în mod esențial de vechile propuneri efectuate în sesiunea C.E.D. din toamna anului 1880. Ambele cazuri concretizau menținerea poziției de dictat a Austro-Ungariei la Dunărea de Jos[541].

---

[539] *Ibidem*, Viena 21 mai 1881, Haymerlé către Karolyi, ambasadorul Austro-Ungariei la Londra, cadrul 288.
[540] *Ibidem,* cadrele 288-289.
[541] Gh. N. Căzan, Ş. Rădulescu-Zoner, *op.cit.,* p.69.

Singura chestiune având un interes pragmatic şi care rămânea controversată se dovedea a fi cea referitoare la reglementarea apelurilor ce urmau a fi aduse de la Comisia specială a riveranilor sau Comisia Mixtă la C.E.D. Dacă Puterile concordau în 1881 asupra constituirii - după deliberări şi dezbateri preparatorii -, a unei comisii speciale însărcinate cu supravegherea sectorului dunărean Galaţi/Porţile de Fier şi dacă ele subscriau ca existenţa acestei comisii să fie corelată cu cea a C.E.D., atunci pentru a sprijini creaţie durabilă şi nu vor permite desfiinţare ambelor instituţii în aprilie 1883, termen fixat de Tratatul de la Berlin (art.54), ci vor combate această eventualitate[542].

Puterile C.E.D. expirau la 24 aprilie 1883 conform articolului 4 al Tratatului de la Londra (13 martie 1871). Guvernul român propusese prin intermediul celui italian ca subiectul creării Comisiei Mixte să fie amânat la o dată ulterioară realizării unui acord privind prelungirea prerogativelor C.E.D. după anul 1883[543]. Vasile Boerescu şi-a luat angajamentul pe lângă Curtea de la Viena de a accepta Comisia Mixtă sub preşedinţia Austriei, însă a ezitat ulterior şi a încercat a se sustrage executării îndatoririlor sale. Acest fapt a generat agitaţii manifestate în cadrul reuniunilor din parlamentul român.

În Senat, Petru Grădişteanu l-a interpelat în particular pe Boerescu şi i-a imputat angajarea guvernului român pe lângă Austria în problema acceptării Comisiei Mixte, ocazie cu care acesta a înfăptuit o abilă apărare. Boerescu a argumentat şi a expus într-un lung discurs că a consimţit la ideea Comisiei Mixte sub un preşedinte austriac, sub rezerva ca aceasta să fie o delegaţie a C.E.D[544]. Cabinetul român a cedat la nivelul acestui punct al Comisiei Mixte, însă se aveau în vedere eforturile de a salva interesele ţării. Camerele considerau că politica ţării s-a înclinat prea mult spre Austria şi că nu s-a ştiut menţine în termenii principiali

[542] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 69/47, (Corespondenţă politică, ianuarie-iunie 1881), vol. 4, Paris 26 mai 1881, Saint-Hilaire către Challemel-Lacour, ambasadorul Franţei la Londra, cadrul 291.
[543] *Ibidem*, Notă verbală remisă de Lord Lyons, ambasadorul Angliei la Paris către Saint-Hilaire, ministrul afacerilor externe la Paris, 28 mai 1881.
[544] *Ibidem*, Bucureşti 10 iunie 1881, Ducros-Aubert către Saint-Hilaire, cadrele 312-316.

ai Tratatului de la Berlin, care nu făcea nici o menţiune referitoare la Comisia Mixtă.

Delegatul francez a cosmetizat şi a mascat opoziţia Franţei în chestiunea Dunării prin propunerea de amendamente, martori ai bunăvoinţei manifestate vizavi de România, precum şi argumentând slăbiciunea ţării sale în raport cu celelalte puteri. Acesta doar certifica ideea ralierii unui punct de vedere contrar României, care nu declara recunoştinţă nici Angliei nici Franţei. Problematica generată de constituirea unei noi comisii, fie şi cea care includea riveranii, ca o contrapondere a celei deja consacrate, periclita în opinia României securitatea navigaţiei şi afecta libertatea acesteia. Veleităţile exclusiviste ale Austro-Ungariei erau împărtăşite şi de Anglia şi Franţa, cărora li se imputa o presiune limitată sau o insistenţă insuficientă în privinţa combaterii politicii hegemonice. Germania seconda tendinţele austro-ungare, iar Rusia manifesta o nonşalanţă ce rezida din alianţa celor 3 împăraţi. Surprinzătoare era ralierea Serbiei şi Bulgariei la perspectiva monarhiei dualiste[545].

C.E.D. şi-a închis sesiunea de primăvară la sfârşitul lunii iunie 1881 fără a putea stabili concret principiile statutare ale Comisiei Mixte, care a reprezentat obiectivul principal al cestor dezbateri. Camille Barrère, reprezentantul Franţei în C.E.D., în cursul unei deliberări în care se manifestau interese divergente, a fost apreciat de diplomaţia dovedită în relaţiile intime cu omologii săi englez, turc şi român, fără a înceta a fi în acelaşi timp în raporturi foarte cordiale cu delegaţii Austriei şi Germaniei, dând dovadă de bunăvoinţă şi dovedindu-şi eforturile în sensul concilierii[546].

Rezultatul sesiunii a fost de a descuraja demersurile agresive ale guvernului Austro-Ungariei, care nutrea la convingerea comisarilor puterilor în manieră concordantă cu opiniile sale. România a ales direcţia conformă cu politica indicată de I.C. Brătianu. Mihail Kogălniceanu şi-a prezentat demisia din funcţia

[545] Ioan-Alexandru Suciu, *op.cit.*, p.116.
[546] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 69/47, (Corespondenţă politică, ianuarie-iunie 1881), vol. 4, Bucureşti 27 iunie 1881, către Saint-Hilaire, ministrul afacerilor externe francez, cadrul 349.

de trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar la Paris ca urmare a acestor circumstanţe relative la chestiunea Dunării, dar şi datorită divergenţelor de opinii cu Brătianu. S-a insinuat că ministrul României la Paris a cedat unei manifestări de iritare, însă după întrevederea cu regele, el va reveni asupra deciziei. Ar fi fost convenabil ca poziţia reprezentantului regelui Carol I la Paris, să nu fie obstrucţionată de lentoarea cu care înainta reglementarea unui regim stabil pe Dunăre[547]. Implicaţiile diplomatice depăşiseră aşteptările, iar pe măsură ce scena internaţională cunoştea noi metamorfoze în neconcordanţă cu evoluţia pacifistă a relaţiilor interstatale, se impunea o soluţie pertinentă şi împărtăşită în unanimitate.

În cursul sesiunii din 1881 s-au constatat divergenţe făţişe produse între cabinetele de la Viena şi Londra în problema afacerilor danubiene. Acest dezacord s-a menţinut până în ultimul moment între delegaţii celor 2 guverne în cadrul C.E.D., în pofida eforturilor de aplanare a conflictului, iar drept consecinţă comisia s-a separat fără a tranşa un rezultat definitiv în chestiunea regimului navigaţiei ce trebuia stabilit pentru porţiunea cuprinsă între Porţile de Fier şi Galaţi.

S-a scurs aproape un an fără ca divergenţele ivite să fie aplanate. Mai mult, se părea că, odată cu trecerea timpului, ele ameninţau să se agraveze prin ivirea altor complicaţii de natură politică, într-o lume aflată într-un echilibru foarte labil şi care se pregătea insistent de război[548]. Toamna anului 1881 debuta nu tocmai sub bune auspicii, întrucât agenda diplomatică consemna revenirea la regularizarea regulamentului de navigaţie şi poliţie fluvială. Franţa - prin intermediul lui Camille Barrère -, îşi înaintase dezideratul de a concilia interesele divergente din considerente de prestigiu. Astfel, se erijase în factorul cel mai ponderat dintre puteri şi promitea elaborarea unui proiect care să împace pasiunile contradictorii.

[547] *Ibidem,* cadrele 350-351.
[548] Paul Gogeanu, *op.cit.,* p.82.

Între timp o complicaţie de anvergură a survenit la sfârşitul anului 1881 odată cu discursul tronului rostit de Carol. Mesajul Tronului din 15/27 noiembrie 1881 - cu prilejul sesiunii Corpurilor Legiuitoare -, constituia un rechizitoriu la adresa tendinţelor dominatoare ale Austro-Ungariei asupra Dunării de Jos, unde aceasta nu era riverană „Interesele noastre cele mai vitale ne silesc prin urmare de a veghia pentru ca, cel puţin pe acea mare arteră de comunicaţiune, să nu ni se impună condiţiuni care să împiedice dezvoltarea noastră şi să facă din libertatea navigaţiei un drept iluzoriu pentru noi. De libertatea Dunării au fost şi sunt strâns legate destinele României (...)”[549].

După declaraţiile categorice conţinute în discursul regelui referitoare la chestiunea Dunării şi după reacţiile şi atitudinile ostile manifestate de presa românească în această problematică, relaţiile cabinetului de la Viena cu cele ale guvernului român s-au deteriorat în mod alarmant. Ministrul austro-ungar acreditat în România a primit de la guvernul său instrucţiuni precise de a nu mai întreţine raporturi personale cu ministrul de externe român şi de a interveni doar în scris pentru afacerile curente şi care necesitau o asistenţă obligatorie. Răceala ce s-a manifestat între cele 2 cabinete s-a accentuat, astfel încât s-a decis ca trimisul austro-ungar, să sisteze orice relaţii personale cu guvernul român. S-a presupus că împăratul însuşi a luat iniţiativa şi şi-a asumat responsabilitatea acestei grave hotărâri apăsătoare cu consecinţe incerte[550].

Primele zile după discursul lui Carol s-au scurs fără reacţii, în lumea politică românească şi în presă domnea o oarecare nonşalanţă şi se refuza conştientizarea gravităţii acestei decizii. Se părea că interesele României nu erau angrenate direct în această hotărâre radicală, iar consecinţele erau îndepărtate şi evanescente. Situaţia a devenit subit critică şi nu mai era vorba de Comisia Mixtă, de preşedinţia în comisie, de taxe, de chestiunea paşapoartelor, ci de faptul că securitatea ţării şi poate existenţa sa, erau periclitate de această decizie drastică.

[549] Gh.N.Căzan, Ş. Rădulescu-Zoner, *op.cit.,* p.77.
[550] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 48, Bucureşti 8 decembrie 1881, cadrul 248.

România se afla într-o situaţie foarte critică: cu Austro-Ungaria pentru chestiunile iritante ale Dunării, cu Rusia datorită acuzelor acesteia de a fi fost facilitate ameninţările nihiliste în Moldova, cu Germania pentru afacerea căilor ferate, cu Franţa din cauza reclamaţiilor existente de a nu îmbrăţişa teza românească şi de a nu fi partizană României în chestiunea Dunării. Nici cu Turcia raporturile bilaterale nu permiteau evaluări prea pozitive, datorită ambiţiilor notorii ale lui Carol şi a suspiciunilor Porţii. România - altă dată încurajată şi susţinută de toţi în demersurile sale, dar mai ales încrezătoare în viitorul său şi sigură pe finalitatea benefică a obiectivelor propuse, conform opiniei reprezentantului francez Des Michels -, rămânea acum izolată. Atitudinea presei, precum şi acţiunile oamenilor politici ai ţării lasă impresia că izolarea nu era completă şi că se conta cu certitudine pe concursul unei puteri[551].

I. C. Brătianu – în calitatea de preşedinte al Consiliului de miniştri -, a efectuat o vizită la Berlin în 1880 pentru a reglementa afacerea căilor ferate şi s-a oprit şi la Viena câteva ore unde a avut o întrevedere cu împăratul Franz Iosif. Pe atunci, rezistenţele şi obstinaţia cabinetului de la Bucureşti în chestiunea Dunării nu erau atât de accentuate pe cât au devenit ulterior după ce Boerescu - pe atunci ministru de externe - n-a refuzat discuţia şi acordul asupra constituirii Comisiei Mixte. I.C. Brătianu, care în acea epocă împărtăşea opinii similare cu Boerescu, l-a asigurat pe Franz Iosif de angajamentul pozitiv de a nu contraria pe Dunăre pretenţiile austriece. În schimbul acestor dispoziţii favorabile, Brătianu era încredinţat de faptul că Viena subscria la susţinerea principiului transformării României în Regat[552].

Opinia publică şi reacţiile sale virulente şi antagonice aserţiunilor miniştrilor români, l-au determinat în aparenţă pe Brătianu a eluda angajamentele asumate, ceea ce l-a iritat şi l-a indispus pe Franz-Iosif. Amnezia ministrului român în privinţa promisiunilor efectuate şi declaraţiile acide ulterioare, au

[551] *Ibidem*, cadrele 249-251.
[552] *Ibidem,* cadrele 251-252 .

provocat elaborarea anumitor instrucţiuni pe care reprezentantul austro-ungar la Bucureşti le-a asimilat şi a acționat în consecință. Interpretat în aşa manieră, diferendul survenit ar fi fost susceptibil a nu determina urmări redutabile şi s-ar fi putut finaliza prin destituirea guvernului actual şi retragerea lui I. C. Brătianu. Regretabilă s-a dovedit însă atitudinea acestei personalități integre şi complexe din lumea politică românească. Reprezentanţii francezi acreditați succesiv la Bucureşti, au concordat asupra faptului că în România se puteau susține cu aceeaşi fervoare la interval de câteva zile, două teze antitetice. Astfel, conduita lui Brătianu nu apărea atât de condamnabilă din considerente subiective, rezumate la mentalitățile politicienilor. Facilitatea interpretării unei asemenea poziții nu-l deculpabiliza pe ministrul român. „Eradicarea" răului se putea realiza prin îndepărtarea lui Brătianu, acordându-se satisfacție cabinetului vienez, însă influența covârşitoare a acestuia în mediul politic, nu facilita acest demers. Credibilitatea acestor indicii putea fi afectată de semnificația intereselor Austriei „non point qu'elle songe à incorporer la Roumanie dans son Empire",[553] dar momentul îi părea oportun pentru stabilirea preponderenței la Dunărea de Jos şi a forța noul regat să îndeplinească condițiile impuse deja şi Serbiei.

Pe acest fond de instabilitate, au fost colportate noi zvonuri neliniştitoare, conform cărora armata teritorială a primit instrucțiuni speciale din punct de vedere al unei viitoare mobilizări şi termen de doar câteva zile un efectiv de 800 000 soldați era pregătit a acționa în detrimentul României. Presa românească a dezbătut toate aceste intenții aparente. „Românul" consemna şi susținea că toți străinii şi corpul diplomatic din Bucureşti puteau atesta că această rezoluție a guvernului austro-ungar, n-a produs în România decât o impresie lejeră. „România liberă" opina că românii nu vor suferi niciodată dominația unei singure puteri pe

[553] *Ibidem*, cadrele 252-253 (nu intenționa încorporarea României în imperiul său).

Dunăre, de aceea Austro-Ungaria, înfuriată a recurs la ameninţări „mais, les menaces, au contraire, n'arrivent pas a la hauteur de son courage"[554].

„L'Indépendance de la Roumanie" consemna faptul că guvernul austro-ungar nu avea nevoie de mesajul expresiv şi explicativ inserat în discursul pronunţat de Carol pentru a conştientiza opoziţia României în chestiunea Dunării. Procesele verbale ale C.E.D., discuţiile între comisari, polemica presei, erau mărturii concludente că cele două guverne se plasau în această chestiune pe poziţii diametral opuse. Opinia publică din România era unanimă în a refuza acceptarea unor compromisuri susceptibile a periclita drepturile şi interesele ţării într-o problematică atât de vitală. Suspendarea relaţiilor între cele două ţări, a lăsat partea românească foarte calmă în aparenţă, însă s-a constatat cu stupefacţie cum presa partizană afirma că în Bucureşti se manifesta o stare de alertă şi agitaţie[555].

I. C. Brătianu era forţat de circumstanţe a se retrage şi a lăsa locul unor personaje politice mai puţin compromise şi mai puţin angajate în discuţiile anterioare asupra chestiunii Dunării. Stătescu devenea preşedinte al Consiliului în urma retragerii lui Brătianu şi va fi înlocuit la Afacerile Externe de Rosetti, care era titularul portofoliului de Interne. Constituirea unui nou cabinet în aceste condiţii era dificil de realizat, întrucât nici un partid nu părea dispus a-şi asuma succesiunea ministerului Brătianu. Bălăceanu, ministrul României la Viena, era chemat din post şi trimis la Constantinopol, înlocuindu-l pe Dimitrie Brătianu, preşedinte al Camerei Deputaţilor în acel moment[556].

Privat de concursul şi sprijinul puterii pe care se conta în aparenţă, guvernul român s-a decis la 16 decembrie 1881 să facă un pas pe calea compromisului şi a concilierii cu Austro-Ungaria. I.C. Brătianu a fost nevoit a-şi disculpa atitudinea, declarând - în limbaj diplomatic - că nici guvernul, nici ţara n-au avut niciodată intenţia de a stârni susceptibilităţile guvernului monarhiei

[554] *Ibidem*, „România Liberă" (jurnal independent), Anexă la depeşa politică din Bucureşti, no. 117, cadrul 254 (dar, ameninţările, din contră, nu ajung la înălţimea curajului său).
[555] *Ibidem*, „L'Indépendance de la Roumanie" (oficios), cadrul 255.
[556] *Ibidem*, Bucureşti 11 decembrie 1881, Lacazé către Gambetta, cadrul 263.

dualiste şi de a ofensa persoana împăratului Franz-Iosif pentru care regele Carol profera o veritabilă admirație. Discursul lui Brătianu era considerat ca fiind o primă concesie pe cale acordării satisfacției, pentru soluționarea incidentului. Rațiunile ce au contribuit la schimbarea atitudinii României au fost următoarele:

- opinia publică a protestat şi a condamnat oamenii politici din toate partidele, chiar şi membrii guvernului pentru maniera în care au înțeles să gestioneze diferendul generat de ruperea relațiilor diplomatice.
- La Berlin s-a susținut obținerea de către contele Kalnoky a concursului prințului Bismark şi asentimentul său în favoarea exigențelor Austro-Ungariei la Dunăre. Aceste aserțiuni n-au fost însă probate şi susținute de dovezi[557].

Surprinzător a fost faptul că în câteva zile, guvernul român şi-a schimbat strategia. Acesta părea a conta pe sprijinul protector al Rusiei şi a depus eforturi pentru a-i dobândi încrederea şi a o câştiga de partea sa. Reprezentanții francezi suspectau imixtiunea acestei puteri în chestiunile româneşti din epoca sosirii lui Carol, astfel încât în condițiile în care guvernul nu şi-a exprimat anxietatea în legătură cu diferendul surveni, s-a bănuit că în subsidiar se afla Rusia. Să fi estimat Rusia că noul regat urma o politică prea aventuroasă şi devenea periculos a-i acorda ajutor? Când şi această speranță a abandonat-o, România s-a resemnat şi a intrat pe calea satisfacerii doleanțelor Austro-Ungariei. Acestea au constituit considerațiile diplomației franceze, însă după anexarea Basarabiei era foarte interpretabil aportul Rusiei sau subscrierea la un sprijin „binevoitor" din partea acesteia. Amintirea acestui eveniment era prea recentă şi prea dureroasă pentru ca regele Carol să admită orice sprijin sau suport moral venit de la est.

Al doilea punct al compromisului a fost reprezentat de recunoaşterea de către România a următoarelor revendicări:

1. Elaborarea unui regulament de către Puteri.
2. Aplicarea şi executarea regulamentului de către statele riverane.

[557] *Ibidem*, Bucureşti 17 decembrie 1881, Depeşă telegrafică, cadrul 267.

3. Supravegherea aplicării şi execuţiei acestora de către o autoritate care putea fi aleasă sau desemnată, inclusiv Austro-Ungaria. Această „moderaţie" adoptată de partea română, contribuia la dorita aplanare a conflictului. În pofida eforturilor lui Brătianu, proiectul s-a votat într-o importantă majoritate[558]. Însemna din nou încălcarea demnităţii României şi acceptarea conştientizată a tot ceea ce reprezenta „răul" pentru ţară şi interesele sale. Austro-Ungaria a exercitat presiuni considerându-se ofensată, deşi cunoştea foarte bine opinia României în chestiunea Dunării, însă a uzat de mijloacele diplomatice pentru a-şi asigura victoria. Prevala din nou politica marilor state şi puteri în dauna celor mici. Justiţia nu se regăsea în aceste circumstanţe. România adopta ipostaza „victimizării" imediat ce era acceptată o decizie care contravenea propriei direcţii politice externe, promovate cu zel şi eforturi.

La Viena, argumentele lui Brătianu şi avansurile ministrului de externe, au fost primite cu răceală şi rezervă. În pofida prudenţei afişate, ministrul Austro-Ungariei şi-a exprimat regretul în contextul circumstanţelor nefavorabile promovării unor relaţii intense şi permanente, însă a admis utilitatea eludării lor în cazul în care survin. Totodată a asigurat România că explicaţiile şi concesiile nu risipeau sentimentele penibile dovedite de rege şi guvern, care au utilizat cuvinte stânjenitoare şi ofensatoare în discursul tronului. Presa austro-ungară aproba valoarea comentariilor primului ministru român, însă termenii mesajului regal nu puteau fi retractaţi, iar formulările inserate au fost catalogate ca invective. Aceasta reclama drept condiţie esenţială în vederea oricărei apropieri şi ca o satisfacţie generală, cererea de scuze oficială pentru ultragierea împăratului Franz Iosif[559].

I. Bălăceanu - ministrul României la Viena -, a îndeplinit acest supliciu exprimând guvernului Austro-Ungariei scuzele formale ale cabinetului de la Bucureşti. Contele Hoyos - fostul ambasador austro-ungar la Bucureşti-, desemnat

[558] *Ibidem*, Bucureşti 21 decembrie 1881, Lacazé către Gambetta, cadrul 281.
[559] *Ibidem*, Bucureşti 23 decembrie 1881, Lacazé către Gambetta, cadrul 285.

pentru ambasada din Petersburg, era substituit de un nou diplomat însărcinat a relua relațiile pe noi auspicii şi a facilita escamotarea ultimelor contradicții.

„Binevoitoarele simpatii formulate de guvernul austriac au fost mărturii pentru România, iar guvernul român speră că aceste declarații loiale şi sincere nu lasă nici o îndoială asupra sentimentelor sale şi că vor contribui la ştergerea a tot ce putea altera bunele raporturi pe care dorim a le păstra cu guvernul imperial”[560].

Relațiile oficiale între cabinetul vienez şi cel de la Bucureşti au fost reluate la 27 decembrie 1881, după ce acesta din urmă a fost supus la o pleiadă de umilințe iar guvernul austriac obținea răspuns pozitiv la reclamațiile sale principiale şi esențiale. În reglarea conflictului, monarhia dualistă a fost călăuzită de aprecierea exactă a intereselor generale ale politicii sale şi pe această orientare trebuie să ne plasăm pentru a înțelege veritabilul spirit de conciliere pe care l-au adus aceste ultime negocieri.

Dornică a-şi impune preponderența în reglementarea chestiunii Dunării, Austro-Ungaria a înțeles că în circumstanțele respective şi pentru îndeplinirea obiectivelor preconizate o mai mare rigoare asupra unui punct secundar, nu i-ar fi adus decât dezavantaje şi i-ar fi putut aliena simpatiile anumitor puteri[561]. Strategia lucidă a guvernului austro-ungar s-a dovedit mai profitabilă intereselor sale, astfel s-a impus ideea unei apropieri între cele două părți şi facilitarea pentru România a unei retrageri onorabile. Guvernul român nu-şi permitea - în prezența dispozițiilor conciliatoare -, să refuze o concesie decisivă. În consecință, întreaga chestiune a Dunării a luat o nouă turnură urmărindu-se o reparație în contul lipsei de curtoazie a părții româneşti[562].

I.C. Brătianu a întâmpinat presiunile suveranului, care a considerat imperios necesar ca ministrul român să revină la putere. Stratagema pe care a gândit-o a fost aceea de a reveni asupra declarațiilor precedente în speranța

[560] *Ibidem*, Anexă la depeşa din Bucureşti, nr.121, din 23 decembrie 1881, cadrul 290.
[561] *Ibidem*, Corespondență politică (1882), vol.6, Bucureşti 6 ianuarie 1882, Lacazé către Gambetta, cadrul 11.
[562] *Ibidem*, cadrele 11-12.

atenuării parțiale a efectului produs. Printr-o interpretare proprie dată incidentului survenit cu cabinetul de la Viena, Brătianu a urmărit transformarea şi acceptarea de către politicienii români a soluției diferendului ca un demisucces. S-a arătat frapat de acest nou act de slăbiciune al cabinetului şi această nouă umilință impusă țării. În Senat şi Camera Deputaților se anunțau numeroase interpelări de reprobare şi de opoziție la adresa lui I. C. Brătianu şi a politicii sale. Aceste predicții nu s-au realizat, iar prin subterfugiul temporizării, furia îşi pierdea din intensitate[563].

Interpelările anunțate cu zgomot urmau a fi reluate în sesiunea următoare, ceea ce echivala în termeni parlamentari cu un aranjament nedefinit. Ca urmare, incidentul discursului tronului era considerat complet terminat. Dar chestiunea Dunării rămânea deschisă. C.E.D. putea elabora un regulament favorabil navigației pe această mare arteră. Austro-Ungaria pe de-o parte, Rusia pe de alta se vor reuni cândva într-un triunghi la care România forma baza şi interesele lor contrare. Acest scenariu era imaginat de reprezentantul francez, iar viziunea sa nu s-a dovedit tocmai conformă cu realitatea.

La sfârşitul anului 1881, propunerea Barrère devenise un fapt hotărât. După apariția propunerii Barrère guvernul român se manifesta împotriva creării Comisiei Mixte şi solicita cu tărie ca dreptul de aplicare al Regulamentelor de navigație şi poliție fluvială între Porțile de Fier şi Galați să revină statelor riverane, respectiv Serbiei, Bulgariei şi României[564]. Proiectul Barrère cuprindea unele dispoziții similare şi chiar mai cuprinzătoare decât proiectul austro-ungar. Intenția sa exprimată a fost onorabilă, respectiv un compromis care să satisfacă marile interese pe Dunăre, însă a reuşit să stârnească reacții de aversiune din partea României. Comisia Mixtă din propunerea comisarului francez, număra 4 membri (riveranii- român, sârb, bulgar, dar şi cel austro-ungar - neriveran) la care se adăuga un al 5-lea, reprezentant din C.E.D. cu statut temporar limitat la 6 luni, însă stabilit printr-o ordine alfabetică ce dădea câştig de cauză Austro-Ungariei şi

[563] *Ibidem*, cadrul 12.
[564] Gh.N.Căzan, Ş. Rădulescu-Zoner, *op.cit*., p.82.

Germaniei, primele care-şi desemnau delegaţii. Hotărârile erau luate cu majoritate de voturi fără o diferenţiere clară între chestiunile de principiu şi cele administrative. De asemenea, apelul la forul C.E.D. era admis şi permis. Inovaţia şi distincţia semnificativă ce rezida din acest proiect în comparaţie cu cel austro-ungar era legătura indisolubilă între cele 2 instituţii, Comisia Mixtă şi C.E.D.[565]. Preşedinţia în Comisia Mixtă era în continuare atribuită Austro-Ungariei în detrimentul suveranităţii riveranilor, iar exigenţele Angliei erau îndeplinite, respectiv libertatea de navigaţie (interes general valabil şi acceptat) şi implicarea C.E.D. în deciziile relative la sectorul cuprins între Porţile de Fier şi Galaţi[566].

C.E.D. îşi reîncepea lucrările 11/23 aprilie 1882. Se lansaseră în prealabil diverse afirmaţii în presă cum ar fi faptul că Franţa, Germania, Austro-Ungaria au subscris în mod concertat la acceptarea proiectului Barrère cu lejere modificări. Jurnalele franceze acuzau permanent guvernul român de a fi cedat veleităţilor Austro-Ungariei, ale cărei interese erau antagonice obiectivelor României şi-i încălcau drepturile. Jurnalele mai moderate criticau guvernul de somnolenţă, de nonşalanţă, de mutism în faţa parlamentului. Strategia la care se raporta constant România era întreţinerea celor mai bune şi sincere relaţii cu toate naţiunile mari şi mici. Ameninţările şi presiunile austro-ungare demonstrau injusteţea cauzei sale, voinţa ei de a înspăimânta sau a constrânge prin frică. Într-un articol din „Românul" din 2/14 aprilie 1881 se considera că: „Dacă marele imperiu nu vrea să distrugă statul român, nu e nevoie de a-l acuza sau ameninţa, pentru că el ştie că acest mic stat doreşte şi este forţat a dori, a fi susţinut cu justiţie şi dragoste de Austria, de Rusia, de toate celelalte puteri mari şi mici. Dacă marele imperiu a decis să distrugă statul român şi estimează că trebuie şi poate să-l distrugă nu e mai demn de el a proceda deschis?"[567]. Ceea ce rezulta din această abordare nu era

[565] Ioan-Alexandru Suciu, *op.cit.*, p.120.
[566] *Ibidem*, p.122-123.
[567] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 48, Corespondenţă politică (1882), vol.6, Bucureşti 16 aprilie 1882, Traducere a unui articol din „Românul" din 2/14 aprilie 1882, cadrele 146-148.

altceva decât resemnarea în faţa deciziilor Europei, conştientizând realitatea că România nu se putea impune.

Conform reglementărilor proiectului Barrère, Austro-Ungaria ar fi avut majoritatea asigurată în timpul întregului prim an al duratei Comisiei Mixte, iar Serbia se afla în mâinile sale, astfel încât putea decide şi în numele acesteia. Organizarea serviciilor comisiei, elaborarea regulamentului intern, fixarea bugetului ar fi fost dezbătute sub influenţa Austro-Ungariei şi în profitul său. României i-ar fi revenit al 2-lea semestru din al 3-lea an, ceea ce constituia o himeră în opinia autorităţilor române, întrucât dacă monarhia dualistă ar fi obţinut un privilegiu ar fi fost tentată a-l extinde şi a-l menţine cât mai mult posibil. De aceea România avea îndatorirea să se opună cu înverşunare unei asemenea prerogative[568].

Guvernul român şi-a exprimat speranţa că cel francez va sprijini România pentru ca punctul ei de vedere să prevaleze, însă guvernul francez considera proiectul Barrère compatibil cu demnitatea şi interesele regatului României şi limita probabilă ce marca concesiile pe care Austria ar fi fost dispusă să le facă. Atitudinea Franţei prin prevederile acestui proiect va fi taxată ori de câte ori se va ivi ocazia în discursurile politicienilor români. Partea franceză susţinea în mod evident propunerea reprezentantului său, însă anterior critica România că nu administra situaţia în direcţia garantării libertăţii navigaţiei generale şi identifica prea multe concesii acordate Austro-Ungariei. Românii erau neplăcut impresionaţi şi sideraţi de atitudinea adoptată de Franţa, dar şi revoltaţi prin sublinierea a două poziţii antagonice în tratarea aceleiaşi chestiuni: „Nous n'aurions jamais cru que le gouvernement français se resignât à devenir à ce point le porte-voix d'intérêts diamétralement opposés à ceux du commerce occidental"[569].

[568] *Ibidem*, Bucureşti 9 mai 1882, baronul de Ring către Freycinet, cadrele 172-173.
[569] *Ibidem*, Anexă la depeşa politică no. 19, Articol din „L'indépendance Roumaine" din 3 mai 1882 intitulat „ La proposition Barrère", cadrul 177 (Nu am fi crezut niciodată că guvernul francez s-ar resemna în cazul în care ar deveni portavocea intereselor diametral opuse celor ale comerţului occidental).

Propunerea Barrère dispunea ca din punct de vedere aplicativ şi practic toată Dunărea de Jos să intre în posesia Austriei, cu excluderea aproape completă a controlului european şi atenta la drepturile suverane şi teritoriale ale puterilor suverane[570]. Compromisul austro-francez constituia o flagrantă derogare de la tratatele existente, astfel soluția preconizată era contrară dreptului internațional.
Momentul era simptomatic pentru România şi pentru Dunăre. Se problematiza în termeni concreți existența ca națiune a României prin semnificația fluviului ca arteră vitală, de aceea livrarea acesteia în mâini străine era echivalentă cu suicidul.

Toate ideile ce au prevalat până în 1882 în reglementarea statutului fluviului au fost direcționate spre vechea idee de condominium, acest regim excluzând ca o singură putere să-şi exercite preponderența asupra fluviului în defavoarea comerțului european. Acest sistem avea la bază dreptul riveranilor care puteau beneficia de apele ce le scăldau teritoriile. Barrére stabilea pe Dunăre preponderența unei puteri non-riverane sub forma hibridă a unei Comisii Mixtă, comisie ce nu era nici riverană în totalitate şi nici internațională[571].
În România s-a produs un melanj, un amestec între chestiunile politice (chestiunea Dunării) şi problemele de interes personal (afacerea Godillot), ce a survenit în mai 1882.

Alexis Godillot era un întreprinzător francez care investea în România, şi căruia statul îi datora 800 000 franci. Mai mulți deputați au opinat că atâta timp cât Franța se arăta „si peu sympathique" vizavi de România într-o chestiune atât de gravă ca aceea a Dunării, nu era necesar, nici chiar posibil ca România să dea dovadă de generozitate protejaților guvernului francez. Părea justificat să promovăm aceeaşi atitudine, însă Camerele s-au convins că statul român plătindu-l pe Godillot nu făcea decât să achite o datorie „S'il y a eu quelqu'un de généreux

[570] *Ibidem*.
[571] *Ibidem*, Anexă la depeşa politică no. 20, Bucureşti 11 mai 1882, Extras din „L'indépendance Roumaine" din 5 mai 1882, cadrele 185-186.

dans l'affaire c'est Godillot"[572]. Statul român îi datora 800 000 franci de 12 ani, ceea ce depăşea în anul 1882, 1 milion de franci, însă Godillot se declara satisfăcut cu restituirea capitalului stabilit. Se considera pe drept că nu era vorba de nici o favoare achitând datoria ce incumba statul român. Era inadmisibil ca o instituţie cum era Camera Deputaţilor să fie influenţată în decizia sa de factori externi chestiunii propriu zise şi să se lase purtată de aversiune împotriva Franţei. Godillot semnifica în accepţie românească un element de revanşă şi de echitate în cazul în care nu i se dădea satisfacţie.

România era chemată a regla si a soluţiona chestiunea controversată a Dunării prin raportare la principiile generale consfinţite de tratate. Legalitatea apărea ca unic refugiu al statelor mici şi lipsite de forţa necesară pentru a riposta. Când această cale era abandonată, se intra pe terenul periculos al concesiilor şi al compromisurilor. De legalitate nici nu putea fi vorba întrucât multe prevederi încălcau flagrant orânduirea consacrată de tratatele existente. Rămânea doar speranţa şi timpul care trecea în favoarea sa. România putea să se mlădie în continuare ca o trestie în direcţia din care bătea vântul şi să se conformeze hotărârilor luate de alţii în numele ei şi pentru ea. Cuvintele de ordine pentru Europa referitoare la Comisia Mixtă şi în principal la România nu puteau fi decât „Pas de Commission Mixte! Le Danube est un fleuve européen; c'est à la Commission européenne à en réglementer et à en surveiller la navigation"[573].

Situaţia în acest moment era următoarea: Puterile, exceptând România, au admis în principiu Comisia Mixtă, dar n-au aprobat-o decât condiţionat şi ca bază de discuţie. România nu s-a raliat la opinia puterilor ci a încercat să o combată şi şi-a păstrat libertatea de acţiune. Instrucţiunile recomandate de către guvernul român erau respectate cu stricteţe de comisarul român colonelul Pencovici în sânul

[572] *Ibidem*, Anexă la depeşa politică no.20 din 11 mai 1882, Extras din „L'indépendance Roumaine" din 4 mai 1882 cu titlul „Une rectification", cadrele 187-188 (Dacă a fost cineva generos în afacere, acela este Godillot).

[573] *Ibidem*, Bucureşti 7 mai 1882, Anexă la depeşa politică no.20 din 11 mai 1882, Extras din „L'indépendance Roumaine" din 7 mai 1882 cu titlul „Solution de la question du Danube", cadrul 189 (Nu, Comisiei mixte! Dunărea este un fluviu european; Comisiei Europene îi revine dreptul de a reglementa şi de a supraveghea navigaţia).

C.E.D. Lucrurile au avansat mult: promisiuni, iluzii, datorită cărora diplomaţia austriacă a profitat abil de situaţia europeană şi a parvenit în a face adoptate obiectivele sale predilecte de mai multe puteri. Încă un pas şi visul unui fluviu austriac devenea realitate, iar Franţa întreprindea această etapă prin Barrère. Partea română era suspectată de Austro-Ungaria de a fi încercat să transforme Dunărea într-un fluviu exclusiv român[574].

României i se imputau veleităţi ambiţioase şi existau persoane seduse de aceste aserţiuni care prestau atenţie acestor insinuări, oricât de ridicole ar fi părut. Dezideratul ardent al acesteia era doar o Dunăre europeană protejată de Europa, dar şi dreptul de a se folosi de teritoriul şi malurile româneşti.

Ceea ce surprindea era faptul că guvernul francez a consimţit patronarea unui proiect nesustenabil datorită îngrădirii interesului general şi a navigaţiei europene. Franţa era esenţialmente liberală şi ideile liberalismului au fost susţinute fără încetare, chiar şi când trebuiau amintite: martor constituia chestiunea evreiască asupra căreia a insistat mai mult decât celelalte puteri în timpul şi după Congresul de la Berlin ştiind că aparenţele se îndreptau împotriva României, acum în chestiunea Dunării insista şi mai mult[575]. Teza românească a lezării suveranităţii ţării şi a favorizării intereselor şi politicii autoritare şi preponderente a Austro-Ungariei era veridică în mare parte. Prin aceste acuzaţii şi lamentări România voia să atragă atenţia Europei asupra unei erori susceptibile de a fi creată din proprie iniţiativă. Cu toate acestea, campania virulentă împotriva Franţei contribuia la afectarea pe termen lung a relaţiilor româno-franceze.

Cum se explica dezideratul manifestat făţiş în acel moment de a suprima libertatea Dunării, la care a contribuit C.E.D., comisia fiind instituită pentru a suprima tendinţele de supremaţie exercitate de o singură putere pe cursul inferior al Dunării. Exista o anomalie injustificată şi un paradox de neînţeles ce a pus

[574] *Ibidem*, Anexă la depeşa politică no.20 din 11 mai 1882, Extras din „Gazette de Roumanie" din 9 mai 1882 cu titlul „La proposition Barrère", cadrele 191-192.
[575] *Ibidem*.

guvernul francez a adopta o idee diametral opusă celei de care a dat dovadă întotdeauna. În concluzie, propunerea Barrère era inadmisibilă.

Într-un articol din 9 mai 1882, jurnalul „România Liberă", după ce consemna că nu aveam de ce să fim mândri de propunerea Barrère, cataloga Franța drept țară „ingrate et injuste", în timp ce „Românul" considera că aceasta ne-a înmânat o cupă amară „la France bien-aimée de Roumains", care altă dată a vărsat valuri de sânge pentru libertatea poporului său şi pentru respectarea drepturilor acestuia. „Nu-i cerem să realizeze alți ingrați, dar cel puțin să nu se arate ea ingrată"[576]. Se impunea în mod stringent în acest moment de opoziție al Franței, amintirea timpurilor dureroase, respectiv anul 1870 după Sedan, când Camera Română a votat o moțiune prin care doliul Franței era împărtăşit şi de România şi unde erau drapelele româneşti se aflau şi cele franțuzeşti. Românii sufereau alături de francezi neezitând a-şi prezenta durerea în public. Oricum aceste manifestări de solidaritate au fost conştientizate de Franța, fiind subliniate de reprezentantul său în România, însă nu au căpătat dimensiuni spectaculoase. România se confrunta atunci cu problematici grave de ordin intern, iar popularitatea lui Carol era în cădere liberă. Tot atunci s-a vehiculat ideea republicii şi aversiunea față de Carol a căpătat dimensiuni periculoase, de aceea bunăvoința vizavi de Franța a fost interpretată şi ca o respingere a germanului Hohenzollern de pe tronul României.
„Il est certain que si à ce moment la Roumanie avait pu voler au secours de la France („amie et tutelaire") elle l'aurait fait"[577]. N-a putut-o sprijini, deoarece şi ea avea nevoie de ajutor, nu era stăpână pe destinul său, nu-şi dobândise independența. Partea românească reproşa această „recompensă" şi „recunoştință" a Franței care n-a voit să recunoască atitudinea cordială şi solidară a României alienându-şi simpatiile față de un popor atât de devotat, de ataşat „atât de francez

[576] *Ibidem*, cadrul 193.
[577] *Ibidem*, Anexă la depeşa politică no.20 din 11 mai 1882, Traducere a unui articol din „Timpul", preluat de „L'Indépendance Roumaine" din 9 mai 1882, cadrul 194 (Este sigur că dacă România ar fi putut atunci să vină în ajutor Franței, ar fi făcut-o).

în sentimente"[578]. Germania însă considera că atât propunerea franceză cât şi ante-proiectul austriac. Franța era denigrată într-o manieră categorică în jurnalele româneşti, care adoptau o atitudine foarte virulentă. Se considera că Germania dorea să se răzbune şi să pedepsească România pentru temeritatea şi îndrăzneala de a se fi alăturat Franței în 1870 şi-şi îndeplinea obiectivul chiar prin intermediul acesteia din urmă. Opera lui Bismark era împlinită prin Camille Barrère. România nu învinovățea Franța întreagă, ci de demersurile întreprinse de Barrère era vinovat Gambetta, personaj cu ambiții nemăsurate care s-a evidențiat în viața politică datorită hazardului, aceasta reprezentând opinia părtinitoare şi subiectivă a autorului articolului.

„Proiectul Barrère" cuprindea şi susținea pretențiile Vienei, cu mici modificări. Prevedea că aplicarea regulamentelor pe porțiunea Dunării cuprinsă între Galați şi Porțile de Fier să fie încredințate Comisiei Mixte, compusă din reprezentanții Serbiei, României, Bulgariei, Austro-Ungariei la care a mai adăugat un membru, delegat al Comisiei Europene, desemnat de ea pentru o perioadă de 6 luni, în ordinea alfabetică a puterilor reprezentate în C.E.D. Această stipulație părea la început a exclude preponderența Austriei, însă ordinea alfabetică desemna „Allemagne et Autriche" ca primele puteri ce aveau câte un delegat în Comisia Mixtă, astfel în primele două perioade de 6 luni, interesele austro-ungare urmau a fi dublu reprezentate în Comisia Mixtă. Articolele 3 şi 4 ale proiectului fixau ordinea de zi a Comisiei Mixte în timpul celor două sesiuni: art.3 – Comisia va proceda în prima sesiune la numirea agenților săi, iar art. 4 stipula că la a 2-a sesiune, comisia vota bugetul pe anul următor. Aceste avantaje ar fi fost minore pentru Austro-Ungaria, dacă aliniatul 2 al articolului 3 n-ar fi specificat faptul că „deciziile Comisiei Mixte vor fi luate cu majoritate de voturi"[579] , iar astfel Austria

[578] *Ibidem,* Extras din „La Gazette de Roumanie" din 10 mai 1882, titlul articolului „Le Danube", cadrul 195. .
[579] *Ibidem*, Extras din „L'Indépendance Roumaine" din 10 mai 1882, titlul articolului „Inconséquences de Barrère", cadrul 196.

care putea beneficia de majoritate oricând prin aceste subterfugii, îşi putea impune propriile hotărâri.

În regulamentul interior al C.E.D. era prescris că deciziile erau luate cu unanimitate de voturi. Ar fi trebuit să fie la fel şi pentru Comisia Mixtă, însă aceasta nu convenea Austriei, care n-ar fi putut uza de avantajul simptomatic pe care-l implica majoritatea. Această clauză introdusă de Barrère era contrară spiritului tratatului de la Berlin. Propunerea Barrère era catalogată de oficialităţile româneşti drept anteproiectul austriac reeditat. A fost adăugată in mod facil ştampila franceză în speranţa de a o accepta mai uşor sub acoperirea Franţei, pentru că deţinea aparenţele protejării intereselor occidentale. În ceea ce privea România, cu interesele sale vitale şi drepturi suverane şi teritoriale - ea care ocupa peste 1000 km din parcursul fluviului -, nu se preocupa, nu era necesar nici să fie consultată. României i se imputa incompetenţa în chestiunile tehnice ale navigaţiei precum şi dezvoltarea lentă a comerţului său. Aceste argumente erau invocate de Austro-Ungaria pentru a justifica propensiunile sale asupra Dunării şi pentru a determina puterile să admită în detrimentul guvernului român, acţiunea sa asupra întregului parcurs al fluviului. Aceste aserţiuni nu erau lipsite totuşi de fundament întrucât resursele financiare ale României erau limitate, chiar se constata o penurie în trezoreria statului, iar sub aspect comercial proaspătul stat independent îşi punea mecanismele în mişcare destul de lent.

România - care protesta energic împotriva brevetului de incapacitate decernat de puterea vecină -, nu scăpa o ocazie de a enumera progresele sale pe care pretindea a le fi realizat în cursul ultimilor ani[580].

Senatul, în şedinţa din 19/31 mai 1882 şi Camera Deputaţilor în şedinţa din 27 aprilie/ 9 mai 1882, au aprobat Actul adiţional la Actul public din 2 noiembrie 1865, relativ la navigaţia la gurile Dunării decis la Galaţi la 28 mai 1881 de C.E.D.[581].

[580] *Ibidem*, Bucureşti 11 mai 1882, Ring către Freycinet, cadrul 203.
[581] *Ibidem*, Bucureşti 13 mai 1882, Ring către Freycinet, cadrul 219.

Comisiei Mixte - care forma ideea fundamentală a proiectului austro-francez -, i se substituia o delegaţie a C.E.D. numită „Comisia de supraveghere", compusă din riverani la care se adăugau încă 2 delegaţi ai C.E.D. obiectivul predilect al acestei comisii era supravegherea aplicării reglementărilor editate de C.E.D. Tot ce depindea de execuţia acestor reglementări ar fi fost rezervat statelor riverane, fiecare pe teritoriul său. Această soluţie reprezenta un progres asupra soluţiei lui Barrère, dar era departe de a reuni condiţiile necesare pentru apărarea principiului libertăţii pe Dunăre şi de a garanta României eventuale impedimente ale Austro-Ungariei. Soluţia susţinută de guvernele puterilor era greşită ca bază deoarece stabilea 2 regimuri la Dunărea de Jos, deşi spiritul tratatelor nu admitea decât unul singur şi anume regimul internaţional, singurul ce putea garanta şi asigura aplicarea principiului libertătii navigaţiei. Orice nouă comisie ce deriva din cea europeană nu putea fi decât o reeditare a Comisiei Riverane care şi-a încheiat activitatea în 1858 sau a Comisiei Mixte propusă de anteproiectul austriac sau de proiectul Barrère. Orice nume ar fi fost dat acestei noi instituţii - Comisia Riverană, Mixtă, de Supraveghere -, ea ar fi fost contrară tratatului de la Berlin, care nu admitea pentru Dunărea de Jos decât regimul libertăţii sub control european exercitat de C.E.D., iar aceasta în virtutea mandatului său limitat şi temporar, nu putea crea noi comisii fără a-şi depăşi competenţa. Ea nu putea decât delega din cadrul ei o autoritate însărcinată cu supravegherea aplicării reglementărilor[582]. Crearea unei astfel de instituţii hibride, fără motiv de existenţă ar fi reprezentat o sursă constantă şi permanentă de conflicte sau diferende survenite între puteri. Oricare ar fi fost decizia sau atitudinea guvernului român, importanţa acesteia nu ar fi fost decât secundară.

Partea franceză judeca situaţia, în mod contrar. „Journal des Débats" din 14 mai 1882 într-un articol intitulat „Dunărea văzută din Paris", sublinia faptul că propunerea Barrère era un „sistem ingenios", destinat a tranşa toate dificultăţile în

[582] *Ibidem*, Anexă la depeşa no.26 din Bucureşti 22 mai 1882, Extras din „L'Indépendance Roumaine" din 4/16 mai 1882, titlul articolului „La Commission de Surveillance" cadrele 234-235.

maniera cea mai echitabilă. Inconvenienţele anteproiectului austriac ar fi fost eludate prin adăugarea la Comisia Mixtă a unui membru din C.E.D.[583].

În anumite cercuri pariziene plana îndoiala că nu se înţelege importanţa litigiului danubian prezentat de români. Se ignora faptul că România apăra libertatea Dunării, principiul bogăţiei sale, sursa prosperităţii sale, garanţia materială a independenţei sale politice. Guvernul român n-a recunoscut - cum afirmau jurnalele pariziene -, dreptul de control şi supraveghere a unei Comisii Mixte, n-a recunoscut acest drept decât Europei concertate şi reprezentate prin mandatarul său, respectiv C.E.D. Presa franceză nu era preocupată în mod special de dezbaterea chestiunii Dunării. Liniştea prelungită a Republicii Franceze determina concluzia că deoarece Barrère era implicat direct în reglarea diferendului danubian fiind comisarul Franţei în C.E.D., Gambetta trebuie să-l fi inspirat şi aprobat, iar Barrère nu putea întreprinde nimic pe cont propriu, ci trebuia să-l consulte pe „stăpân" care impunea instrucţiuni precise. Din articolele organului oficios (al conducerii) „Republica Franceză" reieşea faptul că Gambetta ar fi fost inspiratorul şi autorul veritabil al propunerii Barrère[584].

Înalţii demnitari români opinau că acest mare om de stat îşi dirija ministerul să ne răpească Dunărea. Camera franceză i-a concediat pe Gambetta şi ai săi. Dacă mai rămâneau o perioadă, bulversau totul, compromiteau totul. Au distrus mecanismul guvernamental, prestigiul Franţei, au înstrăinat simpatiile României. Era dificil de găsit „un peuple qui l'aimât plus que le peuple roumain"[585].

Graţie lui Gambetta şi ilustrului locotenent Barrère, afecţiunea sinceră a României a fost zdruncinată. Se spera că Franţa va reveni la vechile sentimente faţă de România şi va imprima o direcţie politică nouă conformă cu veritabilele interese ale acesteia. Aceste idei implicau un discurs sentimentalist şi subiectiv, o manieră

[583] *Ibidem*, Anexă la depeşa no.26 din Bucureşti 22 mai 1882, Extras din „L'Indépendance Roumaine" din 8/20 mai 1882, titlul articolului „Le Danube vu de Paris", cadrul 236.
[584] *Ibidem*, Anexă la depeşa no.28 din Bucureşti 25 mai 1882, Extras din „L'Indépendance Roumaine" din 13/25 mai 1882, titlul articolului „Le Danube vu de Paris", cadrul 253.
[585] *Ibidem*, cadrele 253-254 (Un popor care ar iubi-o mai mult decât poporul român).

de şantaj ca răspuns la afinitățile României vizavi de Franța. La 27 mai 1882, Poarta adera la Propunerea Barrère cu condiția ca delegatul Bulgariei în noua comisie ce urma a fi înființată, să fie nominalizat cu asentimentul guvernului otoman[586].

În contradicție cu sentimentele de esență negativă care însuflețeau anumite opinii, un articol din „Binele public" din 22 decembrie 1882/ 3 ianuarie 1883 informa că „marele orator", „sufletul Republicii Franceze" a decedat.

După Thiers, Léon Gambetta îndeplinise funcția preşedinte al Camerei Deputaților şi preşedinte al Consiliului de miniştri, încarnarea unei idei patriotice prioritare – Revanşa –, revendicarea grandorii Franței moderne. România a reacționat imediat cu solidaritatea-i binecunoscută demonstrând „surorii" sale căreia îi datora propria-i existentă că împărtăşea sentimentele de durere ale Franței[587].

Rațiunile care dictau direcția României în chestiunea Dunării nu se datorau unor sentimente de ostilitate şi aversiune pentru Austro-Ungaria, ci protejau şi promovau sentimentul de conservare națională, de respectare a tratatelor, de conştiință a datoriei şi responsabilitate față de țară. Dacă guvernul român a crezut de cuviință a se opune regimului fluvial propus a se institui între Galați şi Porțile de Fier, se datora faptului că nu dorea preponderența unei singure puteri pe respectiva porțiune a fluviului, ceea ce nu era conform cu principiul liberei navigații şi intereselor economice ale țării. Puterile se angajaseră a stabili un statul legal pe această porțiune. Reconstituirea Comisiei Riverane a Dunării părea în această perioadă exclusă definitiv de dispozițiile luate în 1871, cu referire la ameliorarea şi îmbunătățirea tehnică şi a navigației la Porțile de Fier şi în 1878, în cee ce privea poliția fluvială. Tratatul de la Berlin a însărcinat prin art.55 Comisia Europeană a Dunării cu elaborarea reglementărilor de navigație, de poliția fluvială şi de supraveghere de la Porțile de Fier la Galați[588].

---

[586] *Ibidem*, Bucureşti 27 mai 1882, Ring către Freycinet, cadrul 262.
[587] *Ibidem*, Rola 49, România (ianuarie-martie 1883, baron de Ring, tom 7), Articol „Binele public" 22 decembrie 1882/ 3 ianuarie 1883, cadrul 16.
[588] *Ibidem*, cadrul 49.

Comisiei Riverane în 1856 şi C.E.D. în 1878 li s-a conferit de către puteri misiunea de a elabora regulamentele de navigaţie şi poliţie fluvială, fără ca Tratatul de la Berlin să adauge regulamentele de supraveghere. În ce privea supravegherea, Tratatul de la Berlin a însărcinat C.E.D. să regleze o modalitate de a o aplica şi de aici punctul capital al chestiunii, asupra căruia s-au produs numeroase divergenţe[589].

Cea mai bună soluţie adusă chestiunii supravegherii şi care exemplifica apropierea cel mai mult posibil de combinaţia propusă la Congresul de la Berlin - respectiv aceea conform căreia un comisar delegat al C.E.D. să vegheze executarea reglementărilor -, părea a fi cea acceptabilă şi conformă cu dispoziţiile tratatelor şi cu dreptul internaţional[590]. Aceasta reprezenta opinia susţinută de delegatul român la C.E.D. Soluţia guvernului român se rezuma la câteva aspecte simptomatice pentru buna desfăşurare a navigaţiei: - elaborarea regulamentelor de C.E.D., - executarea acestor regulamente de statele riverane, - supravegherea executării de un delegat al C.E.D. Un astfel de regim fluvial stabilit ar fi fost de natură a concilia interesele de navigaţie şi drepturile de suveranitate ale statelor riverane. Ar fi fost în armonie cu principiile din 1815 şi 1856 - care lăsau pe seama riveranilor executarea regulamentelor comune -, şi cu stipulaţiile din 1878, care implicau participarea Europei în noul regim stabilit[591].

S-a statuat şi s-a concordat asupra faptului ca puterile să ajungă la o înţelegere asupra prerogativelor C.E.D., urmând ca o conferinţă să discute aceste probleme înainte de expirarea mandatului acesteia, adică înainte de 28 aprilie 1883.

La începutul lui noiembrie 1882, s-a decis reunirea într-o conferinţă. Anglia a sondat opinia celorlalte puteri, dacă acestea subscriau la reuniunea preconizată, fie la sfârşitul anului 1882 fie la începutul anului 1883, însă înainte de 28 aprilie. În cadrul conferinţei urmă a se dezbate anumite aspecte specifice:

[589] *Ibidem*, cadrul 50.
[590] *Ibidem*.
[591] *Ibidem*.

prelungirea mandatului C.E.D., extensia puterilor acestei comisii de la Galaţi la Brăila şi decizia de a reglementa navigaţia de la Galaţi la Porţile de Fier. Serbia şi România au fost admise a lua parte la conferinţă, având doar dreptul de vot consultativ.

Conferinţa marilor puteri în chestiunea Dunării s-a deschis la Londra pe 8 februarie 1883 cu participarea comisarilor marilor puteri în C.E.D. şi a ambasadorilor marilor puteri acreditaţi la Londra. Forul care trebuia să adopte Regulamentele de navigaţie era ilegal constituit întrucât Tratatul de la Berlin sublinia că acestea vor necesita aprobarea C.E.D., însă marile puteri solicitau evitarea adoptării unei poziţii potrivnice de către delegaţii români[592].

Puterile neriverane, Marea Britanie, Franţa, Italia erau dispuse să acorde preşedinţia perpetuă în Comisia Mixtă Austro-Ungariei. Ele erau de asemenea, favorabile veleităţii Rusiei de a i se acorda exercitarea întregii activităţi pe braţul Chilia, cu excluderea C.E.D. Acesta urma a fi preţul prin care Austro-Ungaria şi Rusia consimţeau la prelungirea termenului de funcţionare a C.E.D.[593] La conferinţă participau Germania, Austro-Ungaria, Rusia, Turcia, Franţa, Marea Britanie, Italia.

Austro-Ungaria şi-a luat toate precauţiile: nu numai că diplomaţia sa a acţionat de luni întregi pe lângă toate cabinetele, dar a şi activat în sensul ca România să nu fie invitată la conferinţă. A o admite cu titlu consultativ şi pe picior de egalitate cu Serbia cu înştiinţarea opiniei publice printr-o depeşă de la Londra, însemna acelaşi lucru, adică declara că România să nu ia parte la conferinţă. Astfel, o primă injustiţie a fost comisă în detrimentul României care - făcând parte cu acelaşi titlu ca şi celelalte puteri din C.E.D. -, ar fi trebuit chemată în mod natural să prezideze în consiliul internaţional, însărcinat a se pronunţa asupra existenţei chiar a acestei comisii. În mod cert, nici o putere nu era la fel de interesată ca România în chestiunile privitoare la C.E.D. şi tocmai aceasta era

[592] Gh. Căzan, Ş. Rădulescu-Zoner, *op.cit*, p.88-89.
[593] Paul Gogeanu, *op.cit*, p.130.

lăsată la poartă. Se interoga asupra raţiunilor care au determinat o astfel de decizie. Pentru că armata sa nu era atât de numeroasă ca a Austriei. Asemenea consideraţii primau în deciziile Europei. În acest mod puterile înţelegeau dreptul, justiţia, echitatea. În asemena condiţii „vous pourriez avoir mille fois raison, vous aurez toujours tort. La force prime le droit”[594].

Asemenea acţiuni stârnesc imediat reacţii, deoarece un popor oricât de mic şi modest ar fi nu poate să se resemneze. Răbdarea, resemnarea sunt virtuţi meritorii în anumite cazuri, în altele constituie adevărate crime sau dovezi de laşitate. „Se résigner à la mort, c’est se suicider”[595]. Excluderea la care era obligată România nu era o chestiune capitală, însă alte măsuri ce derivau din aceasta erau susceptibile a prejudicia naţiunea şi nu puteau fi acceptate. Lamentările erau de prisos. Combaterea politicii puterilor europene era recomandabilă şi dezirabilă în măsura în care era posibilă, însă „victimizarea” ţării nu era o opţiune.

Acţiunea unei comisii care se manifesta în numele Europei garanta libertatea navigaţiei, dar în acelaşi timp nu mai producea anxietate statelor mici din valea Dunării de Jos. Acest control european n-ar fi fost ofensator pentru nimeni. Dacă funcţionarii ataşaţi fiecărui port aparţineau ţării din care portul face parte, iar C.E.D. nu urma a pretinde acestora aplicarea strictă a regulamentelor, în acest caz nu se aducea nici o atingere sau lezare nimănui, nici demnităţii, nici suveranităţii statelor riverane, care puteau să consimtă la un asemenea angajament. Aceasta reprezenta singura combinaţie la care aceste state riverane puteau subscrie. Austria era considerată „la seule ennemie de la liberté de la navigation”[596]. Dacă din nefericire Europa adopta propunerea Barrère, România şi probabil Bulgaria nu se conformau cu această decizie. Interesele Serbiei erau atât de insignifiante încât parţial puteau fi sacrifica. De altfel, exiata asigurarea că Serbia devenise un satelit al Austriei şi putea în consecinţă să primească o

[594] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 49, Corespondenţă politică (1883-1884), Anexă la depeşa din 12 februarie 1883, „Conferinţa de la Londra”, cadrul 92 (Puteţi avea de 1000 de ori dreptate, aţi greşi întotdeauna. Forţa primează dreptul).
[595] *Ibidem* (a te resemna în faţa morţii înseamnă a te sinucide).
[596] *Ibidem* (singurul inamic al libertăţii navigaţiei).

compensație. Numai România avea posibilitatea să afirme: „Je veux être maîtresse chez moi!”[597]. „Să navigați liber cât vreți, dar refuz a lăsa să se instaleze în porturile mele autorități străine, care ar fi independente de autoritățile româneşti. Părerea noastră este că Europa va recunoaşte la sfârşit că avem dreptate”[598].

Conferința de la Londra organizată pentru a dezbate viitorul Dunării s-a încheiat la 19 martie 1883, tot atunci semnându-se şi actul final, respectiv Tratatul de la Londra, care conținea 9 articole.

Articolul I al Tratatului stipula extinderea jurisdicției C.E.D. până la Brăila. În art. II se prelungea mandatul C.E.D. cu 21 de ani, începând de la 24 aprilie 1883, iar art. III stabilea scoaterea brațului Chilia de sub autoritatea C.E.D. În continuare, în art. IV se stabilea aplicarea pe brațul Chilia - unde aceasta scaldă teritoriul României şi Rusiei -, a Regulamentelor de navigație în vigoare pe brațul Sulina, sub supravegherea delegaților Rusiei şi României în C.E.D. Art. VII aproba „Regulamentul de Navigație, de Poliție Fluvială şi Supraveghere elaborat la 2 iunie 1882 de către C.E.D. (…). Articolele celelalte aveau un caracter tehnic nelegat direct de suveranitatea României[599].

România n-a încetat să critice Franța pentru rolul jucat în chestiunea Dunării. Victimă a unei politici bazate pe injustiție, România se autocompătimea şi acuza autorii acestei politici. Într-un articol din „Indépendance Roumaine” (6/18 martie 1883), Franței i se reproşa că a dezavantajat România, însă apoi disculpând-o îi atribuia circumstanțe atenuante în sensul că a acționat într-o manieră inconştientă. Faptele lui Barrère erau justificate în mod facil acesta fiind „fără experiență” şi ignorând lucrurile care reclamau atenția sa. Greşeala guvernului

[597] *Ibidem* (Vreau să fiu stăpână în „ograda” mea).
[598] *Ibidem*.
[599] Gh. Căzan, Ş. Rădulescu-Zoner, *op.cit.,* p.90-91; *C.E.D. şi opera sa*…, p.32-33; Ioan A. Suciu, *op.cit*., p.131-134.

francez a fost de a nu fi însărcinat un om mai serios care să studieze chestiunea gravă şi serioasă a navigaţiei pe Dunăre[600].

La şedinţa Senatului din 9/15 martie 1883 generalul Manu a interpelat guvernul datorită rezultatelor conferinţei „România n-a participat la Conferinţa de la Londra. Ministrul de externe era constrâns să transmită hotărârile conferinţei în manieră oficială (Dimitrie Sturdza – ministrul de externe). „Actele conferinţei n-au fost încă depuse guvernului englez, iar guvernul român n-a primit astfel nici o comunicare oficială. Conferinţa fiind terminată (…) nu se poate crede că într-un stat independent ca România, care are ministru plenipotenţiar la Londra să nu se cunoască lucrările ei. Cum este posibil ca guvernul să nu vină azi să ne spună ceva într-o chestiune atât de gravă?… Cum o chestiunea ca soluţia Dunării să ne fie impusă de Europa fără ca noi să participăm la Conferinţă? Aceasta nu este o chestiune ministerială ci una naţională, de care depinde viaţa sau moartea naţiunii… Câte nefericiri mai aşteaptă ţara? Chestiunea Dunării este posibil să fi fost rău condusă”[601] Brătianu îi răspunde replicând :

„Nefiind admişi la conferinţa care păstrează secretul, nu putem cunoaşte decât ceea ce ştiţi şi voi adică declaraţiile ministrului englez în Parlament. O convenţie cu 9 articole a fost încheiată unele fiindu-ne defavorabile. S-a spus că, conferinţa nu ne-a dat satisfacţie (…) Le Danube nous appartient et personne n’a le droit de nous le prendre”[602].

Kogălniceanu a apreciat că dacă de la început românii şi-ar fi aliniat cu decizie drepturile, ar fi obţinut deplină satisfacţie, însă a lipsit curajul. Marile puteri, înainte de a face un act public se înţeleg între ele şi nu consultă nici micile state, nici nu le fac concesii. După 2 ani şi jumătate şi în ciuda propagandei realizate de jurnale, nu s-a elaborat o soluţie pertinentă în chestiunea Dunării.

---

[600] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 49, Corespondenţă politică (1883-1884), Extras din „Indépendance Roumaine” din 6/18 martie 1883, titlul articolului „L’Allemagne et la Roumanie”, cadrul 168.

[601] *Ibidem*, Anexă la depeşa nr.28 din Bucureşti 27 martie 1883, Şedinţa Senatului din 9/15 martie 1883, cadrele 197-199.

[602] *Ibidem*, cadrele 199-204 (Dunărea ne aparţine şi nimeni nu are dreptul să ne-o ia).

„Ne-am forţat atât cât am putut să apărăm drepturile ţării şi să facem lumină. Dunărea nu este numai a noastră ci este şi a întregii Europe. Cu multă răbdare şi sânge rece am căutat a demonstra Europei că există un interes român la fel cum există un interes european. Cine să ne susţină : Rusia? – nu-i putem da gurile Chiliei, Franţa – nu-i putem da Tunisia, Anglia – se spune că Nilul e mai important decât Dunărea. Cine rămâne pentru a ne susţine?”[603].

Chestiunea Dunării a intrat într-o nouă fază după Conferinţa de la Londra, însă credinţa României era că Europa - care a favorizat dezvoltarea aspiraţiilor sale legitime, care a avut în toate circumstanţele probe indiscutabile ale loialităţii şi moderaţiei naţiunii -, n-ar vrea să execute decizii care să-i lezeze drepturile şi la care n-a consimţit. Aceasta reprezenta poziţia României, care se considera îndreptăţită să solicite respectarea statutului riveranilor, însă în legătură cu moderaţia exercitată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, reprezentanţii francezi nu au concordat. Aceştia au consiliat în mod permanent la prudenţă şi dezicerea de o politică aventuroasă susceptibilă a face mai mult rău decât bine.

Tratatul de la Londra era contrar dreptului internaţional pe care marile puteri ştiau să-l invoce când îşi vedeau periclitate propriile interese şi oferea posibilitatea unei imixtiuni permanente în afacerile interne ale României, Bulgariei şi Serbiei. Nici un guvern român nu putea să-l accepte fără a risca să fie învinuit de înaltă trădare. Cu toate acestea marile puteri, în primul rând Austro-Ungaria secondată de Germania, au stăruit ca guvernul român să adopte Tratatul de la Londra, căci fără asentimentul României principalele prevederi ale acestuia nu puteau fi aplicate[604]. Puterile interesate au realizat compromisuri. Austro-Ungaria şi Rusia au beneficiat din plin de pe urma clauzelor tratatului de la Londra. Germania a sprijinit monarhia dualistă. Italia a gravitat în jurul lor concordând cu interesele acestora. Se contura alianţa Puterilor Centrale. Franţa - oripilată de un eventual război cu Germania -, s-a apropiat de Rusia profilându-se viitoarea

[603] *Ibidem*, cadrul 208.
[604] Ş. Rădulescu-Zoner, La souveraineté de la Roumanie et le problème du Danube après le Congrès de Berlin, în *Revue des etudes sud-est européennes*, nr.1/1971, p.152.

alianță ruso-fanceză. Regimul impus de Conferința de la Londra constituia un regres față de toate actele stabilite anterior, iar România protesta împotriva acestuia însă vocea sa era prea slabă pentru a fi auzită. Cu toată reticența pe care a probat-o România, perioada 1883-1914 a fost una fecundă în activitatea C.E.D. Aceasta s-a preocupat de sectorul fluvial cuprins între Isaccea şi Galați, a întreprins diverse tăieturi pe brațul Sulina suprimând astfel mai multe „coturi" care îngreunau navigația, a construit un nou spital de boli infecțioase la Sulina ca urmare a epidemiei de holeră din 1893, apoi a achiziționat un nou teren la Galați unde a construit clădiri pentru birouri cu scopul de a-şi transfera serviciul administrativ aici"[605].

Marile Puteri vor continua (mai ales Austro-Ungaria) să exercite presiuni asupra României pentru a o determina să accepte tratatul, însă aceasta nu va ceda şi până la prima conflagrație mondială îşi va manifesta autoritatea şi suveranitatea pe porțiunea Dunării de la Galați la Turnu Severin. La Porțile de Fier ajunsese să dicteze guvernul de la Budapesta, această dominație servind parțial ca o compensație pentru atâtea eforturi de a monopoliza navigația pe Dunărea românească. Austro-Ungaria şi-a restrâns şi limitat presiunile şi insistențele asupra creării Comisiei Mixte odată cu îmbunătățirea relațiilor României cu Puterile Centrale, iar intrarea acesteia în Tripla Alianță au slăbit pretențiile şi exigențele austro-ungare şi germane asupra României în chestiunea Dunării.

Chestiunea Dunării, cu toate încercările ulterioare de a o redeschide, s-a încheiat în realitate în toamna anului 1883 odată cu semnarea Tratatului secret de alianță între România şi Austro-Ungaria. Țările riverane au rămas stăpâne în porturile şi apele lor, aplicând principiul libertății navigației pe Dunăre şi supraveghind buna desfăşurare a navigației[606].

Datorită incendiului hotelului administrativ al C.E.D. din Galați în anul 1917, au fost distruse arhivele instituției, astfel încât data nominalizării de către

[605] *C.E.D. şi opera sa*…, p.34-36.
[606] Ş. Rădulescu-Zoner, La souveraineté...., p.94.

guvernele europene ai propriilor comisari nu putea fi stabilită cu exactitate, însă delegaţii Franţei din momentul înfiinţării ei au fost următorii: Engelhardt (1856-1867); baronul d'Avril (1867-1877); Herbette (1877-1880); Barrères (1880-1883); Lavertujon (1883-1885); marchizul de Reverseaux (1885-1891); contele d'Aubigny (1891-1892); Cogordan (1892-1894); Sienkiewicz (1894-1896); Paillard Ducléré (1896-1902); Marcellin Pellet (1902-1906); de Margerie (1906-1907); Deville (1907-1909); Soulange-Bodin (1909-1911); Guillemin (1911-1919)[607]. România nu a fost acceptată cu un reprezentant propriu decât după dobândirea independenţei: colonelul Pencovici (1879-1886); Grigore Ghica (1886-1888); ad-interim generalul Pencovici(1888-1890), apoi I. Bălăceanu (1890-1893); generalul Pencovici (1893-1904); T.G.Djuvara (1904-1905); Bengescu (1905-1906); Nanu (1906-1909); Zamfirescu (1909-1919)[608]. Serviciile C.E.D., înfiinţate şi dezvoltate pe parcursul evoluţiei sale, apoi organizate într-o manieră distinctă au fost următoarele: Secretariatul general, Contabilitatea generală, Trezoreria navigaţiei, Serviciul tehnic, Inspecţia navigaţiei, Căpităniа portului, Serviciul de spitale[609].

România a realizat o binefăcătoare armonizare între interesele sale şi cele europene, redând Dunării caracterul de interes internaţional: „Dunărea noastră, Dunărea românească a tins să se confunde tot mai mult cu Dunărea internaţională, iar interesul european de la gurile fluviului nu este şi nu poate fi decât expresia cea mai exactă a interesului nostru naţional"[610].

## V.A PERCEPŢII ROMÂNO-FRANCEZE ASUPRA EVOLUŢIEI „CHESTIUNII ORIENTALE".

[607] *C.E.D. şi opera sa*…, p.75-78, 80.
[608] *Ibidem*, p.79-81.
[609] *Ibidem*, p.82.
[610] G. Sofronie, *op.cit.,* p.10.

Odată cu insurecţiile din Bosnia şi Herţegovina, autorităţile române au insistat asupra formulării propriei politici vizavi de evenimentele din proximitate, cu informarea agenţilor proprii şi transmiterea de instrucţiuni în revelarea acestor aspecte. Nu fără o doză de anxietate în contextul unor incidente cărora le atribuia o oarecare gravitate, ministrul afacerilor externe (Vasile Boerescu/ 28 aprilie 1873-7 noiembrie 1875) revela postura României de spectator pasiv, însă concomitent îşi exprima încrederea că pacea nu va întârzia să fie pecetluită. Acestui moment îi atribuia Boerescu un rol simptomatic în demonstrarea unei politici pacifiste şi loiale vizavi de Imperiul Otoman. Echidistant faţă de forţele aflate în conflict, ministrul nu adera la problematicile părţilor, însă sublinia atât bunăvoinţa faţă de populaţiile răzvrătite, cât şi rezerva completă, care nu periclita neutralitatea exprimată în relaţia cu Poarta. Cu toate acestea, menţionarea monitorizării permanente a evenimentelor nu se excludea din ecuaţie, însă numai în sensul nepericlitării politicii prudente asumate[611].

Principiul politicii externe româneşi a fost redat de Boerescu prin reiterarea formulei consacrate conform căreia „l'Orient commence à la rive droite du Danube; de la rive gauche commence déjà l'Occident"[612]. Prin utilizarea acestei circumlocuţiuni, ministrul încerca să sublinieze pacifismul Occidentului în antiteză cu dispoziţiile belicoase ale Orientului. Cum România s-a plasat în tabăra occidentală, acesta accentua hotărârea continuării unei conduite prudente, conciliatoare şi neutre atâta timp cât îi vor permite interesele şi existenţa naţională.

De altfel, pentru a proba această politică, Boerescu solicita reprezentanţilor români să dezmintă zvonurile colportate de funcţionarii otomani de la Rusciuk în mod abuziv şi evident eronate, conform cărora România întreprindea lucrări de fortificaţii în proximitatea Giurgiu-lui. Deşi, sublinia dreptul de a realiza fortificaţii pe teritoriul ţării în virtutea principiului suveranităţii, ministrul tăgăduia aceste acţiuni, explicitând totuşi că se efectuau

[611] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris,* Dosar 6, Corespondenţă şi rapoarte (1875-1876), Bucureşti 9/21 august 1875, Vasile Boerescu către agenţii români din străinătate, nenumerotat.
[612] *Ibidem* (Orientul începe de pe malul drept al Dunării, de pe malul stâng începe deja Occidentul).

lucrări de terasare dată fiind starea deplorabilă şi deteriorată a terenului, însă „notre politique étant tout pacifique et amicale pour la Turquie”[613].

Evenimentele din Orient erau imprevizibile, iar Filipescu transmitea de la Petersburg temerea că din primăvara 1876 insurecţiile s-ar putea generaliza, dacă nu ar fi stăvilite între timp[614]. Între timp, în România, baronul Des Michels scana atitudinea prinţului Carol – anxios a lepăda legăturile nominale care mai existau cu Poarta -, izolarea acestuia de populaţie şi perceperea eronată a aşteptărilor acesteia, tendinţa spre afirmarea independenţei asociată aspiraţiilor proprii ale lui Carol, simpatiile moldovenilor spre Rusia, lupta permanentă a guvernului cu opoziţia şi acuzele, criticile, invectivele reciproce, generate de intenţia „patriotică” de a clădi un viitor „luminos” ţării şi a crea „Belgia Dunării”. Semnificativ de precizat din postura de observator, era constatarea lui Des Michels conform căreia Rusia se afla în expectativă şi îşi continua politica cu acelaşi zel ca în trecut. Astfel, aştepta doar momentul oportun pentru a-şi îndeplini obiectivele, iar tronul lui Carol era pasibil a se clătina doar la o simplă „suflare”[615].

Instabilitatea ministerială repercutată asupra direcţiei politicii externe s-a manifestat prin eliminarea din fruntea Departamentului de Externe a lui Vasile Boerescu, substituit ad-interim de Lascăr Catargiu (7 noiembrie 1875-30 ianuarie 1876). Ulterior acesta a fost subrogat cu Ion Bălăceanu (30 ianuarie 1876-31 martie 1876)[616]. Divergenţele intestine se reflectau şi în ministerele esenţiale pentru orientarea politicii externe româneşti, mai ales în noul context internaţional zdruncinat de insurecţiile din Imperiul Otoman şi caracterizat printr-un echilibru labil. În timp ce la nivel declarativ, Lascăr Catargiu a explicat retragerea lui Boerescu din raţiuni de sănătate, agentul francez a semnalat opiniile antagonice pe care le împărtăşeau cele 2 personalităţi atât în problematicile interne, cât şi în cele externe. Des Michels relata intenţia talentatului orator Boerescu, investit cu

[613] *Ibidem* (politica noastră fiind pacifistă şi amicală în privinţa Turciei).
[614] *Ibidem,* Petersburg 3 octombrie 1875, Filipescu către Boerescu.
[615] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 18, vol.39 (1875-1876 (ianuarie/iunie)), Bucureşti 10 noiembrie 1875, Des Michels către Décazes, cadrele 254-262.
[616] *Enciclopedia de istorie a României*…, p.97.

încrederea lui Carol, de a-şi asuma în mod efectiv direcţia afacerilor în detrimentul lui Catargiu, care urma a deţine doar nominal puterea în Consiliul de Miniştri[617]. Pe acest fond de transformări interne şi nominalizări de funcţionari la nivel înalt, de la Petersburg parvin prin intermediul unor „surse serioase", unele noutăţi îngrijorătoare relatate de agentul român Filipescu, fost mareşal al Curţii. Din corespondenţa întreţinută cu Palatul Regal şi cunoscută de Des Michels, reieşea intenţia Rusiei de a ocupa într-un timp nu prea îndepărtat Basarabia anexată României în 1856 prin Tratatul de la Paris, însă în acelaşi timp România era consiliată să-şi pregătească armamentul[618].

Reflecţiile reprezentantului francez asupra acestor însemnări contradictorii i-au determinat surprinderea în legătură cu intenţiile Rusiei. Acesta considera drept paradoxală poziţia Imperiului ţarilor, întrucât dacă Rusia se arăta interesată de reanexarea judeţelor din sudul Basarabiei în detrimentul României, recomandările în privinţa măsurilor de apărare nu-şi mai aveau rostul. Totodată, diplomatul francez semnala existenţa unui memorandum elaborat într-o manieră secretă de prinţul Carol şi trimis cabinetelor europene cu obiectivul „bien moins de protéster contre les projets de la Russie sur la Bessarabie que de réclamer en échange de cette province l'indépendance absolue du reste de la Roumanie"[619]. Scenariul întocmit de logica pertinentă a lui Des Michels s-a dovedit ulterior a fi de-a dreptul vizionar, iar dacă acestor aserţiuni adăugăm faptul că românii „auraient moins pour objet de résister à l'occupation russe que de barrer le passage aux troupes ottomanes (…)"[620], tabloul judecăţilor sale de valoare ar fi complet. Concluzia ce răzbătea din aceste consideraţii ale reprezentantului francez era următoarea: Carol preţuia mai mult independenţa completă a României decât

[617] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 18, vol.39 (1875-1876 (ianuarie/iunie)), Bucureşti 29 noiembrie 1875, Des Michels către Décazes, cadrele 265-268.
[618] *Ibidem*, cadrele 270-271.
[619] *Ibidem*, cadrul 271 (mai puţin de a protestacontra proiectelor ruse de anexare a Basarabiei, decât de a reclama în schimbul acestei provincii independenţa absolută a restului României).
[620] *Ibidem,* (ar fi mai puţin dispuşi a rezista ocupaţiei ruse decât de a bara trecerea trupelor otomane).

integritatea teritorială, fiind dispus mai degrabă a renunța la Basarabia decât la lepădarea idealului național.

Agentul rus de la Bucureşti, Zinoviev - fost consilier la Constantinopol -, recunoştea în întrevederea cu Des Michels interesul țării sale în ameliorarea condițiilor de viață ale creştinilor din Imperiul Otoman şi imposibilitatea compromiterii poziției sale în favoarea Austro-Ungariei, secondată de Germania, însă printre aceste proiecte nu se număra şi declararea independenței României şi Serbiei. „Elle (Rusia) n'entend pas cependant que l'Autriche fasse un pas sans qu'elle même en fasse deux"[621].

Pe acest fond de efervescență politică, se manifestau şi continuări ale negocierilor comerciale inițiate cu marile puteri. După încheierea convenției comerciale cu Austro-Ungaria, se negocia acum una similară cu Rusia. Franța s-a arătat de asemenea deschisă şi favorabilă acceptării principiului antamării de negocieri în vederea încheierii ulterioare a unei convenții comerciale, ştire considerată satisfăcătoare de către guvernul român[622]. Prin aceste convenții încheiate direct cu autoritățile române, calea spre independența deplină a țării părea accesibilă şi plauzibilă. Dacă de la Viena, Costaforu mulțumea ministrului de externe de a-i fi permis să negocieze în deplină egalitate, tocmai asupra acestui aspect insista şi Des Michels, considerându-l un precedent periculos. Similaritățile formale dintre cele două convenții erau multiple, precizându-se cele două „hautes parties contractantes" şi „des sujets des États respectifs". Bazându-se pe aceste precedente de egalitate, Des Michels se arăta suspicios în privința unor viitoare negocieri care să excludă acest principiu şi furniza drept exemplu refuzul unui aranjament poştal cu Turcia, deoarece aceasta nu o trata pe picior de egalitate[623]. Din punct de vedere politic, locația semnării convenției cu Rusia conferea acesteia o valoare simptomatică. Guvernul român a condiționat încheierea tratatului de

[621] *Ibidem,* Bucureşti 2 decembrie 1875, Des Michels către Décazes, cadrele 279-282 (ea nu admite ca Austria să facă un pas fără ca ea însăşi să întreprindă doi).
[622] *Ibidem,* Bucureşti 10 noiembrie 1875, Des Michels către Décazes, cadrul 262.
[623] *Ibidem*, Bucureşti 2 decembrie 1875, cadrele 284-285.

comerț de semnarea acestuia la Petersburg de către „Cancelarul Imperiului" cu agentul român Filipescu. Zinoviev, agentul rus de la Bucureşti, s-a deplasat la Constantinopol pentru a dezbate acest subiect sensibil cu generalul Ignatiev, iar generalul Grigore Ghica informa autoritățile române din inima Imperiului Otoman asupra faptului că s-a convenit în aparență, semnarea convenției la Bucureşti între ministrul de externe şi consulul general rus, urmând ca ulterior să fie ratificată de prințul Gorceakov[624].

În privința evreilor, articolul inserat în convenția cu Austro-Ungaria a fost elaborat în manieră identică. Fără a-i nominaliza direct, acestora le era prohibită achiziționarea de imobile rurale sau comerțul cu băuturi alcoolice în nume propriu. De asemenea, Germania şi-a manifestat intenția de a iniția negocieri în acelaşi sens, astfel încât Franța nu putea decât să se felicite de a fi fost dispusă la rândul său să accepte principiul unor astfel de negocieri. Se considera câştigată din punct de vedere al popularității şi al credibilității[625].

Credința într-o generalizare a insurecției în Imperiul Otoman şi neputința localizării, se manifesta în cabinetele europene, iar România urma să joace un rol important în acest caz. Des Michels sesiza conformarea României la sfatul Rusiei de a iniția campania de înarmare. El a confirmat sosirea în țară a 48 de tunuri Krupp, însoțite de muniție, harnaşament şi alte materiale, dar şi intenția de a procura arme. Astfel, la sfârşitul anului 1875, România avea posibilitatea de a echipa un efectiv de 30 000 de soldați. Cum pretențiile şi aspirațiile lui Carol erau conştientizate de toată lumea - respectiv crearea unei „Belgii a Orientului", un stat tampon între slavi şi maghiari -, reprezentantul francez formula obiectivul maximal al prințului român susceptibil a transcende independența prin „il rève la création à son profit d'un royaume roumaino-bulgare, neutralisé et garanti par

[624] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris,* Dosar 6, Corespondență şi rapoarte (1875-1876), Diverse, 16 noiembrie 1875, nenumerotat; D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 18, vol.39 (1875-1876 (ianuarie/iunie)), Bucureşti 5 ianuarie 1876, cadrul 333.
[625] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 18, vol.39 (1875-1876 (ianuarie/iunie)), Bucureşti 2 decembrie 1875, Des Michels către Décazes, cadrele 286-287.

toute l'Europe"[626]. Această apreciere a depăşit limitele logice între care jongla Des Michels, însă continua prin a expune într-o manieră veridică eventualitatea unei treceri a trupelor ruse pe teritoriul României. Din aceste considerente Rusia a optat pentru o combinaţie favorabilă, în care să nu insiste prea mult asupra cedării Basarabiei pentru a nu stârni susceptibilităţile României. Strategia la care a recurs Imperiul ţarist era elaborată într-o manieră transparentă şi clară pentru propriile interese, însă în privinţa României, acestea erau dificil de evaluat. Se insinua şi prezenţa Germaniei, care era suspectată de a favoriza interesele Austro-Ungariei în Orient. Reprezentantul francez indica aparenta renunţare sau tergiversare a aplicării veleităţilor Rusiei, însă preconiza continuarea aceleiaşi direcţii de politică externă, nepermiţând monarhiei dualiste a se extinde în detrimentul său.

„On laisse bien entendre au Prince qu'on favorisera l'émancipation complète (…), qu'on lui on laissera même peut être étendre les limites (…), on ne précise pas comment ces résultats seront atteints, bien moins encore s'offre-t-on à les garantir"[627]. Cum în Basarabia rusă erau semnalate pregătiri militare, se considera că o confruntare ulterioară era iminentă, iar taberele beligerante implicau Rusia de o parte, iar Austro-Ungaria şi Germania de cealaltă. Pacea era dezirabilă, însă Zinoviev includea în discursul său insinuări anxioase, semnalate de către Des Michels şi relative la creştinii din Imperiul Otoman, care continuau a fi persecutaţi. Solidarizarea cu aceştia se impunea în cazul în care aceste abuzuri nu erau sistate[628]. Aceste circumstanţe instabile ar putea crea dificultăţi şi prin atitudinea României, care ar putea reclama răscumpărarea tributului şi declararea independenţei, bazându-se pe faptul că forţele otomane erau angajate în alte locaţii. Ceea ce ar fi convenit lui Carol în opinia reprezentantului francez ar fi fost garantarea acestei independenţe de către Europa. Ca pretexte posibile, s-ar invoca

[626] *Ibidem*, Bucureşti 24 decembrie 1875, Des Michels către Décazes, cadrul 313 (el visează la crearea în favoarea sa a unui regat româno-bulgar, neutru şi garantat de întreaga Europă).
[627] *Ibidem*, cadrul 314 (se lasă să se înţeleagă că prinţului (Carol) i se va favoriza emanciparea completă, că i se va permite chiar să-şi mărească limitele (statului), însă nu se precizează cum vor fi atinse aceste obiective şi cu atât mai puţin nu există garanţii).
[628] *Ibidem*, Bucureşti 27 decembrie 1875, Des Michels către Décazes, cadrele 318-321.

criza financiară ce stăpânea Imperiul Otoman, dar şi considerentele umanitare, respectiv imposibilitatea furnizării de capital de către o țară creştină în vederea persecutării altor populații creştine[629]. Rolul lui Des Michels se rezuma la surprinderea stării, fluctuațiilor, nuanțelor sau transformărilor reperate la nivelul opiniei publice, astfel încât nu intenționa să verifice veracitatea aserțiunilor sau scenariilor evocate.

Pregătirile militare din Basarabia au creat emoții agentului austro-ungar, care semnala premisele unei posibile acțiuni româneşti în Bucovina la încurajarea Rusiei. Aceste temeri nu erau întocmai lipsite de temei, erau realiste, însă nu foarte accesibile, întrucât Rusia nu urmărea investirea României cu un nou teritoriu, ci propriile obiective, care erau de altă natură. Indiciile agentului erau fundamentate pe existența anumitor factori consemnați de către Des Michels, respectiv de intenția turnării de monede cu efigia lui Carol, sau instituirea unei decorații naționale[630]. Pe această linie de emancipare națională şi România s-a dovedit a fi consecventă şi a urma preceptele unei politici elaborate.

Pe lângă complexitatea problematicilor cu care se confrunta guvernul român în acest mediu cu un echilibru instabil şi labil, susceptibil a se năruri în orice moment printr-o confruntare extinsă, se profila resurgența complicațiilor unei chestiuni mai vechi, respectiv cea a căilor ferate. Compania germană a lui Bleichröeder - care a moştenit nefastele consecințe ale bancrutei Strousberg -, continua să dețină rețeaua feroviară română, însă a recurs la suportul unei societăți austriece (Staatsbahn) în vederea finalizării lucrărilor. Capitalul şi personalul acestei companii era aproape exclusiv francez, astfel încât în 1876 inginerii francezi administrau cei 1 200 de km de cale ferată română. Des Michels insista cu ardoare pentru ca această situație să se mențină din considerente de influență pentru industria franceză. „Il serait essentiel (…) que l'exploitation du réseau restât entre les mains françaises qui le dirigent actuellement", asta în cazul în care

[629] *Ibidem*, Bucureşti 29 decembrie 1875, Des Michels către Décazes, cadrele 322-325.
[630] *Ibidem*, Bucureşti 5 ianuarie 1876, cadrul 335.

statul român nu intra în posesia rețelei prin răscumpărarea acesteia[631]. Guvernul român a supravegheat permanent etapele survenite în afacerea căilor ferate şi a considerat necesară o echidistanță vizavi de interesele implicate atâta timp cât cele ale țării erau excluse din ecuație. Când s-a constatat insuficiența capitalului injectat în finalizarea lucrărilor contractate şi prejudicierea acționarilor, s-a pus problema răscumpărării rețelei de către statul român, sub unele rezerve, care nu au fost acceptate. Guvernul român recomanda asumarea responsabilității de către cei care răspundeau de coordonarea şi îndeplinirea obiectivelor contractuale şi din moment ce nu se acceptase răscumpărarea, „considera cestiunea ca închisă", lăsând pe seama Societății Bleichröeder şi Desconto-Gesellschaft regularizarea situației într-o manieră pertinentă[632].

În aşteptarea developării afacerilor orientale, Des Michels a mai reperat un zvon colportat pe teritoriul României conform căruia Franța a încheiat o alianță secretă cu Rusia şi că subscria la jocul acesteia în România[633]. Credibilitatea unor astfel de noutăți era îndoielnică, însă augmenta anxietatea generală. Ceea ce calma gravitatea zvonurilor era în opinia agentului francez, starea armatei române. Din punct de vedere militar, România nu era capabilă să intervină împotriva Turciei, dat fiind carențele de aprovizionare, deficiența de organizare şi lacunele în experiența corpului superior al ofițerilor. Totuşi efectivele române erau susceptibile a-şi depăşi neajunsurile şi a-şi dovedi eficiența, în cazul în care ar fi fost plasate sub comanda unor ofițeri străini[634].

## V.B ADÂNCIREA CRIZEI ORIENTALE.

[631] *Ibidem*, Bucureşti 5 ianuarie 1876, Des Michels către Décazes, cadrele 336-337 (ar fi esențial, ca exploatarea rețelei căilor ferate să rămână în mâinile franceze care o dirijează actualmente).
[632] A.M.A.E. București, *Fond Paris,* Dosar 6, Corespondență şi rapoarte (1875-1876), Bucureşti 11/23 februarie 1876, Ion Bălăceanu - ministrul de externe -, către Callimahi-Catargi - agentul diplomatic al României la Paris -, nenumerotat.
[633] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 18, vol.39 (1875-1876 (ianuarie/iunie)), Bucureşti 7 februarie 1876, Des Michels către Décazes, cadrul 381.
[634] *Ibidem*, Bucureşti, 4 februarie 1876, Des Michels către Décazes, cadrul 375.

Anul 1876 cunoştea o intensificare a măsurilor cu caracter subversiv în detrimentul Turciei. Comitetele bulgare - a căror existenţă a continuat pe teritoriul României, dar a căror activitate nu a mai provocat neplăceri autorităţilor române -, au cunoscut o oarecare efervescenţă, agravată de misionari cu obiective directe în acest sens. Des Michels a reperat prezenţa unui colonel sârb – fapt confirmat şi de Ion Bălăceanu -, care era însărcinat cu agitarea comitetelor bulgare. Consecinţa imediată a notificării acestei prezenţe a fost reclamarea de explicaţii reprezentantului Serbiei la Bucureşti, care a infirmat orice implicare în acest demers[635]. Sesizarea imediată a guvernului român denota intenţia acestuia de a-şi menţine neutralitatea absolută şi a nu provoca dezordini susceptibile a periclita securitatea generală. Acest fapt nu era singular, ci au mai fost revelate şi alte cazuri similare, în care reprezentanţii cei mai de seamă ai comunităţii bulgare au fost convocaţi la Bucureşti, Brăila, Craiova, de către ofiţeri sârbi, care le-au expus iminenţa răsculării întregii Serbii şi condamnarea Imperiului Otoman la dispariţie. „Ces excitations n'ont obtenu qu'un médiocre succés"[636]. Monitorizarea permanentă a activităţii instigatorilor pe teritoriul României, prudenţa utilizată şi lipsa măsurilor arbitrare sau abuzive, au stârnit admiraţia reprezentantului francez, care-i admira conduita lui Bălăceanu şi a guvernului L. Catargiu.

Se considera că Rusia instiga, sau cel puţin încuraja aceste porniri aventuroase. La Bucureşti, Zinoviev – trimis la Teheran -, fusese substituit de baronul Stuart. Pe 27 martie se semnase şi convenţia comercială româno-rusă, care răspunsese la pretenţiile prinţului Carol şi a guvernului român prin egalitatea cu care s-a tratat, astfel încât Des Michels a conchis că „je vois (…) la reconnaissance officielle des Agents Roumains"[637]. Convenţiile de comerţ constituiau o etapă simptomatică în direcţia adoptată de politica promovată de Carol, respectiv independenţa. Analizând avantajele şi dezavantajele unor astfel de demersuri,

[635] *Ibidem*, Bucureşti 22 martie 1876, Des Michels către Décazes, cadrele 438-439.
[636] *Ibidem*, Bucureşti 25 martie 1876, Des Michels către Décazes, cadrele 441-442 (aceste agitaţii nu au obţinut decât un succes mediocru).
[637] *Ibidem*, Bucureşti 31 martie 1876, Des Michels către Décazes, cadrul 450 (văd recunoaşterea oficială a agenţilor români).

reprezentantul francez s-a abținut de la categorisiri sau verdicte, însă a precizat necesitatea prudenței pentru a tempera ambițiile românilor, care trebuiau întâmpinați în aşteptările lor, însă nu încurajați fățiş în acțiuni aventuroase.

Noul guvern în care Consiliul de Miniştri era prezidat de generalul Ioan Em. Florescu, apoi de Manolache Costache Epureanu şi care avea în componență vechi cunoştințe ale Franței, ca Ion C. Brătianu – care preia frâiele Consiliului din 24 iulie 1876 -, sau M. Kogălniceanu a provocat o stare anxioasă agentului francez în contextul crizei orientale şi care era suspicios în legătură cu direcția prudentă a politicii externe ulterioare.

Credința unor complicații în Orient se amplifica şi datorită mişcărilor de arme şi muniții detectate în România şi la frontierele acesteia. Discursul reprezentantului rus nu disimula aceste perspective periculoase cu consecințe imprevizibile. Identificarea la Galați a 7 vagoane încărcate cu praf de puşcă şi proiectile era revelatoare în acest sens, întrucât sosiseră din nord, iar comenzile de muniție realizate de România au tranzitat Austria[638]. Un alt incident ce periclita securitatea în zonă şi care putea genera repercusiuni în Bulgaria a fost reprezentat de cei 300 de bulgari recrutați de pe ambele maluri ale Dunării şi aflați la bordul unui vas austriac „Radetsky". Aceştia au forțat pe căpitanul vasului, sub amenințarea armelor, a-i debarca pe malul bulgar unde s-au alăturat unei alte „bande". Informațiile parvenite din zonă, l-au determinat pe reprezentantul francez Des Michels să constate că insurecția bulgară se extindea[639].

Dificultățile ce măcinau în interior Imperiul Otoman şi se agravau odată cu trecerea timpului, dar şi aniversarea a 10 ani de domnie a lui Carol, au determinat solicitarea recunoaşterii titulaturii de „România". Autoritățile otomane au refuzat să subscrie anterior la un asemenea demers, însă în aceste circumstanțe insurecționare şi fiind asigurate de neutralitatea absolută a României, manifestau intenții binevoitoare, dar condiționate de o scrisoare vizirială care să certifice

[638] *Ibidem*, Bucureşti 27 mai 1876, Des Michels către Décazes, cadrele 536-537.
[639] *Ibidem*, Bucureşti 30 mai 1876, cadrul 540.

denumirea oficială. Refuzul categoric al oricărui fel de scrisoare - care reafirma legăturile de suzeranitate ale Porții -, dar şi monitorizarea constantă a negocierilor în acest sens conformă cu instrucțiunile, nu au generat decât o tensionare a relațiilor româno-turce. Des Michels preciza că aprobarea titulaturii de „România" putea fi acordată ca o concesie minimală şi legitimă pentru a încuraja şi a menaja continuarea politicii corecte a guvernului român vizavi de evenimentele din Balcani[640]. Reprezentantului român de la Constantinopol i se notifica însuşirea unei direcții prudente în relațiile cu Poarta, căruia de altfel nici nu-i recunoscuse calitatea de „agent diplomatic".

Uzanțele diplomatice în chestiunea precăderii în Imperiul Otoman au fost expuse de către Murad V. În cazul audiențelor la miniştrii otomani, şefii de misiune aveau întotdeauna întâietate, astfel un consilier de ambasadă, un secretar sau un dragoman renunțau la locul lor în favoarea şefilor de misiune, fie miniştri plenipotențiari fie ambasadori. De asemenea, un ministru se retrăgea în fața unui ambasador, însă reprezentantul României nu a revendicat niciodată ca vreun consilier sau dragoman să-i cedeze locul pentru a intra în biroul unui ministru otoman. Chiar dacă îi întâlnea în salonul de aşteptare, nu a îndrăznit vreodată să reclame intrarea înaintea lor, ci îşi aştepta rândul, iar la protestele formale înaintate - fundamentate pe argumentul curtoaziei -, i s-a răspuns întotdeauna prin refuz[641].

Statutul agentului român nu era regularizat şi reglementat la Constantinopol, iar românii erau considerați „subiecți otomani". Acestei carențe în relațiile româno-turce i se adăugau şi altele, punctate într-un memoriu şi totalizând 7 revendicări fundamentate pe experiențele cotidiene. Acest memoriu elaborat de Kogălniceanu, a fost adresat noului sultan Murad V cu credința că dispozițiile acestuia vor fi favorabile României. Printre acestea se numărau: recunoaşterea individualității statului român şi a titulaturii de „România"; normalizarea situației subiecților români din Imperiu, a agentului român şi

[640] *Ibidem*, cadrele 542-543.
[641] *Ibidem*, Bucureşti 16/28 iunie 1876, cadrul 557.

acceptarea acestuia în corpul diplomatic; inviolabilitatea teritoriului român; încheierea de convenţii diverse cu Poarta; stabilirea frontierei româno-turce, dar şi recunoaşterea paşaportului român[642]. Agentului diplomatic român la Paris i se solicitase concursul pe lângă guvernul francez, în intenţia de a face cunoscute doleanţele guvernului român pe lângă autorităţile otomane. Se insista pe moderaţia şi justeţea acestora. De asemenea, instrucţiunile trimise pledau şi pentru o intervenţie în privinţa neutralităţii Dunării, principiu în favoarea căruia România depunea eforturi considerabile. Kogălniceanu voia să se asigure de dispoziţiile binevoitoare ale Franţei vizavi de politica pacifistă şi loială a României în prezenţa insurecţiei bulgare şi să se încredinţeze asupra sprijinului acesteia. Simpatiile Franţei pentru România au fost reiterate odată cu sosirea la Bucureşti a noului agent şi consul general în persoana lui Fréd Debains, care l-a substituit pe Des Michels.

Bunele oficii ale guvernului francez la Constantinopol în privinţa neutralizării Dunării au fost constatate de Kogălniceanu, care susţinea ca agentul român de la Paris (Callimahi-Catargi) să prezinte recunoştinţa şi consideraţia României. Acesta îşi manifesta încrederea că menţinerea păcii şi neutralităţii beneficiau de un sprijin real în Franţa, însă denunţa în acelaşi timp atrocităţile şi masacrele săvârşite de turci împotriva bulgarilor. Ministrul român deplângea atacurile barbare ale cerchezi şi başbuzicilor asupra populaţiilor bulgare fără apărare, apreciind la 25 000 numărul victimelor, în timp ce presa turcă estima un total de 40 000. În aceste condiţii revoltătoare şi inumane, în care copiii erau transformaţi în sclavi, femeile violate, bunurile materiale distruse, păstrarea neutralităţii era dificilă. Autorităţile engleze erau siderate de anvergura torturilor şi

[642] *Ibidem*, Rola 19, vol.40, (iulie-decembrie 1876), Anexa 3 la depeşa politică nr.35 din 11 iulie 1876, Bucureşti 15/27 iunie 1876, cadrele 39-40; A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris,* Dosar 6, Corespondenţă şi rapoarte (1875-1876), Bucureşti 16/28 iunie 1876, Kogălniceanu către Callimahi-Catargi, agentul diplomatic al României la Paris, nenumerotat; Bucureşti 25 iunie/7 iulie 1876, Kogălniceanu către Savfet Paşa, ministrul turc al afacerilor externe.

cruzimilor, astfel încât „les faits réels sont si horribles qu'on ne pouvait les publier dans les journaux anglais"[643].

Totuşi, Kogălniceanu identifica ca impedimente greu de surmontat executarea reformelor preconizate, datorită sincopelor înregistrate în administrația internă şi neîndeplinirea obligațiilor şi îndatoririlor autorităților otomane din teritoriu. În prezența dramelor trăite şi de românii din Imperiu „nous avons plus de deux cent mille roumains établis sur la rive droite du Danube"[644], era imposibil să rămâi impasibil. Se întreba dacă Europa civilizată reacționa doar în cazul evreilor, reiterând momente regretabile survenite în România, când opinia publică internațională şi-a manifestat oprobriul în fața unor astfel de abuzuri[645]. Episoadele la care făcea referire ministrul român au fost anul 1867 (când 10 evrei condamnați ca „vagabonzi" au fost transportați pe teritoriul turc unde nu au fost primiți, ci au fost trimişi înapoi. Autoritățile române au refuzat să-i primească şi au fost aruncați în Dunăre, iar din nefericire 2 s-au înnecat) şi anul 1872 (când din catedrala din Ismail au fost sustrase de către un evreu obiecte de cult, acțiune ce a generat manifestații cu tentă antievreiască). Guvernul francez era informat de efervescența constatată în România şi de poziția sensibilă a acesteia, mai ales că „un grand parti politique" s-a pronunțat în favoarea solidarizării cu populațiile creştine oprimate. Europa întreagă trebuia să se implice în aceste acte reprobatoare şi să le pună capăt.

Schimbări simptomatice s-au produs la Ministerul de Externe din România, noul ministru (Nicolae Ionescu) producând aversiune agenților austro-ungar şi rus, datorită opoziției fervente în chestiunea convențiilor comerciale. Opiniile sale extreme referitoare la străini şi la investițiile acestora erau de notorietate națională. Capitalurile străine şi prezența elementelor alogene

[643] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris,* Dosar 6, Corespondență şi rapoarte (1875-1876), Bucureşti 20 iulie/1 august 1876, Kogălniceanu către Callimahi-Catargi, nenumerotat (faptele reale sunt atât de oribile încât nu pot fi publicate în jurnalele engleze).
[644] *Ibidem*, (avem mai bine de 200 000 de români stabiliți pe malul drept al Dunării), făcea referire cu siguranță şi la românii din Macedonia, aşa numiții „cuțo-vlahi".
[645] *Ibidem.*

alimentau fenomenele xenofobe şi constituiau o cauză esenţială a situaţiei financiare precare în opinia sa. Suspiciunile unor transformări profunde erau întrevăzute de către reprezentantul francez Debains începând chiar cu agenţii diplomatici români - dintre care unii nu s-ar supune instrucţiunilor şi ordinelor lui Ionesu -, până la provizoratul menţinerii neutralităţii[646]. Trecând în revistă resursele potenţiale ale României într-o eventuală campanie, în august 1876, efectivele armate s-ar fi ridicat la 20 000 de infanterişti, 6 300 în cadrul cavaleriei şi 104 tunuri pe care se baza artileria. Rezervele ce puteau intra în campanie într-un interval de o lună mai numărau 74 942 de indivizi (dintre care 43 219 infanterişti, 27 604 în cadrul cavaleriei şi 4 119 artilerişti). Trupele puteau beneficia de 37 690 puşti[647].

Ceea ce complica direcţia preconizată a neutralităţii României - care-i deplângea costurile -, era soarta celor 30 000 sârbi refugiaţi, dar şi fluxul neîntrerupt de ambulanţe, ofiţeri, subofiţeri sau soldaţi ruşi. Guvernul român nu-şi permitea să se opună, însă era stânjenit de această realitate: „Ils souhaitent plus que jamais une médiation européenne”[648]. Pentru a determina intervenţia europeană, dar şi pentru a reglementa chestiunile ce trenau între cele două ţări (mai ales de ordin comercial), C.A. Rosetti era trimis în misiune extraordinară pe lângă cabinetul francez. Costurile asistenţei acordate refugiaţilor erau exagerate la Bucureşti conform opiniei lui Debains, care concorda însă cu temerea fondată şi zvonurile colportate ale unei eventuale ocupaţii ruse.

Revoluţionarul şi experimentatul Rosetti – „vieil dans les intrigues et les coups d’état parlementaires et incapable d’une conception pratique (…) sincèrement admirateur des grandeurs de la France” -, fusese investit cu puteri

---

[646] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 19, vol.40, (iulie-decembrie 1876), Bucureşti 8 august 1876, Debains către Décazes, cadrele 119-121.
[647] *Ibidem,* Bucureşti 10 august 1876, Debains către Décazes, cadrul 136; M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Ambasadă Viena,* Carton 393, Analiza nr.47, nenumerotat.
[648] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 19, vol.40, (iulie-decembrie 1876),Bucureşti 13 august 1876, Debains către Décazes, cadrul 152 ((miniştrii români) doresc mai mult ca niciodată o mediere europeană); M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Ambasadă Viena,* Carton 393, Analiza nr.52, nenumerotat.

extinse şi în vederea contractării unui împrumut de pe piaţa pariziană[649]. Debains a sesizat îndoielile lui Rosetti în privinţa realizării unei combinaţii favorabile împrumutului, însă a identificat intenţia de a dezvălui politicienilor dispuşi să-l asculte pericolele păcii în Orient, atenţionând asupra proiectelor Rusiei. Reprezentantul francez a fost întreţinut într-un dialog interesant cu Rosetti din care rezulta anxietatea unei treceri ruse fără acordul României. Politicianul român mărturisea că atenţia României nu se putea îndrepta spre Austro-Ungaria, „avangarda Imperiului German" detestat de naţiune, ambele cu veleităţi hegemonice la Dunăre, ci se solicita sprijinul Franţei secondate de Italia pentru constituirea „Belgiei Orientale", „un boulevard contre le panslavisme"[650].

Traversarea României spre teatrul de ostilităţi a voluntarilor ruşi a înregistrat un incident neplăcut, din care rezulta postura stânjenitoare a guvernului român. Pe 18 septembrie 1876, un grup de 240 de voluntari (între care circa 40 de ofiţeri şi un general) au ajuns la Ungheni cu paşapoarte în regulă, având misiunea de a tranzita teritoriul României. Au fost transportaţi cu un tren ordinar până la Roman, unde îi aştepta un tren special - comandat şi plătit în prealabil -, ce urma a se deplasa până la Turnu-Severin, evitând capitala. Atitudinea lor nu a fost conformă cu ordinea, ci au ripostat la aversiunea populaţiei din jurul gării. Plângerile lor au fost comunicate viceconsulului Rusiei de la Bucureşti, care a intervenit pe lângă Brătianu, în absenţa lui Ionescu. Brătianu era vădit iritat însă a răspuns că trenul cu voluntari îşi urma cursul normal cu o scurtă întârziere. După plecarea viceconsulului rus, Brătianu a trimis directive mai severe, ordonând percheziţionarea voluntarilor şi reţinerea armelor, dar şi înaintarea spre teatrul de ostilităţi în mici detaşamente, nu într-un astfel de grup unitar şi considerabil din punct de vedere cantitativ. Totodată, politicianul român a trimis forţe armate la

[649] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 19, vol.40, (iulie-decembrie 1876), Bucureşti 31 august 1876, Debains către Décazes, cadrul 164 (experimentat în intrigi şi lovituri de stat parlamentare şi incapabil de o viziune practică, sincer admirator al grandorilor Franţei).
[650] *Ibidem,* cadrul 166 (un bulevard contra panslavismului).

Ungheni în vederea prohibirii formării unor noi trenuri speciale şi a informat Constantinopolul asupra acestor măsuri[651].

Neutralitatea română nu a fost condamnată oficial de agentul rus de la Bucureşti (baronul Stuart), dar nici trecerea detaşamentelor de voluntari nu a fost reglementată. Ambele părți păreau a nu acorda o importanță prea ridicată acestui tranzit, însă aparențele nu erau conforme cu realitatea. Chestiunea nu a fost abordată nici de Gorceakov în vreo întrevedere cu agentul român de la Petersburg (Cantacuzino). Cum guvernul român era intimidat de consecințele posibile ale unei astfel de problematici, cel rus nu arăta interes în regularizarea tranzitului cu autoritățile române. Certificând eforturile României de a se supune prerogativelor neutralității, Poarta era decisă a recunoaşte în mod formal titulatura de „România”[652]. Baronul Stuart a recunoscut că nu i s-au transmis instrucțiuni în vederea permisiunii dezbaterii chestiunii trecerii trupelor ruse prin România. Cu toate acestea, într-o telegramă cifrată a ambasadorului Franței la Viena adresată consulului general al Franței la Bucureşti, se preciza faptul că surse româneşti i-au furnizat informații referitoare la trecerea trupelor ruse prin România spre Bulgaria. Din septembrie 1876, agentul rus de la Bucureşti l-a abordat într-o manieră confidențială pe Carol şi i-a exprimat acest deziderat. Acest subiect a făcut obiectul unei reuniuni ad-hoc a Consiliului de miniştri, care a hotărât ca prințul să răspundă la aceste avansuri doar dacă problematica va fi expusă în mod oficial[653].

La sfârşitul anului 1876, Debains estima la peste 5 500 numărul voluntarilor ruşi care au tranzitat teritoriul României pe căile ferate, însă era mult mai dificil să aprecieze efectivele celor care au pornit din Odessa, şi apoi de la Galați în amonte, pentru a ajunge mai ales pe teritoriul Serbiei, dar şi al Bulgariei. Românii nu şi-au schimbat atitudinea în privința creştinilor din Orient, cu toate eforturile întreprinse de bulgarii rezidenți ai României. Acestora li se atribuiau şi

[651] *Ibidem,* Bucureşti 20 septembrie 1876, Debains către Décazes, cadrele 210-213.
[652] *Ibidem,* Bucureşti 30 septembrie 1876, Debains către Décazes, cadrele 221-223.
[653] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Ambasadă Viena,* Carton 393, Telegramă cifrată, Viena 3 octombrie 1876, nenumerotat.

colportarea de zvonuri conform cărora se prevedea o ocupație a Bulgariei de către România[654].

Delegația românească trimisă la Livadia pe lângă țarul Alexandru II, a fost primită cu deferență, însă chestiunile politice punctuale au fost evitate. Chiar prințul Gorceakov a ezitat să întrețină un dialog pertinent cu Brătianu. S-a rezumat doar a-i răspunde zeflemitor la aluzia unei eventuale ocupații ruse „Oh, nous n'en sommes pas encore là"[655]. S-a dezbătut şi s-a dezvoltat ideea aplicării reformelor în favoarea creştinilor din Imperiul Otoman. Superficialitatea cu care s-a tratat a rezidat în opinia lui Debains din nemulțumirea Petersburg-ului vizavi de cabinetul liberal român, acesta preferând unul conservator la conducerea României. Rezultatele întâlnirii la nivel înalt au fost nule „les ministres roumains n'ont obtenu aucune réponse positive à Livadia (…)"[656].

După revenirea de la Livadia, Brătianu (ministru de finanțe), a continuat să deplângă lipsa bunelor oficii ale Franței şi inactivitatea Europei, a cărei nonşalanță provoca anxietate României, însă conchidea că în eventualitatea împrumutării teritoriului român de către Rusia, aceasta va fi întâmpinată de o rezistență organizată. Debains a recunoscut drept un avantaj penuria resurselor financiare pentru a nu se abuza de demonstrații militare, întrucât Brătianu „est un de ces coureurs de popularité à infatigable ambition (…)"[657]. Ideea asistării la o ocupație pasivă a României de către Rusia era exclusă, iar decriptarea limbajului organului oficios al lui Rosetti („Românul"), îl determina pe Debains să afirme că dacă Rusia îşi va manifesta în termeni precişi şi hotărâți intenția de a tranzita România cu trupele sale spre frontul din Bulgaria „nous choisirons (…) l'alliance russe"[658]. Pe lângă susținerea acestei teze, o alta des reiterată era abandonul

[654] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 19, vol.40, (iulie-decembrie 1876), Bucureşti 21 octombrie 1876, Debains către Décazes, cadrul 265.
[655] *Ibidem,* Bucureşti 23 octombrie 1876, Debains către Décazes, cadrul 268 (nu suntem încă acolo); Nicolae Corivan, *op.cit*., p.313.
[656] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 19, Bucureşti 23 octombrie 1876, Debains către Décazes, cadrul 270 (miniştrii români nu au obținut nici un răspuns pozitiv la Livadia).
[657] *Ibidem,*cadrul 275 (este unul dintre avizii de popularitate cu o ambiție neostoită).
[658] *Ibidem,*Bucureşti 30 octombrie 1876, Debains către Décazes, cadrrele 289-290 (vom alege alianța rusă).

Europei şi a ţărilor civilizate, dintre care Franţa ocupa un loc de frunte. Strategia pasivă nu era conformă cu pretenţiile şi ambiţiile României, întrucât existau voci în proximitatea lui Carol care pledau pentru proclamarea independenţei. „L'attitude de la France signifie l'abandon de son rang de puissance européenne"[659].

În consecinţă s-au operat recrutări şi mobilizări ale efectivelor române. Concentrările de trupe efectuate au fost în măsură să adune o forţă de 27 000 de soldaţi după aserţiunile lui Brătianu, 70 000 după Debains, care semnala această mobilizare încă din 4 noiembrie 1876. La Bucureşti se afirma că Rusia promova o politică duplicitară. Conform opiniei lui Debains chiar România avansa o direcţie politică de conjunctură neavând o traiectorie bine precizată[660]. Nesiguranţa poziţionării faţă de Rusia sau Turcia era evidentă astfel încât se prefera neutralitatea. România prefera expectativa pentru ca apoi să judece singură momentul oportun de raliere la una dintre cele două părţi.

Turcia, prin Aaly Bey (guvernatorul Tulcei), a propus plasarea sub comanda directă a lui Carol a 40 000 de soldaţi bine echipaţi şi înarmaţi, care să se adauge efectivelor armate române în vederea contracarării iniţiativei de intrare a ruşilor în România, recomandare declinată la Bucureşti. S-a subscris doar la îndepărtarea din funcţia de agent român la Constantinopol a lui I. Ghica, căzut în disgraţie datorită legăturilor sale strânse cu generalul rus Ignatiev[661].

Adepţi ai principiului respectării tratatelor, politicienii români păreau seduşi totuşi de oferta turcă însă şi-au schimbat în totalitate dispoziţiile după confirmarea atrocităţilor înfăptuite de turci şi de altfel – cu predilecţie moldovenii -, nu prezentau aversiune vizavi de ruşi. Exemplificări asupra actelor de vandalism, tâlhărie şi omucideri comise de turci în 1877 pe malul stâng al Dunării, au fost redate de unele extrase din dosarele Ministerului Afacerilor Externe, care a

[659] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Ambasadă Viena,* Carton 393, Analiza nr.77, Bucureşti 30 octombrie 1876, nenumerotat (Atitudinea Franţei semnifică abandonul rangului de putere europeană).
[660] *Ibidem*.
[661] *Ibidem*, Analiză nr.98, Bucureşti 8 decembrie 1876, Debains către Décazes, nenumerotat.

consemnat aceste nelegiuiri. Dintre acestea enumerăm câteva exemple reprezentative: 23 aprilie/7 mai – vaporul (sau ambarcaţiunea) lui C. Pop în valoare de 50 000 fr a fost capturată pe Jiu şi turma de berbeci a lui Stan Craici a fost acaparată de un grup de turci lângă Giurgiu; 27 aprilie/9 mai – circa 150 de turci au incendiat ambarcaţiunile încărcate sau goale aflate la gurile Jiu-lui; 29 aprilie/11 mai – 10 locuitori (bărbaţi, femei, copii) dintr-o comună aparţinând districtului Brăila au fost duşi în captivitate de către başbuzici; 3/15 mai – turmele lui Răducanu Popescu în valoare de 11 155 fr au fost însuşite de turci, la fel ca şi cei 340 de porci aparţinând dui Dobre Baboy din districtul Ialomiţa; 8/20 mai – 50 de boi aparţinând locuitorilor din 2 comune („Bertesti" şi „Borduchani") au fost masacraţi de o bandă de turci, care au lăsat în urmă şi 3 cadavre mutilate şi imposibil de recunoscut; 14/26 mai – 38 de cai erau ridicaţi dintr-un sat din districtul Romanaţi"; 16 pe 17/28 pe 29 mai – un grup de başbuzici au incendiat satul Flămânda (districtul Plaşca); 18/30 mai – ciobanul Teodor Ungureanu din districtul Dolj a fost jefuit şi ucis de turci[662].

Cu toate că opinia publică din România era pacifistă, totuşi politicienii au optat pentru alianţa cu Rusia expunându-se - conform aprecierilor lui Debains -, ab initio la pierderea Basarabiei şi la umilinţa de a fi trataţi ca făcând parte din Imperiul Otoman. Încă de la începutul campaniei, ofiţerii ruşi au precizat că „les mouvements de l'armée roumaine sont une gêne pour eux"[663]. Din aceste cuvinte, Debains conchidea asumarea şi acordarea rolului secund armatei române.

Semnarea convenţiei cu Rusia a fost suspectată de reprezentantul francez a fi fost semnată anterior datei de 4/16 aprilie, întrucât i s-a părut circumspectă venirea lui Kogălniceanu în fruntea Ministerului Afacerilor Externe pe 15 aprilie, apoi în următoarea zi aceasta să fie semnată. Brătianu i-a confirmat bănuielile în sensul că negocierile fuseseră antamate înaintea acestei date, beneficiind totodată

[662] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris,* Dosar 7, Corespondenţă şi rapoarte (1877-1878), Extras din dosarele Ministerului Afacerilor Externe în legătură cu faptele comise de turci pe malul român al Dunării în 1877, nenumerotat.
[663] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Ambasadă Viena,* Carton 393, Analiza nr.44, Bucureşti 23 aprilie 1877, Debains către Décazes, nenumerotat (Mişcările armatei române reprezentau o jenă pentru ei).

de bunele oficii ale Germaniei[664]. Bunăvoința Germaniei s-a tradus imediat printr-un demers de ordin pecuniar. Bismarck revendica în contul României ca Rusia să plătească suma ce revenea acesteia (veniturile mănăstirilor din Basarabia) direct la Berlin în contul Societății germane de căi ferate, însă oferta sa a fost întâmpinată cu un refuz categoric[665]. Chiar şi actul unilateral al declarării independenței efectuat de partidul radical nu a avut efecte evidente asupra națiunii, dar nici a reprezentanților diplomatici. Consulii Rusiei şi Austro-Ungariei l-au vizualizat ca pe „un acte presque indifférent”[666].

Raporturile româno-ruse nu erau tocmai cordiale întrucât ofițerii români erau priviți cu condescendență de Statul Major Rus, însă pe parcursul campaniei, fiind martori la erorile generalilor ruşi - care-şi implicau trupele în circumstanțe discutabile care generau sacrificii simptomatice -, şi-au recâştigat demnitatea „au sujet de ce rôle ridicule et ingrat qu'on leur fait jouer dans cette guerre ruineuse”[667]. De asemenea, reprezentantul francez semnala unele practici susceptibile de fraudă, de notorietate printre românii care subscriau la efectuarea lor din considerente financiare. Căruțele de transport închiriate de la țăranii români cu miile, figurau în documentele oficiale a fi plătite cu 20 fr/zi, în timp ce țăranii obțineau doar 8 fr din această sumă. Aceste detalii şi practici identificate de Debains reflectau carențele administrației ruse, iar românilor le producea o mulțumire naivă văzând că Rusia „les dépasser en fait de mauvaise administration”[668].

Debains analiza pornirile româneşti ca fiind lipsite de un temei concret, întrucât porniseră campania - dezastruoasă pentru finanțele şi capitalul uman -, la instigarea Rusiei care nu-şi asumase nici măcar promisiuni. Se prevedea pierderea

[664] *Ibidem*, Analiza nr.60, Bucureşti 4 mai 1877, Debains către Décazes, nenumerotat.
[665] *Ibidem*, Depeşa 46, Bucureşti 26 iunie 1877, Debains către însărcinatul cu afaceri francez la Constantinopol, nenumerotat.
[666] *Ibidem*, Analiza nr.84, Bucureşti 25 mai 1877, nenumerotat (un act aproape indiferent).
[667] *Ibidem*, Depeşa 65, Bucureşti 29 august 1877, Debains către Mouy, însărcinatul cu afaceri francez la Constantinopol, nenumerotat (în legătură cu rolul ridicol şi ingrat pe care sunt nevoiți a-l juca în războiul acesta ruinător (înrobitor)).
[668] *Ibidem* (îi depăşea în materie de proastă administrație).

Basarabiei, iar la această eventualitate Kogălniceanu i-a replicat reprezentantului francez, că acest teritoriu urma a fi cel mai probabil schimbat cu cel cuprins între Mangalia şi Silistra şi că raportul elaborat de un agent trimis să constate bogăţiile locale se dovedea a fi „très avantageux”[669].

În confruntările din 30 august şi 7 septembrie s-au înregistrat şi acte „inumane” şi reprobabile (asta în cazul în care războiul în sine este „uman”) realizate de trupele otomane. După finalizarea luptelor, armata română a făcut uz de semnul convenţional consacrat (drapelul alb cu însemnele Crucii Roşii) la care i s-a răspuns în mod similar prin ridicarea drapelului alb cu semilună, în vederea adunării trupurilor decedaţilor sau răniţilor. Când medicii şi brancardierii se aflau în exerciţiul funcţiunii lor „sacre”, trupele otomane au început să tragă asupra lor rănind câteva persoane. Se reclama astfel renunţarea de către Turcia la prevederile actului internaţional „Convenţia Crucii Roşii”[670].

Aceste fapte condamnabile au fost confirmate şi de Debains care semnala şi existenţa unor grupuri de bulgari ce participau la violenţa utilizată împotriva ruşilor, amestecaţi fiind cu trupele de la Plevna. Deşi nu erau înarmaţi cu puşti, utilizau corpuri contondente de fier şi aplicau lovituri răniţilor[671].

La Plevna, locaţia confruntării finale, efectivele armatelor româno-ruse se ridicau la 65 000 soldaţi, dintre care mai mult de jumătate erau români (35 000). Brătianu era terifiat de dificultatea misiunii încredinţate la Plevna, de responsabilitatea ce apăsa pe umerii săi, de consumul extraordinar de muniţie, dar şi de maladiile care decimau armata. Solicita sprijinul Franţei pentru ca puterile să intervină pentru a sista ostilităţile[672]. Doleanţa afirmării armatei române pe câmpul de luptă a determinat şi demersuri discutabile conform lui Debains, cum s-a dovedit a fi luarea redutei Grivița. Conform versiunii oficiale colonelul

[669] *Ibidem*, Depeşa 67 (foarte confidenţială), Bucureşti 1 septembrie 1877, Debains către Mouy, nenumerotat.
[670] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris,* Dosar 7, Corespondenţă şi rapoarte (1877-1878), Copie dupăadresa Ministerului de Război nr.14 015 din 18 septembrie 1877, nenumerotat.
[671] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Ambasadă Viena,* Carton 393, Turnu Măgurele 30 septembrie 1877, Debains către Mouy, nenumerotat.
[672] *Ibidem*, Analiza nr.76, Turnu Măgurele 30 septembrie 1877, nenumerotat.

Anghelescu i-a informat pe Carol şi pe generalul Cernat în privința strategiei elaborate, iar cei doi au consimțit la efectuarea asaltului în momentul cel mai favorabil pentru succesul operațiunii. Reprezentantul francez conchidea că „la prise de la rédoute turque ne valant pas la vie de 200 hommes", iar criticile adresate lui Carol erau atât de puternice încât nici măcar luarea Plevnei nu le putea estompa. Rusia nu a aprobat niciodată această misiune, care s-a finalizat cu decorarea pentru merit a colonelului Anghelescu în pofida tributului uman considerabil[673]. Capitularea lui Osman paşa la Plevna s-a produs în urma celei de-a 4-a confruntări între forțele beligerante, pe 29 noiembrie/10 decembrie 1877[674].

## V.C STRATEGIA RUSIEI DE A-L CORUPE PE OSMAN PAŞA LA PLEVNA (1877).

Plevna a constituit bătălia decisivă în războiul ruso-româno-turc. Era nevoie de o astfel de victorie a uneia dintre părți în vederea asumării consecințelor sale. Corpul diplomatic de la Constantinopol - unde erau acreditați cei mai experimentați funcționari ai ierarhiei diplomatice europene -, concorda în unanimitate în acest sens. La mai bine de trei decenii de la dramatica confruntare a forțelor beligerante apăreau informații spectaculoase într-un jurnal oficial militar din Sofia („Voenni Isvestia" din 18 februarie 1910), care reproducea scrisorile generalului rus Gasenkampf, preluate din revista turcă „Asker". Aceste noutăți considerate deosebit de interesante au provocat un mare interes şi au fost comunicate Biroului 2 francez, acesta nefiind altceva decât serviciul de spionaj francez.

Serviciul de informații politice şi militare permanent a fost înființat în perioada domniei lui Napoleon III, care a dispus încă din 1855 crearea unei poliții speciale ce activa pe întreg teritoriul Franței. Aceasta era pregătită în manieră militară şi avea misiunea întreținerii spionajului în perioada războiului franco-

[673] *Ibidem*, Analiza nr.87, Bucureşti 7 noiembrie 1877, nenumerotat.
[674] *Istorici români şi străini despre războiul de independență al României (1877-1878)*, coordonatori C-tin Antip, Mihai Maxim (…), Bucureşti, 1979, p.233.

prusac (1870-1871). După înfrângerea lui Napoleon III, această instituție a fost inclusă Marelui Stat Major al armatei franceze, unde căpăta faimoasa titulatură de „Biroul 2”[675].

Scrisorile generalului rus Gasenkampf – care în 1877 fusese secretarul Marelui Duce Nicolae, comandantul şef al armatei ruse -, încercau să probeze o tentativă a Rusiei de corupere a lui Osman Paşa. Rapoartele întocmite de general descriau atmosfera de la Plevna, când turcii ajunseseră la capătul puterilor şi nu mai erau capabili să continue lupta, mai ales că „tout Constantinople demande la paix”[676]. Ruşii nu acordau credibilitate acestor zvonuri. Un general rus (Stroukhof) întreprinse un voiaj scurt de odihnă la Bucureşti, unde a întâlnit şi a călătorit pe drumul de întoarcere cu 2 bancheri informați asupra precarității situației materiale a lui Osman Paşa. Conform opiniei celor 2 bancheri, în aceste condiții de lipsă a resurselor financiare, Osman Paşa putea fi cumpărat. Aserțiunile celor 2 nu l-au convins pe generalul Gasenkampf, însă problematica a stârnit un interesul deosebit şi s-a dispus cercetarea minuțioasă a unei strategii posibile în acest caz. Într-o reuniune la care au participat generalul Nelidov şi şeful statului major al armatei generalul Stroukhof, Gasenkampf se afla şi el prin preajmă astfel încât a fost capabil să audă tot[677]. La 2 zile după această întrevedere, Nelidov urma a verifica tranşeele ruse realizate la Plevna, însă însoțit de un interpret (Makeef) ce urma să fie trimis la Osman Paşa cu pretextul de conveni asupra momentului în care părțile puteau să-şi ridice cadavrele de pe câmpul de luptă. Misiunea reală a lui Makeef – care locuise în Constantinopol şi era familiarizat cu limba şi tradițiile -, era „de rencontrer personnellement Osman Pacha et de voir s’il serait possible de l’achéter ou non”[678]. Pe 19 septembrie 1877, sub Plevna, comandantul de sector rus, Zotov, trimitea printr-un intermediar (Tatichef) o scrisoare lui Osman Paşa. Mesagerul a

[675] Gert Buchheit, *Secrets des services secretes (Missions-Méthodes-Expériences),* Paris/Grenobles, 1974, p.47.
[676] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 173, partea a II-a (cadrele 743-1125), Sofia 10 martie 1910, Legația Franței în Bulgaria, Serviciul ataşatului militar, cadrul 984 (Întreg Constantinopolul dorea pacea).
[677] *Ibidem*, cadrele 984-985.
[678] *Ibidem* (de a-l întâlni personal pe Osman Paşa şi de a realiza dacă era posibil a-l cumpăra).

fost primit, scrisoarea a fost înmânată lui Osman, care a răspuns prin una similară în limba franceză, în care consemna că în conformitate cu respectarea protocolului, pentru a primi „solul" se impunea ridicarea unui cort în locul unde a fost remisă prima scrisoare, respectiv pe drumul Plevnei, la reduta Grivița. Pe 21 septembrie Tatichef, acompaniat de 6 escorte şi de interpretul Makeef, s-au deplasat la locul indicat în prealabil, unde au fost întâmpinați de colonelu Tefik din Statul Major General, alți 2 ofițeri turci şi 4 soldați. Se eludează adresările de curtoazie diplomatică şi se trece direct la subiect odată ce Makeef a pretins o întrevedere personală cu Osman, fiind îndreptățit de cunoaşterea conținutului scrisorii. „Pour de raisons de santé, il (Osman) ne pouvait le recevoir", însă îi recomanda dezvăluirea obiectivelor misiunii lui Tefik, beneficiarul încrederii paşei[679].

Makeef conştientizase faptul că misiunea era compromisă, astfel încât motivase nedezvăluirea acesteia prin aşteptarea recuperării lui Osman Paşa şi uzase de pretextul inițial în vederea obținerii acordului de a ridica cadavrele ruşilor căzuți la datorie pe sectorul Plevna/tranşeele ruse. Tefik Bey declinase această intenție întrucât o considera una de recunoaştere şi de spionare a tranşeelor turce, iar la afirmațiile lui Mekeef conform cărora doar medici şi personal din serviciul de sănătate se ocupau de această misiune, Tefik rămânea de neclintit suspectând recurgerea la o stratagemă vicleană, respectiv ofițeri ruşi deghizați. Îndoielile lui Tefik erau augmentate şi argumentate de faptul că luptele se desfăşuraseră cu aproape 3 săptămâni în urmă, neezitând a afirma că „il se cache ici quelque mystère". S-a ajuns totuşi la un compromis stabilit între cele 2 părți. La 2 zile de la această întrunire atât ruşii cât şi turcii aveau posibilitatea a-şi aduna morții din proximitatea propriilor tranşee, iar pe cei de lângă tranşeele turce, aceştia urmau a-i trimite ruşilor în vederea îngropării de către preoții bulgari. De asemenea, Tefik se exprimase în termeni severi criticând bombardarea oraşului – unde erau organizate spitalele şi care era de fapt populat de civili bulgari -, când de fapt

[679] *Ibidem*, cadrul 987 (Din rațiuni de sănătate, nu-l putea primi).

forţele armate turce erau comasate la Plevna. La aceste etape s-a limitat misiunea încredinţată lui Makeef şi astfel „échoua le plan d'achéter Osman Pacha"[680].

## VI. REVIZUIREA ARTICOLULUI VII AL CONSTITUŢIEI ŞI RECUNOAŞTEREA INDEPENDENŢEI ROMÂNIEI DE CĂTRE FRANŢA.

Chestiunea evreiască a provocat numeroase neînţelegeri din momentul oficializării acesteia, dar a devenit un spin în coasta României după adoptarea articolului 7 al Constituţiei, conform căruia doar străinii de rit creştin aveau posibilitatea de a accede la calitatea de român. Acest moment are o semnificaţie deosebită în abordarea problemei evreieşti, care prinde contururi în acest an (1866), manifestându-se la intervale diferite prin răbufniri violente, discriminări şi expulzări ale indivizilor, ca urmare a dispoziţiilor legislative elaborate de autorităţile române. Este momentul în care evreii devin „proscrişi" şi „apatrizi"[681].

Argumentarea autorităţilor superioare române în ceea ce priveşte elaborarea articolului 7 consta în principiul conservării naţionale. Deşi calitatea esenţială a poporului român era ospitalitatea, atribut devenit un clişeu şi un scut protector, prin care intenţionează să se justifice miniştrii români care redactează circularele restrictive, totuşi determinaţi de un spirit de conservare în faţa altui clişeu stabilit, şi anume „invazia evreiască", acestora le era recomandată calea pe care au urmat-o.

Măsurile defensive se impuneau în opinia autorităţilor românilor, deoarece pentru orice popor care se ridică în urma distrugerii obstacolelor şi impedimentelor pe care le-a surmontat, conservarea ca entitate este esenţială. Astfel explică Ştefan Golescu apariţia articolului 7, drept o precauţie temporară în faţa unei colonizări comerciale israelite, constatând totodată excedentul de indivizi

[680] *Ibidem*, cadrul 988 (eşua planul de a-l cumpăra pe Osman Paşa).
[681] Radu Ioanid, *La Roumanie et la Shoah (Destruction et survie des juifs et des tziganes sous le régime Antonescu 1940-1944)*, Paris, 2002, p.1.

de cult mozaic de care România nu avea nevoie[682]. Ca urmare a inserării articolului 7 în legea fundamentală a țării, reacțiile antagonice reglementărilor sale vor provoca numeroase intervenții şi presiuni externe. Musulmanii şi mai cu seamă evreii nu dețineau drepturi civile şi politice, accesul spre emancipare le era interzis, dar şi achiziționarea de bunuri funciare. Antisemitismul român cunoaşte şi momente paroxistice violente, chiar dacă nu s-au manifestat sub forma atrocităților întâlnite în Rusia[683].

Poate este prea devreme să pomenim de un antisemitism propriu-zis, însă acum se formează premisele acestui fenomen nefast, care va irupe în cel mai reprobator mod cu putință în secolul al XX-lea şi va produce consecințe teribile şi traume greu de surmontat. Ceea ce s-a constatat în mod cert de către reprezentanții diplomatici francezi acreditați în România, sunt măsurile legislative cu caracter coercitiv şi discriminatoriu la adresa evreilor şi o serie de incidente ale căror protagonişti au fost aceştia. A fost subliniată de asemenea o tendință de a culpabiliza comunitatea evreiască de toate nenorocirile ce s-au abătut asupra țării, indusă de cele mai multe ori „de sus în jos", prin intermediul manipulării maselor iliterate.

În urma războiului ruso-româno-turc şi proclamarea independenței României (9 mai 1877), aceasta trebuia consfințită printr-un tratat. Acest fapt s-a petrecut la Congresul de la Berlin convocat la începutul lunii iunie 1878 cu participarea Germaniei, Marii Britanii, Franței, Italiei, Rusiei şi Turciei. România, care participase ca parte cobeligerantă în luptele crâncene de pe frontul bulgar şi înregistrase numeroase pierderi materiale şi umane, nu fusese acceptată cu drepturi depline. Aceasta a fost reprezentată la congres de două personalități marcante ale politicii şi diplomației româneşti, respectiv primul-ministru Ion C. Brătianu şi ministrul de externe Mihail Kogălniceanu, care la 12/24 iunie 1878 au prezentat în

[682] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 14, Ştefan Golescu către Moustier, 5 august 1868, cadrul 10.
[683] Jean-Claude Caron, Michel Vernus, *L'Europe au XIXe siècle. Des nations aux nationalismes 1815-1914*, Paris, 1996, p.251.

faţa reprezentanţilor ţărilor participante, un memoriu în care solicitau acceptarea pentru România a mai multor puncte cum ar fi recunoaşterea independenţei şi a neutralităţii ţării, menţinerea integrităţii teritoriului acesteia, retrocedarea Deltei Dunării, reparaţii şi despăgubiri în urma războiului care a provocat pierderi simptomatice României[684].

Partea românească a fost ascultată dar nu şi auzită la 1 iulie 1878, iar dispoziţiile Congresului de la Berlin cu privire la România nu au fost influenţate cu nimic de această intervenţie. S-a obţinut marele deziderat naţional, independenţa României a fost acceptată, însă condiţionat. Dezavantajele rezultate din prevederile impuse de tratat pentru România au fost multiple, însă înfrângerea diplomatică a acesteia s-a datorat pierderii sudului Basarabiei (Cahul, Ismail şi Bolgrad) în favoarea Rusiei, tocmai aliatul din războiul contra turcilor. Rusia nu s-a împăcat cu reglementările impuse de către Tratatul de la Paris din anul 1856 denunţându-l în anul 1871. Pentru aceasta retrocedarea Basarabiei reprezenta o chestiune de orgoliu, de aceea nu accepta protestele României. De această pierdere oficialii români erau conştienţi înainte de Congresul de la Berlin, însă au sondat poziţiile cabinetelor occidentale în această privinţă şi au rămas dezamăgiţi, fiind consiliaţi a ceda, o altă soluţie nu exista. Nici o putere participantă la congres nu şi-a exprimat o poziţie antagonică reclamaţiei Rusiei. Stăpânirea Basarabiei îi facilita Rusiei supravegherea exporturilor româneşti[685]. Totodată, această regiune care aparţinuse României după 1856, reprezenta o „monedă de schimb", astfel Rusia recunoştea dreptul Austro-Ungariei asupra Bosniei şi Herţegovinei. S-a convenit ca teritoriul oriental al Asiei Mici să continue a fi sub jurisdicţie otomană şi a constitui o parte din imperiul fărâmiţat, asigurând astfel englezilor drumul spre India[686].

[684] Mihail Kogălniceanu, *Documente diplomatice*, Bucureşti, 1972, (redactori: George Macovescu, Dinu C. Giurescu), p. 37.
[685] Jean Vidalenc, *L'Europe danubienne et balkanique (1867-1970*), Paris, 1973, p.65.
[686] Gheorghe I. Brătianu, *Originile şi formarea unităţii româneşti*, Iaşi, 1998, p.229.

Decizia preluării Basarabiei de către Rusia a fost luată anterior prin acordul de la Reichstadt din 26 iunie/8 iulie 1876 în care Austro-Ungaria îşi afirma neutralitatea în faţa iminenţei unui conflict ruso-turc[687]. Franz Iosif şi Alexandru al II-lea au recurs la acest acord secret verbal, pentru a trata avantajele teritoriale în cazul unui conflict ruso-turc a cărui iminenţă devenea tot mai accentuată. Astfel, în eventualitatea înfrângerii Imperiului Otoman, monarhia dualistă urma a anexa Bosnia şi Herţegovina, în final acestei soluţii nu i s-a mai dat curs, provinciile depinzând nominal de sultan şi fiind administrate de Austro-Ungaria. Totodată, Rusia intra în posesia sudului Basarabiei şi a portului Batum din Armenia[688].

Franţa considera că România trebuia să se resemneze, însă dorind să-şi evidenţieze sentimentele binevoitoare, a intervenit pe lângă reprezentanţii ruşi pentru a extinde graniţa teritoriului acordat acesteia până la Silistra[689]. Stabilirea frontierei cu bulgarii va crea un diferend resimţit acut în Balcani şi va genera nemulţumire în rândul marilor puteri şi anxietate datorită susceptibilităţii de a provoca modificarea statu-quo-ului stabilit de Congresul de la Berlin. Divergenţele româno-bulgare vor subzista până în momentul tranşării lor, în războaiele balcanice, care preced prima mare conflagraţie mondială. Motivaţia Franţei este şi una pragmatică considerând că această soluţie va da satisfacţie României, dar va şi menţine Rusia separată de Bulgaria limitând posibilitatea inconvenienţelor pe care o eventuală proximitate le-ar fi putut genera[690].

De asemenea, o mare indignare a României a fost provocată de stabilirea controlului Rusiei asupra braţului Chilia şi poziţia filo-rusă a Bulgariei, care îşi manifesta recunoştinţa pentru noul său statut de „stat autonom cu o dependenţă

[687] Anastasie Iordache, *Sub zodia Strousberg (Viaţa politică din România între 1871-1878),* Bucureşti, 1991, p.259; Sorin Liviu Damean, *România şi Congresul de pace de la Berlin (1878),* Bucureşti, 2005, p.20.
[688] Sorin Liviu Damean, *op.cit*., p.20.
[689] *Documents diplomatiques français ( 1871-1914*), 1ere série, tome second (1er juillet 1875-31 décembre 1879), Paris, 1930, Waddington, reprezentantul francez la Berlin către Dufaure, preşedinte al Consiliului şi ad-interim la Ministerul Afacerilor Externe, (Berlin-14iunie 1878), p.346 (în continuare *Documents diplomatiques*…); N.Iorga, *Politica externă* ..., p.310.
[690] *Documents diplomatiques*…, p.347.

aproape formală față de Poartă"[691]. Franța, înfrântă la Sedan de Prusia, va urma o politică prudentă, iar timp de aproape 2 decenii va fi doar martor la evenimentele de pe eşichierul european. Politica sa în această parte a continentului era redusă la constatări şi consiliere de ordin diplomatic. Interesele sale, încurajate de Germania, se îndreptau spre alte teritorii din afara spațiului european, considerând că în această manieră va reveni ca o putere de linia întâi.

Pentru a recompensa cumva această anexare a Basarabiei, puterile au decis ca România să îşi stabilească autoritatea asupra Dobrogei[692], achiziționarea teritoriului nereprezentând inițial o mare realizare, însă după organizarea corespunzătoare a acestuia, situația nu mai apare a fi atât de sumbră, ci chiar mulțumitoare.

Preşedintele congresului a fost reprezentantul Germaniei Otto von Bismarck, iar reprezentanții Angliei şi Franței l-au susținut în demersurile sale acționând concertat, fapt favorizat de achiziționarea de către Anglia a Ciprului şi impulsionarea politicii coloniale a Franței în Africa[693]. Participarea Franței la congres a fost dezbătută anterior de reprezentanții săi, întrucât se profilau mai multe ipoteze. Aceasta încă resimțea pe plan diplomatic cu predilecție, efectele înfrângerii de la Sedan, de aceea prezența sa la un congres internațional şi poziția pe care o va ocupa în cadrul acestuia, constituia o problematică esențială. Îngrijorarea Franței rezida din faptul că odată aflată la congres, va fi vizibilă sau locul ocupat de ea va fi unul secundar, iar opinia sa va prevala sau nu va fi considerată una semnificativă[694].

De asemenea, o altă posibilitate care se profila ar fi fost îndepărtarea de Rusia, deoarece se cocheta deja la ideea unei eventuale alianțe. Din această

---

[691] Ştefan Rădulescu-Zoner, Poziția internațională a României după Congresul de la Berlin. Premise ale unei opțiuni., în *Studii şi materiale de istorie modernă*, 6, 1979, p.43.
[692] Ion Bodunescu, *Diplomația românească în slujba independenței*, Iaşi, 1978, p. 156; René Girault, *op.cit.*, p.86.
[693] Gh. Căzan, Ion Gheorghiu, Acțiunea politică a guvernului român pentru punerea în aplicare a hotărârilor Congresului de la Berlin privind independența României, în *Din lupta poporului român pentru independență*, (coord. Ioan Scurtu), Bucureşti, 1977, p.189-190; René Girault, *op.cit.*, p.87.
[694] Compte de Freycinet, *Souvenirs (1878-1893*), Paris, 1913, p.31.

raţiune, considerăm că Franţa a susţinut dispoziţia referitoare la cedarea Basarabiei şi a consiliat România s-o accepte, deşi înţelegea poziţia dificilă a acesteia. Dacă Franţa nu îşi trimitea reprezentantul la congres, această hotărâre echivala cu o autoexcludere şi o recunoaştere a poziţiei sale slăbite în context european. Din moment ce participarea acesteia la Berlin s-a confirmat, politica urmată a fost cea a „mâinilor curate", respectiv echidistanţa faţă de toate puterile, pentru a nu le oferi motive de disconfort sau nemulţumire[695].

Waddington a condiţionat însă într-o manieră prudentă prezenţa sa la congresul puterilor. Dezideratul său era ca ţările participante la Tratatul de la Paris din 1856 să fie reprezentate la Berlin, iar chestiunile de pe ordinea de zi să nu includă dezbateri asupra intereselor directe ale Franţei (Egipt, Siria, Locurile Sfinte), ci să se rezume doar la consecinţele ultimului război[696]. Directivele politicii urmărite de Waddington la Berlin sunt pacifiste şi de ordin general. Acesta mărturiseşte că obiectivele urmărite de Franţa sunt: restabilirea păcii între beligeranţi; supravegherea şi stimularea bunelor relaţii între puterile participante; neutralitatea; neasumarea nici unei responsabilităţi noi[697].

Ceea ce a nemulţumit profund Franţa a fost acordul turco-englez din 4 iunie 1878, conform căruia Ciprul era cedat Angliei. Justificarea Marii Britanii a fost apărarea Turciei asiatice şi spulberarea ambiţiei Rusiei de a ocupa Constantinopolul[698] pentru a umili şi mai mult Turcia. Această manevră strategică a Angliei a „touché la France au coeur"[699] conform afirmaţiilor lui Waddington. Fiind o putere mediteraneană, Franţa a văzut un afront şi o sfidare în acest demers, dar a fost liniştit de Lordul Salisbury, care îl asigurase în privinţa Egiptului şi a Suezului şi-l consiliază să ia Tunisul, deoarece poziţia Angliei nu va fi potrivnică.

[695] *Ibidem*, p.32.
[696] George Outrey, *Etudes pratiques sur le protectorat religieux de la France en Orient*, Constantinopol, 1898, p.522; Baron Boris Nolde, *L'Alliance franco-russe (Les origines du système diplomatique d'avant guerre)*, Paris, 1936, p.72; Raymond Recouly, *La IIIe République de 1870 à nos jours (De Bismarck à Poincaré, 60 ans de diplomatie républicaine),* Paris, 1932, p.98.
[697] George Outrey, *op.cit.,* p.525, 527; Baron Boris Nolde, *op.cit.,* p.72.
[698] John Lowe, *Britain and Foreign Affairs (1815-1885)*, Londra/ New York, 1998, p.76; Sorin Liviu Damean, *op.cit*., p.63.
[699] Baron Boris Nolde, *op.cit*., p.73 (a atins Franţa la „inimă").

Bismarck subscrie propunerii engleze, ceea ce determină Franța să o reconsidere şi să acționeze în acest sens[700].

Cancelarul german spera ca această solidarizare la inițiativa engleză să-i alieneze Franței doleanța arzătoare a revanşei şi să adâncească divergențele franco-engleze din colonii, pentru ca o eventuală alianță între cele două să nu se transforme în realitate. Congresul de la Berlin a inițiat o nouă grupare de forțe, care va evolua treptat spre cele două mari alianțe, ce se vor confrunta în prima conflagrație mondială. Austro-Ungaria realizează un succes diplomatic deosebit prin acceptarea de către areopagul european a administrării Bosniei şi Herțegovinei şi este sprijinită în acest sens de Anglia lui Disraeli, care nu voia ca Rusia să-şi facă simțită prezența în Marea Egee. Soluția anexării nu este preferată în acest moment, ci se va recurge ulterior la acest procedeu. Andrássy, şeful diplomației austro-ungare, considera că Turcia a primit prea multe lovituri, însă ideea nu este acceptată doar din acest spirit altruist. Monarhia dualistă traversa o criză internă, iar prin recurgerea la anexarea provinciilor, elementul slav ar fi fost întărit, ceea ce ar fi determinat mai multe divergențe, şi probabil i-ar fi favorizat disoluția[701].

Italia nu contractase nici o nouă achiziție iar această frustrare se va repercuta asupra deciziilor sale politice ulterioare. O urmare favorabilă pentru România va fi recunoaşterea independenței de către aceasta, care a acționat unilateral fără a anunța cabinetul de la Berlin şi inițiind acest demers fără a se concerta cu Anglia, Franța şi Germania. Contele Corti, ministrul afacerilor externe al Italiei şi reprezentant al acesteia la Congresul de la Berlin, nu a planificat o strategie coerentă de intervenție, ci a preferat să rămână în umbră fără a influența combinațiile care se profilau. Nu a fost prevăzător şi nu a reacționat intransingent la deciziile referitoare la Bosnia şi Herțegovina sau Cipru, ci a asistat impasibil afişând o nonşalanță taxată ulterior de opinia publică italiană. A invocat în mod

[700] *Ibidem*, p.74.
[701] Jean-Paul Bled, *François-Joseph,* Paris, 1987, p.413.

neinspirat acelaşi concept al politicii „mâinilor curate", însă a fost ridiculizat printr-o semnificaţie eufemistică a acestei orientări, prin sintagma „politica mâinilor goale"[702].

Italia a fost de-a dreptul consternată de pasivitatea pe care au adoptat-o reprezentanţii săi la congres, fiind atât de invizibilă şi neinspirată. Nemulţumirea rezidă din faptul că, fiind interesată direct de chestiunile mediteraneene, a asistat fără ripostă la câştigurile Austro-Ungariei şi a Marii Britanii, puteri nebeligerante. Avantajele şi teritoriile s-au împărţit şi Italia a asistat impasibilă la statuarea unei noi hărţi geo-politice, fără a-şi fi făcut cunoscută poziţia. Prezenţa sa la congres a fost catalogată drept „une défaite morale, conséquence d'un dangereux isolément diplomatique"[703].

Marele perdant al Congresului de la Berlin a fost Imperiul Otoman. România, Serbia şi Muntenegru şi-au dobândit independenţa, în cazul României recunoaşterea internaţională a acestui deziderat va fi consfinţită mai târziu, deoarece fusese condiţionată de reglementarea statutului evreilor. Dobrogea este anexată României în schimbul Basarabiei, Nich şi Pirot aparţin acum Serbiei, Macedonia revine statului turc. Bosnia şi Herţegovina continuă să fie otomane din punct de vedere nominal, însă sunt administrate de Austro-Ungaria, Ciprul este atribuit Marii Britanii, susţinătorul cel mai fervent, alături de Franţa, a integrităţii Imperiului Otoman. Rusiei îi sunt atribuite în Anatolia orientală Ardahan, Kars, Batum, însă statul otoman primeşte înapoi Alachkert şi Bayezit[704]. Pe lângă pierderile teritoriale care se ridicau la 210 000 Km2, şi de populaţie (5,5 milioane locuitori, care echivalau cu o cincime din populaţia întregului imperiu), statul otoman a fost obligat să plătească Rusiei o indemnizaţie de război în valoare de 800 milioane franci, ceea ce însemna o grea lovitură finanţelor ţării. Prestigiul

[702] Albert Pingaud, *L'Italie depuis 1870*, Paris, 1914, p.57-58.
[703] *Ibidem*, p.59 (o înfrângere morală, consecinţă a unei periculoase izolări diplomatice).
[704] *Histoire de l'Empire Ottoman*, sub direcţia lui Robert Mantram, 1989, p.521.

imperiului a fost dramatic afectat, înregistrându-se astfel o grea lovitură diplomatică[705].

După ascultarea de către congres a reprezentanţilor României şi recunoaşterea independenţei, Franţa prin reprezentantul său Waddington[706] a solicitat şi a obţinut în mod similar Serbiei şi Bulgariei, adoptarea de către România a principiului de egalitate şi libertate aplicată fără distincţie de religie[707]. Această condiţionare a recunoaşterii depline şi oficiale a independenţei semnifica prin aplicarea sa, emanciparea deplină a comunităţii evreieşti din România. Pentru a ajunge la obţinerea dezideratului principal al comunităţii evreieşti din România - respectiv, dobândirea drepturilor politice şi civile -, Alianţa Israelită Universală şi-a trimis 3 reprezentanţi în cadrul Congresului de la Berlin. Netter, Veneziani şi Kann erau investiţi cu misiunea de a angaja dezbateri intense şi a-i determina pe delegaţii puterilor europene, să consimtă şi să militeze în favoarea reclamării egalităţii tuturor cetăţenilor din România. Reprezentanţii Alianţei au reuşit să-şi impună doleanţele în Serbia şi Bulgaria, unde comunitatea evreiască era mult mai redusă (3 000 în Serbia şi 19 000 în Bulgaria)[708]. În privinţa României însă, au considerat că obiectivele urmărite nu au fost atinse, întrucât guvernul român a reuşit să divizeze marile puteri, care au încetat să mai intervină în această problematică. De altfel, se adăuga şi o nouă incriminare a guvernului român,

[705] *Ibidem*, p.522-523.
[706] William – Henri Waddington – născut pe 11 decembrie 1826; deputat în Adunarea Naţională (8 februarie 1871); Ministru al Instrucţiunii Publice ( 19 mai 1873); senator (30 ianuarie 1876); Ministru al Instrucţiunii Publice (9 martie 1876); Ministru al Afacerilor Externe ( 14 decembrie 1877); plenipotenţiar al Franţei la Congresul de la Berlin (iunie 1878); Preşedinte al Consiliului de Miniştri (4 februarie 1879); Ambasador Extraordinar la încoronarea împăratului Alexandru III la Moscova (iunie 1883); Ambasador la Londra ( 18 iulie 1883) – *Annuaire diplomatique et consulaire de la Republique Française pour l'année 1884,* Paris, 1884, p.221.
[707] *Documents diplomatiques*…, Waddington către Defaure (Berlin-1 iulie 1878), p.347; Gabriel Asandului, op.cit., p.38; Paul Bataillard, *Jean Brătiano et la politique extérieure de la Roumanie (1891*), Bucureşti, 1940, p.13; Carol Iancu, *Bleichroeder şi Cremieux.* Lupta pentru emanciparea evreilor din România la Congresul de la Berlin (Corespondenţă inedită 1878-1880), Bucureşti, 2006, p.85; Sorin Liviu Damean, *op.cit*., p.73; Georges Castellan, *Histoire des Balkans (XIVe – XXe siècle),* Paris, 1991, p.337-338.
[708] Carol Iancu, *Adolphe-Isaac Crémieux, Gerson von Bleichroeder* and the Jewish Pilitics of „Shtadlanul" in the 19th Century, în *Studia Iudaica* (XV), Cluj-Napoca, 2007, p.70.

conform căreia evreii vor să domine lumea, recurgând la binecunoscuta teorie a conspirației[709].

Astfel, principiul articolului 44 al Tratatului de la Berlin reclama realizarea următoarei dispoziții: „ În România, deosebirea de credință religioasă şi de confesiune nu va putea fi opusă unei persoane ca motiv de excludere sau de incapacitate în ce priveşte posibilitatea de a se bucura de drepturi civile şi politice, la admiterea în servicii publice, în obținerea de funcții şi onoruri sau de exercitare a diferitelor meserii şi profesiuni în oricare dintre localități…"[710].

Acest principiu modern era adoptat de toate statele civilizate de aceea dobândirea de către evrei a drepturilor civile şi politice ar introduce un regim legal în România şi ar minimaliza posibilitatea recrudescenței abuzurilor sau a actelor discriminatorii antievreieşti[711]. Opinia oficială a României în privința emancipării evreilor nu era favorabilă acestui demers şi se sublinia faptul că puterile participante la congres nu cunoşteau adevărata față a problematicii, deoarece o eventuală soluție care să dea câştig de cauză comunității mozaice, ar fi periclitat viața economică şi socială din Principate, cu predilecție în Moldova, unde numărul acestora era considerabil. Astfel, România nu se bucura de ceea ce dobândise în mod legitim pe câmpul de luptă, deoarece areopagul occidental îngrădea limitele acestei victorii[712]. Condiționarea independenței României nu este conformă dreptului internațional întrucât recunoaşterea unui stat fiind un act declarativ, nu face altceva decât să constate o realitate[713]. Prioritatea oficialităților româneşti după congres a fost stabilirea de relații diplomatice cu celelalte puteri europene

[709] François Lustman, De l'émancipation à l'antisémitisme (Histoire de la communauté juive de Paris) (1789-1880), Paris, 2006, p.371.
[710] Carol Iancu, *Emanciparea evreilor* din România (1913-1919), Bucureşti, 1998, p.31; *Idem*, *Evreii din România* (1866-1919) de la excludere la emancipare, Bucureşti, 1996, p.182; *Idem*, *Bleichroeder şi Cremieux*…, p.87-88; *Relațiile internaționale ale României în documente (1368-1900*), coord. Ion Ionaşcu, Petre Bărbulescu.., Bucureşti, 1971, p.434.
[711] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 47, 16 aprilie 1880, cadrul 140.
[712] Gh. I. Brătianu, *La politique extérieure du roi Charles I de Roumanie*, Bucureşti, 1940, p.16; *Independența României în documente*, vol.I (Documente şi presă internă), Bucureşti, 1997, doc. 294, 20 iulie/1august 1878, p. 347.
[713] Radu Meitani, *Istoria politică a raporturilor dintre state de la 1856 la 1930*, Bucureşti, 1943, p.52.

prin aplicarea dreptului de legaţie, care permitea manifestarea în practică a suveranităţii dobândite în politica externă[714].

După Congresul de la Berlin, autorităţile politice române au recurs la tactica tergiversării în problema evreiască şi revizuirea articolului 7 al Constituţiei îşi aştepta soluţia conformă cu aşteptările marilor puteri. De această temporizare sunt conştienţi atât Bismarck cât şi Bűllow, care într-o întrevedere cu ambasadorul Franţei la Berlin, Saint-Vallier, îi expun părerile lor. Aceştia considerau că România, prin oamenii săi influenţi, intenţiona să evite condiţia stipulată în tratat referitoare la evrei. Cabinetul german îl asigură pe reprezentantul francez că nu va recunoaşte independenţa României, fără ca aceasta să-i prezinte garanţii care să denote faptul că, reglementările tratatului vor fi respectate şi-şi manifesta dezideratul ca Franţa să acţioneze în acelaşi sens[715].

Bismarck a intuit foarte bine propensiunea cabinetului român, deoarece chiar în primele zile ale anului 1879, Rosetti a întreprins o călătorie similară cu a lui Kogălniceanu din septembrie 1878, având drept obiectiv utilizarea persuasiunii pentru ca Parisul, Roma, Londra şi Berlinul să recunoască independenţa României, fără a se opera revizuirea articolului 7 din Constituţie şi fără a acorda drepturi civile şi politice evreilor. Fourier de Bacourt considera că acest demers este iluzoriu, întrucât s-a stabilit că aceste cabinete occidentale vor garanţii serioase pentru a recunoaşte independenţa. Rosetti se va folosi de influenţa sa şi de relaţiile sale stabilite anterior, cu predilecţie la Roma unde locuise mai mulţi ani şi unde fusese agreat în mod formal ca viitor reprezentant al României[716]. Oricum opţiunea aceasta n-a fost finalizată şi nu s-a materializat în practică, după recunoaşterea independenţei.

Reprezentantul francez apreciază că această misiune diplomatică are sorţi de izbândă în Italia, deoarece Rosetti era cea mai potrivită personalitate pentru

[714] Şerban Rădulescu-Zoner, *Poziţia internaţională*…, p.48.
[715] *Documents diplomatiques*…, Saint-Vallier către Waddington, Berlin-10 noiembrie 1878, p. 401-402.
[716] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 46 (vol. I), Corespondenţă politică ianuarie-iunie 1879, Bucureşti, 2 ianuarie 1879, cadrul 9.

îndeplinirea acestui demers. Bacourt se întreba care ar fi argumentele la care ar face referire Rosetti în problema evreiască şi de ce subterfugii s-ar folosi pentru a se eschiva unei propuneri de rezolvare a chestiunii. Într-o întrevedere pe care consulul francez a avut-o cu Mihail Kogălniceanu, după Congresul de la Berlin, i-a dezvăluit anxietatea politicianului român în legătură cu o eventuală soluţie de compromis în chestiunea evreiască şi considerată viabilă de către puteri. Ministrul de externe român invocă din nou libertatea de conştiinţă de care beneficiază evreii, averile colosale ale unora, dar şi des reiterata „invazie" a acestora, concluzionând că problematica evreiască este de natură socială[717].

Fourier de Bacourt a opinat însă că dispoziţiile congresului şi reglementarea principială a statutului evreilor din România a fost binevenită, întrucât guvernului îi lipsea iniţiativa în acest sens, deşi avusese multiple oportunităţi de a o tranşa. Kogălniceanu deplânge venalitatea administraţiei române şi îşi manifestă totodată îngrijorarea în privinţa influenţei crescânde a Rusiei în Moldova. Aceasta avea posibilitatea de a utiliza evreii, care „sunt proprietatea lor", ca element disturbator susceptibil a periclita securitatea în ţară[718].

Reprezentantul francez încerca să surprindă toate amănuntele în direcţia emancipării evreilor din România şi constata că propunerile liberale efectuate în Camera Deputaţilor au fost urmate de dispoziţii coercitive, susceptibile a îndepărta efectul acestora. Astfel, s-a promulgat o lege care anula toate vânzările înfăptuite de către ţărani din pământurile primite de la stat din ultimii 10 ani, adevărata raţiune fiind faptul că un număr de evrei cumpăraseră aceste pământuri[719].

Moţiunea Grădişteanu la care subscria majoritatea, dispunea ca orice individ născut şi crescut în România până la majorat şi care nu a recurs la protecţie străină ar fi avut posibilitatea timp de un an de la majorat să reclame fără nici o

[717] Carol Iancu, *Bleichoeder şi Crémieux*…, p.248-249.
[718] *Ibidem*, p.250.
[719] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa,* Rola 46 (vol. I), Corespondenţă politică ianuarie-iunie 1879, Bucureşti, 2 ianuarie 1879, cadrul 11.

restricție calitatea de român, obținută apoi prin votul acordat de Corpurile Legislative[720]. Situația era paradoxală mai ales pentru evreii stabiliți în România de mai multe generații, care îşi plăteau impozitele şi suportau aceleaşi obligații ca şi românii, să nu fie considerați ca autohtoni ci să fie incluşi aceleiaşi categorii de nou-veniți. Această condiție vizează conform lui Bacourt 25 000 de evrei din totalul de 300 000 cât constituie întreaga comunitate de cult mozaic din Principate. Cei 25 000 evrei puteau fi considerați străini şi erau nevoiți a primi cetățenia română în urma votului Corpurilor Legislative[721].

Considerăm că această estimare este minimizată întrucât numărul evreilor, după cum am constatat, aproape s-a dublat de la 1859 până în 1877 şi erau cu toții priviți ca subiecți străini. Majoritatea acestora se aflau sub protecție străină, de aceea exista un număr relativ redus de indivizi care puteau fi incluşi în condițiile reglementate de moțiunea Grădişteanu, însă în condițiile epocii, această apreciere nu putea fi decât estimativă. Aceasta oricum era departe de a fi acceptată, considerându-se a fi destul de liberală.

Situația la care România trebuia să facă față era considerată de jurnalul „Românul" drept o imixtiune externă impardonabilă, deoarece statul îşi dobândise independența, iar chestiunea evreiască constituia o problematică internă, care urma a fi rezolvată întrucât în răspunsul Camerelor la discursul tronului s-a manifestat intenția de a elimina restricția conținută de articolul 7. Totodată comentează unele aserțiuni conținute de „Timpul", care reiterează ideea toleranței religioase din România, dar constată existența israeliților români similari israeliților francezi, englezi, germani, adică cetățeni ai țărilor respective, diferiți de ceilalți doar prin confesiune. Această aserțiune nu este aprobată de „Românul", care infirmă existența evreilor autohtoni, prin care acest organ de presă înțelege indivizi cu aceleaşi obiceiuri şi sentimente sau împărtăşind aceeaşi limbă cu românii, astfel

[720] *Ibidem*, cadrul 12.
[721] *Ibidem*, cadrul 13.

sunt identificaţi evreii care trăiesc în Franţa, Italia, Germania[722]. Aceeaşi diferenţă între evreii din Moldova şi cei din Valahia este reamintită. Astfel, evreii de origine spaniolă din Valahia sunt cei mai toleraţi de către români datorită caracterului lor, însă cu toate acestea, comunitatea lor era percepută ca străină, datorită limbii şi obiceiurilor distincte. Majoritatea indivizilor ce compuneau comunitatea evreiască din România era plasată în Moldova şi erau priviţi ca ”invadatori” şi catalogaţi străini şi prin aspiraţii, aceştia formând un stat în stat, fiind complet izolaţi de restul populaţiei cu care nu împărtăşesc nici un element comun[723].

Făcând o paralelă cu situaţia din Serbia, care la articolul 35 din Tratatul de la Berlin primise dispoziţii similare României referitoare la emanciparea evreilor, autorităţile române se consideră mai binevoitoare. Serbia, după asigurări oficiale în ceea ce privea aplicarea principiului de libertate şi egalitate religioasă, recurge la un subterfugiu prin dreptul guvernului de a lua hotărâri împreună cu autorităţile comunale. Aceste decizii concertate erau discriminatorii şi puteau aproba sau respinge străinilor posibilitatea de a face comerţ, sau de a achiziţiona bunuri, categoria predilectă a străinilor în Serbia fiind constituită tot din evrei[724]. În Serbia ca şi în Bulgaria de altfel, unde nu existau comunităţi foarte numeroase de evrei (din punct de vedere cantitativ), Alianţa Israelită Universală s-a declarat mulţumită de maniera în care au început să fie trataţi aceştia şi în modul în care a fost înţeleasă emanciparea lor. În cazul României, aceasta a recunoscut că s-a confruntat cu opoziţia guvernului în această chestiune, finalizată totuşi cu un eşec pe care Alianţa l-a asumat.

„Bunăvoinţa” României se evidenţiază prin acceptarea de către Camere a necesităţii eliminării restricţiei conţinute de articolul 7, condiţie impusă de noul statut al ţării. Nu s-a stabilit însă modalitatea în care se va realiza naturalizarea, fie în masă, prin promulgarea unei legi care să-i naturalizeze pe toţi evreii ca şi comunitate ţinând seama de unele considerente speciale, fie individual, printr-o

[722] *Ibidem*, extras din „Românul”, anexa 1 la depeşa politică nr.1 din 2 ianuarie 1879, cadrele 16-19.
[723] *Ibidem*, cadrele 19-20.
[724] *Ibidem*, anexa 2 la depeşa politică din 2 ianuarie 1879, cadrul 22.

lege care să stabilească pentru fiecare individ acordarea cetățeniei, acceptată ulterior prin votul Camerelor.

O soluție posibilă este exprimată de un alt jurnal „Binele public", care după ce a făcut pledoaria toleranței religioase atât de caracteristică românilor şi a constatat cu tristețe acuzațiile contrare conținute de articolele din presa străină, afirma că reprimarea principiului restrictiv conținut de articolul 7, ar fi fost suficient pentru ca România să-şi fi îndeplinit obligația față de stipulațiile tratatului de la Berlin. Propune în vederea naturalizării străinilor care nu aparțin riturilor creştine, legi speciale individuale, adică pentru fiecare individ votarea de către Camere a unei legi care să-l privească numai pe acesta[725]. Prin această abordare în maniera tranşării şi soluționării chestiunii naturalizării individuale sau în masă, cele două jurnale sunt similare. Practic, răspunsul la această întrebare reprezenta rezolvarea chestiunii evreieşti atât pentru autoritățile române cât şi pentru puterile europene.

Existența însăşi a articolului 7 şi suprimarea articolului 6 din Constituția de la 1866 nu se datorează intoleranței religioase prin interdicția practicării cultului mozaic şi a ritualurilor religioase aferente, ci rezidă dintr-o problemă de ordin economic şi social. Aceasta constituie chintesența gândirii tuturor românilor care au luat atitudine în problema generată de chestiunea evreiască. Utilizând drept scut în spatele căruia se puteau ascunde, toleranța religioasă este ridicată la rang de principiu incontestabil şi călăuzitor al autorităților româneşti, declarându-l ori de câte ori se impunea apărarea şi justificarea unor măsuri discriminatorii şi restrictive împotriva evreilor în fața opiniei publice internaționale. Din punct de vedere social, numărul evreilor reprezenta o problemă, care în aceste circumstanțe este exploatat la maxim prin estimări fanteziste, I.C. Brătianu (Preşedinte al Consiliului) apreciind acum comunitatea la 500 000 de indivizi, în timp ce

[725] *Ibidem*, extras din „Binele public" din 2/14 februarie 1879, cadrul 79.

lucrarea „Roumanie économique", apărută la Paris în anul 1876, evalua comunitatea evreiască din România la 265 000 de membri[726].

Bacourt nu se mărgineşte a cataloga drept falsă aserţiunea lui Brătianu inserată în discursul său din 9 martie 1879 pronunţat în Camera Deputaţilor, ci menţionează că nici un recensământ al autorităţilor române n-a fost efectuat pentru a stabili cu exactitate numărul evreilor din România. O astfel de tentativă a fost iniţiată şi efectuată de francezul şi coreligionarul lor A. Levy în anul 1868, care a parcurs ţara timp de 8 luni. Conform datelor furnizate de acesta, România avea o comunitate de 260 000 israeliţi dintre care aproximativ 20-25 000 născuţi pe teritoriul ţării[727].

Discursul lui Brătianu din 9 martie este un argument patriotard, care însă conţine în subsidiar o anxietate profundă, deoarece o eventuală accedere a evreilor la funcţiile din prima linie politică ar determina consecinţe grave conform opiniilor sale, şi ar prejudicia interesele economice, naţionale şi sociale ale ţării.

El deplânge soarta României care a reprezentat încă din Evul Mediu un obstacol împotriva invaziilor asiatice, „l'avant garde de l'Europe", „le boulevard de l'Europe", dar şi ingerinţele externe şi presiunea areopagului european care nu înţelege că în alte ţări, comunitatea evreiască a participat la evoluţia societăţii implicându-se şi identificându-se cu politica promovată de aceasta, însă în România aceştia nu reprezentau decât un grup de străini fără profesie, care s-au refugiat pe teritoriul său din lipsă de alternativă[728]. Moldova a reprezentat în viziunea lui Brătianu un teritoriu propice pentru evrei, care îndeplineau rolul de intermediari fiind implicaţi în majoritatea afacerilor particulare. Reprezentanţii diplomatici francezi au subliniat în mai multe rapoarte implicarea evreilor în domeniul comercial şi artizanal, ceea ce contravenea aserţiunilor lui Brătianu,

[726] Sorin Liviu Damean, *România şi Congresul de pace de la Berlin…*, p.91; D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 83, Şedinţa Camerei Deputaţilor din 25 februarie/9 martie 1879, cadrul 71.
[727] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 46 (vol. I), Corespondenţă politică ianuarie-iunie 1879, Bacourt către Waddington, Bucureşti, 13 martie 1879, cadrele 123-124.
[728] *Ibidem*, Discursul lui I.C.Brătianu din Camera Deputaţilor rostit în şedinţa din 9 martie 1879, cadrele 126-128.

respectiv lipsa unor specializări sau profesii. Aceştia exercitau şi meserii care reclamau un nivel înalt de cultură sau instrucție: medici, farmacişti, avocați, cadre superioare ale armatei, deşi nu erau numeroşi în aceste poziții. Datorită abilităților acestora de a repera afacerile lucrative, au speculat orice ocazie susceptibilă a aduce beneficii. De asemenea, boierii Moldovei erau mulțumiți deoarece înregistrau mai multe profituri colaborând cu evreii decât cu autohtonii.

La interpelarea lui Vernescu, care le reproşează schimbarea de atitudine vizavi de evrei atât lui Brătianu cât şi lui Rosetti, preşedintele Consiliului subliniază faptul că în timpul revoluției paşoptiste, programul fusese elaborat de Eliade Rădulescu, iar tinerii au subscris dispozițiilor moderne. De altfel, chestiunea evreiască nu exista în Valahia, iar proprietarii nu uzau de intermediari evrei pentru a se adresa țăranilor. La aceste aserțiuni, Brătianu adaugă o nouă neregulă, pe care susține că a detectat-o în timpul mandatului său de ministru de finanțe „…sur 10 individus qui enfreignaient les lois financières, 8 au moins étaient des israélites. Aux chrétiens, j'ai toujours appliqué les amendes…quant aux israélites, c'était beaucoup si j'osais toucher à un ou 2 de ces 8, car je craignais que l'Europe ne se mit à crier à la persécution religieuse"[729].

„Binele public", jurnalul lui Mihail Kogălniceanu, propune textual noul conținut al articolului 7, având în vedere şi musulmanii din Dobrogea, noul teritoriu anexat României: „Orice străin indiferent de rasă şi religie, poate obține naturalizarea conform legilor existente printr-un vot al Camerelor, printr-o lege specială individuală"[730].

Un alt jurnal „La Roumanie Libre", într-un articol redactat de Câmpineanu, ministrul de externe român, face cunoscut obiectivul adevărat al călătoriei întreprinse de Rosetti în străinătate şi conduita duplicitară a acestuia. În

[729] *Ibidem,* Rola 83 (1879), Discursul lui I.C.Brătianu în şedința din 25 februarie/9 martie 1879 a Camerei Deputaților, cadrele 77-78 (din 10 indivizi care încălcau legile financiare, 8 cel puțin, erau evrei. Creştinilor le-am dat întotdeauna amendă…cât priveşte israeliții, a fost mult dacă am îndrăznit să ating 2 din cei 8, deoarece îmi era teamă că Europa ar urma să strige -persecuție religioasă-).
[730] *Ibidem*, Rola 46 (vol. I), Corespondență politică ianuarie-iunie 1879, extras din „Binele public" din 2/14 februarie 1879, cadrul 80.

timpul Congresului de la Berlin, acesta se afla în lipsa lui Brătianu la cârma țării şi a primit în audiență un grup de reprezentanți evrei, pe care i-a asigurat de sentimentele lui favorabile. De atunci lunile au trecut şi oficialitățile române garantau cabinetelor occidentale rezolvarea diferendului, însă nimic nu s-a întreprins în acest sens. Câmpineanu considera că obiectivul esențial al lui Rosetti a fost informarea marilor puteri asupra bunelor intenții ale lui Brătianu, pentru a le convinge să-şi trimită reprezentanții la Bucureşti în calitate de miniştri plenipotențiari. Înainte de a pleca, publica în „Românul", organul său de presă, un articol în care se evidențiază tăgăduirea de către acesta a existenței unui grup de evrei români, ceea ce însemna că aceşti indivizi nu aveau dreptul ab initio a reclama calitatea de român[731].

Această atitudine duplicitară a unor personalități este proprie într-o oarecare măsură întregului minister, care susține în fața cabinetelor străine o rezolvare favorabilă a chestiunii evreieşti, în timp ce în interior nu întreprinde nimic în acest sens, ci afirmă chiar că nu va acorda nici o posibilitate de naturalizare. Aceste propensiuni ale ministerului se disting datorită practicii utilizate, aceea de tergiversare a dezbaterilor privind revizuirea articolului 7. Intenția ministerului era eludarea obligației conținute de principiul articolului 44 al Tratatului de la Berlin, adică evreii să dețină acelaşi statut ca şi anterior congresului, mai precis nici un statut concret prin care să se identifice. Erau priviți ca străini într-o țară străină şi privați de orice fel de drepturi, cel puțin în aparență, deoarece diplomații francezi au mai sesizat abateri de la regulile stabilite de legislația restrictivă.

Sub presiunea externă, Parlamentul român trebuia să dezbată asupra chestiunii evreieşti, însă toate discursurile prezentau acelaşi tipic subliniat de Bacourt: efectuarea revizuirii Constituției sub presiunea areopagului european; impedimentul esențial al naturalizării; reprimarea inegalității rezultate din considerente religioase; accederea la naturalizare impusă de un vot al celor 2

[731] *Ibidem*, extras din jurnalul „La Roumanie Libre" din 11/23 februarie 1879, cadrele 82, 85-86.

Camere; existența în țară a unei singure categorii de evrei, care sunt toți integrați aceleiaşi comunități de străini care vor obține naturalizarea individual; odată admişi la naturalizare prin votul Camerelor nu însemna că erau scutiți de promulgarea unor legi speciale, care să-i împiedice a deveni posesori de bunuri funciare[732]. Din aceste aserțiuni rezultă faptul că orice revizuire s-ar produce, termenii problemei şi datele ar rămâne neschimbate, practic forma s-ar modifica însă fondul ar rămâne acelaşi, iar chestiunea evreiască ar stagna în acelaşi stadiu inacceptabil cabinetelor occidentale.

Reprezentantul francez Bacourt, martor fiind la dezbaterile sterile din Parlamentul român îşi expune propria opinie referitoare la o soluție viabilă privind emanciparea evreilor, respectiv înțelegerea prealabilă şi concertată a puterilor occidentale şi înştiințarea autorităților de la Bucureşti asupra direcției pe care trebuie să o adopte în vederea reglării chestiunii. Este pesimist în privința rezolvării corecte a diferendului, întrucât chiar prin reprimarea articolului 7, prin adoptarea moțiunii Grădişteanu, evreii ar întâmpina aceleaşi măsuri arbitrare şi abuzive prin naturalizarea individuală[733].

Bazându-se pe precepte similare în politica ulterioară tratatului de la Berlin, Camera Deputaților a votat cu o majoritate de 61 contra 19 abia pe 10 martie 1879, deşi fusese anterior stabilită formal însă nu oficial, necesitatea revizuirii articolului 7. După două zile Senatul întruneşte majoritatea în votarea aceleiaşi moțiuni cu raportul de 41 pentru şi 6 contra. În acest context considerând că revizuirea Constituției era un fapt împlinit, Callimahi-Catargi, reprezentantul român la Paris, urmărind acelaşi obiectiv cu Rosetti, îşi exprima într-o notă trimisă lui Waddington dezideratul ca puterile occidentale şi în special Franța să-şi trimită reprezentanții la Bucureşti[734].

---

[732] *Ibidem*, Bacourt către Waddington, Bucureşti, 29 februarie 1879, cadrul 108.
[733] *Ibidem*, Bacourt către Waddington, Bucureşti, 13 martie 1879, cadrul 122.
[734] *Ibidem*, N. Callimahi-Catargi către Waddington, 13 martie 1879, cadrele 138-139; A.M.A.E. Paris (Quai d'Orsay), *Dosar Politique Intérieure* (Question Juive 1899-1914), Documents Diplomatiques (Question de la reconnaissance de la Roumanie), Paris, 1879, Waddington către Bacourt, gerant al Consulatului General al Franței la Bucureşti, fila 76.

Răspunsul consulului francez nu minimalizează semnificaţia votului efectuat în Camere, însă susţine că în momentul în care se va recurge la elaborarea unei legi ce va aplica această hotărâre, ministrul plenipotenţiar desemnat de Franţa îşi va remite scrisorile de creanţă lui Carol I. Stabilirea condiţiilor în care evreii vor putea accede la naturalizare, va reprezenta punctul culminant al acestei problematici şi va soluţiona, teoretic cel puţin, chestiunea evreiască. Waddington, ministrul de externe francez, este informat asupra autorizării revizuirii articolului 7 al legii fundamentale de către cele două Camere ale Parlamentului. Recunoaşte ca binevenită hotărârea Legislativului român, însă nu o consideră suficientă şi satisfăcătoare, deoarece Franţa reclamă garanţii practice în privinţa aplicării principiului articolului 44 din Tratatul de la Berlin. Votul Camerelor este investit de Waddington cu un caracter „speculativ", de aceea se impun acţiuni care să asigure areopagul european asupra emancipării evreilor[735].

Reprimarea articolului 7 impunea revizuirea sau eliminarea din Constituţie a articolului 8. Articolul 8 din Codul Civil promulgat în 4 decembrie 1864 şi aplicat din 1/13 iulie 1865 oferea posibilitatea opţiunii fiecărui individ născut şi crescut în România până la majorat de a alege naturalizarea[736]. Dispoziţia aceasta a fost anulată prin articolul 8 al Constituţiei din 30 iunie 1866 specificând noi clauze pentru cei care doreau naturalizarea. Articolul 8 al legii fundamentale dispunea următoarele „les roumains et les étrangers naturalisés sont seuls admis à la jouissance des droits politiques…"[737].

Astfel, naţionalitatea română putea fi conferită doar de puterea legislativă, adică votul ambelor Camere era necesar ca o condiţie sine qua non. Orice individ străin născut şi crescut până la majorat în România, care nu s-a bucurat de

[735] A.M.A.E. Paris (Quai d'Orsay), *Dosar Politique Intérieure* (Question Juive 1899-1914), Documents Diplomatiques (Question de la reconnaissance de la Roumanie), Paris, 1879, Waddington către Bacourt, gerant al Consulatului General al Franţei la Bucureşti, fila 76.

[736] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 46 (vol. I), Corespondenţă politică ianuarie-iunie 1879, Bacourt către Waddington, 16 martie 1879, cadrul 145.

[737] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Consulat Iaşi,* Carton 31 (ianuarie 1871-decembrie 1877), Corespondenţa consulului Ph. Delaporte cu Ministerul Afacerilor Externe la Paris, Direcţia Consulatelor, nr.37, Iaşi 10 septembrie 1874, fila 120 (românii şi străinii naturalizaţi sunt singurii admişi la exercitarea drepturilor politice)..

protecţia unei puteri străine şi care-şi exprima doleanţa de a fi naturalizat, se supunea unor cerințe destul de drastice, în sensul că era nevoie de obținerea statutului de admisibilitate de la Camera Deputaților, apoi după încă 10 ani de rezidență, votul ambelor Camere pentru naturalizare. Cei care s-au stabilit în țară de mai puțin timp, înainte de posibilitatea obținerii admisibilității, erau nevoiți să locuiască 10 ani în țară şi să facă dovada printr-un certificat, furnizat de consulatul sub al cărei protecții se afla, că nu a înfăptuit nici un delict[738]. Din aceste aspecte legislative rezultă faptul că şi articolul 8 al Constituției ar fi trebui modificat în sensul conținutului articolului 8 din Codul Civil aplicat în 1865, însă Constituanta era chemată a modifica doar articolul 7, în maniera reclamată de principiul articolului 44 al Tratatului de la Berlin.

Bacourt remarca echitatea unei asemenea soluții acordate evreilor născuți şi crescuți în România prin modificarea articolului 7, urmat de al 8-lea din legea fundamentală şi consfințirea aceluiaşi principiu inserat în articolul 8 al Codului Civil. Prin aceste transformări textuale din legislație, România s-ar integra perfect principiilor incluse în constituțiile marilor puteri. Astfel, România nu ar mai reprezenta o țintă a presiunilor externe în chestiunea evreiască.

Bacourt identifică pe teritoriul Principatelor 3 categorii de evrei, respectiv israeliți stabiliți de generații întregi în România, care nu au recurs la protecția străină şi asupra cărora ar fi dezirabil a se răsfrânge efectul prevederilor Tratatului de la Berlin. În favoarea acestui grup, puterile occidentale reclamă emanciparea şi acordarea egalității drepturilor politice şi civile conform opiniei reprezentantului francez. A doua categorie se constituie din evrei străini ca origine şi care „s'y livrent à des industries souvent peu recommandables"[739] în România. Aceştia nu reprezintă un segment de populație care să intereseze Franța, iar stipulațiile Tratatului de la Berlin nu îi priveşte. Ultima categorie se constituie din evreii stabiliți pe teritoriul României, sub protecție străină şi sunt recunoscuți ca străini,

[738] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 46 (vol. I), Corespondență politică ianuarie-iunie 1879, Bacourt către Waddington,, 14 martie 1879, cadrele 140-141.
[739] *Ibidem*, Paris, 19 martie 1879, cadrul 151-152 (se dedică unor industrii adesea puțin recomandabile).

dar exercită activități comerciale diverse. Dispozițiile Tratatului de la Berlin se răsfrâng şi asupra acestora, deoarece se impune acordarea aceluiaşi regim şi tratament cu al altor rezidenți de origini diverse. Cu alte cuvinte, aceleaşi condiții să se aplice tuturor străinilor[740].

Viziunea Franței nu implică o naturalizare probabilă şi nici combinații birocratice complicate, aceasta subscrie literalmente la clauzele consacrate ale Tratatului de la Berlin, de aceea se reclama o aplicare a acestora fără întârziere. Chestiunea evreiască, care a provocat nenumărate lezări ale imaginii României determinate de conduita duplicitară a oamenilor politici români, aştepta soluția în conformitate cu dispozițiile specificate la Berlin, de aceea Franța nu consimțea în nici un caz naturalizarea individuală, „l'intervention des Chambres pour statuer sur chaque cas individuel de naturalisation, doit donc être absolument écartée"[741]. Condiția esențială solicitată de Franța este reprezentată de modificările pe care trebuie să le suporte articolul 8 al Constituției de la 1866, în vederea unei emancipări complete a evreilor născuți şi crescuți în România până la majorat. De asemenea, reclamă eliminarea stagiului de 10 ani între obținerea admisibilității şi acordarea naturalizării efective[742]. Politicienii români dezbat problema din multiple perspective, însă sunt unanimi în privința modificării de conținut, doar în cazul articolului 7 al Constituției, demers considerat insuficient de către Franța.

Pe fondul efervescenței politice care se manifestă în anul 1879 în jurul chestiunii evreieşti, efecte violente ale acesteia se întâlnesc şi pe străzile Iaşi-ului. Cu ocazia înmormântării unui rabin (Schorr?) venerabil care trecuse de 100 de ani, au avut loc noi incidente în timp ce trupul neînsuflețit al acestuia era transportat spre cimitir. Acest personaj se bucurase de o notorietate specială în rândul coreligionarilor săi, astfel cortegiul funerar era estimat la vreo 10 000 de persoane. Consulul francez la Iaşi considera că în circumstanțele momentului, o astfel de

[740] *Ibidem*, cadrul 152.
[741] *Ibidem* (intervenția Camerelor pentru statuarea fiecărui caz individual de naturalizare, trebuie în mod absolut eludată).
[742] *Ibidem*, cadrul 153.

adunare era susceptibilă a crea dificultăți şi ar fi fost recomandabil a nu fi avut loc. După ce o parte a drumului fusese parcursă, conform tezei evreieşti, din curtea unui preot român, soția acestuia a aruncat gunoiul pe coşciugul rabinului. Acționând în acest mod, aceasta a realizat o profanare cu consecințe asupra integrității sale fizice. Mai mulți evrei „de basses conditions" au aruncat cu pietre rănind-o pe preoteasă, dar şi pe încă o femeie şi câțiva copii[743]. Teza românească atestă bineînțeles o situație antagonică şi conferă o altă nuanță întregului eveniment. Această versiune este susținută de autoritatea locală, respectiv prefectul, care afirmă că incidentul a fost inițiat de către evrei. Conform prescripțiilor talmudice, femeilor le este prohibită prezența în momentul trecerii cortegiului funerar al unui rabin. În acest caz, femeilor creştine li s-a recomandat să intre în casă, însă cum acestea n-au înțeles sau efectiv nu au dat curs invitației, s-au trezit maltratate. În sprijinul soției preotului, care a fost transportată la spital în stare gravă, au venit imediat 2 jandarmi aflați întâmplător în preajmă, apoi au fost chemate forțele de ordine pentru a restabili calmul la Iaşi[744].

Arbitrariul este prezent şi prin efectuarea de noi expulzări, deşi astfel de măsuri nu au mai fost consemnate de către reprezentanții diplomatici francezi de ani întregi. Este cazul unui comisionar de vinuri, Joseph Bri, care fusese reținut sub acuzația de vagabondaj. Aventura al cărei protagonist este Joseph Bri, este povestită amănunțit, într-o scrisoare adresată unui prieten. Din considerente medicale, acesta se îndrepta spre o stațiune din Ungaria, însă este reținut la Turnu Măgurele, deşi poseda un paşaport actualizat şi valabil. Fără a fi informat asupra motivației reținerii sale, prefectul i-a comunicat doar faptul că se impune întoarcerea sa la Brăila. În timp ce efectua sub escortă, drumul spre Alexandria, lui Bri i se alătură un grup de creştini şi evrei, pe care acesta îi nominalizează (Chaskel, Horlager, Wachsmann (pictor), Samuel Klempfner, Ahron Mondel

[743] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Consulat Iaşi*, Carton 32, Corespondența consulului J.Schefer cu Ministrul Afacerilor Externe al Franței (ianuarie 1878-ianuarie 1889), Iaşi, Direcția Politică nr.1, 27 martie 1879, fila 57.
[744] *Ibidem*.

(fabricant de cerneală). Acesta din urmă a fost spitalizat ulterior „par suite des mauvais traitements dont il a été victime”[745]. La părăsirea Alexandriei, grupului i s-au adăugat un grec şi un bulgar, iar la Giurgiu, un grec şi un evreu au reuşit să se îndepărteze puțin de garda care-i escorta. Grecul a profitat de un moment de neatenție şi a fugit, iar evreul a suportat consecințele, fiindu-i aplicate lovituri şi fiind acuzat de a-i fi arătat drumul evadatului, pe care şeful poliției îl considera tot evreu. La Bucureşti, Joseph Bri petrecuse 2 zile în închisoare până ce, în urma demersurilor efectuate de un coreligionar (Emmanuel Rosenthal) pe lângă consulatul Austro-Ungariei, fusese eliberat. „Avant de me mettre en liberté, le sergent de police prit une allumette et me brûla la moitié de la barbe”[746]. Ceilalți 6 evrei au petrecut 8 zile de detenție, ulterior fiind eliberați tot datorită aceluiaşi Rosenthal.

Alianța Israelită Universală este informată constant asupra expulzărilor sau măsurilor discriminatorii luate de către autoritățile româneşti. Într-o perioadă în care chestiunea evreiască îşi aştepta soluția, în conformitate cu principiul articolului 44 din Tratatul de la Berlin, Comitetul Central al Alianței de la Paris este atenționat prin mai multe scrisori trimise din Iaşi, Focşani, Bucureşti (scrisorile din 12/24 iulie, 31 iulie, 1 şi 2 august) despre noi măsuri coercitive luate împotriva membrilor comunității evreieşti. Este înştiințat şi ministrul afacerilor externe francez, Waddington. Astfel, se notifică faptul că în urma unor noi circulare ministeriale şi din ordinul prefecturii din Iaşi (15 iulie), s-au operat mai multe arestari la Bacău, Focşani, Vaslui, Fălticeni, în rândul evreilor[747].

Aceste scrisori conțineau mențiuni reprobatoare şi denunțau faptele incriminatoare săvârşite de autoritățile române. Cea din 12/24 iulie subliniază că expulzările din Focşani s-au îndreptat asupra segmentului de populație israelit alcătuit din artizani, iar printre aceştia se afla un individ care locuia acolo de 3

[745] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 83 (1879), anexă la scrisoarea din 10 septembrie 1879, cadrul 9 (datorită tratamentului indezirabil la care a cărui victimă a fost).
[746] *Ibidem*, cadrul 10 (înainte de a mă elibera, sergentul de poliție a luat un chibrit şi mi-a ars jumătate din barbă).
[747] *Ibidem*, anexă la scrisoarea Alianței Israelite Universale din 10 august 1879, cadrul 28.

decenii. Unii dintre cei expulzaţi erau bolnavi şi au solicitat scutirea de la mersul pe jos, pe parcursul traseului pe care erau nevoiţi să-l întreprindă, însă au fost întâmpinaţi cu refuz. Printre aceştia s-au înregistrat şi decese datorate „soit aux fatigues du trajet, soit aux sévices de l'escorte"[748].

Motivaţia unor astfel de manifestări abuzive, este redată într-o scrisoare adresată Alianţei. Era accentuat faptul că evreii, vechi rezidenţi ai unor oraşe din Moldova şi care desfăşurau diverse activităţi comerciale sau de artizanat, se deplasau „(ont cru pouvoir voyager) sans passeport". Astfel, erau arestaţi şi escortaţi în locurile de rezidenţă „souvent chargés de chaînes, à pied toujours, par un soleil torride ou des pluies torrentielles, d'une distance parfois de 20 milles". Uneori erau arestaţi şi supuşi unei detenţii de 10-12 zile, apoi puşi în libertate. Alţii ispăşeau de 2 ori acest stagiu şi erau reţinuţi în închisoare 3 săptămâni. S-au înregistrat şi cazuri în care indivizii erau escortaţi până la graniţa cu Imperiul Rus, care refuza să-i primească[749].

Reprezentanţii diplomatici francezi nu comentează nici nu consemnează în rapoartele lor noi informaţii referitoare la aceste acte, ci se rezumă doar la redarea acestor probe, elaborate de comunitatea evreiască din oraşele Moldovei. Waddington însă este destinatarul unei scrisori transmise de secretarul Comitetului Central al Alianţei, însoţite de o fotografie, considerată „un document irrécusable". Această nouă dovadă redă un grup de expulzaţi evrei din Focşani şi este realizată în gara de la Adjud la sfârşitul lunii iulie 1879[750].

Callimachi-Catargi, agentul diplomatic român în Franţa a subliniat faptul că doar 2 evrei fuseseră expulzaţi din Focşani, în timp ce Monitorul Oficial din 15/27 august 1879 a prezentat raportul nominal al prefectului din Putna, conform

[748] *Ibidem*, cadrul 29 (fie oboselii acumulate pe parcurs, fie maltratărilor escortei).
[749] *Ibidem*, cadrele 28-29 (adesea înlănţuiţi, pe jos întotdeauna, pe un soare torid sau ploi torenţiale, pe o distanţă de 20 de mile).
[750] *Ibidem*, Paris, 10 august 1879, cadrul 27.

căruia 28 de persoane (evrei) au fost arestate, dintre care 5 au fost escortate la granița austriacă[751].

## ALOCUȚIUNI ŞI DISCURSURI ALE UNOR PARLAMENTARI

Dezbaterile din Camera Deputaților în chestiunea evreiască revelează reticența politicienilor români la ideea revizuirii mai multor articole din Constituție. Pantazi Ghica consideră că legea fundamentală a țării nu trebuie să sufere modificări frecvente, iar prin intervenția asupra mai multor articole s-ar crea un precedent, care ar putea determina consecințe grave în viitor, aceeaşi strategie fiind susceptibilă a fi aplicată de alți politicieni, lezând interesele țării. Privind chestiunea evreiască drept o problemă internă, care nu ar trebui să implice ingerințe externe, declară suficientă revizuirea articolului 7 pentru conformarea prevederilor stabilite la Berlin. El condamnă atitudinea Occidentului față de România considerând-o neadecvată, deoarece în numele aceluiaşi principiu umanitar şi civilizator, s-a realizat comerțul cu sclavi până recent, Ungaria nu acordase decât în ultima perioadă (1867) drepturi comunității israelite, iar în Rusia problematica îşi aştepta încă soluția favorabilă[752].

Vizanti, un alt deputat, se rezumă doar la catalogarea chestiunii ca pe o problemă de conservare națională, având în vedere numărul mare de evrei din România, exagerând ca şi Brătianu numărul de indivizi (550 000 evrei), după ce minimizează aceste comunități în alte țări occidentale, Germania deținând o comunitate de 440 000 evrei la o populație totală de 43 milioane locuitori, Franța 49 000 israeliți la 37 milioane locuitori, Anglia 47 000 la 32 milioane locuitori, iar Italia 36 000 la 29 milioane locuitori[753].

---

[751] *Ibidem*, anexă la scrisoarea din 10 septembrie 1879, cadrul 11.
[752] *Ibidem*, Rola 46 (vol. I), Corespondență politică ianuarie-iunie 1879, Dare de seamă a dezbaterilor din Camera Deputaților referitoare la chestiunea evreiască în intervalul 6-9 martie 1879, cadrele 157-159.
[753] *Ibidem*, cadrul 162.

Din toate estimările menționate de diverşi autori referitoare la totalitatea evreilor din România, cel care se apropie cel mai mult de această apreciere şi constată o mare comunitate de evrei cu predilecție în Moldova este Ernest Weibel. Populația României în anul 1885, cu toate că până atunci intervin şi câțiva ani de emigrație spre alte spații europene sau spre Statele Unite ale Americii, se prezintă astfel pe provincii:

| | Valahia | Moldova | Dobrogea | TOTAL |
|---|---|---|---|---|
| Români | 3 131 000 | 1 463 000 | 49 725 | 4 643 725 |
| Evrei | 105 000 | 315 000 | 2 850 | 423 850[754] |

Totuşi, cu toate datele pe care le deține Ernest Weibel, comunitatea evreiască din România nu prezintă conform opiniei noastre acest număr de indivizi. La sfârşitul secolului al XIX-lea, rapoartele diplomatice franceze nu mai sesizează imigrație evreiască din est, respectiv Rusia sau Galiția, dar această mişcare demografică se înregistrează în cadrul israeliților din România. Aceştia inițiază după 1880 o emigrație spre America dar şi spre Europa Occidentală, susținuți fiind de Alianța Israelită Universală şi diversele sucursale ale sale, care facilitau tranzitul spre Țara Făgăduinței.

Estimarea comunității evreieşti în Franța este la fel de fluctuantă şi de variată ca în România. Astfel, segmentul evreiesc al populației Franței cunoaşte o evoluție ascendentă în secolul al XIX-lea, în 1831 înregistrând 63 000 de indivizi, în 1851, 74 000 de indivizi, în 1861, 80 000 de indivizi, pentru ca în 1866 numărul evreilor să fie de 89 000[755]. Alți autori prezintă alte estimări, astfel în 1840 comunitatea evreiască număra 70 000 de membri, în 1861, 89 000 de membri, însă

[754] Ernest Weibel, *Histoire et géopolitique des Balkans de 1 800 à nos jours*, Paris, 2002, p. 121.

[755] *Les juifs de France de la Révolution française à nos jours,* coord. Jean-Jacques Becker, Annette Wieviorka, Paris, 1998, p.47 (în continuare - Les juifs de France…); Riccardo Calimani, *Destins et aventures de l'intellectuel juif en France (1650-1945),* Toulouse, 2002, p.94-95 (menționăm că singura diferență dintre cele 2 surse edite, o constituie cei 74 000 de evrei, care conform acestei lucrări populează Franța în 1851, nu în 1861).

după pierderea Alsaciei şi Lorenei, la recensământul efectuat în 1872 s-a stabilit o comunitate redusă, care cuprindea 50 000 de indivizi. Populația evreiască din aceste provincii devenite germane se reîntoarce în Franța în mare parte, determinând o creştere semnificativă spre sfârşitul secolului, ajungând la o comunitate de 71 000 membri în 1897[756]. Se mai recurge şi la o distincție între două categorii, evreii din Franța metropolitană, care ajung la 80 000 indivizi în jurul anului 1 900 şi 50 000 de indivizi în Algeria tot la sfârşitul sec. al XIX-lea[757].

Conform acestor aprecieri furnizate de autori francezi, deputatul român Vizanti, a ales să se refere la comunitatea de evrei din Franța metropolitană rămasă după pierderea provinciilor Alsacia şi Lorena, când aceasta a înregistrat cel mai mic număr.

Deputatul Codrescu prezintă o scurtă istorie a imigrației evreieşti, care conform spuselor sale cunoaşte o intensificare accentuată după înființarea în 1860 la Paris a Alianței Israelite Universale. De asemenea, Codul Civil a favorizat accesul acestora la naturalizare fără discriminări, însă constată cu stupefacție că nici o cerere de naturalizare nu a fost înaintată atâta timp cât legea a fost în vigoare, motivația fiind simplă, Alianța Israelită nu a consimțit la transformarea evreilor în cetățeni români. În sprijinul acestei aserțiuni, îl parafrazează pe un Mare Rabin numit Isidore, conform căruia Alianța reprezenta o instituție cu care se puteau identifica evreii din toată lumea şi al cărei obiectiv nu era ca evreii rezidenți ai unei țări să devină patrioți şi să obțină naturalizarea, ci ca orice evreu să devină un agent al marii asociații evreieşti universale. La aceste argumente cu care îşi susține teoria, Codrescu adaugă o nouă estimare a populației evreieşti din România care după cum preciza deputatul, informându-se dintr-un raport publicat

[756] Beatrice Philippe, *Être juif dans la société française du Moyen Age à nos jours,* Bruxelles, 1997, p.177; Riccardo Calimani, *op.cit.,* p.95.
[757] Dominique Barjot, Jean-Pierre Chaline, André Encrevé, *La France au XIXe siécle (1814-1914)*, Paris, 1995, p.292.

în 1867 de însăşi Alianţa Israelită, se ridica la 400 000 de indivizi, din care 60 000 rezidau în Valahia [758].

Titu Maiorescu culpabilizează Rusia pentru redeschiderea chestiunii orientale în care România a avut rolul său de prim rang. Constituirea României ca stat modern şi constituţional se datorează Franţei. Arogând statului o calitate excepţională şi românismului în general, Maiorescu este mândru să afirme că România devenise „la sentinelle de la race latine en Orient"[759]. Atribuind o oarecare importanţă religiei, acesta face apologia semnificaţiei latinităţii ale cărei ingrediente esenţiale sunt naţionalitatea, limba, sângele şi aspiraţiile comune. Admite ca greşeală înfăptuită de clasa politică introducerea articolului 7 în Constituţie, doar din punct de vedere al restricţiilor religioase, deoarece subscrie la limitarea drepturilor evreilor în domeniul economic şi social. Conform opiniei sale, Franţa este vinovată de abordarea acestei chestiuni la Berlin, susţinută fiind de Italia şi întreg areopagul european. Aprobă ca unic principiu consacrat de Franţa în epoca modernă principiul naţionalităţii, însă deplânge faptul că tocmai latinitatea a generat problema cu care se confruntă România[760].

Franţa, prin reprezentantul său la Congresul de la Berlin, Waddington, a avut iniţiativa în vederea tranşării din punct de vedere legislativ a chestiunii evreieşti în România, însă în cadrul hotărârilor tratatului, această problematică a fost considerată de ordin secundar[761]. Concluzia eronată la care ajunge Maiorescu revelează caracterul său patriotic exacerbat, care-l determină să eludeze faptul că problematica exista de mai bine de un deceniu şi înregistra la intervale diferite o recrudescenţă a violenţelor, sau incidente care indignau opinia publică internaţională.

Discursul lui Vernescu pare să desemneze drept culpabili ai elaborărilor legislative pe Brătianu şi Rosetti. El se opune categoric revizuirii articolului 7 dacă

[758] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa,* Rola 46, Dezbaterile din Camera Deputaţilor din perioada 6-9 martie 1879, cadrele 163-165.
[759] *Ibidem*, cadrul 168 (santinela rasei latine în Orient).
[760] *Ibidem*, cadrul 169.
[761] Baron Boris Nolde, *op.cit*., p.73.

va prejudicia interesele țării. Revine şi el asupra legislației, reamintind faptul că fusese membru al Consiliului de Stat în 1864 când în Codul Civil s-a inserat dispoziția care făcea posibilă naturalizarea fără distincție de religie. Apoi atitudinea adoptată în ce-l priveşte pe Brătianu este incriminatoare, făcându-l responsabil de restricțiile naturalizării şi achiziționării de către evrei a proprietăților rurale, însă apoi îi atribuie circumstanțe atenuante, deoarece îşi manifestase propensiunile filoevreieşti în 1848, dar şi după Congresul de la Berlin, subscriind la emanciparea unei categorii de evrei[762].

Senatul s-a pronunțat şi el pentru revizuirea Constituției, însă nu consimțea la poziția minorității, care dorea modificarea mai multor articole din legea fundamentală, iar atitudinea manifestată în cadrul şedinței, nu a fost la fel de intransigentă ca şi în Camera Deputaților. Raportul Comisiei Delegaților din Senat prezentat de P. P. Carp stabileşte modalitatea de revizuire a Constituției şi maniera în care fiecare instituție acționează în această privință.

Având în vedere că acest demers trebuia înfăptuit, Senatul a numit o Comisie special formată, care să orienteze sensul lucrărilor şi să supună revizuirii articolele la care consimțeau ambele Camere. Comisia era formată din 5 delegați şi prezidată de Dimitrie Ghica, ceilalți reprezentanți fiind Boerescu, Tetu, Carp şi Lecca. Boerescu a propus luarea în discuție a mai multor articole, care reclamau în noile circumstanțe o refacere textuală pentru a evita neplăceri în viitor, însă comisia a refuzat solicitarea cu o majoritate de 4 voturi, limitându-se doar la revizuirea articolului 7[763].

Senatorul Voinov subscrie în prima parte a discursului său la hotărârea Comisiei, în opinia lui revizuirea articolului 7 fiind suficientă, această intervenție asupra legii fundamentale reprezentând un compromis destul de generos pentru o „sectă", care a invadat România atentând prin manevre subversive la interese sale

[762] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 46, Dezbaterile din Camera Deputaților din perioada 6-9 martie 1879, cadrele 177-178.
[763] *Ibidem*, Raport al Comisiei Delegaților din Senat prezentat de Carp, cadrele 183-184.

şi care solicită emanciparea începând din 1866, luptând în acest sens concomitent cu lupta românilor pentru independență[764].

Lupta evreilor pentru dobândirea de drepturi politice şi civile nu este privită ca loială întrucât, s-a desfăşurat paralel cu lupta pentru înfăptuirea unui stat național independent român, prin acest argument dovedindu-şi aspirațiile distincte în fața populației şi a elitelor politice ce o conduc. Politicienii români nu-i privesc ca pe nişte cetățeni români accentuând diferența aspirațiilor, aceştia pledându-şi cauza pe lângă areopagul european, dar şi o distincție esențială care era generată de religie, invocată în nenumărate rânduri. Această atitudine era privită ca o trădare, deşi evreii aleseseră mijloacele care erau susceptibile a fi utile în atingerea obiectivului propus. Deşi erau considerați străini, totuşi în unele discursuri autoritățile române se referă la acest segment de populație ca la „israeliți români", deşi frecvent erau receptați ca „subiecți români".

Voinov îşi exprima resentimentele față de Franța, datorită intervenției sale de la Berlin, catalogând-o drept nerecunoscătoare, România dovedindu-şi solidaritatea față de înfrângerea suferită în războiul împotriva Prusiei. Când Franța a adoptat o poziție antagonică punctului de vedere român în orice circumstanță, devenea automat culpabilă şi-şi aliena simpatiile României. Voinov a conchis prin a susține faptul că, independența țării a fost determinată de faptele de vitejie ale ostaşilor români în bătălia de la Plevna şi se cuvine recunoaşterea acesteia în mod necondiționat[765].

Senatorul Vioreanu recunoaşte carențele serioase ale României față de alte state moderne şi civilizate culpabilizând în primul rând concetățenii săi care nu erau interesați în cultivarea unor meserii cu specific comercial şi industrial, astfel că evreii nu s-au confruntat cu fenomenul concurenței. Chiar şi în circumstanțele aparent nefavorabile evreilor, prin circularele restrictive promulgate de autoritățile centrale, românii au fost cei care au încălcat flagrant

[764] *Ibidem*, Dare de seamă a dezbaterilor Senatului din şedințele din 10-12 martie 1879, cadrele 193-195.
[765] *Ibidem*, cadrul 198.

legea achiziționând pe numele lor în schimbul unei remunerații oarecare, proprietăți şi imobile diverse. Prin multiplele legi discriminatorii, s-a atins doar obiectivul menținerii la distanță a evreilor în ceea ce priveşte exercitarea drepturilor politice, influența de care puteau beneficia prin atingerea acestui obiectiv fiind susceptibilă a crea în România „une véritable Palestine"[766].

Intervenția lui Boerescu se dovedeşte a fi mult mai pragmatică, deoarece aprecia că dezbaterile sterile nu au nici un rezultat, iar culpabilizarea puterilor occidentale nu eludează realitatea consfințită la Berlin. Necesitatea aplicării principiului consacrat de articolul 44 se impunea prin reglementarea statutului evreilor din România, evrei care nu au beneficiat niciodată de o protecție străină şi a străinilor în general, prin stabilirea unei egalități în ceea ce-i privea[767]. Acesta subscria la necesitatea conformării deciziei puterilor de la Berlin şi includerea principiului articolului 44 în legislația română, întrucât în eventuala utilizare a unui subterfugiu care să anuleze această decizie, consecințele ar fi grave. El prevede o intervenție a puterilor Europei în această problematică, iar soluția pe care ar impune-o acestea ar fi nefavorabilă cu siguranță[768]. O imixtiune externă ar periclita ideea de independență consfințită pe câmpul de luptă.

Discursul lui Epureanu este revelator dintr-o altă perspectivă şi pledează pentru acordare de drepturi politice evreilor, ca măsură ce ar genera sentimente patriotice comunității israelite şi de asemenea ar permite identificarea acestora cu patria în care rezidă. Principiile moderne care îl caracterizau pe Epureanu, îl determină să solicite eliminarea discriminărilor şi a persecuțiilor şi o egalitate a drepturilor evreilor cu autohtonii. Senatorul român îl parafraza pe lordul Russel, considerând că afirmația acestuia ar trebui să reprezinte un model pentru

[766] *Ibidem*, cadrele 200-201(o veritabilă Palestină).
[767] *Ibidem*, cadrele 209-210.
[768] Sorin Liviu Damean, *op.cit*., p.91.

politicienii români: „Pour en faire des patriotes, il faut avant tout leur (evreilor) donner une patrie”[769].

Constată totodată că măsurile cu caracter prohibitiv luate de autoritățile române, nu au avut succesul dezirabil ci au prezentat un efect de bumerang, cu consecințe care au periclitat interesele autohtone. Un exemplu revelator ar fi fost interzicerea evreilor de a vinde carne creştinilor la Iaşi, astfel creştinii cumpărau carnea la un preț acceptabil de la evrei şi o revindeau mai scumpă creştinilor. O altă prohibiție cu incidență asupra evreilor era imposibilitatea acestora de a deveni cârciumari, activitate pe care o puteau presta fără restricții creştinii. Pentru a face abstracție de această reglementare şi a se menține totuşi în limitele legalității, evreii împrumutau numele unui creştin, care îi devenea casier la cârciuma pe care continua să o dețină. Conchizând, Epureanu opina că pleiada de coerciții îndreptate împotriva evreilor nu au determinat rezultate reale[770].

În timp ce Carp îşi exprima mulțumirea condiției impuse de Tratatul de la Berlin şi-şi îndemna concetățenii să muncească dacă vor să scape de evrei, Brătianu, recunoştea meritele Franței „generoase” în procesul de înfăptuire a statului român modern, dar comentând dispozițiile tratatului, specifica că nici o putere aparținând areopagului european nu putea impune României emanciparea tuturor evreilor, chiar şi cu intervenția Alianței Israelite[771]. După cum am observat anterior, Franța nu avea intenția a recurge la presiuni pentru acordarea dreptului de cetate tuturor evreilor din România, ci doar celor cărora li se cuvenea acest statut, adică cei care trăiau şi munceau în țară de mai multe generații şi aveau obligații similare cetățenilor țării. Franța făcea referire şi la evreii stabiliți de mai mulți ani pe teritoriul țării şi care au plătit în mod constant impozitul personal sau care, prin crearea unei industrii sau dezvoltarea unei afaceri, s-au integrat în aşa măsură încât era imposibilă emigrarea în altă țară.

[769] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 46, Dare de seamă a dezbaterilor Senatului din şedințele din 10-12 martie 1879, cadrul 213 (pentru a face patrioți, se impune înainte de toate, a le da o patrie).
[770] *Ibidem*, cadrul 216.
[771] *Ibidem*, cadrele 218-223.

Conform articolului 129 (titlul VII) al Constituției în vederea constituirii Constituantei era nevoie de 3 lecturi din 15 în 15 zile pentru a determina articolele care urmau a fi revizuite şi de asemenea dizolvarea Senatului şi Camerei Deputaților şi convocarea altora, pentru ca împreună cu prințul să dispună modificarea articolelor stabilite[772]. La a doua lectură, discursurile s-au redus ca număr, în Camera Deputaților, doar un singur reprezentant (Missail) exprimându-şi punctul de vedere într-un discurs care cuprindea 26 pagini şi în care a expus o întreagă istorie a evreilor. Coborând în negura vremurilor, în Evul Mediu, el încearcă să argumenteze reticența românilor față de evrei din considerente de ordin economic şi comercial, însă ceea ce reuşeşte a determina, conform reprezentantului francez, este existența îndelungată a evreilor pe teritoriul Principatelor[773]. Discuțiile din Senat s-au îndepărtat de la cauza inițială, respectiv chestiunea israelită şi au degenerat în dezbaterea unei problematici interne, guvernamentale, care avea în vedere alegerile. A 3-a lectură pentru disoluția Parlamentului şi convocarea Constituantei a avut loc în prima decadă a lunii aprilie 1879, în timpul căreia s-au votat şi legea responsabilității ministeriale, suprimarea monopolului tabacului, bugetul etc[774].

Revenind asupra interpretării principiului articolului 44, Bacourt explica obiectivul urmărit de acesta, susceptibil a soluționa într-un mod liberal şi echitabil chestiunea evreiască şi a da satisfacție tuturor părților implicate în diferendul care generase multiple neplăceri. Comentând reglementările articolului 44, el considera că autoritățile române ar fi trebuit să facă o distincție clară între evreii „buni" şi evreii „răi", cei care ar fi eligibili în cadrul procesului de emancipare şi cei care nu s-ar integra acestei categorii.

Această direcție de diferențiere să fie menținută prin condiții speciale şi dispoziții elaborate, astfel încât evreii să opteze pentru o anumită naționalitate, iar

[772] *Enciclopedia de istorie a României*…, p.
[773] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 46, Bacourt către Waddington, Bucureşti, 27 martie 1879, cadrele 225-227.
[774] *Ibidem*, Bacourt către Waddington, Bucureşti, 9 aprilie 1879, cadrul 256.

prin acest procedeu s-ar reduce nomadismul lor şi s-ar face eforturi de integrare, iar cei care nu s-ar supune sau nu corespund condiţiilor impuse, să fie expulzaţi ca vagabonzi, prin utilizarea unor măsuri concrete şi aplicate riguros[775]. Astfel înţelegea Franţa eliminarea oricărei inechităţi pe care o implica naţionalitatea şi religia. Supunerea faţă de principiul conţinut de articolul 44 şi ralierea la marile idei umanitare ale ţărilor occidentale prin suprimarea reglementărilor legislative coercitive la adresa evreilor, ar reprezenta şi conform mesajului tronului citit de Carol pe 3 iunie, un rezultat satisfăcător al chestiunii evreieşti.

Punctul de vedere românesc nu coincide cu viziunea Franţei, întrucât într-o notă adresată de ministrul de externe Câmpineanu agentului român la Paris Callimahi-Catargi reiterează chestiunea imigraţiei evreieşti. Astfel, această comunitate este străină, iar stabilirea pe teritoriul român s-a datorat considerentelor comerciale. Doar o proporţie redusă a comunităţii evreieşti rezida pe teritoriul român de mai multe generaţii, respectiv spaniolii veniţi din Constantinopol în Valahia care au început să se asimileze şi din cauza cărora nu s-au înregistrat neplăceri. Evreii din Moldova locuiau pe teritoriul României în calitate de străini, iar jurisdicţia consulară i-a protejat nefiind supuşi obligaţiilor şi impozitelor, însă după Unirea Principatelor au început să-i influenţeze şi pe cei din Valahia sistând astfel procesul de asimilare, singura diferenţă dintre ei fiind doar limba pe care o vorbeau[776].

S-au constituit în comunităţi distincte autosuficiente din punct de vedere religios, administrativ şi financiar, însă după suprimarea jurisdicţiei consulare un număr oarecare s-au declarat fie subiecţi români, fie subiecţi străini. Din cauza recrutării, majoritatea au recurs la opţiunea de a rămâne străini atât prin religie dar şi prin limbă, vestimentaţie, obiceiuri. În Moldova, Câmpineanu preciza faptul că proprietatea rurală, cu rol esenţial în organizarea politică a ţării prin constituirea colegiilor electorale care numeau Senatul, se afla în mâinile lor. Dacă evreii ar

[775] *Ibidem*, Bacourt către Waddington, Bucureşti, 24 mai 1879, cadrul 300.
[776] *Ibidem*, Rola 46, vol.21, Corespondenţă politică (iulie-decembrie 1879), 27 iunie/9iulie 1879, cadrele 51-52; Rola 83 (1879), cadrele 47-54.

accede la influenţă directă asupra colegiilor, ar destabiliza colegiile electorale şi ar genera neplăceri în alegerea Senatului[777].

## „CONCERTUL" EUROPEAN AL CELOR 3 MARI

Tergiversarea la care recurg autorităţile române în revizuirea articolului 7 nemulţumeşte areopagul european. Bismarck îşi exprimă anxietatea ca România să nu producă noi surprize, să utilizeze stratageme care să-i permită să se sustragă de la îndeplinirea condiţiei articolului 44. De aceea, el îndeamnă Franţa să se menţină pe aceeaşi linie de conduită, acţionând concertat alături de Anglia, adoptând expectativa în vederea recunoaşterii independenţei României: „nous attachons un prix considérable à maintenir notre communauté de vues avec la France et Angleterre"[778].

Această susţinere solidară a celor 3 mari puteri europene (Germania, Anglia, Franţa) în chestiunea recunoaşterii independenţei României, este subliniată şi de dialogul dintre Montebello, ministrul Franţei la Londra şi Lordul Salisbury. Din termenii discuţiei celor doi oficiali, este accentuată intenţia de a nu ceda în faţa României fără a fi recompensaţi cu garanţii serioase în aplicarea principiului articolului 44. Mai mult, Salisbury considera oportună o intervenţie colectivă a reprezentanţilor diplomatici ai celor 3 ţări acreditaţi la Bucureşti, pe lângă prinţul Carol, şi precizarea concretă a condiţiilor în care recunoaşterea independenţei ar fi admisă[779]. Tot Salisbury considera că includerea în Constituţia României a principiului articolului 44 al Tratatului de la Berlin, ar constitui o premisă

[777] *Ibidem*, Rola 46, vol.21, Corespondenţă politică (iulie-decembrie 1879), 27 iunie/9iulie 1879,cadrele 54-55; Rola 83 (1879), cadrele 55-61 .
[778] *Documents diplomatiques*…, Saint-Vallier, ambasadorul Franţei la Berlin către Waddington, 4 aprilie 1879, p.467 (ataşăm o mare importanţă menţinerii aceleiaşi comunităţi de vederi (opinii) cu cea a Franţei şi Angliei).
[779] A.M.A.E. Paris (Quai d'Orsay), *Dosar Politique Intérieure* (Question Juive 1899-1914), Documents Diplomatiques (Question de la reconnaissance de la Roumanie), Paris, 1879, Londra 17 iunie 1879, Montebello către Waddington, fila 76.

favorabilă şi suficientă pentru recunoaşterea independenței, iar detaliile şi implicațiile acestui demers vor putea fi stabilite ulterior. Pentru realizarea acestui obiectiv, preconiza elaborarea unui acord adresat sub formă de ultimatum României şi care să fie prezentat de Austria ca intermediar între cele două părți. De asemenea, Italia nu era exclusă de la apropierea de cele 3 țări occidentale, dacă va considera necesar[780].

Germania îşi manifestă însă indiferența în privința conduitei adoptate de Italia, care ar dori să întreprindă o acțiune unilaterală şi să determine consecințe sonore, însă nu deține mijloacele necesare. Aceasta mai acționase odată într-o manieră individuală fără consimțământul cabinetelor europene. Prim-ministrul Cairoli, influențat de deputații evrei din parlamentul italian, îi trimite totuşi scrisorile de acreditare reprezentantului său Fava pe lângă cabinetul român pe 3 noiembrie 1878. Remiterea acestora pe lângă Carol era condiționată de informarea concretă cu privire la data exactă a întrunirii Constituantei, precum şi a emancipării evreilor pământeni, dar şi asigurarea că israeliții născuți pe teritoriul României din părinți care rezidau de 10 ani în țară la momentul naşterii, vor beneficia de opțiunea alegerii cetățeniei române[781].

Mihail Obedenaru, reprezentantul român acreditat pe lângă guvernul italian, explică această atitudine precum şi interdicția adresată lui Fava de către Cairoli de a nu utiliza scrisorile de acreditare, până la rezolvarea chestiunii evreieşti, şi este atribuită stratagemelor evreilor şi cu predilecție ale unui personaj cu influență, Malvano, toți afiliați Alianței Israelite[782]. Italia era conştientă de înțelegerea intimă dintre cabinetele englez, francez şi german de a nu recunoaşte independența României până la îndeplinirea condiției impuse la Berlin, deşi se acceptase în ambele Camere ale Parlamentului român revizuirea articolului 7. Bacourt precizează că baronul Fava era suspectat de a nu ține cont în totalitate de

[780] *Ibidem*, Londra, 28 iunie 1879, Telegramă a lui Montebello către Waddington, fila 77.
[781] R.V. Bossy, *Politica externă a României între anii 1873-1880 (privită de la Agenția diplomatică din Roma*), Bucureşti, 1928, p.79-81; D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 83 (1879), Bucureşti, 19 noiembrie 1878, cadrele 95-97.
[782] R.V. Bossy, *op.cit*., p. 81.

instrucţiunile primite, din interese personale şi „son peu de netteté", însă subliniază concordanţa de idei între cabinetele francez şi italian[783].

La nivelul guvernelor român şi italian s-a recurs la un subterfugiu, astfel un alt reprezentant italian Pansa, va fi detaşat la Bucureşti în calitate de însărcinat cu afaceri şi introdus în cercul diplomatic de către Fava, care va pleca în concediu. Responsabilitatea recunoaşterii independenţei României va reveni lui Pansa, demers urmat de numirea unui ministru plenipotenţiar român la Roma, apoi în virtutea reciprocităţii, Italia să acţioneze în acelaşi sens[784].

Bacourt surprinde şi el momentul plecării lui Fava de la Bucureşti şi substituirea lui cu secretarul de Legaţie, hotărâre integrată de acesta, aceluiaşi proces de tergiversare a recunoaşterii independenţei României până la conformarea acesteia la condiţiile impuse de Berlin.

Contele de Saint-Vallier, ambasadorul Franţei la Berlin, îl informează pe Waddington de decizia Germaniei de a exercita presiuni asupra României în momentul în care Constituanta va dezbate chestiunea emancipării evreilor, acest demers fiind secondat în mod imperativ de adeziunea Angliei, Franţei şi Austro-Ungariei. În mod contrar nu-l va susţine. Monarhia dualistă îşi declară consimţământul în privinţa solicitării substituirii articolului 7 al legii fundamentale a României, cu articolul 44 al Tratatului de la Berlin[785]. Italia îşi notifică totuşi ralierea la demersul marilor puteri, însă Austro-Ungaria acţionează iniţial din iniţiativă proprie, printr-o notă adresată autorităţilor române în sensul soluţionării chestiunii evreieşti. Scenariul ulterior reflectat ar fi fost ca, în cazul în care Bucureştiul nu răspunde la nota austriacă, atunci Andrássy să se erijeze în mandatarul puterilor şi a susţine în numele lor ultimatumul adresat României[786].

---

[783] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 83 (1879), Bucureşti, 19 noiembrie 1878, cadrele 98-101.
[784] R.V. Bossy, *op.cit*., p.85.
[785] A.M.A.E. Paris (Quai d'Orsay), *Fond Roumanie*, Dosar Politique Intérieure *(*Question Juive 1899-1914), Documents Diplomatiques (Question de la reconnaissance de la Roumanie), Paris, 1879, Berlin 28 iunie 1879, Saint-Vallier către Waddington, fila 77.
[786] *Ibidem*, Berlin 5 iulie 1879, Saint-Vallier către Waddington.

Reprezentantul diplomatic al României la Berlin, Liteanu, a fost chemat la Bucureşti unde a primit instrucţiuni pentru a le prezenta lui Radowitz, oficialul german, în chestiunea emancipării evreilor. Agentul român a mărturisit că nota austriacă a produs emoţie la Bucureşti, de aceea a fost investit cu un proiect pentru soluţionarea problematicii evreieşti în conformitate cu principiul articolului 44 al Tratatului de la Berlin. Dispoziţiile propunerii româneşti au fost următoarele: suprimarea articolului 7 din legea fundamentală a ţării, precum şi acordarea imediată a dreptului de cetate mai multor categorii de evrei (cei care au servit sub drapel în războiul de independenţă; cei care au studiat în şcoli române şi au obţinut diplome; cei care au fondat o industrie; cei care au realizat donaţii pentru instituţii de binefacere sau altele; şi cei care au scris sau au tradus o lucrare în limba română). Cei care nu se integrează acestor categorii, vor fi supuşi aceluiaşi regim cu al altor străini în vederea naturalizării[787].

Tărăgănarea formalităţilor de revizuire de către autorităţile române a determinat marile puteri să deţină la Bucureşti un corp diplomatic redus şi incomplet, chiar şi Rusia şi Austro-Ungaria şi-au retras diplomaţii, (Baronul Stuart şi Contele Hoyos), substituindu-i cu însărcinaţi de afaceri. Germania nu era reprezentată decât de un gerant, în timp ce agentul Angliei era plecat în călătorie şi nu era substituit de nimeni altcineva, doar un comis era însărcinat cu administrarea cancelariei şi furnizarea paşapoartelor. În mod similar, reprezentantul Belgiei, Contele de Uriel nu avea statut decât de secretar de Legaţie. Un alt pretext destul de lamentabil şi neadecvat, însă totuşi diplomatic, cum ar fi căldura mare din Bucureşti, îi determina pe miniştrii Turciei şi Serbiei dar şi pe consulii Greciei şi Olandei să solicite concediul şi să părăsească România[788].

După Congresul de la Berlin, o tensionare a relaţiilor României cu Rusia a determinat o apropiere de Austro-Ungaria, ceea ce a produs o consecinţă

[787] *Ibidem*, Berlin 7 iulie 1879, Saint - Vallier către Waddington; anexă la depeşa din Berlin 7 iulie 1879, filele 78-79.
[788] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 46, vol.I, Direcţia Politică nr.38, Bacourt către Waddington, 10 iunie 1879, cadrele 334-336.

favorabilă prin recunoaşterea independenţei de către imperiu, fapt apreciat de autorităţile române ca un pas înainte în direcţia afirmării ca stat pe scena internaţională a României.

Austro-Ungaria nu aşteaptă conformarea României la condiţia impusă de articolul 44 şi-i recunoaşte independenţa în septembrie 1878. De asemenea, acceptă scrisorile de creanţă remise de Ion Bălăceanu, acesta fiind primul trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Viena, omologul său la Bucureşti din partea monarhiei fiind contele Ladislau Hoyos[789]. Rusia probabil dorind o detensionare a relaţiilor cu România şi răscumpărarea conduitei detestabile şi reprobabile de la Berlin, recunoaşte şi ea independenţa României la 15/27 octombrie 1878 prin numirea baronului Stuart ca ministru rezident al Rusiei în România[790].

Cu toate că Franţa nu era reprezentată la Bucureşti decât de Bacourt totuşi era menţinută la curent cu dezbaterile şi etapele pe care le întâmpina chestiunea evreiască. Opinia împărtăşită de reprezentantul francez consista în faptul că această problematică nu reprezenta altceva decât o luptă de partid[791], iar politica de sustragere era o stratagemă uzitată frecvent deoarece nu se dorea pierderea popularităţii, dar nici imposibilitatea desăvârşirii independenţei. Strategia tergiversării şi temporizării nu mai prezenta nici o garanţie că s-ar putea rezolva recunoaşterea independenţei fără conformarea stipulaţiilor de la Berlin.

Lupta de partid este revelată în discursul lui Manolache Costache Epureanu în cadrul Senatului, în care-l acuză pe Brătianu de a fi prezentat tot ceea ce se întâmplă la Bucureşti presei străine, însă acesta îl consideră culpabil pe Kogălniceanu. Rosetti răspândeşte ştirea la Roma că Partidul Conservator este obstacolul în calea emancipării evreilor. Epureanu îi cataloghează pe naţional-

[789] Constantin Nuţu, Semnificaţia proclamării independenţei României în relaţiile româno-austriece, în vol. *Din lupta poporului român pentru independenţă*…, p.183.
[790] Gh.Căzan, Ion Gheorghiu, Acţiunea politică a guvernului român…, în vol. *Din lupta poporului român pentru independenţă*…, p.189.
[791] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 46, vol.21, Bacourt către Waddington, Bucureşti, 4 iulie 1879, cadrul 8.

liberali de a fi foarte flexibili şi duplicitari în politica adoptată, în sensul că „lorsque le vent souffle de la Russie, vous vous faites orthodoxes et vous nous traitez d'austro-magyars. Lorsque le vent tourne et que vous coquetez avec l'Occident, nous devenons des russes…"[792].

NOUL ARTICOL 7

Disputa survenită între partide nu era benefică şi periclita interesele României, de aceea era recomandată a regrupare a forțelor în vederea finalizării obiectivului propus. Comisia de inițiativă însărcinată cu elaborarea proiectului de revizuire a articolului 7, a acceptat implicarea în mai multe propuneri, deşi inițial erau necesare doar câte una pentru fiecare Cameră. Astfel, conform lui Bacourt au obținut majoritatea în Camera Deputaților - proiectul raportorului Mârzescu, iar în Senat, proiectul propus de Brăescu, însă s-a ales prezentarea altor două rapoarte comprehensibile, mai liberale şi în conformitate cu principiile urmărite de Franța, respectiv ale lui Carp şi Costinescu[793].

Carp prin proiectul propus a urmărit suprimarea expresiei „numai străinii" şi înlocuirea acesteia cu „orice străin", astfel orice străin fără distincție de religie, poate deveni cetățean român, dacă va adresa suveranului o cerere în acest sens specificând statutul său, capitalul deținut, profesia exercitată şi dezideratul exprimat de a dobândi dreptul de cetate şi de rezidență pe teritoriul român. Dacă înaintea solicitării, reclamantul va fi locuit în România timp de 10 ani şi s-a dovedit util țării, Corpurile legislative îi pot acorda naturalizarea[794].

De la stagiu puteau fi exceptați cei care ar fi prestat servicii de o importanță deosebită pentru țară, cei care au adus în țară o industrie sau invenții

[792] *Ibidem*, anexa 1 la depeşa politică nr.41, cadrele 10-12 (când vântul suflă dinspre Rusia, vă faceți ortodocşi şi ne considerați austro-maghiari. Când vântul îşi schimbă direcția şi cochetați cu Occidentul, noi devenim ruşi…).
[793] *Ibidem*, Bucureşti, 10 iulie 1879, Bacourt către Waddington, cadrele 60-61.
[794] *Ibidem*, Bucureşti, 9 iulie 1879, cadrul 57 şi anexa 1 la depeşa politică nr.44, cadrul 62.

utile, sau ar fi reprezentat talente deosebite. Acum intervine Carp prin adăugarea excepției de la stagiu şi a categoriei de evrei care, născuți şi crescuți în România nu au recurs niciodată la avantajele unei protecții străine. Alături de această intervenție liberală, Carp a mai recomandat inserarea unui nou articol în legea comunală, care să permită evreilor țării, adică a categoriei de israeliți care născuți în țară n-au beneficiat de protecție străină 2 generații, exercitarea drepturilor comunale, fără a fi obținut marea naturalizare. Intenția binevoitoare a lui P. P. Carp a fost întâmpinată cu un refuz categoric, în unanimitate[795].

Proiectul elaborat de Emil Costinescu prezintă unele similitudini cu cel al lui Carp, respectiv exceptarea de la stagiu a evreilor născuți şi crescuți în România, care nu s-au supus unei protecții străine. Această reglementare reprezenta o măsură strictă şi riguroasă, însă dacă ar fi fost acceptată, nu ar fi periclitat interesele României cum se susținea deseori, ci era o recompensă acordată evreilor, care dovedea în mod practic că s-au asimilat într-o mare măsură şi care oricum nu constituiau un grup prea numeros în acest caz. De asemenea, se putea face o distincție între evreii care rezidau de generații pe teritoriul României şi cei imigrați mai recent.

Costinescu mai propunea ca pe o altă listă separată, dar votată în acelaşi timp cu articolul 7 revizuit, să fie acceptați la naturalizare evreii care au servit în armată după aplicarea legii recrutării (1864) până în momentul respectiv, cei care au studiat şi au obținut bacalaureatul în şcolile româneşti, cei care au participat la acțiuni de caritate sau care au realizat o donație semnificativă, cei care au introdus în țară o industrie (exceptând băuturile spirtoase, în acest domeniu exercitându-şi activitatea numeroşi evrei), dar şi cei care au elaborat în limba română o lucrare cu caracter ştiințific sau literar[796].

Cu certitudine aceste valorizări nu întruneau aprecierile membrilor Comisiei, fiind catalogate drept liberale. Nici dacă acest proiect era acceptat,

[795] *Ibidem*, anexa 1 la depeşa politică nr.44, cadrul 62.
[796] *Ibidem*.

numărul israeliților exceptați de la stagiu nu ar fi reprezentat un număr revelator, întrucât nu erau în general acceptați la recrutare, considerând că nu posedă aceleaşi idealuri cu românii şi nu erau acceptați în şcolile româneşti decât dacă mai erau locuri disponibile sau erau supuşi unor taxe excepționale. Existau bineînțeles excepții, dar aceşti evrei nu constituiau un grup prea semnificativ din punct de vedere al numărului lor.

S-au mai efectuat unele propuneri şi modificări de către Codrescu, Nicorescu şi Mârzescu la care au subscris majoritatea membrilor comisiei cu excepția lui Carp, astfel, în virtutea patriotismului care-i definea ca indivizi, nu acceptau existența „evreilor români", ci doar a acelora care rezidau pe teritoriul țării, însă se distingeau prin limbă, vestimentație, obiceiuri, aspirații. De asemenea, considerau naturalizarea ca fiind acordată într-o manieră individuală printr-o lege specială, iar formalitățile la care se va recurge în realizarea procesului, să fie specificate de legea fundamentală. Au acceptat ca achiziționarea de proprietăți rurale să reprezinte un drept de ordin politic nu civil[797].

Proiectul de lege elaborat de senatorul Costin Brăescu conține dispoziții intransigente: „Este român de origine cel care descinde dintr-o familie de sânge român…, născut din părinți români şi crescut în limba, religia şi obiceiurile naționale ale țării"[798]. Pentru indivizii de alte naționalități, el propune numeroase formalități care trebuie îndeplinite şi o cerere în care să solicite naționalitatea, reînnoită după 5 ani. După acest stagiu mai redus, reclamantul trebuia să dovedească conduita ireproşabilă, taxele şi impozitele plătite, dar şi să demonstreze în mod concret asimilarea, prin stăpânirea într-o manieră satisfăcătoare a scrisului şi cititului în limba română. Stagiul general propus era acelaşi adică de 10 ani, însă exista posibilitatea de a-l reduce la 6 ani, cu reînnoirea cererii de naturalizare la 3 ani în cazul celor căsătoriți şi al căror soții ar fi fost române. Chiar şi pentru categoria celor care au contribuit la dezvoltarea țării şi

[797] *Ibidem*.
[798] *Ibidem*, anexa 2 la depeşa politică nr.44, cadrul 71.

posedă un talent deosebit sau au adoptat o invenție utilă, exista un stagiu de 3 ani. Ceea ce frapează prin rigurozitate, este stigmatizarea „colonizării" României de către populații străine şi nomade, ale căror membri odată veniți în țară, fără a deține dreptul de cetățean să fie asimilați categoriei de „vagabond" şi în consecință, expulzați fără drept la replică[799].

Autoritățile române îşi mențin la nivel declarativ intenția de a revizui articolul 7 în conformitate cu principiul consacrat de articolul 44 al Tratatului de la Berlin, iar Bacourt consemnează într-un raport diplomatic adresat lui Waddington consecința susceptibilă a o provoca conform spuselor lui Brătianu, concesiile insuficiente acordate evreilor, respectiv demisia ministerului. În cazul în care marile puteri ar rămâne nemulțumite de conduita ministerului în această chestiune delicată, Brătianu îşi manifestă temerea că o conferință care să le reunească ar putea dispune anularea independenței României[800]. Brătianu este suspectat de conduită nefavorabilă în privința evreilor. Incriminările sunt lansate de A. Cremieux, care susține că evreii sunt tratați de acesta drept „ennemis de la patrie". De asemenea, menționează într-o scrisoare către ministrul de externe francez, Waddington, că Brătianu a mărturisit formal refuzul de a acorda drepturi civile şi politice, iar eliminarea articolului 7 din Constituție nu atrage după sine abrogarea altor legi cu incidență asupra evreilor[801].

Dezbaterile privitoare la reglarea problematicii evreieşti, care menținea țara într-o expectativă constantă, au provocat o criză ministerială printr-o demisie în grup, generată de dificultățile şi de divergențele de opinie care stăpâneau Camerele. S-au prezentat mai multe explicații posibile, unele oficiale, însă altele doar aparente, care reprezentau argumente mult mai plauzibile.

O rațiune posibilă a demisiei evidențiată de declarațiile oficiale ar fi fost reprezentată de respingerea proiectului de revizuire înaintat de Costinescu, care fusese sprijinit de Rosetti, preşedintele Camerelor, însă nu exista nici un consemn

[799] *Ibidem*, cadrele 72-75.
[800] *Ibidem*, Bucureşti, 17 iulie 1879, cadrul 90.
[801] *Ibidem,* Rola 83 (1879), Paris, 7 aprilie 1879, Cremieux către Waddington, cadrele 64-65.

care să denote faptul că acesta ar fi fost proiectul oficial al ministerului. Refuzul proiectului l-a afectat pe Rosetti, care s-a considerat compromis datorită susținerii acestuia şi a hotărât să-şi înainteze demisia[802]. Această justificare stârneşte suspiciunea lui Bacourt, care nu se mulţumeşte cu interpretarea oficială şi găseşte o explicație mult mai plauzibilă. Brătianu îşi manifestă dezacordul în ceea ce priveşte disputele şi antagonismul dintre colaboratorii săi, dar este şi nemulţumit deoarece nu obținea cele 2/3 necesare în Parlament care să subscrie la revizuirea Constituției. Astfel, recurge la o stratagemă politică prin hotărârea demisiei colective a cabinetului şi-i implică atât pe Kogălniceanu cât şi pe Boerescu, solicitându-le sprijinul în schimbul portofoliilor de Interne şi de Externe[803]. Bacourt nu se lasă înşelat de aparențe şi îi notifica lui Waddington subterfugiul la care au recurs autoritățile române în scopul de a temporiza lucrările de revizuire ale Constituției, întrucât noul cabinet nu ar recurge imediat la dezbaterile referitoare la modificarea legii fundamentale. Pentru soluționarea chestiunii evreieşti prin revizuirea articolului 7, era necesară o perioadă de acomodare cu problematica a noilor miniştri şi o evaluare adecvată a posibilităților. Această tactică a tergiversării nu constituia o metodă adecvată sau eficace pentru România, întrucât autoritățile române s-au convins că independența nu va fi recunoscută oficial de cabinetele europene, dacă nu se vor conforma dispozițiilor de la Berlin.

Demisia miniştrilor a fost argumentată şi de o altă justificare, generată de aprobarea majorității a naturalizării individuale şi nu emanciparea evreilor pe categorii. Ajung să considere că demisia lor nu şi-a atins obiectivul, deoarece noul cabinet nu dezbate problematica ci o amână[804]. Noul cabinet îşi declară intenția de a se conforma Tratatului de la Berlin, însă naturalizarea individuală rămâne în programul ministerului drept o condiție sine-qua-non.

Boerescu face cunoscut agenților români în străinătate că principiul inserat în articolul 44 îşi va găsi aplicarea în dreptul civil românesc, astfel

[802] *Ibidem*, Rola 46, vol.21, Bucureşti 23 iulie 1879, Direcția politică nr.48, cadrul 100.
[803] *Ibidem*, cadrele 101-102.
[804] *Ibidem*, Bucureşti 27 iulie 1879, Direcția politică nr.52, cadrele 136-137.

diferența de religie nu va mai constitui un impediment în dobândirea şi exercitarea drepturilor civile şi politice, însă naturalizarea va fi individuală, deoarece numai în cazul unei anexări teritoriale aceasta ar putea fi colectivă. Aceasta rezultă din faptul că evreii nu au fost niciodată cetățeni români, ci în cel mai bun caz „subiecți români", care s-au bucurat de exercitarea unor drepturi civile, dar niciodată politice. De aceea, unii îşi achitau obligațiile ce-i incumbau față de stat sau participau la recrutare, fără a fi însă recunoscuți ca cetățeni români.[805]

Bacourt este informat de către ministrul său de externe Waddington asupra condițiilor minimale reclamate la Berlin în ceea ce priveşte naturalizarea evreilor din România şi primeşte instrucțiuni să subscrie la acelaşi program minimal. Astfel, Franța acționează în acelaşi sens cu Germania pe parcursul întregului proces de recunoaştere a independenței României. Alături de cele două mari puteri se afla şi Anglia, care păstra aceeaşi atitudine de expectativă în ce priveşte angajarea de relații diplomatice cu România până la revizuirea articolului 7. Aceeaşi tabără era întărită şi susținută şi de Austro-Ungaria, care recunoscuse de facto independența României, însă le susține moral.

Cunoscând consecințele pe care ralierea la direcția adoptată de Germania şi Franța le-ar crea mai ales prin prejudicierea intereselor economice ale Angliei în România, W.A. White - reprezentant al Marii Britanii şi cunoscător al realităților româneşti -, intervine pe lângă guvernul său în vederea antamării de discuții cu cabinetele de la Paris şi Berlin pentru trimiterea unui ministru plenipotențiar la Bucureşti[806].

După criza ministerială generată de dezbaterile de revizuire a Constituției şi venirea unui nou cabinet I.C.Brătianu pe 23 iulie 1879, Vasile Boerescu, deținând portofoliul externelor a avut o întrevedere la Paris cu Lordul Salisbury în care-l înştiința asupra modificărilor pe care le va suferi legea fundamentală a României. Salisbury considera utilă intervenția pe lângă cabinetele de la Paris şi

[805] *Ibidem*, anexă la depeşa politică nr.53, cadrele 146-147.
[806] Beatrice Marinescu, Great Britain and the Recognition of Romania's state independence (1880), în *Revue Roumaine d'Histoire*, tom XV, nr.1, 1976, p.75.

Berlin, dar subscria doar la ideea unei acţiuni concertate a celor 3 ţări în vederea recunoaşterii independenţei României[807]. Italia - după notificarea lui Boerescu de inserare a principiului articolului 44 în legislaţia românească -, a asigurat că va recunoaşte independenţa, însă dorea să acţioneze concertat cu celelalte cabinete occidentale, dar fără aparenţa unei dependenţe faţă de acestea[808]. Puterile îşi manifestau în mod diferit exigenţele, cele mai radicale fiind exprimate de Franţa. Italia se declara satisfăcută de eliminarea articolului 7 din legea fundamentală, Anglia solicita emanciparea „de quelques israélites", însă Franţa prin intermediul ministrului de externe (Waddington), se pronunţa pentru măsuri concrete şi mult mai severe, dorind ca reglementările legislative favorabile evreilor, să aibă incidenţă asupra cât mai multor membri ai comunităţii mozaice[809].

Germania nu aproba conduita autorităţilor româneşti, de aceea în cazul nerespectării stipulaţiilor de la Berlin se arăta favorabilă întrunirii unei Conferinţe la Constantinopol care să soluţioneze această chestiune. Waddington nu concorda cu această opinie întrucât unica măsură ce ar putea fi prevăzută ar fi fost nerecunoaşterea independenţei României, demers ce nu ar mai fi fost posibil din moment ce deja unele puteri au recunoscut faptul împlinit[810].

Propunerea articolului 7 revizuit şi înaintat puterilor europene hotărâte a acţiona concertat (Germania, Anglia, Franţa), nu era considerat suficient pentru soluţionarea adecvată a chestiunii evreieşti. Acesta fusese prezentat de agentul României la Berlin (Liteanu), în urma instrucţiunilor primite de la Bucureşti. În aceste circumstanţe nefavorabile, D. Sturdza, ministrul român de finanţe, face apel la spiritul de moderaţie al Franţei în întrevederea cu ambasadorul Franţei la Berlin (Saint-Vallier). De asemenea, abordează latura sentimentală, pentru a fi mai convingător şi pentru a căpăta clemenţă. Este recunoscător faţă de simpatia

[807] *Ibidem*, p.76.
[808] R.V. Bossy, *op.cit*., p.87.
[809] Baron Jehan de Witte, *op.cit*., p.394.
[810] *Documents diplomatiques*…, Waddington către Saint-Vallier, Paris 29 iunie 1879, p.528.

întotdeauna binevoitoare a Franței pentru români şi promite un proiect adecvat emancipării evreilor şi care va satisface solicitările puterilor[811].

De asemenea, acesta invoca necesitatea sprijinului Franței „notre généreuse protectrice au Congrès de Berlin" şi intervenția acesteia pe lângă Germania şi Anglia pentru a nu fi foarte exigente în condițiile impuse României pentru soluționarea chestiunii evreieşti. Sturdza era conştient că legislația României trebuia să se conformeze principiului articolului 44 al Tratatului de la Berlin şi cunoştea reacția potrivnică a opiniei publice şi a Camerelor române în cazul unei substituiri a articolului 7 cu articolul 44. În aceste condiții, acest demers era imposibil şi nu întrunea adeziunea nici a unui for superior, dar nici a opiniei publice, ceea ce determina excluderea sa ca soluție a emancipării evreilor. Sturdza înaintează în aceste circumstanțe un „pre-proiect"(ante-proiect), care reproduce dispozițiile din proiectul lui Liteanu conform opiniei ambasadorului Franței la Berlin, însă se constată şi unele adăugiri. Acestea constau în rectificări întreprinse în cadrul a două din categoriile de evrei admise la naturalizare. Se opera astfel o lărgire a posibilității de admitere a evreilor celor 2 categorii şi creştea numărul viitorilor emancipați. Erau propuşi pentru naturalizare în grup, cei care au servit sub drapel şi care s-au supus legii militare, specificându-se că acest număr este semnificativ într-o țară în care serviciul militar este obligatoriu, exceptați fiind de la această măsură supuşii unei protecții străine. A doua categorie includea tinerii cu diplome de bacalaureat sau certificate de studiu şi cei care au urmat primele 5 clase de gimnaziu şi liceu[812].

Programul minimal complet acceptat la Berlin cuprindea alături de inserarea principiului articolului 44 în articolul 7 revizuit şi înlocuirea cuvintelor „acquisition et jouissance" (achiziționare şi posedare) cu „jouissance et exercise" (posedare şi exercitare), pentru eliminarea echivocului şi o lege care să permită

[811] A.M.A.E. Paris (Quai d'Orsay), *Dosar Politique Intérieure* (Question Juive 1899-1914), Documents Diplomatiques (Question de la reconnaissance de la Roumanie), Paris, 1879, Berlin, 19 iulie 1879, Saint-Vallier către Waddington, fila 80.
[812] *Ibidem*, fila 81.

emanciparea a 5 categorii distincte de evrei, respectiv cei născuți şi crescuți în România, care s-au supus legii militare române şi au exercitat serviciul militar sub drapel, cei care au obținut în România diplome de bacalaureat sau de la universități şi cei care au terminat 5 clase de gimnaziu şi liceu. Următoarele categorii cuprind evreii care au făcut donații instituțiilor statului român, cei care au publicat lucrări în limba română şi cei care au introdus o afacere exceptând pe cârciumari. Se mai propun două categorii la care se obiectează vehement, respectiv să acceadă la naturalizare şi evreii care posedau imobile urbane şi un venit de minimum 100 ducați, sumă necesară censului din cel de-al 2-lea colegiu (cf. art. 60 al Constituției) şi comercianții şi industriaşii care plăteau impozit direct la stat 80 piaştri, sumă necesară censului din colegiul al 3-lea (art. 61 din Constituție)[813].

Conform reprezentantului Franței aceste din urmă categorii ar fi susceptibile a provoca neplăceri, deoarece sunt constituite dintr-un număr considerabil de membri dar sunt onorabile, în timp ce celelalte categorii nu cuprind decât un număr redus de indivizi. Un singur israelit se încadrează categoriei celor care au publicat lucrări în limba română, iar indivizii care au efectuat donații sau au terminat studiile în licee şi gimnazii româneşti constituie un grup foarte restrâns. Cei care au prestat serviciul militar reprezenta categoria cea mai numeroasă şi număra 1 500 indivizi[814]. Bacourt prefera ca soluție mult mai facilă posibilitatea optării la majorat pentru naționalitatea română cu stagiu sau fără stagiu.

Deşi au existat mai multe proiecte de revizuire propunând fie naturalizarea pe categorii, fie cea individuală, nu a fost acceptat nici unul ca viitor articol 7, astfel încât se impunea un altul în concordanță cu viziunea împărtăşită de

[813] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 46, vol 21, Paris 6 august 1879, cadrele 159-160; A.M.A.E. Paris (Quai d'Orsay), *Dosar Politique Intérieure* (Question Juive 1899-1914), Documents Diplomatiques (Question de la reconnaissance de la Roumanie), Paris, 1879, anexă la depeşa din 27 iulie 1879, Bucureşti (Circulară a lui Boerescu către agenții puterilor în străinătate, fila 85.
[814] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 46, vol 21, Bucureşti 20 august 1879, Direcția politică nr.54, cadrul 167.

cabinetele europene lui Boerescu, în timpul misiunii diplomatice efectuate de acesta în acest sens. Acestea se exprimaseră anterior în chestiunea evreiască, astfel acest voiaj al ministrului de externe devenise inutil conform lui Bacourt, deoarece nimic nou nu mai putea fi revelat cu privire la complicatul articol al Tratatului de la Berlin. Boerescu pledează pentru naturalizarea individuală, întrucât în opinia sa, cea colectivă poate fi posibilă doar în circumstanțele unei anexiuni. Ministrul de externe român subscrie în principiu la dispozițiile generale negociate de Sturdza, ministrul de finanțe, cu cabinetul de la Berlin, în urma voiajului efectuat pentru prezentarea proiectului de soluționare a naturalizării evreilor. Sturdza inserase printre dispozițiile comunicate la Berlin şi intenția de a scădea stagiul de 10 ani până la 2 sau chiar un an pentru evreii născuți în România sau cei care dovedesc domiciliul definitiv atestat în România de o perioadă lungă de timp[815]. Această mențiune nu va fi regăsită în acceptarea finală a stipulațiilor articolului 7 revizuit. Boerescu nu admite ideea categoriilor de evrei acceptați spre naturalizare colectivă, ci propune liste personale şi nominale, care să includă aceiaşi indivizi care ar fi fost naturalizați prin categorii, considerând şi prezentând drept justificare facilizarea demersului prin obținerea votului parlamentar[816].

Această nouă abordare a ministrului de externe român nu este pe placul cabinetului de la Berlin, care nu o acceptă ca pertinentă, ci o consideră nesatisfăcătoare. Aceeaşi interpretare nefavorabilă este acordată şi de Londra. Waddington i-a mărturisit de asemenea lui Boerescu faptul că, inițial, la Berlin fuseseră admise categoriile, iar ulterior noi concesii din partea Parisului nu mai puteau fi efectuate, întrucât cele 3 cabinete europene subscriau la o acțiune comună[817].

---

[815] A.M.A.E. Paris (Quai d'Orsay), *Dosar Politique Intérieure* (Question Juive 1899-1914), Documents Diplomatiques (Question de la reconnaissance de la Roumanie), Paris, 1879, Waddington către Bacourt, Paris, 6 august 1879, fila 85.
[816] *Ibidem*, Contele de Canclaux, însărcinat cu afaceri al Franței la Berlin, către Waddington, telegramă – Berlin, 9 august 1879, fila 85.
[817] *Ibidem*, Waddington către Bacourt, telegramă – Paris, 7 septembrie 1879, fila 87.

În concluzie, noua propunere a lui Boerescu nu fusese primită decât cu răceală şi cu reţinere. Ceea ce voiau puterile semnatare ale Tratatului de la Berlin de la România, era inserarea principiului articolului 44 în legislaţia ţării şi aplicarea imediată a acestuia. Altfel nici nu putea fi vorba de recunoaşterea independenţei României. Acelaşi lucru îi recomanda şi Waddington, ministrul de externe al Franţei, omologului său român. Singura soluţie pertinentă şi necesară „serait d'adopter une disposition légale qui fît passer dans la réalité des faits le principe d'égalité civile et politique entre tous les roumains sans distinction de religion…"[818]. De asemenea, ministrul francez a subliniat necesitatea inserării în proiectul lui Boerescu, a reglementării conform căreia egalitatea în drepturi a evreilor născuţi şi crescuţi în România până la vârsta majoratului şi care nu au beneficiat de protecţie străină, să fie asigurată. Această categorie includea israeliţii numiţi de Londra „indigeni" şi în favoarea cărora milita şi Waddington, şi nu grupul mult mai numeros al imigranţilor evrei. Boerescu afirma că o astfel de măsură ar determina reacţii antagonice şi nu ar fi aprobată ca o concesie, însă este prevenit asupra conduitei nefavorabile şi ireductibile a cabinetelor german, englez şi francez, care nu vor accepta propuneri mai limitate decât cele convenite între Sturdza şi cabinetul german[819].

Noul proiect depus de guvern conţinea dispoziţii similare cu cele propuse de Boerescu cabinetelor europene, adică principiul esenţial de naturalizare a evreilor prin liste nominative se menţine, însă sub o formă conformă cu solicitarea prealabilă a cabinetelor, respectiv categoriile. Depus pe 23 septembrie 1879 în Cameră, proiectul conţine conform opiniei lui Bacourt unele confuzii şi precizări susceptibile de noi interpretări şi prin admiterea şi aplicarea lui, 1 074 de indivizi ar dobândi „pour cette seule et unique fois" naturalizarea[820].

---

[818] *Ibidem*, Waddington către ambasadorul Franţei la Londra, Paris 16 septembrie 1879, fila 87 (ar fi adoptarea unei dispoziţii legale, care să transfere în realitatea de fapt principiul egalităţii civile şi politice între toţi românii fără distincţie de religie…).
[819] *Ibidem*, fila 88.
[820] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 46, vol 21, Bacourt către Waddington, Bucureşti 24 septembrie 1879, cadrele 231-232.

Conform reglementărilor noului articol 7 diferența de credință religioasă nu constituie un impediment la dobândirea şi exercitarea drepturilor civile şi politice. Străinii de orice confesiune pot obține naturalizarea prin legi speciale şi individuale, situație valabilă şi pentru cei care rezidă pe teritoriul României şi sunt catalogați drept „subiecți români" fără a fi cetățeni. Achiziționarea de proprietăți rurale pentru cei care nu sunt cetățeni români va fi imposibilă, însă la oraşe această dispoziție nu este valabilă. Excepția o reprezentau cei aflați sub incidența legilor anterioare sau a tratatelor cu alte state - ale căror reglementări vor fi respectate -, şi de asemenea, Dobrogea nu va cunoaşte aceeaşi restricție în privința proprietăților rurale. Cetățenii otomani ai Dobrogei devin în mod colectiv cetățeni români cu drepturi şi obligații. Dispensa de la stagiu va fi valabilă pentru categoria de evrei născuți şi crescuți în România, care nu au recurs la o protecție străină şi care au fost admişi de către Camere la naturalizare[821]. Această din urmă dispoziție este conformă recomandărilor lui Waddington.

Prima categorie de evrei din cele 6 este reprezentată de cei care au servit sub drapelul român după adoptarea legii militare din 1864 până la momentul dezbaterilor adică şi evreii care au participat la războiul de independență. Evreii care şi-au dovedit ataşamentul față de lupta românilor pentru cucerirea independenței aveau un statut echivoc şi paradoxal, luând parte la campania belicoasă în calitate de „străini neaparținând unei naționalități străine"[822]. Există mai multe subcategorii care includ ofițerii israeliți, care în acest interval au fost admişi în armata română (în număr de 10 nominalizați); soldații de confesiune mozaică care au luptat în război (202 indivizi); oştenii evrei aflați în armata română la acel moment şi cei din rezervă, dar care nu participaseră la război (622 indivizi); soldații israeliți recrutați în armată în perioada 1870-1879 şi care erau în număr de 29 şi familiile celor morți sub drapel în acelaşi interval (20 morți)[823].

[821] *Ibidem*, anexa 1 la depeşa politică nr.62, Proiect de lege de revizuire a art.7 – articol unic, cadrul 233.
[822] Andrei Oişteanu, *Imaginea evreului în cultura română (Studiu de imagologie în context est-central european),* Bucureşti, 2001, p.226.
[823] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța,* Rola 46, vol. 21, cadrele 236-244.

A doua categorie este reprezentată de evreii cu diplome de bacalaureat sau de universitate obținute în țară. Numărul acestora nu depăşea 44 de indivizi dintre care 18 obţinuseră bacalaureatul la Iaşi, 4 licenţiaţi în medicină la Bucureşti, 1 avocat, 2 doctori în medicină etc. Grupul evreilor cu diplome obținute în străinătate, dar care-şi practicau meseria în țară (a 3-a categorie) cuprindea 47 de indivizi dintre care 8 medici, 17 doctori în medicină, 1 arhitect, 2 doctori în drept, 1 doctor în filozofie etc. În categoria evreilor care au donat sume de bani sau au înființat instituții de educație sau de caritate, s-au inclus doar 2 bancheri (Emanuel Hillel Manoach şi Isac Hillel Manoach. A 5-a categorie include evreii care au stabilit şi posedau diverse industrii sau companii comerciale în care îşi exercitau activitățile productive (85 indivizi). Ultima categorie include 15 israeliți care au scris şi tipărit în limba română printre care: S. Feitelsohn (a publicat un roman- „Dramele Bărăganului şi poesii"); Ludovig Calmar (a publicat istoria şi geografia căilor ferate); Iacov Psantir (a publicat o istorie a românilor în care făcea referire şi la evrei); Herman Rainstein (a publicat un volum de poezii „Încercări") şi servise şi în armată[824].

Noul proiect era pasibil a crea unele dezbateri referitoare la străinii scutiți de stagiu, care urmau a fi emancipați doar de această data în mod colectiv, respectiv evreii care participaseră la campania de independență. Dezbaterile eventuale ar fi fost determinate de naturalizarea israeliților care se aflau la momentul respectiv în armată. Totodată neînțelegeri ar fi rezultat din interpretarea acordată stipulațiilor incluse în convențiile în vigoare, adică cele încheiate de statul român cu marile imperii vecine, Austro-Ungaria şi Rusia. Aceste convenții comerciale semnate în 1875 (10/22 iunie – cu Austro-Ungaria semnată la Viena de G. Costaforu şi contele Andrassy şi ratificată pe 1 iunie 1876 şi cu Rusia pe 15/27 martie 1876, cuprindeau clauze nefavorabile evreilor .

[824] *Ibidem*, cadrele 245-247; Frederick Kellogg, *Drumul României spre independență*, Iaşi, 2002, p.303 (Această lucrare menționează 13 scriitori de literatură română).

Cetățenii israeliți ale ambelor imperii beneficiau în Principate de acelaşi tratament aplicat evreilor români, respectiv discriminările îi viza în mod direct, nu exista nici o diferență între evreii austrieci, ruşi şi români, chiar şi achiziționarea de imobile în mediul rural era restricționată de originea acestora[825]. Austro-Ungaria avea interese comerciale deosebite în România, încercând totodată să-şi impună hegemonia şi pe Dunărea românească, prin diverse subterfugii la care recurge în vederea asigurării preşedinției în Comisia Europeană a Dunării. Cu Rusia relațiile comerciale ale României erau reduse, însă dispozițiile antievreieşti proveneau probabil din precedente şi din atitudinea sa refractară în ceea ce-i privea pe membrii comunității mozaice.

Stipulațiile conținute de cele două convenții cu incidență asupra evreilor, nu prezentau un caracter tocmai explicit, de aceea puteau determina interpretări ale autorităților române în sensul cel mai restrâns cu putință.

Discursul lui Titu Maiorescu încununa dezbaterea proiectului depus de guvern. Câteva idei esențiale se desprindeau în cadrul revizuirii Constituției la care subscriau aproape în unanimitate majoritatea membrilor guvernului, respectiv infirmarea existenței unei categorii de evrei români, condițiile de naturalizare direct inserate în legea fundamentală a țării, achiziționarea proprietății imobiliare ca prerogativă exclusivă a cetățeanului român şi orice admitere la naturalizare trebuia precedată de o cerere individuală adresată Camerelor legislative, care îşi exprimau acordul în acest sens[826].

După prezentarea proiectului se impunea discutarea acestuia pentru ca abia în urma acestui demers să se recurgă la vot, dar intervenția „providențială" a ministrului de interne M. Kogălniceanu abate dezbaterea spre o altă direcție, socială, în sensul acordării asistenței necesare țăranilor care s-au confruntat cu condițiile vitrege ale vremii şi au înregistrat o recoltă proastă. Această atitudine nu

[825] Carol Iancu, *Evreii din România*…, p.113-115.
[826] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța,* Rola 46, vol.21, extras din Monitorul Oficial al şedinței din 6/18 octombrie 1879, cadrul 298.

reprezenta nimic nou pentru Bacourt, care o plasează pe aceeaşi direcţie anterior adoptată de România, tergiversarea luării unei hotărâri definitive[827].

Acest subterfugiu a fost consecinţa unei alte stratageme deoarece la câteva zile, ministrul de finanţe Sturdza a efectuat o călătorie la Berlin, aparent în chestiunea răscumpărării căilor ferate române, însă reprezentantul francez apreciază că în subsidiar prezentarea noului proiect de revizuire ar fi reprezentat un motiv esenţial al acestui voiaj. Bacourt se arăta reţinut în ceea ce priveşte acceptarea textului noului proiect de către Berlin, întrucât unele inadvertenţe sau paradoxuri incluse, nu permiteau acceptarea acestuia ca viabil şi pasibil a fi inserat în Constituţie.

Deşi s-a stabilit anterior, chiar s-a precizat în discursul lui Maiorescu, că nu au existat niciodată evrei români, la paragraful I al articolului se constata existenţa unei categorii de indivizi care fără a fi români, erau stabiliţi pe teritoriul României ca „subiecţi români", iar Bacourt îi asimilează unui grup hibrid în sensul că, deşi erau născuţi în ţară şi îşi îndeplineau obligaţiile faţă de stat ca şi cetăţenii de drept, ei nu posedau nici un drept, ci reprezentau un paradox[828]. Asupra acestui segment al comunităţii evreieşti s-au îndreptat doleanţele cabinetelor europene şi pentru aceştia se impunea emanciparea. Anglia îi considera drept „indigeni", iar la această aserţiune subscria şi Franţa.

Imposibilitatea posesiei de proprietăţi creează o altă circumstanţă nedorită conform reprezentantului francez, deoarece numeroşi evrei care deţineau astfel de imobile, au împrumutat nume româneşti în general de la oameni politici cunoscuţi cărora le plăteau un onorariu anual. Această situaţie putea lua sfârşit prin promulgarea de noi legi care să anuleze contractele efectuate anterior. Cât despre listele nominale întocmite pe categorii distincte de evrei eligibili şi candidaţi la cetăţenia română, susţinute ca fiind atât de riguroase, Bacourt afirma ironic faptul că acestea cuprindeau persoane decedate sau indivizi de rit catolic. Numărul total

[827] *Ibidem*, Bacourt către Waddington, Bucureşti, 26 octombrie 1879, Direcţia politică nr.67, cadrul 313.
[828] *Ibidem*, Bacourt către Waddington, Bucureşti 30 octombrie 1879,cadrul 252.

de candidaţi evrei la emancipare era de 1070 (conform autorităţilor române 1074), iar dintre aceştia 883 urmau a fi naturalizaţi în mod colectiv ca fiind participanţi la războiul de independenţă (numărul consacrat al celor propuşi spre emancipare de Senat şi întâlnit în majoritatea lucrărilor de specialitate este de 888 evrei, însă Camera Deputaţilor a eliminat 5 evrei, care se aflau în momentul revizuirii articolului 7 în armata română fără a fi participat la campania belicoasă). Şi familiile celor care au participat la războiul de independenţă au dobândit dreptul de a reclama cetăţenia română, în urma unei legi ulterioare votării revizuirii articolului 7 al Constituţiei (6/18 noiembrie 1879)[829]. Din diferenţa rezultată 187 dintre „subiecţii români" aveau dreptul de a râvni la cetăţenia română, Bacourt considerând scandaloasă situaţia[830].

Reprezentantul francez evidenţiază într-o manieră perspicace carenţele proiectului de lege, manifestându-şi îndoiala în privinţa acceptării acestuia de către cabinetele europene, deoarece nu răspunde solicitărilor generale de soluţionare a chestiunii evreieşti.

Pentru a conchide analiza lacunelor proiectului, el surprinde lipsa oricărei referiri la drepturile civile ale evreilor necetăţeni dar "subiecţi români", admiţând ca argument al acestui fapt intenţia autorităţilor române de a menţine circularele discriminatorii, care să le interzică în continuare evreilor exercitarea activităţilor pe care aceştia le realizau anterior măsurilor legislative restrictive: arenda, deţinerea de cârciumi sau vânzarea de tabac. Soluţia oficială de emancipare a evreilor este considerată a fi nesatisfăcătoare de către agentul francez Bacourt, care persifla finalitatea dezbaterilor ce avuseseră loc timp de 14 luni [831].

Deşi considerat inacceptabil de către reprezentantul francez, proiectul este votat în Camera Deputaţilor cu o majoritate de 133 voturi contra 9 (6/18 octombrie 1879), iar în Senat cu 96 de voturi contra 9 (11/23 octombrie 1879), iar legea

[829] Barbu Berceanu, *Modificarea din 1879 a art. 7* din Constituţie, în *Studii şi materiale de istorie modernă*, 6, 1979, p.74.
[830] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa,* Rola 46, vol 21, cadrul 254.
[831] *Ibidem*, cadrul 255.

constituțională a fost promulgată pe 25 octombrie 1879[832]. Menționăm că proiectul a suferit unele modificări, care în general erau de principiu şi nu afectau substanța, însă paragraful 3 referitor la provincia nou anexată Dobrogea, a fost suprimat în întregime, deoarece s-a precizat că legea fundamentală nu se aplică decât la România de dincoace de Dunăre. O altă justificare a fost inexistența conflictelor interconfesionale sau alte neplăceri generate de proprietăți[833]. O altă schimbare de formă dar nu de fond, conform opiniei lui Boerescu, a fost operată în ceea ce priveşte titulatura de „subiecți români". Acest concept a fost substituit de circumlocuțiunea (perifraza) „les étrangers qui ne sont pas soumis à la protection d'un autre état"[834].

Din cele 5 paragrafe ale articolului 7, compuse din mai multe aliniate, după eliminarea impedimentelor de ordin religios, precizarea căilor de obținere a naturalizării (respectiv printr-o lege individuală şi votată de majoritate simplă) şi exemplificarea categoriilor scutiților de la stagiu, paragrafele 4 şi 5 semnalau obstacolele care încercau să reducă posibilitatea augmentării populației străine din România, care putea reclama în timp dreptul de cetate[835]. Paragraful 4 preciza faptul că o lege ulterioară va reglementa maniera şi condițiile în care străinii îşi vor stabili domiciliul în România. Ultimul paragraf (5), stipula în mod clar că doar cetățenii români vor avea dreptul de a achiziționa imobile rurale[836].

Astfel, articolul 7 votat de Reprezentanța națională elimina discriminările de ordin religios şi se conforma perfect în viziunea autorităților române condiției

---

[832] *Ibidem*, Bacourt către Waddington, cadrele 292, 305, 340, 344; Carol Iancu, *Evreii din România*…, p.199; Ioan Scurtu, *op.cit.*, p.117-118; A.M.A.E. Paris (Quai d'Orsay), *Dosar Politique Intérieure* (Question Juive 1899-1914), Documents Diplomatiques (Question de la reconnaissance de la Roumanie), Paris, 1879, anexa 1 la depeşa din 28 octombrie 1879, Boerescu către agentul României la Paris, fila 89.

[833] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța,* Rola 46, Anexă la scrisoarea agenției României din 28 octombrie 1879, cadrul 347.

[834] A.M.A.E. Paris (Quai d'Orsay), *Dosar Politique Intérieure* (Question Juive 1899-1914), Documents Diplomatiques (Question de la reconnaissance de la Roumanie), Paris, 1879, anexa 1 la depeşa din 28 octombrie 1879, Boerescu către agentul României la Paris, fila 91 (străinii care nu sunt supuşi protecției unui alt stat).

[835] Barbu Berceanu, *op.cit.*, p.68-69.

[836] A.M.A.E. Paris (Quai d'Orsay), *Fond Roumanie*, Dosar Politique Intérieure (Question Juive 1899-1914), Documents Diplomatiques (Question de la reconnaissance de la Roumanie), Paris, 1879, Bacourt către Waddington, Bucureşti, 19 octombrie 1879, fila 88.

impuse de articolul 44 de la Berlin. Pentru orice individ de orice naţionalitate sau confesiune, calea spre dobândirea de drepturi civile şi politice în România era deschisă, însă drumul era sinuos şi dificil de abordat datorită formalităţilor birocratice care trebuiau îndeplinite. Naturalizarea individuală în virtutea unei legi ulterioare, după efectuarea unei cereri care să solicite cetăţenia şi constatarea că reclamantul a prestat servicii utile ţării şi nu a comis nici o infracţiune, nu constituia soluţia pe care Franţa să o considere satisfăcătoare. De asemenea, stagiul de 10 ani pe care evreilor li se impunea a-l îndeplini înaintea solicitării naturalizării şi dovada furnizată că au prestat servicii utile ţării, constituiau alte obstacole de surmontat.

După votul efectuat în Camere şi revizuirea constituţiei a urmat o perioadă de aşteptare apăsătoare, întrucât reacţia puterilor nu se evidenţia. Expectativa nu a determinat dezbaterea şi soluţionarea chestiunii răscumpărării căilor ferate române în Parlamentul României. De asemenea, reacţia Comitetului Central al Alianţei Israelite Universale nu a întârziat să sublinieze punctul nevralgic al noii legi. Membrii iluştri ai acestei alianţe îşi manifestau dezamăgirea şi declarau că noul articol nu a luat în discuţie problema indigenatului evreilor născuţi şi crescuţi în România. Totodată îşi manifestau anxietatea că vor fi trataţi în mod inferior altor străini, care vor avea măcar protecţia guvernului lor[837].

Dacă la 10 noiembrie 1879, Waddington îi sugera lui Saint-Vallier, reprezentantul francez la Berlin, că cel puţin la nivel teoretic, Franţa era decisă a recunoaşte independenţa României în schimbul unor promisiuni ferme de respectare a noii legi votate, pe 14 noiembrie Franţa îşi schimbă atitudinea întrucât Saint-Vallier opina că timpul nu a venit încă pentru acest demers, pentru că miniştrii români „ils nous ont joués”[838]. Legea votată în Parlamentul român nu corespundea vederilor Franţei, de aceea o satisfacţie formală se impunea cel puţin din considerente de amor propriu şi demnitate.

[837] Carol Iancu, *Bleichroeder şi Cremieux*…, Memoriu al Comitetului Central către Waddington, Paris, 20 noiembrie 1879, p.335.
[838] *Documents diplomatiques*…, p. 579-580, 591 (ne-au jucat, ne-au păcălit).

Problematica dificilă a răscumpărării căilor ferate române în urma falimentului Companiei Strousberg, determină dezbateri aprinse în parlamentul român întrucât, convenţia prejudiciază într-un mod flagrant interesele României, aceasta devenind doar coproprietar şi supunându-se unor sarcini apăsătoare. Bacourt constată că Adunarea generală a acţionarilor ar avea sediul la Berlin, iar diferendele susceptibile a surveni între acţionarii în majoritate germani şi statul român ar fi judecate la Berlin. Echitatea nu ar putea fi stabilită ci statul român ar rămâne în mod constant la discreţia guvernului german şi sub incidenţa intervenţiei acestuia, ceea ce ar periclita însăşi independenţa[839]. Guvernul român doreşte ca sediul societăţii să fie transferat la Bucureşti, însă Germania nu este în asentimentul acestei decizii, de aceea diferendul nu este soluţionat, ci se antamează noi negocieri care să determine un compromis.

În anul 1868, Parlamentul român a adoptat legea pentru construirea reţelei căilor ferate, iar tronsonul Roman-Bucureşti-Vârciorova a fost concesionat companiei prusace conduse de evreul Strousberg. Falimentul acestei companii produs în special pe fondul speculaţiilor bancare - în contextul crizei prilejuite de războiul franco-prusac -, a avut drept consecinţă înfiinţarea unei societăţi a acţionarilor conduse de bancherul evreu al lui Bismarck, Gerson von Bleichroeder şi de Adolf Hansemann, care aveau drept sarcină definitivarea lucrărilor[840].

Pentru finalizarea lucrărilor, societatea propune României contractarea unui împrumut, însă aceasta îşi exprimă dezideratul de a răscumpăra parţial căile ferate. Izbucneşte criza orientală, iar tranşarea „afacerii Strousberg" se produce după Congresul de la Berlin şi este utilizată ca mijloc de presiune pentru ca România să reglementeze şi statutul evreilor. Evreii însă s-au considerat trădaţi, deoarece s-au simţit utilizaţi de Bismarck în sensul soluţionării chestiunii căilor ferate în favoarea Germaniei. După promulgarea legii de răscumpărare a căilor ferate de către statul român de la Societatea Acţionarilor (1880), Germania a

[839] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa,* Rola 46, vol.21, Bucureşti 25 noiembrie 1879, Direcţia politică nr.73, cadrul 361.
[840] Sorin Liviu Damean, *op.cit*., p.98-99.

recunoscut independența României fără a mai ține seama de protestele evreilor referitoare la neajunsurile generate de dispozițiile noului articol 7[841]. Bismarck a utilizat chestiunea evreiască într-un sens propriu şi pentru favorizarea acționarilor germani. Acesta a promis sprijin României pe lângă Anglia şi Franța în problema recunoaşterii independenței, în cazul în care aceasta ar subscrie la răscumpărarea căilor ferate după formula germană[842].

Conform asigurărilor anterioare, odată cu votarea revizuirii articolului 7 în concordanță cu principiul conținut de articolul 44 de la Berlin, Italia a hotărât în mod unilateral să recunoască independența României printr-o notificare a baronului Fava către Boerescu la 6 decembrie 1879. Contele Tornielli Brusati di Verganno este numit primul trimis extraordinar şi ministru plenipotențiar al Italiei în România, nominalizare acceptată cu căldură de autoritățile române[843]. Trimiterea lui Tornielli este întârziată datorită posibilei nemulțumiri a cabinetului englez, care însă nu reacționează negativ, dar se menține în rezervă până la o hotărâre definitivă alături de Germania şi Franța. Waddington consideră pripit actul săvârşit de Italia şi cataloghează drept vagi modificările articolului 7, de aceea Franța nu va acționa izolat şi unilateral, ci rămâne loială direcției adoptate anterior alături de cabinetele englez şi german.

Bacourt îl informează pe Waddington că întârzierea lui Tornielli se datorează unor noi instrucțiuni care-l opresc pe acesta la Pesta. Abaterea de la planul inițial nu va dura deoarece pe 17 decembrie 1879, reprezentantul italian remite scrisorile de acreditare pe lângă guvernul României. Caracterul de reciprocitate se manifestă la începutul anului 1880 (14 ianuarie), când agenția română din Italia este ridicată la rangul de Legație, iar primul trimis extraordinar şi ministru plenipotențiar al României este Nicolae Kretzulescu[844]. S-au enunțat mai

[841] *Ibidem*, p.99, 101.
[842] Moses Gaster, *Memorii (fragmente), Corespondență*, Bucureşti, 1998, p.62.
[843] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța,* Rola 46, telegramă cifrată a lui Bacourt, Bucureşti 7 decembrie 1879, cadrul 412; R.V. Bossy, *op.cit*., p.90.
[844] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța,* Rola 46, vol.21, telegrame cifrate din 12 şi 18 decembrie 1879, cadrele 416, 421; R. V. Bossy, *op.cit*., p.93.

multe teorii cu privire la acţiunea unilaterală a Italiei, unii comentând că aceasta s-ar încadra pe linia politicii generale a acesteia, iar alţii pronunţându-se în favoarea unei direcţii de politică externă, impregnată de influenţa anumitor personalităţi.

Tornielli fusese secretar general al Ministerului Afacerilor Externe sub mai multe ministere ale lui Visconti Venosta, Cairoli, Depretis, acesta din urmă marcându-l prin propensiunile sale antiaustriece. La propria-i iniţiativă, Tornielli fusese nominalizat de Depretis pentru o misiune diplomatică temporară la Belgrad, care consta în încheierea unui tratat comercial. Misiunea nu s-a dovedit a fi un succes, astfel încât, de teama de a fi reţinut la Belgrad pe parcursul iernii de condiţiile nefavorabile şi vitrege, şi dat fiind faptul că articolul 7 fusese votat în Parlamentul României, acesta intervine pe lângă Depretis simultan cu Rosetti, cu care ministrul de externe italian era prieten intim, astfel ajungându-se la recunoaşterea independenţei României de către Italia[845]. Bacourt se rezumă astfel la prezentarea diverselor aprecieri care au determinat recunoaşterea României de către Italia, deoarece anterior sursele l-au informat de şederea lui Tornielli la Pesta şi nu la Belgrad. Acesta consideră că acest demers a fost susţinut şi din considerente politice specifice, de a stârni indispoziţia Austro-Ungariei.

Contele Tornielli a activat în această funcţie până în ianuarie 1888, când a fost avansat şi trimis ca ambasador în Spania, fiind substituit de Curtopassi. În acest interval generos, în care a reprezentat interesele Italiei în România, a locuit într-un hotel elegant, achiziţionat în condiţii favorabile şi s-a evidenţiat împreună cu soţia sa, prin ospitalitate şi înclinaţii pentru manifestările mondene. Plecarea din România a mâhnit-o pe contesa Tornielli, care fiind de origine rusă, îşi exterioriza slăbiciunea pentru această societate „brillante et légère qu'elle aimait au fond beaucoup"[846]. Contele Tornielli nu subscria în aceeaşi manieră la regretele

[845] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa,* Rola 46, vol.21, Bucureşti 29 decembrie 1879, Depeşa politică nr.77, cadrele 426-427.
[846] *Ibidem*, Rola 24, Bucureşti, 24 ianuarie 1888, de la Coutouly către Flourens, cadrele 32-33 (strălucitoare şi lejeră pe care aceasta o îndrăgea nespus) .

soţiei deoarece îşi dorea avansarea la statutul de ambasador, statut superior în ierarhia diplomatică. De altfel, calităţile sale excepţionale şi proprii unei asemenea funcţii îl recomandau „son évidente impartialité, son goût pour le travail, son bon sens et sa modération”[847].

Această circumstanţă îl determină pe Waddington să solicite informaţii de la Bucureşti în legătură cu numărul evreilor naturalizaţi. Bacourt îl înştiinţează că de mai multe săptămâni 150-200 de petiţii sunt analizate în cadrul Camerelor, însă nu s-a luat nici o hotărâre în această privinţă, dar în Monitorul Oficial din 23 noiembrie, este inserat decretul conform căruia sunt naturalizaţi participanţii evrei la războiul de independenţă a României[848]. Din alte surse rezultă faptul că unor evrei li s-a recomandat de către români să-şi depună cererea necesară în vederea naturalizării, ceea ce aceştia au întreprins, acordându-li-se astfel cetăţenia în grup (Stern şi vreo 14 bancheri). Autorităţile române au avut posibilitatea de a afirma că mai multe grupuri de evrei au fost emancipaţi în bloc. Acest demers zădărniceşte speranţele israeliţilor de a protesta în faţa puterilor pentru a acuza nerespectarea principiului inserat în Tratatul de la Berlin. Ulterior, pentru a fi naturalizaţi, unii evrei au finanţat din plin acest deziderat[849]. Interesele personale de accedere la beneficiile cetăţeniei, i-au determinat pe unii evrei să nu mai ţină cont de principiul solidarităţii, care i-a caracterizat anterior.

Franţa încearcă să fie obiectivă în problema căilor ferate şi consideră că administrarea şi exploatarea acestora se cuvine a reveni României, mai ales după sacrificiile financiare pe care aceasta le-a efectuat. Implicarea Franţei este numai formală, limitându-se doar la aprecieri şi la motivarea intereselor sale speciale pentru progresul României. Doleanţa manifestă a Franţei şi luarea de poziţie oficială accentua preferinţa pentru ca incidentul germano-român să nu degenereze, ci să fie rezolvat cât mai repede cu putinţă.

[847] Ibidem, cadrul 33 (evidenta sa imparţialitate, înclinaţia spre muncă, bunul simţ şi moderaţia sa).
[848] *Ibidem*, Rola 46, vol.21, 2 telegrame cifrate din 14 decembrie 1879, cadrele 419-420.
[849] Moses Gaster, *op.cit.,* p.63.

Germania se afla încă în conflict pentru garantarea angajamentelor României în chestiunea căilor ferate, de aceea după recunoaşterea României de către Italia, Bismarck intervine pe lângă cabinetele englez şi francez pentru ca acestea să rămână unite şi să acţioneze concertat în acest sens, astfel zădărnicind imitarea demersului cabinetului italian.

Finalmente frontul comun englezo-germano-francez a dat roade în sensul dorit de Germania, D. A. Sturdza - ministrul de finanțe -, semnând în urma negocierilor intense cu partea germană, convenția de răscumpărare a căilor ferate.

Profund nefavorabilă României, aceasta a răspuns solicitărilor Germaniei, de garantare până la data răscumpărării cu veniturile monopolului tutunului din România şi menținerea sediului asociației la Berlin[850]. Astfel, conform opiniei unora la 16/28 ianuarie 1880[851] sau a altora la 15/27 ianuarie 1880[852], Camera Deputaților a ratificat convenția subscriind în totalitate la reclamațiile cabinetului german.

După înfăptuirea acestui act esențial în viziunea germană mai ales că acționarii erau şi englezi şi francezi, se putea trece la recunoaşterea oficială a României. Problema evreiască fusese tratată dacă nu cu indiferență totală, cel puțin era poziționată undeva în subsidiar, deoarece nu prezenta o importanță deosebită pentru cabinetul german. Nonşalanța Germaniei în chestiune evreiască este evidențiată şi de multiplele demersuri ale filialei din Berlin a Alianței Israelite pe lângă cabinetul german cu privire la evreii din România, care nu au dobândit însă câştig de cauză, Bismarck tratându-i cu refuz. Din această atitudine duplicitară adoptată de cancelar, rezultă faptul că problema evreiască a servit doar ca pretext pentru semnarea convenției căilor ferate în conformitate cu interesele germane. A uzat de acest mijloc de presiune pentru a determina România să semneze convenția, deoarece apoi statutul evreilor nu l-a mai interesat. Anglia şi

[850] Gh. Căzan, Ion Gheorghiu, Acțiunea politică a guvernului român…, în vol. *Din lupta poporului român pentru independență*…., p192.
[851] *Ibidem*, p.194.
[852] Carol Iancu, *Emanciparea evreilor*…, p.35.

Franţa urmăreau din considerente umanitare emanciparea evreilor din România şi îndeplinirea şi respectarea reglementărilor Tratatului de la Berlin, însă acţiunea lor concertată cu cabinetul german, s-a manifestat pe parcursul tuturor etapelor pe care le-a întâmpinat chestiunea evreiască. Franţa era totodată influenţată în atitudinea sa şi de demersurile Alianţei Israelite Universale, care îşi exprima foarte activ obiectivele şi lupta în acest sens pentru binele colectiv al comunităţii evreieşti internaţionale.

Cabinetele german, englez şi francez s-au consultat şi au hotărât la propunerea guvernului francez înmânarea unei note identice lui V. Boerescu, ministrul de externe, la 8/20 februarie 1880 prin care să recunoască independenţa României. Franţa îşi exprima profunda dezamăgire în privinţa soluţiei finale a chestiunii evreieşti în România. Nu aproba emanciparea evreilor în forma în care aceasta a fost definită, dar subscria la independenţa României, la formarea căreia a participat mai mult decât oricare altă putere.

În aceeaşi zi de 8/20 februarie 1880, W.A.White a fost primit în audienţă la Alteţa sa Regală Carol I în calitate de trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al Marii Britanii la Bucureşti[853].

La 21 februarie 1880 Belgia recunoştea şi ea independenţa României, iar reprezentantul său Contele d'Ursel remite scrisorile de creanţă lui V. Boerescu. Pe 4 martie N. Callimahi-Catargi este primit la Bruxelles în urma înfiinţării la 16/28 februarie a legaţiei române pentru Olanda şi Belgia. Primul titular al postului de trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar la Bruxelles va fi Mihai Mitilineu care-şi începe activitatea la 5 iulie 1880[854]. Callimahi-Catargi va fi trimis în calitate de ministru plenipotenţiar câteva luni mai târziu la Londra, unde va avea misiunea de a apăra şi superviza interesele României.

Din partea Franţei, scrisorile de acreditare vor fi înmânate ministrului de externe Boerescu la 28 februarie/11martie 1880 de către Ducros-Aubert, primul

[853] Beatrice Marinescu, *op. cit.,* p.78.
[854] Aurel Filimon, *Tendinţe convergente şi acţiuni comune: România şi Belgia ( sec. XIX )*, vol.I, Iaşi, p.343.

trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar francez pe lângă guvernul României. Omologul său român Mihail Kogălniceanu va remite scrisorile de creanţă preşedintelui Republicii Franceze pe 24 mai/5 iunie 1880[855]. Numirea acestei personalităţi marcante în funcţia de ministru la Paris subliniază importanţa atribuită acestui post diplomatic, iar aşteptările şi responsabilităţile erau pe măsură. Legaţia României la Paris s-a transformat într-o instituţie cu rang egal cu al celorlalte state suverane, iar împreună cu Legaţia Franţei la Bucureşti au favorizat intensificarea raporturilor şi legăturilor de prietenie dintre cele două popoare. Chiar şi Statele Unite ale Americii şi-au nominalizat un agent diplomatic la Bucureşti în anul 1880, în persoana lui Eugene Schuyler, care mai vizitase capitala României în 1876 şi a avut onoarea unei întrevederi personale cu prinţul Carol. Impresia pe care i-a lăsat-o domnul României l-a sensibilizat pe Schuyler „like all the Hohenzollern princes that i have met, he leaves u under a spell produces by frankness, bonhomie, intelligence and culture"[856]. Doi ani mai târziu a fost numit ministru plenipotenţiar (iulie 1882) atât în România cât şi în Serbia, iar ataşamentul său faţă de poporul român s-a manifestat în opera „Peter the Great, emperor of Russia, a study of historical biography" (2 volume), despre care însuşi mărturisea că a fost elaborată „con uno spirito molto obbiettivo, ma anche con molto simpatia per il dramatico destino dei Romeni"[857]. Austro-Ungaria şi Rusia recunoscuseră independenţa României anterior tuturor celorlalte puteri, prima pe 22 august/3 septembrie 1878 când îl nominalizase în calitate de trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar la Bucureşti pe contele Hoyos. Imperiul ţarilor l-a trimis în aceeaşi calitate pe Dimitri Stuart, care şi-a remis scrisorile de acreditare pe lângă Carol pe 15/27 octombrie 1878. Chiar şi cu Imperiul Otoman a fost înregistrată o destindere în relaţiile cu România ca urmare a trimiterii la Bucureşti

[855] *Reprezentanţele diplomatice ale României*, vol.I (1859-1917), Bucureşti, 1967, p.131.
[856] Claudio Isopesco, Il diplomatico studioso americano E. Schuyler e i romeni (Con uno sguardo sulla filologia romena in periodici inglesi ed americani del'800), în *Buletinul Bibliotecii Române*, vol.II – octombrie 1954, Freiburg, 1954, p.11 (Ca toţi ceilalţi Hohenzollerni pe care i-am întâlnit, te vrăjeşte prin franchețe, bonomie, inteligenţă şi cultură).
[857] *Ibidem*, p.15 (într-o manieră obiectivă, dar şi cu multă simpatie pentru destinul dramatic al românilor).

pentru reprezentare pe Suleyman Bey (3/15 decembrie 1878) şi primindu-l ca ministru plenipotenţiar pe D. Brătianu (4/16 noiembrie 1878)[858].

Transformările legislative din Constituţia României ulterioare Congresului de la Berlin n-au semnificat o schimbare majoră pentru comunitatea evreiască întrucât în intervalul 1879-1900 au dobândit naturalizarea doar 85 de indivizi, 27 dintre aceştia decedând pe parcurs[859]. Valoarea cu care a fost investită de către evrei revizuirea Constituţiei României şi conformarea acesteia reglementărilor tratatului de la Berlin poate fi revelată parafrazându-l pe marele rabin Moses Gaster. Dezideratul evreilor era emanciparea totală, însă au fost înşelaţi în aşteptările lor, rolul concret pe care l-au jucat n-a fost decât rolul unor pioni pe tabla de şah al marilor puteri[860].

Pentru România, recunoaşterea independenţei de către întreg areopagul european a avut o semnificaţie deosebită. Legalizarea independenţei dovedea faptul că sacrificiile umane şi materiale ale României n-au fost zadarnice. De asemenea, românii integraţi în Imperiile rus şi austro-ungar, priveau cu speranţă la noul stat ca viitor magnet în vederea constituirii unei Românii Mari. Noul stat urma a se consolida gradual în interior şi apoi a se afirma pe plan regional urmând o politică echilibrată şi bazată pe tratate. Recunoaşterea independenţei a reprezentat accederea statului român la aceleaşi drepturi cu ale celorlalte popoare ale Europei, beneficiind totodată de prestigiu şi consacrare.

„Le droit du peuple roumain à l'indépendence est ainsi légitimé aussi bien envers la conscience européenne qu'envers la conscience nationale."[861]

Satisfacţia pe care o încerca România devenită stat independent în urma recunoaşterii europene, nu constituia pentru comunitatea evreiască un mare avantaj, deoarece aceasta a început să se confrunte cu obstacolele birocratice, în

[858] Sorin Cristescu*, Carol I şi politica României (1878-1912)*, Bucureşti, 2007, p.15-16.
[859] Carol Iancu, *Evreii din România*…, p.212.
[860] Moses Gaster, *op.cit*., p.XXIV.
[861] Adrian Marino, L'Indépendence de la Roumanie – conscience nationale, conscience européenne, în *Cahiers d'études littéraires*, no.3/1997, p.38 (dreptul poporului român la independenţă este astfel legitimat în conştiinţa europeană şi naţională).

intenția ca membrii ei să devină cetățeni ai acestui nou actor apărut pe scena internațională. Văzând că uneori se luptă cu morile de vânt şi fiind încurajați în special de Alianța Israelită Universală, evreilor li s-a inoculat ideea emigrării, la care unii au recurs în speranța unei vieți mai bune. Alianța Israelită Universală a repurtat doar o victorie parțială în România, chiar dacă obiectivul său primordial era „le combat efficacement chaque fois que les juifs étaient en cause"[862].

## VII. ASPECTE ALE RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE ÎN ULTIMELE DECENII ALE SECOLULUI AL XIX-LEA.

Înfrângerea Franței la Sedan şi proclamarea Imperiului German în Sala Oglinzilor din Palatul Versailles a deschis o nouă eră în relațiile internaționale în Secolul al XIX-lea. Culpa şi responsabilitatea în fața istoriei şi a posterității reveneau generației anului 1852 conform unei surse franceze care a simțit fiorul revanşei „La fratérnité des peuples n'est point notre rêve, le cosmopolitisme notre doctrine, la sentimentalité philanthropique notre chimère. Les illusions de quelques'uns sur la solidarité des nations latines ont été payées assez chèr en 1871"[863]. Aceste aserțiuni s-au dovedit a fi eronate în timp întrucât prin epoca sa colonială, Franța a devenit una dintre puterile cosmopolite ale planetei, fapt perpetuat până în contemporaneitate. Duritatea aprecierilor rezida din amintirea nici pe departe evanescentă a războiului indezirabil franco-prusac. O altă sursă istoriografică franceză identifica responsabilii războiului în ducele de Gramont - ministrul afacerilor externe -, mareşalul Leboeuf - care promova ideea unei victorii fulgerătoare -, Împărăteasa – adeptă a războiului -, entuziaştii din Corpul

[862] Michael Graetz, *Les Juifs en France au XIXe siècle (de la Révolution française à l'Alliance israélite universelle*), Paris, 1989, p.13 (lupta eficace de fiecare dată când evreii se aflau în cauză (de fiecare dată când era vorba de evrei)).

[863] Edmond Hippeau, *Histoire diplomatique de la 3ème République (1870-1889)*, Paris, 1889, p.57 (Fraternitatea popoarelor nu reprezintă visul nostru, cosmopolitismul doctrina noastră, sentimentalismul filantropic himera noastră. Iluziile unora în privința solidarității națiunilor latine au fost plătite foarte scump în 1871).

Legislativ – care au considerat Franța ofensată de textul telegramei de la Ems -, sau „la foule chauvine qui crie sur les boulevards: À Berlin, À Berlin!”[864].

După acest moment nefast, prioritatea Franței era stabilitatea internă, consolidarea noii forme de guvernare şi recunoaşterea acesteia pe plan extern. Ideal pentru politica Germaniei şi pentru vizionarul Bismarck era menținerea Franței divizată, slabă şi lipsită de sprijinul oricărei alte puteri mari. Pentru cancelarul german „la république était ce qui nous divisait le plus”[865]. Acestă politică prudentă de menținere a stabilității şi a echilibrului, dar şi asigurarea securității pe plan extern, a transformat Franța timp de aproape două decenii dintr-un „subiect” în „obiect” al relațiilor internaționale. Chiar şi unul dintre cei mai înverşunați adepți ai revanşei, Gambetta, nu a eliminat din gândirea orânduirii politicii externe, ideea unei posibile apropieri de Germania, întrucât în intervalul 1871-1890 promovarea „revanşei” „n’a jamais constitué un programme de gouvernement”[866], ci doar un proiect de viitor.

Îngrijorarea Franței era permanentă şi monitoriza mişcările sau intențiile pe care le bănuia la puterile Europei şi cu predilecție la Germania. Astfel, întrevederile de la Gastein şi Salzbourg de la sfârşitul anului 1871 între Franz-Iosif şi Wilhelm I i-au atras atenția provocându-i anxietate şi suspectând o posibilă înțelegere „de nature à nous troubler dans le travail pacifique auquel le gouvernement français le consacre (…)”[867]. Din informațiile pe care le deținea Franța, Bismarck ar fi propus Austro-Ungariei la Gastein o alianță defensivă şi o acțiune concertată în afacerile europene, dar şi o uniune vamală şi telegrafică, aceasta din urmă complet inacceptabilă la Viena. S-a concluzionat faptul că întrevederile s-au limitat doar la un schimb de idei principiale fără o manifestare pragmatică concretă, însă guvernul francez a primit asigurări din partea Austro-

[864] George Dethan, *op.cit*., p.266 (sau mulțimea şovină care striga pe bulevarde: La Berlin, La Berlin!).
[865] Edmond Hippeau*, op.cit*., p.96 (Republica era aceea care ne diviza cel mai mult).
[866] *Histoire de l’Europe (vol.3). L’Europe du XIXe et du XXe siècle (1871-1914) (Problèmes et interprétations historiques)*, comitet director – Max Beloff, Pierre Renouvin, Franz Schnabel, Franco Valsecchi, Paris, 1962, p.507 (nu a constituit niciodată un program de guvernământ).
[867] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 97, Versailles 20 octombrie 1871, cadrul 306 (de natură a periclita pacifismul la care se dedică guvernul francez).

Ungariei că bunăvoința acesteia nu-i va fi alienată. „Elle (Austro-Ungaria) n'agira pas contre nous parce que son intérêt est conforme au notre. Nous comptons sur cette solidarité des situations en Orient (…)"[868]. Rusia a simțit o oarecare respingere prin faptul că nu a fost invitată, iar această apropiere ruso-austro-ungară se impunea pentru stabilitate şi echilibru în Orient. Politica promovată cu ardoare de Franța era aceea rezultată din tratate, singura aptă de a menține pacifismul zonei şi de a nu periclita integritatea Imperiului Otoman. Urmarea unei astfel de direcții era recomandabilă, dar era totodată şi consacrată de interesele diverse pe care Franța le urmărea în regiune „L'Empire Ottoman est un champ d'activité traditionnel pour la diplomatie française; tradition historique de présence et d'influence, importance des intérêts culturels et réligieux, économiques et financiers implantés, sans compter que la France ne peut se désintéresser de la question d'Orient qui tient une grande place dans la politique internationale"[869].

Chestiunea orientală preocupa în egală măsură puterile europene, care se raportau la ea în manieră distinctă. Soluțiile posibile pentru reglementarea situației în Imperiul Otoman erau menținerea integrității acestuia sau dezmembrarea treptată sau partajul acestuia. Conservarea status-quo-ului consfințit de Tratatul de la Paris era împărtăşit de Anglia, Franța, Austria şi Italia, în timp ce dezintegrarea acestuia era urmărită de Rusia, care înainta ca argument emanciparea provinciilor slave şi se erija în protectoarea creştinilor din Orient. Germania prin noul statut internațional, urma a-şi defini politica sa orientală fie în sensul dezmembrării, fie al integrității[870].

---

[868] *Ibidem*, cadrele 307-309 (Ea nu va acționa împotriva noastră întrucât avem acelaşi interes. Contăm pe această solidaritate de situații în Orient).
[869] Jean-Claude Allain, Pierre Guillen, Françoise Autrand etc., *Histoire de la diplomatie française (1870-1914*), Paris, 2005, p.646 (Imperiul Otoman este un câmp tradițional de activitate pentru diplomația franceză; tradiție istorică de prezență şi influență, importanță a intereselor culturale şi religioase, economice şi financiare implantate, fără a mai pune la socoteală că Franța nu se poate dezinteresa de chestiunea Orientului care deține un loc important în politica internațională).
[870] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 97, Thérapia 7 iulie 1873, cadrul 509.

Primii ani ai deceniului VIII al secolului al XIX-lea a generat o apropiere germano-austriacă, iar o înțelegere între cele două puteri apărea probabilă şi chiar posibilă, întrucât Prusia nu încheiase o pace umilitoare cu Austria după Sadowa (1866). De asemenea, Bismarck era interesat de o colaborare cu Rusia pentru a spori izolarea Franței. Deşi aceasta avea o direcție politică distinctă – expansiune în Balcani şi interes deosebit în statutul Strâmtorilor şi accesul la Mediterana -, Germania întreținea raporturi economice intense „la Russie vient à peine d'entamer sa révolution économique; elle a fait appel aux produits, aux capitaux, aux cadres allemands"[871]. Prin „Înțelegerea celor 3 Împărați" (Wilhelm I, Franz-Iosif şi Alexandru II) reuniți la Berlin în 1872, se concretiza primul sistem bismarckian de alianțe. Acesta consta în încheierea unei alianțe militare defensive între Germania şi Rusia (6 mai 1873), urmată de înțelegerea survenită între Austro-Ungaria şi Rusia (6 iunie 1873) prin care îşi promiteau asistență mutuală în caz de agresiune a unei terțe puteri. La aceasta din urmă adera şi Germania pe 22 octombrie 1873.

Cu un an înaintea izbucnirii crizei orientale prin tulburările din Imperiul Otoman, Franz Iosif a întreprins o vizită la Petersburg în urma căreia au rezultat două versiuni asupra aranjamentelor decise acolo. Intimitatea ruso-austro-ungară era detectată ca o armă împotriva Germaniei sau a reducerii presiunii exercitate de Bismarck asupra monarhiei dualiste. Aceasta reprezenta o variantă, în timp ce a doua consta într-o apropiere strategică a celor 3 curți prin intermedierea Germaniei cu obiectivul „de rendre impossible toute solution générale qui ne serait pas agréée par la puissante triade"[872].

În chestiunea orientală, Bismarck tăgăduia faptul că Germania avea vreun interes special, însă presta atenție la poziția aliaților săi. Aceasta a izbucnit cu o insurecție în Bosnia-Herțegovina (1875), apoi s-a extins din 1876 la

[871] Charles Zorgbibe, *Histoire des relations internationales (Du système de Bismarck au premier conflit mondial) (1871-1914),* Tom I, Paris, 1994, p.11-12 (Rusia tocmai a inițiat revoluția sa economică; ea a făcut apel la produsele, capitalurile şi cadrele germane).
[872] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 97, Péra 18 martie 1874, Vogué către Décazes, cadrele 647-650 (de a face imposibilă orice soluție neagreată de puternica triadă).

teritoriile bulgare, iar deznodământul său a fost reprezentat de războiul ruso-româno-turc finalizat cu Tratatul de la San Stefano din 3 martie 1878. Prevederile acestui tratat au fost modificate de Tratatul de la Berlin (13 iulie 1878). Intervenţia Rusiei în chestiunea orientală s-a datorat mai multor argumente instrumentate în favoarea sa, respectiv: panslavismul - caracterizat de intenţia extinderii influenţei sale până la Constantinopol, dar şi de pretextul sprijinirii populaţiilor slave de rit ortodox asuprite de Imperiul Otoman -, insurecţiile creştinilor din Turcia contra unei stăpâniri opresive, lipsa de coeziune şi de concertare a puterilor europe în elaborarea unui plan de acţiune comună pentru a preîntâmpina o eventuală confruntare, dar şi înfrângerea la doar câteva luni după declaraţia de război a armatelor din Muntenegru şi Serbia conduse de rusul Tcherniaiev[873].

Pe lângă aceste interese diverse, Franţa era ispitită spre o nouă direcţie politică externă. Bismark gândea că dacă putea implanta în speranţele francezilor un imperiu colonial, reuşea să le atragă atenţia de la dorinţa de revanşă. Aceasta a fost raţiunea pentru a desemna Tunisia Franţei (1878). Mai târziu după o intervenţie în Egipt, Franţa a permis Angliei să câştige o preponderenţă într-o ţară în care cultura franceză avea o tradiţie de lungă durată[874]. Remanenţele franceze în Egipt n-au devenit evanescente, astfel încât ca o consecinţă directă a derivat înrăutăţirea raporturilor franco-engleze. Bismark, considera că o alianţă între cele două era imposibilă.

După Tratatul de la Berlin, Rusia nemulţumită de compensaţiile primite a denunţat „Înţelegerea celor 3 Împăraţi", divergenţele franco-italiene în Tunisia şi franco-engleze din Egipt au accentuat izolarea Franţei, care şi-a asigurat protectoratul asupra Tunisiei prin Tratatul de la Bardo (12 mai 1881). Anglia şi-a consfinţit şi ea tutela asupra Egiptului (23 octombrie 1882), fapt ce a evidenţiat nemulţumirea Franţei care revendica un termen pentru această ocupaţie.

[873] Michel Laran, Jean-Louis van Regemorter, *Russie-URSS (1870-1984*), Paris/ New York/ Barcelona/ Milan/ Mexic/ Sao Paolo, 1986, p.24.
[874] André Maurois, *A history of France*, Londra, 1956, p.463.

În acelaşi timp, pe continent, Germania a fost somată de către Rusia să-şi definească direcţia de politică externă. Partea germană s-a conformat şi s-a apropiat de monarhia dualistă, legătură consfinţită prin semnarea „Duplicei" , respectiv alianţa secretă austro-ungaro-germană dirijată contra Rusiei (7 octombrie 1879), însă îşi promiteau şi o neutralitate binevoitoare în caz de atac al unei terţe puteri.

La Berlin a fost inclusă drept clauză (reglementare) şi independenţa României, condiţionată şi recunoscută pe plan internaţional abia în 1880. După războiul de independenţă s-a identificat o nouă direcţie în politica externă a României, care a urmat calea statului european mic. Aceasta dorea consolidarea independenţei printr-o politică externă prudentă, adoptând fie neutralitatea, fie alianţa cu o mare putere. Pe parcursul anilor, România s-a decis să adopte direcţia conformă cu interesele sale. Germania a mediat relaţiile româno-austro-ungare, a căror apropiere a fost consfinţită de aderarea României la Tripla Alianţă (30 octombrie 1883). La 20 mai 1882 la alianţa austro-germană adera şi Italia – din dorinţa de afirmare şi accedere în rândul marilor puteri -, constituindu-se astfel prima alianţă (beligerantă) din prima conflagraţie mondială „Tripla Alianţă"[875]. Raţiunile proprii Italiei pentru această apropiere de Germania au fost mult mai profunde şi au rezidat dintr-o admiraţie pentru prestigiul culturii germane „(philosophie, musique, littérature), auquel les intellectuels italiens opposaient bienvolontier la prétendue „superficialité" de la pensée cartésienne des interlocuteurs français, ainsi que par l'exemple extraordinaire que le développement industriel de la nouvelle Allemagne était en train de donner à l'Europe toute entière"[876]. Totodată expansiunea şi influenţa Franţei în bazinul

[875] Dominique Lejeune, *La France des débuts de la IIIe République (1870-1896*), Paris, 1994, p.131-132; Christian Ambrosi, *L'apogée de l'Europe 1871-1918*, Paris, 1996, p.242; J.B. Duroselle, *L'Europe de 1815 à nos jours. Vie politique et relations internationales,* Paris, 1964, p.126.

[876] Gilles Martinet, Sergio Romano avec Michel Canonica, *Une amitié difficile. Entretiens sur 2 siècles de relations franco-italiennes,* s.l., 1999, p.37 (filozofie, muzică, literatură) (cultura germană), căreia intelectualii italieni i-au opus în mod voluntar pretinsa „superficialitate" a gândirii carteziene a intelectualilor francezi, dar şi prin exemplul extraordinar pe care dezvoltarea industrială a Germaniei o dădea Europei).

mediteranean au determinat Italia să contrabalanseze această poziție prin apropierea de Germania.

Italia, care a văzut sub ochii săi cum Anglia încorpora Ciprul, Austro-Ungaria, Bosnia şi Herţegovina, iar Franța Tunisul, s-a simțit lezată că nu era luată în considerație de celelalte puteri, încât în ciuda afinităților cu Franța, şi deşi conştientă că penetrația ei în Balcani o va aduce în conflict cu Austro-Ungaria, s-a apropiat de blocul germano-austriac[877]. Diplomația franceză a intuit acordurile dintre cele 3 puteri de aceea a căutat să-şi mențină poziția în Europa şi să nu intre în conflict cu Anglia, şi a căutat să şi-o apropie. Tocmai din cauza acesteia din urmă, pentru a preveni un atac, Rusia a reînnoit pe 10 iunie 1881 „Alianța celor 3 Împărați" (semnată în 1873 cu Germania şi Austro-Ungaria) prin care atât ea cât şi Austro-Ungaria îşi partajau sferele de influență. Rusia accepta în perspectivă anexarea Bosniei şi Herţegovinei de către Austria, în timp ce ea îşi extindea influența asupra Principatului Bulgar şi a Rumeliei Orientale. Apropierea franco-britanică era greu de conturat datorită problemelor coloniale.

Anul 1885 a generat o nouă surpriză chiar şi Rusiei, prin răscoala izbucnită în Rumelia Orientală şi alipirea sa la Bulgaria, făcând astfel posibilă una din stipulațiile Tratatului de la San Stefano, respectiv „Bulgaria Mare". Rusia beneficia de avantaje economice şi politice în Bulgaria, mai ales că în fruntea ei se afla nepotul țarului, Alexandru de Battenberg. Acesta abdică pe 21 august 1886 în urma unei lovituri de stat instrumentate de Rusia, surprinsă de crearea noii entități statale. Primea însă o lovitură ce releva eşecul său diplomatic în iulie 1887, când Ferdinand de Saxa-Cobourg – ofițer în armata austriacă -, fusese ales în fruntea Bulgariei, ceea ce semnifica şi distrugerea „Alianței celor 3 Împărați"[878].

Al III-lea sistem bismarckian s-a înfăptuit prin acordurile mediteraneene din 12 februarie 1887, când printr-o convenție anglo-italiană era stabilită o

[877] Nicolae Ciachir, *Marile Puteri şi România (1856-1947*), Bucureşti, 1996, p.121.
[878] Charles Zorgbibe, *op.cit*., p.33-34.

colaborare bilaterală contra Franței, dar chiar şi potrivnică Rusiei prin referirea la închiderea Strâmtorilor. Concordau în susținerea status-quo-ului în Marea Mediterană, Marea Egee şi Marea Neagră. Pe 24 martie şi Austro-Ungaria a subscris la prevederile acordurilor şi s-a alăturat celor 2 puteri, iar apoi în luna mai şi Spania s-a raliat lor. Anul 1887 s-a dovedit a fi prolific din punct de vedere al alianțelor, întrucât tot acum era reînnoită Tripla Alianță, care căpăta un caracter ofensiv prin clauzele inserate în acordurile germano-italian şi italiano-austro-ungar. Speculând neîncrederea lui Alexandru III față de regimul republican şi îngrijorat de eventualitatea unui război pe două fronturi în cazul unei apropieri ruso-franceze, Bismarck reuşea tot în 1887 (iunie) să încheie pe o perioadă de 3 ani Tratatul de Reasigurare cu Rusia[879].

Prin aceste sisteme de alianțe imaginate şi instrumentate de vizionarul şi prevăzătorul Bismarck, Franța era complet izolată, însă lucrurile erau pe cale să se schimbe, date fiind contradicțiile ce stăpâneau fondul diplomației bismarckiene, dar şi evenimentul indezirabil survenit prin moartea lui Wilhelm I (9 martie 1888) în vârstă de 91 de ani. Succesorul legitim Frédéric III era şi el muribund fiind atins de cancer şi deceda câteva luni mai târziu (15 martie 1888). Wilhelm II devenea astfel împărat al Germaniei la vârsta de 27 de ani, iar ca urmare a divergențelor de politică externă, l-a determinat pe Bismarck să-şi semneze demisia (18 martie 1890). Bismarck expunea în avantajul Germaniei menținerea unei preponderențe continentale a țării sale, însă Wilhelm II impunea o direcție mondială şi colonială a politicii externe germane „Weltpolitik”[880]. De asemenea, Wilhelm II îl considera pe Bismarck „prea rusofil” şi fiind impregnat de pericolele panslavismului, se ralia principiului conform căruia „l’Allemagne prétât une assistance sans réserve à l’Autriche contre les Slaves”[881]. Cu toate acestea, Bismarck era convins că dezavantajele rezultate dintr-o îndepărtare de

[879] *Ibidem*, p.35-36; J.B. Duroselle, p.127.
[880] Charles Zorgbibe, *op.cit*., p.40-43.
[881] André Tibal, *Principes de la politique allemande dans l’Europe du Centre et de l’Est*, Paris, 1930, p.60 (Germania să preteze o asistență fără rezervă Austriei contra Slavilor).

Rusia, erau mai pregnante şi mai susceptibile decât avantajele şi beneficiile rezidate din alianța cu Austro-Ungaria. Denunțarea Tratatului de Reasigurare cu Rusia şi formarea alianței franco-ruse erau două combinații apreciate greşit de Wilhelm II, care a conştientizat eroarea gravă pe care a comis-o şi se socotea culpabil şi responsabil pentru consecințele actelor sale. De aceea după venirea lui Büllow la Berlin (1897) s-a constatat că „aucun désir n'a plus préocupé Guillaume II que celui d'une alliance entre les Hohenzollern et les Romanov (…)"[882].

Reînnoirea anticipată a Triplei Alianțe pe 6 mai 1891 a generat anxietate în Rusia şi a determinat-o să subscrie la ideea unei alianțe cu Franța ale cărei negocieri au durat mai bine de doi ani. Convenția militară franco-rusă semnată pe 17 august 1892 completa schimbul de scrisori din 27 august 1891, însă deținea caracterul unei alianțe veridice, întrucât dacă Franța era atacată de Germania sau de Italia susținută de Germania, Rusia intervenea cu toate forțele disponibile contra Germaniei. În mod similar, dacă Rusia era atacată de Germania sau de Austro-Ungaria susținută de Germania, Franța recurgea la toate forțele disponibile pentru a ataca Germania. Surprinzător era articolul 3 care prescria efectivele armate ce trebuiau pregătite de 2 părți în caz de conflict (1,3 milioane pentru Franța şi 7-800 000 pentru Rusia), iar articolul 5 statua imposibilitatea încheierii unei păci separate. Abia pe 4 ianuarie 1894, Franța considera tratatul executoriu[883].

Apropierea franco-rusă nu a survenit subit, ci a necesitat numeroase eforturi din partea ambelor tabere. Reticența țarului Alexandru III s-a datorat în mare parte instabilității ministeriale a regimului republican francez şi amenințării nihiliştilor care îşi găseau azil în mod facil în această țară, mai ales că era

[882] *Les Mémoirs du chancelier Bülow*, traducere de Henry Bloch, Tom II, Paris, 1931, p.96 (Nici o doleanță nu-l preocupa mai mult pe Wilhelm II decât o alianță între Hohenzollerni şi Romanovi).
[883] Charles Zorgbibe, *op.cit*., p.47-52.

însufleţit de „l'obsession d'une permanence du terrorisme dans son pays"[884]. Ceea ce a agravat pentru o perioadă posibilitatea unei apropieri s-a datorat unei imprudenţe comise în aprilie 1886 de către Freycinet în numele Ministerului Afacerilor Externe. Din interese personale şi şi considerente electorale (gen. Billot voia să-şi asume statutul şi funcţia gen. Appert), dar şi pentru a fi pe placul deputaţilor radicali, a subscris la o combinaţie discutabilă, respectiv rechemarea intempestivă a ambasadorului francez de la Petersburg, generalul Appert. Demersul său a avut „l'effet d'une bombe dans les milieux diplomatiques de Saint-Pétersbourg"[885], mai ales că ambasadorul câştigase încrederea şi simpatia ţarului care îl considera drept „favorit". Lipsa de tact, înţelepciune şi curtoazie era explicată la nivel oficial de formula specifică acestor situaţii „Les dures exigences de la politique et les nécessités du gouvernement"[886]. Efectul deciziei ofensatoare a fost resimţit imediat, iar indignarea ţarului s-a tradus prin: „Des ambassadeurs seront désormais inutiles dans l'état actuel des choses. De simples chargés d'affaires suffiront"[887]. Freycinet a conştientizat gravitatea erorii comise. Nu evaluase clar consecinţele demersului său. A nominalizat un însărcinat cu afaceri (Ternaux-Compans), care a fost constrâns să demisioneze în ciuda eforturilor considerabile depuse. A fost substituit de contele d'Ormesson. Insecuritatea consolidării relaţiilor franco-ruse a fost depăşită de un episod cu rezonanţe romaneşti, o confuzie benefică Franţei rezultată dintr-o insuficientă însuşire a protocolului ierarhiei ruse. Ministrul rus la Pekin (Courmani) se afla la Paris pentru câteva zile şi a trecut pe la d'Orsay pentru a-şi saluta colegii. Carte sa de vizită prezenta titulatura de „chambellan" (demnitar ce se ocupa cu îngrijirea camerei suveranului) ceea ce a produs „l'effet d'une bombe". Ca urmare, a fost primit cu onoare şi deferenţă ceea ce i-a produs acestuia stupefacţie. Cuvintele

[884] Paul Mourousy, *Alexandre III et la France*, s.l., 1990, p.193 (obsesia unei permanenţe a terorismului în ţara sa).
[885] *Ibidem*, p.197 (efectul unei bombe în mediul diplomatic din Sankt Petersburg).
[886] *Ibidem*, p.198 (Exigenţele dure ale politicii şi nevoile guvernării).
[887] *Ibidem*, p.199 (Ambasadorii ar fi inutili în circumstanţele actuale. Este suficientă prezenţa unor simpli însărcinaţi cu afaceri).

protocolare „Je suis heureux de me trouver à Paris etc., tous les Russes aiment la France, etc.”[888] au fost interpretate de Freycinet ca pe un mesaj special încredințat unui mesager venit direct din partea lui Alexandru III. După ce îl informa pe preşedintele Republicii de această circumstanță binevoitoare, Freycinet trimitea sub formă cifrată instrucțiuni la Petersburg la d'Ormesson, care se prezenta în ziua următoare la Giers pentru a-l înştiința. Ministrul rus era confuz, însă a ordonat o anchetă care i-a clarificat identitatea acestui „chambellan”, apoi l-a înştiințat pe țar „en lui renouvelant la réconciliation avec le gouvernement parisien”[889].

O nouă găselniță istoriografică promova ideea unei alianțe franco-ruso-austro-ungare propuse la sfârşitul secolului al XIX-lea (1900) explicând că de fapt alianța germano-austro-ungară era doar rezultatul disensiunilor dintre Rusia şi Austro-Ungaria în Balcani, iar Franța nu putea dobândi Alsacia şi Lorena prin mijloace pacifiste şi diplomatice, ci doar prin intermediul unei alianțe franco-ruse-austro-ungare. „Il ne dépendra que de la haute finance de Paris de se montrer à la hauteur de la situation pour attirer dans la sphère d'influence française la Hongrie, l'Autriche et la Péninsule balkanique (…)”[890].

La 10 ani de la alianța franco-rusă, era consfințită o apropiere franco-engleză (8 aprilie 1904) supranumită „Antanta Cordială”. Convenția bilaterală încheiată de Franța şi Anglia în 1904 – care cuprindea şi 5 articole secrete -, nu constituia un angajament politic general ci tranşa divergențele trecutului. Astfel, Franța nu obstrucționa acțiunea Angliei în Egipt, la fel cum Anglia nu periclita

[888] *Ibidem*, p.201-203 (Sunt fericit să mă aflu la Paris, toți ruşii iubesc Franța.)
[889] *Ibidem*, p.204 (reînnoind ideea reconcilierii cu guvernul parizian).
[890] Jules Rimler, *De la nécessité de l'Alliance Franco-Russo-Austro-Hongroise (Pourparlers diplomatiques secrets entre Delcassé et les patriotes hongrois (1899-1901),* Paris, 1901, p.75, 78 (Nu va depinde decât de înaltele cercuri financiare din Paris de a se afla la înălțimea situației pentru a atrage în sfera influenței franceze Ungaria, Austria şi Peninsula Balcanică).

interesele franceze în Maroc. De asemenea, au trasat zonele de influenţă în Siam şi Madagascar[891].

Unul dintre cei mai longevivi miniştri de externe francezi Theofil Delcazés (iunie 1898-iunie 1905) a trasat şi şi-a propus ca obiective strategice de politică externă: dezvoltarea şi participarea activă şi intensă la regenerarea alianţei franco-ruse (semnată în 1894); detaşarea Italiei de Tripla Alianţă şi încheierea unui acord sau tratat cu Anglia. Acest din urmă obiectiv a fost facilitat de Legea navală (1900) a Germaniei prin care aceasta preconiza a-şi construi o flotă semnificativă prin care o concura pe cea a Angliei, devenită foarte sensibilă la acest aspect. Franţa a perceput această intenţie ca pe o ameninţare directă, de aceea i se impuneau două direcţii, fie construia şi ea o flotă concurentă cam de aceleaşi dimensiuni - alternativă foarte costisitoare -, fie accepta subordonarea coloniilor sale puterii navale germane – variantă umilitoare -. S-a impus totuşi o a 3-a posibilitate şi anume un acord cu Anglia. „Marele Albion" a subscris la această apropiere dată fiind conştientizarea pericolului german din multiple perspective. Diferendul privind Insula Samoa din Oceanul Pacific, concurenţa economică (mai ales în industria chimică, de maşini, fier, oţel, cărbuni), dar şi terminologia uzitată pentru desemnarea politicii externe germane („Weltpolitik") - un concept „which no-one quite understood", dar care producea anxietate prin semnificaţia sa -, a determinat Anglia să se apropie de Franţa[892]. Dacă Anglia nu se simţea ameninţată de concurenţa germană în privinţa marinei şi dacă aceasta conştientiza că veleităţile de prepotenţă ale Germaniei se limitau doar la continentul european, probabil alianţa anglo-franceză era doar un deziderat sau poate doar o himeră.

În aceeaşi manieră, de acord ce lichida diferendele şi neînţelegerile trecute, s-a încheiat şi convenţia anglo-rusă (31 august 1907) care reprezenta

[891] Charles Zorgbibe, *op.cit*., p.166-167; P.M.H. Bell, *France and Britain (1900-1914): Entente and Estrangement,* Londra/New York, 1996, p.23; *L'entente franco-britannique vue de Londres,* Paris, 1946, p.31.
[892] P.M.H. Bell, *op.cit.,* p.24-26.

ultima etapă dintr-o serie de alianțe şi confinţea apariţia „Triplei Înţelegeri". Conform stipulațiilor convenției, Rusia se retrăgea din Afganistan iar Anglia recurgea la cesiunea Tibetului, iar Persia era partajată în zone de influenţă[893].

Cele două blocuri au ajuns să se confrunte în primul război mondial ale cărui consecințe au fost nefaste pentru omenire. Aliațele încheiate au impus intrarea puterilor în război, una câte una, iar pierderile umane şi materiale s-au dovedit a fi dificil de evaluat.

## VIII. DEZBATEREA ORIENTĂRII POLITICII EXTERNE A ROMÂNIEI ÎN 1883.

De-a lungul secolului al XIX-lea, s-a constatat că reglementările cuprinse în general în tratatele încheiate, nu respectau independența statelor mici, ci ilustrau interesele susținute de marile puteri pentru care statele mici au reprezentat mijloace de rezolvare a diferendelor şi a litigiilor. În fața acestei situații se impunea României decizia în privința apropierii de un stat capabil a o sprijini în cazul în care integritatea i-ar fi fost periclitată de redeschiderea chestiunii orientale.

În situația politică încordată rezultată după războiul ruso-româno-turc din anii 1877-1878 - pe lângă declarațiile oficiale de neangajare ale conducătorilor României devenite publice -, începeau să fie exprimate şi poziții ale diferiților factori politici privind o apropiere de imperiile centrale – Germania şi Austro-Ungaria -, ca o pavăză în fața expansiunii ruse în Peninsula Balcanică[894]. Se profilau două posibilități, Rusia sau Austro-Ungaria. Se impunea alegerea uneia din aceste două mari puteri, cea de la care puteau întâmpina cele mai puține lezări, pentru că nici una nu întreținea cu România relații cordiale în acest moment. Cu Rusia erau dispute pe fondul extinderii acesteia în Balcani şi intenția

[893] Charles Zorgbibe, *op.cit*., 176.
[894] Gh. N. Căzan, Tratatul secret de alianță dintre România şi Austro-Ungaria (1883) în *Revista română de studii internaționale*, 1/1973, p.176-177.

de a atenta la independenţa ţărilor balcanice, dar şi din cauza braţului Chilia şi a amintirilor dureroase şi recente ale războiului, în timp ce cu Austro-Ungaria chestiunea Dunării şi persecutarea românilor transilvăneni degenerau relaţiile cordiale. În chestiunea Dunării, oficialităţile erau suspectate că nu au adus la cunoştinţa opiniei publice problemele discutate la Londra (în cadrul conferinţei din 1883), însă Kogălniceanu replica la această acuzaţie că liniştea era păstrată din patriotism, pentru ca guvernul să poată susţine în linişte protejarea intereselor naţionale. Traducerea acestor aserţiuni implica împăcarea şi imposibilitatea opoziţiei categorice a opiniei publice în cazul în care se semnala o apropiere de Austro-Ungaria şi Germania.

Era de datoria românilor şi mai ales al personalităţilor politice să studieze cât mai bine posibil situaţia generală a Europei şi politica fiecărui cabinet în particular, pentru că se impunea necesitatea înţelegerii acestei politici. Singurul principiu care călăuzea politica externă era interesul românesc pozitiv şi nimic altceva, lăsând la o parte simpatiile şi antipatiile. Cea mai bună şi mai clară dintre probe că numai interesele decideau în relaţiile dintre marile puteri şi maniera în care se comportau vizavi de statele mici, era politica urmată de Franţa privind România, care s-a bucurat un timp de protecţia lui Napoleon III foarte utilă pentru constituirea statului român. Presa românească îl incrimina pe acelaşi om de stat care se glorifica pentru întreţinerea stindardului naţionalităţilor, acelaşi om a propus „le partage de notre pays entre l'Autriche et le Russie"[895], de a ceda Lombardia Italiei şi a câştiga el însuşi Savoia şi Nisa. Astfel, când interesele Franţei, aşa cum le înţelegea Napoleon III au reclamat ca România să fie susţinută, împăratul a sprijinit-o, iar când i-a convenit s-o împartă, a renunţat la principiul naţionalităţilor pe care pretindea a-l reprezenta. Jurnalele româneşti incriminau Franţa în mod vehement de această politică duplicitară. Teza românească ce evalua politica neclară a Franţei din perioada celui de-al Doilea

[895] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 49 (1883-1884), vol.8 (România aprilie-decembrie 1883), Depeşa politică nr.77 din 13 octombrie 1883, Extras din „Telegraful", titlul articolului „La Roumanie et la politique des grandes puissances", cadrul 225 (partajul ţării noastre între Austria şi Rusia).

Imperiu, recurgea la acuzații facile şi impregnate cu o doză de reavoință, întrucât pentru a înțelege politica externă a lui Napoleon III, se impunea o analiză pertinentă a obiectivelor acestuia sau a relațiilor internaționale ale perioadei. La Unirea din 1859 a fost constant alături de România, distingându-se o reală tendință de coeziune şi contiguitate, dar şi de solidarizare cu obiectivul românesc şi cu dezideratul național.

Continuând a-i reproşa atitudinea şi comportamentul, jurnalele îi imputau Franței că după căderea Imperiului, politica acesteia n-a mai fost atât de binevoitoare cu România. Thiers, Gambetta, toți miniştrii de externe care s-au succedat au fost uneori chiar ostili României. Consolidarea noului regim republican în interior şi legitimarea acestuia în exterior, reprezenta pentru Franța prioritatea în politica ulterioară înfrângerii de la Sedan.

„Noi, cei mai tineri şi mai inexperimentați în politică, am fugit mult timp după iluzii. În ciuda asemănării de rasă şi caracter, în ciuda educației pe care aproape toată generația actuală a primit-o la Paris, românii au cel mai mare interes în a iubi Franța şi francezii, am crezut că Franța trebuia să ne plătească cu aceeaşi monedă, noi am aşteptat întotdeauna sprijinul şi salutul său, uitând că nu sentimentele şi simpatiile conduc politica puterilor, ci interesele şi întotdeauna interesele. Realitatea este adesea dezagreabilă, dar iluziile sunt întotdeauna periculoase. Am alergat adesea după afecțiunea „de notre soeur ainée", aşa cum o numim, însă ea nu-şi întorcea privirile spre noi"[896]. „România nu aveam dreptul să suspecteze guvernul francez de duplicitate, dar trebuia să-i înțeleagă prioritățile şi faptul că stabilitatea internă, Tunisia, Mediterana şi Madagascarul erau mult mai interesante pentru cabinetul de la Paris decât aceasta. La Congresul de la Berlin, diplomatul francez Waddington apăra ideea emancipării evreilor din România. Toată presa europeană - aproape toată aflată în mâinile evreilor -, l-au ridicat în slăvi ca pe un mare om de stat pentru acest subiectivism şi atitudine parțială, iar guvernul francez a considerat că se face puțin pentru această rasă

[896] *Ibidem*.

interesantă, iar României nu i s-a acordat la Paris nici o favoare pentru recunoaşterea independenţei sale"[897]. Aceste învinuiri destul de virulente se originau în amărăciunea simţită de România după Berlin. Atitudinea lui Waddington s-a pliat pe direcţia modernităţii şi a civilizaţiei, Franţa acţionând în virtutea principiului umanităţii, însă o va costa scump în ochii politicienilor români. Această intervenţie, la fel ca proiectul Barrère elaborat în chestiunea Dunării reprezentau cele două puncte nevralgice ale relaţiilor româno-franceze, des reiterate în discursuri şi articole de presă în defavoarea Franţei.

În chestiunea Dunării, s-a prezentat o nouă decizie pentru a convinge România de dispoziţiile Franţei faţă de aceasta. Reprezentantul său în C.E.D. a fost la Galaţi şi Paris cel mai călduros apărător al pretenţiilor şi revendicărilor Austriei „il a été plus autrichien que les autrichiens eux-mêmes"[898]. Presa românească condamna prea aspru poziţia Franţei şi investiga toate elementele şi situaţiile neplăcute realizate de politica sa, afirmând totodată că nici măcar o singură circumstanţă în istoria secolului al XIX-lea când guvernul de la Paris a manifestat bunăvoinţă, nu putea fi constatată şi confirmată. Franţa era incriminată de a nu prezenta nici un interes în cazul României, atitudine justificată de îndepărtarea dintre cele două ţări, România nefiind în cercul său de acţiune. Totodată politica Franţei în Europa era dirijată spre un singur obiectiv şi anume redobândirea provinciilor pierdute în 1870, în această chestiune fiind concentrate interesele adevărate şi reale ale acestei ţări. Aserţiunile susţinute de România erau doar parţial veridice, întrucât Franţa era preocupată în mod permanent de evenimentele survenite în ţară şi îşi oferea consilierea sau sprijinul moral ori de câte ori era nevoie. Statutul său internaţional avusese de suferit, însă treptat influenţa sa s-a consolidat şi în favoarea României prin încercările de implementare a unor măsuri de ordin economic şi cultural. La nivel politic şi

[897] *Ibidem*.
[898] *Ibidem* (a fost mai austriac decât austriecii înşăşi).

diplomatic, contactul era în permanență asigurat prin intermediul reprezentanților diplomatici.

România era interesată de menținerea şi asigurarea păcii, care cu cât era mai lungă, cu atât era mai utilă pentru consolidarea poziției sale atât în interior cât şi în exterior. Se dezbătea şi se problematiza principiul reciprocității, adică dacă românii nu doreau un conflict care să le amenințe existența, nu se remarca interesul real al acestora ca Franța să redobândească Alsacia şi Lorena. Astfel, interesele celor două se plasau în direcții opuse. Ce interes ar fi avut România în cazul unui război izbucnit între Franța şi Germania, chiar dacă prima ar fi fost învingătoare, deoarece era indiferentă față de România. Aceasta din urmă ar fi avut doar dezavantaje, deoarece ar fi fost expusă pericolului şi sacrificiului în cazul în care i-ar fi asigurat Franței sprijinul. În acest caz ipotetic, România era obligată a recunoaşte că veritabilele sale interese nu erau reprezentate de Franța[899].

Nici un guvern francez nu putea adopta în fața națiunii franceze un program de politică externă în care să renunțe la revendicarea Alsaciei şi Lorenei, deoarece devenea automat impopular. Această atitudine de revanşă, curajoasă de altfel, face loc şi la mai mult pesimism la sfârşit de secol XIX, când sporul demografic era aproape nul în Franța afectând mentalitatea colectivă prin conştientizarea rămânerii în urmă, în contextul augmentării populației celorlalte puteri, în speță a Germaniei. Franța îşi revenise după dezastrul războiului din 1870, însă rangul său printre națiunile lumii nu era la fel de simptomatic, deşi se străduia să-şi reocupe vechea poziție. Numeroşi francezi credeau că sub regimul republican, țara va decădea şi mai tare.

Raoul Frary „Le péril national" (1881) constata „The state of the nation had deteriorated since the war of 1870: whereas in the yars immediately following the defeat, a strong nationalism had animated the France people, still intent on

[899] *Ibidem,* cadrul 226.

revenge, ten yars after wards the national humiliation seemed to have been forgotten and a complacent pacifism was gaining ground"[900].

Rusia reprezenta o altă putere nemulțumită de ultimul tratat de pace care consfințise realitatea anului 1883, acest imperiu nu tolera ideea de a fi fost obligat să accepte revizuirea tratatului de la San Stefano. Astfel, se poate observa în Europa 2 mari puteri, Franța şi Rusia - amenințate de forța circumstanțelor a avea cu scopuri diferite acelaşi interes -, adică schimbarea situației internaționale în avantajul, nu în prejudiciul lor. Această transformare pe care cele două state o doreau cu ardoare era considerabilă şi nu se putea soluționa decât printr-un conflict general. Din această balanță care cuprindea pe de o parte țările nemulțumite, iar în cealaltă extremă țările ce au consacrat realitatea după Berlin şi care reprezentau elementul conservator în politica europeană. Franța şi Rusia erau țările care îşi imaginau scenarii de refacere a hărții europene şi globale în fond în folosul propriu[901]. Aceasta era una din analizele de politică internațională asupra căreia se insista şi ale cărei principii erau aduse la cunoştința opiniei publice româneşti. Franța şi Rusia erau incriminate de a nutri la noi acțiuni reprobatoare care s-ar finaliza cu un conflict general, întrucât direcția politicii lor externe miza pe o schimbare a status-quo-ului, care nu putea fi realizată decât prin confruntare armată.

Aşa se explicau tentativele întreprinse fie deschis şi oficial, fie în secret atât cât Gambetta şi contele Ignatiev s-au menținut la putere: pentru a angaja cele 2 puteri a-şi da mâna şi a încheia o alianță. De aceea se afirma că în Occident şi în Orient milioane de baionete gravitau în jurul centrului Europei, către care erau dirijate; de aceea toate eforturile acestui centru tindeau a împiedica o acțiune

[900] Koenraad Swart, *The Sense of Decadence in 19th century France*, Haga, 1964, p.141 (Starea națiunii s-a deteriorat de la războiul din 1870: în anii imediat următori înfrângerii, un puternic naționalism a animat poporul francez care intenționa să se răzbune, 10 ani mai târziu umilința națională pare a fi fost uitată şi un complăcut pacifism câştiga teren).
[901] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 49, Depeşa politică nr.77 din 13 octombrie 1883, cadrul 226.

comună a acestor 2 puteri[902]. Această strategie de aliere a celor două puteri era percepută ca o bombă cu ceas, şi justifica o eventuală poziție a României plasată la antipod, respectiv în sensul contracarării ei, adică de partea Triplei Alianțe.

Nici un stat n-a urmat o politică externă atât de consecventă şi fermă, concentrată asupra aceluiaşi scop ca Rusia. Testamentul lui Petru cel Mare era probabil o legendă, dar ideile pe care le conținea, după cum se considera reprezentau principiile reale ale marelui imperiu slav şi au dirijat constant întreaga politică rusă. Cucerirea Mării Negre în detrimentul Turciei, marşul progresiv spre Dunăre şi Balcani, crearea unui nou stat bulgar şi extinderea influenței ruse până la porțile Constantinopolului cu obiectiv final de a cuceri şi Bosforul aceasta reda în termeni generali politica rusă de-a lungul a 2 secole[903]. În acest sens puteau fi înțelese şi apreciate relațiile Rusiei cu celelalte puteri. Aceasta dorea să unească toți slavii într-o masă compactă între Marea Baltică şi Bosfor. Astfel, politica rusă era obligată prin forța lucrurilor a fi ostilă situației şi reclama inversarea acesteia prin război.

Jurnalul „Timpul" din 2 septembrie 1883, într-un articol intitulat „Slavi şi Teutoni" (Eduard Marbeau) a descris concret şi în manieră transparentă ceea ce reprezenta misiunea providențială a Rusiei în raport cu populațiile slave şi cum elementul german în Europa împiedica Rusia a-şi îndeplini misiunea providențială „la lutte entre la race slave et la race allemande est inévitable".

În cazul unei confruntări între cele două puteri, România ar fi fost expusă suferinței în mod inevitabil prin poziția sa geografică şi ar fi fost amenințată cu includerea în marele curent slav.

Orice rus privea cu nemulțumire cum Dunărea de Jos, ruta ce conducea în Balcani şi la Bosfor era ocupată de un element străin, de o națiune compactă care nu intenționa a-şi sacrifica independența visurilor slave şi căreia nu-i recunoşteau individualitatea națională şi rasa latină. De fiecare dată când Rusia a intrat în

[902] *Ibidem*.
[903] *Ibidem* (Lupta între rasa slavă şi rasa germană este inevitabilă).

Principate a avut ideea premeditată de a o cuceri, iar istoria proba faptul că trupele ruse n-au părăsit de bunăvoie Principatele.

„La protection de la Russie dans ces deux pays" (România şi Bulgaria) consemna în 1835 un agent diplomatic „n'est rien autre chose qu'une possession anticipée"[904]. Cucerirea şi anexarea erau teme predilecte ale discursului politic românesc, când era vorba de Rusia şi politica sa vizavi de slavi. România jena posibilitatea unei eventuale apropieri sau unificări a Rusiei cu slavii din Balcani, astfel încât pentru a elimina acest impediment, anexarea apărea ca o soluție viabilă şi logică.

Anglia era preocupată a-şi asigura noua poziție în Egipt şi a o consolida şi consimțea cu uşurință a-i face Rusiei în Europa încă o concesie în detrimentul României. Franța, de pe altă parte, a încetat după războiul din 1870-1871 a combate politica rusă a ajuns chiar la a avea interese comune cu imperiul slav. Aceste puteri având interese, diferite celor de la 1856 când au oprit marşul Rusiei spre Constantinopol nu se opuneau acțiunii moscovite în Europa orientală. Cine avea interesul real şi imperios de a împiedica Imperiul Rus a urma calea sa?[905]

Chestiunea era simplă în aparență, dezbaterea prezenta 2 posibilități: fie se impunea alegerea politicii moscovite care părea în ochii multor personalități politice, „răul cel mai mare" şi care tindea la slăbirea şi distrugerea statului român fie politica antimoscovită, care încerca să reprime acțiunea slavilor. Semnarea sentinței la moarte era considerată urmarea primei direcții, mai ales rememorând atitudinea Rusiei vizavi de România imediat ulterioară războiului ruso-româno-turc. Cu tot aportul material şi uman al acesteia şi în virtutea faptului că a constituit o parte cobeligerantă, i s-a impus un tratament umilitor nu doar prin pierderea de teritorii, ci şi prin nereprezentarea conformă de la Berlin.

Alte amenințări şi pericole erau alimentate şi susținute de Austro-Ungaria, astfel încât pentru a deveni o barieră contra slavismului, era necesar ca

[904] *Ibidem,* cadrul 227 (Protecția Rusiei în cele 2 țări nu este nimic altceva decât o posesiune anticipată.)
[905] *Ibidem*.

România să fie mai puternică şi aceasta doar în eventualitatea unirii tuturor românilor, adică şi a celor transilvăneni. Dacă politica austro-germană dorea un obstacol în calea Rusiei reprezentat de România, i se impunea favorizarea ideilor unitare ale românilor. Pentru a achiziționa pietrele prețioase ce lipseau din coroana regatului - respectiv Transilvania şi Bucovina -, era necesară distrugerea Austro-Ungariei, iar acest lucru n-ar fi fost agreabil Rusiei deoarece România ar fi devenit mai puternică şi ar fi reprezentat un impediment mai greu de înlăturat şi de surmontat. De asemenea, destrămarea Austro-Ungariei ar fi lăsat balanța în dezechilibru, iar evenimentul ar fi însemnat triumful slavismului, care avea interese antagonice celor româneşti[906]. Dezbaterea prezenta argumente necesare pentru politica externă românească. Se încerca o înțelegere a raporturilor între forțele internaționale în anul 1883 şi o justificare pentru politica externă viitoare a României, care considera interesele de moment a fi legitime şi mai importante decât cele plasate în perspectivă. România nu putea dori dezmembrarea Austro-Ungariei pentru că oricât ar deveni de puternică, Rusia ar îngloba-o imediat. Cei ce instigau la antrenarea opiniei publice în revendicarea Transilvaniei şi a Bucovinei erau acuzați de perfidism deoarece nu vedeau interesele veritabile ale țării. Prin pleiada de argumente utilizate, nu se încerca decât justificarea aderării României la Tripla Alianță. Oricum realitatea alegerii ralierii la Triplice implica numeroase nemulțumiri în cazul în care ar fi fost conştientizată de opinia publică.

La noutatea unei eventuale apropieri a României de puterile din centrul Europei, jurnalele din Franța - în special „Les Débats" -, au criticat sever politica cabinetului de la Bucureşti şi au detractat eventuala direcție a politicii externe româneşti. În cadrul dezbaterilor din Camere s-a discutat ani întregi asupra orientării politicii externe a României, spre Austro-Ungaria sau spre Rusia şi s-au prezentat numeroase argumente în favoarea ambelor opinii. Când era vorba de politica externă a României, un factor predilect apărea a fi preponderent, anume reflecția prudentă lipsită de orice sentimentalism şi calculul la rece al intereselor

[906] *Ibidem*, cadrul 228.

româneşti. De asemenea, distincţia partidelor după diferite principii avea sens în politica internă, dar în politica externă nu era necesară nici recomandabilă. Politica externă constituia punctul unde se impunea unitatea şi unde nu exista loc pentru divergenţele de opinii. Toate elementele sănătoase ale statului erau solicitate a se grupa într-un comun acord în jurul puterii executive[907]. Regele Carol era un Hohenzollern, văr al regelui Prusiei şi animat de sentimente amicale vizavi de Germania. Era puţin favorabil Austro-Ungariei datorită românilor transilvăneni şi Bucovinei, dar se temea şi de Rusia căreia i-a cedat în virtutea tratatului din 1878 Basarabia în schimbul Dobrogei.

Oricare ar fi fost direcţia asupra căreia se concorda în politica externă în acest simptomatic an 1883, majoritatea personalităţilor publice şi politice s-ar fi simţi lezate în convingerile lor şi nu ar fi subscris decât la una din cele posibilităţi.

„Nu trebuie pierdut din vedere faptul că guvernul român era guvernul unui mic stat, iar statele mici nu pot face politică europeană; ele nu creează evenimentele, nu pot să le provoace, nici să le anuleze sau să le întârzie. Evenimentele ne parvin, create de marile puteri şi ne sunt impuse. De aceea politica noastră ne e impusă,"[908] opina I.C. Brătianu într-un discurs din octombrie 1883.

„În politică nu există amici, inamici ci doar interese, tot se reduce la obligaţia pentru fiecare de a cunoaşte interesele sale şi de a se lăsa condus de ele, de a urma calea sa; interesele sale pot fi identice la un moment dat cu ale altei ţări, astfel devenind prietenul ţării respective, în caz contrar duşmanul"[909].

Toată lumea admitea faptul că România a avut un prieten constant în persoana lui Napoleon III. Revenind la el, documentele, memoriile postume demonstrau şi constatau totuşi cu amărăciune că în timpul războiului Crimeii (1853-1856)

[907] *Ibidem*, Depeşă politică no.78 a baronului de Ring, Bucureşti 13 octombrie 1883, cadrele 231-232.
[908] *Ibidem*, cadrul 252.
[909] *Ibidem*, Anexă la scrisoarea politică no.83, Bucureşti 15 noiembrie 1883, Interpelarea lui Stolojan adresată guvernului pe 29 octombrie 1883, cadrul 249.

Napoleon III medita la un război contra Austriei. Tratatul din 1815 a fost încheiat contra familiei Bonaparte, Nisa şi Savoia le-au fost luate. În tot acest plan România servea ca barieră contra Rusiei şi constituia un stat ce putea să-şi ofere serviciile venind în ajutor în lupta ce o pregătea contra Habsburgilor[910]. După război lucrurile s-au schimbat, astfel reieşea din relatările generalului Lamarmora şi din memoriile celor ce au participat la evenimente. Se aflase că Napoleon III a propus Principatele Austriei în schimbul Veneţiei însă Austria a refuzat. La est, România anului 1883, avea un puternic vecin, Imperiul Rus. Între cele 2 părţi nu existau frontiere, de aceea în caz de război apărarea începea prin abandonul în mâinile inamicului. Concluzia evidentă era că România, lipsită de frontiere în est nu era sigură de existenţa sa. Era înglobată într-un teritoriu cu frontiere deschise, situaţie ce putea deveni fatală în cazul unui conflict ruso-austro-ungar deoarece ţara putea fi sacrificată.

Într-un articol din „Telegraful român", numărul 24 din 26 noiembrie 1883, se dezbate aceeaşi temă a direcţiei politicii externe româneşti. Ca punct de pornire semnalat atenţiei opiniei publice era ilustrarea opoziţiei ireconciliabile care se manifesta între interesele lumii slave şi politica rusă pe de o parte şi interesele naţionale ale românilor pe de altă parte. Concluzia finală a articolului considera că o garanţie pentru existenţa statului român era alierea de partea celor ce opun o demnă putere expansiunii slavismului.

Această atitudine părtinitoare faţă de Austro-Ungaria, manifestată în presă dar şi în cadrul înaltelor cercuri politice româneşti, se legitima prin posibilitatea opunerii politicii ameninţătoare a Rusiei. Imperiul estic întruchipa ameninţarea din proximitate, mai ales cu istoria pe care România o cunoştea îndeaproape. Episodul independenţei era încă proaspăt în mentalitatea colectivă, iar prin maniera în care Rusia a tratat România în faza deznodământului războiului ruso-româno-turc şi-a alienat orice credibilitate, iar încrederea României a fost zdruncinată din temelii. De aceea monarhia dualistă apărea ca o

[910] *Ibidem*, cadrele 249-250.

alternativă mai puțin periculoasă în unele articole din jurnale, deşi chestiunea transilvană nu fusese soluționată.

„Românii trebuie înainte de toate să facă politica românească şi exclusiv românească. România nu poate fi chemată să servească interese străine, sau să devină satelitul anumitei puteri ci trebuie să se ridice cu forță contra celor care plonjând în relele tradiții ale trecutului ştiu a se emancipa de această fatală alternativă şi nu pot înțelege noua stare de lucruri, în care România independentă alege calea sa neluând în considerare decât propriile interese. Şi interesele şi tendințele slavismului fiind opuse celor româneşti, România este forțată a-şi asigura din timp un sprijin contra politicii de cucerire a absolutismului slav care simțind din ce în ce mai mult că zilele îi sunt numărate, nu vede alt mijloc decât a deranja Orientul”[911].

Totuşi nu era recomandat ca România să desfăşoare o politică austro-ungară ci o politică prin care să-şi asigure existența, iar această orientare a politicii externe româneşti nu se dorea a fi o provocare pentru Rusia, deoarece avea caracter pacifist şi defensiv. Voiajele regelui Carol I la Viena şi Berlin precum şi conversațiile lui I.C. Brătianu cu prințul Bismarck şi contele Kalnoky nu au constituit acte de provocare la adresa guvernului rus, în fața căruia românii se „prosternau” adesea, triste amintiri ale trecutului nefast care necesitau uitarea[912].

În comparație cu situația anterioară anului 1871, în deceniul următor fondarea Imperiului German şi evoluția ascendentă pe calea progresului şi dezvoltării manifestată de acesta, marca o nouă etapă în istoria politicii europene. Uniunea statelor germane într-un singur stat mare şi puternic, a creat în centrul Europei o situație nouă, o putere colosală, restabilită şi care reprezenta şi apăra interese noi, interesele „de toute la nation allemande”[913]. Recunoaşterea faptului

[911] *Ibidem*, Anexă la depeşa politică no.84, Articol din „Telegraful român”, nr.24 din 26 noiembrie 1883 – „România şi politica Marilor Puteri (partea a IV-a)”, cadrul 260.
[912] *Ibidem.*
[913] *Ibidem.*

că naţiunea germană a obţinut prin reunirea forţelor o poziţie preponderentă în Europa, trebuia privită ca un punct de pornire în toate combinaţiile politice. Luând în considerare simpatia României pentru Franţa înfrântă, chiar umilită, multe iluzii ale românilor au fost spulberate, iar hegemonia germană a fost privită cu regret.

Timpul şi evenimentele ar fi cei mai buni sfetnici ai celor ce înclină spre idei antagonice. Principiul de conduită stabilit în 1883 şi scopul politicii externe a României a fost stabilirea de bune relaţii amicale şi durabile cu Puterile Centrale. Declaraţiile categorice ale lui Brătianu atât de des reiterate şi a căror importanţă a fost apreciată în toată Europa nu permiteau nici un dubiu asupra acestui subiect. Alianţa încheiată între Germania şi Austro-Ungaria a devenit mai puternică după aderarea Italiei şi nu reprezenta doar o combinaţie politică pasageră care se face şi se desface în funcţie de circumstanţele sau nevoile momentului. Această alianţă a Puterilor Centrale numită în mod just (se considera astfel) Liga Păcii data din 1879 şi era stăpâna situaţiei europene. Jurnalele franceze nu voiau să admită starea de lucruri menţinută în Europa de Liga Păcii (Tripla Alianţă) şi era încredinţată că această situaţie era susceptibilă a se schimba oricând, în urma celui mai nesemnificativ eveniment[914].

Istoricii români dinainte de 1944, care s-au ocupat de politica externă a României, subliniau în marea lor majoritate necesitatea dobândirii unui sprijin militar drept impuls principal al politicii de apropiere a României faţă de Puterile Centrale[915].

Istoricii germani şi austrieci s-au străduit să cerceteze mai ales raţiunile care au determinat Germania şi Austro-Ungaria să realizeze o apropiere politică de România în perioada care a urmat Congresului de la Berlin. Cercetătoarea Hilde Maria Wallroth afirma că atragerea României în Tripla Alianţă a avut drept scop acoperirea flancului de răsărit al Alianţei. S-au mai emis numeroase opinii

[914] *Ibidem*, Anexă la depeşa politică no.90, Articol din „Telegraful român", nr.90 din 26 decembrie 1883, titlul articolului „România şi politica Marilor Puteri (partea a V-a), cadrele 286-287.
[915] I. C. Filitti, *Contribuţii la istoria diplomatică a României în secolul al XIX-lea*, Bucureşti, 1935, p.71.

referitoare la rolul României în alianță, unii susțineau că gurile Dunării ar trebui să se afle în mâinile unei națiuni prietene, alții considerau că aveau interese comune - adică lupta împotriva expansiunii ruse -, idee împărtăşită şi de oficialitățile politice româneşti. Altă justificare ar fi fost posibilitatea supravegherii îndeaproape a României de către Austro-Ungaria şi de asemenea exercitarea unui control mai sigur asupra românilor ardeleni. România împărtăşea sentimente de ostilitate sau aversiune vizavi de Austro-Ungaria şi această tendință era de notorietate publică, de aceea alianța României cu Puterile Centrale nu trebuia înțeleasă ca fiind rodul unei sincere prietenii şi legături amiabile ci din necesitate, astfel alianța întărea pozițiile Triplei Alianțe în sud-estul Europei, iar Rusia îşi restrângea sfera de influență.

În iunie 1883 s-au petrecut 2 incidente pasibile de a înrăutăți relațiile cu Austro-Ungaria. La inaugurarea de la Iaşi a statuii lui Ştefan cel Mare, Rosetti a exclamat: „Vivent  Leurs Majestes le Roi et la Reine de roumains". Titulatura de „Rege al românilor", era susceptibilă a provoca observații sau chiar mustrări din partea guvernului austro-ungar, care n-a recunoscut unirea Principatelor decât după asigurarea că prințul Cuza se va numi „Domnul României", nu al românilor, această ultimă formulă fiind susceptibilă de interpretări. Astfel, putea implica pretenții la suveranitate asupra populațiilor româneşti supuse Coroanei Sfântului Ştefan[916].

Alt incident de aceeaşi natură, dar mai accentuat s-a produs la banchetul prezidat de Regele Carol I. Un deputat, Petre Grădişteanu, a ținut un toast absenților: Maiestății Sale Regina, oamenilor politici pe care datoria sau starea sănătății îi menținea departe de petrecere şi în final românilor care prin forța circumstanțelor nu puteau asista „que Votre Majesté vive à fin de compléter la couronne d'Etienne le Grande à laquelle il manque encore de précieux

[916] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 49, Bucureşti  24 iunie 1883, baronul de Ring către Jules Férry (Preşedintele Consiliului de miniştri şi ad-interim la Ministerul Afacerilor Externe), cadrul 123.

fleurons”[917]. Acest toast a fost agravat de „L’Indépendance Roumaine”, jurnal în care un corespondent de la Iaşi a consemnat: „P. Grădişteanu a ţinut un toast pentru provinciile surori ale regatului nostru: ca Bucovina, Transilvania şi Basarabia, pietre preţioase care actualmente lipsesc din Coroana Regală, dar care poate nu vor lipsi întotdeauna. Regele s-a ridicat şi a întins paharul spre deputat care a făcut la fel, şi-au strâns mâinile, apoi regele a părăsit sala în aplauze”[918].

Iritaţie profundă i-a provocat acest eveniment reprezentantului austro-ungar acreditat la Bucureşti. Grădişteanu a luat cuvântul fără a preveni pe nimeni, iar limbajul a fost provocător, compromiţător şi cu accente ofensatoare. În prezenţa şefului statului, asemenea improvizaţii nu erau recomandate, ci atipice şi indezirabile. În pofida acestor incidente, sărbătoarea a reuşit iar Maiestatea Sa l-a decorat pe Frémiet, autorul statuii lui Ştefan cel Mare, astfel opera onora arta franceză. În ziua inaugurării statuii, Rosetti i-a sintetizat în câteva cuvinte rolul Franţei contelui de Ring - trimisul extraordinar şi ministrul plenipotenţiar al acestei ţări la Bucureşti -, ambii fiind postaţi la picioarele statuii: „Nous sommes très touchés de vous voir parmi nous, dans cette fête de notre rénaissance politique. Vous venez contémpler l’oevre de la France, sans elle, rien de tout ceci n’existerait. Sans tout ce que la France a fait pour nous, il n'y aurait pas non plus, à cette heure d’État Roumain”[919].

În privinţa aspectelor provocatoare survenite la Iaşi, cabinetul vienez a fost surprins odată informat asupra discursurilor pronunţate de Rosetti şi Grădişteanu şi a pretins reprezentantului său de la Bucureşti a le dezavua. Explicaţiile justificative ale autorităţilor româneşti au fost următoarele:

- nici unul din discursuri n-a fost comunicat înaintea regelui

[917] *Ibidem*, cadrul 128 (Să trăiţi Maiestatea Voastră pentru a completa coroana lui Ştefan cel Mare, căreia îi mai lipsesc preţioase pietre).
[918] *Ibidem*.
[919] *Ibidem*, cadrul 132 (Suntem emoţionaţi să vă vedem printre noi în timpul acestei sărbători a renaşterii noastre politice. Aţi venit să contemplaţi opera Franţei, fără de care nimic din toate acestea n-ar fi existat. Fără tot ce a întreprins Franţa pentru noi, nu ar mai fi fost vorba la această oră de statul român).

- zgomotul domnea în sala de banchet în momentul toastului lui Grădişteanu, astfel încât regele nu l-a auzit. În ceea ce privea titlul de „Rege al românilor", Sturdza l-a prezentat ca fiind simplă figură de stil[920].

Aceste clarificări nu l-au mulţumit pe trimisul austro-ungar, de aceea s-a înfăptuit şi o satisfacţie publică printr-un comunicat în Monitorul Oficial. Era logică reacţia diplomatului austro-ungar, întrucât termenii în care au fost concepute şi elaborate justificările erau contradictorii. După sublinierea faptului că regele nu era prezent la momentul discursurilor, întrucât nu au fost pronunţate în faţa lui, se revine cu precizări mai clare, conform cărora regele era prezent însă zgomotul intens din sală l-a împiedicat să audă. Explicaţiile erau întocmite într-o manieră infantilă şi lipsită de diplomaţie. Incidentele treceau neobservate dacă presa nu ar fi speculat şi nu ar fi exploatat discursurile dându-le conotaţii exagerate. Culpa era atribuită ţapului ispăşitor care în acest caz era presa.

Dacă fiecare cetăţean ar iubi într-adevăr ţara, ar trebui să regrete orice cuvânt negândit, nereflectat, pronunţat, de natură a tulbura bunele relaţii în special cu ţări vecine. Guvernul român a dezaprobat energic şi pe cale oficială orice asemenea manifestare sau tendinţă, indiferent de provenienţă[921]. Apelul la patriotism se dovedea astfel tardiv.

La 7 iulie 1883, diferendul provocat de discursurile de la Iaşi a fost aplanat, guvernul României adresând ministrului Austriei o notă prin care a dezavuat aspiraţiile iredentiste şi a decis a reprima orice manifestaţie dirijată contra statului vecin. Austro-Ungaria a trecut atât de repede peste această ofensă datorită faptului că politica sa impunea necesitatea apropierii de România în vederea încheierii unei alianţe, nu accentuarea diferendului dintre cele două.

Organul de presă „Românul" din 25 iunie/7 iulie 1883 considera că Austro-Ungaria a căutat prin toate mijloacele să distrugă statul român, iar maghiarii au depus eforturi susţinute cu scopul final de a anihila naţiunea română.

[920] *Ibidem*, Bucureşti 2 iulie 1883, baronul de Ring către Jules Férry, cadrul 140.
[921] *Ibidem*, Anexă la depeşa nr.60 din Bucureşti 2 iulie 1883, cadrul 142.

Monarhia dualistă conştientiza faptul că României i-ar fi imposibil să redobândească „pietrele preţioase pierdute" – Bucovina, Banatul, Basarabia, Transilvania -, deoarece ar necesita 2 milioane soldaţi, iar în acel moment nici Franţa, nici Anglia nu ar fi fost capabile să întreprindă o acţiune agresivă contra puterilor Triplei Alianţe[922].

Jurnalele oficiale româneşti accentuau zilnic preferinţa lor pentru alianţa austro-germană. „Telegraful", organ ce aparţinea preşedintelui Consiliului de miniştri I.C. Brătianu, a publicat pe 29 august 1883 informaţii asupra ameninţărilor Germaniei la adresa Franţei, articol ce a stârnit indignare „La Roumanie ne saurait choisir d'autre alliance que l'alliance austro-germane"[923]. Continua prin a culpabiliza şi a detracta acţiunea Franţei în chestiunea Dunării „Şi când ne gândim că toată jena de care suferim azi àpropos de Dunăre, ne parvine din Franţa, care i-a încredinţat o chestiune atât de gravă naivului de Barrère"[924].

După încheierea incidentelor de la Iaşi, s-au înregistrat intenţii de apropiere din ambele părţi, tratative consfinţite prin încheierea în 30 octombrie 1883 a tratatului secret de alianţă între România şi Austro-Ungaria. Germania a considerat benefic şi recomanda ca semnarea tratatului să se realizeze între cele două ţări vecine, deoarece aceasta din urmă ar acţiona automat dacă România ar fi fost atacată în virtutea alianţei sale cu dubla monarhie.

Tratatul de alianţă dintre România şi Austro-Ungaria s-a semnat în secret la Viena pe 18/30 octombrie 1883, act la care a aderat în aceeaşi zi şi Germania. Documentul conţinea un preambul şi 7 articole.

- Art.1 prevedea angajamentul părţilor contractante de a nu intra în alianţe ostile uneia din părţi , de a duce o politică amicală şi de a-şi acorda sprijin reciproc în „limita intereselor lor".

[922] *Ibidem*, Anexă la depeşa no.65 din Bucureşti 15 iulie 1883, cadrul 158.
[923] *Ibidem*, Anexă la depeşa no.72 din Sinaia 30 august 1883, titlul articolului „Une ingratitude et une platitude", cadrul 204 (România nu ar alege altă alianţă decât pe cea austro-germană).
[924] *Ibidem*.

- Art.2 obligaţia celor două părţi de a-şi veni în ajutor în cazul unui atac neprovocat (clauză îndreptată mai ales împotriva Rusiei, dar şi eventual a Bulgariei sau Serbiei)
- Art.3 obligaţia părţilor de a se consulta în vederea măsurilor ce se impuneau în cazul unei ameninţări cu agresiunea
- Art.4 obligaţia părţilor ca în cazul unui război comun să nu negocieze şi nici să încheie separat pace.
- Art.5 tratatul încheiat pe o durată de 5 ani, prelungirea automată pe încă 3 ani, dacă nici una din părţi nu cerea cu un an înainte denunţarea sau ratificarea
- Art.6 caracterul secret al tratatului era menţionat
- Art.7 ratificarea tratatului în 3 săptămâni se impunea[925].

Tratatul dintre România şi Tripla Alianţă a fost reînnoit în 1892 la Sinaia sub semnătura lui Alexandru Lahovari, apoi în 1896, tot la Sinaia, semnat de D. Sturdza, cu acceptarea Germaniei şi Italiei în 1899[926].

Aceasta era nouă direcţie a politicii externe româneşti în totală contradicţie cu ţelurile politice permanente ale României, deoarece asuprirea românilor de peste Carpaţi din partea stăpânirii maghiare continua.

## IX.A CONSIDERAŢII GENERALE ASUPRA POLITICII EXTERNE DUPĂ ADERAREA LA TRIPLA ALIANŢĂ.

Orientarea politicii externe a României spre Puterile Centrale prin tratatul secret încheiat în 1883, a făcut obiectul unor discuţii şi dezbateri contradictorii în istoriografia română. Istoricii implicaţi în promovarea acestei orientări politice au considerat-o conformă cu interesele României din acea

[925] Gh. Căzan, Ş. Rădulescu- Zoner, *op.cit*., p.122-123.
[926] Emil Diaconescu, *România şi Marile Puteri după Congresul de la Berlin până la 1914*, Iaşi, 1937, p.11.

perioadă. Alți cercetători au catalogat această politică drept „antinațională” (I. Gheorghiu, I. Negoiu).

Politica în general şi în special politica externă care decide asupra existenței statelor şi națiunilor nu poate fi condusă urmând circumstanțele schimbătoare ale zilei, simpatiile şi antipatiile pasagere urmând mişcările inspirate de necesitățile de moment. Trebuie în mod fundamental ca politica externă să posede drept suport un principiu pozitiv care constituie veritabila expresie a intereselor națiunii şi statului, este necesar a-i da pentru o lungă perioadă de timp o direcție generală şi constantă. Aici se subliniază necesitatea continuității în politica externă a unei țări.

S-a precizat că în 1883, toate interesele principale ale României reclamau imperios consolidarea cu perseverență a politicii păcii urmată de alianța cu statele Europei Centrale, politică capabilă a opune o barieră expansiunii Imperiului Rus şi a impieta veleitățile hegemonice ale acestuia. Aplicând „principiul încercării”, s-a ajuns la ezitări şi contradicții şi se poate insinua injustețea orientării urmate. Dacă însă în mijlocul fluctuației evenimentelor, ideea generală nu suferea lezări sau abateri de la principiul fundamentat inițial şi îşi conserva puterea practică, atunci această idee devenea mai puternică prin acțiunea circumstanțelor.

În 1884 „Gazeta de România” - un jurnal filofrancez din Bucureşti -, a publicat mai multe articole foarte virulente şi defăimătoare împotriva Rusiei. Aceste articole - care nu erau în concordanță nici cu politețea nici cu menajarea -, au surprins pe Ouroussoff - ministrul Rusiei la Bucureşti -, şi l-au determinat să acționeze obținând o întrevedere cu Sturdza în cursul căreia îi solicita explicații asupra acestei atitudini deschis ostilă Rusiei. Acesta i-a replicat că guvernul României practica o astfel de activitate din necesitate, deoarece Rusia a oferit subsidii în urmă cu 2 ani celuilalt jurnal francez din Bucureşti „L’Indépendance Roumaine”, pentru a denigra şi a combate prin opoziție acerbă pe ministru şi pe

regele însuşi. Ministrul Afacerilor Externe a adăugat că Isvolski - secretarul Legației Rusiei -, a redactat „manu propria" articolele în acel jurnal.

Prințul Ouroussoff a pretins o audiență la regele Carol, care a decis ca Sturdza să-şi ceară scuze ministrului rus şi Ministerul Afacerilor Externe să sisteze orice subvenție „Gazetei de România". Satisfacția reprezentantului rus a fost deplină când – fără înştiințare prealabilă a publicului -, gazeta a încetat să mai apară[927].

În iunie acelaşi an, opinia publică a fost înştiințată şi frapată văzând că guvernul susținea fervent aliniatele articolului 24 din Constituție care dispuneau trimiterea în fața tribunalelor ordinare pe orice jurnalist (în acest caz fiind Bengescu, redactorul „Gazetei de România") care l-ar fi ofensat pe rege, familia regală sau pe oricare alt suveran străin. Se preciza concis şi revoltător:

„Gens sans principes, sans caractère et sans couraje, nos guvernants s'imaginent que s'ils ont mis une pénalité de plus dans la loi, ils auront imposé silence à la presse"[928]. Presa a avut şi va avea întotdeauna datoria de a spune adevărul şi a clarifica evenimentele opiniei publice.

S-a insinuat în presă că guvernul rus urmărea în aceeaşi perioadă demiterea cabinetului Brătianu, însă prințul Ouroussoff a infirmat aceste incriminări considerându-le lipsite de fundament. Fără a recunoaşte în Brătianu idealul unui prim ministru român, Ouroussoff afirma că politica rusă nu avea nici un motiv pentru a-i dori înlăturarea deoarece succesorul său putea fi mai puțin rezonabil decât el. Dacă Rusia deținea o motivație pertinentă pentru înlăturarea lui Brătianu de la putere, ea nu ar fi conspirat cu opoziția din România ci ar fi uzat de o manieră proprie în vederea obținerii succesului scontat şi atingerea obiectivului propus. Conchidea asigurând că Rusia se menținea la distanță de orice imixtiune în luptele dintre partidele din România[929].

---

[927] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 49, vol.9 (1884), Bucureşti 26 martie 1884, contele de Diesbach către Jules Férry, cadrele 71-72.

[928] *Ibidem*, Anexă la depeşa no.36 din Bucureşti 15 iunie 1884, cadrul 182 (Oameni fără principii, fără caracter şi fără curaj, guvernanții noştri îşi imaginează că dacă au introdus o penalitate în plus în lege, au impus liniştea presei).

[929] *Ibidem*, articol din „The Times", 29 august/ 6 septembrie 1884, cadrul 270.

Opoziția considera că Brătianu şi cabinetul său erau vânduți Austro-Ungariei căreia i-au dăruit Dunărea şi erau pe punctul de a sacrifica şi comerțul românesc. Astfel, guvernul adopta o poziție vindicativă incriminând opoziția de a fi fost plătită de Rusia şi de a fi acționat în interesul acestei puteri.

S-a constatat în toamna anului 1884 că prietenia oficială a cercurilor conducătoare din România şi Austro-Ungaria a fost demonstrată public prin vizita la Sinaia - la 25-27 septembrie 1884 -, a moştenitorului tronului monarhiei dualiste, arhiducele Rudolf şi a soției sale Stephanie. Regel Carol I şi regina Elisabeta i-au întâmpinat la Predeal pe înalții oaspeți, după care i-au condus la Sinaia. Aici s-au organizat recepții, plimbări şi o vânătoare de urşi[930]. Era regretabilă reacția şi faptul că în Austro-Ungaria şi Rusia, asemenea acțiuni şi cabale (intrigi) puteau alarma şi înşela opinia publică, care nu era capabilă să analizeze atât de bine ca şi martorii oculari asupra acțiunilor referitoare la intrigile secrete. Asemenea ceremonii semnalau apropierea dintre cele două țări, însă întotdeauna erau interpretate şi dezbătute detaliat. Suspiciunile imixtiunii fie a Rusiei fie a Austro-Ungariei şi incriminările schimbate de guvern cu opoziția şi viceversa nu aveau alt rezultat decât accentuarea disensiunilor politice din România şi-i afectau imaginea pe plan european.

De asemenea, toate țările balcanice socoteau verosimil faptul că pe scena internațională se profila un război între Anglia şi Rusia, care părea iminent, ele considerau că exista o incompatibilitatea absolută între interesele acestor 2 mari puteri şi un antagonism secret şi surd între reprezentanții lor diplomatici. Această posibilitate a izbucnirii unui conflict era redusă drastic de înțelegerea cordială care se profila între cabinetele de la Viena şi Petersburg, din fericire pentru pacea Europei. În România se evidenția un alt fel de idee fixă, respectiv supoziția unui război imposibil de evitat între Rusia şi Austro-Ungaria; era „alpha" şi „omega" politicii româneşti care dorea în acest caz să se pregătească pentru a dobândi un profit cât mai mare posibil. Dar în realitate, răul universal al unui război între cei

[930] Gh. Căzan, Ş. Rădulescu-Zoner, *op.cit.*, p.141.

doi coloşi nu prejudicia pe nimeni într-o manieră mai nefastă decât pe România. Prinţul Ouroussoff nu tăgăduia posibilitatea survenirii unor dificultăţi între politica rusă şi austro-ungară în chestiunea statelor balcanice, însă afirma oficial că având bunăvoinţă, sânge rece şi încredere, echilibrul putea fi restabilit. Ideea intrigilor ascunse şi a complotului continua între diplomaţi rivali însă reprezenta o invenţie deplorabilă şi o inconsecvenţă calculată. El dorea ca aceleaşi relaţii de amiciţie şi încredere ce existau între reprezentanţii Austriei şi Rusiei la Bucureşti, să se manifeste şi între reprezentanţii celor 2 ţări în statele balcanice. În acest mod, opinia publică s-ar fi putut convinge că cele 2 puteri puteau supravieţui în armonie şi-şi puteau urmări interesele în peninsulă.

Într-un discurs din decembrie 1885, P.P. Carp considera că în chestiunea Dunării, românii au fost obligaţi să-şi apere drepturile ameninţate şi susţinea că unii au încercat să prelungească această strategie defensivă până la un punct în care relaţiile cu Austro-Ungaria s-ar fi deteriorat în aşa măsură încât România şi-ar fi pierdut libertatea de acţiune de care avea nevoie. Toată dificultatea consta în lupta cu Austria pentru a menţine libertatea de acţiune.

„Chestiunea Dunării sub forma propunerii Barrère (…) este încheiată. Problema dificilă în raporturile cu Austria a fost rezolvată astfel raporturile cu această putere „sont meilleurs que jamais”[931].

Cu toate că România a refuzat acordarea către Franţa a regimului naţiunii celei mai favorizate până în momentul expirării convenţiei cu Austro-Ungaria, adică mai lipseau 9 luni, ministrul francez al Afacerilor Externe – Freycinet - preciza „Nous considerons la Roumanie, comme une jeune soeur et nous aurons pour elle tous les sentiments d’amitié que vous pourrez souhaiter”. P.P. Carp a

[931] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 50 (România 1885-1886), Anexă la depeşa no.33 din Bucureşti 28 decembrie 1885, Discursul lui P.P. Carp din 2/14 decembrie – Camera Deputaţilor, cadrul 262.

replicat „J'ai la conviction qu'il n'existe pas un seul Roumain, (…) qui oublie ce que nous devons à la France"[932].

În februarie 1887, Brătianu şi Coutouly conversau asupra zvonurilor de război care s-au intensificat şi nelinişteau Europa producând panică şi anxietate inclusiv asupra pieţelor financiare din Berlin şi Paris, dar şi din alte capitale. S-a afirmat totodată că în pofida aparenţelor fabricate în mod grosolan de prinţul Bismarck, Imperiul German avea un interes vital în păstrarea şi menţinerea păcii. Regele Carol şi Brătianu erau convinşi de sinceritatea declaraţiilor pacifiste ale Franţei.

Brătianu susţinea că nu era rezonabil a crede la momentul respectiv într-un viitor mare război, deoarece Anglia - mai izolată decât orice altă putere -, era incapabilă de o acţiune realmente energică, iar Franţa şi Germania nu puteau să-şi dorească a risca posibilitatea ca Rusia să obţină cel puţin o parte din ceea ce revendica. Austro-Ungaria era forţată de relativa slăbiciune a se arăta răbdătoare, prudentă şi resemnată[933].

În pofida diminuării prestigiului Marii Britanii, se exterioriza neliniştea generală că provocările şi intrigile agenţilor englezi puteau conduce la noi complicaţii în regiunea Balcanilor, iar Brătianu se întreba dacă aceste intrigi nu făceau parte dintr-o campanie sau o strategie politică bine ordonată şi elaborată. El era dispus a crede că la Belgrad, Sofia, Constantinopol, Atena, agenţii cabinetului Salisbury profitau de toate ocaziile pentru a încuraja ceea ce putea contraria politicii Rusiei. Nimic nu dovedea faptul că ei urmau instrucţiuni clare ale guvernului lor. În continuare, Brătianu era convins că atâta timp cât Austro-Ungaria nu lua iniţiativa unei acţiuni în Peninsula Balcanică, politica engleză nu putea reuşi să provoace complicaţii.

---

[932] *Ibidem,* A 2-a anexă la depeşa no.33 din Bucureşti 28 decembrie 1885, cadrul 263 (Considerăm România, ca pe o tânără soră şi avem pentru ea toate sentimentele de prietenie pe care le-aţi putea dori); (Sunt convins că nu există un singur român, care uită ce-i datorăm Franţei).

[933] *Ibidem*, vol.12 (România-1887), Bucureşti 1 februarie 1887, Coutouly către Flourens, cadrele 21-26.

Brătianu a conchis „la démocratie française méritait en ce moment l'admiration et la reconnaissance du monde entier pour la haute sagesse et la fière dignité qu'elle fait voir en prèsence des provocations dont elle est l'object"[934]. De asemenea, în privința direcției politicii externe a României, Brătianu l-a încredințat pe ministrul plenipotențiar francez de la Bucureşti (Coutouly), că România era liberă de orice angajament față de orice putere din proximitate şi dezavua suspiciunile referitoare la o eventuală raliere la politica Triplei Alianțe „(…) je vous en donne ma parole d'honneur, que nous sommes libres de tout engagement politique avec l'Allemagne"[935]. Nu s-a rezumat la această aserțiune, ci a accentuat faptul că în mometul în care Franța decidea să-şi evidențieze din nou prezența în relațiile internaționale „c'est à Paris que la Roumanie irait de nouveau chercher le mot d'ordre", din considerente subiective, mărturisind apartenența la formarea intelectuală franceză „nous sommes que des élèves de France"[936].

S-au mai colportat zvonuri conform cărora Bismarck se considera îndreptățit a provoca Franța până într-un punct ce echivala cu o veritabilă agresiune contra acesteia. Apoi o telegramă din februarie 1887, adresată de Leopold de Hohenzollern fratelui său regele Carol I l-a terifiat pe acesta din urmă, deoarece se preconiza un război între Austro-Ungaria şi Rusia ca o eventualitate viitoare şi inevitabilă. Într-o întrevedere privată a lui Carol I cu Coutouly, regele român persista în credința ca pacea putea fi menținută, însă miniştrii săi considerau contrariul.

Publicarea tratatului de alianța austro-german le-a confirmat cercurilor politice şi oficiale române direcția plauzibilă spre o confruntare apropiată, deşi Dimitrie Sturdza asigura – în urma informațiilor furnizate de Bismarck -, că pacea

[934] *Ibidem* (Democrația franceză merita în acel moment admirația şi recunoştința lumii întregi, pentru înțelepciunea deosebită şi demnitatea mândră de care dădea dovadă în prezența provocărilor al căror obiect este).
[935] *Ibidem*, Rola 24 (România 1888, 1894), Bucureşti 20 ianuarie 1888, Coutouly către Flourens, cadrul 26 (Vă dau cuvântul meu de onoare că suntem liberi de orice angajament vizavi de Germania).
[936] *Ibidem* (La Paris va merge România să solicite consiliere; suntem doar elevi ai Franței).

era un obiectiv esențial care va fi menținut. Coutouly prezenta rezervele sale în această privință, mai ales în contextul în care „cette politique du fanatisme panslaviste qui est celle de Hitrovo (reprezentantul Rusiei la Bucureşti) et de la plupart des autres agents russes en Orient venait à prévaloir (…) ce n'est pas la paix, mais la guerre"[937]. Într-o asemenea circumstanță indezirabilă, tendința României ar fi mai favorabilă Rusiei decât Austro-Ungariei sau Germaniei, iar dacă ar fi acționat contrar asigurărilor pe care politicienii le făceau - în sensul ralierii la direcția asumată de Puterile Centrale -, Coutouly era convins că eroarea era maximă. Opiniile sale se fundamentau pe experiența pe care a acumulat-o şi pe tendințele populației şi ale armatei. Reprezentantul francez era încredințat că în eventualitatea în care România nu ar putea rămâne neutră, s-ar prefera combinația unei alianțe cu Franța şi Rusia[938]. Totuşi atât el cât şi omologul său rus nu credeau în existența unui angajament formal şi real al României vizavi de Tripla Alianță, sau doar cu una dintre puterile sale, astfel încât „le Roi (Carol) n'était tenu que par l'engagement verbal qu'il a pris en 1883 soit vis-à-vis de l'Empereur Guillaume Ier en personne, soit vis-à-vis du Prince de Bismarck en présence de Bratiano et d'un autre ministre roumain"[939].

Atmosfera constatată de P. P. Carp – ministrul de externe -, la Berlin era liniştitoare şi nu prevedea tendințe belicoase, în schimb la Viena domnea o atitudine mai pesimistă. Carp şi Coutouly s-au întreținut asupra viitoarei întruniri a lui Alexandru III cu tânărul împărat Wilhelm II. Carp considera fără ocolişuri că aceasta va consfinți şi va urmări izolarea Franței, iar Germania era mult mai dornică de menținerea păcii decât Franța. Astfel, „nu chestiunea orientală tulbură Europa, ci Alsacia şi Lorena la care Franța nu poate renunța"[940].

---

[937] *Ibidem*, Bucureşti 12 februarie 1888, Coutouly către Flourens, cadrul 84 (Această politică a fanatismului panslavist care-l însuflețeşte pe Hitrovo şi pe majoritatea agenților ruşi în Orient ar prevala, nu va fi pace ci război).
[938] *Ibidem*, cadrul 87.
[939] *Ibidem*, Sinaia 30 iunie 1888, Coutouly către Goblet, cadrul 311 (Regele nu este legat decât prin angajamentul verbal luat în 1883 fie vizavi de împăratul Wilhelm I în persoană, fie vizavi de Bismarck în prezența lui Brătianu şi a unui alt ministru român).
[940] *Ibidem*, Sinaia 5 iulie 1888, Coutouly către Goblet, cadrul 316.

În martie 1885 Ferry era înlăturat de la putere. Apariția în vizorul opiniei publice a generalului Boulanger, imprudența unora din Statul Major care raportau opinii ostile Germaniei, îngrijora şi nemulțumea guvernul german. Generalul Boulanger era considerat „generalul revanşă" şi prin el s-a creat atmosfera propice revendicării Alsaciei şi Lorenei. Guvernul francez era la fel de înspăimântat de atitudinea amenințătoare şi periculoasă a generalului şi se temea să nu stârnească un atac din partea Germaniei. Ministrul Afacerilor Externe – Flourens - şi ambasadorul de la Berlin – Herbette -, încercau să convingă că „le gouvernement saura résister à Boulanger". Ce s-ar fi intâmplat dacă Boulanger prelua puterea? Bismarck a declarat: „Ce sera la guerre"[941].

În martie 1887, regele şi regina României au întreprins o vizită la Berlin şi la Viena ceea ce a determinat murmurul politicienilor şi au inițiat seria speculațiilor cu privire la mobilul acestei călătorii. Opoziția pretindea că veritabilul obiect al călătoriei a fost realizarea unui pact secret căruia îi presupunea existența şi prin care România ar fi fost fără a şti, compromisă într-o alianță cu Germania, Austro-Ungaria şi Italia. Miniştrii regelui afirmau că tot ce se vehicula era pură imaginație, că nu exista nici un angajament între România şi o mare putere şi nici o invitație de a adera la vreo alianță nu i-a fost adresată.

I. C. Brătianu considera că „La petite Roumanie, voudrait être l'ami ou plutôt le protéjeé de toutes les Puissances, mais ne se compromettre pour ancune"[942]. Din acest răspuns rezulta faptul că opinia publică nu era informată în privința alianței secrete din 1883. Aceasta se bănuia însă nu era o certitudine. Cele 2 mari puteri vecine ale României urmăreau propriile ambiții, una de a acapara întregul bazin al Dunării, iar cealaltă avea aspirații care, dacă ar fi fost satisfăcute, din „sărmana națională românăar fi rămas o insulă restrânsă într-un ocean panslavist". Se considera că Germania „elle ne possède pas encore une

[941] Pierre Milza, *Les relations internationales ...*, p.49-50.
[942] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 50, vol.12 (România – 1887), București 8 aprilie 1887, către Flourens, cadrul 160 (Mica Românie ar dori să fie prietena sau mai degrabă protejata tuturor Puterilor, dar nu se compromite pentru nici una).

tradition solide, une politique bien dèfinie"[943]. Era indecisă în ce priveau raporturile cu Austria şi Rusia. România evalua drept revelator sprijinul Germaniei însă nu oferea garanţii. Brătianu a continuat să susţină opinia conform căreia „mi se pare un fapt bine stabilit că după ce Franţa a renunţat la un rol activ în regiunile Dunării de Jos şi Peninsulei Balcanice, cabinetul de la Bucureşti şi-a orientat politica externă spre Berlin". Fără a aminti de înclinaţiile naturale ale regelui, România - care ocupa o situaţie atât de precară între cele 2 mari vecine şi care nu mai putea conta pe sprijinul „de sa soeur ainée" -, încerca să se îndrepte spre cea mai puternică dintre aceste puteri, cea care ar fi putut cel mai bine să exercite un arbitraj în favoarea sa. Poziţiile diametral opuse pe care le susţinea Brătianu, odată tăgăduind orice fel de angajament vizavi de Tripla Alianţa şi acum culpabilizând indirect Franţa pentru lipsa de suport ce justifica direcţionarea politicii externe spre Berlin, apăreau ca nerecomandate şi contrariau potenţialii interlocutori, mai ales pe Coutouly.

Faptul că România a fost sau s-a crezut obligată a flata Germania n-a avut drept consecinţă necesară o alienare de libertatea sa de acţiune. Brătianu nu disimula faptul că influenţa Rusiei era încă mare în România, mai ales în Moldova.

Brătianu „n'est ni allemand, ni russe. Il est roumain, avec passion". El a contribuit la înfăptuirea României mai mult decât majoritatea compatrioţilor săi şi se temea a-şi vedea opera distrusă, de aceea preocuparea sa constantă era de a constata în care tabără pericolul ar fi fost mai puţin semnificativ. Acest lucru a fost determinat în urmă cu 4 ani şi era clar în ce tabără se afla România. „Il est facil de voir que le seul pays pour lequel il éprouve une sympathie profunde est la France dont il etait l'élève et auquel aujourd'hui il confie l'éducation de ses fils". (E uşor de văzut că singura ţară pentru care, exceptând-o pe a sa, demonstrează o simpatie profundă este Franţa, al cărei elev a fost şi căreia azi îi încredinţează educaţia fiilor săi).

[943] *Ibidem,* cadrul 161 (Ea nu posedă încă o tradiţie solidă, o politică bine definită).

Jurnalele opoziţiei nu se mai mulţumeau în 1887 a critica guvernul regelui, ele atacau chiar şi persoana Maiestăţii Sale. Într-o anumită perioadă, au pretins a nu viza decât acţiunile guvernului pe care le blama. Era nevoie doar ca o decizie să fie luată de Brătianu pentru ca imediat să devină obiect de critică ardentă, orice propunere ce emana de la el sau de la cineva din anturajul său era semnalată şi desemnată un pericol public. Dar în virtutea unui acord tacit nu se ocupau de persoana regelui, iar atacurile dirijate contra suveranului aveau caracter de aluzie mai degrabă decât insultă sau ofensă, iar guvernul le putea ignora.

În aprilie 1887, unul din jurnalele cele mai răspândite în România „La Lutte", a realizat un articol virulent contra suveranului în care termenii erau deosebit de agresivi, astfel încât Brătianu a fost nevoit a-l deferi justiţiei pe autor. Autorul articolului incriminat denunţa suveranul ca fiind instrument al Austro-Ungariei şi Germaniei, îl acuza de a-şi fi trădat ţara, şi-i atribuia intenţia livrării României din punct de vedere economic şi politic celor 2 puteri[944]. Brătianu a dovedit a fi în mod constant partizan al libertăţii presei. Avea obiceiul a repeta că presa de opoziţie era o necesitate. De această dată, limbajul „Luptei" a depăşit limitele polemicii, de aceea Brătianu a uzat de dreptul pe care i-l conferea legea decizând trimiterea în judecată a lui Panu, directorul jurnalului.

Constituţia din 1881 admitea o libertate absolută a presei, fără restricţii, însă legislatorii revizuirii din 1884 au adăugat la art.24, aliniatul următor: „Les délits de presse sont jugés par le jury à l'exception de ceux qui seraient commis contre la personne du Roi et de la famille royale, où contre les souverains des États étrangers, ces dèlits seront jugés par les tribunaux ordinaires d'apres le droit commun. L'arréstation préventive en matiére de presse est interdite"[945].

Ca sancţiune la Codul penal, articolul 77 susţinea:

[944] *Ibidem*, Bucureşti 19 aprilie 1887, cadrul 182.

[945] *Ibidem,* cadrele 182-183 (Delictele de presă sunt judecate de juriu cu excepţia celor comise contra persoanei Regelui sau a familiei regale, sau contra suveranilor statelor străine, aceste delicte vor fi judecate de tribunale ordinare după regula dreptului comun. Arestarea preventivă în materie de presă este interzisă ).

„Toute offense commise en public contre la personne du souverain, de la souveraine ou de leurs fils, sera punie d'un emprisonnement d'un à deux ans et d'une amende de 2 000 à 10 000 francs". (Orice ofensă comisă în public contra persoanei suveranului, suveranei sau a fiilor lor, va fi pedepsită cu închisoarea de la 1 la 2 ani, şi o amendă de la 2 000 la 10 000 de franci).

Gh. Panu nu era un necunoscut în lumea politică românească. Era un avocat distins care-şi realizase studiile în Franța. Şi-a început cariera ca judecător de instrucție la tribunalul din Iaşi, mai târziu C.A. Rosetti, ministrul de interne în ministerul Brătianu la 1881, l-a nominalizat în calitate de şef de cabinet. În anul următor, după retragerea lui Rosetti şi grație sprijinului său, Gh. Panu a fost ales deputat. De atunci s-a remarcat printre cei mai ardenți adversari ai guvernului, iar prin tenacitatea de care a dat dovadă, l-a atacat şi l-a provocat pe Brătianu. A eşuat la alegerile din 1884 pentru revizuirea Constituției şi şi-a fondat la Iaşi jurnalul „Lupta". După cum sugera şi numele, jurnalul era unul de luptă, propagandă şi critică ferventă. Ataca totul, opoziția, junimiştii, colectiviştii, guvernul, pe Rege însuşi pe care nu l-a respectat. În politica externă combătea Germania, Austro-Ungaria, Rusia, cu egală vehemență. Singuri evreii au găsit bunăvoință în coloanele sale, unde se pleda călduros pentru emanciparea politică a acestora.

„Lupta" devenise un jurnal de o reală însemnătate şi valoare şi foarte răspândit, tirajul ajungând la 7 000 exemplare în timp ce altele aveau 2 000-2 500 exemplare[946]. Printre aprecierile ofensatoare ale jurnalului se numărau următoarele: „omul care şi-a impus voința (…) este acea ființă, care de mulți ani e la noi instrumentul străinătății, este acel personaj egoist şi indiferent țării care se numeşte Rege şi care nu este în realitate decât un soldat austriac" („c'est ce

[946] *Ibidem*, cadrul 184.

personnage égoiste et indifferent au pays qui se nomme le Roi et qui n'est en rèalité tantôt qu'un soldat autrichien")[947].

„De când am văzut pe acest instrument al străinătății printre noi, că a părăsit țara, ne-am zis că pregăteşte vreo nenorocire pentru țară."

„Orice voiaj a acestui om sinistru este întotdeauna o fatalitate pentru țară, el revine întotdeauna raportând supunere şi umilință."

„Sursa tuturor relelor, omul care comite toate abuzurile, care permite guvernului să facă totul „C'EST LE ROI".

În anul 1888, contele Kalnoky îl invita pe D.A. Sturdza „acest om de încredere al regelui şi al lui Brătianu" să viziteze Viena şi Berlinul pentru „a discuta despre relațiile noastre şi despre situația politică". Aceeaşi acțiune pentru prelungirea alianței României cu Puterile Centrale a fost dusă şi la Berlin[948]. Jurnalele au început să speculeze pe seama obiectivelor acestor voiaje, exprimându-şi propriile opinii.

„Express Orient"-ul din 3 februarie 1888 susținea că I.C. Brătianu căuta să procure României o situație analogă celei a Italiei, în constelația Puterilor Centrale şi cu acest scop D.A. Sturdza a întreprins ultima sa călătorie. Jurnalul afirma în continuare că această misiune nu avea drept obiectiv încheierea definitivă a unei alianțe proiectate şi cu ardoare dezirabilă de către guvern, ci doar să pregătească terenul reglând anumite puncte principale.

„L'Indépendance Roumaine" mergea mai departe privind vizita ca pe un fapt împlinit considerând patetic „Iată-ne foarte bine înrolați sub flamura lui Bismarck". Actele de politică internațională în această epocă se manifestau în chestiunile de interes economic şi inamicițiile se traduceau prin ostilități pe terenul intereselor materiale.

Din acest punct de vedere, „L'Independance roumaine" comunica următoarele: „am încheiat cu Rusia acum 1 an un tratat de comerț; am încheiat şi

[947] *Ibidem*, Anexă la depeşa din Bucureşti 19 aprilie 1887, Extras din jurnalul „Lupta" 1/13 aprilie 1887, titlul articolului „L'homme dangereux", cadrele 186-187.
[948] Gh.Căzan, Ş.Rădulescu- Zoner, *op.cit.,* p.166.

reînnoit cu Franţa aranjamentul comercial provizoriu şi pentru comerţ. Din contră suntem de 2 ani în stare de „război vamal" cu Austro-Ungaria; n-am semnat cu ea nici tratat de comerţ, nici aranjament provizoriu"[949].

Era evident că monarhia dualistă - viitoarea aliată a României conform „Express Orient-ului" -, era mai puţin îndreptăţită să beneficieze de apropierea României decât Franţa şi Rusia. În continuare jurnalul se interoga, care era politica externă a României după declaraţiile miniştrilor români şi tot în paginile acestuia se transmitea răspunsul, respectiv NEUTRALITATE, absolută neutralitate.

„L'Indépendance Roumaine" şi „Express Orient" erau suspicioase în ceea ce privea sinceritatea declaraţiilor miniştrilor români.

Călătoria lui D.A. Sturdza n-a putut schimba situaţia în nici un fel. Onorabilul ministru al Instrucţiunii Publice a călătorit în Germania pentru afacerile sale de familie, pentru a-şi vedea fiul ce studia la Yena. Dacă, cu această ocazie a întreprins o vizită prinţului Bismarck şi dacă trecând prin Viena l-a văzut pe contele Kalnoky, aceste întrevederi se explicau într-o manieră mai simplă; era de datoria unui ministru român de a se informa asupra situaţiei politice. „C'était là le seul but et le seul résultat des visites de Stourdza". „Express Orient" susţinea că ar fi fantezie dacă s-ar crede astfel „c'est une pure calomnie".

Tot în februarie 1888 s-a publicat tratatul austro-german, iar impresia provocată guvernului român a fost de stupefacţie. În audienţa dată lui D.A. Sturdza, prinţul Bismarck a încercat să demonstreze că în pofida aparenţelor „la paix de l'Europe ne serait probablement pas troubleé"[950] în cursul acelui an. Pentru a satisface liniştea oamenilor nu era necesar să elaborezi previziuni ci era suficient să le calmezi anxietatea prin afirmaţii îndoielnice şi subiective, că războiul nu era absolut iminent.

În 1889, jurnalele româneşti au început a critica Franţa considerând că era pe cale a comite o greşeală deoarece devenea rusofilă şi nu judeca din punct

[949] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 24, vol.13, cadrele 67-68.
[950] *Ibidem*, Bucureşti 12 februarie 1888, Coutouly către Flourens, cadrul 82 (pacea Europei nu va fi probabil afectată).

de vedere al intereselor sale permanente ci din punct de vedere al unui interes momentan şi secundar. Politicienii francezi s-au concentrat îndelung pe ideea nobilă a redobândirii provinciilor pierdute. Această direcţie devenea primejdioasă pentru că era singura care făcea posibilă o apropiere şi a alianţă a Franţei de Rusia, îndreptată împotriva Germaniei. Presa românească susţinea că o alianţă franco-rusă nu va putea fi niciodată posibilă, deoarece dacă Rusia ar obţine concesii în Balcani nu i-ar mai păsa cărei ţări îi va aparţine Rinul.

Aspiraţiile Rusiei în Orient erau reafirmate din nou într-o manieră categorică în presa franceză din 1890, astfel se constata că în cunoştinţă de cauză, Franţa admitea şi accepta apropierea de Rusia recunoscându-se că exista o identitate completă între interesele franceze şi viziunile politice urmate de Rusia.

În asemenea circumstanţe în care Franţa era fixată pe ideea revanşei şi-şi identifica complet interesele cu proiectele de cucerire a Orientului de Rusia, nu era permis nici unui român realmente preocupat de interesele şi existenţa ţării, de a se asocia unei tendinţe favorabile alianţei franco-ruse. Orientarea politicii româneşti era rezultatul impus de conjunctura internaţională şi trebuia să se pronunţe asupra consecinţelor ce ar fi putut rezulta pentru România în urma unei alianţe franco-ruse.

„Pour nous, il ne peut pas exister le moindre doute; la politique actuelle de la France est hostile à la Roumanie et dangereuse pour son existence, au même titre que la politique ruse”[951].

„Franţa abandonând Orientul Rusiei, ne indică ea însăşi ca nu mai avem nimic de aşteptat de la ea pentru menţinerea independenţei noastre naţionale.” „Toutes les phrases, toutes les déclamations de sympathie ne peuvent rien changer à l’inexorable logique des faits”[952].

---

[951] *Ibidem,* Rola 51, vol.15 (România – 1890 – George Coutouly), Sinaia 9 august 1890, către Ribot cadrele 229-234 (Pentru noi nu poate exista cea mai mică îndoială: politica actuală a Franţei e ostilă României şi periculoasă pentru existenţa sa la fel ca şi politica rusă).

[952] *Ibidem* (Toate frazele, toate manifestările de simpatie nu pot să schimbe cu nimic logica inexorabilă a faptelor).

„L'Independance Roumaine" analiza într-un articol din 18/30 septembrie 1891, perspectiva viitorului, fie Tripla Alianță garanta România contra unei invazii, fie aceasta din urmă devenea un stat vasal Rusiei. Dacă România intra sub influența directă a Rusiei, acest lucru se va realiza doar în pierderea monarhiei austro-ungare de aceea această era prima interesată ca România să obțină garanția pe care a reclamat-o şi să câştige simpatiile româneşti ameliorând situația românilor transilvăneni.

Tot în acest jurnal se reitera considerentul că în timp ce presa franco-rusă voia să atribuie României intenții ostile, jurnalele austriece denunțau guvernul român că ar fi pactizat în mod secret cu Rusia. Dintr-o parte România era incriminată de a fi fost vândută Germaniei, de cealaltă parte i se reproşa că şi-ar fi alienat libertatea de acțiune în favoarea ruşilor. Oameni politici care dirijau destinele României au declarat în mai multe reprize că nu luau în considerație interesele sau animozitățile puterilor vecine, ci se ataşau unei politici naționale româneşti, o politică ce tindea spre pacea de care România avea nevoie. În cazul izbucnirii unui război şi imposibilitatea păstrării neutralității, românii ar întoarce armele contra statului care i-ar amenința suveranitatea şi independența. Până în 1891 nici unul din puternicii vecini n-a manifestat deschis veleități de cucerire şi anexare, ambele puteri susțineau autonomia neştirbită a popoarelor balcanice.

„La Russie revendique une influence légitime sur les affaires roumaines, sans que l'indépendance de la nation roumaine être mise en cause"[953], considera jurnalul francez „Le Siècle". Acest organ de presă preciza în continuare că Rusia avea dreptul de a ocupa Dobrogea, astfel după „influență legitimă", urma „ocuparea legitimă". Dobrogea fusese cedată României în 1878 în schimbul Basarabiei şi era o parte integrantă a teritoriului român. Partea românească era de părere că Franța - care după 20 de ani de eforturi răbdătoare şi eroice s-a ridicat deasupra

[953] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 52, vol.16, cadrele 282-284 (Rusia revendică o influență legitimă asupra afacerilor româneşti fără ca independența națiunii române să fie pusă în cauză).

dezastrelor mai respectată ca oricând -, nu putea să se preteze la asemenea spoliații fără a-şi renega trecutul.

Dintr-un dialog între generalul Manu şi Coutouly referitor la politica externă a României, personalitatea românească opina în 1892: „Cu excepția prietenului nostru P.P. Carp şi a adversarului nostru Dimitrie Sturdza - care sunt exaltați -, toți oamenii politici ai României sunt convinşi că comitem o gravă nebunie renunțând la politica de expectativă şi rezervă prudentă”[954]. Țăranii români îi detestau pe maghiari şi pe germani pe care-i considerau străini. Nu-i tratau ca adevărați creştini decât pe ruşi, de care erau legați în virtutea cultului ortodox. Majoritatea tinerilor români îşi realizau stagiul în armata germană, deoarece Franța nu mai voia să admită în şcolile sale militare tineri români, de aceea i se propunea să nu se mai autocompătimească deoarece din propria inițiativă dorea izolarea politică şi economică.

Coincidența călătoriilor realizate în ianuarie 1893 de Lascăr Catargi la Viena şi A. Lahovary la Berlin, nu putea să nu atragă atenția presei europene! Mai multe jurnale au consemnat şi o mare parte a cititorilor lor au crezut fără îndoială, mai ales în Franța, că demersurile acestea personale precum şi primirea şi flatările împăratului Germaniei atribuite României reprezentau indicii compromițătoare în vederea pregătirii aderării României la Tripla Alianță. O asemenea interpretare era speculată în mod constant, însă se susținea apoi în paralel neveridicitatea acesteia „Une telle interprètation est absolument fausse”[955].

În anul 1890, prin demisia cancelarului Bismarck a luat sfârşit o perioadă reuşită de menținere a păcii continentale, care în pofida diferendelor, zvonurilor, intrigilor, nu s-a finalizat printr-o conflagrație generală. Timp de 20 de ani, Bismarck a menținut izolarea Franței, grupând în jurul lui state violent opuse unul altuia, acesta este produsul unei energii puțin comune, unei suplețe unice şi mai mult o imaginație extraordinară, permițându-i descoperirea de soluții noi şi

[954] *Ibidem*, vol.17, cadrul 10.
[955] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Fra*nța, Rola 53, vol.18, cadrele 20-22.

originale[956]. Prin noul împărat, Wilhelm II, care a inițiat o „politică mondială", Germania a adâncit contradicțiile cu Franța, Rusia şi Marea Britanie, fapt ce le-a influențat apropierea.

Originile apropierii franco-ruse s-au proiectat în 1887. De la alegerea lui Ferdinand de Saxa-Coburg pe tronul Bulgariei, pe care Rusia a încercat să o combată şi să o contracareze, Bismarck a preferat să susțină diplomatic Austro-Ungaria[957].

În legătură cu demersul formal şi tacit încheiat între Franța şi Rusia, Alexandru Lahovary considera în noiembrie 1893, că era mai avantajos pentru Rusia deoarece prima avea o armată incontestabil mai bună decât aceasta, era mai performant echipată, înarmată mai bine, la fel alimentația era superioară, în plus instrucția, comanda, administrarea erau mai bune, iar concentrarea era mai facilă. De asemenea, finanțele Franței erau prospere în comparație cu ale Rusiei care erau mediocre.

Într-un extras din „Patria" din 3 februarie 1894 s-a specificat că, cu rusofilul Lascăr Catargi ca preşedinte al Consiliului de miniştri şi francofilul Alexandru Lahovary ca ministru al Afacerilor Străine „il ne saurait être question d'une politique favorable à la Triple Alliance"[958]. Se incrimina faptul că politica de neutralitate se reducea în practică la concesii făcute Germaniei şi Austro-Ungariei pe teren economic şi la servicii realizate Rusiei şi Franței pe teren politic. „Ainsi tout le monde reçoit sa part (…) sauf le pays".

Se constata în martie 1894 că raporturile între curțile de la Viena şi Bucureşti erau excelente. De fiecare dată când regele Carol I şi prințul Ferdinand traversau Austria pentru a ajunge în țara de origine, optau pentru o scurtă întrevedere la Viena. În sferele guvernamentale şi militare înalte ale capitalei austriece se presupunea că în cazul unui conflict între Rusia şi Austro-Ungaria,

[956] J. B. Duroselle, *op.cit*., p.131.
[957] J. Droz, *op.cit*., p.449.
[958] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 24, vol.14, cadrele 36-38 (nu s-ar pune problema unei politici favorabile Triplei Alianțe).

aceasta din urmă putea conta pe concursul efectiv al României. Mulți demnitari erau convinşi de existența unui acord secret de alianță alături de Puterile Centrale, mai ales după ce România a fost lezată de conduita Rusiei după tratatul de la Berlin. Cu toată apropierea consfințită şi speculată de întreaga opinie publică între guvernele român şi austro-ungar, deputatul liberal Grădişteanu considera că aceasta nu putea surveni fără rezerva „capitală" şi fără compromisul acceptat la Viena „d'améliorer le sort des roumains de Transylvanie"[959]. Take Ionescu, ministrul instrucțiunii publice, a ripostat prin reiterarea aserțiunilor lui Kalnoky referitoare la angajamentele României vizavi de Tripla Alianță „tout le monde sait que ce rapprochement s'est opéré après le voyage de Jean Brătiano à Gastein en 1883"[960]. Ministrul plenipotențiar francez d'Aubigny a întreprins o anchetă discretă pentru a revela opțiunile miniştrilor români în politica externă a țării. Dintre aceştia P. P. Carp şi Take Ionescu au pledat în favoarea ralierii la politica Puterilor Centrale.

În acest timp însă regele Carol şi miniştrii săi au afirmat public cu fermitate că România era liberă de orice angajament politic cu orice putere. Au explicat întotdeauna tuturor că idealul de stat era de a rămâne neutri cât mai mult posibil, însă dacă o criză generală izbucnea şi dacă România se afla antrenată fatalmente într-un război, se posta de o parte sau de alta urmărind circumstanțele şi urmând ceea ce-i părea mai profitabil marilor sale obiective.

În pofida cordialității relațiilor sale cu cabinetul vienez, nu era improbabilă eventualitatea unui conflict cu Austro-Ungaria pentru că România încurajase manifestații ostile provocate din solidaritate pentru românii din Transilvania, care au suferit din cauza maghiarilor. Regele conştientiza faptul că poporul manifesta contra Austro-Ungariei şi Germaniei sentimente de repugnare şi respingere, însă era instinctiv ataşat vecinului din est.

---

[959] *Ibidem*, vol.19 (1894), Bucureşti 26 decembrie 1894, d'Aubigny către Hanotaux, cadrul 282 (ameliorarea condițiilor de viată a românilor din Transilvania).
[960] *Ibidem* (Toată lumea ştie că această apropiere s-a operat odată cu voiajul lui Ion Brătianu la Gastein în 1883).

În 1892 alianța României cu Austro-Ungaria a fost reînnoită de conservatori, în anul 1896 de liberali, iar în 1899 tot D.A. Sturdza a obținut aderarea Germaniei şi Italiei la Declarația de prelungire a alianței româno-austro-ungare până în 1903, semnată de regele Carol I şi împăratul Francisc Iosif cu prilejul vizitei acestuia în România în anul 1896. Trebuie menționat că în iulie 1898, regele Carol I însoțit de primul său ministru D.A. Sturdza, a vizitat pentru prima dată Rusia, la invitația țarului Nicolae II[961]. Această vizită a îmbunătățit relațiile dintre cele 2 părți însă n-a schimbat direcția politicii externe românești. Altă sursă istoriografică menționa că Tratatul încheiat cu Tripla Alianță pe 18/30 octombrie 1883 a fost reînnoit şi prelungit în iulie 1892, septembrie 1895, aprilie 1902 şi februarie 1913[962].

În cadrul discursului tronului din 28 noiembrie 1898, regele constata cu mândrie că România era înconjurată de simpatii generale, iar relațiile cu toate statele erau din cele mai cordiale. Referindu-se la vizita realizată în Rusia considera: „A l'occasion de la visite que je rendue à l'Empereur de Russie, Sa Majesté m'a donné de nombreuses marques d'une amitié réelle"[963].

În ce privea politica externă a Franței, M. Delcazés, ministrul său de externe, o definea într-un articol din „Le Figaro" din 16 decembrie 1899:
„Ni menace, ni exaltation…Formule excellente et qui rallie naturellement l'immense majorite des Français"[964]. Sentimentul revanşard părea a se fi redus, iar acum la sfârşitul secolului al XIX-lea, se zvonea că Anglia după ce-şi limita şi îşi sista problemele în colonii, îşi va întoarce forțele direct spre coloniile Franței, însă Delcazés împărtăşea aceeaşi părere „Je ne le crois pas. Main, enfin, admettons que cela soit, puisqu'en politique il faut tout prévoir. Ils ne peuvent pas ne pas savoir que nos colonies sont bien gardées". (Nu cred. Dar, admițând că ar

[961] Gh.N.Căzan, Ş.Rădulescu Zoner, *op.cit.,* p.188.
[962] Nicolae Kretzulescu, *Amintiri istorice,* Bucureşti, 2001, p.79.
[963] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 56, cadrele 54-55 (Cu ocazia vizitei întreprinse la împăratul (țarul) Rusiei, Maiestatea Sa mi-a dat numeroase semne ale unei prietenii reale).
[964] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Problema 21,* Corespondențe Politice, vol.70, Paris, fila 135.

fi aşa, deoarece în politică trebuie să prevezi totul. Ei nu pot să nu ştie că, coloniile noastre sunt bine păzite).

Politica externă a României realizată cu predilecţie de regele Carol I, era analizată din perspectiva lui Bernhard von Bülow (1849-1929) – ambasador al Germaniei la Bucureşti (1888-1894), apoi ministru de externe (1894-1900), pentru ca ulterior să devină cancelar al Germaniei (1900-1909) -. Acesta întreţinea o admiraţie deosebită pentru Carol, care dobândise o influenţă covârşitoare în elaborarea direcţiilor de politică internă şi externă. Bülow, în virtutea formaţiei sale diplomatice şi a experienţei acumulate în afacerile României, sublinia simpatiile românilor pentru Franţa „sora latină", însă la sfârşitul secolului al XIX-lea, înclinaţiile sale declarate şi oficiale se îndreptau spre Rusia, ceea ce a diminuat avântul României. „Raptul" Basarabiei fusese recent, iar amintirile erau încă dureroase şi demnitatea lezată. De aceea, diplomatul german considera că o posibilă colaborare a României cu Tripla Alianţă era posibilă, însă sub rezerva conducerii germane a acesteia[965].

Într-un memoriu referitor la politica continentală, elaborat şi semnat de prinţul Grigore Stourdza sub forma unui articol, se sublinia faptul că pentru a elimina posibilitatea izbucnirii unui conflict generalizat, se impunea o apropiere între cele 5 mari puteri angajate în Tripla Alianţă şi în alianţa franco-rusă. Consecinţele unei confruntări europene oricând posibile ar fi fost enorme, iar spre această direcţie Anglia insista cu pasiune. Germania manifesta anxietate în circumstanţele apropierii franco-ruse, de aceea a aplicat strategia de a face avansuri Angliei pentru a-şi întări propria alianţă. În acest context, Anglia „en profite pour ménacer et pour provoquer la France"[966]. S-a propus concentrarea de eforturi în vederea încheierii unei qvadruple alianţe compusă din Rusia, Austro-

[965] Al. Tzigara-Samurcaş, Regele Carol I văzut de principele Bülow, în *Din viaţa regelui Carol I (Mărturii contimporane şi documente inedite culese de Al. Tzigara-Samurcaş)*, Bucureşti, 1939, p.320-322.

[966] A.M.A.E. Paris (Quai d'Orsay), La nouvelle Serie (1899-1914), Correspondance Politique et Commerciale, *Fond Roumanie*, Politique Étrangère, Dosar 5 - Dossier général et relations avec la France (1897-1914), Anexă la depeşa politică nr.9, Bucureşti 23 februarie 1899, filele 21-22 (profită pentru a ameninţa şi a provoca Franţa).

Ungaria, Franţa şi Italia „qui seule peut assurer la paix de l'Europe". Aceasta din urmă era suspectată că ar fi contrară unui asemenea demers datorită veleităţilor regelui Humbert, însă cu toate acestea celelalte 3 mari puteri erau suficiente pentru a se opune Germaniei[967].

În 1899, Delcazés călătorea în Rusia. Unii considerau că motivaţia călătoriei ministrului francez nu avea decât un scop de politică internă, adică a se înţelege verbal cu cabinetul rus asupra liniei de conduită a cabinetului francez, pe care opoziţia l-au acuzat a fi intermediat o alianţă franco-rusă şi a fi îndepărtat neînţelegerile care în ultima perioadă au produs o oarecare deteriorare în relaţiile dintre cele 2 ţări. Ceea ce frapa era faptul că voiajul ministrului francez s-a realizat în grabă, nici unul dintre miniştri nefiind înştiinţat de hotărârea acestuia de a părăsi Parisul. Prin urmare, existenţa unor raţiuni politice puternice şi grabnice au decis plecarea lui Delcazés.

O versiune a obiectivului călătoriei era aceea prezentată de organele de presă engleze, care începeau cu „Standard", organul Lordului Salisbury, care afirma că Delcazés avea misiunea de a încheia o triplă alianţă între Franţa, Rusia şi Germania, îndreptată contra Angliei[968].

O altă versiune a fost că Delcazés ar fi întreprins voiajul la Petersburg spre a atenua efectele pe care le vor produce acolo declaraţiile generalului Mercier şi anume că Dreyfus era culpabil, că era spion, nu în serviciul Germaniei sau Italiei, cum se susţinea până atunci, ci în acela al Rusiei. S-a presupus că această ţară l-ar fi folosit în 1894 pentru a-i procura informaţii şi date asupra forţelor militare ale Franţei.

## IX.B CĂDEREA CELEI MAI LONGEVIVE GUVERNĂRI BRĂTIANU (1888).

[967] *Ibidem*, filele 27-28.
[968] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Problema 21,* Corespondenţe Politice, vol.70, Paris , fila 41.

Cu toate bănuielile ce planau asupra guvernului liberal conform cărora România s-ar fi compromis printr-o alianţă militară încheiată cu Triplicea „toute le monde à Bucarest est persuadé qu'en effet le gouvernement roumain n'est lié par un traité politique et militaire ni avec l'Allemagne, ni avec l'Autriche-Hongrie"[969]. Se înaintau opinii conform cărora regele încerca să antreneze ţara pe o asemenea direcţie indezirabilă sau cel puţin reticentă la nivelul opiniei publice. Germania era incriminată de a fi profitat de pe urma României din punct de vedere comercial, industrial şi financiar. De asemenea, atitudinea ei era percepută a fi duplicitară întrucât alimenta iluziile României în privinţa sprijinului în războiul vamal cu Austro-Ungaria. „Mais au point de vue politique elle ne s'intéresse à la Roumanie"[970]. Pentru ca România să nu mai fie bântuită de aceste chestiuni grave, se imagina faptul că o schimbare de guvern ar reuşi să le soluţioneze într-o manieră pertinentă, dată fiind uzura Partidului Liberal menţinut atâta vreme la putere.

Pe 4 martie 1888, I.C. Brătianu a înaintat demisia colectivă a cabinetului, demers acceptat de regele Carol, care l-a desemnat pe preşedintele Senatului – Dimitrie Ghica – cu formarea noului minister. Cu toate că se preconiza demisia guvernului Brătianu „la crise ministérielle qui a éclaté hier a surpris tout le monde"[971]. Stupoarea s-a datorat manierei intempestive în care aceasta a survenit şi faptului că nu a fost determinată de vreo manifestaţie publică antiguvernamentală sau unor incidente nefericite. Brătianu era bănuit că reitera una din manevrele cu care s-a obişnuit, respectiv recurgea premeditat la o remaniere guvernamentală pentru a-l substitui din funcţie pe ministrul de interne, Radu Mihai. Acesta nu-i era simpatic datorită unor afaceri politice în care s-a compromis. Stătescu, ministrul Justiţiei solicita concediu din considerente

[969] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 24 (România – 1888, 1894), Coutouly către Flourens, cadrul 128 (Toată lumea la Bucureşti este determinată să creadă că în fapt guvernul român nu s-a legat printr-un tratat politic sau militar nici de Germania, nici de Austro-Ungaria).
[970] *Ibidem*, cadrul 133 (Din punct de vedere politic ea nu se interesează de România).
[971] *Ibidem*, Bucureşti 5 martie 1888, cadrul 135 (Criza ministerială survenită ieri a surprins pe toată lumea).

medicale, iar cel al Agriculturii şi Comerţului (Gheorghiu) îşi exprimase dezideratul de a se retrage din funcţie[972].

Zvonurile colportate în legătură cu raţiunile care au determinat această criză ministerială au fost multiple şi implicau direct sau indirect marile puteri. O apropiere de Rusia consiliată de Bismarck şi încheierea unei convenţii cu Rusia care permitea trecerea armatelor acesteia pe teritoriul României, erau doar 2 scenarii care justificau înlăturarea lui Brătianu, tradusă şi interpretată ca o manevră ce îndepărta România de monarhia dualistă[973]. Astfel de supoziţii şi speculaţii erau proprii fiecărui moment precipitat şi neaşteptat ce se producea în România. Pe de altă parte, majoritatea politicienilor şi a celor care alimentau opinia publică cu astfel de argumente, se grăbeau să găsească culpabili în exterior. Reprezentanţii diplomatici francezi au accentuat în mai multe rânduri această credinţă de imixtiune a unei alte puteri în treburile interne ale României, însă în general cu dovezi coerente. De data aceasta, Coutouly (trimisul extraordinar şi ministru plenipotenţiar al Franţei la Bucureşti) s-a rezumat la sublinierea faptului că suspiciunile unor influenţe externe se regăseau şi în acest eveniment intern, conform aprecierilor părţii româneşti. Din multitudinea de ipoteze se desprindea ideea conform căreia îndepărtarea lui Brătianu rezida din demersurile sale de angajare a ţării pe lângă Puterile Centrale. Cu toate acestea, Coutouly identifica în această cădere a guvernului justificări interne, cum ar fi: manifestările acerbe şi contrare lui Brătianu întreprinse de opoziţie, reclamaţiile şi criticile în defavoarea personalului din administraţie şi justiţie elaborate de personalităţi cu notorietate şi influenţă şi prezentate regelui, incidentele înregistrate în mai multe puncte din Regat, un scandal de proporţii din cadrul Ministerului de Război. Acesta a fost socotit cel mai grav motiv în virtutea strategiei utilizate de Brătianu, care „avait trompé le Roi en essayant de défendre le général Anghelescu et les officiers supérieurs du Ministère de la Guèrre, dont

[972] *Ibidem*, Bucureşti 10 martie 1888, cadrul 144.
[973] *Ibidem*, cadrele 145-146.

tout le monde à Bucarest y compris les Légations étrangères connaissait depuis longtemps les honteuses malversations"[974].

Coutouly s-a documentat cu acribie asupra evenimentelor ce au precedat criza ministerială, însă dacă inițial sursele erau cu predilecție conservatoare, informațiile emise au fost confirmate de directorul general din Ministerul de Interne, prefectul districtului Ilfov şi prefectul poliției Bucureşti. Astfel, Coutouly menționa organizarea de către „opozițiile unite" a unei reuniuni publice de amploare, regele fiind asigurat de menținerea ordinii. Concomitent cu această ştire s-a colportat zvonul conform căruia mulțimea urma să ia cu asalt Palatul regal, ceea ce l-a determinat pe Brătianu să ordone aplicarea unor măsuri severe de păstrare a ordinii în jurul sălii unde avea loc evenimentul şi la Palat. Carol a dispus reducerea efectivelor militare la normalitate, apoi a reclamat explicații din partea lui Brătianu, avertizat de către Pherekyde de contraordinele lui Carol. În aceste momente s-a conştientizat apropierea dintre Carol şi liderii conservatori, care-l încredințaseră de desfăşurarea în siguranță a evenimentului organizat de ei. Încă din primele clipe ale întrevederii Carol/Brătianu s-a constatat ruptura, astfel încât fără a se disculpa sau fără a oferi argumentele pentru ordinele prescrise, ministrul român a înaintat demisia colectivă a guvernului, acceptată fără ezitare de rege[975]. Brătianu nu vedea această retragere decât temporară, însă Carol a încredințat formarea noului guvern tandemului Dimitrie Ghica şi P.P. Carp. Intervin imediat sciziuni între cei doi, Ghica voind să apeleze la sprijinul moral al şefului liberalilor (Brătianu), în timp ce junimistul Carp emitea pretenții de preponderență în noul cabinet. El revendica o remaniere profundă a Băncii Naționale ca o condiție a accederii la putere, rezervă la care Brătianu nu subscria şi care l-a determinat pe Ghica să afirme că un guvern majoritar trebuia să includă

[974] *Ibidem*, cadrele 147-148 ((Brătianu) l-a înşelat pe Rege încercând să-l apere pe generalul Anghelescu şi pe ofițerii superiori din Ministerul de Război, cărora toată lumea în Bucureşti – inclusiv Legațiile străine -, le cunoştea deturnările de fonduri scandaloase).
[975] *Ibidem*, cadrele 150-151.

în rândurile sale membrii majorității liberale, în mod contrar se impuneau noi alegeri[976].

Din perspectiva lui Coutouly, Carp nu constituia un avantaj pentru interesel Franței. Prezența sa la putere ar fi fost susceptibilă a impieta dezvoltarea comerțului cu Franța datorită propensiunilor sale filogermane. Ministrul plenipotențiar francez era încredințat de faptul că „ni Carp, ni son beau-frère Stourdza ne pourront jamais entraîner la Roumanie du côté de l'Allemagne aussi loin qu'ils le voudraient"[977]. Părerea personală a lui Coutouly era că liderul opoziției care ar fi meritat să revină la putere ar fi fost Lascăr Catargi şi nu noul preşedinte al Consiliului, Lecca (fost preşedinte al Camerei Deputaților), sau Dimitrie Ghica „Beizadeaua" (fost preşedinte al Senatului, care a practicat migrația politică fiind conservator inițial, apoi detaşându-se de acest partid, s-a afiliat liberalilor). Cu toate evenimentele care s-au succedat într-o manieră pripită, Carol l-a însărcinat din nou pe Brătianu cu constituirea unui guvern pe 11 martie, iar Coutouly preciza că această decizie politică rezida din doleanța exprimată de Bismarck în una din telegramele sosite la Bucureşti şi de conținutul cărora fusese informat. Una dintre acestea sublinia regretul retragerii de la putere a lui Brătianu „l'éminent directeur de la politique roumaine"[978]. Prin acest compromis şi consens produs între rege şi primul său ministru se punea capăt crizei ministeriale. Sursa informării lui Coutouly asupra revenirii lui Brătianu fusese prințul Nicolae Bibescu (fratele mai mare a lui George Bibescu, care pretinse coroana României, servise în armata franceză). Kogălniceanu era confuz întrucât nu realizase ce s-a întâmplat cu adevărat în săptămâna crizei ministeriale „il s'est passé au Palais quelque chose de mystérieux qui n'a rien de constitutionnel"[979].

[976] *Ibidem*, cadrul 152.
[977] *Ibidem*, Bucureşti 10 martie 1888, Coutouly către Flourens, cadrul 158 (Nici Carp, nici cumnatul său Sturdza nu vor putea niciodată antrena România de partea Germaniei atât de departe pe cât ar dori).
[978] *Ibidem*, Bucureşti 13 martie 1888, Coutouly către Flourens, cadrul 171 (eminentul director al politicii române).
[979] *Ibidem*, (La Palat s-a petrecut ceva misterios care nu are nimic constituțional).

Cu toate că s-a revenit asupra unei oarecare stabilități, calmul nu a fost restabilit, opoziția insinuând chiar elaborarea telegramei de către Brătianu însuşi. Toată lumea concorda că uzarea morală şi prestigiul zdruncinat îi vor grăbi din nou căderea lui Brătianu. Menținerea lui se dovedea problematică.

Criza s-a acutizat după întoarcerea lui Carol din Germania (voiaj determinat de moartea marelui Wilhelm I). Sursele care l-au înştiințat pe Coutouly în privința evenimentelor din Bucureşti au fost reprezentate de versiunea oficială a ministrului afacerilor externe, şefii opoziției şi mai mulți martori oculari. Conform sintezei elaborate în urma confruntării aserțiunilor diverselor surse, Coutouly a indicat organizarea pe 25 martie a 2 reuniuni concomitente, a liberalilor lui Brătianu şi a opoziției, ambele cu o participare semnificativă, manifestări entuziaste şi discursuri virulente. Un grup de simpatizanți ai primului ministru liberal s-a hotărât să-l aclame pe şeful liberal în fața casei sale, în timp ce un alt grup îl însoțea pe Fleva (liberal disident şi orator capabil de a manipula masele, foarte popular). Cele două tabere s-au intersectat în momentul în care regele şi regina treceau într-o maşină decapotabilă, rezultând „une petite bagarre". Itinerarul grupului Fleva era stabilit a se efectua prin fața Legației Franței, iar simpatia pentru instituție şi personalul său s-a manifestat prin urale „Vive la France!". Cu toate manifestările de exultație colectivă, cele două manifestații nu s-au finalizat cu incidente[980]. Liberalii îşi exprimau invidia referitoare la succesul manifestărilor stradale ale opoziției prin exploatarea unor situații petrecute şi interpretate în manieră proprie. Astfel, în fața Legației Franței s-a petrecut „une grande manifestation prémeditée" în timpul căreia au existat aclamații potrivnice Germaniei, iar în zilele ce urmau un scenariu imaginat de liberali îi vedea pe Fleva şi acoliții săi în fața Legațiilor Germaniei şi Austro-Ungariei „pour y casser des vitres"[981]. Acestei strategii, ce invoca repercusiuni

[980] *Ibidem*, Bucureşti 2 aprilie 1888, Coutouly către Flourens, cadrele 194-196.
[981] *Ibidem*, cadrul 198.

diplomatice semnificative, i se răspundea cu măsuri preventive propuse de guvern, care amenința cu recurgerea la forță în cazul unor altercații.

La o zi după manifestațiile simultane, erau programate atât un banchet liberal pentru adunarea de subsidii în onoarea lui Brătianu, cât şi o reuniune a opoziției care subscria la proteste împotriva guvernului. Măsurile de securitate au fost drastice, astfel încât în această zi s-a dezlănțuit ceea ce anterior nu s-a petrecut, respectiv degenerarea situație într-o adevărată luptă de stradă din care au rezultat „une quarantaine de blessés", dintre care Coutouly nu certifica cu exactitate moartea decât a 2 sau 3 persoane survenită câteva zile mai târziu[982].

A 2-a zi de efervescență a avut loc un deznodământ la fel de regretabil şi reprobator. Au survenit altercații ale mulțimii cu forțele de ordine în curtea Mitropoliei, iar amenințarea cu represalii sângeroase a dispersat mulțimea. Coutouly nu acorda credibilitate tuturor detaliilor descrise ale acestor agitații, întrucât versiunile erau foarte contradictorii. Fleva, Filipescu şi alți apropiați au fost reținuți în timp ce „pendant quelques heures tout un quartier de Bucarest a eu la physionomie d'une ville révolté mise en état de siège"[983].

Evenimentele s-au dovedit atât de neclare şi de încurcate pentru reprezentanții diplomatici şi opinia publică, încât concluziile au fost concepute câteva zile mai târziu. Astfel, se detaşau 2 poziții, una fiind doleanța opoziției de a provoca guvernul prin organizarea de agitații cu obiectivul nedeclarat de a-l presa în comiterea unui act reprobator. În consecință devenea indezirabil regelui şi populației. A doua concluzie desprinsă din violențele stradale era stupefacția guvernului, care a constatat imposibilitatea controlării pertinente a acțiunilor opoziției, care a recurs la procedee similare Partidului Liberal „dont ses propres membres avaient abusé autrefois"[984]. Situația de criză nu a fost gestionată într-o manieră sistematică, astfel încât Coutouly aprecia că turbulențele din zilele de 26

[982] *Ibidem*, cadrul 200 (circa 40 de răniți).
[983] *Ibidem*, cadrele 205-206 (Timp de câteva ore un întreg cartier din Bucureşti avea aparența unui oraş revoltat în stare de asediu).
[984] *Ibidem*, cadrul 207 (din rândul căruia membrii săi au abuzat altădată).

şi 27 martie au provocat eliminarea fărâmei de prestigiu pe care-l mai deţineau liberalii lui Brătianu. Acesta, constrâns de circumstanţele nefavorabile, s-a văzut nevoit a repeta gestul cu predarea demisiei, demers acceptat imediat. „Brătiano n'a pas voulu voir le Roi et celui-ci ne lui a pas fait parvenir le moindre message gracieux (…)"[985]. Ruptura între rege şi liberali părea profundă. Astfel pe 20 martie 1888 era înlăturat de la putere cea mai longevivă guvernare liberală condusă de I.C. Brătianu unul din promotorii principali ai apropierii de Puterile Centrale[986].

Noul guvern fusese încredinţat lui Carp, care atribuise preşedinţia Consiliului de miniştri prietenului său Theodor Rosetti şi funcţia de ministru de Interne. P. P. Carp îşi asigurase portofoliul de Externe, Menelas Ghermani se afla la Finanţe, Alexandru Marghiloman conducea Justiţia, Titu Maiorescu deţinea Cultele, lui Constantin Barozzi îi revenea Ministerul de Război, iar lui Alexandru Ştirbei Ministerul Lucrărilor Publice[987]. Din punct de vedere al Franţei, guvernul format nu era satisfăcător, iar argumentul venea din partea unui general care îl caracteriza astfel „Enfin notre Roi a ce qu'il désirait: un Conseil des Ministres ou l'on pourra ne parler que l'allemande"[988], făcând referire la tendinţele filogermane care stăpâneau membrii guvernului. Prima măsură a noului guvern a fost eliberarea din închisoarea Văcăreşti a deputaţilor Fleva şi Filipescu. Decizia reţinerii lor de către fosta guvernare liberală a reprezentat una din erorile grave la care aceasta s-a pretat şi pe care nu a fost capabilă a o justifica. Procedura arestării s-a datorat cu predilecţie invidiei lui Brătianu care vedea în Fleva şi popularitatea de care se bucura, un adversar şi un oponent redutabil. Eliberarea lor a fost apreciată de o mulţime de manifestanţi considerabilă (aproximativ 20 000), care i-

[985] *Ibidem*, cadrul 209 (Brătianu nu a vrut să-l vadă pe rege, iar acesta nu i-a trimis nici cel mai mic mesaj graţios).
[986] Traian Lungu, *Viaţa politică în România la sfârşitul secolului al XIX-lea (1888-1899),* Bucureşti, 1967, p.41.
[987] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 24 (România – 1888, 1894), Bucureşti 4 aprilie 1888, Depeşă telegrafică, cadrul 210; *Enciclopedia de istorie a României* …, p.99-100.
[988] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 24 (România – 1888, 1894), Bucureşti 4 aprilie 1888, Depeşă telegrafică, cadrul 211 (Finalmente regele nostru are ce şi-a dorit: un Consiliu de miniştri unde se va putea vorbi doar limba germană).

a aclamat „jamais Bucarest n'avait assisté à rien de semblable"[989]. Coutouly îl percepea pe Fleva ca fiind „omul momentului".

Totuşi Coutouly recunoştea capacităţile deosebite ale miniştrilor, mulţi dintre ei personalităţi distinse ale societăţii româneşti. Din punct de vedere al onorabilităţii, competenţei şi statutului social, noul guvern „est un des mieux composés qu'on ait vu en Roumanie"[990]. Totuşi reprezentantul Franţei îşi manifesta rezerva în privinţa influenţei acestora în rândurile mulţimii. Notorietatea lor nu-şi găsea ecoul decât în cercuri restrânse şi s-au înregistrat deficienţe la nivel reprezentativ. Coutouly constata că acest guvern „il ne reprèsent que le Roi et cela ne suffit pas"[991].

Ab initio, activitatea guvernului a fost afectată de mişcarea ţăranilor din mai multe districte din Bucureşti, care înarmaţi cu unelte din gospodăria proprie, au revendicat împărţirea pământurilor şi porumb pentru însămânţarea terenurilor. Aceşti au recurs la acte de vandalism, au generat anxietate şi au produs stupoare prin rapiditatea extinderii. „Le paysan roumain parait humble, apathique et résigné, il est capable de réveils soudains auxquels sa force physique, sa bravoure brute et son manque de culture peuvent donner un caractère terrible"[992]. Coutouly s-a informat asupra originii acestei revolte şi a constatat că în districtul în care s-au manifestat primele forme ale mişcării, agenţi „colectivişti" au manipulat ţăranii ademenindu-i cu pretextul că trecerea numelor acestora pe o listă era suficientă pentru împărţirea ulterioară a pământurilor. S-a dovedit că aceste liste nu erau altceva decât petiţii ce reclamau menţinerea lui Brătianu, astfel încât ştirea aceasta a produs efervescenţă în rândul ţăranilor. Zvonurile colportate conform cărora fiul prinţului Cuza şi ţarul Rusiei au trimis sume considerabile pentru ca fiecare ţăran să primească câte 5 000 franci, nu au făcut decât să augmenteze efectele nefaste

[989] *Ibidem*, Bucureşti 5 aprilie 1888, cadrul 213 (niciodată Bucureşti-ul nu a asistat la ceva similar).
[990] *Ibidem*, Bucureşti 6 aprilie 1888, cadrul 221 (este unul din cele mai bine reprezentate pe care le-am văzut în România).
[991] Ibidem, cadrul 222 (nu reprezintă decât pe rege şi acest lucru nu este suficient).
[992] *Ibidem*, Bucureşti 10 mai 1888, Coutouly către R. Goblet, ministrul afacerilor externe, cadrul 237 (Ţăranul român părea umil, apatic şi resemnat, el este capabil de izbucniri intempestive cărora forţa sa fizică, bravura brută şi ignoranţa pot să-i dea un caracter teribil).

ale mişcării ţărăneşti. Coutouly a apreciat şi a subliniat rapiditatea cu care guvernul a luat măsurile necesare pentru a sista extinderea flagelului revoluţionar cu minime represalii sângeroase, însă exclama totuşi „mais quelle épreuve pour un ministère qui débute (…)!”[993].

## IX.C NOI INTERPRETĂRI SURPRINZĂTOARE ASUPRA AFACERII DREYFUS.

Sub brava preşedinţie a lui Casimir-Périer (27 iulie 1894-16 ianuarie 1895), s-a produs un eveniment ce va diviza Franţa în două părţi, procesul căpitanului Alfred Dreyfus. Era un ofiţer de stat major, de origine evreiască. Fusese incriminat de a fi livrat Germaniei documente referitoare la apărarea naţională, Dreyfus a fost judecat cu uşile închise de un consiliu de război în condiţii suspecte şi condamnat la deportarea pe viaţă într-o incintă fortificată, respectiv pe Insula Diavolului lângă Guyana[994]. Afacerea Dreyfus a reuşit pentru un timp să atragă atenţia opiniei publice, însă familia a susţinut nevinovăţia sa şi s-a pronunţat contra verdictului obţinut prin mijloace ilegale. Debuturile afacerii au fost aproape imperceptibile şi s-au datorat campaniei organizate contra lui Dreyfus de jurnalul „Libre Parole”, jurnalul cu orientare antisemită a lui Drumont[995]. Serviciul de contraspionaj a descoperit o notă „borderou” adresată „par un traître” ataşatului militar Schwartzkoppen în care erau consemnate informaţii de ordin militar. Proporţiile şi notorietatea afacerii au început să se extindă şi datorită campaniei virulente antievreieşti antamate de jurnalul „Libre Parole”, foarte lecturat în rândul armatei şi în marile oraşe. S-a căutat rapid un culpabil, iar colonelul d’Aboville însărcinat cu ancheta şi „grand lecteur de la Libre Parole de Drumont” a remarcat similitudinea scrierii din nota respectivă cu

[993] *Ibidem*, cadrele 237-239 (Ce încercare pentru un minister debutant!).
[994] René, duc de Castries, *Histoire de France, des origines à 1981*, Paris, 1983, p.503; *Istoria Franţei*, coord. Jean Carpentier, François Lebrun, s.l., 2001, p.308.
[995] Pierre Miquel, *La Troisième République*, s.l., 1989, p.389.

a stagiarului Dreyfus[996]. Afacerea degenerează apoi „dans l'irrationnel. La „main de l'Allemagne" défend le traître, par l'intermédiaire des juifs"[997]. Geneza „antisemitismului"[998] francez rezida din bancruta băncii catolice „l'Union Générale" survenită în 1882 şi datorată se pare acţiunilor de subminare ale familiei Rothschild[999].

Reacţia cea mai violentă a venit de la cei ce au deplâns Curtea Marţială pentru sentința luată, deportare pe viață şi nu la moarte, cum ar fi făcut şi alte tribunale militare pentru crimele realizate chiar şi de soldați, mai puțin grave: exemplu dezertarea[1000]. Odată cu venirea colonelului Picquart în fruntea Serviciului de informații al Statului Major francez - la 2 ani după sentință -, s-a petrecut un fapt notabil. Acesta a constatat şi l-a informat pe şeful Statului Major Boisdeffre că era încredințat de inocența lui Dreyfus, identificând totodată adevăratul culpabil în persoana comandantului Walsin-Esterhazy. Picquart era transferat la un post sensibil şi „periculos" în Tunisia câteva luni mai târziu[1001]. În 1898, Esterhazy a fost incriminat de deturnare de fonduri. Totodată el s-a confesat unui jurnalist englez căruia i-a revelat faptul că el fusese autorul borderoului şi imitase maniera de scriere a lui Dreyfus la ordinul colonelului Sandherr superiorul său şi fost şef al Serviciului de contraspionaj. La câteva zile şi colonelul Henry, care activa în cadrul aceluiaşi serviciu, recunoştea falsificarea câtorva documente din dosarul secret de acuzare a lui Dreyfus, apoi a preferat să-şi pună capăt zilelor şi nu şi-a asumat responsabilitatea actelor sale[1002].

În 1899 s-a revizuit cazul şi Dreyfus a fost găsit din nou vinovat de Curtea de Casație. În 1904 s-a produs revizuirea procesului din 1899, iar Dreyfus a fost reabilitat. Căpitanul evreu a devenit un punct nevralgic, care simboliza eterna

[996] *Ibidem*, p.390-391.
[997] *Ibidem*, p.391 (în irațional. Mâna Germaniei apăra trădătorul prin intermediul evreilor).
[998] Antisemitism – termen apărut în 1878 şi inventat se pare de către jurnalistul german antievreu Wilhelm Marr.
[999] *Les Juifs en France…*, 1998, p.74; Michel Winock, *La France et les Juifs (de 1789 à nos jours),* Paris, 2004, p.86.
[1000] Eugen Weber, *Fin de siècle: La France à la fin du XIXe siècle*, Paris, 1986, p.153.
[1001] Hannah Arendt*, Sur l'antisémitisme*, s.l., 2002, p.161-162.
[1002] *Ibidem*, p.162.

luptă între dimensiunile conservatorismului şi ale revoluţiei[1003]. În iulie 1906, Curtea de Casaţie renunţa şi anula toate capetele de acuzare, însă reabilitarea inculpatului în adevăratul sens al cuvântului nu s-a produs niciodată. Un argument în această privinţă ar fi fost agresarea în plină stradă a lui Dreyfus în 1908 fără ca cineva să intervină, iar agresorul a fost achitat[1004].

Noi perspective pertinente asupra acestei afaceri ce a căpătat o notorietate deosebită şi a depăşit frontierele Franţei, au fost consemnate în memoriile unui ofiţer subaltern devenit ulterior general în Statul Major francez, un personaj distins şi incontestabil din punct de vedere al probităţii intelectuale şi al echilibrului personal. Acesta invoca o stategie pusă la cale de serviciile secrete franceze şi menită a induce în eroare spionii germani. Astfel, în preajma izbucnirii „afacerii Dreyfus" Franţa era preocupată de construcţia unui tun de 75 mm cu tir rapid şi frână hidraulică pentru amortizarea reculului în momentul tragerii. Pentru a păstra secretul şi pentru a continua să comande muniţia necesară la Saint Chamond (uzinele Creusot) - locaţie în care agenţii germani nu aveau dificultăţi în a descoperi detaliile de fabricaţie – s-a dispus achiziţionarea unui alt tip de tun (tunul Ducroc), depăşit ca tehnologie. De asemenea, pentru a ademeni spionii germani, exerciţiile de tragere cu tunurile Ducroc se efectuau pe câmpurile din Auvours, foarte bine păzite prin măsuri de precauţie excesive. Cu toate acestea, un observator de la distanţă, înarmat cu un binoclu performant, îşi putea îndeplini instrucţiunile şi să-şi finalizeze misiunea[1005].

Pentru a înşela vigilenţa germanilor li se oferea „un faux traître", care, - conform unei strategii des utilizate în serviciile secrete -, s-a infiltrat în grupul vizat pentru ca apoi câştigând încrederea acestuia, a fost credibil când a vândut planurile cu materialul relativ la tunurile Ducroc şi instrucţiunile de utilizare. Personajul desemnat pentru îndeplinirea acestei misiuni a fost căpitanul Esterhazy

[1003] Albert Léon Guérard, *French civilation in the 19th century*, New York, 1970, p.170.
[1004] Hannah Arendt*,op.cit.,* p.163.
[1005] Edmond Lerville, *Les cahiers sécrets de la cryptographie. Le chiffre dans l'histoire des histoires du chiffre*, Monaco, 1972, p.134-135.

– protejat al departamentului de informații din cadrul Statului Major francez -, care a predat materialul „ultrasecret" ataşatului militar german Schwartzkoppen, care menționa şi confirma acest fapt în memoriile sale. Misiunea fiind secretă, Esterhazy nu avea posibilitatea de a se explica, rezumându-se doar la recunoaşterea furnizării de informații către ataşatul german. Pentru a nu divulga substratul şi stratagema la care s-a recurs şi pentru a nu periclita strategia elaborată de Franța, s-a preferat păstrarea tăcerii în privința mobilului ce l-a determinat pe Esterhazy să acționeze în maniera în care a făcut-o[1006]. Aceasta abordare nu era susceptibilă a clarifica Germaniei adevăratul plan, iar informațiile referitoare la o tehnologie depăşită, o mulțumea în aparență. O astfel de procedură nu era etică şi morală, însă era des utilizată în serviciile secrete. Germania nu era unica putere interesată în progresele tehnologiei militare ale Franței, ci mai era şi Rusia, cu care aceasta încheiase o alianță aplicabilă din ianuarie 1894. Imperiul țarist revendica informații clare şi pertinente asupra mijloacelor militare reale şi a efectivelor pe care Franța le putea mobiliza în cazul unei confruntări. În consecință, ataşatul său militar era investit cu instrucțiuni specifice unei astfel de misiuni, şi realiza „un peu d'espionnage"[1007].

De ce Dreyfus? O întrebare care se impunea. Acest căpitan era un personaj taciturn, sever şi strict chiar cu propria-i persoană, ceea ce nu-l făcea prea agreat de superiori şi de anturaj. „Mais il était trop réflechi (…) et patriote trop dévoué à la France pour donner des renseignements d'une réelle valeur militaire"[1008]. Cu toate acestea, articula uneori cuvinte necugetate şi era suspectat totuşi de cadrele militare care nu-l simpatizau. La aceasta era adăugat faptul că era evreu, ceea ce facilita la nivel mental tranformarea bănuielilor în certitudini. Fără strategia implementată de Esterhazy şi Departamentul de informații a Marelui Stat Major francez, „afacerea Dreyfus" nu ar fi fost decât „un ballon de

[1006] *Ibidem*, p.135.
[1007] *Ibidem*, p.136.
[1008] *Ibidem* (Era foarte rațional şi patriot devotat Franței pentru a da informații de-o reală valoare militară).

baudruche artificiellement gonflé et qui containait guère à l'origine (…) que du vent"[1009].

O interpretare istoriografică mult mai revoluționară şi uluitoare, dar şi foarte recentă a cazului Dreyfus a survenit din analizarea detaliată a elementelor conținute de dosarul acuzării din 1894. „L'Affaire Dreyfus n'est pas née du seul „bordereau" qui fit couler tant d'encre. Elle est aussi la conséquence de la communication aux juges du premier Conseil de Guerre de 1894, à l'insu de la défense, d'un „dossier secret" commandé par le général Mercier, ministre de la Guerre"[1010].

O parte din piesele dosarului erau reprezentate de corespondența cu nuanțe homosexuale şi erotice trimisă de către ataşatul militar italian (Alessandro Panizzardi) omologului său german (Maximilien von Schwartzkoppen). Aceste scrisori au fost găsite în Ambasada Germaniei de la Paris de către Secția de Statistică (titulatură oficială a Serviciului de informații şi contraspionaj al armatei franceze). Contextul politic şi cultural impregnat şi dominat de tendințe homofobe şi antisemite au favorizat decizia judecătorilor însuflețiți de repulsie la cunoaşterea rețelei de spionaj din care se presupunea că şi Dreyfus făcea parte[1011]. Scrisorile fuseseră cenzurate din rațiuni de securitate şi onoare militară. Anchetarea cu acribie a textului scrisorilor releva faptul că ambii ataşați militari îşi asumau homosexualitatea atât „activ" cât şi „pasiv" şi nu aveau un comportament atipic şi efeminat, iar în cazul lui Schwartzkoppen s-a demonstrat şi existența unor relații heterosexuale. „En insérant des pièces homosexuelles,

[1009] *Ibidem* (o băşică umflată artificial şi care nu conținea din start decât vânt).
[1010] Pierre Gervais, Romain Huret, Pauline Peretz, Une relecture du „dossier secret": homosexualité et antisémitisme dans l'Affaire Dreyfus, în *Revue d'histoire moderne et contemporaine,* Nr.1, Tom 55, Paris, 2008, p.125 (Afacerea Dreyfus nu s-a născut dintr-un singur „borderou" pentru care a curs atâta cerneală. Ea este şi consecința comunicării către judecători, fără ştiința apărării, a unui „dosar secret" comandat de generalul Mercier, ministrul de Război).
[1011] *Ibidem*.

Sandherr, Henry (…) et Mercier s'était donné la possibilité d'exploiter l'homophobie de leurs pairs pour compenser la faiblesse de l'accusation"[1012].

Franța era în aparență tolerantă, iar relațiile homosexuale între personaje cu statut identic erau privite ca acte de perversitate şi nu contraveneau legii, fiind catalogate cel mult abatere de la bunele moravuri. Întrebarea care revenea era de ce Dreyfus, care nu fusese incriminat de homosexualitate, acest lucru nefiind nici măcar insinuat. Ceea ce s-a încercat a fost asocierea unor termeni sau concepte ale alterității ce provocau anxietate în societate, frică şi ură, respectiv evreul, spionul şi homosexualul. „Dreyfus était juif, Sandherr et Henry violemment antisémites; tout porte à croire que ces derniers jouèrent d'un amalgame entre homosexualité, judaisme et trahison"[1013]. Ca întreaga paletă de concepte controversate şi condamnate să fie prezentă, Dreyfus a fost susținut fervent de către masoni, care au fost incriminați ulterior de a se fi vândut evreilor, iar din aceste acuzații a rezultat expresia „iudeo-masonerie"[1014].

Deşi factorul antisemit a rămas predilect în analizarea chestiunii, „l'histoire de l'Affaire fut dès l'origine une „affaire sans Dreyfus"[1015]. Unii dreyfusarzi au propus chiar eradicarea termenului de „evreu" din vocabular şi păstrarea doar a conceptului de „israelit" desemnând doar cultul şi religia[1016]. Au existat totodată mai multe niveluri ale antidreyfusismului, printre care: moderat (reprezentat de preşedinții Casimir-Périer, Félix Faure, preşedintele Consiliului de miniştri (Jules Méline), miniştrii de Război (Billot) sau al Afacerilor Externe (Gabriel Hanotaux); naționalist, întruchipat de Paul Déroulède, care îmbrățişa ideile populiste şi militariste; antisemit, promovat de presa şi mişcările

[1012] *Ibidem*, p.138 (Inserând piesele cu tentă homosexuală, Sandherr, Henry şi Mercier au exploatat homofobia în fața judecătorilor pentru a compensa lipsa de dovezi a acuzației).
[1013] *Ibidem*, p.141 (Dreyfus era evreu, Sandherr şi Henry antisemiți virulenți; totul ne determină să credem că aceştia din urmă au făcut uz de o mixtură între homosexualitate, iudaism şi trădare).
[1014] Radu Comănescu, Emilian Dobrescu, *Franc-masoneria – o nouă viziune asupra istoriei lumii civilizate,* vol.I (926-1926), Bucureşti, 2001, p.39.
[1015] Pierre Gervais, Romain Huret, Pauline Peretz, *op.cit*., p.146 (Istoria Afacerii a fost la origine o „afacere fără Dreyfus").
[1016] Michel Winock, *Nationalisme, antisémitisme et fascisme en France*, Paris, 1982, p.161.

antievreieşti anterioare afacerii Dreyfus; intelectual, încarnat de Maurice Barrès[1017].

## X. MENŢIUNI REFERITOARE LA MEMORANDUM.

În ultimele 2 decenii ale secolului al XIX-lea, mişcarea şi acţiunea naţională a românilor din Transilvania s-a intensificat, prezentând numeroase consecinţe pe plan intern, înregistrate în sfera ideii de unitate naţională, iar pe plan extern, a cunoscut importante ecouri în presa internaţională. Printre factorii care au determinat revirimentul mişcării românilor transilvăneni se numărau abuzurile, presiunea, violenţa, corupţia, care erau exercitate de autorităţile austro-ungare, dar şi dezvoltarea economică a Transilvaniei şi a României, consolidarea statului român care-i atrăgea ca un magnet pe românii transilvăneni. Românii, deşi răbdători, nu mai puteau suporta provocările, insultele, atingerile şi lezările intereselor lor culturale şi economice, ameninţările ce le primejduiau existenţa naţională. Abordarea acestei chestiuni sensibile din partea regelui Carol I a fost caracterizată de prudenţă şi echidistanţă în manifestările populare sau discursurile care o analizau, însă această rezervă oficială nu revela cugetările sale interioare. În manieră intrinsecă şi-a însuşit modelul lui Leon Gambetta, care tânjea după provinciile pierdute Alsacia şi Lorena, astfel ambii se conformau maximei „toujours y penser, jamais en parler"[1018].

Petiţiile naţiunii, destinate iniţial împăratului sfârşeau a se adresa concomitent, chiar exclusiv, opiniei publice din ţară şi de peste hotare. Conţinutul lor se radicaliza astfel încât, păstrând forme reverenţioase, specifice epocii, „cererile" evoluează în „petiţii", iar elementele cu caracter informativ de încunoştinţare câştigau o ţinută solemnă, de afirmare politică şi naţională[1019].

---

[1017] *Ibidem*, *Nationalisme, antisémitisme et fascisme* ..., p.137-145.
[1018] N.D. Germani, Regele Carol I văzut de un diplomat, în *Din viaţa regelui Carol I*…, p.99 (Întotdeauna să te gândeşti, dar niciodată să vorbeşti).
[1019] *Memorandul 1892-1894*, Pompiliu Teodor, Liviu Maior, Nicolae Bocşan…, Bucureşti, 1992, p.5.

Memorialul din 1882 era o lucrare cuprinzătoare menită să explice opiniei publice din ţară şi străinătate situaţia românilor transilvăneni din cele mai vechi timpuri precum şi poziţia lor în statul austro-ungar. Bine conceput, răspunzând limpede scopului, Memorialul nu era destinat împăratului, fapt apreciat ca un pas înainte, deoarece „rupe tradiţia memoriilor adresate doar împăratului”[1020].

Sfârşitul anului 1884, marca încheierea primei faze a genezei memorandului, ajungându-se într-o nouă fază în care problema se punea clar şi răspicat, alcătuirea şi înlocuirea Memorandului devenea o problemă stringentă, un adevărat deziderat naţional.

În jurnalele clujene din 1885 se constata faptul că ungurii doreau să facă din Transilvania o ţară ungurească. Ei persecutau tot ce era bun, nobil, tot ce avea tărie de caracter. Maghiarii erau conştienţi de slăbiciunea legitimării argumetelor lor istorice. Se serveau de ele pentru a „jéter de la pondre aux yeux des peuples de l’Europe”[1021], care nu le cunoşteau încă, erau utilizate de asemenea şi pentru a aplana calea publiciştilor speculanţi, gata a le oferi în schimbul unei subvenţii proporţionale, misiunea civilizării pământului românesc. Administraţia ostilă maghiară, ameninţa românii cu servajul, şi de asemenea tot ce le aparţinea, şcolile, bisericile, limba - simboluri ale existenţei naţionale şi culturale -, toate acestea erau profanate de maghiari conform mărturiilor românilor.

În 1882 „L’Indépendance Roumaine” relata faptul că guvernul român începea a se preocupa de agitaţia care se manifesta printre românii din Transilvania ca urmare a refuzului Vienei de a primi delegaţia însărcinată a expune împăratului nemulţumirile subiecţilor Coroanei Sfântului Ştefan. S-a înţeles la Pesta că în interesul consolidării sistemului dualist în Ungaria, ar fi fost prudent a se arăta dispoziţii mai puţin ostile revendicărilor românilor.

---

[1020] Şerban Polverejan, Nicolae Cordoş, *Mişcarea memorandistă în documente (1885-1897),* Cluj, 1973, p.29.

[1021] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 50, Bucureşti, 18 august 1885, Anexă la depeşa no.16 din bucureşti 13 septembrie 1885, Manifest al Comitetului de Iniţiativă al Irredentei Române, cadrele 137-138 (A arunca praf în ochii popoarelor Europei).

Manifestaţiile înregistrate la Bucureşti pentru apărarea cauzei transilvane, răspundeau aceleiaşi idei de solidaritate de rasă, care i-a călăuzit de la început pe românii din România independentă.

Oamenii politici, presa, studenţii, toată lumea a adus omagii juste şi legitime celor 2 campioni ai cauzei româneşti – I. Raţiu şi V. Lucaciu- care au dat dovadă de un înalt sens politic şi de o conştiinţă clară a gravei responsabilităţi pe care şi-o asumau fără a depăşi măsura voită. Astfel, divizările interne dispăreau când era vorba de chestiunile de ordin naţional, iar cea a românilor din Transilvania „est bien pour nous une cause nationale".

Carol I încuraja de asemenea într-o manieră discretă dar constantă mişcarea memorandistă. Nici insuccesul de la Viena al Memorandum-ului n-a însemnat ruperea relaţiilor lui Carol cu principalii conducători politici din Transilvania.

Procesul memorandist s-a bucurat de un ecou deosebit atât în România cât şi în străinătate. Odată cu trimiterea în judecată a membrilor comitetului Partidului Naţional Român din Ungaria (1894) s-a organizat o impozantă manifestaţie la Bucureşti (6 mai). Numeroşi delegaţi ai provinciei s-au alăturat locuitorilor capitalei pentru a stigmatiza persecuţiile exercitate de către autorităţile ungureşti contra fraţilor de peste munţi. La Bucureşti deşi a existat o colonie importantă de maghiari, nici unul n-a fost molestat şi în acea mulţime de oameni nu s-a aflat nici un agitator turbulent care să fi încercat să provoace vreo ofensă sau indignare Legaţiei Austro-Ungariei[1022]. Ministrul plenipotenţiar francez de la Bucureşti (Coutouly) era nemulţumit de maniera lipsită de credibilitate în care presa românească, în mod similar cu cea maghiară şi austriacă prezentau faptele. Printre aceste jurnale părtinitoare, era dificil să întrevezi o latură obiectivă „(…) neglijează în general să prezinte datele reale"[1023].

[1022] *Ibidem*, Rola 24, România, vol.19 (1894), Bucureşti 9 mai 1894, Coutouly către Casimir Périer, cadrele 131-132.

[1023] *Diplomaţia europeană şi mişcarea memorandistă (1892-1896)*, coordonator Corneliu M. Lungu, Bucureşti, 1995, 28 iunie 1892, Coutouly către Ribot, p.87.

Înțelepciunea şi sângele rece de care au dat dovadă românii în această circumstanță a fost o dovadă evidentă a unanimității sentimentului național în chestiunea transilvană, care devenea tot mai semnificativă pentru subiecții regelui Carol I şi chiar pentru acesta. Opinia personală a regelui României prezentată oficial era menită a calma Europa şi a o asigura de tendințele sale pacifiste într-o chestiune generatoare de pericole: „Pour ce qui me concerne l'Europe peut être tranquille, jamais, tant que je regnerai, la Roumanie ne se laissera entraîner à une politique d'aventures. On le sait à Berlin, on le sait à Vienne, j'espère qu'on s'en rend compte aussi à Paris, à Petersburg et que partout ou nous juge avec justice comme un peuple sage dirigé par un Roi prudent"[1024]. El împărtăşea într-o manieră intrinsecă sentimentele unanime ale poporului român, cu toate că a optat pentru îndemnul la calm şi prudență în chestiunea transilvană. Carol aprecia într-o întrevedere cu Coutouly că strategia adoptată a fost eronată întrucât „c'est à Pest et non à Vienne que le mémorandum aurait dû être présenté"[1025]. Prin adresarea documentului „Împăratului" Austriei şi nu „Regelui" Ungariei, maghiarii s-au considerat insultați de această ignorare. Poziția lui Carol I era sensibilă şi predispusă a genera interpretări imediat ce aborda în mod evident oricare direcție. Astfel, dacă ar fi obstrucționat manifestațiile de simpatie din Regat pentru frații din Transilvania ar fi dat dovadă de reacredință şi lipsă de patriotism în ochii românilor, iar dacă ar fi adoptat o poziție antagonică, ar fi periclitat relațiile cu Austro-Ungaria şi ar fi fost acuzat de rusofilie.

Vestea condamnării acuzaților la Cluj a produs în toată România o vie şi profundă emoție. La Bucureşti, la Iaşi şi în celelalte oraşe importante ale Regatului, tinerimea exprima public sentimentele întregii populații manifestând pe străzi. Guvernul nu le împiedica, dar lua măsuri pentru ca acestea să nu

[1024] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 24, Bucureşti 15 mai 1894, Coutouly către Casimir Périer, cadrele 138-139 (în ce priveşte Europa, poate fi liniştită, niciodată atât cât voi domni România nu se va lăsa antrenată într-o politică de aventură. Aceasta se ştie la Berlin, la Viena, sper că-şi vor da seama şi Parisul şi Petersburgul şi că peste tot ne vor judeca cu dreptate ca pe un popor înțelept condus de un Rege prudent).
[1025] *Ibidem*, cadrul 139 (La Pesta şi nu la Viena ar fi trebuit prezentat Memorandum-ul).

pericliteze securitatea şi ordinea. Lascăr Catargi nu se jena nici în faţa lui Carol I în declaraţia francă prin care susţinea că era gata să reprime orice exces periculos, orice ofensă adusă unui guvern prieten şi va face tot ce-i stă în putinţă pentru a calma spiritele. Nişte tineri români au rupt drapelul ungar în faţa Legaţiei Austro-Ungariei iar autorităţile române au promis că urmau a pedepsi făptaşii pentru ca să nu fie dat curs consecinţelor acestui incident[1026].

Românii liberi erau înflăcăraţi de o datorie umanitară, sentimentul natural de solidaritate, de aceea considerau că singura consolare a românilor transilvăneni erau cei care simpatizau cu cauza acestora şi participau la suferinţa lor. De altfel, în ziua următoare studenţii au continuat manifestaţiile cu o reuniune de susţinere a condamnaţilor din Cluj „les martyrs de Transylvanie". Solidaritatea faţă de aceştia s-a manifestat şi prin subscripţiile organizate de campania antamată de jurnalul „L'Indépendance Roumaine", în urma cărora s-a adunat o sumă de 25 000 franci. De asemenea, a fost publicată o broşură intitulată „Vocile latine" în paginile căreia se numărau articolele din jurnale şi reviste, precum şi opiniile sau discursurilor personalităţilor cu notorietatea care au subscris prin cuvintele lor la cauza românilor din Transilvania[1027].

Secretarul francez de Legaţie, Sohier de Vermandois aprecia într-un raport neaprobarea incidentelor sau manifestaţiilor susceptibile a ofensa Austro-Ungaria. Reuniunile de simpatie pentru românii din Transilvania nu era prohibite, ci erau consfinţite de legea fundamentală a ţării, însă guvernul român nu menaja abaterile de la normalitate fiind pregătit a interveni în forţă.

Astfel, la Congresul universitar de la Constanţa au fost invitaţi şi studenţi români din Transilvania şi Bucovina, care ulterior întreprindeau împreună cu colegii lor un marş pe străzile principale ale capitalei şi aveau un itinerar precis, cu oprire în faţa statuii lui Mihai Viteazul şi depunerea unei coroane de flori.

---

[1026] *Ibidem*, Bucureşti 31 mai 1894, cadrele 164-165; *Diplomaţia europeană şi mişcarea memorandistă…,* Coutouly către ministrul Afacerilor Externe, p.275.

[1027] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 24, Sinaia 7 septembrie 1894, Sohier de Vermandois către Hanotaux, cadrul 227.

Guvernul a impus măsuri de securitate şi a reclamat respectarea itinerariului stabilit. Prefectul poliției însă a dispus executarea unor măsuri vexatorii care au generat agitație la gară şi în fața statuii. Ca urmare studenții au protestat în fața Prefecturii de poliție, iar demersul lor s-a soldat cu demisia prefectului[1028]. Chestiunea transilvană era exploatată la maxim de către liberali, ceea ce l-a determinat pe Alexandru Lahovary - ministrul de externe român plecat la Lemberg să-l salute pe Franz Iosif din partea lui Carol în timpul unor manevre militare -, să eludeze faptul că fusese distins de către suveranul monarhiei dualiste cu „Marele Cordon al Ordinului lui Leopold”[1029].

Cu toate că prințul moştenitor Ferdinand a fost trimis în Rusia cu ocazia funeraliilor lui Alexandru III - întotdeauna circumspect vizavi de România -, iar primirea fusese onorabilă şi măgulitoare, Carol considera prematur a depune eforturi în vederea unei apropieri româno-ruse. Conform ideilor sale, diferendul românilor din Transilvania era susceptibil a fi soluționat prin cultivarea unei şi mai mari intimități cu cabinetul de la Viena în vederea unui compromis şi pentru a sista brutalitățile guvernului maghiar. Astfel, „c’est dans le comte Kalnoky seul qu’on espère actuellement ici un remède à la crise transylvaine”[1030].

Reprezentantul Franței, Ch. de Diesbach, sublinia într-un raport al său sub formă de concluzie faptul că România reclama drepturi pe care nu le poseda asupra unor cetățeni care împărtăşeau aceeaşi limbă, dar care erau şi trebuiau să rămână în continuare cetățeni maghiari”[1031]. Diplomatul francez exprima destul de tranşant o opinie nu tocmai conformă cu teza românească, însă aserțiunile sale revelau doar opțiunea Franței, care milita pentru prudență şi care se plasa pe o poziție conciliatoare şi pacifistă. Dezideratul Franței era menținerea păcii în zonă şi netulburarea liniştii sau periclitarea securității prin inițiative aventuroase.

[1028] *Ibidem*, Bucureşti 2 octombrie 1894, Sohier de Vermandois către Hanotaux, cadrele 240-241.
[1029] *Ibidem*, cadrul 241.
[1030] *Ibidem*, Bucureşti 1 decembrie 1894, d’Aubigny către Hanotaux, cadrele 274-275 (Doar în persoana contelui Kalnoky se speră la găsirea unui remediu la criza transilvană).
[1031] Corneliu M.Lungu, *Transilvania în raporturile româno-austro-ungare (1876-1886*), Bucureşti, 1999, p.241.

Întrevederea dintre Franz-Iosif şi regele Carol de la Ischl din 1895 şi grațierea victimelor procesului memorandist, a determinat noi dezbateri pe tema direcției politicii externe urmată de România. Diplomatul francez d'Aubigny considera că în această locație nu s-a semnat nici un tratat care să oblige România a se ralia Puterilor Centrale „regele Carol este mult prea corect pentru a încheia de unul singur un acord ferm"[1032]. Reprezentantul francez a reperat şi a conştientizat tendința unei înțelegeri româno-austro-ungare, care să treacă pe la Berlin, şi a conchis că această întrunire între cei doi suverani a generat totuşi o convenție militară sau un acord, deşi s-a operat o dezmințire oficială[1033].

## XI. RELAȚIILE INTERNAȚIONALE ÎN PRIMA DECADĂ A SECOLULUI XX. IMPLICAȚIILE ROMÂNIEI ŞI ALE FRANȚEI.

Debutul secolului XX s-a manifestat prin mutații în relațiile internaționale, crizele s-au succedat într-o manieră intempestivă şi cu consecințe susceptibile a degenera într-un conflict generalizat. Totuşi o doză de prudență s-a manifestat, preferându-se concilierea şi dezbaterile diplomatice. Cu toate acestea cote paroxistice de risc au fost semnalate.

La sfârşitul secolului al XIX-lea şi în primii ani ai secolului XX, politica externă a Franței a urmat câteva direcții fundamentale, elaborate şi aplicate de strategi prevăzători, experți în detectarea schimbărilor în relațiile internaționale. Orientările fundamentale s-au îndreptat spre mai multe regiuni de pe glob, unde interesele franceze se dovedeau a fi simptomatice.

Consolidarea alianței franco-ruse constituia un element semnificativ, secondat de dezideratul îmbunătățirii capacităților militare şi strategice ale Rusiei. În privința Italiei s-a imaginat o stratagemă de distanțare a acesteia de Tripla Alianță prin intermediul factorului economic, mai ales că relațiile franco-italiene

[1032] *Diplomația europeană şi mişcarea memorandistă…,* Bucureşti 19 septembrie 1895, d'Aubigny către Hanotaux, p.497-498.
[1033] *Ibidem*, Bucureşti 15 octombrie 1895, d'Aubigny către Hanotaux, p.561.

cunoscuseră o perioadă de incriminări agresive reciproce. Un exemplu revelator a fost subliniat prin asasinarea preşedintelui francez Sadi Carnot, fapt reprobator comis de către anarhistul italian Caseiro. Zona balcanică nu a înregistrat o afinitate predilectă din partea Franței, însă aceasta a fost constrânsă să se implice de alianța ce o lega de Rusia şi de tensionarea relațiilor ruso-austro-ungare. De altfel, evenimentele ultimelor decenii şi proximitatea periculoasă a Germaniei au determinat-o să-şi dorească o diminuare a influenței Triplicei în țările balcanice şi în Imperiul Otoman. De aceea, maniera sa de sporire a prezenței în această zonă a globului, s-a manifestat prin augmentarea numărului de instituții religioase, a centrelor culturale, însă cea mai eficientă armă s-a dovedit a fi „la diplomatie du franc"[1034]. În vederea combaterii acestei influențe germane în Imperiul Otoman, Franța şi-a îndreptat atenția spre Marea Britanie, lucru ce a nemulțumit Rusia. Argumentul la care a recurs Franța pentru a se justifica a fost acela alianța franco-rusă era „exclusiv defensivă". Deşi Rusia consimțea la dezmembrarea Imperiului Otoman, aceasta nu dobândise sprijin necondiționat din partea aliatei sale şi şi-a schimbat strategia şi direcția politicii sale externe, manifestând interes pentru Extremul Orient, fapt ce a afectat fundamentul alianței. Franța nu împărtăşea aparenta răceală rusă, fiind conştientă de semnificația elementului financiar în existența alianței[1035].

Totuşi, interesul asumat şi afirmat al Franței era de a câştiga încrederea Rusiei şi de a coordona în acțiuni concertate, direcțiile stabilite prin colaborare şi conlucrare. De asemenea, intenționa să susțină existența Imperiului Otoman şi să-şi facă simțită prezența pe teritoriile acestuia prin aceeaşi „diplomație a francului", dar şi prin consiliere şi avantaje determinate de agenți specializați francezi în administrație[1036].

[1034] Jean-Claude Allain, Pierre Guillen, Françoise Autrand etc., *op.cit*., p.658, 666-669.
[1035] *Ibidem*, p.678.
[1036] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 89, Politica generală a puterilor (1896-1899), Telegramă particulară/confidențială, Paris 1 iulie 1896, nenumerotat.

Franța moştenise o aversiune consacrată pentru Germania, iar propensiunile sale de confirmare ca putere europeană, le întrunea în mod consecvent pe cele ale Imperiului lui Wilhelm II, care lansase controversatul şi insuficient asimilatul principiu al politicii mondiale (Weltpolitik). Politica colonială a Franței îşi disputa întâietatea cu Marea Britanie de care încerca să se apropie. De altfel, chiar şi Germania – căreia nu i se atribuiau interese simptomatice în Balcani – efectuase un scenariu care să diminueze influența Franței şi a Angliei în Imperiul Otoman, prin recurgerea la produsele industriale proprii şi deschiderea unei piețe avantajoase pe teritoriile aflate sub stăpânire turcă. În această manieră, Wilhelm II dorind să-şi aroge calitatea de „le vrai ami – celui que l'on craint et que l'on écoute"[1037]. Concomitent cu previziunile evoluției relațiilor internaționale şi a recunoaşterii frangmentare şi parțiale a intereselor marilor puteri europene, Anglia îşi definea şi ea propriile concepții în acest sens. Concluziile evidențiate de aceasta ar fi fost că noul secol (al XX-lea) s-ar fi caracterizat prin disensiuni şi diferende acerbe anglo-ruse, iar locația acestor confruntări posibile nu ar mai fi fost Peninsula Balcanică, Orientul Apropiat sau Mediterana, ci Extremul Orient. De altfel, singurele oponente redutabile percepute şi identificate de Anglia s-ar fi dovedit a fi Rusia şi SUA. În accepțiune britanică, o mutație semnificativă urma a se produce şi în maniera de confruntare, în sensul că războaiele ulterioare erau navale, astfel încât marina de război căpăta o importanță cobvârşitoare[1038].

Crizele cu potențial belicos accentuat şi susceptibile a antrena sistemele de alianțe s-au succedat cu repeziciune în perioada anterioară primei conflagrații mondiale. Viziunea profetică engleză a devenit o realitate indezirabilă prin războiul ruso-japonez, izbucnit ca urmare a concurenței acestor două părți şi prejudicierea Chinei şi Coreei. Legăturile diplomatice cu Rusia au fost rupte de Japonia pe 6 februarie 1904, care a produs stupoare prin ofensiva concepută

[1037] *Ibidem*, Dosar - Allemagne en Orient (1897-1899), München 18 august 1898, Contele d'Aubigny, ministrul Franței la München, către ministrul afacerilor externe francez Delcazes, nenumerotat (Adevăratul prieten – care să inspire teamă si care să fies ascultat).
[1038] *Ibidem*, Londra 20 iunie 1896, Întrevedere cu marchizul de Salisbury, nenumerotat.

asupra Port Arthur (8 februarie), anterioară declarației de război (10 februarie). Datorită medierii conciliatoare americană şi franceză a fost posibilă semnarea tratatului de pace survenit pe 5 septembrie1905[1039].

Labilitatea relațiilor dintre Marile Puteri europene s-a evidențiat prin cele două crize marocane, revoluția Junilor Turci, anexarea Bosniei-Herțegovinei de către Austro-Ungaria, războiul italo-turc, iar mai apoi prin cele două războaie balcanice, pentru ca paroxismul să fie atins odată cu cea mai mare confruntare de forțe din istoria lumii de până atunci.

Prima criză marocană debuta cu discursul împăratului Wilhelm II de la Tanger (31 martie 1905). Textual, acesta limita influența Franței asupra Marocului, prin reclamarea principiului liberei concurențe a puterilor fără posibilitatea exercitării exclusive a nici unui monopol, în timp ce subscria la independența țării. Reacția Franței a survenit imediat şi într-o manieră simptomatică. Ofensată de luarea de poziție antagonică a Germaniei, aceasta şi-a trimis reprezentantul diplomatic de la Tanger cu un proiect de reforme sultanului Abd el-Aziz. În cazul aplicării acestora cu sprijinul unor consilieri francezi, se stabilea „protectoratul asupra Marocului". Germania nu a subscris la soluția extremă a confruntării armate, ci s-a declarat satisfăcută prin organizarea unei conferințe. Aceasta s-a deschis pe 14 ianuarie 1906 la Algesiras (Spania), iar reglementările inserate în actul final ratificat de sultan pe 18 iunie erau favorabile Germaniei, întrucât Marocul fusese plasat sub controlul internațional al 11 țări, cărora li se adăuga şi SUA[1040].

Printr-o notificare unilaterală, Austro-Ungaria producea stupoare între Marile Puteri când a decis anexarea Bosniei şi Herțegovinei (5 octombrie 1908). Cu toate că aceste teritorii erau adminstrate de către monarhia dualistă încă din 1878, „faptul împlinit" a surprins. Imperiul Otoman a acceptat demersul austro-ungar (26 februarie 1909), păstrându-şi totuşi suveranitatea asupra sandjak-ului

[1039] Jean-Claude Allain, Pierre Guillen, Françoise Autrand etc., *op.cit*., p.702-703.
[1040] *Ibidem*, p.703-707.

Novi-Bazar (fâşie plasată între Serbia şi Muntenegru). Rusia a urmat pe 21 martie 1909, urmată de către Serbia pe 31 martie[1041].

Serbia nu a avut posibilitatea de a se opune mai mult decât a făcut-o, întrucât luând cunoştinţă asupra anexiunii, a elaborat un memoriu explicativ prin care reclama compensaţii teritoriale bazându-se pe justificări de ordin juridic, istoric, geografic, în cazul în care acest fapt ar fi fost recunoscut de Europa. Invocând echilibrul european, aceasta recurgea şi la principiul sensibilizării Marilor Puteri, dar şi la postura de „victimizare" a statelor mici, însă îşi manifesta încrederea „dans l'équité des Puissances constitue la seule et principale force"[1042].

Recunoaşterea anexării efectuate de Austro-Ungaria de către Rusia, a produs mai multe versiuni, dintre care una a fost comentată de către reprezentantul francez de la Viena sub rezervă însă şi într-o manieră confidenţială. Opinia publică era informată că Rusia făcuse obiectul unor presiuni germane în acest sens, astfel încât germanii au colportat diverse zvonuri la Viena pentru a diminua efectele create de intervenţia lor. Protagonistul acestui scenariu ar fi fost baronul Aerenthal, care ar fi declarat într-un mediu semioficial necesitatea acceptării de către Rusia a faptului împlinit, în caz contrar văzându-se obligat să facă publice o serie de documente (chiar şi personale), care să denote iniţiativa Rusiei şi lansarea de către aceasta a propunerii anexării. Reprezentanţii diplomatici ruşi ar fi solicitat intervenţia lui Bismarck în vederea împiedicării înfăptuirii acestei ameninţări, însă acesta ar fi declinat, ceea ce ar fi determinat partea rusă să accepte soluţia anexării. Reprezentantul francez de la Viena s-a arătat foarte circumspect în legătură cu această variantă[1043].

Chiar şi România şi-a manifestat dispoziţiile în această chestiune europeană prin vocea lui Carol, care într-o conversaţie cu ministrul plenipotenţiar francez de la Bucureşti, a mărturisit consilierea exercitată asupra Serbiei de a se resemna şi a

[1041] *Ibidem*, p.720-721.
[1042] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 88, Dosar Politique autrichienne (1908-1909), nenumerotat (Echitatea Puterilor constituie singura şi principala forţă).
[1043] *Ibidem*, Viena 7 aprilie 1909, nenumerotat.

continua politica prudentă vizavi de Austro-Ungaria. Reprezentantul francez amintea faptul că România a reprezentat un teritoriu de tranzit pentru caii comandați de Serbia în Rusia. Dacă tranzitarea nu era aprobată, ar fi indus ideea subscrierii la politica monarhiei dualiste. Susținătorii unei politici filoruse încurajau în România manifestațiile antiaustriece, însă Carol a încercat să nu fie părtinitor în diferendul implicat de anexarea Bosniei şi Herțegovinei. Cu toate acestea, ministrul plenipotențiar rus de la Bucureşti sesiza premisele unei schimbări ale politicii externe a României[1044].

După recunoaşterea anexării Bosniei-Herțegovinei, în noiembrie 1909, o delegație turcă de aproximativ 240 de persoane printre care şi aproximativ 60 de ofițeri militari şi navali au fost primiți cu o deosebită deferență de către autoritățile austriece. Pentru a-i flata şi a-i impresiona li s-a permis să viziteze atât fabricile de arme şi arsenalele militare, cât şi unele cazărmi stabilite în prealabil, fapt demn de consemnat întrucât şi ataşații militari din corpul diplomatic acreditat la Viena au fost surprinşi. Un grup redus dintre aceştia (respectiv 7 persoane) a fost primit în audiență chiar de către împăratul Franz Iosif[1045]. Pentru a accentua unele caracteristici ale diplomației şi paradoxurile ei, în sensul că oficialitățile care recurg la ea una simt şi alta vorbesc, s-a desprins şi discursul cu nuanțe encomiastice la adresa Austro-Ungariei din partea şefului misiunii turce Riza Tewfik Bei citat de Wiener Allgemeine Zeitung. Reprezentantul francez de la Viena amesteca o doză de sarcasm cu una de hilaritate pentru a sublinia faptul că la câteva luni de la diferendul generat de anexarea Bosniei şi Herțegovinei, dar şi recenta boicotare a produselor austriece în Turcia, era cel puțin bizar să auzi declarația unui turc aflat în postură oficială „que l'annexion de la Bosnie-

[1044] *Ibidem*, Bucureşti 15 decembrie 1908, nenumerotat.
[1045] *Ibidem*, Carton 90, Politica generală a puterilor, Dosar Austro-Ungaria, Viena 9 noiembrie 1909, nenumerotat.

Herzégovine était nécessaire à l'Autriche-Hongrie et nullement nuisible à l'Empire Ottoman"[1046].

O altă delegație de reprezentanți turci (de această dată Juni Turci) erau primiți de către Loja Voltaire din Paris, a cărui venerabil era E. Pasquier şi introduşi de către vicepreşedintele Consiliului Marelui Orient (Morin). Printre aceştia se numărau notabilități şi ofițeri superiori: Exc Sa Hazim Bey (fost prefect al Constantinopolului), Chukri Pacha (general), Faik-Bey (locotenent-colonel), Rouchen Bey (locotenent-colonel), Fethi Bey (ataşatul militar al Turciei la Paris)[1047]. Reacții diverse survin din partea presei pentru a revela poziția Franței vizavi de Turcia. Astfel, „Le Petit Journal" enumera într-un articol intitulat „La France et la Turquie" aportul financiar al Marilor Puteri la dezvoltarea Turciei. Din această perspectivă, locul fruntaş era deținut de departe de Franța cu mai bine de 3 miliarde franci, Germania cu 8-900 de milioane, iar Anglia se plasa pe o poziție inferioară cu 350-450 milioane. Din aceste simple afirmații rezulta faptul că Franța îndeplinea rolul unui „preteur amical"[1048]. O altfel de speculație întreținută în aparență de o corespondență a „Times", sublinia faptul că Franța intenționa să se substituie Angliei la Constantinopol şi de aceea recurge la tentative de apropiere față de Turcia, renunțând concomitent la politica favorabilă vizavi de Grecia[1049]. De unde puteau să parvină astfel de interpretări dacă nu chiar din Grecia, unde reprezentantul Franței a sesizat starea de spirit?

Turcia a rămas în centrul preocupărilor puterilor europene, iar combinațiile realizate sau presupuse între ele, determinau reacții concomitente şi interpretări din cele mai diverse. Totodată permanenta suspiciune ce domnea în cadrul relațiilor internaționale din prima decadă a secolului al XX-lea, revela constanta

[1046] *Ibidem* (Anexarea Bosniei-Herțegovina era necesară Austro-Ungariei şi nu era prejudiciabilă Imperiului Otoman).
[1047] *Ibidem*, Paris 16 iunie 1910, nenumerotat.
[1048] *Ibidem*, 8 ianuarie 1911, nenumerotat.
[1049] *Ibidem,* Atena 2 iulie 1910, Deville, ministrul plenipotențiar al Franței la Atena, către Stephen Pichon, ministrul afacerilor externe, nenumerotat.

anxietate cu care erau însufleţite puterile şi teama de a nu fi provocate noi complicaţii.

De la Berlin, ambasadorul Franţei relata circumstanţele prin care s-a ajuns la ideea existenţei unui acord austro-ungaro-turc, ale cărui clauze invocau garantarea status-quo-ului Turciei de către monarhia dualistă şi subliniau totodată sprijinul acesteia împotriva Bulgariei. Când presa a solicitat clarificări din partea ambasadei Turciei la Berlin, consilierul acesteia a tăgăduit existenţa unui tratat, însă nu a infirmat un acord eventual, ceea ce a continuat seria speculaţiilor. Consilierul turc a revenit cu lămuriri câteva zile mai târziu, accentuând faptul că Austro-Ungaria a garantat posesiunea Turciei asupra sandjak-ului Novi Bazar, care îi fusese redat în 1908. Accepţiunea turcă asupra acestei garanţii implica de asemenea şi garantarea Salonicului, ceea ce era fals în opinia ambasadorului Franţei la Berlin, Jules Cambon. Acesta din urmă, diplomat de carieră şi foarte experimentat în afacerile europene, considera că Austro-Ungaria nu renunţa la principiul politicii sale „Drang Nach Osten", ci doar încercase să liniştească Turcia, în circumstanţele unei posibile apropieri germano-ruse şi a speculaţiilor ulterioare aranjamentelor de la Potsdam[1050].

La Viena, relaţiile bilaterale austro-turce erau prezentate a fi reţinute, mai ales din partea Turciei, care a adoptat o poziţie prudentă după momentul 1908 şi datorită refuzului unei decoraţii turce acordate contelui de Hotzendorf (şeful Statului Major austro-ungar), al cărei simbolistică era revelatoare în contextul stagiului urmat de numeroşi ofiţeri turci în şcolile de tir austriece. Iar după Potsdam – din considerente comerciale – Turcia se arăta mai favorabilă Germaniei[1051].

## ARANJAMENTELE DE LA POTSDAM

[1050] *Ibidem*, Berlin 24 noiembrie 1910, Jules Cambon către Stephen Pichon, nenumerotat.
[1051] *Ibidem*, Viena 21 noiembrie 1910, nenumerotat.

Din rapoartele consemnate de către diplomaţii francezi din marile capitale europene, a rezultat faptul că pe parcursul lunii noiembrie 1910, la Potsdam, a avut loc o reuniune a miniştrilor de externe german (Bethman-Holweg) şi rus (Sazonov), întrevedere care a stârnit de asemenea reacţii şi a generat speculaţii diverse. Franţa avea un interes deosebit în a clarifica natura aranjamentelor dintre cele două părţi, în virtutea alianţei franco-ruse, care trebuia întreţinută şi consolidată pentru a fi viabilă.

Ambasadorul Franţei la Constantinopol era înştiinţat că au fost discutate doar chestiuni referitoare la Persia şi la calea ferată de la Bagdad, însă „aucun papier n'a été changé ni à Potsdam ni à Berlin"[1052].

Totuşi neîncrederea ruso-franceză poate fi revelată şi de o conversaţie între ambasadorul rus la Berlin (Osten Sacken) şi omologul său francez Jules Cambon. Reprezentantul rus deplângea reacţia presei franceze la reuniunea de la Potsdam şi speculaţiile emise în defavoarea Rusiei, în timp ce diplomatul francez specifica faptul că jurnalul „Novoie Vremia" a antamat campania de comentarii, pentru ca apoi să dezaprobe atitudinea partenerului de alianţa pentru că „il y a quelques années, les intérêts de la Russie nous avaient empêchés de prendre dans l'affaire de Bagdad la part qui nous était offerte"[1053]. Ambasadorul Rusiei era convins că Franţa se putea impune oriunde prin „diplomaţia francului", iar Rusia nu a făcut decât să convină cu Germania şi să concorde în mod reciproc asupra intereselor fiecărei părţi.

Turcia nu a văzut cu ochi buni aranjamentul ruso-german de la Potsdam, cutoate intervenţiile de a o lămuri şi a-i calma susceptibilităţile. I s-a indus chiar şi ideea unor intrigi franco-engleze care să o încredinţeze că drepturile suverane îi

[1052] Ibidem, Carton 91, Politica generală a puterilor (1901-1914), Dosar Entrevue de Potsdam, Paris 11 ianuarie 1911, ministrul de externe francez Bompard către ambasadorul Franţei la Constantinopol, nenumerotat (Nici un document nu a fost schimbat nici la Potsdam nici la Berlin).
[1053] *Ibidem*, Berlin 9 ianuarie 1911, Jules Cambon către Stephen Pichon, nenumerotat (Cu câţiva ani în urmă interesele Rusiei ne-au împiedicat de a ne lua partea care ne era oferită din afacerea Bagdad).

erau atinse „or l'Allemagnene veut pas autre chose que de favoriser en y créant des chemins de fer le développement économique de la Turquie"[1054].

Turcia nu era convinsă de aceste demersuri altruiste, fiind siderată de maniera facilă în care Rusia şi Germania au tratat pe seama ei şi a Persiei. Nu subscria la arogarea unor drepturi de către Germania, drepturi care nu o incumbau, cum a fost racordarea căilor ferate persane cu cele turce, fără ca Turcia să fie inclusă în ecuație. Germania a încercat să se disculpe printr-o notă identică prezentată ambasadorului Turciei la Berlin şi ministrului de externe de la Constantinopol. Argumentele justificative inserate în notă au făcut referire la racordarea căilor ferate persane şi otomane la Hanekin, însă aranjamentele de la Potsdam au vizat doar construcțiile pe teritoriul persan. La acest raționament şubred, reprezentantul francez a subliniat faptul că o convenție de racordare comportă acordul celor 2 părți. Germania subtiliza această interpretare prin faptul că „le gouvernement ottoman n'est pas obligé d'accepter"[1055].

La Potsdam, Rusia – prin vocea țarului său Nicolae II - a reiterat un principiu diplomatic şi general conform căruia țara sa avea ca obiectiv esențial de politică externă, întreținerea şi promovarea relațiilor de bună vecinătate cu toate țările din imediata sa proximitate, dar şi celelalte puteri europene. Tot cu această ocazie s-a realizat o evaluare a alianțelor, iar concluzia exprimată de Nicolae II ar fi fost aceea că „La Triple entente est plus solide que la Triple alliance"[1056]. Această aserțiune rezida probabil din discursul lui Wilhelm II, care nu manifesta încredere deosebită în Italia şi ataşamentul său față de angajamentele luate.

Italia nu dorea decât pacea şi milita astfel pentru menținerea status-quo-ului, iar în cazul izbucnirii vreunui conflict în regiunea balcanică, dezideratul său era localizarea şi nu generalizarea confruntării. Anxietatea sa se origina în faptul că o eventuală modificare teritorială ar putea genera disensiuni cu aliata sa Austro-

[1054] *Ibidem*, Berlin 16 ianuarie 1911 (Germania nu vrea altceva decât să favorizeze prin intermediul creării căilor ferate, dezvoltarea economică a Turciei).
[1055] *Ibidem*, Péra 15 ianuarie 1911 (Guvernul otoman nu este obligat să accepte).
[1056] *Ibidem*, Sanckt Petersburg 5 ianuarie 1911, Georges Louis, ambasadorul Franței la Petersburg, către Stephen Pichon, nenumerotat (Tripla Înțelegere este mai solidă decât Tripla Alianță).

Ungaria (problema albaneză), iar încăpățânarea monarhiei dualiste de a-şi urma „drumul până la Salonic" ar determina simultan ruptutra cu Italia.

Italia considera că în Balcani singura contrapondere pentru veleităţile expansioniste şi hegemonice ale Austro-Ungariei era reprezentată de Rusia. Totodată, era evident că aderase la Tripla Alianță doar pentru a se proteja în fața monarhiei dualiste cu ajutorul Germaniei întrucât continua să vadă în Austro-Ungaria „un adversaire traditionnel et irréconciliable"[1057].

Un alt eveniment susceptibil a genera o confruntare între puteri a fost reprezentat de a 2-a criză marocană (1911). Aceasta a fost generată tot de concurența franco-germană din Maroc, cele două puteri monitorizându-se permanent prin intermediul reprezentanților diplomatici. Demersul Franței de a-şi extinde controlul militar în Maroc şi asigurarea „protecției" sale, a stârnit nemulțumirea Germaniei, care negocia anumite chestiuni legate de construcția de căi ferate civile. Pentru a limita înaintarea Franței, Germania a recurs la metoda intimidării printr-o demonstrație navală survenită la Agadir, fără pericole majore însă, întrucât autoritățile locale nu s-au pripit în a interveni. Franța identifica manevra germană ca fiind o provocare şi o sfidare, iar puterile europene s-au alarmat. Diferendul nu a fost escaladat, ci s-a localizat, iar apoi – după tensiuni şi zvonuri colportate - , s-a ajuns la un compromis materializat prin tratatul franco-german din 4 noiembrie 1911. Prin reglementările acestuia, Germania subscria la libertatea acțiunii Franței în Maroc, îar Franța concordase la o compensație teritorială, prin modificarea frontierelor Camerunului (colonie germană)[1058].

Crizele cu potențial belicos s-au succedat într-o manieră constantă în primii ani ai secolului XX, iar puterile europene, angrenate în două sisteme de alianțe puternice, păreau a-şi testa reciproc capacitatea de rezistență. În aparență şi prin declarații, toate se arătau favorabile concilierii şi pacifismului general, însă cu

[1057] *Ibidem*, Carton 93, Politica generală a puterilor (1901-1914), Dosar Italia (1897-1912), Roma 9 octombrie 1912, nenumerotat (Un adversar tradițional şi ireconciliabil).
[1058] Jean-Claude Allain, Pierre Guillen, Françoise Autrand etc., *op.cit*., p.721-729.

toate acestea se îndreptau spre o confruntare fără precedent, date fiind rivalităţile existente, iar preludiul războiului generalizat l-a reprezentat războaiele balcanice.

## RĂZBOAIELE BALCANICE

Dacă până în 1912, Franţa a acţionat într-o manieră care s-o angreneze cât mai puţin posibil în afacerile balcanice, în acest an Poincaré a decis contrariul, hotărât fiind a renunţa la status-quo în regiune, mai ales că Franţa era prezentă activ prin numeroasele împrumuturi sau lucrări publice. În 1914, Serbia, Grecia, România, Bulgaria, se bucurau de investiţii sau împrumuturi franceze totalizând 2,5 miliarde franci[1059].

Situaţia în Balcani s-a complicat generând anxietate în privinţa consecinţelor, după înfrângerea şi suprimarea insurecţiei albaneze, când Bulgaria, Serbia şi Macedonia au declarat război Imperiului Otoman în octombrie 1912. Medierea, ca soluţie conciliatoare, propusă de Franţa a fost susţinută de Rusia, însă Germania nu a concordat, concomitent cu refuzul Austro-Ungariei de asubscrie la formarea unei „Serbii Mari". Concertarea puterilor balcanice a fost posibilă ca urmare a încheierii unor alianţe bilaterale. Astfel, Serbia şi Bulgaria au semnat o alianţă militară defensivă (13 martie 1912) în cazul unui atac din partea Austro-Ungariei sau Imperiului Otoman. În mod similar, Grecia şi Bulgaria le-a urmat (29 mai 1912) prin definitivarea unui acord de asistenţă mutuală îndreptat tot împotriva Turciei. „Liga balcanică" – supravegheată îndeaproape de Rusia - era desăvârşită odată cu convenţia militară bulgaro-muntenegreană (27 septembrie 1912) şi sârbo-muntenegreană (6 octombrie 1912)[1060]. Pretextul pentru declanşarea ostilităţilor împotriva Imperiului Otoman l-a constituit reclamarea unui guvernator general elveţian sau belgian în Macedonia. Detectând iminenţa războiului cu ţările balcanice, Turcia a resimţit constrângerea încheierii diferendului cu Italia şi

[1059] *Ibidem*, p.730.
[1060] Charles Zorgbibe, *op.cit.*, p.189; *Histoire de l'Empire Ottoman*…, p.606.

finalizarea războiului italo-turc s-a consfinţit prin pacea semnată la Ouchy[1061] (15 octombrie 1912). Alte surse localizau încheierea ostilităţilor italo-turce prin Tratatul de la Lausanne (15 octombrie 1912) prin ale cărui clauze, Italia primea satisfacţie în privinţa reclamărilor sale în detrimentul Imperiului Otoman. Astfel, Cirenaica şi Tripolitania îi erau atribuite[1062].

Poziţia oficială a Franţei era neutralitatea, căpătând atributul nesolicitat şi discutabil „une mauvaise médiatrice" în medierea diferendului italo-turc, aceasta a adoptat ulterior o atitudine mai îndrăzneaţă în cadrul primului război balcanic. Reprezentantul său la Constantinopol (Bompard) a acţionat în sensul facilitării negocierilor în cadrul armistiţiului de la Londra din 3 decembrie 1912 şi a Conferinţei de la Londra din mai 1913[1063].

Primul război balcanic culmina cu Conferinţa ambasadorilor de la Londra (decembrie 1912), care nu reglementează situaţia, însă apare un nou element neaşteptat. România considera că neutralitatea sa susţinută şi apreciată de puterile europene, să fie schimbată cu reclamarea unei părţi teritoriale posedate de Bulgaria (Cadrilaterul), circumstanţă indezirabilă în ochii monarhiei dualiste. Conferinţa de la Londra din 30 mai 1913 a determinat prin presiunile exercitate împotriva Turciei, ca aceasta să subscrie la cedarea insulelor din Marea Egee şi a Cretei către învingători[1064], dar şi suveranitatea asupra Albaniei[1065].

O întrevedere privată între Guillemin – delegatul francez în Comisia Europeană a Dunării – şi Take Ionescu – ministrul român de interne -, sintetiza şi revela pretenţia României, opinie la care subscria şi regele Carol „tout ce qu'il nous faut (…) c'est la position stratégique de la Silistrie, avec un petit territoire de 10 à 12 mille kilomètres carrés tout au plus", „donc nous voulons peu de choses

[1061] Charles Zorgbibe, *op.cit.*, p.189.
[1062] Alain Quella-Villéger*, La politique méditerranéenne de la France (1870-1923),* s.l., 1991, p.105.
[1063] *Ibidem*, p.109.
[1064] Charles Zorgbibe, *op.cit.*, p.190.
[1065] René Girault*, op.cit*., p.237.

(…) nous sommes décidés à obtenir"[1066]. Guillemin mărturisea în urma unei discuții cu reprezentantul Austro-Ungariei (Fürstenberg), că acesta considera atitudinea României conformă cu cerințele puterilor şi receptivă la sfaturile de prudență şi moderație. Consulul Franței la Galați sublinia însă gravitatea consecințelor afirmațiilor lui Take Ionescu, deoarece armata română avea posibilitatea a ajunge în cadrilater (Silistra, Varna, Şumla, Rusciuk) în doar câteva ore[1067].

În vara anului 1913, izbucnea al 2-lea război balcanic, când fostele aliate – la care s-a adăugat şi România -, s-au solidarizat împotriva Bulgariei. Tratatul de la Bucureşti 10 august 1913) pune capăt confruntării, iar deciziile asumate au fost următoarele: „l'Albanie est créée, le sandjak partagé entre Serbie et Monténégro, l'Epire et presque toute la Macédoine accordées à la Grèce dont est confirmée la souveraineté sur la Crète, le sud de la Dobroudja attribué à la Roumanie, la Thrace orientale laissé à la Bulgarie qui a donc accès à la mer Egée (…)"[1068]. Independența Albaniei a fost consacrată în urma păcii de la Bucureşti, iar Turcia şi-a păstrat o minimă posesiune pierdută în primul război balcanic – impregnată cu o simptomatică valoare simbolică -, respectiv Adrianopolul[1069].

Tratatul de la Bucureşti a fost primit „avec la joie la plus sincère", deşi existaseră emoții în privința ralierii Greciei la condițiile păcii, datorate inflexibilității sale. Blondel – ministrul francez la Bucureşti -, l-a abordat pe Vénizélos – reprezentantul Greciei la negocieri -, şi i-a indicat atitudinea binevoitoare şi conciliatoare pentru a nu genera „eşecul eforturilor tuturor în

[1066] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 308, Războaiele balcanice (1912-1913), Paris 18 noiembrie 1912, nenumerotat (Tot ceea ce ne trebuie este poziția strategică Silistra şi împrejurimile, aproximativ 10 până la 12 mii de kilometri pătrați cel mult); (Deci vrem puțin însă suntem decişi a nu renunța).

[1067] *Ibidem*, Galați 28 octombrie 1912, Guillemin către Poincaré (ministrul francez al afacerilor externe), nenumerotat.

[1068] Jean-Claude Allain, Pierre Guillen, Françoise Autrand etc., *op.cit*., p.732 (Albania este creată, sandjak-ul (Novi Bazar) împărțit între Serbia şi Muntenegru, Epirul şi aproape întreaga Macedonie acordate Greciei a cărei suveranitate este confirmată asupra Cretei, sudul Dobrogei atribuit României, Tracia orientală lăsată Bulgariei, care are deci acces la Marea Egee).

[1069] *Dictionnaire des relations internationales au 20e siècle*, Colette Barbier, Antoine Daveau, Olivier Delorme (…), Paris, 2000, p.32.

favoarea păcii”[1070]. Reprezentantul grec a subscris bunelor oficii manifestate de Blondel şi a acceptat în final condiţiile păcii într-un salon rezervat deliberărilor private, aceasta după ce negocierile stagnaseră şi i s-a permis un timp de reflecţie.

Serbia se felicita de tratativele de la Bucureşti şi momentul încheierii păcii, întrucât avusese mult de pierdut, cu predilecţie capital uman. Astfel, în cele 2 războaie numărul victimelor ajunsese la circa 75 000 de indivizi, iar recunoştinţa sa a fost împărtăşită prin arborarea câtorva drapele române şi greceşti pe străzile Belgradului[1071].

Eventualitatea şi dezbaterea asupra posibilităţii revizuirii Tratatului de la Bucureşti s-a ivit ca urmare a unei note de protest (de altfel destul de formală şi vagă) a reprezentantului rus Sebeko. Franţa privea acest demers ca pe o strategie pragmatică şi o insinuare menită a determina acceptarea mai facilă de către Bulgaria a condiţiilor păcii. În subsidiar însă, acţiunea lui Sebeko fusese dictată şi de considerente personale, întrucât i se promisese postul de ambasador la Viena şi considera că o apropiere ruso-austro-ungară era de bun augur şi l-ar fi onorat cu o primire cordială la Ballplatz[1072]. Totodată presa bucureşteană reacţiona la articolele inserate în jurnalele franceze de la Paris în cel mai agreabil mod cu putinţă. „Tous les journaux de Bucarest se louent de l’appui moral que la France vient d’apporter à la Roumanie”[1073].

[1070] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond AmbassadeViena,* Carton 491, Dosar România (1912-1914), Bucureşti 7 august 1913, Blondel către Pichon, ministrul francez al afacerilor externe, nenumerotat.
[1071] *Ibidem*, *Fond Constantinopol*, Seria E, Carton 335, Repartiţia teritoriilor (1913-1914), Belgrad 19 august 1913, nenumerotat.
[1072] *Ibidem, Fond AmbassadeViena,* Carton 491, Dosar România (1912-1914), Bucureşti 7 august 1913, Blondel către Pichon, ministrul francez al afacerilor externe, nenumerotat.
[1073] *Ibidem* (Toate jurnalele din Bucureşti lăudau sprijinul moral pe care Franţa l-a adus României).

## II.A DIPLOMAȚIA – ETIMOLOGIA TERMENULUI ŞI OBIECTUL ACTIVITĂȚII SALE.

Originea termenului de „diplomație" este greacă şi provine de la „diploô" care semnifică „dublare" „dublură", adică realizarea documentelor în dublu exemplar, unul aparținând unui suveran, iar celălalt fiind trimis prin intermediul reprezentantului său sau în mod direct altui suveran[1074]. Mesagerul se identifică cu suveranul său fiind socotit „dublura" acestuia, de aceea misiunea sa dobândeşte o valoare simptomatică[1075]. Conceptul de „diplomație" este utilizat pentru prima dată de către Linguet în 1791 în lucrarea „Annales politiques, civiles et littéraires du XVIII siècle", 18, p.349, iar la noțiunea de „diplomat" a recurs prima dată Robespierre în 1792 în „Le Défenseur de la Constitution", nr.1, 1792, p.181[1076].

Diplomația prezintă numeroase accepțiuni şi definiții care cuprind diverse concepte şi noțiuni ce evidențiază o mentalitate stabilită, cea occidentală[1077]. Diplomația în viziune completă constituie atât o ştiință cât şi o artă, dar şi o tehnică utilizată în relațiile internaționale. Reprezintă activitatea oficială a statului sau efectuată în numele statului în domeniul relațiilor externe înfăptuită prin intermediul unor metode, procedee sau alte mijloace paşnice pentru finalizarea obiectivelor de politică externă stabilite în prealabil[1078]. Acțiunea diplomatică se află în simbioză cu dimensiunea informațională. „Exposer, faire

---

[1074] Alexandru Burian*, Introducere în practica diplomatică şi procedura internațională,* Chişinău, 2008, p.13.
[1075] Liviu Petru Zăpârțan, *Negocierile în viața socio- politică*, Cluj-Napoca, 2007, p.243.
[1076] *L'invention de la diplomatie – Moyen Age – Temps modernes*, sub direcția lui Lucien Bély, Paris, 1998, p.11.
[1077] Mircea Malița, *Diplomația (Şcoli şi instituții),* Bucureşti, 1975, p.35.
[1078] Alexandru Burian, *Introducere în istoria relațiilor internaționale*, Chişinău, 2007, p.114; Idem, *Introducere în practica diplomatică…,* p.15 .

comprendre, communiquer, se concerter, mieux se connaître et si possible mieux se comprendre"[1079].

Prin intermediul diplomației este instrumentată şi promovată politica externă a unei țări, care presupune continuitate, cunoaştere detaliată a oamenilor, a resurselor şi a tendințelor politice ale diverselor state.

Diplomația prin reprezentanții săi veghează la apărarea intereselor statului acreditant (cel care trimite funcționari diplomatici), facilitează şi favorizează intensificarea relațiilor de natură politică, comercială, economică, militară, industrială, culturală, ştiințifică între state. Obiectivele şi metodele utilizate în diplomație sunt distincte şi variate, însă maniera de organizare şi structurare a instituțiilor cu rol în promovarea relațiilor diplomatice este similară. Diplomația franceză prezenta conform unei accepțiuni critice o caracteristică specială „on croit tout savoir sans avoir rien apris"[1080]. Cum diplomația era privită sub diverse aspecte, şi îi erau atribuite conotații şi definiții multiple, la fel şi diplomații cunoşteau în identificarea personalității lor aprecieri variate. Se dovedeau a fi „cameleoni" în accepțiunea lui La Bruyère, „trahissent tout, sauf leur émotions" conform variantei expusă de Victor Hugo, adevărați „spioni" înzestrați cu finețe şi care îşi arogă o importanță exagerată în acelaşi timp în care se implică în toate chestiunile posibile, conchidea Chateaubriand[1081].

Funcțiile esențiale ale diplomației sunt informarea, protejarea şi negocierea[1082], la care se adaugă la fel de semnificativa reprezentare[1083]. Aceste acțiuni sunt încredințate unor reprezentați diplomatici investiți cu numeroase calități intelectuale desăvârşite, dublate de o cunoaştere pe măsură, dar şi probitate morală şi etică. Printre însuşirile care se impun diplomaților s-ar număra într-o ordine absolut aleatorie următoarele: cinstea, inteligența, înțelepciunea, disciplina,

[1079] Roger Vaurs, *L'importance de l'information dans la diplomatie*, Ankara, 1976, p.3 (A expune, a te face înțeles, a comunica, a se concerta, a se cunoaşte mai bine şi dacă este posibil a se înțelege mai bine).
[1080] Albert du Roy, *op.cit.,* p.87 (Se consideră că se ştie totul, fără însă a învăța ceva).
[1081] *Ibidem*, p.181.
[1082] Caius Bardoşi, *op.cit.*, p.45, 49.
[1083] Jean Serres, *Manuel pratique de protocole*, s.l., 1992, p.24.

lipsa viciilor, discreția, politețea, sociabilitatea, tactul, vigilența, obiectivitatea, prudența şi rezerva, finețea, fizionomia personală plăcută, bravura, memoria bună, loialitatea vizavi de țara sa şi de cetățenii săi, dăruire față de meseria sa, intuiție, franchețe, bun ascultător, analist desăvârşit, autocontrol[1084]. Iar pentru ca informația elaborată de aceştia să fie pertinent analizată şi să elimine posibilitatea interpretării li se recomanda exactitate, rapiditate, concretețe şi precizie în stilul scrierii. Sarcina esențială a unui diplomat este „faire la dépêche", adică elaborarea de rapoarte, telegrame, note. Aceasta constituie maniera cea mai semnificativă de exercitare a meseriei, astfel „les télégrammes sont à la diplomatie ce que le grain est au moulin, l'eau au robinet, les images à la télévision (…)"[1085].

Un diplomat fără cusur este un om perfect, iar obiectivul predilect al diplomației este concilierea şi menținerea păcii. În consecință, „l'objet de la diplomatie est, par l'usage des méthodes pacifiques et la pratique de la conciliation, de resserrer les liens d'un pays avec les gouvernements alliés, de développer les rapports amicaux avec les pays neutres et aussi de tenir en respect les gouvernements hostiles"[1086].

## II.B INIȚIEREA ŞI CONSFINȚIREA RAPORTURILOR DIPLOMATICE ROMÂNO-FRANCEZE.

La sfârşitul secolului al XVIII-lea (1798 - încheiate negocierile franco-turce) se înființa în Principate un Consulat General al Franței la Bucureşti şi un viceconsulat la Iaşi, cu toate că unul dintre primii consuli din Principate fusese Emil Gaudin (1796), care atenționa Franța asupra potențialului pieței de aici, asupra originii latine a locuitorilor şi a repercusiunilor stăpânirii fanariote şi

[1084] Caius Bardoşi, *op.cit.,* p.63-64; Liviu Petru Zăpârțan, *op.cit*., p.279-280.
[1085] Albert du Roy, *op.cit.*, p.250 (Telegramele reprezintă în diplomație ceea ce este sămânța pentru moară, apa pentru robinet, imaginile pentru televiziune).
[1086] Jean Serres, *op.cit*., p.24 (Obiectul diplomației este, prin utilizarea metodelor pacifice şi practica concilierii, de strângere a legăturilor unei țări cu guvernele aliete, de dezvoltare a raporturilor amicale cu țările neutre şi de a menține respectul cu guvernele ostile).

influenţelor otomane în lucrarea „Du soulevement des nations chrétiennes dans la Turquie européenne”[1087]. În cazul Belgiei acest lucru s-a produs abia în 1838 când regele Leopold I a semnat decretul prin care J. B. Bouissou a fost numit consul al Belgiei la Galaţi. Acest consulat de la Galaţi - care avea jurisdicţie asupra ambelor Principate -, şi-a început activitatea imediat întrucât titularul postului era deja aici prin specificul meseriei sale de negustor, iar atribuţiile acestuia au fost exclusiv comerciale. Acest tip de relaţii cu caracter economic deţineau un rol preponderent, iar pentru a se desfăşura în mod organizat era necesară o instituţie cu caracter politic care să le coordoneze. În general, consulii numiţi într-o ţară oarecare au preocupări de ordin comercial. În cazul Franţei şi alte tipuri de relaţii au fost considerate prioritare, această ţară dovedindu-şi sinceritatea, prietenia şi solidaritatea pe parcursul întregului secol al XIX-lea, în momente în care i-a fost necesară prezenţa şi contribuţia.

Începând din al doilea sfert al secolului al XIX-lea, figuri de profesori francezi, jurnalişti, publicişti sau personalităţi consulare ca J.A.Vaillant, Hippolyte Desprez, Adolphe Billecocq, A. Ubicini, Jules Michelet, Edgar Quinet, Felix Colson, Marc Girardin, sau Victor Cuenim au dat un sprijin puternic dezvoltării culturii în Principate iar cel dintâi fusese implicat în acţiunile revoluţionare ale vremii. Totodată zeci de tineri munteni şi moldoveni ajung în Franţa, la Paris, unde îşi continuă studiile şi vin în contact cu ideile înnoitoare[1088]. J.A. Vaillant caracteriza societatea românească astfel: ”Frumuseţea este pretutindeni, în dezordine ca şi în ansamblu […] mai mult sau mai puţin elegantă”[1089], iar în lucrarea sa „La Roumanie” nu ne oferă o imagine statică a Principatelor Române într-un moment decisiv al istoriei lor, ci relatările sale surprind dinamica acestei societăţi, comportarea ei, felul în care ea considera problemele cu care era confruntată, aspecte semnificative ale mentalului colectiv al naţiunii şi al

[1087] Nicolae Isar, *Mărturii şi preocupări franceze privitoare la români (secolele XVIII-XIX*), Bucureşti, 2005, p.22, 58-59.
[1088] *Reprezentanţele diplomatice…*, p.102.
[1089] Dan Berindei, *Cultura naţională română*, Bucureşti, 1986, p.450.

diverselor sale categorii sociale. Jean Henry A. Ubicini a elaborat mai multe lucrări, broşuri sau scrisori cu rol deosebit în propaganda românească peste hotare şi pentru o mai bună cunoaştere a acestei populaţii de la Dunăre de către „sora mai mare", Franţa: „ Mémoire justificatif de la révolution roumaine du 11/23 juin 1848", „Lettres sur la Turquie", „La Turquie actuelle"[1090].

Momentul 1848 este privit cu bunăvoinţă şi simpatie de Franţa, ţară revoluţionară, care cunoştea intensitatea manifestărilor şi a sentimentelor în cadrul unor asemenea mişcări de devenire naţională. Faptele paşoptiştilor din Principate erau privite cu interes şi de Belgia, căreia îi erau ameninţate interesele comerciale, de aceea se impunea în mod stringent observarea evenimentelor, pentru ca apoi deciziile să fie luate în cunoştinţă de cauză.

Guvernul provizoriu muntean, compus în bună parte din persoane instruite în Franţa şi care şi-au însuşit anumite idei ale lui Michelet şi Quinet cărora le-au fost şi elevi, se sprijină pe Franţa şi pe guvernul Republicii II, care încearcă să salveze Principatele de ocupaţia străină care se prefigura datorită îndrăznelii revoluţionarilor de a tulbura pacea şi liniştea. După revoluţie, Franţa, dovedindu-şi calităţile ospitaliere îi adăposteşte pe exilaţii şi emigranţii români, ai căror principal scop devine Unirea Principatelor, aici găsind un climat favorabil.

În capitala Franţei, editează exilaţii şi emigranţii revoluţionari români periodicele lor: „România viitoare", „Junimea Română", sau „Republica Română", de aici îşi desfăşoară ei pe lângă guvernele apusene stăruitoarea şi deseori eroica lor activitate de propagandă. Ei militează prin audienţe, broşuri şi memorii pentru răsturnarea regimului regulamentar din Principate şi pentru realizarea statului naţional român. După ce nădejdile într-o izbucnire generalizată a revoluţiei în Europa se spulberaseră – mai ales după lovitura de stat din 2 decembrie 1851 a lui Ludovic-Napoleon Bonaparte, exilaţii români îşi consacră acum stăruinţele lor intervenţiei pe lângă puteri şi propagandei publicistice[1091]. După ce Napoleon III a

[1090] Nicolae Isar, *op.cit.,* p.185-193.
[1091] *Reprezentanţele diplomatice*…, p.102-103.

obținut rangul suprem, puterea n-a semnificat pentru el încoronarea unei ambiții egoiste, nici ocazia avantajelor exclusive pentru poporul său deşi pentru a-şi atinge țelul a recurs la abilitate şi violență. Convingerea sa profundă a fost că întreaga putere nu era în mâinile sale decât un instrument abil pentru corijarea erorilor tratatelor şi redresarea neliniştilor şi angoaselor lumii întregi. „Bien que très zélé pour ses sujets, il ne dit pas: France d'abord, mais d'abord la civilisation et l'humanité"[1092]. Această tendință magnifică şi periculoasă inspira toate acțiunile acestui om de stat, avea o concepție internaționalistă a ceea ce credea a fi binele.

Şi Belgia alături de Franța, a reprezentat un loc favorabil de continuare a activității politice pentru emigranții revoluționari de la 1848. La Bruxelles a apărut după 1852 „Republica Română" şi apoi „Steaua Dunării" în care au fost prezentate şi propagate ideile Unirii. Izbucnirea războiului Crimeii a influențat în mod pozitiv noua direcție impusă activității exilaților. Acest eveniment a făcut din problema românească o problemă europeană care domină activitatea diplomatică îndeosebi de la 1856 până la 1859.

Datorită conduitei sale politice, însuşi Napoleon III, dornic de a distruge opera tratatelor de la Viena din 1815, care propuseră să sfărâme expansiunea Franței şi mai ales primejdioasele idei ale revoluției franceze, se declară partizan al înfăptuirii unității poporului român, după cum era susținător binevoitor al luptei de unificare a Italiei.

Unirea românilor într-un singur stat, „un vis de secole", nu putea să rămână în afara preocupărilor diplomației europene din momentul în care ea şi-a înscris oficial pe agendă revizuirea statutului Principatelor. Impusă de români pe plan european, luată în discuție şi oficializată la conferința de la Viena (martie 1855), (delegatul Franței Bourquenay o inițiază în dezbatere), Unirea n-a încetat să stea în atenția opiniei publice şi a cercurilor politice, pentru ca la Congresul de pace de la

[1092] Pierre de la Gorce, *op.cit.*, p.37.

Paris (februarie-martie 1856) să devină una din problemele cheie ale diplomației continentale[1093].

Tratatul de la Paris din anul 1856 nu a acordat independența Principatelor, deşi a afirmat dreptul la o deplină autonomie, ferindu-le astfel de protecția exclusivă a unei puteri, iar Convenția din 1858 reafirmă dreptul de deplină autonomie a Principatelor, însă prin articolul 22 le menține sub suzeranitatea Porții dar şi sub garanția puterilor semnatare ale tratatului. Prin confirmarea acestei stări de lucruri, statul român acționa într-un cadru politic extern limitat ceea ce nu convenea, de aceea se manifestă o luptă acerbă pentru înlăturarea lui.

Se hotărăşte consultarea dorințelor înseşi ale poporului în chestiunea Unirii astfel se convoacă în acest sens Adunări ad-hoc şi se trimite la fața locului o comisie constituită de puteri europene.

J. Poumay[1094] raportează că în cadrul reuniunilor politice ale românilor se vorbeşte despre prințul Napoleon, drept candidat viitor la tronul Principatelor, la fel despre prințul din Casa de Savoia sau ducele de Nassau, dar în principal de „le Comte de Flandre; qui d'après la grande majorité serait le seul Prince Etrangèr passable"[1095]. Alegerea unui prinț străin a reprezentat un măr al discordiei. Principala opțiune a reprezentat-o contele de Flandra, însă după refuzul diplomatic al acestuia, chestiunea a fost rezolvată prin dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza la 24 ianuarie 1859. Inițial nu s-a dorit un domnitor autohton deoarece se presupunea că nu putea fi imparțial sau obiectiv ci va favoriza teritoriul de baştină, Moldova sau Țara Românească. Dubla alegere a lui Cuza, fruntaş revoluționar de la 1848 şi luptător activ pentru Unire, trebuia recunoscută pe plan internațional şi de asemenea, era necesar ca aceasta să fie desăvârşită pe plan administrativ.

---

[1093] Leonid Boicu, *Diplomația europeană şi triumful cauzei române (1856-1859),* Bucureşti, 1978, p.14.

[1094] Jacques Poumay – Om de afaceri şi diplomat al Belgiei la Bucureşti din 26 martie 1852. Cu el a început seria documentelor politice trimise direct din Principate şi aflate în Arhivele Ministerului de externe ale Belgiei.

[1095] Gheorghe Platon, Le diplomate belge Edouard Blondeel van Cuelebroeck dans les Principautés Roumaines (1856-1857), în *Revue Roumaine d'Histoire***,** 16,1977, nr.1, p.52.

Franța a emis necontenit îndemnuri încurajatoare la adresa micului stat ce era pe cale a se constitui şi care îşi afirma dreptul şi voința de a trăi liber.

Fără sprijinul Franței, constituirea statului național român n-ar fi avut decât un viitor nesigur. Ținând seama de politica lui Napoleon III în problemele naționalităților europene, Franța era interesată să acorde mai departe ajutorul ei românilor, succesul acestora urmând să asigure celui de-al Doilea Imperiu o poziție mai importantă în Europa de Sud-Est. În aprilie 1859, Conferința de la Paris a sancționat prin hotărârea a 5 puteri europene faptul împlinit în Principate, Franța situându-se în fruntea celor 4 puteri – Piemontul, Rusia, Prusia şi Anglia – care au acceptat dubla alegere a colonelului Cuza[1096].

Presa europeană privea favorabil Unirea românilor şi o considera un fapt împlinit înainte ca aceasta să se concretizeze. Paralela făcută în 1857 de publicistul francez Saint Marc Girardin, reprodus de „Indépendance Belge", era edificatoare în acest sens.

„Si l'Europe aujourd'hui veut tenir séparé ce qui est naturellment réuni, la Valachie et la Moldavie, elle ne pourra pas mainténir cette séparation, et il viendra un jour ou, comme en Belgique, la necessité vaincra la diplomatie. Je sais bien quelle différence il y a entre la Belgique de 1830 et la Moldo-Valachie de 1857. En 1830, la Belgique avait fait une revolution et elle avait défendue les armes a la main. Mais quoi! Elle n'aurait pas pu continuer a la defendre seule contre l'Europe septentrionale si la FRANCE n'était pas venue a son aide. La Moldo-Valchie, en 1857, n'a point faint de révolution, et si elle en faisait une, la France ne pourrait pas défendre faute ce contiquité…"[1097].

---

[1096] Dan Berindei, *Românii şi Europa …*, p.276.

[1097] Nicolae Bărbuță, Nicolae Bocşan, *Independența României în opinia belgiană*, Cluj-Napoca, 1980, p.13 (Dacă Europa azi dorește să țină separat ceea ce este în mod natural reunit, Valahia şi Moldova, ea nu va putea să mențină această separație, astfel încât va veni o zi când , ca în Belgia, necesitatea va învinge diplomația. Eu ştiu bine ce diferență există între Belgia din 1830 şi Moldo-Valahia din 1857. În 1830, Belgia a realizat o revoluție şi şi-a apărat (drepturile) cu armele în mâini. Dar ce! Ea n-ar fi putut continua a se apăra singură contra Europei septentrionale, dacă Franța nu ar fi venit în ajutorul său. Moldo-Valahia, în 1857, n-a făcut nici o revoluție, şi dacă ar face una, Franța n-ar putea s-o apere în ciuda contiguității sale…).

Şi în lupta pentru desăvârşirea Unirii pe plan administrativ, luptă soldată cu succes la sfârşitul anului 1861, Franţa va fi alături de Principate ocrotindu-le. Parafrazându-l pe Costache Negri, consilierul intim a lui Cuza, Franţa a fost şi a rămas dezinteresată şi generoasă.

De la începutul anului 1859, Ioan Alecsandri, fratele poetului, căsătorit cu o franţuzoaică, a reprezentat Principatele Unite în mod oficios pe lângă guvernul francez, purtând titulatura de „corespondent al guvernului Moldovei la Paris şi la Londra". În septembrie 1860, Ioan (Iancu) Alecsandri a devenit titularul nou înfiinţatei – cu asentimentul superior al Împăratului Napoleon III – agenţii a Principatelor Unite la Paris. Fiu al vornicului Vasile Alecsandri şi al Elenei Cozonni, frate mai mic al poetului Vasile Alecsandri, Ioan era un cadru militar inteligent, instruit, cunoscător al mai multor limbi, căsătorit cu o franţuzoaică. Cunoaşte de asemenea avansarea la grade superioare în cadrul armatei, ajungând locotenent-colonel la 7 februarie 1863[1098].

Agenţia se bucură de un respect deosebit, ceea ce-l determină pe trimisul român la Paris să afirme la 10 septembrie 1863: „Agenţia a dobândit de acum înainte, îndrăznesc s-o spun, o însemnătate deosebită, în afara serviciilor pe care le face zilnic Statului, ea vede crescând în fiecare zi consideraţia ce i se dă".[1099] Sediul acesteia îşi avea locaţia la Paris, Rue Rivoli, no.174, iar în imobilele instituţiei era adăpostită şi cancelaria.

Agenţia a servit, de asemenea şi în procesul de organizare a statului modern român, căci Franţa a trimis specialişti în Principatele Unite prin intermediul ei : Dumont şi Bonnet pentru lucrările publice, François de Coudray, Trousson Béchet pentru finanţe, inginerii Henry şi Foucault pentru exploatarea petrolului, Collignon pentru telegraf[1100]. Constituirea unei agenţii diplomatice este simptomatică, astfel politica externă constituie un atribut al noului stat şi poate fi

[1098] R.V. Bossy, *Agenţia diplomatică a României în Paris şi legăturile politice franco-române sub Cuza-Vodă,* Bucureşti, 1931, p.9.
[1099] Dan Berindei, *Românii şi Europa* …, p.277.
[1100] *Idem*, Înfiinţarea agenţiei Principatelor Unite la Paris (26 august/7 septembrie 1860) în *Studii,* XIII (1960), nr.6, p.115-116.

purtată conform intereselor, iar hotărârile politice nu pot fi contestate de alte puteri pentru că acestea nu au dreptul de intervenție deşi în cazul României acest drept va fi încălcat, mai ales în chestiunea Dunării, discutată într-un alt capitol. După realizarea Unirii activitatea diplomației a fost reorganizată de Al. I. Cuza, astfel se poate vorbi de o diplomație românească unitară oficială, fără experiență vastă în domeniu, însă a cărei activitate cunoaşte numeroase succese şi se perfecționează pe parcursul secolului al XIX-lea. Napoleon III îl acceptă pe Ioan Alecsandri ca reprezentant al Principatelor Unite pe lângă curtea sa încă din 25 februarie 1859, în urma intervenției fratelui său Vasile, care îndeplinea funcția de ministru de externe. Din considerente financiare, Cuza a decis ca oficial Agenția română de la Paris să-şi înceapă activitatea din 1 ianuarie 1860, iar titularul ei să fie remunerat cu 1 500 galbeni[1101]. Adunarea s-a hotărât să voteze afirmativ crearea agenției doar în vara anului 1860, dar s-a consimțit la alegerea titularului, în persoana lui Ioan Alecsandri (31 iulie 1860), care reprezenta interesele tânărului stat român atât la Paris cât şi la Londra. Recunoaşterea oficială a reprezentanței diplomatice s-a produs la 7 septembrie 1860[1102]. Misiunea cu care era investit agentul român la Paris cuprindea informarea adecvată a lui Cuza prin intermediul rapoartelor consulare în mai multe domenii de activitate, politic, comercial, administrativ, sprijinul acordat pe cât posibil coloniei româneşti, dar şi antamarea unor demersuri propagandistice în vederea unei cunoaşteri mai aprofundate a Principatelor de către Franța, finalizate cu predilecție prin articole publicate în presa franceză. Pentru susținerea şi pledarea în favoarea cauzei române în străinătate s-a înființat un oficiu de propagandă, iar în atmosfera internațională nesigură pentru Principate, care se confruntau cu necesitatea recunoaşterii unirii administrative, Cuza a hotărât înlocuirea temporară în postul de la Paris a lui Ioan Alecsandri, cu fratele său Vasile (vara anului 1861-mai 1862)[1103].

[1101] R.V.Bossy, *Agenția diplomatică a României în Paris…,* p.10-11.
[1102] *Ibidem*, p.11.
[1103] Nicolae Corivan, Vasile Alecsandri în *Diplomați iluştri*, vol.I, Bucureşti, 1969, p.261-265.

În derularea adecvată a activității lui Ioan Alecsandri, un rol signifiant a fost deținut de secretarul său Victor Place, iar un obiectiv esențial atins de cei doi a fost consimțământul guvernului francez pentru ca supuşii români să-şi vizeze paşapoartele la agenție şi nu în instituțiile diplomatice turce[1104]. Bineînțeles că în prealabil fusese sondată de către Franța opinia Turciei pentru a nu-i provoca susceptibilități.

Belgia a luat-o înaintea Franței, deoarece guvernul belgian hotărăşte anterior Franței, la 13 februarie 1858, ridicarea consulatului de la Bucureşti la rangul de consulat general cu jurisdicție asupra ambelor Principate, prin această decizie văzându-se recunoaşterea anticipată a Unirii şi a domnitorului Al. I. Cuza şi dorința Belgiei de a modifica tipul relațiilor sale cu Principatele. În cazul ei, relațiile comerciale au grăbit instituirea consulatului pentru că dezvoltarea relațiilor politice favorizează ansamblul celorlalte colaborări.

Atribuțiile generale ale agenților diplomatici sunt organizarea şi întreținerea unor acțiuni de propagandă pe calea presei, elaborarea constantă a raporturilor diplomatice prin care se cunosc mai bine țările în care aceştia au fost trimişi, să obțină specialişti în administrație, finanțe, instrucție publică, agricultură, pentru reorganizarea țării, supravegherea educației tinerilor români aflați la studii în respectivele țări (Belgia şi Franța), precum şi obținerea sprijinului francez şi belgian în organizarea industriei militare. În concluzie, agenții diplomatici erau personalități integre, instruite, care urmăreau să respecte țara în care au fost trimişi şi să apere drepturile țării care i-a trimis.

Agenția Principatelor Unite în Franța era recunoscută în mod oficios. Primirea de care se bucurase agentul român, fusese neîndoielnic, dintre cele mai satisfăcătoare, ea confirma întru totul politica de sprijin pe care a manifestat-o Franța în perioada Unirii față de patria noastră. În cursul activității ei, chiar din primii ani agenția a folosit cifrul, care constituie ansamblu de cifre utilizate în mod convențional şi sub forma cărora erau transmise notele diplomatice sau

[1104] R.V. Bossy, *Agenția diplomatică a României în Paris…*, p.14-18.

telegramele cu caracter confidențial şi secret, a întreținut corespondența cu Ministrul de Externe al Franței, a legalizat acte, a reprezentat calea recunoscută de modificare a aderării Principatelor la convenții internaționale[1105].

Întreaga activitate întreprinsă de Ioan Alecsandri urmărea realizarea obiectivelor tânărului stat român şi tindea la consolidarea autonomiei Principatelor Unite şi la pregătirea independenței viitoare a României care era dorită cu ardoare. Aspirația legitimă la independență corespundea perfect doleanțelor naționale!

Încheierea de convenții în mod direct de către statul român şi neîncadrarea sa în convențiile dintre Poarta Otomană şi celelalte puteri, obținerea dreptului de a bate moneda şi a celui de a emite decorații – atribute ale unui stat deplin suveran –, ca şi apărarea fermă pe plan diplomatic a hotarelor statului român au constituit obiective ale agentului român asupra cărora el a stăruit[1106].

Agentul român a întâmpinat dificultăți în activitatea sa în perioada imediat următoare loviturii de stat din 2/14 mai 1864, când s-a manifestat ostilitate datorată opoziției care a întreprins acțiuni multiple în străinătate şi a unei părți a presei franceze care nu aproba acest eveniment şi care considera pe Napoleon III, autorul moral şi susținătorul loviturii de stat de la Bucureşti, însă cu abilitate agentul a reuşit a restabili calmul situației şi a neutralizat atacurile răuvoitoare.

Înlăturarea lui Alexandru Ioan Cuza cu brutalitate la 11/23 februarie 1866 şi aducerea ca domnitor în România a lui Carol de Hohezollern a determinat noi consecințe chiar şi în relațiile româno-franceze, în sensul răcirii şi diminuării intensității acestora. Anul 1866 s-a dovedit a fi un an hotărâtor şi o perioadă de cotitură în relațiile româno-franceze deosebit de strânse în perioada 1859-1866. Semnele răcirii aveau la bază îndeosebi înclinațiile spre Prusia ale noului conducător al țării, însă însemnătatea Franței în acțiunile de politică externă nu s-a manifestat printr-o diminuare intempestivă şi rapidă după înlăturarea lui Al. I. Cuza ci din contră, însăşi numirea noului conducător al țării, în persoana lui Carol

[1105] *Reprezentanțele diplomatice…*, p.118.
[1106] *Ibidem*, p.122.

de Hohenzollern s-a efectuat cu aprobarea lui Napoleon III, cu care prinţul prusac era rudă. Însuşi tatăl domnitorului Carol Anton de Hohenzollern îşi sfătuia fiul să ducă o politică prudentă faţă de Franţa, deoarece România un stat mult prea nou şi tânăr, avea nevoie de sprijinul acesteia, mai mult decât al altor puteri.

Carol de Hohenzollern avea însă planurile proprii asupra conduitei României în politica externă, astfel încât îşi manifesta făţiş dezaprobarea şi nemulţumirea faţă de influenţa militară franceză.

„Regimentul era o imitaţie rea a armatei franceze”[1107], de asemenea el nu era satisfăcut cu uniforma militară de general pe care o îmbrăcase şi pe care o considera drept o imitaţie a celei franţuzeşti. După comportamentul său, Carol dorea şi acest lucru era destul de clar, ca rolul Franţei să fie preluat de Prusia.

Slăbirea legăturilor cu Franţa s-a vădit şi în situaţia agenţiei de la Paris. Postul de agent, pe care Ioan Alecsandri îl deţine timp de aproape 6 ani, a trecut acum din mână în mână, la agenţie evidenţiindu-se aceeaşi instabilitate care se constata în aceeaşi perioadă în guvernarea României. Rând pe rând sunt înregistraţi ca agenţi al Paris Ion Bălăceanu (conduce agenţia de la Paris între anii 1866-1870), P. P. Carp, Em. Creţulescu, I. Strat, Vrana (ca viceagent) şi apoi, în ultima perioadă de funcţionare a agenţiei, înainte de transformarea ei în legaţie, adică între anii 1875 şi 1880, N. Calimachi-Catargi[1108].

Ion Bălăceanu, om politic şi diplomat, îşi realizează studiile în drept la Paris, revine în ţară şi participă la revoluţia paşoptistă după care este exilat până în 1857. După ce, în timpul domniei lui Cuza activează ca prefect al capitalei, din 1866 se dedică diplomaţiei, fiind atât titularul reprezentanţei diplomatice a României la Paris în timp ce aceasta era doar agenţie şi după retragerea lui Ioan Alecsandri, cât şi după ridicarea acesteia la rangul de Legaţie. Este reconfirmat în funcţia de agent al României la Paris la sfârşitul lunii ianuarie 1867 de către

[1107] *Ibidem*, p.126.
[1108] *Ibidem*, p.127.

prinţul Carol[1109]. Devine trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Paris, Constantinopol, Viena, Roma, iar din 1 aprilie 1893 la Londra. În intervalul de timp cuprins între 1 iulie 1889 şi data numirii sale ca reprezentant al României la Londra, acesta îndeplineşte funcţia de delegat în Comisia Europeană a Dunării[1110].

Petre P. Carp, om politic român cu studii efectuate la Bonn, devine secretar al agenţiei diplomatice româneşti de la Paris, dar este transferat în aceeaşi calitate şi la Viena, Petersburg şi Berlin.

Ion Strat[1111] - fiu de boier, tatăl său fiind Dimitrie Strat, fost prefect la Roman -, îşi încununează educaţia prin obţinerea doctoratului la Berlin în 1859. Este un băiat inteligent care acumulase vaste cunoştinţe de natură juridică, economică, istorică, politică. După efectuarea studiilor revine în ţară unde îndeplineşte mai multe funcţii foarte respectabile, printre care rector al Universităţii din Iaşi (noiembrie 1860-ianuarie 1862), ministru de Finanţe în guvernul C. Bosianu (1865), ministru al Cultelor în guvernul Ghica (1867). Cariera sa diplomatică debutează la 14 decembrie 1868 când este numit agent al României la Paris substituindu-l pe Emanuel Kreţulescu, apoi este transferat de Carol în diverse posturi (Constantinopol (mai-iunie 1870 când îl înlocuieşte pe D. A. Sturdza, apoi din nou în martie 1871 când îl succede pe demisionarul Bălăceanu), Londra (tot în 1871, pe fundalul crizei generate de denunţarea tratatului de la Paris de către Rusia şi realizarea Conferinţei de la Londra), Berlin (pentru negocieri în contextul soluţionării Afacerii Strousberg) cu misiuni

[1109] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 13, vol.29, Bucureşti 27 ianuarie 1867, d'Avril către Moustier, cadrul 204.
[1110] Lucian Predescu, *Enciclopedia României (Cugetarea). Material românesc. Oameni şi înfăptuiri*, Bucureşti, 1999, p.69.
[1111] Bibliografie succintă referitoare la acest specialist în economia românească: Th. A. Aslan, *Finanţele României de la Regulamentul Organic până astăzi, 1831-1905*, Bucureşti, 1905; C.I. Băicoianu, *Istoria politicii noastre monetare şi a Băncii Naţionale,* vol.I, Bucureşti, 1932; O. Constantinescu, Ion Strat (1836-1879) în *Istoria doctrinelor economice,* Bucureşti, 1970; Dimitrie Costescu, *Fazele ministeriale în România*, Bucureşti, 1936; V. Malinschi, *Din trecutul învăţământului economic,* Bucureşti, 1978; V.Nechita, *Meditaţii economice eminesciene*, Iaşi, 1989; Victor Slăvescu*, Recunoaşterea dreptului de a bate monedă. Acţiunea diplomatică a României în 1866-1870*, Bucureşti, 1941 etc.

speciale, calităţile sale recomandându-l pentru aceste sarcini, după care revine la postul său de la Paris în mai 1872[1112].

Legăturile agenţiei române cu autorităţile franceze n-au fost întrerupte însă s-au redus considerabil, nemaifiind atât de intense ca în perioada în care a domnit Cuza. Napoleon III era nemulţumit de menţinerea la putere a liberalului radical I.C. Brătianu, însă înlăturarea acestuia şi încredinţarea puterii unor guvernanţi moderaţi, sau vizita lui Carol în Franţa în 1869, n-au restabilit vechile relaţii.

Tensiunea din 1870 dintre Franţa şi Prusia a avut ca urmare o nouă răcire a relaţiilor dintre Franţa şi România. Se lansase chiar şi ideea răsturnării principelui Carol, iar ducele de Grammont care era ministru de externe al Franţei o afirma răspicat:

„Măcar atâta satisfacţie să dăm opiniei publice franceze, să răsturnăm pe Hohenzollern de la Bucureşti şi pe urmă vom vedea ce facem cu cel de la Berlin."[1113]. Se propunea o nouă candidatură a unui filofrancez în persoana colonelului Nicolae Bibescu.

Chestiunea (franco-prusacă) era foarte grea pentru noi din două puncte de vedere. Întâi din cauza sentimentelor de care era animat prinţul Carol. Opinia publică, cea mai mare parte din oamenii politici şi chiar miniştrii pe care-i avea în acel moment, afară de Manolache Costachi aveau sentimente cu totul contrarii. Principele Carol, firește, dorea biruinţa germană şi o spunea – ceea ce era de natură să indispună foarte multă lume. În ceea ce priveşte opinia publică românească, ea era determinată şi atunci de motive cu totul deosebite, descrise într-o manieră expresivă, sentimentul foarte sincer de solidaritate latină, sentimentul foarte onorabil de iubire pentru Franţa şi încă un sentiment cu care ne puteam mândri, sentimentul cavaleresc de respect pentru cel slab, de admiraţie

[1112] Vasile Nechita, Ion Pohoaţă, *Din istoricul liberalismului economic în România – Ion Strat – un deschizător de drumuri,* Galaţi, 1993, p.11-15.
[1113] Nicolae Iorga, *Politica externă a regelui Carol I,* Bucureşti, 1923, p.92.

pentru acela care, deşi slab, izbuteşte totuşi să apere teritoriul său, să apere onoarea steagului său[1114].

România s-a identificat cu acest sentiment pentru cel dezavantajat de lipsa puterii, deoarece şi Franța a arătat şi şi-a dovedit acest simțământ de oricâte ori a fost necesar pentru România, însă cazul era special deoarece cel ce părea puternic pentru noi, experimenta ceea ce am simțit şi noi în multe circumstanțe. Insuccesele Franței nu au îndepărtat România de ea ci au apropiat-o mai mult în virtutea înfrățirii lor, iar manifestațiile de solidaritate pentru durerea şi speranțele Franței au fost numeroase determinându-l pe ministrul Franței la Constantinopol să afirme cu simpatie: „Din toate țările care au fost copleşite de binefaceri de către Franța, România singură a arătat o gratitudine şi simpatie deschis pronunțată şi adânc simțită. Franța a simțit cu emoție acest spectacol. România merită cu adevărat independența sa”[1115].

După instaurarea Republicii a-III-a, relațiile româno-franceze au cunoscut o nouă perioadă de diminuare în intensitatea lor, întreținută de prezența la conducerea României a lui Carol de Hohenzollern, precum şi de noua conduită în politica externă a Franței.

Înfrântă în războiul cu Prusia, Franța nu mai putea să ofere protecția şi sprijinul său unui popor care caută cu febrilitate prilejul şi mijlocul pentru a-şi obține independența politică. La începutul deceniului al VIII-lea, Franța era încă fidelă politicii sale tradiționale de apărare a integrității Imperiului Otoman, politică ce se opunea tendințelor fireşti ale poporului român de emancipare națională. E adevărat însă că ea va renunța la această politică, îndemnată de necesitatea recuperării provinciilor pierdute în 1871, precum şi de afirmarea politică a unei puteri tot mai amenințătoare la granița de est. În fața acestei situații, Franța va căuta să rupă izolarea diplomatică la care era constrânsă prin sistemul de alianțe

[1114] *Ibidem*, p.93.
[1115] *Ibidem*, p.104.

promovat şî realizat de Bismark[1116]. Izolarea diplomatică a Franţei e menţinută timp de aproape două decenii, iar şansa ei de a o înlătura i se oferă prin apropierea de Rusia.

Cu toate că Franţa suferise o grea înfrângere ce avea s-o plaseze pentru aproape două decenii în tabăra ţărilor fără o covârşitoare putere de decizie şi influenţă în deciziile europene, totuşi valoarea sa nu s-a dezminţit şi a fost recunoscută de autorităţile române. „Agenţii diplomatici" români, deşi nefiind recunoscuţi în această postură de către cabinetele europene, erau investiţi cu numeroase obligaţii. Printre acestea se numărau: observarea şi supravegherea permanentă a guvernului pe lângă care rezidau; elaborarea de note sau rapoarte lunare în care consemnau tot ceea ce puteau descoperi; întocmirea de rapoarte regulate cu următorul conţinut: uzanţele şi eticheta misiunilor străine acreditate în ţara respectivă, audienţele, concediile, ceremonialul, imunităţile diplomatice, rangul şi precedenţa agenţilor, aspectul fizic şi moral al suveranului, membrii familiei, personalul Curţii, miniştrii, personajele influente, organizarea guvernului, bugetul, veniturile publice, forţele militare şi marine detaliat descrise, particularităţi ale instituţiei Ministerului Afacerilor Externe, atribuţii, personal, buget, legislaţie referitoare la succesiuni, naturalizarea străinilor, paşapoarte, industria şi comerţul ţării respective[1117].

Printr-un raport cuprinzător, Costaforu îl informa pe agentul României la Paris asupra angajamentelor şi îndatoririlor pe care le presupunea funcţia pe care o deţinea. Astfel, în virtutea calităţii de funcţionar al Ministerului Afacerilor Externe, acesta avea datoria şi posibilitatea de a oficia căsătorii, de a activa ca judecător, de a exercita atribuţiile unui notar, adică legaliza diferite acte şi documente, reglementa succesiunile, elibera paşapoarte, susţinea, consilia, proteja şi asista pe conaţionalii săi aflaţi în locul său de rezidenţă din diverse raţiuni personale. Actele de stare civilă urmau a fi întocmite în conformitate cu

[1116] Vasile Vese, *Relaţiile politice româno-franceze(1900-1916*), Cluj-Napoca, 1975, p.5-6.
[1117] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris,* Dosar 4, Corespondenţă şi rapoarte (1870-1872), Costaforu către Strat, Bucureşti 14/26 iulie 1872, nenumerotat.

formularele din România, dar în dublu exemplar, iar registrele erau anuale. Un registru se păstra în cancelaria Agenției, iar celălalt se impunea a fi depus la Ministerul Afacerilor Externe, Departamentul de statistică[1118].

Agentul român avea dreptul de a solicita oricărui conațional sosit în țara unde acesta își exercita activitatea, să se prezinte la agenția diplomatică în termen de 24 de ore pentru a înștiința asupra scopurilor călătoriei și a mijloacelor de existență. Taxele percepute de cancelarie în vederea întocmirii diverselor documente oficiale sau personale trebuiau afișate, astfel încât oricine putea lua cunoștință asupra cuantumului acestora. Cheltuielile colaterale, respectiv cele neaprobate de Ministerul Afacerilor Externe erau prohibite. Programul cancelariei era zilnic, cu excepția zilei de duminică sau a sărbătorilor mari. Era indicat ca arhiva instituției să fie bine păstrată și organizată pertinent[1119]. Funcționarii din sistemul diplomatic aveau îndatoriri diverse și complexe, însă Kogălniceanu nu era satisfăcut de serviciile prestate în ajunul războiului ruso-româno-turc. El se adresa agentului diplomatic român de la Paris într-o notă în care aprecia că activitatea agenților români s-a mărginit cu predilecție asupra cultivării relațiilor politice româno-franceze. Insista și încuraja la intensificarea relațiilor comerciale și stimularea lor în beneficiul ambelor țări, supravegherea artelor, industriei, invențiilor și inovațiilor tehnice și științifice, care ulterior puteau fi importate în România în cazul în care își demonstrau eficiența[1120].

Divergențe sau diferențe de interpretare au survenit și la nivelul titulaturii reprezentanților diplomatici. Agentul Turciei la Brăila semnala într-o notă adresată Ministerului Afacerilor Externe român la 22 noiembrie/4 decembrie 1875, faptul că titulatura sa oficială din acte era incorectă. Astfel, calitatea de „Représentant de la Sublime Porte" era denunțată în favoarea desemnării ca „Directeur Général des Agences de la Sublime Porte au Danube". Se reclama utilizarea titulaturii din

[1118] *Ibidem*, Dosar 5, Corespondență și rapoarte (1873-1874), Costaforu către agentul României la Paris, București 21 aprilie 1873, nenumerotat.
[1119] *Ibidem.*
[1120] *Ibidem*, Dosar 6, Corespondență și rapoarte (1875-1876), București, 22 mai 1876, Kogălniceanu către agentul român de la Paris, nenumerotat.

urmă în cadrul corespondenței oficiale[1121]. Răspunsul autorității române nu a întârziat să fie adus la cunoştința reprezentantului turc de la Brăila, asigurându-l totodată că nici o eroare nu a fost comisă în aprecierea titulaturii oficiale. Calitatea de „Director al Agențiilor Comerciale" nu era suficientă pentru a acoperi atribuțiile unui funcționar activ pe teritoriul unei alte țări şi însărcinat cu supravegherea şi reprezentarea intereselor politice şi comerciale ale guvernului său. Un alt argument invocat de instituția românească în acordarea titulaturii de „Reprezentant al Sublimei Porți" consta în deferența şi respectul datorat Turciei. Predecesorii săi au fost investiți în aceeaşi funcție şi cu aceeaşi calitate de către prințul Carol, care le-a înmânat exequatur-ul în virtutea căruia aveau posibilitatea de a-şi îndeplini angajamentele şi îndatoririle, dar şi de a interacționa cu autoritățile române. Titlul pe care îl reclama reprezentantul Turciei nu era propriu unei funcții oficiale şi de reprezentare, ci poseda doar un caracter privat[1122].

Carențele din reglementarea şi statutul reprezentanților diplomatici, rezultate din neajunsurile pe care independența nedeclarată a României le genera, a provocat şi un incident catalogat ca aparținând registrului derizoriului de către agentul francez Des Michels. Nominalizarea la începutul anului 1876 a lui Hoorycks – fost consilier al Legației la Roma -, în calitate de „Agent Diplomatic şi Consul General al Belgiei la Bucureşti" a creat un precedent previzibil, respectiv refuzul guvernului român de a accepta scrisorile de creanță sub rezerva unor considerente „puerile" şi hilare în opinia reprezentantului francez. Aceste reclamații erau formale şi se refereau direct la formulele de adresare, care sensibilizau în mod exagerat autoritățile române. Astfel, se pretindea utilizarea termenului de „Monseigneur" pentru a-l desemna pe Carol, se revendica recurgerea la titulatura de „România" pentru a o subroga pe cea veche de

[1121] *Ibidem*, reprezentantul Turciei la Brăila către Ministerul Afacerilor Externe al României, 22 noiembrie/4 decembrie 1875, nenumerotat.
[1122] *Ibidem*, Ministerul Afacerilor Externe al României (notă semnată de Lascăr Catargiu) către reprezentantul Turciei la Brăila, 1/13 decembrie 1875, nenumerotat.

„Principatele Unite", iar enunțul final de „haute consideration" necesita substituirea cu formula „très humble et très obéissant serviteur"[1123].

Pentru a desemna ordinea precedenței în aprecierea Curții şi a guvernului român, agenții care posedau atributul de „diplomatique" erau percepuți a fi cu un pas înaintea celorlalți. Această calitate „diplomatică" era admisă reprezentanților proprii de către guvernele Rusiei, Austro-Ungariei, Italiei, Angliei, Belgiei şi Germaniei. Astfel, în actele oficiale şi pe cărțile lor de vizită era inserată distincția de „Agent Diplomatic", cu excepția reprezentantului Germaniei, care din perioada diferendului relativ la afacerea Strousberg, era distins cu titulatura de „Consilier de Ambasadă, însărcinat cu gerarea Consulatului General al Germaniei". O altă abatere de la regulă era reprezentată de agentul Franței, a cărui titulatură nu includea atributul „diplomatic", ceea ce putea determina unele impedimente în anumite circumstanțe[1124]. Protocolul aproba inserarea termenului de „Monseigneur", însă Anglia recurgea la uzitarea corespondentului „Sir", iar Franța nu-l utiliza. Des Michels a constatat conformarea scrisorilor lui Hooricks la această revendicare, constatând că nemulțumirea a fost generată de expresia „Principatele Unite". Cât privea enunțul final, „țările nordice" (Austro-Ungaria, Rusia, Germania), menajau ego-ul şi demnitatea lui Carol, recurgând la formule generoase pentru a-l flata, în contextul negocierilor comerciale antamate cu România. Excepția era constituită din nou de Anglia şi Franța. Incidentul Hooricks s-a finalizat prin acordarea satisfacției prințului Carol, dovadă a concilierii şi consecință a relației lui Carol cu contele de Flandra. Des Michels menționa în acest context că îi lipseau scrisorile de creanță şi era într-o situație atipică, activând în funcție doar pe baza unei scrisori provizorii[1125].

Cu toate că Des Michels sublinia excepția reprezentată de Franța în îmbrățişarea formulărilor la care recurgeau celelalte puteri, în scrisoarea de

[1123] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 18, vol.39 (1875-1876 (ianuarie/iunie)), Bucureşti 19 ianuarie 1876, Des Michels către Décazes, cadrele 353-354.
[1124] *Ibidem*, cadrele 354-355.
[1125] *Ibidem*, cadrele 355-357.

notificare a succesorului său Frédéric Debains, ministrul afacerilor externe francez, Décazes, a apelat – adresându-se lui Carol -, la enunțul „très humble et très obéissant serviteur". Conotațiile flatante ale acestei adresări, nu erau dublate de calitatea „diplomatică" a reprezentantului francez, acesta fiind „Agent şi Consul General", însă a fost invocată doleanța de a nu exista întrerupere în relațiile diplomatice dintre cele 2 țări[1126].

Independența României, un deziderat resimțit acut în deceniul opt al secolului al XIX-lea, a întâlnit circumstanțe favorabile iar întreprinderea eforturilor considerabile în acest sens s-au finalizat în mod satisfăcător, însemnând totodată sfârşitul suveranității otomane şi a protectoratului european constituit pentru a asigura un echilibru de influență în zonă şi pentru a proteja interesele Marilor Puteri.

Independența a reprezentat un eveniment de excepție ce a pus bazele statului român modern. Împlinirea acestui deziderat s-a încercat mai întâi a se dobândi prin negocieri diplomatice intense pe lângă Marile Puteri europene, însă apoi s-a concretizat prin jertfa de sânge a ostaşilor români.

În mod firesc a fost solicitat concursul Franței; vechea sprijinitoare a poporului român din perioada formării statului național. Dar dificultățile interne şi externe ale Franței, ca şi politica de apropiere dintre România şi puterile germanice, au făcut ca intervențiile româneşti să nu se bucure de succesul aşteptat[1127]. Vestea proclamării independenței a fost primită ezitant de către guvernul francez.

Marile Puteri nu aprobau facil emanciparea micilor popoare realizată în condiții nedeterminate de ele, deoarece asemenea evenimente modificau harta politică europeană, de aceea atitudinea fundamentală față de faptul împlinit de români a fost privită nefavorabil de Europa, deoarece procesul de emancipare politică nu putea să aibă loc fără aprobarea lor. Puterile europene erau conştiente

[1126] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris,* Dosar 6, Corespondență şi rapoarte (1875-1876), Paris 28 iunie 1876, Décazes către prințul Carol, nenumerotat.
[1127] *Reprezentanțele diplomatice*…, p.129.

că nu mai aveau nici un rol în garantarea şi susţinerea integrităţii teritoriale ale României, însă nu puteau să se declare de acord cu acţiunile referitoare la independenţă. După proclamarea independenţei la 9/21 mai 1877, a început bătălia diplomatică pentru recunoaşterea acesteia, fapt dovedit a fi foarte dificil.

Franţa s-a aflat printre ţările semnatare ale tratatului de la Berlin din 1/13 iulie 1878, însă recunoaşterea independenţei României a fost condiţionată de rezolvarea pretenţiilor referitoare la răscumpărarea căilor ferate de către ţara noastră şi emanciparea evreilor, iar recunoaşterea faptului împlinit s-a înregistrat la 8/20 februarie 1880. Congresul de la Berlin a legalizat independenţa pe care o cuceriseră armatele române în războiul ruso-turc cu preţul sacrificiilor umane şi materiale numeroase. Tratatul nu asigurase pacea în Europa, iar disputele şi rivalităţile vor continua asigurând un echilibru politic fragil.

România dobândeşte calitatea juridică de stat suveran şi putea dezvolta o politică externă proprie, nici o putere neavând dreptul de imixtiune în afacerile sale interne sau în deciziile cu implicaţii externe[1128].

La 21 februarie 1880, ataşatul ad-interim al Belgiei la Bucureşti, contele d'Ursel a remis ministrului de externe, Vasile Boerescu nota prin care guvernul său recunoştea independenţa României. La 4 martie 1880, trimisul guvernului român Nicolae Calimachi-Catargi era primit cu mult fast la Bruxelles. Prin legea din 16/28 februarie 1880 „se înfiinţa pentru Belgia şi Olanda, cu sediul la Bruxelles o legaţiune română"[1129]. Activitatea legaţiei începe la 5 iulie 1880, iar primul titular a fost Mihai Mitilineu.

Odată cu recunoaşterea independenţei de către Franţa se iniţia o nouă etapă în relaţiile dintre cele două ţări.

În ziua de 28 februarie/11 martie, Ducros Aubert, primul trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al Republicii Franceze a fost primit în audienţă solemnă de prezentare la domnitorul României, iar, câteva luni mai

[1128] Nicolae Corivan, *Lupta diplomatică pentru cucerirea independenţei României***,** Bucureşti, 1977, p.187.
[1129] Aurel Filimon, *Tendinţe convergente şi acţiuni comune: România şi Belgia [sec.XIX],*vol I, Iaşi, p.343.

târziu, luând locul fostului agent N. Calimachi-Catargi, numit ministru la Londra, Mihail Kogălniceanu[1130] a remis scrisorile sale de acreditare preşedintelui Republicii Franceze în ziua de 24 mai/5 iunie 1880 şi a preluat noul post de trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Paris[1131]. Nominalizarea unei personalităţi marcante de prim rang în postul de ministru plenipotenţiar în Franţa subliniază şi evidenţiază importanţa atribuită acestui post diplomatic. O asemenea funcţie şi poziţie necesită numeroase responsabilităţi. Mihail Kogălniceanu era obligat în virtutea funcţiei pe care o deţinea să reprezinte şi să afirme cu vigoare drepturile poporului român, să respingă orice încălcare a lor şi să urmeze cu stricteţe instrucţiunile şi politica ţării sale. Era necesar să se prezinte unde era invitat de autorităţile ţării gazdă şi să consemneze în rapoarte politice tot ce avea însemnătate – convorbiri purtate cu suveranul, cu miniştrii, cu diferite personalităţi; texte de cuvântări, extrase de legi, articole de presă, corespondenţă în afara legaţiei şi alte materiale documentare cum ar fi telegramele cifrate, însă toate relaţionate cu activitatea sa de diplomat.

Numirea lui Kogălniceanu la Paris s-a realizat în urma unei combinaţii politice, acesta fiind îndepărtat din funcţia de ministru de interne şi datorită relaţiilor pe care le deţinea în întreaga Europă şi totodată graţie consideraţiei de care se bucura în cercurile elitiste internaţionale, rămâne în analele istoriei ca fiind primul ministru plenipotenţiar al României la Paris. Această funcţie nu va fi deţinută de Kogălniceanu decât puţin timp datorită diferendului cu Vasile Boerescu, ministrul de externe survenit în contextul acutizării propensiunilor hegemonice manifestate de Austro-Ungaria în chestiunea Dunării[1132]. Referitor la această problemă, Vasile Boerescu se arăta mai conciliator, însă Kogălniceanu nu dorea nici un compromis de natură a prejudicia interesele României.

---

[1130] Bibliografie succintă referitoare la această personalitate distinsă: Alexandru Zub, *Mihail Kogălniceanu*, *1871-1891 Biobibliografie*, Bucureşti, 1971; Idem, *Kogălniceanu istoric*, Iaşi, 1974; Augustin Z.N.Pop, *Pe urmele lui Mihail Kogălniceanu*, Bucureşti, 1979; Nicolae Iorga, *Mihail Kogălniceanu. Scriitorul, omul politic şi românul*, Bucureşti.

[1131] *Reprezentanţele diplomatice*…, p.131.

[1132] Dan Berindei, Mihail Kogălniceanu (1817-1891) în *Diplomaţi iluştri*, vol.I, Bucureşti, 1969, p.276-277.

Legația României la Paris s-a transformat astfel într-o instituție cu rang egal cu cel al celorlalte state suverane. Împreună cu Legația Franței la Bucureşti, cele două instituții diplomatice au favorizat dezvoltarea şi intensificarea relațiilor şi legăturilor de prietenie dintre cele două popoare.

Politica externă a României după războiul de independență a urmat calea statului european mic, încă neconsolidat şi care urmărea prin politica sa să-şi consolideze independența şi să se afirme în concertul statelor europene. O asemenea orientare se putea realiza fie printr-o poziție de neutralitate, fie printr-o politică de alianță cu o mare putere. A învins al doilea punct de vedere al alianței României cu o mare putere[1133]. Statele mici constituie instrumente prin intermediul cărora se rezolvă diferențele dintre marile puteri. Marea putere spre care s-au îndreptat privirile oamenilor politici a fost Germania, însă aceasta încheiase încă din 1879 o alianță cu Austro-Ungaria, ceea ce nu convenea României întrucât aceasta din urmă va aduce numeroase neajunsuri şi nemulțumiri României în special în chestiunea Dunării, însă mai erau şi românii din Transilvania asupriți neîncetat. Această orientare filogermană a fost motivată de faptul că după războiul franco-prusac (1870-1871), Franța izolată şi slăbită în urma înfrângerii nu putea să sprijine tânărul stat român.

Mihail Kogălniceanu a fost înlocuit în funcția de ministru plenipotențiar al României la Paris de către Callimachi-Catargi, a cărui primire oficială a avut loc la 13 iulie 1881, când prin virtutea obiceiului încetățenit deja, el şi-a remis scrisorile de acreditare.

În această perioadă apar în presă diferite articole referitoare la relațiile dintre Franța şi România care sunt considerate a nu fi satisfăcătoare, de aceea se impune necesitatea extinderii şi ameliorării lor. Pe de o parte se afirmă că vechiul nostru amic (Franța) se arată opus tuturor doleanțelor noastre, surd la reclamările româneşti cele mai juste şi legitime, totdeauna evidențiind efectele unei ostilități. Cauza acestei tendințe refractare este atribuită tendințelor antifranceze din

[1133] Vasile Vese, *op.cit*., p.7.

guvernul român. A frapat atitudinea Franței cu ocazia unor chestiuni ce lezau direct drepturile poporului român de aceea s-a manifestat o stupefacție generală.

Pe de altă parte exista şi o atitudine binevoitoare vis-a-vis de Franța, spre care România şi-a îndreptat atenția şi a pretins sprijin pe parcursul secolului al XIX-lea, când a fost amenințată de pericole externe. Această țară de sorginte latină „nous est resteé favorable, malgré ce que l'on peut dire de contraire"[1134].

Se poate afirma însă că nu există în Franța nici un sentiment de ostilitate contra României, nici nu a uitat-o, nici nu a respins-o, Franța luând parte vie la succesul românesc în continuare şi multe voci se ridică în favoarea acesteia într-un moment de pericol. De asemenea, nu se poate disimula faptul că exista în mod real la Paris o tendință care era preocupată cât mai puțin posibil de elementul românesc, era o indiferență considerată a fi periculoasă în cazul în care ar persista.

Guvernul român asigura că diferendul care exista între România şi Franța era puțin important şi de natură a fi uşor trecut cu vederea şi uitat. În acest sens se conta pe deplin pe noul reprezentant român la Paris şi se manifesta încredere în tactul şi abilitatea acestuia de a distruge orice cauză de neînțelegere şi de a reda acele relații cordiale atât de necesare. Nu se putea permite ca relațiile dintre cele două țări să se răcească, între două țări de o perfectă comuniune de idei şi sentimente. Relațiile României cu Franța, la fel ca şi cu toate celelalte țări străine, trebuie să fie bazate pe respect reciproc al drepturilor şi intereselor, de aceea conduita României în orice circumstanță necesita imparțialitate şi loialitate. Pentru ca raporturile să se extindă şi să se intensifice, nu trebuia să planeze suspiciune sau motive de neîncredere asupra actelor sau intențiilor României.

Deşi a fost numit abia în vara anului 1881, în 22 octombrie, Nicolae Callimachi-Catargi, ministrul plenipotențiar al României la Paris, şi-a manifestat intenția de a renunța la funcțiile sale datorită numirii lui Odobescu ca prim-secretar pe lângă el, fapt ce l-a indispus în asemenea măsură încât s-a decis să se

[1134] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 48, cadrele 68-70 (Ne-a rămas favorabilă, orice am spune (…)).

retragă. Această hotărâre a fost necesară, întrucât din pricina absenţelor sale repetate, guvernul român a fost obligat să acţioneze pentru a avea în Franţa o persoană autorizată care să-l înlocuiască la nevoie.

Emil Ghica a întârziat deja la Paris, înainte de a vizita Sofia unde se conta pe el a restabili raporturile cordiale cu Bulgaria. E. Ghica - prim secretar al Legaţiei României la Paris -, a fost chemat printr-un decret din 7 octombrie 1881 pe post de agent diplomatic şi consul general la Sofia în locul lui Sturdza a cărui conduită n-a contribuit la facilitarea şi cordialitatea relaţiilor existente între România şi Bulgaria[1135]. Această alegere denota faptul că purtarea cabinetului de la Bucureşti avea intenţia de a ameliora raporturile sale cu Principatele vecine. O nouă măsură a fost luată indicând dorinţa de a persevera pe această cale. Cum Ghica nu şi-a putut ocupa imediat postul fiind reţinut la Paris, guvernul român l-a invitat pe ministrul plenipotenţiar la Atena să treacă pe la Sofia în drumul său spre a-şi relua funcţiile şi l-a însărcinat să ducă Ministerului Afacerilor Externe din Bulgaria o scrisoare a lui Eugen Stătescu - ministrul de externe român -. Scrisoarea era concepută în termeni gravi, încercând a şterge astfel impresia nefavorabilă cauzată de atitudinea lui Sturdza şi poate obţinerea unor bune asigurări ale Bulgariei pentru afacerea navigaţiei pe Dunăre[1136].

„Les relations franco-roumaines sont fondées sur un socle historique – mais aussi linguistique – ancien et durable. Ces arguments furent parmi ceux utilisés par le ministère des Affaires étrangères quand il devint nécessaire d'investir dans une représentation permanente à Bucarest à la fin du XIXe siècle"[1137]. După cucerirea independenţei de stat, administraţia română îşi extindea sectoarele de activitate în marile localuri ale capitalei, astfel încât chiar reprezentantul Franţei - Schefer - fusese evacuat din imobilul pe care îl închiriase.

[1135] *Ibidem*, cadrele 139-141.
[1136] *Ibidem*, cadrul 153.
[1137] Anne Georgeon-Liskenne, Bucarest, în *Ambassades de Frances. Les trésors du patrimoine diplomatique*, Paris, 2006, p.80 (Relaţiile franco-române sunt fondate pe un soclu istoric, dar şi lingvistic, vechi şi durabil. Aceste argumente au fost câteva din cele utilizate de către Ministerul Afacerilor Externe când investirea într-o reprezentanţă diplomatică la Bucureşti a devenit necesară la sfârşitul secolului al XIX-lea).

Un contract de închiriere fusese semnat abia pe 6 iulie 1875 pe o perioadă de 9 ani, când consul general era Des Michels. Guvernul francez intenționa să anexeze o dispoziție conform căreia contractul urma a fi reziliat în cazul extrem de ruptură diplomatică. Ajungând prea târziu la Bucureşti, prevederea nu a mai fost inclusă, însă Des Michels aprecia ca durabile raporturile româno-franceze şi fondate pe baze solide astfel încât o astfel de stipulație nu era necesară. Totuşi această clauză fusese adăugată în contractul de închiriere din 1889[1138].

Coutouly a fost ministrul francez foarte interesat în construcția unui imobil special pentru Legația Franței, iar proiectul a fost semnat pe 30 iunie 1889. Inaugurarea Legației Franței având un caracter arhitectonic „trés français" a avut loc în anul 1892 în prezența prințului moştenitor Ferdinand şi a principesei Maria. Problematica achiziționării imobilului construit a survenit ulterior, însă abia în anul 1916, Aristide Briand – preşedinte al Consiliului şi ministru de externe – a reuşit să convingă Adunarea Națională şi Senatul de acordarea creditelor invocând dezvoltarea Bucureşti-ului şi accederea lui la statutul de „capitală a unui stat european". Prima conflagrație mondială a tergiversat demersul, astfel încât doar în octombrie 1919 era votat creditul, concomitent cu cel al cumpărării imobilelor aparținând ambasadei franceze din Bogota. Mult mai târziu a fost operată ridicarea Legației Franței de la Bucureşti la rangul superior de Ambasadă, respectiv pe 14 aprilie 1939[1139].

## II.C REPREZENTAREA DIPLOMATICĂ A FRANȚEI ÎN ROMÂNIA (1866-1914).

Enumerarea şi cunoaşterea reprezentanților diplomatici francezi acreditați în România pe parcursul întregii domnii a regelui Carol I, reprezintă un model şi un suport de lucru pentru cercetătorii sau istoricii interesați de reconstituirea

[1138] *Ibidem*, p.81.
[1139] *Ibidem*, p.82-86.

aparatului diplomatic, dar şi pentru cei care nu au certitudinea asupra perioadei în care un anumit reprezentant s-a perindat prin țara noastră îndeplinind o funcție temporară în ierarhia diplomatică. Pentru unii agenți diplomatici francezi, posturile pe care le-au ocupat în România, au constituit o rampă de lansare spre alte destinații mai exotice sau mai bine apreciate, dar în acelaşi timp au fost investite cu o semnificație deosebită din punctul de vedere al acumulării de experiență în domeniul diplomatic. Pentru orice tânăr fără activitate diplomatică pregnantă exercitată anterior, investirea într-o funcție de rang diplomatic, chiar şi în România, țară fără o istorie îndelungată în arta diplomației regulare, reprezenta un avantaj, care putea fi utilizat ulterior. Pentru alții, România a reprezentat o destinație indezirabilă sau cel puțin nemulțumitoare sau nesatisfăcătoare, însă un adevăr consacrat şi general valabil îl constituie faptul că toți s-au străduit să fie cât se poate de consecvenți şi de conştiincioşi în îndeplinirea sarcinilor şi instrucțiunilor cu care erau investiți. De altfel, personalul diplomatic francez era unul foarte capabil, dar totodată şi obiectiv în aprecieri. Existau bineînțeles şi excepții, dar rapoartele diplomatice întocmite prezentau evenimentele într-o manieră veridică, doar uneori fiind impregnate cu o doză de subiectivism, care oscila de la poziții favorabile la aprecieri extrem de acide.

Unii reprezentanți diplomatici prezintă evenimentele în maniera în care le parvin de la informatori intervenind doar superficial, exprimându-şi opiniile personale fără veleități de atestare a unui adevăr absolut. Alții consideră toate informațiile ce le parvin a fi veridice, aceasta depinzând de subiectul dezbătut şi de cât de delicată era problema.

Un rol esențial în relevarea adevăratului curs al evenimentelor este determinat de sursa care consemna faptele, aceasta în cazul în care reprezentantul diplomatic însuşi nu era martor ocular. Aceste relatări erau condiționate de cunoştințele cu care era înzestrat agentul în ceea ce priveşte societatea românească.

Corpul diplomatic francez, prin activitatea intensă pe care a desfăşurat-o, care de altfel a căpătat o semnificaţie deosebită la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui următor, consemnează în rapoartele diplomatice toate evenimentele survenite în spaţiul românesc în perioada domniei regelui Carol I, indiferent de nuanţa politică, diplomatică, comercială, financiară sau culturală a acestora, de aceea se impune cunoaşterea nominală a fiecărui membru care a ocupat o funcţie oarecare în ierarhia diplomatică. Un astfel de demers este revelator şi din perspectiva structurii instituţiei diplomatice şi a organizării sale, dar totodată evidenţiază, prin numărul de membrii, importanţa acordată ţării noastre pe parcursul întregii perioade avute în vedere.

În intervalul studiat, respectiv momentul iniţierii domniei lui Carol de Hohenzollern şi izbucnirea primei conflagraţii mondiale, diplomaţii români vor încerca să îmbunătăţească raporturile cu Franţa, ale cărei atitudini oscilatorii cu privire la România, când binevoitoare când denigratoare merită şi necesită o cercetare aprofundată care să faciliteze înţelegerea deciziilor politice care au influenţat destinul României.

Deseori s-au înregistrat simptome ale unei răcirii în cadrul relaţiilor româno-franceze care aveau la bază politica aventuroasă a unor ministere liberale, chestiuni aparent interne cu implicaţii externe, dar şi înclinaţiile spre Prusia ale lui Carol I, însă însemnătatea şi influenţa Franţei n-a cunoscut o deteriorare bruscă. Misiunea restabilirii raporturilor franco-române pe făgaşul normal şi intensificarea acestora revenea reprezentanţilor români acreditaţi în Franţa, dar şi omologilor acestora acreditaţi în România, care prin instrucţiuni precise aveau misiunea de a supraveghea interesele României şi ale Franţei şi de a întreprinde demersuri propagandistice pentru ca această ţară să cunoască realitatea situaţiei interne din România, dar şi direcţia impusă politicii externe.

Aceleaşi obiective îi caracteriza deci şi pe reprezentanţii Franţei în România, care, prin rapoartele lor diplomatice infirmă sau confirmă evenimentele survenite în spaţiul românesc. Realitatea surprinsă de reprezentanţii diplomatici şi

consemnată în rapoarte putea suferi mutații multiple şi uneori nesatisfăcătoare până când valiza diplomatică, respectiv cufărul în care erau depuse documentele şi care avea imunitate neputând fi deschis decât la destinație, ajungea în mâinile ministrului de externe şi se întorcea cu instrucțiuni. Aceste instrucțiuni puteau să nu mai corespundă situației şi de aceea uneori diplomații erau nevoiți a acționa fără consimțământul autorităților superioare creându-se anomalii în direcția pe care trebuiau să o adopte. Calitățile fiecărui funcționar angrenat în ierarhia diplomatică erau deosebite, în timp ce titularii misiunilor diplomatice erau însuflețiți de atribute excepționale. În elaborarea rapoartelor sau a depeşelor sau a telegramelor diplomatice, agenții recurgeau uneori – când erau inserate informații confidențiale şi foarte confidențiale -, la utilizarea cifrului. Unele reguli de uzitare a acestuia constau în: nefolosirea abuzivă a acestui limbaj codat, răspunsul întotdeauna cifrat la o comunicare cifrată, informarea cifrată a expeditorului în cazul în care telegrama cifrată nu putea fi decodată, păstrarea cifrului întotdeauna într-un seif ca locație ce-i asigura securitatea, nepermiterea unei persoane străine cifrului să se afle în camera unde se operau procedeele de cifrare sau descifrare, iar cea mai importantă regulă consista în faptul că „un texte en chiffre (arrivée) doit être incinéré dès après déchiffrement”[1140].

Nu aceeaşi opinie era împărtăşită de unele surse franceze, care consemnau existența unor remunerații insuficiente în cadrul Ministerului Afacerilor Externe ceea ce se reflecta şi în nominalizarea unor reprezentanți diplomatici pe criterii de avere din rândul aristocrației şi a burgheziei bogate, şi nu pe criterii de competențe. Ceea ce periclita şi mai mult activitatea pe care trebuiau să o exercite era faptul că multe din aceste persoane desemnate nu proveneau din sistem şi nu erau familiarizate cu obligațiile presupuse de noul statut, iar în plus un dezavantaj semnificativ era tergiversarea avansării agenților de carieră[1141].

[1140] Jacques Gachet, *Memento à l'usage des chancelleries diplomatiques et consulaires*, Paris, 1933, p.462-463 (Un text cifrat (sosit) trebuie incinerat imediat după descifrare).
[1141] Bernard de Montferrand, *op.cit.,* p.250.

**1866**[1142]: Încă din anul 1866, Franța este foarte bine reprezentată în România, chiar dacă cea mai înaltă funcție este deținută de consulul general în persoana lui **C. Tillos**. Consulatul General de la Bucureşti mai este reprezentat de încă 2 funcționari, respectiv Henry Jean Boyard (elev-consul, numit în 17 noiembrie 1863) şi Hory (cancelar).

La Brăila, reprezentantul Franței este Maurin-Bié, care este consul onorific şi îndeplineşte funcția de vice-consul, la Galați, consulul Engelhardt, comisar al guvernului pentru navigația pe Dunăre, este secondat de consulul Gorsse în timp ce Victor Castaing este cancelar. La Iaşi, interesele Franței sunt supravegheate de consulul Charles Tissot şi cancelarul Louis Castaing.

**1867**[1143]**:** Nu există modificări substanțiale, în general menținându-se în posturi aceleaşi persoane ca în anul precedent, excepție făcând numirea baronului **D'Avril**[1144] ca agent şi consul general la Bucureşti înlocuindu-l pe Tillos, iar la Iaşi, consulul Delaporte devine substituentul lui Tissot.

**1868**[1145]**:** Titular al Consulatului General de la Bucureşti devine **Mellinet**, Boyard îşi încetează activitatea ca elev-consul şi este transferat în calitate de consul clasa a II-a la Galați (numit pe 31 martie 1868), substituindu-l pe Gorsse. Astfel, doar Hory mai este prezent în capitala României şi îşi continuă activitatea ca şi cancelar. Celelalte consulate prezintă aceiaşi funcționari.

**1869**[1146]**:** Atât la Bucureşti cât şi la Galați şi Iaşi îşi mențin posturile toți reprezentanții Franței prezenți şi în anul precedent, respectiv Mellinet şi Hory (Bucureşti), Boyard şi Victor Castaing (Galați), Delaporte şi Louis Castaing (Iaşi). La Brăila nu se menționează dacă Maurin-Bié îşi continuă misiunea.

---

[1142] *Annuaire diplomatique de l'Empire Français pour l'année 1866*, Paris, 1866, p.48-49.
[1143] *Ibidem*, 1867, p.49.
[1144] Baronul D'Avril – n. 17 august 1822; licențiat în drept; cavaler al Legiunii de Onoare (20 decembrie 1854); ofițer al Legiunii de Onoare (26 octombrie 1864); gerant al Consulatului General al Franței la Bucureşti (5 aprilie 1866); agent şi consul general la Bucureşti (10 noiembrie 1866); delegat în Comisia Europeană a Dunării la Galați (18 martie 1866); trimis extraordinar şi ministru plenipotențiar în Chile (23 decembrie 1876); ministru plenipotențiar clasa I (1 februarie 1882).
[1145] *Annuaire diplomatique de l'Empire Français pour l'année 1868*, Paris, 1868, p.46.
[1146] *Ibidem*, Paris, 1869, p.45-46.

**1872-1873**[1147]**:** Instituția Consulatului General al Franței la Bucureşti prezintă un nou titular în persoana agentului **Lesourd** care girează reprezentanța diplomatică şi este secondat în misiunea sa de către Delabarre (elev-consul, numit la 25 martie 1872, iar în perioada 25 aprilie 1873-31 mai 1875 acesta este însărcinat cu gestiunea consulatului de la Iaşi) şi de către Victor Castaing transferat de la Galați în aceeaşi calitate de cancelar. La Galați activează consulul Dubont şi cancelarul Degrand în timp ce la Iaşi postul de consul îi aparține lui Jules Schefer, numit pe 30 august 1872, iar funcția de cancelar o îndeplineşte Louis Castaing încă din 1867. Schefer este însărcinat cu gestionarea Consulatului General din Bucureşt în perioada 18 aprilie 1873-11septembrie 1874, apoi revine la Iaşi în postul pe care-l părăsise, din 16 ianuarie 1877. La Brăila este semnalat ca titular agentul consular Rodocanachi. Mici reprezentanțe diplomatice franceze girate de către un singur funcționar au mai fost create în aceşti ani la Călăraşi (Durand – agent consular), Bârlad (Pagano- agent consular, reprezentant italian care însă elaborează rapoarte diplomatice şi pentru Franța), Roman (Bitrou – agent consular).

**1874**[1148]**:** La Bucureşti, Delabarre şi V. Castaing sunt semnalați în aceleaşi posturi, însă şi în acest an Consulatul General îşi schimbă titularul, în această funcție fiind desemnat **Des Michels**[1149]**.** De asemenea, la Galați, Dubont este substituit de consulul Axel Duboul, în timp ce în celelalte oraşe sunt menținuți aceiaşi reprezentanți diplomatici.

**1875-1876**[1150]**:** La conducerea Consulatului General din capitala României revine **Lesourd** în timp ce baronul Des Michels devine secretar de ambasadă clasa I, iar V. Castaing ocupă acelaşi post de cancelar. La Galați survin de asemenea

---

[1147] *Annuaire diplomatique et consulaire de la Republique Française pour les années 1872-1873*, Paris, 1873, p.48.

[1148] *Ibidem*, Paris, 1874, p.49.

[1149] Jules Alexis, baron Des Michels – n. 26 decembrie 1836; licențiat în drept; ataşat departamentului Arhive (3 iulie 1855); ataşat Direcției Politice (Contecios) (15 iunie 1857); secretar clasa a III-a la Rio de Janeiro (19 februarie 1863); la Atena (3 noiembrie 1864); cavaler al Legiunii de Onoare (12 august 1865); secretar clasa a II-a la Roma (Sfântul Scaun) (20 iunie 1871); ofițer al Legiunii de Onoare (14 decembrie 1872); secretar clasa I, însărcinat de Agenția şi Consulatul General al Franței la Bucureşti (15 iulie 1874); agent şi consul general în Egipt (25 iunie 1876).

[1150] *Annuaire diplomatique et consulaire de la Republique Française pour l' année 1876*, Paris, 1876, p.49.

schimbări în cadrul personalului diplomatic, consul devenind Champoiseau iar cancelarul său Emile Boysset, în timp ce la Brăila, agentul consular este un oarecare M.N.. Iaşi-ul este consecvent, la conducerea reprezentanţei diplomatice aflându-se acelaşi J. Schefer (viceconsul) ajutat în misiunea sa de către cancelarul L. Castaing. La Călăraşi, Bârlad şi Roman sunt semnalaţi aceiaşi agenţi diplomatici: Prosper Durand, Pagano, Bitrou.

**1877**[1151]**:** Singurele modificări în cadrul personalului diplomatic francez în România survin în cadrul Consulatului General de la Bucureşti, unde Lesourd este substituit de **Debains**, secondat de Raindre (elev-consul) şi la Galaţi unde consul devine Champoiseau, iar în funcţia de cancelar este desemnat Jules Coste. Celelalte oraşe prezintă aceiaşi reprezentanţi.

**1880**[1152]**:** Începând din acest an, independenţa României fiind recunoscută şi de Franţa, Agenţia şi Consulatul General de la Bucureşti a fost ridicat la rangul de Legaţie, iar primul trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al Franţei a fost desemnat **DUCROS-AUBERT**[1153]**.** De asemenea personalul instituţiei a crescut ca număr, Alfred Lacaze fiind numit secretar clasa a II-a la 1 februarie 1880, contele Bernard de Goutant-Biron secretar clasa a III-a, iar Jules Alexandre Degrand care activase pe postul de cancelar la Galaţi în anul 1874 a fost numit în aceeaşi calitate la Bucureşti pe 20 martie 1880. La Galaţi noul consul este contele Charles D'Héricourt (numit pe 30 aprilie 1880), iar cancelar Victor Colin, în timp ce la Iaşi rămâne doar un reprezentant francez, vice-consulul Louis Castaing (numit în această calitate la 21 decembrie 1878), fost cancelar în aceeaşi instituţie. Interesant de specificat este faptul că reprezentanţa diplomatică a Franţei de la Iaşi era fie Consulat, fie Viceconsulat, titulatură evidenţiată de funcţia cu care era investită persoana care gira instituţia. Această măsură rezidă din importanţa acordată de

[1151] *Ibidem*, Paris, 1877, p.51.
[1152] *Ibidem*, Paris, 1880, p.37.
[1153] Jules Ducros-Aubert – n. 14 martie 1833; licenţiat în drept; secretar clasa a III-a la Roma (24 iunie 1857); cavaler al Legiunii de Onoare (11 august 1862); secretar clasa a II-a la Constantinopol (22 martie 1864); ofiţer al Legiunii de Onoare (17 decembrie 1868); secretar clasa I la Bruxelles (12 noiembrie 1869); la Constantinopol (16 iunie 1870); ministru plenipotenţiar la Buenos-Ayres (28 octombrie 1872); ministru plenipotenţiar clasa I la Bucureşti (20 februarie 1880).

Franţa acestui post diplomatic. La Călăraşi îşi continuă activitatea acelaşi Prosper Durand, la Bârlad Pagano este substituit de un reprezentant francez Thiéry, la Brăila şi Roman sunt menţinuţi aceiaşi M.N. şi Bitrou. Tot acum apare un agent consular şi la Constanţa (Kustendje) în persoana lui Sénac şi la Tulcea şi Sulina, unde vice-consul este De la Chaume.

**1882**[1154]**:** În acest an este prezent la Bucureşti ca ministru plenipotenţiar baronul **DE RING**[1155] având în subordine, ca funcţionari inferiori în ierarhia diplomatică pe următorii: A. Lacaze – secretar clasa I, de la Marlière – secretar clasa a III-a, Victor Colin – cancelar. La Galaţi consul este numit Jules Ferdinand Coste în data de 14 februarie 1882, iar cancelar Jean-Pierre Pommayrac, numit o lună mai târziu, respectiv pe 10 martie 1882. La Iaşi, reprezentanţa având tot rangul de Viceconsulat, titularul acesteia este Joseph Flandin. Jules Alexandre Degrand, fostul cancelar de la Bucureşti este transferat în calitate de viceconsul la Constanţa. Celelalte oraşe prezintă aceiaşi reprezentanţi ca şi în anul 1880. Spre deosebire de acest an, acum nu mai apare consemnat Vice-consulatul de la Tulcea şi Sulina şi implicit titularul acestuia.

**1883**[1156]**:** Baronul de Ring este menţionat în aceeaşi calitate de ministru plenipotenţiar la Bucureşti, pe lângă acesta desfăşurându-şi activitatea contele de Diesbach în funcţia de secretar clasa a II-a, numit pe 17 februarie 1883, Joseph Henry Jeannequin ca secretar clasa a III-a numit pe 13 aprilie 1883, iar postul de cancelar era ocupat de acelaşi Victor Colin. La Galaţi Coste este substituit în funcţia de consul de Gaston Wiet începând cu 29 iulie 1882, pe lângă care activa în calitate de cancelar Jean Valérien Bogusz numit în această funcţie pe 29 iulie 1882. Cu excepţia reprezentanţei diplomatice de la Roman, unde Bitrou este

[1154] *Annuaire diplomatique et consulaire de la Republique Française pour l' année 1882*, Paris, 1882, p.39.
[1155] Maximilien-Napoléon, Théodore, baron de Ring – n. 15 februarie 1834; doctor în drept; ataşat la Berlin (6 iunie 1859); secretar clasa a III-a la Berlin (13 octombrie 1863); cavaler al Legiunii de Onoare (14 august 1866); secretar clasa a II-a la Berlin (22 iunie 1867); la Viena (1 septembrie 1868); secretar clasa I (11februarie 1871), desemnat la Viena în această calitate (15 martie 1871); ofiţer al Legiunii de Onoare (23 mai 1873); însărcinat de Agenţia şi Consulatul General în Egipt (22 noiembrie 1879); ministru plenipotenţiar la Bucureşti (27 decembrie 1881).
[1156] *Annuaire diplomatique et consulaire de la Republique Française pour l' année 1883*, Paris, 1883, p.39.

înlocuit de agentul consular Meiltz, în celelalte oraşe sunt semnalaţi aceiaşi funcţionari, respectiv Thiéry la Bârlad, M.N. la Brăila, Flandin la Iaşi, Degrand la Constanţa, Durand la Călăraşi.

**1884**[1157]**:** La Bucureşti singura schimbare care survine în acest an este reprezentată de înlocuirea secretarului clasa a III-a, noul titular al postului fiind Fernand Camille Gavarry din 15 iulie 1884. La Galaţi, ambii funcţionari sunt din nou înlocuiţi, de această dată de consulul Camille Georges de Vaux, numit în această calitate la data de 6 noiembrie 1883 şi cancelarul D'Avesnes. La Brăila apare un nou agent consular în persoana lui Boscoff, iar la Constanţa îşi începe activitatea ca viceconsul baronul de Stroltz, numit pe 20 februarie 1884.

**1885**[1158]**:** În cadrul Legaţiei Franţei din capitala României survine o modificare substanţială, ca nou şef de misiune fiind numit **JOSEPH ORDEGA**[1159], având în subordine pe Diesbach, Gavarry şi Colin. La Galaţi, revine consulul din anul 1883, Gaston Wiet, noul său cancelar fiind Pierre Hippolyte Gués, numit pe 5 iunie 1885. Acestea sunt singurele schimbări de personal înregistrate în anul 1885.

**1886**[1160]**:** Ca urmare a activităţii desfăşurate la Bucureşti, Ordega cade în dizgraţie, autorităţile române solicitând un nou reprezentant din partea Franţei. Noul şef de misiune acceptat este **GUSTAVE DE COUTOULY**[1161]**,** pe lângă acesta activând deja de câţiva ani contele de Diesbach în calitate de secretar clasa a II-a, noul numit Louis Patenôtre în funcţia de secretar clasa a III-a şi Victor Colin (cancelar). La Galaţi în mod surprinzător, nu intervine nici o schimbare, în schimb la Călăraşi, este numit ca agent consular M.N., fostul agent de la Bârlad şi care-l substituie pe

[1157] *Ibidem*, Paris, 1884, p.39.
[1158] *Ibidem*, Paris, 1885, p.38.
[1159] Ladislau Symphorien Joseph Ordega – ofiţer al Legiunii de Onoare (11 iulie 1883); consul general la Anvers (12 octombrie 1881); trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar la Tanger (6 decembrie 1881); ministru plenipotenţiar clasa I (22 februarie 1884); trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar la Bucureşti (4 decembrie 1884); disponibilizat (12 octombrie 1885).
[1160] *Annuaire diplomatique et consulaire de la Republique Française pour l' année 1886*, Paris, 1886, p.34.
[1161] Gustave de Coutouly – n. 25 decembrie 1838; consul onorific pentru organizarea Rumeliei Orientale (26 august 1878); cavaler al Legiunii de Onoare (12 iulie 1880); trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar în Mexic (15 octombrie 1881); la Bucureşti (12 octombrie 1885).

Prosper Durand. La Bârlad îşi continuă activitatea Thiéry, la Brăila – Boscoff, la Iaşi – Flandin, la Constanța – baronul de Stroltz, iar la Roman – Meiltz.

**1887**[1162]**:** Corpul diplomatic francez devine mai numeros începând cu acest an. Ministru plenipotențiar rămâne Coutouly, secondat în activitatea sa de Charles Emile Gachet (secretar clasa I, din 14 ianuarie 1887), Hugues Boulard-Pouqueville (secretar clasa a II-a, din 14 ianuarie 1887) şi Patenôtre care este menținut pe postul de secretar clasa a III-a. Cancelarul Colin este substituit de Joseph Gabriel Boulouze din 27 august 1886. Pentru prima dată apare un ataşat militar francez în persoana lui de Pange, şef de escadron artilerie, apărând interesele de ordin militar al Franței în România. La Galați sunt menținuți pentru al 3-lea an consecutiv consulul Wiet (numit în această funcție în 31 decembrie 1884) şi cancelarul Gués (numit pe 5 iunie 1885), iar la Iaşi, Flandin devine consul onorific, însă este menținut pe postul de vice-consul. La Constanța (Kustendje) baronul de Stroltz este înlocuit cu viceconsulul Dominique François Ordioni din 26 august 1886. La Bârlad agentul consular este acelaşi Thiéry, la Brăila continuă să activeze Boscoff, iar la Roman Meiltz. Din acest an nu mai este menținut reprezentantul Franței la Călăraşi.

**1888**[1163]**:** Gustave Coutouly continuă să activeze ca ministru plenipotențiar, sprijinit în misiunea sa de un grup diplomatic constituit din Gachet (secretar clasa I), Boulard-Pouqueville (secretar clasa a II-a), de Pange (primul ataşat militar), Villenueve-Bargemon (al 2-lea ataşat militar) şi Boulouze (cancelar).

La Galați, continuă a-şi desfăşura activitatea de consul G. Wiet, însă noul său cancelar este Antigeon. În cadrul celorlalte instituții consulare activează aceiaşi funcționari ai Republicii Franceze, respectiv la Iaşi rămâne în fruntea vice-consulatului Frandin (uneori apare ca Flandin, însă din acest an apare ca Frandin, poate fi o greşeală sau o altă persoană), la Bârlad- agentul consular Thiéry, la Brăila- agentul consular Boscoff, la Constanța (Kustendje)- viceconsulul Ordioni,

[1162] *Annuaire diplomatique et consulaire de la Republique Française pour l' année 1887*, Paris, 1887, p.35.
[1163] *Ibidem*, Paris, 1888, p.35.

iar la Roman- agentul consular Meiltz. Interesant de precizat este faptul că reapare Tulcea în cadrul oraşelor în care Franța deține un reprezentant în persoana agentului consular Casimir Decis. Agenția de la Tulcea şi Sulina fusese suprimată încă din 1881.

**1889**[1164]: Singura modificare înregistrată în acest an în cadrul corpului diplomatic francez din capitala României este reprezentată de numirea ca prim ataşat militar a locotenentului colonel de infanterie De Torcy. Personalul diplomatic francez din celelalte oraşe continuă să reprezinte interesele Franței în aceeaşi formație, identică anului precedent.

**1890**[1165]**:** Trimisul extraordinar Coutouly îşi desfăşoară în continuare activitatea, iar menținerea sa denotă faptul că se bucură de simpatie la Bucureşti. Gachet, secretarul clasa I nu mai apare menționat a-şi ocupa funcția şi de asemenea nici ataşatul militar Pange. Apar în schimb, 2 funcționari noi, Maurice Depret, licențiat în drept, care ocupă postul de secretar clasa a III-a din 18 iulie 1889 şi Alfred Sohier de Vermandois, licențiat în drept, care va reprezenta Franța la Bucureşti în calitate de secretar clasa a II-a din 1 ianuarie 1890, după ce fusese numit în aceeaşi calitate la Constantinopol (9 ianuarie 1888) şi la Viena (31 ianuarie 1899)[1166].

Celelalte oraşe nu prezintă schimbări semnificative în cadrul personalului diplomatic, la Galați cancelarul este substituit, noul titular al postului devenind un oarecare Miné, iar la Tulcea, agentul consular Decis este înlocuit de un funcționar menționat doar prin inițiale M.N.

**1891**[1167]: Ministrul plenipotențiar Gustave de Coutouly este sprijinit în misiunea sa de 2 secretari clasa a II-a (Boulard-Pouqueville şi Sohier de Vermandois), un secretar clasa a III-a în persoana lui M. Depret, colonelul de infanterie, ofițer al Legiunii de Onoare, de Torcy care ocupa poziția de prim ataşat militar, secondat de căpitanul de artilerie, cavaler al Ordinului Legiunea de Onoare, de Berckheim

[1164] *Ibidem*, Paris, 1889, p.40.
[1165] *Ibidem*, 1890, p.40.
[1166] *Ibidem*, p.229.
[1167] *Ibidem*, Paris, 1891, p.40.

care deținea postul de al doilea ataşat militar. Responsabilitățile cancelariei erau îndeplinite de acelaşi consul onorific Boulouze. Personalul diplomatic francez din celelalte oraşe rămâne acelaşi ca în anul precedent.

**1892**[1168]**:** Personalul legației Franței la Bucureşti cunoaşte o diminuare substanțială, deoarece nu mai sunt prezenți în acest an secretarul clasa a II-a Boulard-Pouqueville, secretarul clasa a III-a Depret şi primul ataşat militar Torcy. Astfel instituția îşi continuă activitatea având pe lângă titularul Legației, doar un secretar clasa a II-a în persoana lui Sohier de Vermandois şi cancelarul Boulouze. Reducerea produsă rezidă conform opiniei noastre din importanța limitată deținută de România în cadrul preocupărilor externe ale Franței. Importanța reprezentării la Bucureşti printr-un personal numeros nu constituie una din prioritățile Franței.

Personalul celorlalte circumscripții consulare ale Franței în România se prezintă astfel: la Galați, continuă a-şi desfăşura activitatea de consul G. Wiet avându-l drept cancelar pe Miné. În cadrul celorlalte instituții consulare activează aceiaşi funcționari ai Republicii Franceze, respectiv la Iaşi rămâne în fruntea viceconsulatului Flandin, la Bârlad- agentul consular Thiéry, la Brăila - agentul consular Boscoff, la Constanța (Kustendje) - viceconsulul Ordioni, la Roman- agentul consular Meiltz, iar la Tulcea- agentul consular M.N.

**1893**[1169]**:** Coutouly, devenit ofițer al Legiunii de Onoare, ocupă aceeaşi poziție de ministru plenipotențiar al Franței în România. Acesta este în continuare privat în mod oficial de sfaturile unui consilier sau de serviciile unui secretar clasa I. Activitatea întreținută de acesta este susținută de secretarul clasa a II-a Sohier de Vermandois, căpitanul de cavalerie şi cavaler al Legiunii de Onoare Sailly în calitate de ataşat militar şi viceconsulul Mellon îndeplineşte funcția de cancelar substituindu-l pe Boulouze.

Celelalte circumscripții consulare nu prezintă modificări substanțiale de personal şi sunt reprezentate de următorii funcționari: Galați-ul (circumscripție înscrisă ca

[1168] *Ibidem*, Paris, 1892, p.40.
[1169] *Ibidem*, Paris, 1893, p.37-38.

aparţinând Valahiei) este reprezentat de cavalerul Legiunii de Onoare, consulul G. Wiet şi cancelarul Miné. Dacă titularul instituţiei era un consul, acest fapt semnifica în general că reprezentarea diplomatică deţine gradul de consulat. Există însă şi cazuri când, chiar dacă funcţionarii posedă titulatura de consul, nu sunt investiţi întotdeauna în acest rang diplomatic din lipsa de posturi vacante.

Circumscripţiile Moldova şi Dobrogea sunt reprezentate astfel: la Bârlad îl întâlnim ca agent consular pe acelaşi Thiéry, la Brăila îşi continuă exercitarea funcţiei agentul consular Boscoff, la Iaşi, responsabilităţile funcţiei de viceconsul sunt îndeplinite de Frandin, la Constanţa (Kustendje), devine viceconsul Delage care-l substituie pe Ordioni, la Roman este menţinut acelaşi agent consular Meiltz, iar la Tulcea, acelaşi M.N.

**1894**[1170]**:** Reprezentarea Franţei în România în acest an este identică anului anterior în cadrul tuturor circumscripţiilor consulare. Menţionăm faptul că se renunţă la denumirea de Kustendje şi se adoptă ca unic toponim Constanţa.

**1895**[1171]**:** Coutouly este substituit în calitate de trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al Franţei în România de contele **JULES D'AUBYGNY**[1172], ofiţer al Legiunii de Onoare. Pe lângă titularul superior al Legaţiei activau Sohier de Vermandois care este menţinut în aceeaşi calitate de secretar clasa a II-a, Alexandre Robert Conty, fost elev al Şcolii Politehnice, numit pe 28 iunie 1895 pe postul de secretar clasa a III-a, Sailly şi Mellon îndeplinind funcţiile de ataşat militar şi cancelar.

---

[1170] *Ibidem*, Paris, 1894, p.38-39.

[1171] *Ibidem*, Paris, 1895, p.38-39.

[1172] Jules Ludovic Henrys, conte d'Aubigny – n. 1 marie 1844; licenţiat în drept; ataşat la München (14 decembrie 1866); la Berlin (28 mai 1871); secretar clasa a III-a la Berlin (7 ianuarie 1873); ataşat plătit la Direcţia Politică (14 decembrie 1874); secretar clasa a II-a la Lima (27 iulie 1875); cavaler al Legiunii de Onoare (7 august 1877);secretar clasa a II-a la Roma (Sf. Scaun) (31 august 1878); secretar clasa I la Sanckt-Petersburg (1 februarie 1880); la Berlin (14 octombrie 1880); sub-director la Contencios (14 februarie 1882); consilier de ambasadă la Berlin (17 aprilie 1882); la Londra (4 noiembrie 1883); ofiţer al Legiunii de Onoare (6 iulie 1886); ministru plenipotenţiar clasa a II-a, însărcinat cu Agenţia şi Consulatul General di Egipt (18 noiembrie 1887); delegat al Franţei la Comisia Europeană a Dunării, sesiunea primăvară (18 aprilie 1891); trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar la Tanger (12 august 1891); ministru plenipotenţiar clasa I (14 martie 1894); ministru plenipotenţiar la Bucureşti (19 aprilie 1894).

Celelalte circumscripţii consulare sunt reprezentate după cum urmează: la Galaţi, longevivul în funcţie G. Wiet îşi desfăşoară cu asiduitate activitatea avându-l drept cancelar pe Malaspina care-l înlocuieşte pe Miné, la Constanţa activează în continuare vice-consulul Delage, la Brăila- agentul consular Boscoff, iar la Iaşi îl întâlnim pe acelaşi Frandin. Celelalte circumscripţii consulare nu mai apar menţionate, probabil au fost suprimate datorită importanţei reduse.

**1896**[1173]**:** Singura schimbare care survine în acest an în cadrul personalului diplomatic al Franţei în România este cea reprezentată de substituirea lui Sailly cu Pellarin, căpitan de artilerie, în calitate de ataşat militar.

**1897**[1174]**:** D'Aubigny nu îndeplineşte pentru mult timp funcţia de ministru plenipotenţiar deoarece este înlocuit în acest an de **ARSÈNE HENRY**[1175], comandor al Legiunii de Onoare. În general această funcţie de rang înalt în cadrul ierarhiei diplomatice este atribuită diplomaţilor de carieră, acesta nefiind cazul, ceea ce nu înseamnă că această numire nu este reprezentativă sau că Franţa acorda neapărat României o importanţă minoră. Această perioadă de sfârşit de secol XIX se caracterizează printr-o tentativă susţinută de numeroase eforturi din partea Franţei de a-şi resuscita vechea influenţă şi a-şi supraveghea atent interesele economice şi culturale în această parte a Europei, cu predilecţie în România, Bulgaria, Grecia. Consfinţirea raporturilor în aceste domenii între ţările balcanice şi Franţa vor determina în viziunea acesteia din urmă influenţarea celor politice şi diplomatice. Acest context este favorabil lui Henry care supervizează interesele Franţei în capitala României. Alături de el în cadrul Legaţiei mai activau Sohier de Vermandois, care fusese ridicat la gradul de secretar clasa I, Pellarin ca ataşat

[1173] *Annuaire diplomatique et consulaire de la Republique Française pour l' année 1896,* Paris, 1896, p.38-39.
[1174] *Ibidem*, Paris, 1897, p.38.
[1175] Arsène Saint Charles Henry – n. 14 septembrie 1848; cavaler al Legiunii de Onoare (9 decembrie 1871); secretar general la prefectura din Gironde (24 mai 1876); prefect Lot-et-Garonne (18 decembrie 1877); ofiţer al Legiunii de Onoare (18 ianuarie 1881); prefect la Loiret (14 ianuarie 1882); la Alpes-Maritimes (8 ianuarie 1882); comandor al Legiunii (20 ianuarie 1892); trimis extraordinar si ministru plenipotenţiar (14 octombrie 1897).

militar şi Melon în calitate de cancelar. Personalul este menținut redus pentru o instituție însemnată cum este Legația.

Celelalte reprezentanțe diplomatice ale Franței în România rămân în număr de 4, respectiv: Galați unde activitatea îndelungată de consul este întreținută de Wiet, care este sprijinit de un nou cancelar în persoana lui Buyer, Constanța unde titularul viceconsulatului este Delage, Brăila unde agentul consular Boscoff continuă a gira instituția, iar la Iaşi viceconsulul C.N. Frandin îşi îndeplineşte obligațiile şi în acest an.

**1898**[1176]: Corpul diplomatic francez din capitala României este reprezentat de acelaşi trimis extraordinar şi ministru plenipotențiar, Henry, un nou secretar clasa I în persoana lui Leon Descos, cavaler al Legiunii de Onoare, licențiat în drept şi numit pe 14 septembrie 1898 pe postul ocupat în anul precedent de Vermandois, care la rândul său este numit în aceeaşi zi ca prim secretar la Viena. Ca secretar clasa a III-a este numit Lesca, iar în calitate de ataşat militar şi cancelar, Pellarin şi Melon sunt menținuți în funcție.

Circumscripția consulară Galați continuă a fi girată de Wiet, însă viceconsulul Raul Girodroux este însărcinat cu îndeplinirea atribuțiilor de cancelarie, fiind numit pe 10 octombrie 1898. La Constanța şi Brăila, vice-consulul Delage şi agentul consular Boscoff îşi desfăşoară activitatea şi în acest an, însă la Iaşi, Frandin este substituit de viceconsulul Lucien Piat, fost dragoman la Adrianopol, Alep şi Tanger, numit în această calitate începând cu 10 octombrie 1898.

**1899-1900**[1177]**:** Compoziția reprezentanței diplomatice a Franței la Bucureşti se modifică față de anul 1898 doar prin plecarea lui Lesca. Nici în cadrul celorlalte circumscripții nu survin multe modificări în cadrul personalului. La Galați, în virtutea obiceiului încetățenit de câțiva ani, cancelarul se schimbă anual, noul titular al funcției devine viceconsulul Héritte, iar agentul consular de la Brăila, Boscoff este promovat la rangul de viceconsul onorific.

---

[1176] *Annuaire diplomatique et consulaire de la Republique Française pour l' année 1898*, Paris, 1898, p.41.
[1177] *Ibidem*, Paris, 1900, p.45.

**1901**[1178]**:** Legaţia Franţei la Bucureşti cuprinde un personal redus la 4 persoane, respectiv Henry - ministrul plenipotenţiar, Descos - secretarul clasa I, Pellarin-ataşatul militar şi Melon care activa în aceeaşi calitate de cancelar. Toţi cei 3 funcţionari inferiori erau cavaleri ai Legiunii de Onoare, iar şeful misiunii era comandor al aceluiaşi ordin.

La Galaţi survine o schimbare semnificativă, respectiv Wiet este înlocuit de consulul Joseph Pollio, cavaler al Legiunii de Onoare, fost consul clasa I la Honolulu, numit în această funcţie pe 27 martie 1900. În cadrul celorlalte circumscripţii consulare, titularii îşi îndeplinesc în continuare atribuţiile şi supraveghează interesele Franţei în zonă.

**1902**[1179]**:** La Bucureşti este numit pe lângă Henry în data de 13 decembrie 1901, un ataşat de ambasadă în persoana lui Louis Edmond de Vienne, licenţiat în drept. Consulatul de la Galaţi este girat doar de consulul Pollio, care este privat de sprijinul cancelarului său Heritte, iar la Iaşi este numit pe 6 ianuarie 1902 un nou viceconsul Roger Charles Mouy, fost viceconsul la Napoli.

**1903**[1180]**:** Singura schimbare care apare în cadrul întregului personal diplomatic al Franţei în România este reprezentată de substituirea lui Descos cu un nou secretar clasa I Maurice Grimault, licenţiat în drept, cavaler al Legiunii de Onoare, fost secretar clasa I la Berlin, însă neinstalat. Acesta este numit la Bucureşti în data de 23 august 1902.

**1904-1905**[1181]**:** Şeful misiunii diplomatice franceze de la Bucureşti este substituit de **ERNEST BOURGAREL**[1182]**,** numit pe 10 octombrie 1904 în calitate de trimis

[1178] *Ibidem*, Paris, 1901, p.44.
[1179] *Ibidem*, Paris, 1902, p.44.
[1180] *Ibidem*, Paris, 1903, p.44.
[1181] *Ibidem*, Paris, 1905, p.44.
[1182] Ernest-René Joseph Adrien Bourgarel – n. 22 martie 1850; licenţiat în drept; ataşat autorizat la Tunis (17 decembrie 1874); ataşat la Pekin (27 decembrie 1875); ataşat la Direcţia Politică (3 septembrie 1878); secretar clasa a III-a la Berna (20 iunie 1879); secretar clasa a II-a Santiago (Chile) (22 ianuarie 1881); la Roma (15 septembrie 1883); secretar clasa I la Tokio (1 martie 1886); cavaler al Legiunii de Onoare (16 iulie 1887); secretar la Stockholm (10 martie 1889); la Constantinopol (29 noiembrie 1890); consul general şi însărcinat cu afaceri la Bogota (15 februarie 1893); ministru plenipotenţiar clasa a II- a la Port-au-Prince (23 decembrie 1895); la Bogota (6 aprilie 1897); ofiţer al Legiunii de Onoare (12 ianuarie 1900); ministru

extraordinar şi ministru plenipotenţiar. Pe lângă el, continuă a fi acreditat un secretar clasa I, Grimault, un nou ataşat militar, Jullian - şef de escadron de artilerie -, cavaler al Legiunii de Onoare şi un cancelar în persoana consulului Baroncelli-Javon. Fostul cancelar Melon este transferat la Iaşi îndeplinind funcţia de viceconsul şi substituindu-l pe Piat. La Galaţi îl întâlnim pe acelaşi Pollio, la Brăila îsi continuă misiunea Boscoff, iar la Constanţa viceconsulul Delage supervizează interesele Franţei în zonă.

**1906**[1183]**:** Misiunea diplomatică de la Bucureşti cuprinde pe lângă ministrul plenipotenţiar Bourgarel, un secretar clasa I De la Tour, un ataşat militar, post ocupat de căpitanul de artilerie Thomasson şi un viceconsul cancelar în persoana lui Chorat**.** Corpul consular al celorlalte circumscripţii rămâne identic, excepţia fiind numirea la Iaşi a lui Armand de Prat ca viceconsul. Acesta, licenţiat în drept, fusese însărcinat cu girarea cancelariei de la Luxemburg, iar la Iaşi fusese numit pe 3 august 1906 pentru ca 2 ani mai târziu, respectiv pe 14 aprilie 1908 să fie numit drept cancelar la Bologna.

**1907-1908**[1184]**:** Şeful corpului diplomatic de la Bucureşti este substituit, iar noul ministru plenipotenţiar numit de Franţa la 7 mai 1907 este **CAMILLE BLONDEL**[1185]**.** De la Tour este de asemenea înlocuit în calitate de secretar clasa I de Lebrun. Personalul celorlalte circumscripţii continuă să-şi desfăşoare activitatea în aceeaşi formaţie.

---

plenipotenţiar la Teheran (16 octombrie 1900); însărcinat de Agenţia şi Consulatul General la Sofia (6 septembrie 1902); ministru plenipotenţiar la Bucureşti (10 octombrie 1904).

[1183] *Annuaire diplomatique et consulaire de la Republique Française pour l' année 1906*, Paris, 1906, p.45.

[1184] *Ibidem*, Paris, 1908, p.45.

[1185] Camille Blondel – n. 1 noiembrie 1854; licenţiat în drept; ataşat la Londra (30 ianuarie 1878); la Berlin (22 februarie 1879); secretar clasa a III-a la Londra (5 august 1880); la Madrid (28 februarie 1882); la Tanger (15 iunie 1883); detaşat la Direcţia Politică (22 mai 1885); ofiţer de academie (1887); secretar clasa I la Rio de Janeiro (28 iunie 1889); cavaler al Legiunii de Onoare (1 ianuarie 1890); secretar clasa I la Tunis (22 ianuarie 1892); la Lisabona (15 mai 1893); la Berna (15 iunie 1895); la Roma (13 ianuarie 1898); ministru plenipotenţiar clasa a II-a (27 octombrie 1900); trimis extraordinar în Mexic (30 noiembrie 1900); ofiţer al Legiunii de Onoare (29 decembrie 1903); la Bucureşti (7 mai 1907); ministru plenipotenţiar clasa I (14 august 1907).

**1909-1910**[1186]**:** Legația franceză de la Bucureşti este reprezentată de ministrul plenipotențiar Blondel, secondat şi sprijinit în misiunea sa de Fernand Hippolyte Prevost, licențiat în drept, fost secretar clasa a II-a la Cairo, Cettigne şi Viena, însă numit la Bucureşti pe 20 februarie 1909 în calitate de secretar clasa I. Alături de aceştia activează Despres ca ataşat militar şi Bouzinac de la Bastide ca viceconsul cancelar.

La Galați, Franța este reprezentată de Henri André Arnould, licențiat în drept, fost consul la Alep şi la Damasc (neinstalat aici). Acesta este numit în această funcție la data de 14 aprilie 1908, substituindu-l pe Pollio. La Brăila, Boscoff este înlocuit de viceconsulul onorific Vuccino, iar la Constanța îşi continuă misiunea Delage. La Iaşi este numit pe 2 noiembrie 1909 un nou consul care este însărcinat cu girarea viceconsulatului, Prat fiind transferat la Bologna. Acesta este Gustave Stanislav de Buyer, fost consul onorific la München.

**1911**[1187]**:** Prevost nu mai figurează ca ocupând funcția de secretar clasa I, de fapt în acest an Legația franceză de la Bucureşti este privată de un astfel de funcționar. În calitate de secretar clasa a II-a este numit la 9 iunie 1910 Augustin Avril de Greigueuil, licențiat în drept, fost secretar clasa a II-a în Mexic (28 decembrie 1907).

Modificări ale personalului consular francez din România se înregistrează la Constanța, unde Delage este înlocuit cu Lucciardi şi la Iaşi unde lui Buyer îi succedă Sibi.

**1912**[1188]**:** Corpul diplomatic şi consular al Franței în România este menținut în formație identică anului anterior. Ceea ce merită a fi precizat este înființarea în acest an a unei agenții consulare la Craiova, unde responsabilitatea girării instituției îi revine lui Fromage.

---

[1186] *Annuaire diplomatique et consulaire de la Republique Française pour les années 1909-1910*, Paris, 1910, p.45.
[1187] *Ibidem*, Paris, 1911, p.45.
[1188] *Ibidem*, Paris, 15 decembrie 1911, p.47.

**1913**[1189]**:** Avril de Greigueuil este promovat la rangul de secretar clasa I, iar alături de noul ataşat militar, locotenent-colonelul Fournier şi viceconsulul cancelar Bouzinac, reprezintă funcționarii subordonați direct şefului misiunii diplomatice franceze Blondel. Cu excepția numirii lui Saint-Sauveur care este succesorul în funcția de vice-consul al lui Buyer de la Iaşi, personalul consular al celorlalte circumscripții, nu suferă nici o modificare.

**1914**[1190]**:** Singura schimbare înregistrată în acest an este numirea unui nou consul la Galați în persoana lui Daubrée, care-i succede lui Arnould.

Conform informațiilor furnizate de anuarele diplomatice franceze, aceasta este evoluția completă a întregului corp diplomatic francez acreditat în România în perioada 1866-1914. Prin numirea în general a unor reprezentanți diplomatici instruiți şi capabili, Franța a supravegheat şi a dezvoltat în măsura în care interesele sale îi dictau, relațiile cu România.

Un diplomat bine instruit nu va uza niciodată de promisiuni susceptibile a nu se realiza şi de asemenea meritul său în îndeplinirea misiunilor care îi sunt încredințate, va rezida din demersuri bazate pe inteligență şi mijloace oneste. În întrevederile sale cu diverse personalități din medii diferite de activitate, diplomatul se exprimă într-un mod clar şi concis, fără a utiliza fraze elaborate sau cuvinte cu sensuri nuanțate. Printre calitățile cu care trebuie să fie investit un bun reprezentant diplomatic se numără spiritul de observație dezvoltat, elocința, logica în gândire, inteligența şi posibilitatea rapidă de adaptare la noi situații, capacitatea de investigare a oamenilor, promptitudinea, demnitatea, afabilitatea, profunda analiză a oricărui cuvânt rostit, obiectivitatea, curajul, inexistența viciilor care degradează personalitatea umană, bun cunoscător al realităților şi tradițiilor din țara în care este trimis, bun organizator, înțelept şi cu un grad ridicat de instrucție.

Conchizând, considerăm că diplomații reprezintă personaje excepționale şi misterioase aflate în situații excepționale.

---

[1189] *Ibidem*, Paris, 1913, p.49.
[1190] *Ibidem*, Paris, 1914, p.50.

## II.D CONSIDERENTE PRIVIND PERSONALUL AGENȚIEI DIPLOMATICE A ROMÂNIEI LA PARIS (1860-1881).

Jurământul prestat de fiecare reprezentant al României într-o țară străină este următorul: „Je jure respect et soumission à la Constitution et aux lois de la Roumanie. Je jure fidélité au souverain de ce pays Charles I”[1191].

În anul 1866, reprezentativ pentru schimbarea sistemului politic din Țările Române, şeful misiunii diplomatice române la Paris a fost numit Ion Bălăceanu, iar sediul agenției României se afla la no.8, Boulevard Malesherbes[1192]. Tot atunci este numit în calitate de secretar şi P. P. Carp, iar Steriadi îşi încetează activitatea din 26 mai 1866.

Când titularul instituției solicita concediu, un alt funcționar al agenției urma să o gireze, cel mai în măsură să rezolve eventualele probleme susceptibile a se ivi şi să-şi asume această calitate cu responsabilitate. **Carp** ocupa ad-interim poziția lui Bălăceanu când acesta avea concediu, însă importanța poziției acestuia sporeşte după destituirea titularului funcției. Astfel, în mai 1867, Carp era însărcinat gestionarea agenției devenind principalul reprezentant al României în Paris. De-a lungul timpului, agenția românească - devenită ulterior legație -, şi-a schimbat în numeroase rânduri sediul, iar în 1867 acesta era la nr.21, Avenue d’Antim[1193]. Cu toate că P.P. Carp era responsabil în ceea ce privea poziția şi obligațiile sale, pe 9 septembrie 1867 a fost numit ca agent al României la Paris **Emanuel Kretzulescu.**

[1191] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris*, Problema-Personal, vol.618 (1860-1881), 21 februarie/6 martie 1869, nenumerotat (Jur respect şi supunere Constituției şi legilor României. Jur fidelitate suveranului acestei țări Carol).
[1192] *Ibidem*, Depeşa telegrafică din 7iunie 1866.
[1193] *Ibidem*, Bucureşti 21 mai 1867.

Încă din primele zile, noul agent lua act de relația desfăşurată de instituția pe care o gestiona, cu presa. El specifica faptul că de la venirea lui Carol în România, reprezentanța diplomatică românească subvenționa 3 jurnale franceze (redate cifrat, la fel ca şi suma pe care o primeau acestea). Cum subvenția față de aceste publicații nu s-a menținut constantă (nemaifiind plătită de la începutul verii 1867), articolele publicate şi-au schimbat şi ele puțin conținutul, uneori fiind defavorabile cauzei româneşti. Astfel, funcționarul român s-a convins că nu era foarte eficientă propaganda jurnalelor franceze pentru a mai continua să plătească. Cu toate acestea, Kretzulescu a obținut angajamentul celor 3 foi de presă că vor susține mult mai intens şi mai eficient chestiunea românească[1194]. Unul din jurnale – foarte influent la nivel diplomatic – a menționat ca atuu posibilitatea de a face lobby pentru România în celelalte cancelarii, al doilea şi-a motivat poziția şi şi-a argumentat subvenția, prin hotărârea de a apăra cauza română pe lângă liberali, iar celălalt pe lângă guvernul imperial. Din aceste considerente, agentul român reclama suma lunară de 1 500 franci doar pentru a întreține relația cu presa, justificând acest demers prin influnța pe care articolele publicate le-ar avea asupra opiniei publice franceze, în caz contrar activitatea sa deținând posibilități limitate. Un alt argument ar fi fost posibilitatea de a fi informat cât mai bine, uzând de o sumă mai mică decât celelalte instituții diplomatice[1195].

Chiar dacă Kretzulescu administra reprezentanța diplomatică românească în capitala Franței, Carp a întocmit un raport consistent trimis ministrului de externe, în care exemplifica în mod concret neajunsurile instituției şi în care subliniază neglijența funcționarilor anteriori, fără a dori însă să le pună sub semnul întrebării probitatea intelectuală. Acesta constată o dezordine în arhivele şi actele de cancelarie şi o pune pe seama personalului redus al agenției. Enumeră totodată obiectivele şi acțiunile pe care le desfăşura instituția: legalizări de documente, eliberarea de paşapoarte, plata bursierilor şi ofițerilor care îşi realizau studiile în

[1194] *Ibidem*, *Fond Paris,* Dosar 3, Corespondență şi rapoarte (1867-1869), Paris 12 septembrie 1867, Kretzulescu către ministrul afacerilor externe, nenumerotat.
[1195] *Ibidem.*

Franța, intervenții diverse şi frecvente pe lângă guvernul francez în problematici diferite, informarea constantă a autorităților franceze, dialogul permanent întreținut cu presa, o corespondență corespunzătoare cu notabilități locale şi cu guvernul francez, activitatea de socializare şi organizarea de vizite oficiale, dineuri, baluri etc. Eforturile susținute pentru întreținerea unei munci atât de intense, necesita un personal mult mai numeros, doar 2 funcţionari fiind incapabili a administra în mod eficient agenția[1196].

Carp pleda pentru angajarea mai multor specialişti la Paris, întrucât doar gerantul reprezentanței diplomatice şi secretarul său nu făceau față activității pe care trebuiau să o presteze. De altfel, un argument favorabil acestei solicitări era reprezentat de importanța crescândă a instituției, care trebuia să se impună ca instrument de propagandă cu valoare reală a chestiunii româneşti. Carp accentua doleanța de a-i fi numit ca secund în agenție un om de totală încredere, conştient de misiunea sa şi conştiincios, însă stăruia pe lângă superiorul său să aibă el însuşi posibilitatea de a-l desemna. De asemenea, o eventuală descreştere a numărului de rapoarte sosite de la Paris, nu ar fi reprezentat o desfăşurare ineficientă a activității, ci ar rezulta din dezideratul gerantului de a impune unele economii, întrucât bugetul acordat instituției trebuia gestionat cu atenție. O propunere interesantă pentru un buget de austeritate emisă de Carp, era rezilierea abonamentului cu Agenția Havas – cu care era întreținută o corespondență regulată -, deoarece s-a dovedit a fi „une source inutile des dépenses”[1197].

Spre deosebire de Anuarele Diplomatice ale Republicii Franceze, care reprezintă o inițiativă lăudabilă şi pot fi utilizate ca sursă de cercetare semnificativă în reconstituirea personalului diplomatic propriu fiecărei țări, România nu posedă un astfel de instrument de lucru. Nici chiar dosarele Fondului „Personal” din cadrul Agenției şi apoi al Legației României la Paris nu sunt complete în sensul că diverşi funcționari, încadrați pe trepte diverse ale ierarhiei

[1196] *Ibidem*, Paris 15 septembrie 1867, Carp către ministrul afacerilor externe.
[1197] *Ibidem* (o sursă inutilă de cheltuieli).

diplomatice, sunt menționați doar incidental, respectiv în momentele în care se confruntă cu o problemă de remunerație sau când sunt transferați în alte posturi diplomatice.

În anul 1869, Vignaud este numit secretar ataşat şi cancelar al agenției, însă se confruntă cu o problemă referitoare la remunerația sa lunară, aceasta fiindu-i redusă în mod drastic pentru pensie. În mod normal, aceasta era stabilită la 500 franci/lună ( 300 franci prevăzuți de la buget şi 200 franci din fondul cheltuielilor diplomatice), însă a ajuns doar la 135 franci. În virtutea faptului că fusese numit printr-un decret princiar, acesta era angajat al statului român şi ca urmare a activității loiale şi discrete prestate, se solicita un salariu pe măsură[1198]. Cu o problemă similară s-a confruntat şi Vrana, care ocupa funcția de prim-secretar al agenției. Acesta fusese secretar general al Ministerului Afacerilor Străine până în 1867 când a devenit prim-secretar la Constantinopol şi de acolo a fost transferat la Paris în aceeaşi funcție. Retribuția sa fusese de 1 200 franci/lună, însă din 1871 aceasta scăzuse la 637 franci/lună. Luând în considerare serviciile neprețuite aduse țării în condiții excepționale, se revendica acordarea cu începere din anul 1873 a unei sume echitabile, în concordanță cu funcția şi experiența acestuia[1199].

Agenția posedă pe lângă personalul specializat şi ataşați „surnumeraire", adică neretribuiți, care în această etapă din evoluția instituțiilor diplomatice româneşti, nu reprezintă un titlu onorific ci constituie o posibilitate de acces în cariera diplomatică. Nu erau remunerați, însă odată numiți în această calitate, aveau avantajul de a se forma şi a dobândi experiență pe lângă funcționarii superiori ai agenției, iar apoi ascensiunea în ierarhia funcționarilor retribuiți le era deschisă. De asemenea, mai puteau urma la Paris cursurile unei şcoli de ştiințe politice, astfel aprofundându-şi cunoştințele în materie diplomatică cu atât mai mult cu cât acest domeniu nu prezenta o experiență considerabilă pentru România. Ne referim aici la consolidarea instituțiilor diplomatice proprii secolului al XIX-

[1198] *Ibidem, Fond Paris,* Problema-Personal, vol.618, Paris 3/15 martie 1869.
[1199] *Ibidem*, Paris 4 octombrie 1872.

lea. Nu deţineam, decât posibilităţi limitate de afirmare în acest sector întrucât Poarta Otomană nu ne permitea. Cum România nu dobândise independenţa, puterea suzerană ne limita accesul la dezvoltarea instituţiilor diplomatice şi instituirea de misiuni în alte state. Franţa acceptase constituirea unei agenţii, însă cu acordul Porţii, asigurând-o totodată că acest demers nu-i va ştirbi suzeranitatea. România însă a profitat de această realizare, considerată semnificativă şi care sporea autonomia acesteia, exploatând fiecare moment în vederea dezvoltării raporturilor româno-franceze şi uzitând o propagandă ferventă pentru ca Franţa să cunoască mai bine realităţile interne, cultura, obiceiurile, tradiţiile româneşti.

Ca ataşat şi-a început cariera diplomatică în cadrul agenţiei de la Paris şi Alex. Em. Lahovari (1877), devenit ulterior şi şef de misiune în instituţia ridicată la rang de legaţie. Acesta a avut o carieră fulminantă şi îndelungă în diverse posturi de prim ordin. Alţi ataşaţi n-au fost capabili să fructifice şansa care le-a fost oferită (Edmond Cortazz, D. Nedeianu, Al. Brăiloi). Deşi au fost numiţi prin decret princiar, s-a solicitat revocarea lor din funcţie din considerente de absenteism[1200]. Deşi revocarea s-a aprobat prin notificarea ministrului de externe român N. Ionescu adresată agentului diplomatic la Paris **Ştefan Şendrea**[1201], totuşi pe Dimitrie Nedeianu îl reîntâlnim în iulie 1878 ca ataşat al agenţiei, iar apoi în timp ce se aştepta ridicarea agenţiei de la Paris la rangul de legaţie, acesta este numit ca secretar (începând cu 1 aprilie 1879)[1202], în perioada girării instituţiei de către **N. Callimachi-Catargi**[1203].

Pe parcursul anilor 1879-1881, numirea ataşaţilor neretribuiţi continuă, astfel T.G. Giuvara dobândeşte această calitate în 30 aprilie/12 mai 1879, Alexandru Filipescu, licenţiat în drept la Paris, în iulie 1880, Edgar Mavrocordat,

[1200] *Ibidem*, Paris 3/15 decembrie 1876.
[1201] Profesor la Facultatea de Drept din Iaşi; născut în 1842; doctor în drept, agent diplomatic al României la Paris (1876-1877); ministru de justiţie în cabinetul P.Aurelian (21 noiembrie 1896-31 martie 1897); în mai multe rânduri deputat şi senator; moare la 30 iulie 1907.
[1202] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris*, Problema-Personal, vol.618, Bucureşti 14/26 aprilie 1879.
[1203] Născut în 1831, descinde din Fam. Catargiu, iar prin mamă din Fam. Callimachi; ministru de externe (28 noiembrie 1869-2 februarie 1870) şi în perioada 18 decembrie 1870-11 martie 1871; ministru plenipotenţiar al României la Londra şi Paris în 1880 şi 1881.

tot licenţiat în drept, în martie 1881. Semnificativ este faptul că majoritatea personalului acceptat în această instituţie diplomatică avea cunoştinţe de drept cel puţin la nivel de licenţă. Pe această linie se solicită totuşi crearea în 1881 a unui post independent şi acreditarea pe lângă legaţie a unui avocat consultant, care avea ca şi misiune prestarea de servicii pentru interesele instituţiei, dar şi pentru românii care rezidau în Franţa[1204].

În acest an se operează numeroase schimbări în personalul legaţiei României la Paris, demisia lui Mihail Kogălniceanu care fusese primul ministru plenipotenţiar al României la Paris şi numirea lui Nicolae Callimachi-Catargi, avansarea lui Al. Em. Lahovari în secretar clasa I şi transferarea acestuia la Petersburg, numirea lui Alexandru Odobescu ca şi prim-secretar la Paris, E. Ghica este transferat în Bulgaria, la Sofia, pe lângă Alexandru I în calitate de agent diplomatic şi consul general. Sediul legaţiei este şi el schimbat la no.97, Boulevard Malesherbes[1205]. Seria înnoirilor continuă în 1881 cu numirea prin decrete regale a lui G. Rosetti ca secretar clasa I la Legaţia din Viena, substituit la Paris de către Al. Brăiloiu, secretar clasa II, care este transferat de la Berlin şi în acelaşi timp, pentru a 3-a oară în intervalul de 12 luni este înlocuit şi şeful misiunii diplomatice, respectiv Callimachi–Catargi cu Mihail Pherekyde. Clasa inferioară a diplomaţilor este întregită prin numirea a 2 ataşaţi licenţiaţi în drept C. Nanu şi S. Stamatiadi, astfel cadrele Legaţiei sunt complete[1206].

## II.E PERSONALUL DIPLOMATIC AL ROMÂNIEI ÎN FRANŢA (1882-1914).

Reprezentanţii diplomatici constituie un segment valoros al elitei intelectuale al unei ţări, care prin activitatea intensă şi paşnică pe care o susţin,

[1204] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris*, Problema-Personal, vol.618, Paris 4 iulie 1881.
[1205] *Ibidem*, Paris, 21 octombrie 1881.
[1206] *Ibidem*, Bucureşti 19/31 decembrie 1881.

participă în mod concret la întreținerea, intensificarea şi dezvoltarea relațiilor între popoare. Trebuie să menționăm că în perioada avută în vedere (1882-1914), România nu a întreținut relații diplomatice la nivel de ambasadă cu nici o țară. Misiunile diplomatice de rang înalt instituite de România după cucerirea independenței poartă numele de Legație. Acestea deținеau un personal mai puțin numeros decât ambasadele şi erau conduse de un ministru plenipotențiar acreditat pe lângă şeful statului. Pentru a activa în condiții normale, acesta avea la dispoziție în cadrul instituției, birouri dispuse pe domenii, respectiv Direcția economică, politică, a arhivelor, de contencios, de protocol şi o cancelarie.

Când survenea un caz de deces a titularului sau o schimbare, instituția putea fi girată ad-interim de un însărcinat cu afaceri, care reprezenta un şef de misiune diplomatică de rang inferior ministrului plenipotențiar şi era acreditat pe lângă ministrul de externe prin intermediul unei scrisori de cabinet. Dacă nu exista disponibil un astfel de reprezentant, un membru al corpului diplomatic al instituției este desemnat cu acordul statului acreditar, să reprezinte Legația până la numirea unui nou ministru plenipotențiar[1207]. Acest personal diplomatic cuprinde consilierii Legației, secretarii dispuşi în 3 clase (clasa superioară în cadrul acestora fiind secretarii din clasa I), şi ataşații, care puteau de asemenea reprezenta interese speciale fiind şi ei numiți pe domenii de activitate, cum ar fi: comerciali, militari, culturali.

Ataşații comerciali nu erau incluşi corpului diplomatic acreditat „nu pot deci să fie asimilați cu secretarii de legațiune, nici să figureze în lista corpului diplomatic local, nici să poarte uniformă”[1208]. Rolul acestora era limitat la misiunea exclusivă de a se informa temeinic asupra comerțului țării în care rezidează şi a transmite prin intermediul unor rapoarte documentate, orice eveniment important care survenea în acest domeniu. De asemenea, se impunea apropierea acestora de cercurile industriale şi comerciale în vederea dezvoltării relațiilor cu statul al căror

[1207] Marin Alexie, Nae Androne, *Dicționar diplomatic*, Bucureşti, 1979, p.509.
[1208] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris*, Problema Personal, vol.620 (1897-1909), Bucureşti 30 noiembrie 1909, nenumerotat.

funcţionari erau. Legaţia avea datoria de a le facilita misiunea. Ataşaţii comerciali puteau dobândi informaţii utile si de la diferitele consulate cu care aveau posibilitatea să întreţină relaţii, însă le era prohibită propunerea înfăptuirii unor afaceri diverselor, case comerciale sau industriale. Le era interzisă orice intervenţie directă, deoarece rolul lor era de a urma cu strictețe instrucţiunile primite[1209]. Ataşaţilor culturali li se solicita misiunea de a promova interesele culturale ale ţării pe care o reprezentau, făcând cunoscute într-o manieră cât mai consecventă tradiţiile, obiceiurile şi valorile acelei ţări. Funcţia de ataşat militar era acordată întotdeauna unor cadre militare, care aveau ca obiective concrete colaborarea militară în probleme de interes reciproc, reprezentarea statului acreditant la unele ceremonii oficiale, cum ar fi serbarea zilei naţionale şi informarea cu privire la domeniul militar din statul acreditar[1210].

În cadrul Legaţiei României la Paris, au existat şi ataşaţi „supranumerari", respectiv recruţi tineri în formare, cărora li se impunea efectuarea unui stagiu în timpul căruia se deprindeau cu responsabilităţile cancelariei şi li se evidenţiau aptitudinile. Oficial, aceştia nu erau recunoscuţi ca aparţinând corpului diplomatic[1211].

Alte instituţii care supraveghează interesele unui stat în alt stat sunt consulatele. Dintre consulate, cele generale ocupă poziţia cea mai înaltă în cadrul ierarhiei şi sunt conduse de către un consul general. România deţinea la Paris un astfel de consulat. Consulul este un funcţionar numit de guvernul ţării sale printr-o patentă consulară care are valoarea unei scrisori de acreditare şi în care sunt precizate numele acestuia, clasa lui şi circumscripţia consulară în care este trimis. Statutul său este recunoscut printr-un exequatur consular care îi permite să-şi înceapă activitatea în noul stat de reşedinţă. Aceşti consuli nu sunt reprezentanţi

[1209] *Ibidem*.
[1210] Marin Alexie, Nae Androne, *op.cit.*, p.118.
[1211] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris*, Problema Personal, vol.619 (1893-1894), Bucureşti 16/28 martie 1896, nenumerotat.

politici ai statului lor[1212], însă întreţin şi promovează relaţiile de ordin comercial, economic, maritim etc. În rapoartele consulare elaborate, consemnează şi realitatea politică. Un rang inferior consulului este cel al viceconsulului, care îl secondează pe acesta şi care este investit cu aceeaşi misiune. De asemenea viceconsulul poate fi titularul unui consulat şi deţine atât patenta consulară cât şi exequaturul[1213].

**1882[1214]: MIHAIL PHEREKYDE[1215]** – trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar (16 decembrie 1881)

Al. Odobescu – prim secretar; A. Brăiloiu – al 2-lea secretar; Edgar Mavrocordat – ataşat; Constantin Nanu – ataşat; Stamati Stamatiadis – ataşat.

**1883[1216]:** Sediul Legaţiei şi Cancelariei – Bulevardul Malesherbes, no. 97.

Al. Odobescu – prim secretar; George Bengescu – al 2-lea secretar, transferat de la Londra substituindu-l pe Brăiloiu care este disponibilizat; Edgar Mavrocordat – ataşat; Constantin Nanu – ataşat; Stamati Stamatiadis – ataşat; Balz- ataşat ( în dosarul românesc acesta este Alexandru Balş, licenţiat în drept)[1217].

**1884[1218]**: Personalul Legaţiei este identic cu cel al anului 1883, cu excepţia lui Balz (Al. Balş), care nu mai apare ca fiind ataşat, conform surselor franceze.

Informaţii suplimentare furnizate de sursele româneşti ne permit să afirmăm că situaţia nu se prezintă întocmai, ci cei doi ataşaţi români care apar ca ocupându-şi funcţia la Paris, sunt transferaţi la Atena (C-tin Nanu în calitate de secretar clasa

---

[1212] Marin Alexie, Nae Androne, *op.cit.*, p.276.
[1213] *Ibidem*, p.938.
[1214] *Annuaire diplomatique et consulaire de la Republique Française pour l'année 1882,* Paris, 1882, p.317.
[1215] Om politic născut pe 14 noiembrie 1842 la Bucureşti; licenţiat în litere la Sorbonna (1862); doctor în drept la Paris (1866); avocat; membru al Coaliţiei de la Mazar-Paşa; ministru în diverse cabinete; ministru plenipotenţiar la Paris (16 decembrie 1881-1884); Ministru al Afacerilor Străine (16 decembrie 1885-12 martie 1888; apoi din nou ministru , senator; moare în 1928.
[1216] *Annuaire diplomatique et consulaire de la Republique Française pour l'année 1883*, Paris, 1883, p.372.
[1217] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris,* Problema-Personal, vol.619 (1893-1894), Bucureşti 14/26 decembrie 1882, nenumerotat.
[1218] *Annuaire diplomatique et consulaire de la Republique Française pour l'année 1884*, Paris, 1884, p. 365.

II) şi la Londra (E. Mavrocordat, tot în calitate de secretar clasa II), ambii fiind avansaţi[1219].

**1885[1220]: VASILE ALECSANDRI** – trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar (18 mai 1885), posedă moşia de la Mirceşti şi via de la Socola.

George Bengescu, licenţiat în litere, doctor în ştiinţe politice şi administrative, posesor al moşiei Dedulescu (Brăila), era desemnat ca fiind prim secretar, iar Constantin Nanu în calitate de secretar clasa a II-a este permutat din nou de la Atena la Paris[1221].

**1886[1222]**: Aceiaşi membri ai Legaţiei, doar sediul acesteia este schimbat, iar noua adresă devine Paris, Rue Penthièvre, no.5. Aceste informaţii cuprinse în sursele franceze, sunt însă completate de cele româneşti care îl surprind pe Bengescu în calitate de însărcinat de afaceri, iar funcţia de ataşat militar este ocupată de căpitanul George Văsescu din Marele Stat Major[1223].

**1887[1224]:** Pe lângă trimisul extraordinar V. Alecsandri şi prim secretarul G. Bengescu, mai apar ca ataşat Creţianu, iar ca ataşat militar căpitanul Văsescu.

**1888[1225]:** Legaţia prezintă acelaşi personal ca şi în anul 1887.

**1889[1226]:** Sunt prezenţi aceeaşi reprezentanţi ai României în Franţa conform anuarului diplomatic francez, însă sursele româneşti prezintă unele modificări de personal, avansări, permutări, numiri. Gh. Creţianu aflat în funcţia de ataşat de legaţie clasa I este avansat în grad, fiind numit prin decret regal secretar clasa a II-a şi transferat în această calitate la Constantinopol substituindu-l pe Em.

---

[1219] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris*, Problema-Personal, vol.619 (1893-1894), Bucureşti 20iunie/2 iulie 1884, nenumerotat.

[1220] *Annuaire diplomatique et consulaire de la Republique Française pour l'année 1885*, Paris, 1885, p.368.

[1221] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris*, Problema-Personal, vol.619 (1893-1894), Paris 23 decembrie 1886, nenumerotat.

[1222] *Annuaire diplomatique et consulaire de la Republique Française pour l'année 1886,* Paris, 1886, p.382.

[1223] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris,* Problema-Personal, vol.619 (1893-1894), Bucureşti 9/21 octombrie 1886, nenumerotat.

[1224] *Annuaire diplomatique et consulaire de la Republique Française pour l'année 1887*, Paris, 1887, p.391.

[1225] *Ibidem*, Paris, 1888, p.393.

[1226] *Ibidem*, Paris, 1889, p.406.

Kretzulescu, care la rândul său este permutat la Viena. Funcţia lui Creţianu la Paris va fi ocupată de Theodor Ghica, detaşat la această legaţie ca ataşat clasa I[1227]. Pe 16 martie 1889, Constantin Nanu, secretar clasa a II-a la Paris, este numit în funcţia de consul general la Constantinopol şi este înlocuit de N.Petraşcu, secretar clasa a II-a, care, la rândul său este permutat de la Belgrad[1228]. Gh. Creţianu nu va ocupa mult timp postul de la Constantinopol întrucât este din nou transferat la legaţia română de la Paris începând cu 1 noiembrie 1889 înlocuindu-l pe Nicolae Petraşcu, numit în funcţia lui Creţianu[1229].

**1890[1230]**: Situaţia se schimbă în acest an în sensul că personalul devine mult mai numeros. Trimisul extraordinar rămâne acelaşi, respectiv V. Alecsandri, însă G. Bengescu devine consilier, iar Cretzianu este secretar, fără a se menţiona clasa căreia îi aparţine. Există posibilitatea de a fi fost din nou transferat la Paris, deoarece asemenea demersuri erau întreprinse în mod curent, mai ales la nivelul personalului inferior al ierarhiei diplomatice. Corpul ataşaţilor cunoaşte 4 membri, Th. Ghica, Păclianu şi Florescu sunt simpli ataşaţi, iar comandantul Coandă este ataşat militar.

Din acest an, România va fi reprezentată la Paris şi de un consul general în persoana unui oarecare Fould (în sursele româneşti consulul general român este Ştefan Tould, care reprezintă interesele României până în 1893, când survine decesul acestuia), iar ca vice-consul de Victor Berceanu. La Marsilia consulul Romaniei va fi Fraissinet, iar la Nice reprezentantul României va fi Gautier.

**1891[1231]:** Sediul Legaţiei îşi schimbă locaţia din nou, noua adresă fiind Paris, 33, Avenue Montaigne).

---

[1227] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris*, Problema-Personal, vol.619 (1893-1894), Bucureşti 28 februarie 1889, nenumerotat.
[1228] *Ibidem*, Bucureşti 22 martie 1889.
[1229] *Ibidem*, Bucureşti 21 octombrie 1889.
[1230] *Annuaire diplomatique et consulaire de la Republique Française pour l'année 1890*, Paris, 1890, p.406.
[1231] *Ibidem*, Paris, 1891, p.418.

Noul ministru plenipotenţiar este un oarecare **N…,** Constantin Nanu devine consilier, Filality, secretar, Th. Ghica şi Florescu rămân ataşaţi, iar Coandă îşi menţine aceeaşi poziţie de ataşat militar. Alexandru Florescu, ataşat supranumerar este numit din 12 februarie 1891 în postul de ataşat de legaţie clasa a II-a, substituindu-l pe Radu Văcărescu[1232], care nu este înregistrat ca aparţinând personalului legaţiei conform surselor franceze. C-tin Nanu este consemnat a deţine funcţia de consilier de legaţie, însă în urma unui decret regal din 14 februarie 1891, acesta este transferat în funcţia de prim secretar la Paris cu începere din 1 martie, fiind detaşat în această calitate de la Bruxelles[1233]. Din 11 martie 1891, Gh. Creţianu care ocupa funcţia de secretar clasa a II-a la Paris, este detaşat în aceeaşi calitate la Legaţia de la Berlin şi este substituit de către Gh. Filality, care deţinea postul de secretar la legaţia din Belgrad. La Paris acesta din urmă activa ca şef al cabinetului[1234]. Totodată Th. Ghica, ataşat clasa I la Paris, este avansat la gradul de secretar clasa a II-a şi detaşat în această calitate la Constantinopol unde îl substituia pe Petraşcu[1235].

**1892[1236]:** Habitudinea schimbării sediului Legaţiei se perpetuează însă de această dată există două adrese, una a Legaţiei (Paris, Rue de Rivoli, 244), iar cealaltă a cancelariei, care rămâne în fostul sediu al Legaţiei (Paris, 33, Avenue Montaigne). Totodată se operează o modificare a şefului misiunii diplomatice a legaţiei, noul trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar devine **NICOLAE KRETZULESCU[1237],** medaliat al Ordinului Legiunea de Onoare [1238] (24

[1232] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris*, Problema-Personal, vol.619 (1893-1894), Bucureşti 14/26 februarie 1891, nenumerotat.
[1233] *Ibidem*, Bucureşti 19 februarie 1891.
[1234] *Ibidem*, Bucureşti 13 martie 1891.
[1235] *Ibidem*, Bucureşti 18 decembrie 1891.
[1236] *Annuaire diplomatique et consulaire de la Republique Française pour l'année 1892*, Paris, 1892, p.423.
[1237] Om politic, fratele lui C-tin Kretzulecu, născut la 1 martie 1812 în Bucureşti; doctor la Paris (1839), deschide o şcoală de chirurgie la Bucureşti (1840); exilat la 1848 la Constantinopol; ministru şi prim-ministru în mai multe ministere; ministru plenipotenţiar la Berlin, Petersburg, Roma şi Paris; se retrage din politică în 1888; ales preşedinte al Academiei Române; moare pe 26 iulie 1900.
[1238] Ordinul Naţional al Legiunii de Onoare prezintă următoarea ierarhie: Cavaler (#); Ofiţer (O#); Comandor (C#); Mare Ofiţer (G.O.#); Marea Cruce (G.C.#).

decembrie 1891), fost preşedinte al Consiliului de Miniştri, fost preşedinte al Senatului. Constantin Nanu este prim secretar, Filality devine al 2-lea secretar, Nicolae Ghica apare ca fiind simplu secretar, funcţia de ataşat militar este preluată de căpitanul Ghica. Ca ataşat de legaţie clasa I, este transferat de la Bruxelles la Paris, Mihail Pâclianu[1239].

La Paris, Marsilia şi Nice rămân aceiaşi consuli şi viceconsuli, însă acum apare şi la Bordeaux un consul în persoana lui A.L. Goyetche. (Anuarul Diplomatic şi Consular al Republicii Franceze pentru 1892, Paris, 1892, p.423)

**1893[1240]:** Acelaşi **N…** revine ca fiind titularul funcţiei de ministru plenipotenţiar, Nanu rămâne pe aceeaşi poziţie de prim secretar, Nicolae Ghica devine al 2-lea secretar, Pâclianu şi Gane sunt ataşaţi, iar căpitanul Mihai Ghica este ataşat militar, avansat începând cu 20 aprilie 1893 la gradul de comandant. Dosarele de personal româneşti îi mai consemnează ca ataşaţi supranumerari pe Barbu Ştirbey şi Scarlat Arion, licenţiat în drept. Acesta din urmă este numit pe 15 septembrie 1893 în funcţia de cancelar al Consulatului din Bitolia[1241]. Pe 1 iulie 1893, M. Pâclianu, ataşat clasa I al Legaţiei de la Paris, este avansat de Carol I în funcţia de secretar clasa a III-a şi numit în postul de vice-consul şi cancelar al Agenţiei şi Consulatului General din Sofia[1242]. La Paris, Marsilia, Nice şi Bordeaux, România este reprezentată de acelaşi personal consular ca şi în anul precedent.

**1894[1243]**: Este numit un nou şef de misiune al Legaţiei române din capitala Franţei în persoana lui **IOAN LAHOVARI** (25 mai 1893), ca urmare a demisiei lui Kretzulescu, acceptată de regele Carol în februarie 1893. Acestuia i se solicită a-şi achita responsabilităţile avute faţă de guvernul francez şi abia apoi să părăsească funcţia, însă anuarul diplomatic francez îl menţionează ca ministru plenipotenţiar

---

[1239] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris*, Problema-Personal, vol.619, Bucureşti, 26 mai 1892, nenumerotat.
[1240] *Annuaire diplomatique et consulaire de la Republique Française pour l'année 1893*, Paris, 1893, p.415.
[1241] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris*, Problema-Personal, vol.619 (1893-1894) , Bucureşti, 22 septembrie 1893, nenumerotat.
[1242] *Ibidem*, Bucureşti 3 iulie 1893.
[1243] *Annuaire diplomatique et consulaire de la Republique Française pour l'année 1894*, Paris, 1894, p.429.

în 1893, după plecarea lui Kretzulescu şi înaintea venirii lui Lahovari, pe acel N…, menționat în numeroase rânduri ca deținând funcții diplomatice în diverse oraşe din Franța şi reprezentând România. Nanu şi N. Ghica îşi mențin funcțiile, însă toți sunt decorați ai Ordinului Legiunea de Onoare. Titularul funcției de ataşat militar este schimbat, noul reprezentant fiind comandantul Mihălescu, iar simpli ataşați sunt Alexandru Gane, B. Ştirbey şi C. Cantacuzino. (A. Cantacuzino, conform surselor româneşti cercetate).

La Paris N… devine consul general, fiind ajutat de V. Berceanu care deține aceeaşi funcție de vice-consul. La Marsilia consulul este acelaşi Fraissinet, la Nice – Gautier, iar la Bordeaux – Goyetche.

**1895**[1244]**:** Adresa cancelariei legației se menține la Paris, 33, Avenue Montaigne, însă sediul legației este transferat la o altă adresă, respectiv Paris, 50, Avenue Marceau. Personalul misiunii diplomatice româneşti este identic anului precedent cu excepția funcției ataşatului militar care îşi schimbă titularul, noul reprezentant fiind Dimitrie Văleanu, comandantului Mihălescu fiindu-i solicitată prezența în țară conform surselor franceze. Cele româneşti surprind însă mai multe mişcări de cadre cum ar fi numirea temporară la Paris a lui Spiridon Bibescu, secretar clasa a II-a la Roma, numirea în luna mai 1895 a lui C-tin Nanu, consilier al Legației în aceeaşi calitate la Bruxelles şi Haga, apoi transferat din nou la Paris în luna octombrie 1895, numirea lui Nicolae Lahovari în calitate de ataşat supranumerar la Paris, rechemarea la Direcția Afacerilor Politice şi a Contenciosului din cadrul Ministerului de Externe a lui Dimitrie Ghica, aflat în funcția de ataşat al Legației de la Paris şi substituit cu Alexandru Pisoski, dar şi demisia lui I. Lahovari din funcția de ministru plenipotențiar, demisie acceptată de Carol[1245].

La Paris, consulatul general al României îşi avea sediul la no.19, Avenue de l'Opera, iar titularul său în anul 1895 a fost Pierre Aubry, însă viceconsul a rămas acelaşi V. Berceanu. La Marsilia (vice-consulat), Nice şi Bordeaux au rămas

[1244] *Ibidem*, Paris, 1895, p.425.

[1245] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris*, Problema Personal, vol.619 (1893-1894), Bucureşti 1895, nenumerotat.

aceeaşi titulari ai consulatelor. Noi consulate ale României apar la Le Havre ( G. Le Bourgeois – consul), Rouen (Le Roy – consul), Menton (din 1892, Silvio-Agliany – viceconsul).

**1896**[1246]**:** Noul trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Paris este **GRIGORE I. GHICA**[1247] (acreditat la 13 martie 1896), decorat de Ordinul Legiunea de Onoare. Pe Cretzianu îl întâlnim ca prim secretar, iar N. Ghica este al 2-lea secretar. Anul acesta este menţinut un singur ataşat în persoana lui Alexandru Pisoski, iar ataşat militar devine căpitanul de Stat-Major Constantin Pietraru, deoarece Dimitrie Văleanu, avansat în gradul de locotenent-colonel a fost rechemat în ţară. Alt raport prezintă aceeaşi substituire însă acum fostul titular al funcţiei de ataşat militar se numea Gheorghe Văleanu şi fusese avansat la gradul de maior, nu locotenent-colonel[1248]. Cele două rapoarte sunt prezente în dosarele româneşti de personal şi sunt elaborate la două luni unul de altul. Constatăm că există o greşeală de informare care nu trebuie să fie proprie instituţiilor diplomatice. Noi schimbări se produc pe parcursul acestui an, respectiv numirea la cerere în Paris, din 1 martie 1896, a lui N. Rosetti, ataşat supranumerar în administraţia centrală, Creţianu, prim secretar la Constantinopol este detaşat în aceeaşi calitate la Paris, substituindu-l pe C-tin Nanu, consilier de Legaţie, care la rândul său este transferat la Constantinopol, avansarea în ierarhie a lui Alex. Pisoski. Acesta devine cancelar, este trimis în ţară şi este înlocuit cu C. Manu[1249].

Consulatele şi viceconsulatele care reprezentau România în celelalte oraşe ale Franţei, prezintă aceiaşi titulari ca şi în anul precedent.

---

[1246] *Annuaire diplomatique et consulaire de la Republique Française pour l'année 1896*, Paris, 1896, p.424.

[1247] Frate al lui Alex. Şi Emil I. Ghica, născut pe 20 decembrie 1847 la Iaşi; studii realizate la Paris; voluntar în armata franceză în războiul franco-prusac din 1870-1871; secretar al agenţiei diplomatice de la Constantinopol (1874); voluntar în războiul româno-turc din 1877-1878; director general al Ministerului de Externe (1888); delegat în Comisia Europeană a Dunării; ministru plenipotenţiar la Berlin din 1888, apoi la Paris din 1896; moare în 1911.

[1248] A.M.A.E., Bucureşti, *Fond Paris*, Problema-Personal, vol.619 (1893-1894) , Bucureşti martie 1896, nenumerotat.

[1249] *Ibidem*, Bucureşti, 1896.

**1897**[1250]: Sediul Legației deține o nouă adresă, respectiv Paris, 25, Rue Bizét. Gr. Ghica este şeful misiunii diplomatice româneşti, avându-l pe Cretzianu ca prim secretar, însă al 3-lea secretar devine Constantin Manu, secretarul clasa a 2-a nefiind menționat. Alți ataşați în afara celui militar care îşi schimbă titularul în persoana comandantului Ion Gărdescu, care a terminat în mod strălucit şcoala din Fontainebleau, nu sunt specificați în acest an. Această numire survine ca urmare a deciziei ministrului de război ca ataşații militari numiți pe lângă legațiile româneşti din străinătate să fie recrutați din rândul ofițerilor superiori[1251]. Nicolae Ghica, secretar clasa a II-a la Paris este avansat la gradul de secretar clasa I şi detaşat în calitate de însărcinat cu afaceri la Atena unde îl substituie pe Cantacuzino[1252].

Celelalte consulate sau viceconsulate ale României în Franța sunt reprezentate şi în acest an de aceeaşi reprezentanți, cu excepția faptului că la Marsilia, consulul Fraissinet, este ajutat de viceconsulul A. Fraissinet, iar la Menton îl întâlnim ca vice-consul pe acelaşi N…, a cărui identitate este misterioasă şi se presupune că este acelaşi care a fost în 1893 ministru plenipotențiar.

**1898**[1253]**:** Modificările în cadrul personalului legației nu sunt numeroase, însă există. Prim secretar este menționat N.Ghica, care este transferat de la Atena, iar alături de ataşatul militar mai apare şi un simplu ataşat în persoana lui G. Georgiadi. Sursa românească îl prezintă pe N.Ghica, licențiat în drept, în calitate de ataşat supranumerar[1254]. Totodată, tot în calitate de ataşat supranumerar este numit şi George Giorgiadi, licențiat în drept, care însă este obligat să participe la examenul organizat de Ministerul Afacerilor Străine pentru a fi avansat în

[1250] *Annuaire diplomatique et consulaire de la Republique Française pour l'année 1897*, Paris, 1897, p.422.
[1251] A.M.A.E, Bucureşti, *Fond Paris,* Problema-Personal, vol. 620 (1897-1909), Bucureşti 8/20 februarie 1897, nenumerotat.
[1252] *Ibidem*, 12/24 ianuarie 1897.
[1253] *Annuaire diplomatique et consulaire de la Republique Française pour l'année 1898,* Paris, 1898, p.435.
[1254] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris*, Problema-Personal, vol. 620 (1897-1909), Bucureşti, 7/19 decembrie 1898, nenumerotat.

funcție[1255]. Nicolae Rosetti însă, pretextând că nu fusese avizat la timp şi că se afla într-o călătorie în Africa, nu avuse posibilitatea a se prezenta pentru a susține examenul şi din această cauză continua să funcționeze ca ataşat supranumerar la Paris. Acesta a renunțat a mai participa la examenul pentru obținerea statutului de ataşat, astfel încât încetează a mai deține postul de ataşat supranumerar la data la care acesta a fost programat. Din acel moment Rosetti înceta a mai face parte din personalul Legației[1256]. Gh. Crețianu, însărcinat cu afaceri la Paris îşi prezintă demisia, care este acceptată Personalul consular sau viceconsular suferă o singură modificare în acest an, respectiv viceconsulul de la Menton (N…), este numit în acelaşi timp şi consul la Rouen.

**1899-1900[1257]:** Grigore Ghica continuă să reprezinte România în calitate de şef al misiunii diplomatice la Paris. Constantin Poppovici este secretar clasa I, iar Constantin Manu este secretar clasa a III-a, avansat în aprilie 1900 la gradul de secretar clasa a II-a. Corpul diplomatic al ataşaților creşte prin numirea lui Antoine Bibescu (1/13 ianuarie 1900, apoi promovat la gradul de secretar clasa a III-a în 12 februarie 1902), şi a lui Nicolae D. Ghica (demisionează pe fundalul unor probleme de sănătate), iar funcția de ataşat militar este deținută de căpitanul G. Miclescu. Conform părții româneşti, maiorul Gărdescu, avansat în grad la locotenent-colonel şi numit în funcția de sub-şef de Stat Major continuă să-şi îndeplinească atribuțiile de ataşat militar al României la Paris[1258]. Celelalte oraşe nu comportă nici o modificare cu excepția numirii Dr. Paul de Langenhagen ca viceconsul la Menton, substituindu-l pe N…, care rămâne la Rouen în funcția de consul. Girarea celor două instituții s-a dovedit a fi destul de dificilă pentru N…, astfel încât a renunțat la funcția de viceconsul.

[1255] *Ibidem*, Bucureşti 19 septembrie 1898.
[1256] *Ibidem*, Bucureşti 3/15 iunie 1898.
[1257] *Anuarul Diplomatic şi Consular al Republicii Franceze pentru 1899-1900,* Paris, 1900, p.443.
[1258] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris*, Problema-Personal, vol. 620 (1897-1909), Bucureşti 26 mai 1899, nenumerotat.

**1901**[1259]: Grigore Ghica devine Mare Ofițer al Legiunii de Onoare. Constantin Poppovici este noul consilier de legație. În acest an nu sunt menționați secretarii clasa I şi clasa a III-a, ci doar Constantin Manu, care a avansat în funcție la de secretar clasa a II-a. A. Bibescu rămâne în calitate de ataşat, aceeaşi funcție deținând-o şi Constantin C. Olănescu, însă acum apare în cadrul legației şi funcția de ataşat „surnuméraire", adică supranumerar, în plus, ceea ce semnifică faptul că acesta nu este remunerat ci este extrabugetar. Constantin Olănescu este numit în funcția de ataşat supranumerar pe 10 noiembrie 1899, avansat la gradul de ataşat cu titlu (1 decembrie 1899), apoi promovat ca secretar clasa a III-a pe 12 februarie 1902[1260]. Funcția de ataşat supranumerar este deținută şi de I. Maican. În celelalte oraşe, situația este similară anilor 1899-1900. (Anuarul Diplomatic şi Consular al Republicii Franceze pentru1901, Paris, 1901, p.446)

**1902**[1261]**:** Membrii Legației sunt aceeaşi cu excepția substituirii lui Ion Maican, licențiat în litere, cu Jean Filitti în aceeaşi calitate de ataşat extrabugetar. Consulatele şi viceconsulatele României în oraşele Franței sunt reprezentate de aceleaşi persoane ca şi în anii precedenți.

**1903**[1262]**:** Grigore Ghica este menținut în funcția de ministru plenipotențiar, iar Antoine Bibescu devine secretar, fiind avansat din funcția de ataşat. Ceilalți membri ai legației rămân în aceleaşi posturi pe care le deținеau şi în 1901, însă C-tin Olănescu dispare din funcția de ataşat, devenit din 1902 secretar clasa a III-a, dar nu mai este menționat ca funcționar al Legației. Din 15 aprilie 1903, Constantin Langa Raşcanu este desemnat a ocupa funcția de secretar clasa a III-a în cadrul Legației de la Paris (promovat la secretar clasa a II-a cu începere din 1 noiembrie 1903), Constantin Manu, secretar clasa a II-a şi Ioan Filitti, secretar

---

[1259] *Annuaire diplomatique et consulaire de la Republique Française pour l'année 1901,* Paris, 1901, p.446.

[1260] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris*, Problema-Personal, vol. 620 (1897-1909), Bucureşti 1902, nenumerotat.

[1261] *Annuaire diplomatique et consulaire de la Republique Française pour l'année 1902*, Paris, 1902, p.454.

[1262] *Ibidem*, Paris, 1903, p.463.

clasa a III-a cu titlu onorific, sunt propuşi a-şi continua activitatea în cadrul administrației centrale a Ministerului Afacerilor Străine. În acelaşi timp, Constantin Conțescu, secretar clasa a II-a în administrația centrală, este numit în această calitate la Paris, însă din 1 mai 1904 acesta este transferat la Constantinopol[1263].

Consulatele şi viceconsulatele se mențin cu aceeaşi reprezentanți, cu excepția consulatului general de la Paris, care-şi modifică adresa de la no.19, Avenue de l'Opera, la no.42, Rue du Louvre, dar şi titularul, Pierre Aubry fiind substituit de Louis Dreyfus. Ca vice-consul rămâne acelaşi V. Berceanu.

**1904-1905[1264] :** Grigore Ghica îşi mentine funcția de trimis extraordinar şi ministru plenipotențiar, având în subordine pe Constantin Poppovici drept consilier de legație, Constantin Langa-Rascanu (secretar clasa a II-a), Gabriel Mitilineu (secretar clasa a III-a), Charles-Adolphe Cantacuzènes (secretar clasa a III-a), căpitanul G. Miclescu (ataşat militar).

La Paris, consulatul general prezintă acelaşi titular, Louis Dreyfus, însă vice-consul nu mai este V. Berceanu ci acesta este substituit de N….Celelalte oraşe sunt reprezentate astfel : Bordeaux (consul – A. L. Goyetche) ; Le Havre (consul - G. Le Bourgeois) ; Marsilia (consul – Fraissinet, vice-consul – A. Fraissinet), Menton (vice-consul – Dr. Paul de Langenhagen) ; Nice (consul – Albert de Gautier) ; Ruen (consul – acelaşi N…, probabil aceeaşi persoană este şi vice-consul în cadrul consulatului general de la Paris). Acum apare pentru prima dată menționat şi un reprezentant care apăra interesele României în Franța colonială, respectiv în oraşul algerian Oran în persoana consulului Auguste Frette, inițiativă creată probabil ca urmare a evoluției raporturilor comerciale româno-franceze.

**1906[1265] :** Titularul legației şi şeful misiunii diplomatice româneşti rămâne acelaşi Grigore Ghica, iar sediul instituției este transferat într-o altă locație, respectiv

[1263] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris*, Problema-Personal, vol. 620 (1897-1909), Bucureşti 29 martie 1903, nenumerotat.
[1264] *Annuaire diplomatique et consulaire de la Republique Française pour les années 1904-1905*, Paris, 1905, p.486.
[1265] *Ibidem*, Paris, 1906, p.499.

Paris, no.87, avenue Kléber, în timp ce cancelaria rămâne la Paris, no.12, rue de Longchamp. Personalul legației este compus din consilierul legației (Carol (Charles) Mitilineu), doi secretari clasa a III-a (Charles-Adolphes Cantacuzène şi Gabriel Mitilineu – confirmat pe 1 august 1906 în postul bugetar de secretar clasa a II-a), un ataşat (Jean Cotadi) şi un ataşat militar (căpitanul Miclescu).

Consulatul general de la Paris deține acelaşi titular în persoana lui Louis Dreyfus secondat de acelaşi misterios N…, însă sediul instituției este transferat la o nouă adresă: Paris, no.4, Rue de la Banque. Celelalte consulate sau vice-consulate dețin acelaşi personal ca şi în anul precedent. Cu jurisdicția extinsă asupra departamentelor din Nord şi Somme, a fost numit un consul care să vegheze şi interesele României la Dunkerque, în persoana lui C.A.P. Detraux.

**1907-1908**[1266]**:** Nu survin multe modificări în cadrul personalului Legației, ci doar avansarea lui Charles Cantacuzène la secretar clasa a II-a, iar ca secretar clasa a III-a apare Em. Rosetti-Rosnovanu. Funcția de ataşat militar este preluată de căpitanul A. Sturdza. Aceşti doi ani ni-l prezintă pe N…, drept consul atât la Le Havre unde-l înlocuieşte pe Le Bourgeois, cât şi la Rouen. În acelaşi timp acesta activează şi ca viceconsul la Paris pe lângă consului general Louis Dreyfus.

**1909-1910**[1267]**:** Sediul Legației îşi modifică din nou locația, de data aceasta fiind transferat la Paris, no.2, Rue Marbeuf, în timp ce cancelaria îşi menține aceeaşi adresă no.12, rue de Longchamp. Titularul legației este substituit din considerente personale, nu înainte de a-şi prezenta Scrisorile de rechemare către preşedintele Republicii Franceze. Astfel, noul trimis extraordinar şi ministru plenipotențiar devine **Alexandru Em. LAHOVARI**[1268]**,** comandor al Legiunii de Onoare, numit la 12 noiembrie 1908. Erudit desăvârşit, înzestrat cu o inteligență deosebită şi un tact diplomatic comparabil cu al celor mai mari diplomați ai lumii, Alexandru era

[1266] *Ibidem*, 1907-1908, Paris, 1908, p.481.
[1267] *Ibidem*, 1909-1910, Paris, 1910, p.485.
[1268] Ministru plenipotențiar, preşedintele Consiliului Superior Diplomatic; născut la 21 decembrie 1855 la Paris; doctor în drept la Paris (1880); ministru al României la Roma (1893-1899), Constantinopol (1902-1906), Viena (1906-1908),Paris (1908-1917), Roma (1917-1928).

un model de urmat şi în maniera de scriere a rapoartelor într-o franceză fără cusur[1269].

Pentru a reconstitui unele date biografice care să confirme calitatea şi personalitatea diplomatică cu totul excepţională a lui Al. Em. Lahovari, merită menţionate atât studiile, dar se impune totodată urmărirea carierei sale care l-a distins şi decoraţiile sau distincţiile cu care a fost onorat. Şi-a început cariera diplomatică activând ca ataşat supranumerar la Agenţia diplomatică a României din Paris (24 noiembrie 1877), apoi devine secretar clasa a II-a tot în cadrul aceleiaşi instituţii, ridicată la rangul de Legaţie (1 aprilie 1880), la puţin timp fiind promovat în funcţie ajungând secretar clasa I la Petersburg (25 iunie 1881). Printre posturile pe care le-a deţinut ulterior, se numără cel de însărcinat cu afaceri la Petersburg în anii 1881-1884, şef al diviziunii consulare la Ministerul Afacerilor Străine (12/24 martie 1885), secretar al Conferinţei pentru pace din Bucureşti între Serbia şi Bulgaria în 1886, însărcinat cu afaceri la Belgrad (mai 1886), consilier de Legaţie (19 noiembrie 1888), plenipotenţiar al României pentru negocierile antamate cu Viena şi Budapesta referitoare la noile joncţiuni de căi ferate la Turnu-Roşu şi la Palanca şi la înfiinţarea staţiunii Burdujeni (31 ianuarie 1891), trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar clasa I la Roma (20 februarie 1893), la Constantinopol (18 martie 1902), la Viena (februarie 1906), la Paris (30 septembrie 1908)[1270]. Printre distincţiile onorifice naţionale s-au numărat: cavaler al Ordinului Steaua României (mai 1882), ofiţer Steaua (1889), comandor Coroana (1892), comandor Steaua (1897), mare ofiţer Coroana (1904), mare ofiţer Steaua (1905), iar dintre cele străine care i-au recunoscut meritele, acesta a fost distins cu: ofiţer al Ordinului Leopold al Belgiei (1881, cavaler al Legiunii de Onoare (Franţa-1881), comandor al Ordinului Stanislav (Rusia-1882), comandor al Ordinului Sfânta Ana (Rusia-1885), mare ofiţer al Ordinului Alexandru (Bulgaria-1886), mare ofiţer al Ordinului Takowo (Serbia-1886), ofiţer al Legiunii de

[1269] Raoul Bossy, *Amintiri din viaţa diplomatică (1918-1940*), vol.I, 1918-1937, Bucureşti, 1993, p.56.
[1270] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris*, Problema Personal, vol.620 (1897-1909), nenumerotat.

Onoare (Franța-1889), Mare Cordon al Ordinului Medgidia (Turcia-1889), Marea Cruce a Ordinului Francisc-Iosif (Austro-Ungaria-1891), comandor al Legiunii de Onoare (Franța-1893), Marea Cruce a Ordinului Coroana de Fier (Austro-Ungaria-1906), Marea Cruce a Ordinului Isabela Catolica (Spania-1909)[1271]. Constatăm deferența cu care această personalitate excepțională din diplomația românească a fost tratată de către guvernele marilor puteri. De asemenea, observăm că distincțiile Ordinului francez Legiunea de Onoare au fost acordate şi diplomaților de altă origine, nu doar autohtonilor.

Corpul ataşaților diplomatici a sporit considerabil. Dacă în anul precedent Legația nu avea nici unul, acum sunt înregistrați 3 persoane cu această funcție (Jean Gheorghiu, Constantin Stoianovici, Nicolae A.E.M. Lahovari). Ataşat militar este menținut A. Sturdza, avansat în funcția de maior. Pentru prima dată apare acum specificată o nouă funcție distinctă, aceea de ataşat comercial, titularul acesteia fiind Jean Arion, cu sediul la Paris, însă cu jurisdicție extinsă şi asupra Angliei şi Belgiei. Activitatea pe care trebuia să o presteze, avea implicații direct comerciale, respectiv interesele lucrative ale României cu caracter comercial se impunea a fi supravegheate. În lipsa unui astfel de reprezentant, un alt membru al legației este delegat cu responsabilitatea ce deriva dintr-o astfel de activitate.

Consulatul de la Le Havre, condus de Louis Reinhart îşi extinde jurisdicția şi asupra Senei Inferioare, Calvados, Manché.

**1911[1272]:** Nici în acest an nu intervin multe modificări. Apare un nou secretar clasa I în persoana lui J. C. Argetoianu (din septembrie 1911 este însărcinat cu afaceri la Paris), iar secretari clasa a II- a există acum două persoane, Em. Rosetti-Rosnovanu, avansat din clasa a III-a (transferat temporar la Petersburg), şi George Stoicescu, transferat de la Petersburg din 1 ianuarie 1911. Sunt menținuți în funcție doar doi ataşați, Constantin Stoianovici nu mai apare ca reprezentant al legației. De asemenea este substituit şi ataşatul comercial Jean Arion de către

[1271] *Ibidem*.

[1272] *Annuaire diplomatique et consulaire de la Republique Française pour l'année 1911*, Paris, 1911, p.490.

Mihail Holban, cu jurisdicţia extinsă asupra Franţei şi Angliei. Celelalte instituţii consulare din celelalte oraşe prezintă acelaşi personal.

**1912**[1273]**:** Sediul cancelariei este transferat la Paris, no.122, Rue La Boétie, în timp ce legaţia prezintă aceeaşi locaţie, respectiv Paris, no.2, rue Marbeuf. Mitilineu nu mai apare ca îndeplinind funcţia de consilier de legaţie. Alături de Argetoianu îşi mai desfăşoară activitatea de secretar clasa I şi Jean Al. Lahovary. Ca secretar clasa a II-a rămâne doar Rosnovanu (cu retribuţia unui şef de serviciu de fruntarii), iar ca ataşat militar îl întâlnim pa căpitanul Dimitrie Sturdza. Funcţia de ataşat comercial este îndeplinită de acelaşi Holban, iar pentru celelalte oraşe nu intervin modificări de personal. Astfel, în acest an legaţia României de la Paris este monopolizată de membrii familiei Lahovari, care deţin următoarele funcţii, ministru plenipotenţiar (A. Em. Lahovari), secretar clasa I (Jean Al.Lahovari-cu retribuţia de secretar clasa a II-a) şi ataşat (Nicolae A.E.M.Lahovari-fără retribuţie). Nu se specifică în nici un raport consular referitor la personalul Legaţiei de la Paris, salariile cu care erau retribuite persoanele care compuneau corpul diplomatic. Uneori însă incidental şi fortuit, datorită vreunei reduceri salariale, acestea sunt menţionate, dar nu se poate stabili nimic concret pe baza informaţiilor lacunare, deoarece nu se menţionează retribuţia proprie fiecărui tip de funcţionar şi cu atât mai puţin relevarea unei evoluţii sau augmentare a acesteia. Sursa care ne oferă aceste informaţii este reprezentată de Legea consulară din 14/26 februarie 1879.

Pe 15 noiembrie 1912, George G. Ioan este numit ataşat comercial pentru Franţa şi Anglia, având reşedinţa la Paris şi substituindu-l pe G. Holban[1274]. Am mai menţionat astfel de greşeli în cadrul documentelor româneşti, adică Mihail Holban devine G. Holban, eroare neadmisă care nu dovedeşte o cunoaştere adecvată a personalului român din Franţa, deşi nu era foarte numeros.

[1273] *Ibidem, pour l'année 1912,* Paris, 11 decembrie 1911, p.494.

[1274] A.M.A.E-Bucureşti, *Fond Paris*, Problema-Personal, vol. 620 (1897-1909), Bucureşti, 1 decembrie 1912, nenumerotat.

**1913**[1275]**:** Constantin Argetoianu demisionează din postul de secretar clasa I. Em Rosetti-Rosnovanu nu mai îndeplineşte funcţia de secretar clasa a II-a, fiind probabil transferat la o altă misiune diplomatică. Nicolae Dianu este numit în calitate de ataşat pe 28 decembrie 1912, iar Nicolae Al. Em. Lahovary şi Ion Gheorghiu, ambii având calitatea de ataşat al Legației, sunt promovați în funcția de secretar clasa a III-a, primul pe 1 aprilie 1913, celălalt începând din 15 august 1913[1276]. Consulatul de la Le Havre este girat în acest an de către Maurice Génestal, care-l substituie pe Louis Reinhart. Celelalte instituții diplomatice nu prezintă modificări de personal.

**1914**[1277]**:** Din nou sediul Legației îşi schimbă locația urmând această habitudine care s-a menținut pe parcursul întregii perioade studiate de noi. Niciodată însă nu se specifică rațiunea acestor constante modificări. Rapoartele diplomatice nu surprind nici măcar aceste aspecte semnificative în revelarea şi reconstituirea unor amănunte legate de legația României la Paris, instituție deosebit de importantă în evoluția raporturilor româno-franceze. Noua adresă a Legației este Paris, no.104, Avenue Malakoff. Şeful misiunii diplomatice rămâne acelaşi A. Em. Lahovary, însă consilierul de legație devine Constantin Conțescu. Ioan Lahovary îşi continuă activitatea ca unic secretar clasa I, iar Alexis Catargi ca secretar clasa a II-a. Consulatele şi vice-consulatele din Paris şi din celelalte oraşe îşi continuă activitatea având aceiaşi reprezentanți.

Întreaga pleiadă de reprezentanți diplomatici ai României acreditați la Paris, dar şi în celelalte oraşe ale Franței unde au fost acceptate şi apoi create instituții diplomatice de diverse ranguri, au contribuit în mod incontestabil la intensificarea relațiilor româno-franceze, dar şi la cunoaşterea aprofundată a culturii, istoriei şi tradițiilor societății franceze.

---

[1275] *Annuaire diplomatique et consulaire de la Republique Française pour l'année 1913,* Paris, 1913, p.506.

[1276] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris*, Problema-Personal, vol. 620 (1897-1909), Bucureşti 1913, nenumerotat.

[1277] *Anuarul Diplomatic şi Consular al Republicii Franceze pentru 1914*, Paris, 1914, p.519.

II. F UN DIPLOMAT ROMÂN LA PARIS – Nicolae Callimahi-Catargi.

„Diplomația ca parte a suprastructurii politice şi ca unul din mijloacele statului pentru ducerea politicii externe s-a dezvoltat odată cu societatea omenească, caracterul ei corespunzând relațiilor sociale din fiecare formațiune social – politică„[1278]. Politica externă a unei țări este un atribut al suveranității naționale, iar independența odată consfințită, manifestarea în practică a acestei caracteristici esențiale a unui stat, este conformă cu deciziile autorităților politice fără vreo ingerință externă. Un alt drept dobândit de un stat independent constă în reprezentarea diplomatică, adică posibilitatea acreditării unor agenți diplomatici ai altor state în vederea extinderii şi intensificării relațiilor dintre țări şi făcând uz de reciprocitate, trimiterea în exterior a unor reprezentanți cu statut similar cu obiectivul concret de a acționa conform intereselor țării sale şi de a o reprezenta în relațiile internaționale[1279].

Comportamentul unui asemenea reprezentant se impune a fi exemplar pentru ca țara în care îşi desfăşoară activitatea să se considere onorată cu o personalitate instruită şi capabilă a ocroti interesele țării originare. De asemenea, o ofensă sau o lezare de vreun fel adusă ambasadorului sau proferarea unor invective la adresa țării sale pot determina consecințe grave, concretizate prin ruperea relațiilor diplomatice între cele două părți. După ce un individ a fost desemnat în calitate de reprezentant al unei țări căreia să-i apere interesele pe lângă altă țară şi să urmeze cu rigurozitate instrucțiunile autorităților politice, sunt înştiințate organele de stat superioare ale statului respectiv, adică suveranul şi ministrul său de externe. În cazul în care aceştia din urmă nu subscriu la alegerea înfăptuită, este indicată o nouă persoană însă acest fapt poate fi interpretat drept o ofensă, de aceea în general se manifestă încredere într-o alegere. După acceptare, ambasadorul se prezintă dotat cu scrisorile de acreditare la autoritățile politice

[1278] Dan Berindei, *Din începuturile diplomației româneşti…*, p.5.
[1279] *Reprezentanțele diplomatice…,* vol. I (1859 – 1917), Bucureşti, 1967, p.5.

superioare ale statului acreditar, care în prezența suveranului vor oficia o ceremonie de primire.

Primirea oficială onorantă şi solemnă reprezintă dovada unei diplomații abile. De altfel şi la sărbătorile naționale ale țării respective sau în cadrul banchetelor oficiale, ambasadorii sunt în mod necesar invitați, în caz contrar considerându-se discriminați şi faptul în sine este interpretat drept o lezare adusă persoanei sale şi a suveranului pe care îl reprezenta. Şi această omisiune putea degenera în neînțelegeri sau putea determina consecințe neaşteptate. Pot surveni diverse incidente cum ar fi confundarea sau chestiuni protocolare legate de locul desemnat reprezentanților diferitelor țări la întrunirile şi banchetele oficiale, dar diferendele puteau fi eludate prin prezentarea de scuze în mod oficial. O datorie esențială a ambasadorului era de a consemna în rapoarte diplomatice adresate ministrului de externe sau suveranului țării de origine tot ceea ce considera important în vederea cunoaşterii într-o manieră aprofundată şi cât se poate de obiectiv a realităților interne şi a direcției politicii externe a statului în care era acreditat. Erau adesea inserate şi opinii personale, acesta fiind în măsură a aprecia mai bine anumite problematici deoarece se afla în mod constant în contact direct cu realitățile pe care se străduia să le cunoască cât mai bine în virtutea funcției pe care o deținea. În rapoarte erau înregistrate întrevederile cu suveranul, cu miniştrii săi sau cu alte personalități importante, texte din discursuri, extrase de legi, articole de presă, corespondență în afara legației şi alte materiale documentare cum ar fi telegramele cifrate sau depeşele telegrafice sumare în care erau reclamate instrucțiuni sau prezentate în rezumat anumite problematici. În politica externă exacerbarea patetismului şi sentimentalismul nu contează, interesul şi circumstanțele deținând un loc privilegiat. Esențială este informația şi informarea permanentă, constantă şi regulată „l'action d'information n'a de valeur que si elle est continue (…)"[1280].

[1280] Roger Vaurs, *op.cit*., p.8 (Acțiunea informării nu are valoare dacă nu este continuă).

Independența României, un deziderat resimțit acut în deceniul opt al secolului al XIX – lea, a întâlnit circumstanțe favorabile iar panoplia eforturilor considerabile în acest sens, s-a finalizat în mod satisfăcător, determinând suprimarea suveranității otomane şi a protectoratului european constituit pentru a asigura un echilibru de influență în zonă şi pentru a proteja interesele marilor puteri. Independența a reprezentat un eveniment de excepție care a pus bazele statului român modern, fapt istoric dobândit prin negocieri diplomatice intense pe lângă marile puteri europene şi concretizat prin jertfa de sânge a ostaşilor români.

În mod firesc a fost solicitat concursul Franței, rememorând sprijinul acordat poporului român din perioada Unirii, însă dificultățile interne şi externe ale Franței ulterioare războiului franco-prusac şi influența germană manifestată în România i-au limitat posibilitatea de a acționa conform intereselor româneşti[1281]. Vestea proclamării independenței a fost primită ezitant de către guvernul francez.

Marile puteri nu aprobau facil tendința de emancipare a unor mici popoare decât în condiții determinate de ele din rațiuni geo-politice, asemenea evenimente fiind susceptibile a modifica harta Europei. Astfel atitudinea fundamentală față de faptul împlinit de români a fost privită nefavorabil de Europa, iar recunoaşterea independenței proclamate la 9/21 mai 1877 a reclamat eforturi diplomatice susținute. Totodată aceasta a fost condiționată de rezolvarea pretențiilor referitoare la răscumpărarea căilor ferate de către România şi soluționarea chestiunii evreieşti, prin acordarea de drepturi civile şi politice acestui grup etnic. Recunoaşterea faptului împlinit s-a produs la 8/20 februarie 1880, România dobândind astfel calitatea de stat suveran cu posibilitatea de a-şi exercita propria politică externă fără imixtiuni sau ingerințe străine[1282].

Odată cu recunoaşterea independenței de către Franța o nouă etapă se prefigurează în cadrul relațiilor dintre cele două țări. În ziua de 28 februarie/11 martie 1880, Ducros Aubert, primul trimis extraordinar şi ministru plenipotențiar

[1281] *Reprezentanțele diplomatice…*, p.129.
[1282] Nicolae Corivan, *Lupta diplomatică pentru cucerirea independenței…*, p.187.

la Republicii Franceze a fost primit în audienţă solemnă de prezentare la domnitorul României. De asemenea din partea României omologul său fusese numit Mihail Kogălniceanu, care l-a înlocuit pe N. Callimachi – Catargi la 24 mai/5 iunie[1283]. Prin desemnarea acestei personalităţi marcante în funcţia de ministru plenipotenţiar în Franţa, este subliniată importanţa atribuită acestui post diplomatic care presupune numeroase responsabilităţi. Legaţia României la Paris s-a transformat astfel într-o instituţie cu rang echivalent cu cel al celorlalte state suverane contribuind la facilitarea şi intensificarea relaţiilor şi legăturilor de prietenie dintre cele două ţări.

Mihail Kogălniceanu a fost substituit în funcţia de ministru plenipotenţiar al României la Paris de către N. Callimachi – Catargi[1284], a cărui primire oficială şi ale cărui scrisori de acreditare au fost remise în virtutea obiceiului încetăţenit la 13 iulie 1881. În această perioadă se manifestau tendinţe contradictorii şi oscilatorii la nivelul opiniei publice şi a autorităţilor politice româneşti referitoare la Franţa, de aceea se impunea necesitatea extinderii şi ameliorării relaţiilor româno – franceze. Pe de o parte, o serie de articole afirmă că Franţa şi-a escamotat simpatiile pentru „ţara soră„ iar sentimentul de solidaritate a devenit evanescent şi susţin că aceasta se opune tuturor doleanţelor româneşti şi pretenţiilor României considerate juste şi legitime evidenţiindu-se astfel efectele unei ostilităţi. Atitudinea Franţei s-a dovedit a fi susceptibilă în unele chestiuni ce lezau drepturile poporului român, de aceea a fost reprobată de o parte a opiniei publice. Pe de altă parte, exista şi o atitudine binevoitoare alimentată de constantul sprijin de care a beneficiat România din partea Franţei în efortul de înfăptuire a statului modern. Această ţară de sorginte latină „nous est resteé favorable, malgré ce que l'on peut dire de

[1283] *Reprezentanţele diplomatice*…, p.131.

[1284] Nicolae Callimachi – Catargi – om de stat, n. 1831, descindea din familia Catargiu, iar prin mamă din familia Callimachi şi fiindcă se credea că această familie se va stinge, a luat şi numele de Callimachi pe lângă cel de Catargi. Ministru de externe 28 noiembrie 1869 – 2 februarie 1870 şi de la 18 decembrie 1870 – 11 martie 1871, ministru plenipotenţiar al României la Londra şi Paris în 1880 şi 1881.

Opera: La Question du Danube, Paris, 1881. (Lucian Predescu, *Enciclopedia României,* Bucureşti, 1999, p.157)

contraire”[1285]. La Paris, preocuparea față de elementul românesc se estompa treptat şi exista o atitudine de indiferență care ar fi periclitat interesele româneşti în cazul în care s-ar fi permanentizat, de aceea guvernul român asigura că diferendul existent între România şi Franța era de natură a fi în mod facil eludat. Considerăm că politica externă a Franței şi-a modificat esența în sensul că rangul puterilor s-a schimbat evidențiindu-se veleitățile şi ambițiile altor mari puteri în Orient, iar aceasta le împărtăşea opiniile deoarece avea nevoie de sprijin în politica colonială. De altfel, dificultățile cu care se confrunta nu-i permitea a fi solidară cu România decât la nivel formal. În această circumstanță, un rol covârşitor îi revenea reprezentantului român la Paris şi se manifesta încredere în abilitatea acestuia de a înlătura orice dispută sau neînțelegere şi a consfinți vechile relații cordiale între două țări de o perfectă comuniune de idei şi sentimente.

Deşi a fost numit în vara anului 1881, în 22 octombrie, N. Callimachi – Catargi, ministrul plenipotențiar al României la Paris, şi-a manifestat intenția de a renunța la postul său şi la responsabilitățile care îi incumbau în virtutea funcției pe care o deținea. Motivația acestei atitudini reticente şi chiar ostile este furnizată de numirea lui Alexandru Odobescu ca prim–secretar pe lângă el, fapt ce l-a indispus în asemenea măsură încât s-a decis să se retragă. Această decizie a fost necesară întrucât din pricina absențelor sale repetate, guvernul român a fost constrâns să acționeze responsabil pentru a deține în Franța o persoană autorizată care să-l înlocuiască la nevoie.

S-au produs o serie de complicații datorită situației dificile a Legației române de la Paris. Emil Ghica, constrâns de circumstanțe şi-a continuat activitatea la Paris, deşi se conta pe prezența acestuia la Sofia în vederea restabilirii raporturilor cordiale cu Bulgaria. Acesta deținea funcția de prim secretar al Legației României la Paris, însă fusese chemat printr-un decret din 7 octombrie 1881 pe post de agent diplomatic şi consul general la Sofia în locul lui

[1285] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 48, Bucureşti 13/15 iulie 1881, Extras din „L'Indépendance Roumaine”, titlul articolului „Les Relations de la Roumanie avec la France”, cadrul 68.

Sturdza, a cărui conduită n-a contribuit la facilitarea, stabilirea şi întreţinerea de relaţii cordiale între România şi Bulgaria[1286], sau posibilitatea de a-şi utiliza influenţa în elaborarea unei soluţii pertinente bilaterale în chestiunea Dunării. Prin alegerea înfăptuită se manifestau intenţiile pozitive ale cabinetului de la Bucureşti de a ameliora raporturile sale cu vecinii în sensul intensificării acestora. Datorită impedimentelor întâmpinate la Paris, Ghica nu şi-a preluat imediat noua funcţie. Guvernul României l-a însărcinat pe ministrul plenipotenţiar la Atena cu misiunea de a remite ministrului de externe bulgar o scrisoare concepută în termeni gravi de către omologul său român, Eugen Stătescu. Prin acest demers se încerca diminuarea impresiei defavorabile produsă de atitudinea lui Sturdza şi eventuala obţinere a bunăvoinţei Bulgariei în reglementarea navigaţiei pe Dunăre. În această perioadă chestiunea Dunării era intens dezbătută de cabinetele europene, dintre care unele revendicau în interes propriu posibilitatea de a lua decizii pe porţiunea fluviului unde riverane erau România, Bulgaria şi Serbia. Din aceste raţiuni colaborarea cu Bulgaria necesita tentative de apropriere şi evanescenţa vituperantelor acţiuni ale unui diplomat care nu-şi îndeplineşte cu rigurozitate funcţiile.

Pentru a facilita plecarea lui E. Ghica spre Sofia, guvernul român i-a sugerat prinţului Ion Ghica, ministru plenipotenţiar la Londra, să preia postul de la Paris şi să contribuie la apărarea intereselor României ameninţată de tendinţele hegemonice ale Austro-Ungariei în chestiunea dunăreană, dar această deplasare prezenta inconveniente deoarece şi aici se impunea preocuparea obţinerii bunelor asigurări în privinţa ocrotirii intereselor româneşti. Ministrul I. Ghica insista însă asupra meritelor lui Odobescu, care s-a dovedit a fi abil şi a contribuit la crearea unei imagini favorabile României în Franţa. Situaţia s-a simplificat aparent în urma revenirii asupra deciziei de a demisiona a lui Callimachi-Catargi. Comportamentul său diplomatic, moderaţia sa şi habitudinile vieţii sale private l-

[1286] *Ibidem*, Bucureşti 28 octombrie 1881, Ducros-Aubert către Saint-Hilaire, cadrul 153.

au ţinut departe de mijloacele de a capta o popularitate zgomotoasă, toate acestea i-au îndepărtat bunăvoinţa şi încrederea anumitor oameni influenţi de la Bucureşti.

La 6 noiembrie 1881, Eugen Stătescu anunţa oficial că, Callimachi şi misiunea sa la Paris este considerată terminată „votre demission a été accepteé”[1287] urmând a fi reglată poziţia lui Odobescu, însă reacţia promptă şi lipsită de tact a lui Catargi este frapantă şi neaşteptată: „Nu mi-am dat demisia – afirma el în ziua următoare, la 7 noiembrie 1881 – ci doar m-am opus unei numiri cu caracter îndoielnic. Dacă chestiunea demnităţii noastră este condamnabilă şi necesita destituirea, trebuia adusă la cunoştinţa mea şi nu acceptarea unei demisii de care n-a fost vorba. În această privinţă şi ultimă onoare, Excelenţa Voastră (Stătescu) nu aveţi dreptul de a mă priva”[1288]. Această împotrivire inoportună are un caracter sfidător şi nu este permisă unui diplomat. Repercusiunile ripostei iniţiale trebuiau evaluate, de asemenea comportamentul său inadecvat necesita a fi renegat.

Zgomotul asupra demisiei lui Catargi apărea drept o ştire colportată pentru a intimida, însă ceea ce era cert rezida din faptul că statutul de reprezentant al României deţinut în două reprize graţie unei reputaţii superficiale nu putea fi abandonat atât de uşor de Catargi, deoarece îi conferea o mulţime de avantaje şi beneficia de privilegii. Acesta a pledat într-o manieră categorică asupra inutilităţii prezenţei sale la Paris, deşi era necesară o activitate intensă pentru ca opinia publică franceză să perceapă cu exactitate interesele şi poziţia României în chestiunea Dunării. Propaganda reclamată în acest sens a avut de aşteptat deoarece existau divergenţe la nivel personal şi preferinţe manifestate făţiş, cu toate acestea Catargi se decide a-şi relua activitatea şi renunţă la ideea demisiei. Cariera acestei personalităţi politice a fost urmărită de ghinion, sau poate responsabilităţile unei asemenea funcţii erau prea mari în comparaţie cu calităţile sale „mediocre” de aceea succesul său s-a dovedit a fi îndoielnic iar susţinerea internă nu prezenta o aprobare unanimă. Cariera acestuia nu trebuie subapreciată însă nici nu a excelat

[1287] *Ibidem*, Bucureşti 6 noiembrie 1881, Telegramă, Stătescu către Catargi, Stătescu către Emil Ghica, cadrele 172-173.
[1288] *Ibidem*, Paris 7 noiembrie 1881, Callimahi-Catargi către Stătescu, cadrul 174.

deoarece insuccesele misiunilor sale s-au dovedit a fi consecutive: chestiunea retrocedării Basarabiei în 1878 şi reglementarea anumitor problematici relative la Dobrogea[1289]. Se pretindea o intensă propagandă în vederea cunoaşterii acestor probleme de către opinia publică franceză şi oficialităţile acestei ţări, care puteau susţine interesele României, însă acest deziderat şi-a aşteptat în van finalizarea deoarece Catargi avea interese personale de rezolvat. Un episod similar îl reprezenta şi misiunea sa la Londra şi Berlin, în aceeaşi epocă, evidenţiindu-se faptul că însuşirile şi calităţile sale diplomatice erau insuficiente sau demersurile întreprinse de acesta nu aveau un caracter rezolut.

În chestiunea evreilor, sprijinul său pe lângă guvernul francez a fost insignifiant. Din Paris unde îşi avea sediul Alianţa Israelită Universală se colportau la toate guvernele europene ştiri conform cărora românii au devenit intoleranţi faţă de evrei şi au recurs la numeroase turpitudini, în perioada ulterioară venirii lui Carol, ceea ce a determinat reacţia Franţei. Aceasta s-a aflat printre ultimele ţări care au recunoscut independenţa României, condiţionând-o totodată de modificarea articolului 7 din Constituţie, respectiv cel referitor la acordarea de drepturi civile şi politice evreilor. După revizuirea legii fundamentale a României, un număr redus de evrei au devenit cetăţeni români. S-a urmărit prin măsuri legislative a le fi restricţionate drepturile însă s-au produs şi exagerări, dar şi denegări din partea autorităţilor româneşti. Acestea au dezavuat asemenea acţiuni . În acest moment, intervenţia lui Catargi putea atenua impresia defavorabilă a Franţei, printr-o propagandă abilă dar care să prezinte cât mai obiectiv chestiunea israelită precum şi argumentele româneşti în cazul în care acestea se dovedeau pertinente.

În chestiunea Dunării i s-a reclamat concursul în vederea apărării intereselor româneşti, însă acesta pretindea că prezenţa sa la Paris era inutilă, rămânând impasibil şi faţă de colonia română din Paris. El închide porţile Legaţiei

[1289] *Ibidem*, Bucureşti 12 noiembrie 1881, Anexă la depeşa politică no.107, Extras din „L'Indépendance Roumaine", titlul articolului „Encore M. Callimaki-Catargi", cadrul 181.

deşi ar fi fost necesare desfăşurarea unor raporturi intime cu colonia română, organizarea de recepţii oficiale, dezvoltarea relaţiilor culturale prin susţinerea de concerte sau expoziţii la care să participe şi oficialităţi franceze. De asemenea, o altă responsabilitate era menţinerea aproape de tinerii români trimişi la universităţile din Franţa pentru a se forma ca specialişti. Aceştia sau oamenii de afaceri şi industriaşii români n-au avut un sprijin în Catargi, acesta rămânând insensibil la doleanţele acestora. Un asemenea comportament este inadmisibil din partea unui diplomat.

După obţinerea independenţei când agenţia românească a fost ridicată la rangul de Legaţie, Kogălniceanu a instalat-o convenabil pe o stradă importantă (Lord Byron), dar când Catargi revine la Paris, cu scopul de a economisi bani, a mutat sediul într-un parter umed, în fundul unei curţi pe o stradă lăturalnică[1290]. Astfel, prestigiul Legaţiei era diminuat pentru că dacă reprezentantul român nu o respecta, nu putea fi preţuită şi stimată de autorităţile franceze.

În 1877, în perioada dificilă a războiului de independenţă, când orice ajutor material era binevenit, un apel în acest sens al plenipotenţiarului român ar fi permis adunarea unor sume considerabile „car on connait la sympathie qu'on a pour nous là bas, et le coeur généreux du people français"[1291]. Indiferenţa pe care a dovedit-o Catargi la acest demers determină oprobriul unanim al guvernului român şi al ţării.

Obiecţiile numeroase la adresa lui Catargi sunt infamante şi degradante. Cert este faptul că acesta trebuia să-şi exercite îndatoririle şi obligaţiile care se impuneau în virtutea funcţiei pe care o deţinea, însă fusese desemnat de autorităţile române şi considerat capabil, de aceea după comiterea unor inconsecvenţe nedemne de un diplomat, demisia acestuia se impunea a fi revendicată. Întrebarea ce rezultă este cum de un atare fapt nu s-a produs, un argument în acest sens ar fi fost reputaţia de politician de care s-a bucurat în urmă

[1290] *Ibidem*, cadrul 182.
[1291] *Ibidem,* cadrul 181.

cu mai mulți ani, imaginea aceasta conservându-se în ochii ministrului de externe, care nu-şi permitea a acționa în sens contrar.

Continuând seria criticilor, Catargi a fost acuzat de gelozie la adresa renumelui lui Odobescu, care a excelat atât ca arheolog cât şi ca om politic. Colonia de români de la Paris l-a felicitat pe Odobescu pentru succesul repurtat şi în semn de protest pentru Catargi şi doreşte totodată disponibilizarea acestuia, revocarea lui, acordarea altui post diplomatic „mais qu'on nous l'enlève d'ici„[1292].

După această dezaprobare vădită, autoritățile politice româneşti au decis privarea lui Catargi de postul său. L-a substituit la sfârşitul lunii noiembrie 1881, în calitate de ministru plenipotențiar la Paris, ministrul Justiției, N. Pherekyde, alegere la care subscria în totalitate partea franceză. În 24 noiembrie, un raport adresat de Eugen Stătescu regelui Carol I inserat în Monitorul Oficial argumenta revocarea lui Catargi. Dacă un şef de misiune nu-şi îndeplineşte datoria, ministrul de externe avea dreptul de a-l suspenda din funcție şi a-l chema în țară fără alte explicații.

Într-un raport din 27 noiembrie 1881 către regele Carol, ministrul de externe expunea rațiunile care au determinat solicitarea demisiei lui Catargi. Din luna mai până în 15 octombrie 1881, acesta a fost în mod constant absent de la postul său, prioritare dovedindu-se interesele personale şi proprietățile sale. La începutul lunii iulie, Ion Ghica a fost desemnat ministru plenipotențiar la Londra unde chestiuni importante îi necesitau prezența şi lui Catargi. Cu toate insistențele şi presiunile exercitate asupra lui de către guvern, decizia de a se deplasa la Londra s-a lăsat aşteptată până la sfârşitul lunii iulie. După câteva săptămâni, Catargi pretindea prin intermediul mai multor telegrame un nou concediu utilizând drept pretext neglijarea afacerilor sale particulare afirmând că prezența sa la Paris era inutilă[1293]. Uzând de un mijloc nerecomandabil şi inadecvat de presiune, declarând că va demisiona dacă demersul său nu va fi aprobat, Stătescu a fost

[1292] *Ibidem*, cadrul 182.
[1293] *Ibidem*, Bucureşti 27 noiembrie 1881, Anexă la depeşa no.111 din 27 noiembrie 1881, Memoriul lui Stătescu către Carol, cadrele 206-207.

constrâns a-i acorda concediul. După plecarea sa în Moldova, pământul său natal, postul prim-secretarului la Paris devine vacant prin desemnarea lui Emil Ghica la Sofia. Pentru a-l substitui, regele Carol I l-a recomandat pe Alexandru Odobescu, fost ministru şi membru al Academiei. Această numire l-a determinat pe Catargi să solicite revocarea lui, declarând că în cazul în care dezideratul său va fi întâmpinat cu refuz, el nu se va mai întoarce la postul său. Asemenea conduită era intolerabilă întrucât alegerea regelui nu putea fi contestată. Catargi recurge la un adevărat şantaj sentimental bazându-se pe influenţa sa şi considerându-se inamovibil. A sfidat decizia lui Carol şi dorea să-şi impună punctul de vedere.

La 2 noiembrie, Catargi a telegrafiat de la Paris preocupându-se de aceeaşi problematică a prim-secretarului. Văzând că insistă la revocarea lui Odobescu, Stătescu l-a înştiinţat că nu-i rămâne altceva de făcut decât să-i considere misiunea la Paris terminată[1294]. În acest moment, Catargi realizează absurditatea revendicării sale şi doreşte să-şi salveze funcţia însă era prea târziu, decizia luată de Stătescu fiind irevocabilă. Cu toate că activitatea sa diplomatică în capitala Franţei nu era roditoare, ministrul de externe l-a menajat până când limita oricărei decenţe fusese depăşită. Catargi s-a considerat nedreptăţit de această măsură riguroasă şi de argumentele invocate ale lui Stătescu în sprijinul acestei hotărâri, de aceea s-a considerat o victimă a autorităţilor decizionale de la Bucureşti.

Fostul ministru al României în Franţa a dorit să reunească într-o broşură publicată în Paris o parte a corespondenţei oficiale şi câteva depeşe politice pe care le considera propice a-i justifica în mod favorabil conduita[1295]. Catargi în disgraţia sa a produs o puternică reprobare. Preşedintele Consiliului de miniştri (I. C. Brătianu), a fost primul interpret al indignării publice calificând drept „felonie" indiscreţia comisă de acest fost funcţionar. A pretins ca proporţiile acestui incident să nu fie augmentate de dezbateri în Cameră. Sentimentele de răzbunare pe care Catargi le-a urmat din nefericire în această circumstanţă n-au

[1294] *Ibidem*, cadrul 207.
[1295] *Ibidem*, Bucureşti 24 decembrie 1881, Lacazé către Gambetta, cadrul 293.

provocat consecințe foarte grave, deşi acțiunea sa nu era demnă de un reprezentant diplomatic ce pretinde a fi fost. Rapoartele diplomatice nu trebuie să fie cunoscute decât de raportor ( respectiv Catargi ) şi autoritățile române, în special ministrul de externe si regele Carol I.

Acest act de slăbiciune a fost regretabil cu atât mai mult cu cât o personalitate marcantă şi înconjurată de considerație s-a pretat la un asemenea act neavenit. Pentru comiterea acestui fapt, Catargi şi-a încheiat cariera diplomatică şi a reuşit să-şi înstrăineze cea mai mare parte a prietenilor săi.

## II.G PROCEDEE DIPLOMATICE ANTAGONICE: NUMIREA ŞI DISPONIBILIZAREA (studiu de caz: Ion Lahovari şi Ladislau Ordega).

Consulul, agentul sau trimisul extraordinar, reprezentând sub titlu generic raportorul, avea obligația de a întocmi rapoarte diplomatice în care să consemneze informații considerate semnificative în statul acreditar (care l-a acceptat) dar şi în statul acreditant (care l-a numit) sau cu implicații în politica internațională. Reprezentantul unei țări acreditat într-o altă țară avea datoria - în virtutea funcției pe care o deținea -, să reprezinte drepturile poporului său, să respingă orice încălcare a lor şi să urmeze cu strictețe instrucțiunile şi politica țării sale. De asemenea, prin intermediul articolelor publicate în presă, diverse memorii, texte de declarații, discursuri, anunțuri, comunicate, broşuri sau corespondența cu elita statului respectiv era dezirabilă informarea exactă a realităților şi evenimentelor ce se succedau în țara sa de origine. Era necesar să se prezinte unde era invitat de autoritățile țării gazdă şi să consemneze în rapoarte diplomatice tot ceea ce prezenta însemnătate – convorbiri cu suveranul, cu miniştrii, cu diferite alte personalități din domenii diverse, texte de cuvântări, extrase de legi, articole de

presă, corespondență în afara Legației şi alte materiale documentare cum ar fi telegramele diplomatice sau notele diplomatice.

Un diplomat bine instruit nu va uza niciodată de promisiuni susceptibile a nu se realiza şi de asemenea meritul său în îndeplinirea misiunilor care îi sunt încredințate, va rezida din demersuri bazate pe inteligență şi mijloace oneste. Printre calitățile cu care trebuie să fie investit un bun reprezentant diplomatic se numără spiritul de observație dezvoltat, elocința, logica în gândire, inteligența şi posibilitatea rapidă de adaptare la noi situații, capacitatea de investigare a oamenilor, promptitudinea, demnitatea, afabilitatea, profunda analiză a oricărui cuvânt rostit, obiectivitatea, curajul, inexistența viciilor care degradează personalitatea umană, bun cunoscător al realităților şi tradițiilor din țara în care este trimis, bun organizator, înțelept şi cu un grad ridicat de instrucție[1296].

Reprezentanții României la Paris erau recrutați din rândurile elitei din diverse domenii de activitate, însă vizați erau cu predilecție avocații şi oamenii politici, au avut aceeaşi misiune de a înregistra tot ceea ce considerau important în vederea informării corecte a ministrului de externe, care ulterior putea lua decizii în cunoştință de cauză.

Activitatea şi unele amănunte picante din viața personală a diplomaților români în Franța sau a celor francezi în România merită cunoscută, reconstituindu-se astfel într-o oarecare măsură un alt segment al relațiilor româno-franceze. Toate informațiile cuprinse în rapoartele diplomatice reprezintă părți şi fragmente din istorie care reclamă o analiză proprie şi o valorificare pertinentă.

Procesul numirii unui reprezentant diplomatic într-o țară străină cuprinde mai multe etape care necesită a fi îndeplinite. Un prim pas este alegerea individului care să reprezinte țara în statul acreditant căruia i se solicită agrementul în legătură cu această alegere. Alegerea se bazează pe anumite criterii cum ar fi experiența anterioară a subiectului, educația acestuia, relațiile pe care acesta le

[1296] Harold Nicolson, *Arta diplomatică*, Bucureşti, 1966, p.54.

posedă cu autoritățile superioare ale statului în care urmează a-şi desfăşura activitatea sau pur şi simplu destoinicia acestuia.

După primirea consimțământului şi prestarea unui jurământ prin care reprezentantul diplomatic îşi ia angajamentul să supravegheze interesele statului propriu şi ale conaționalilor săi, acesta se deplasează în noul stat de reşedință unde ia contact cu autoritățile superioare, respectiv ministrul de externe - în Franța de regulă a doua zi după sosire -, dar este posibil chiar şi în ziua sosirii, iar apoi înmânează şefului statului scrisorile de acreditare. În cazul unui trimis extraordinar sau ministru plenipotențiar, aceste documente oficiale în care sunt recunoscute calitățile diplomatului ales şi în care şeful statului acreditant subscrie la numirea efectuată, sunt adresate şefului statului acreditar şi semnate de ambele părți. Înmânarea scrisorilor se realizează în cadrul unei ceremonii solemne. Un astfel de exemplu de ceremonial este relatat de Ioan Lahovari şi numirea sa la Paris. Sunt prezentate unele aspecte şi detalii ale recepției oferite de Carnot, astfel maestrul de ceremonii (”introductorul”) în mare ținută şi purtând Cordonul Marii Cruci a României l-a preluat pe Ioan Lahovari de la hotelul său împreună cu toți membrii Legației şi au fost escortați de un escadron de dragoni la Palatul Elysée. În curtea palatului au fost întâmpinați cu onoruri militare, apoi ministrul plenipotențiar este condus în apartamentele particulare ale preşedintelui Republicii unde îşi rosteşte discursul, primeşte un răspuns de la preşedinte căruia îi înmânează scrisorile şi-i prezintă întregul personal al Legației României. Apoi, uzitând de acelaşi ceremonial, reprezentantul României este condus la hotelul său[1297]. Remiterea scrisorilor de acreditare reprezintă momentul începerii desfăşurării activității de către reprezentantul diplomatic.

Ministrul plenipotențiar acreditat în capitala Franței poate trece frontiera fără a preveni guvernul local, iar beneficiind de imunitate diplomatică, bagajele nu îi sunt supuse controlului vamal. După instalarea în funcție, şeful misiunii

[1297] A.M.A.E. Bucureşti, *Fondul Paris*, Problema Personal, vol. 619 (1893-1894), Bucureşti 17/27 mai 1893, nenumerotat.

diplomatice româneşti de la Paris este cel care primeşte primul vizita protocolară a ministrului de externe francez şi nu invers[1298].

La solicitarea lui Câmpineanu, Callimachi-Catargi, agentul diplomatic al României la Paris, îi explică acestuia în 1879 diferența de ceremonial între primirea unui ambasador şi a unui ministru plenipotențiar. Aceasta constă în escortarea ministrului plenipotențiar cu trăsura ordinară nu cu cea de gală, iar după discursurile rostite cu ocazia ceremonialului nu se efectuează copii[1299].

La 9 martie 1885 şi-a remis scrisorile de acreditare Maiestății Sale regelui Carol I o personalitate politico-diplomatică Ladislau Ordèga[1300], în calitate de trimis extraordinar şi ministru plenipotențiar al Republicii Franceze la Bucureşti.

”Sunt fericit a reitera asigurările celei mai cordiale simpatii ale Franței profesată pentru națiunea română. Imparțială şi dezinteresată, Franța va aplauda întotdeauna dezvoltarea în pace a statului a cărui independență şi prosperitate vor fi gaj incontestabil al echilibrului politic în Peninsula Balcanică”[1301].

Viața politică internă este tulburată de noi evenimente întrucât valabilitatea convenției comerciale româno-austro-ungare se apropia de expirare. Atunci intervine şi Franța din dorința de a încheia o convenție similară cu obiectivul de a-şi asigura piața pentru unele produse. Un extras din „Românul” din 16/28 iunie 1885 parafrazează şi comentează un articol din „Timpul”, conform căruia guvernul român încearcă să demonstreze că tariful comercial impus în 1876 nu poate avea nici o valoare întrucât a fost promulgat când România nu era independentă. Adaugă că dacă se susține acest lucru, guvernul francez reclamă aplicarea tarifului franco-turc din 1861, aceasta constituind o

[1298] *Ibidem*, *Fondul Paris*, Problema Protocol, vol. 626 (1878-1879), Bucureşti 5 mai 1879.
[1299] *Ibidem*.
[1300] Ladislau-Symphorien Joseph ORDEGA – născut pe 25 august 1828, licențiat în litere şi drept; comis papal (28 octombrie 1865); consul clasa a II-a (13 iunie 1868); consul clasa II la Palermo (18 decembrie 1875); consul clasa I la Cartagina (13 martie 1877); consul general la Trieste (25 februarie 1880); ofițer al Legiunii de Onoare (11 iulie 1883); consul general la Anvers (12 octombrie 1881); trimis extraordinar şi ministru plenipotențiar la Tanger (6 decembrie 1881); trimis extraordinar şi ministru plenipotențiar al Franței la Bucureşti (4 decembrie 1884); disponibilizat începând cu 12 octombrie 1885.
[1301] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilm, Franța,* Rola 50 (România 1885-1886), Bucureşti 9 martie 1885, L. Ordega către Jules Ferry, cadrul 51.

absurditate pronunțată şi o eventuală intenție de adoptare a unei măsuri de mult caduce. În realitate, tariful din 1876 era un act votat de Parlamentul român şi promulgat de prințul României. El a fost acceptabil atâta timp cât n-a fost înlocuit de un alt tarif votat de Camere şi promulgat de suveran. Era valabil până la 1 iulie 1886 pentru țările ce nu aveau convenții comerciale cu România. La 25 iulie 1878, pentru a procura țării cel puțin beneficiul concurenței între produsele industriale pe piețele României, o lege este promulgată pentru acordarea tratamentului favorizat țărilor ce negociază atunci o convenție comercială cu România. Franța se afla printre aceste țări. Ea a beneficiat, timp de 6 ani de toate avantajele pe care convenția comercială austro-română le acorda industriei austro-ungare[1302].

Franța incrimina România de „oportunism economic" întrucât obiectivele urmărite sunt doar de natură lucrativă, abandonând şi sacrificând drepturile Franței în favoarea Germaniei care-şi extinde ca o caracatiță tentaculele asupra piețelor româneşti consacrându-şi hegemonia şi monopolul. Totodată sunt evidențiate şi revelate de către Franța propensiunile României de a capta atenția Puterilor Centrale şi a-şi asigura simpatia Germaniei şi Austro-Ungariei, dar şi de a obține concesii de ordin economic de la aceasta din urmă. Franța consideră oportun a lupta energic chiar şi alimentând presiuni pentru ca guvernul român să recunoască că închiderea piețelor franceze poate periclita interesele agriculturii sale şi o înțelegere între cele 2 guverne ar fi susceptibilă a determina avantaje şi profituri de ambele părți. Această soluție s-ar dovedi viabilă atât producătorilor români cât şi industriei franceze[1303].

L. Ordèga a organizat de 14 iulie, sărbătoarea națională, o festivitate a coloniei franceze reunită la hotelul Legației în cadrul căreia a reafirmat dorința sinceră ca bunele relații între Franța şi România să se consolideze. De asemenea a menționat preocupările țării sale față de noul tarif şi neliniştile provocate de el,

[1302] *Ibidem*, Bucureşti 27 februarie 1885, cadrul 41.
[1303] *Ibidem*, Bucureşti 27 iunie 1885, Ordega către Freycinet, cadrul 95.

exprimându-şi convingerea că odată rezolvată această chestiune economică, nimic nu mai putea altera bunele raporturi dintre cele două guverne. În ziua următoare majoritatea organelor presei locale vorbeau de sărbătoarea națională franceză în termeni laudativi, cu excepția organului oficial al lui Dimitrie Sturdza „Telegraful", care a consemnat că reprezentantul francez a lezat prin alocuțiunea sa cabinetul român, de aceea pentru a nu genera neplăceri, notabili ai coloniei franceze i-au solicitat lui Ordèga să dezmintă insinuările foii lui Sturdza.

„Nu m-am opus la inițiativa luată de naționalii noştri şi am adresat Telegrafului proteste în ce priveşte textul. Nu e prima dată când acest jurnal atacă Legația Franței, iar campania dirijată contra mea, a persoanei mele, este urmarea celei întreprinse de inspiratori contra baronului de Ring"[1304].

Se constată într-adevăr o atitudine a oficialilor români de a distruge simpatiile pentru Franța. Ei cred că prin aceasta vor face plauzibilă justificarea evoluției filogermane a guvernanților români. Pe fundalul antrenării României pe orbita Puterilor Centrale, influența germană a câştigat teren în mod vizibil în detrimentul celei franceze, care încearcă o contrapondere prin noua atitudine adoptată şi prin intenția manifestată de a contribui din punct de vedere economic şi financiar la redirecționarea politicii externe a României. Astfel, prin amplasarea de capital francez pe piața românească, implicarea în marile proiecte de lucrări publice şi creşterea dependenței față de Franța, se considera că deciziile politice ale României vor fi facil de influențat.

Organele oficiale de presă au inițiat o adevărată campanie pentru denigrarea Franței. După ce au epuizat reproşurile şi acuzațiile cotidiene referitoare la chestiunile economice şi comerciale, ele au resuscitat amintiri vechi şi nemulțumiri, de la Napoleon III până la tratatul de la Berlin. Se rememorează episodul neplăcut al chestiunii israelite, care a fost aparent surmontat, însă conform autorităților române definitiv rezolvat prin modificarea articolului 7 al Constituției. Doar după modificarea acestui articol care oferea posibilitatea, după

[1304] *Ibidem*, Bucureşti 18 iulie 1885, Ordega către Freycinet, cadrul 104.

proceduri birocratice dificile, a emancipării evreilor prin obținerea de drepturi politice şi civile, puterile semnatare ale tratatului de la Berlin au recunoscut şi independența României. Chestiunea evreiască nu mai există teoretic în România în anul 1885, cel puțin din punctul de vedere al dreptului internațional. Atitudinea adoptată de oficialii români este indezirabilă şi provoacă noi episoade susceptibile a aliena simpatia Franței.

Citând o depeşă a lui V. Boerescu, adresată din Berlin la 29 iulie 1879, asupra unei conversații în chestiunea evreiască se menționează în document „Mi-a spus că totul depinde mai ales de Franța”[1305]. Prin acest citat şi prin altele de aceeaşi natură, organele oficiale de presă voiau să demonstreze că Franța singură a persecutat România în chestiunea evreiască. Se denaturează astfel realitatea prin preluarea anumitor aspecte sau citând anumite surse doar în măsura în care acestea răspund unei problematici stabilite. Oricum, în chestiunea evreiască se cunoaşte atitudinea Franței, dar şi a celorlalte mari puteri. Din perspectiva Franței, principiul reiterat în numeroase rânduri este cel umanitar şi moral, însă presa românească eludează poziția pe care s-a situat Germania, aceasta condiționând recunoaşterea independenței României de perspectiva emancipării evreilor prin modificarea articolului 7 al Constituției. Rezolvarea acestei controversate chestiuni constituia doar un pretext pe care Germania îl putea afişa cu dezinvoltură, însă în subsidiar se afla problematica răscumpărării căilor ferate.

Revenind la conținutul depeşei lui Boerescu, „Voința națională” a omis redarea textuală a conținutului, de aceea sensul a fost denaturat. A întreprins această manevră dintr-o rațiune unică, respectiv concluzia finală era contrară tezei antifranceze oficiale. Fraza întreagă era următoarea:

„El mi-a spus că totul depinde mai ales de Franța, deoarece guvernul de la Berlin îi lăsa Franței această parte din executarea tratatului”[1306]. Astfel, Germania a determinat Franța să solicite României executarea articolelor inserate în tratatul

[1305] *Ibidem*, Anexă la depeşa politică no. 14 din Bucureşti 8 septembrie 1885, cadrul 127.
[1306] *Ibidem*.

de la Berlin relative la acordarea de drepturi politice şi civile evreilor. De asemenea, dezbaterea pe această temă a fost inițiată de Franța prin glasul ministrului său de externe Waddington. Politica franceză nu a menajat susceptibilitățile României, care nu o considera prudentă şi abilă, însă se cunoaşte şi aportul Germaniei, care este considerată a fi reprezentat autorul moral al problematicii. Ultima piesă din puzzle o constituie opinia personală a lui Boerescu pe care foaia oficială n-a reprodus-o: „En réalité je crois que tout dépend de l'Allemagne"[1307].

L. Ordèga, diplomatul francez a crezut de cuviință a se asocia rezervelor formulate de Legația Austro-Ungariei contra punerii în vigoare a unei legi româneşti ce impunea o taxă de 13% pe veniturile fondurilor rurale ale căror proprietari rezidă în străinătate. Acest aspect al impozitului funciar a mai fost analizat de reprezentanții francezi în România şi considerat o absurditate de proporții, o reminiscența a legilor Imperiului Roman. Imensa nedreptate era îndreptată împotriva străinilor, întrucât impozitul funciar perceput proprietarilor care îşi exploatau în mod direct proprietatea, era de 5 ½ %, 61/2 % pentru proprietățile exploatate de fermieri şi dublu (respectiv 13%) pentru proprietățile ale căror stăpâni erau străini indiferent de modul de exploatare[1308]. Opinia generală a reprezentanților francezi era că această lege obstrucționează drepturile străinilor şi aplicarea ei constituie o mare injustiție.

La acest punct de vedere subscrie şi Ordega, însă atitudinea sa generează nemulțumiri în rândul autorităților române. Un diplomat trebuie să urmeze un comportament ireproşabil să nu fie părtinitor şi subiectiv, ci doar să constate evenimentele şi să intervină doar când interesele țării sale sunt periclitate în țara de adopție. Această lege era susceptibilă a provoca o stare de insatisfacție în rândul francezilor, aceasta în cazul în care ar fi fost proprietari de terenuri în România. Atitudinea adoptată şi intervenția lui Ordega a fost calificată ca fiind

[1307] *Ibidem* (În realitate cred că totul depinde de Germania).
[1308] *Ibidem*, Rola 58, Direcția Consulatelor, 1905, Seria A, Carton 76, dosar 4, cadrul 147.

deplasată deoarece Franța nu se afla în aceeaşi situaţie cu Austro-Ungaria. Cabinetul vienez se bazează în demersul său pe o interpretare a Convenției comerciale încheiată între cele două țări, în schimb altul era cazul Franței pentru că nici un tratat nu regla drepturile subiecților francezi în România şi nu-i putea motiva imixtiunea. Pentru demersurile sale catalogate drept inoportune şi deplasate, diplomatului francez i s-a pretins să se retragă din funcție, măsură categoric drastică. Guvernul român a solicitat totodată guvernului francez retragerea scrisorilor de creanță ale reprezentantului său, fapt finalizat prin acordarea satisfacției părții româneşti şi substituirea diplomatului. Rareori se întâmplă un atare fapt în diplomație, însă nefiind susținut nici în Franța, Ordega a fost disponibilizat, cariera sa fiind subit întreruptă într-o manieră dezagreabilă.

În locul său, postul a fost ocupat de G. De Coutouly[1309] care a ajuns în România la 16 octombrie 1885, iar scrisorile de acreditare i le-a prezentat regelui Carol I în data de 19 octombrie în palatul Peleş din Sinaia. De asemenea, lui Carol I i-au fost expuse şi scrisorile sfârşitului misiunii lui Ordèga. Împreună cu colaboratorii săi, contele de Diesbach şi Gavarry, au discutat câteva momente cu regina şi au avut plăcerea de a-l cunoaşte pe Alecsandri, ministrul României la Paris. Regele a insistat în mai multe reprize asupra „son dèsir de voir disparaître toute apparence de froideur entre son gouvernement et celui de la Republique Française, afin que nos relations officielles redeviennent intimes et se trouvent ainsi de nouveau en parfait harmonie"[1310].

Regele n-a făcut decât o aluzie lejeră la conflictul de ordin special produs între cele 2 guverne. Jurnalele oficiale franceze au demonstrat în mod clar că Ordèga era în dizgrație în Franța pentru că n-a ştiut să se facă plăcut cabinetului de la Bucureşti arătându-se foarte exigent. Coutouly i-a replicat în mod

[1309] Gustave de Coutouly – născut pe 25 decembrie 1838; consul onorific pentru organizarea Rumeliei Orientale (26 august 1878); cavaler al Legiunii de Onoare (12 iulie 1880); trimis extraordinar şi ministru plenipotențiar în Mexic (15 octombrie 1881), apoi la Bucureşti începând cu 12 octombrie 1885.

[1310] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilm, Franța,* Rola 50, București 20 octombrie 1885, Coutouly către Freycinet, cadrul 166 (Dorința sa de a dispărea orice aparență de răceală între guvernul său şi cel al Republicii Franceze, mai ales că relațiile oficiale redevin intime şi se găsesc astfel în perfectă armonie).

corespunzător regelui Carol I: „Nici o sarcină nu-mi putea fi mai agreabilă decât a reprezenta guvernul francez într-o țară pentru care a mea n-a încetat nici un moment a-i dovedi o simpatie profundă şi în care compatrioții mei constată progrese continui. Încredințându-mi misiunea, Grévy m-a recomandat a aduce aici reasigurări noi ale inalterabilei amiciții a națiunii franceze pentru cea română”[1311]. În timpul mandatului lui Jules Paul Grévy, s-a decretat oficial ziua de 14 iulie ca sărbătoare națională şi „Marselieza” ca imn național (1880).

În 1882 s-a votat legislația şcolară. Între 1881 şi 1884 s-au mai votat: legea presei, a organizării municipale a dreptului de asociere (implicând legalizarea sindicatelor) şi o reformă a justiției. La 28 decembrie 1885, Grévy a fost reales pentru un nou mandat şi l-a însărcinat pe Coutouly să reitereze „de nouvelles assurances de l'inaltérable amitie de la nation française pour la nation roumaine”[1312].

„Telegraful” în numărul său din 17/29 octombrie 1885, consemna într-un articol că în urmă cu 3 luni, Franța îşi revocase reprezentantul la Bucureşti, Ordèga „cet intrigant bien connu”, care s-a amestecat deschis în intrigile opoziției. După înfăptuirea acestui act, relațiile dintre cele două țări, respectiv Franța şi România s-au ameliorat. Scandalul generat de solicitarea retragerii unui reprezentant diplomatic al cărui statut oficial şi al cărui misiune îi permitea să supravegheze interesele Franței, nu putea trece neobservat, de aceea a determinat o tensionare a relațiilor dintre cele două părți şi o dezbatere pe măsură în presă cu atât mai mult cu cât asemenea cazuri nu sunt frecvente. Această situație a cunoscut o detensionare odată cu agrearea de către guvernul român a noului ministru plenipotențiar. Ordega a părăsit Bucureştiul sub pretextul stării de sănătate nesatisfăcătoare, s-a reîntors la Paris unde a fost destituit şi înlocuit de Coutouly, diplomat corect şi obişnuit a-şi face datoria şi a nu suscita momente jenante guvernului pe lângă care a fost acreditat. Încheierea unui tratat comercial

[1311] *Ibidem*, Anexă la depeşa no.20 din Bucureşti 21 octombrie 1885, cadrul 170.
[1312] Alexandru Vianu, Camil Mureşan, *Preşedinții Franței*, Craiova, 1991, p.68.

între cele 2 țări se impunea mai ales din perspectiva Franței şi devenea posibil. Din momentul în care România a obținut satisfacție prin îndepărtarea unui agent diplomatic care şi-a uitat datoria referitoare la guvernul român, acesta nu mai avea nici un motiv de a prelungi o stare de lucruri prejudiciabilă pentru ambele țări.

„O convenție comercială ar fi singura măsură ce ar concilia interesele referitoare la cele 2 țări înrudite care n-au încetat a fi animate una de alta de sentimente din cele mai cordiale”[1313]. Elaborarea unui tratat nu putea întâmpina mari dificultăți în mod teoretic şi se dovedea a fi necesar deoarece termenul de 10 ani de la Convenția austro-ungară expira în mai 1886. Posibilitatea soluționării în manieră satisfăcătoare a aspectelor economice dintre Franța şi România şi consfințirea printr-un tratat a reglementărilor care nu mai sufereau amânare, ar fi constituit un precedent avantajos pentru negocierile ulterioare care se întrevedeau cu Austo-Ungaria, întrucât convenția comercială româno-austro-ungară devenea scadentă. Un tratat comercial semnat cu Franța ar fi fost invocat fără rezerve în dezbaterile cu Austro-Ungaria, însă se impunea analizarea pertinentă a tuturor posibilităților ce ar fi avut o astfel de finalitate, întrucât existau şi numeroase dezavantaje.

Franța ar fi dorit admiterea într-un tratat oarecare a clauzei națiunii celei mai favorizate, în virtutea căreia un stat era obligat să acorde tuturor avantajele vamale de care se bucură un alt stat. Articolul continuă prin prezentarea posibilităților, avantajelor şi dezavantajelor părții româneşti: „Dacă acordăm Franței printr-un nou tratat un tarif moderat pentru introducerea vinurilor sale, care datorită clarității şi greutății de transport nu pot face concurență celor româneşti, am putea obține de la Franța în schimbul acestui avantaj concesii utile. Nu se poate spune acelaşi lucru despre vinurile din Austro-Ungaria care nu suportă un transport atât de lung şi nefiind mai bună piața, ar putea lupta cu produsele noastre pe piața noastră vinicolă. Dacă acordăm Austro-Ungariei clauza

[1313] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța*, Rola 50, Anexă la depeşa no.23 din Bucureşti 31 octombrie 1885, cadrul 185.

națiunii celei mai favorizate, ea nu ar avea nici un interes a ne face concesii pentru că ar beneficia în virtutea acestei clauze de favorurile acordate Franței. Odată acordată această clauză Franței, ar fi mai dificil mai târziu a refuza acest lucru Austro-Ungariei sau altor țări. În consecință trebuie evitată o astfel de stipulare ce ar plasa comerțul românesc într-o situație nesigură"[1314].

Pentru a elimina orice incertitudine, se impunea rezervarea unei complete libertăți de acțiune față de alte țări şi pentru a nu crea un precedent nefavorabil trebuia un tarif fix şi precis, diferit, în funcție de țară. Produsele trimise din țări îndepărtate şi unde, în locurile de proveniență erau scumpe, nu puteau face mare concurență pe piața românească, astfel trebuia oferit beneficiul unui tarif mai mic în schimbul altor avantaje ce ar fi fost acordate României. În ce privea produsele apropiate ca proveniență şi care posedau o piață mai bună, se dicta un tarif mai ridicat. Era necesară libertatea de stabilire a unui tarif diferit pentru fiecare țară cu care se trata, de aceea nu era oportun şi conform cu dorința poporului român a încheia cât mai curând un tratat de comerț cu Republica Franceză. Aici primau interesele României, iar Franța o putea denigra pentru atitudinea sa, la fel cum la rândul său fusese de atâtea ori catalogată drept nesinceră, neloială dar şi cu rea voință manifestată față de România.

Noi veşti asupra demnitarilor diplomați ai României în Franța s-au înregistrat în corespondențele politice în 1890 când printr-o depeşă politică din 10 august, s-a semnalat chestiunea trimiterii la Paris a unui diplomat, pentru a-l substitui pe Alecsandri, care ar fi fost constrâns de starea sa de sănătate a se retrage şi care ulterior în prima decadă a lunii septembrie a decedat. S-a hotărât numirea tânărului ministru al Lucrărilor Publice, Alexandru Marghiloman care se căsătorise în Franța cu fiica prințului Alexandru Ştirbey. Marghiloman şi-a realizat studiile la Paris conservându-şi un gust viu pentru tot ce era francez, deşi ambiția sa trezită la absolvirea şcolii l-a dus la cenaclul junimist unde i se

[1314] *Ibidem*, cadrele 186-188.

stârneşte o subită admiraţie aproape exclusivă pentru politică, filozofie, ştiinţă, litere şi artă manifestate în Imperiul German.

Ascensiunea rapidă în carieră demonstrează că aptitudinile sale politice erau remarcabile. Când a primit din mâinile generalului Manu, portofoliul Lucrărilor Publice, el fusese deja ministru de justiţie[1315]. La 29 septembrie 1890, guvernul român nu desemnase încă nici un titular pentru postul diplomatic de la Paris care să-i succeadă lui Alecsandri. Deşi postul era foarte căutat şi 2 miniştri ai cabinetului erau dispuşi a renunţa la portofolii pentru a reprezenta România pe malurile Senei, nu se înregistrase încă nici o nominalizare.

Ioan Lahovary[1316] - fratele ministrului Afacerilor Externe -, şi-a exprimat doleanţa de a i se încredinţa postul de trimis extraordinar la Paris, dar ezita a-şi menţine candidatura din diverse raţiuni, mai ales datorită pericolelor ce puteau rezulta pentru Partidul Conservator şi se interoga dacă datoria sa nu era a rămâne în România, la postul său şi să lupte în continuare. Celălalt candidat era Dimitrie Ştirbey. Se zvonea că regina, care era influenţată de prima domnişoară de onoare, Elena Văcărescu, se pregătea a patrona candidatura tatălui acelei tinere femei, Ion Văcărescu în acel moment ministru la Bruxelles, dar Alexandru Lahovari, ministrul de externe a declarat că nu consimţea la numirea acestuia din urmă la Paris, deoarece şi trimiterea în Belgia a fost aspru criticată la Palat.

Abia în luna mai 1891 când Ion Văcărescu a fost trimis ca ministru la Roma, iar succesorul său a devenit Bengescu, însărcinat cu afaceri în Franţa, s-a decis titularul Legaţiei de la Paris în persoana lui Ioan Lahovari, fratele lui Alexandru Lahovari[1317]. Funcţia destinată lui Lahovari a început a fi din ce în ce mai disputată.

---

[1315] *Ibidem*, Rola 51 (România 1890), vol.15, Sinaia 28 august, Coutouly către Ribot, cadrele 266-267.

[1316] Ion N. Lahovari – n.1848-m.iunie 1915; om politic frate cu Alexandru şi Iacob Lahovari; doctor în drept şi licenţiat în litere la Paris; avocat în Bucureşti; deputat-1871, conservator; ministru plenipotenţiar la Paris (1892-1895); ministru de externe (11 aprilie 1899-7 iulie 1900); în cabinetul Cantacuzino; ministrul Domeniilor, Agriculturii, Industriei şi Comerţului (22 decembrie 1904-26 februarie 1907) şi de Externe (26 februarie-12 martie 1907), în acelaşi cabinet; ministrul Domeniilor (29 decembrie 1910-14 octombrie 1912) în cabinetul P.P.Carp.

[1317] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa,* Rola 52, vol.16, cadrul 59.

În iunie 1891 generalul Florescu - preşedinte al Consiliului de miniştri -, îşi exprima dorința personală referitoare la numirea ministrului României la Paris. Dezideratul său a fost ca acel post să fie încredințat ginerelui său Emil Ghica, în acel moment ministru al României în Rusia. Ghica a suferit din pricina climatului din Petersburg. Ei au pretins un alt post, iar guvernul le-a încredințat (oferit) postul de la Viena, devenit vacant în urma demisiei lui Teodor Văcărescu. Fără a refuza acest post, Ghica, care nu iubea societatea austriecilor, a lăsat a se înțelege că, climatul Vienei putea fi la fel de periculos pentru soția sa şi pentru el ca şi în Rusia şi l-a rugat pe generalul Florescu să depună eforturi în vederea obținerii postului din Paris.

Demersurile de la Bucureşti pentru a-l numi pe Emil Ghica drept ministru al României la Paris s-au soldat cu un eşec, deoarece în iulie 1891, acesta a fost propus şi agreat pentru postul de la Viena iar numirea sa era deja semnată[1318]. Singurele candidaturi rămase şi susținute pe postul de ministru al României la Paris au fost ale lui Dimitrie (Dumitru) Ştirbey şi Ion Lahovari. În acelaşi an s-a petrecut un lucru bizar în ce priveşte chestiunea titularului pe postul de trimis extraordinar la Paris.

Numirea lui Nicolae Crețulescu în noiembrie pe postul de ministru al României la Paris a surprins pe toată lumea în afara familiei şi a câtorva intimi confidenți ai ambiției sale secrete. Alexandru Lahovari refuzase în urmă cu un an a face această numire întrucât Crețulescu a depăşit cu mult limita de vârstă, care conform regulamentului fixat al Regatului era de 70 de ani. Crețulescu, la sfatul lui C. Esarcu - noul ministru de externe -, după ce Al. Lahovari îşi semnase demisia, jucase rolul principal într-un joc politic. Esarcu îşi manifestase dezideratul de a-l numi titular pe postul de la Paris în virtutea rezultatelor unei combinații parlamentare, pretinzând Maiestății Sale, regele Carol I, a-i încorona lunga sa carieră, acordându-i o supremă recompensă trimițându-l la Paris. În momentul în care ministrul de externe a sondat prin această propunere, opinia

[1318] *Ibidem*, cadrul 190.

colegilor săi, respectiv numirea lui Crețulescu, acesta din urmă îşi manifestase intenția de a-şi pune din nou candidatura la preşedinția Senatului. E. Florescu îi cedase locul de preşedinte al Consiliului de miniştri lui Lascăr Catargi, dorind a-i oferi şi preşedinția Senatului, iar pentru aceasta se impunea înlăturarea lui Crețulescu, care fiind odată înfrânt de general, se arăta nerăbdător a se revanşa. Boerescu, care fusese preşedintele Senatului în timpul ultimei sesiuni a împărtăşit şi consimțit ideea lui Florescu, dar nu avea starea necesară a se manifesta conciliant cu Crețulescu, de aceea pentru a evita o problemă, rămâne de acord a i se oferi acestuia din urmă o recompensă atât de dorită de el, recunoscând că alegerea acestuia nu avea de ce să nemulțumească Republica.

Crețulescu n-a ocupat mult timp postul din Paris, deoarece în martie 1893, demisia sa a fost acceptată. Nominalizarea succesorului său nu a fost realizată imediat, însă Ion Lahovari primise asigurarea că acordul guvernului Republicii Franceze nu va întârzia a fi înregistrat în favoarea lui[1319].

Coutouly, ambasadorul Franței la Bucureşti a susținut că ar fi fost dificil a alege un reprezentant mai bun al României în Franța decât Ion Lahovari, care şi-a petrecut tinerețea în Paris. A făcut de atunci călătorii frecvente şi a petrecut împreună cu familia mai multe sezoane în Normandia, Britania şi Provența. Avocat de talent, muncitor înfocat, spirit onest şi conştient „ayant pour l'économie politique plus de gôut que la majorité de ses collègues du parlament, il a rendu de grands services au Parti Conservateur"[1320].

Ministrul de externe, Alexandru Emanoil Lahovari (văr cu fostul ministru de externe), ezită a-l numi la Paris pentru că opoziția se revolta din ce în ce mai violent de numărul de Lahovari care figurau în primele ranguri de înalți funcționari ai țării. Cu riscul de a provoca  o nouă explozie de invective la adresa familiei Lahovari, s-a decis în primul rând pentru că nu putea găsi pe nimeni cu atâtea avantaje la Paris, el reprezenta „the right man in the right place".

[1319] *Ibidem*, Rola 53, vol.18, cadrele 62-64.
[1320] *Ibidem*, cadrele 73-74 (având pentru economia politică mai mult gust decât majoritatea colegilor săi din Parlament, a adus mari servicii Partidului Conservator).

Doamna I. Lahovari era reprezentantă a vechii familii Mavrocordat din Moldova. Era o încântătoare tânără care a dobândit ca şi soţul său o educaţie franceză. Ţinuta corectă, eleganţă sobră, stil fin parizian, toate acestea contrastau cu aparenţele puţin frivole ale unei părţi din societatea bucureşteană. Ei urmau a fi încurajaţi în cadrul Legaţiei în vederea revenirii din doliul crud care îi marcase cu un an în urmă prin moartea fiului lor în vârstă de 7 ani.

## II.H LEGEA CONSULARĂ DIN 14/26 FEBRUARIE 1879.

Odată cu obţinerea independenţei României şi recunoaşterea acesteia pe plan internaţional, o primă condiţie care se impunea era reglementarea relaţiilor diplomatice cu alte ţări prin promulgarea unei legi care să organizeze şi să regleze instituţiile diplomatice româneşti. O astfel de lege care preciza normele de constituire a Legaţiilor şi a Consulatelor României în străinătate şi indica totodată bazele de organizare a administraţiei centrale a Ministerului Afacerilor Externe a fost publicată în Monitorul Oficial în 14/26 februarie 1879.

Reglementarea statutului fiecărui funcţionar diplomatic este stabilită. În ce priveşte unele clase, sunt stipulate unele condiţii referitoare la desfăşurarea activităţii. Înainte de a prezenta conţinutul propriu-zis al legii, vom analiza in câteva cuvinte terminologia diplomatică şi ierarhia funcţionarilor diplomatici din secolul al XIX-lea.

Trebuie să menţionăm că în perioada avută în vedere, România nu a întreţinut relaţii diplomatice la nivel de ambasadă cu nici o ţară. Misiunile diplomatice de rang înalt instituite de România după cucerirea independenţei poartă numele de Legaţie. Acestea deţineau un personal mai puţin numeros decât ambasadele şi erau conduse de un ministru plenipotenţiar acreditat pe lângă şeful statului. Pentru a activa în condiţii normale, acesta avea la dispoziţie în cadrul instituţiei, birouri dispuse pe domenii, respectiv Direcţia economică, politică, a arhivelor, de contencios, de protocol şi o cancelarie.

Legea promulgată după publicarea în data de 14/26 februarie 1879 în Monitorul Oficial reglementează la Titlul I statutul Legaţiilor României şi a personalului diplomatic. La articolul întâi sunt precizate cele 9 Legaţii nou înfiinţate ai căror reprezentanţi vor putea fi numiţi şi pe lângă alte guverne sau şefi de stat. Acestea sunt: Atena, Berlin, Belgrad, Constantinopol, Londra, Paris, Petersburg, Roma şi Viena. Articolul II condiţionează numirea agenţilor diplomatici şi specificarea titlului lor printr-un decret domnesc avizat de Consiliul de Miniştri. Din cele 10 articole ale Titlului I, semnificative sunt cele care consfinţesc retribuţia reprezentanţilor diplomatici. Articolul VII reglementează remuneraţia fiecărui şef de misiune la 1 500 lei/lună, excepţie făcând cei din Atena şi Belgrad care primeau un salariu de 1 000 lei/lună. La această soldă lunară se adaugă o sumă alocată diferenţiat ca şi cuantum în funcţie de condiţiile de viaţă, din bugetul Ministerului de Externe utilizată pentru cheltuieli diverse cum ar fi cele de cancelarie sau de reprezentare. Aceste sume sunt de 36 000 lei/an pentru reprezentanţele diplomatice din Berlin, Constantinopol, Londra, Paris, Petersburg, Viena, 30 000 lei /an pentru Roma, 18 000 lei/an pentru Atena şi 12 000 lei/an pentru Belgrad[1321].

Secretarii clasa I sunt recompensaţi pentru serviciile prestate cu o retribuţie de 1 000 lei/lună, iar cei din clasa secundară (a II-a) în mod similar cu interpreţii, respectiv 600 lei/lună (art. VIII)[1322]. Aceste informaţii revelează faptul că în cadrul instituţiilor diplomatice româneşti nu activau secretari clasa a III-a ca în Franţa.

Reprezentanţii care ocupa ad-interim poziţia titularului Legaţiei mai mult de 15 zile din raţiuni diverse vor fi recompensaţi cu un salariu de o treime din cel al acestuia, extras din cheltuielile de reprezentare (art. IX).

Titlul II al legii face referire la alte instituţii diplomatice, respectiv consulatele. Consulii pot fi retribuiţi sau neretribuiţi, iar în cadrul ierarhiei acestora se pot deosebi următoarele clase: consuli generali, consuli, viceconsuli şi

[1321] *Monitorul Oficial*, nr.35 din 14/26 februarie 1879.
[1322] *Ibidem*.

agenți consulari. La Paris unde exista o Legație românească şi un Consulat General, acesta din urmă avea drept autoritate superioară (autoritate supremă în Franța) pe şeful misiunii diplomatice, respectiv ministrul plenipotențiar, căruia consulul general îi era subordonat.

Atribuțiile consulului erau consfințite de articolul XX, astfel în materie civilă şi comercială, în cazul survenirii unor diferende între subiecți de naționalitate română, consulul, asistat de 2 asesori, aveau misiunea de a le rezolva, iar apelurile era realizate în fața Curții de apel din Bucureşti. Cazurile de simplă contravenție în materie judiciară erau soluționate doar de consul, însă în cazul unor delicte grave, consulul era asistat la judecarea acestora de 2 asesori. Crimele nu erau judecate de consul, ci conform instrucțiunilor primite, acesta trimitea dovezile inculpării şi informațiile necesare la procurorul general din Bucureşti, unde cazul urma a fi judecat[1323].

Remunerația atribuită consulilor nu era substanțială, ci mult redusă mai ales că nu era alocată o anumită sumă care să includă alte cheltuieli, ci aceştia trebuiau să se descurce cu cât aveau la dispoziție. Retribuția propriu zisă a consulului general era echivalentă cu cea a unui secretar de Legație clasa I, adică 1 000 lei/lună. Consulul din Sofia (Bulgaria) este specificat în mod excepțional tot cu o leafă de 1 000 lei/lună, sumă la care se adăuga şi 1 000 lei drept cheltuieli adiționale, de reprezentare. Retribuția consulului era de 800 lei/lună, viceconsulul era inclus în aceeaşi categorie salarială cu cancelarul şi erau remunerați cu 400 lei/lună, iar interpretul primea cel mai mic salariu, respectiv 300 lei/lună[1324].

În acelaşi timp, pentru a deține o notă comparativă cu remunerația primită de reprezentanții francezi, vom prezenta câteva exemple care vor reliefa diferența semnificativă a valorii retribuției acordate de cele două țări personalului diplomatic superior. Astfel, în anul 1882, salariul diferențiat în funcție de importanța reprezentanței diplomatice şi acordat ambasadorilor, miniştrilor

[1323] *Ibidem*.
[1324] *Ibidem*.

plenipotenţiari şi însărcinaţilor de afaceri francezi acreditaţi pe lângă marile puteri era următorul: la Petersburg – 250 000 franci (cea mai mare sumă alocată pentru un înalt funcţionar diplomatic), la Londra - 200 000 franci, la Viena – 170 000 franci, la Berlin – 140 000 franci, la Constantinopol – 130 000 franci, în timp ce la Bucureşti ministrul plenipotenţiar primea 55 000 franci. Consulii erau remuneraţi şi ei într-o manieră semnificativă, respectiv cel din Moscova primea 25 000 franci, cel din Constantinopol – 24 000 franci, în timp ce la Galaţi, consulul era retribuit cu 18 000 franci, sumă incomparabil mai mare decât cea aprobată pentru consulii români. De asemenea şi viceconsulilor francezi din Iaşi şi Constanţa (Kustendje) le era alocată o sumă de 10 000 franci, fără a-i mai menţiona pe cancelarii francezi din Bucureşti şi Galaţi, care primeau 8 000, respectiv 6 000 franci, salarii superioare ca numerar şi consulilor români acreditaţi în străinătate[1325].

Un an mai târziu, sumele alocate de la Ministerul de Externe pentru reprezentanţele diplomatice franceze sunt modificate în sensul unei reduceri consistente, astfel ambasadorii primesc la Petersburg- 208 000 franci (diminuare cu 42 000 franci), la Londra- 158 000 franci (diminuare cu 42 000 franci), la Viena- 129 000 franci (diminuare cu 41 000 franci) , iar la Berlin- 99 000 franci (diminuare cu 41 000 franci). Remuneraţia ministrului plenipotenţiar de la Bucureşti cunoaşte de asemenea o reducere cu mai mult de jumătate faţă de anul anterior, astfel retribuţia acestuia scade la 25 000 franci (de la 55 000 franci), totuşi o sumă semnificativă. La Galaţi consulul francez îşi păstrează cuantumul retribuţiei, respectiv 18 000 franci, la fel şi viceconsulul de Iaşi care posedă în continuare o leafă de 10 000 franci, dar şi cancelarul din Galaţi (6 000 franci)[1326].

Sumele integrale acordate reprezentanţilor diplomatici pe anul 1889 se modifică din nou în sensul unei creşteri, astfel la Berlin ambasadorul Franţei primeşte 100 000 franci (creştere de 1 000 de franci faţă de anul 1883), cel din Londra- 160 000 franci (creştere de 2 000 franci), cel din Petersburg- 210 000

[1325] *Annuaire diplomatique et consulaire de la Republique Française pour l' année 1882,* Paris, 1882, p.124, 126, 128.
[1326] *Ibidem*, Paris, 1883, p.123-128.

franci (creştere cu 2 000 franci), cel din Viena- 130 000 franci (creştere cu 1 000 franci). Titularului Legației Republicii Franceze la Bucureşti îi este alocată o sumă care înregistrează o creştere mult mai semnificativă în comparație cu anul 1883, respectiv 30 000 franci (creştere cu 5 000 franci). Consulul francez din Galați şi viceconsulul din Iaşi posedă aceleaşi alocații, respectiv 18 000 franci şi 10 000 franci[1327].

Toate aceste sume includ pe lângă salariul propriu-zis al funcționarilor reprezentanților diplomatice şi cheltuielile de reprezentare, respectiv alocațiile pentru cazare (închirierea imobilelor aparținând instituțiilor diplomatice) sau organizarea recepțiilor, sau plata unor documente emise de cancelarie. Reducerea drastică survenită în ceea ce priveşte suma alocată ministrului plenipotențiar francez acreditat în capitala României în anul 1883 comparativ cu cea alocată în 1882, nu se justifică decât prin faptul că oraşul şi traiul în general s-au dovedit a nu fi atât de costisitoare. Oricum, reprezentanțele diplomatice franceze răspândite în toată lumea, erau foarte bine susținute din punct de vedere financiar.

## II.I ASPECTE PRIVIND VESTIMENTAȚIA REPREZENTANȚILOR DIPLOMATICI ROMÂNI.

Vestimentația agenților diplomatici constituia un domeniu necesar a fi reglementat, întrucât reprezentându-l pe şeful statului, fiecare obiect vestimentar deținea o încărcătură simbolică. Costumul lor a fost aprobat prin decret princiar şi era important mai ales în cadrul reuniunilor cu caracter oficial, cum ar fi recepțiile sau ceremoniile.

Referitor la vestimentația reprezentanților diplomatici români a fost aprobat de către Carol la 2 noiembrie 1871 un regulament specific. Articolul I al

[1327] *Ibidem*, Paris, 1889, p.129-132.

regulamentului preciza haina de postav, gulerul drept şi cu un rând de nasturi, pantalonul de caşmir alb prevăzut cu o bandă de aur, gileta – piesă vestimentară ce se punea sub vestă şi deasupra cămăşii -, din caşmir alb cu un rând de nasturi, sabia de sidef şi aur, dreaptă de-a lungul pulpei şi specifica tipul de nasturi, care trebuia să îndeplinească condiția de a fi auriți şi încrustați cu armele țării, iar capela (pălăria) să fie franceză. De asemenea, erau consemnate unele excepții, respectiv reprezentantului diplomatic român care supraveghea interesele țării la Constantinopol i se recomanda utilizarea broderiei pe piept, la guler, la mâneci şi în jurul hainei, iar ecusonul la spate în timp ce celorlalți agenți li se solicita broderia pe piept, la guler şi la mâneci[1328].

Secretarii din prima clasă aveau obligația de a purta broderie doar la guler şi la mâneci, iar penele cu care era prevăzută pălăria erau de culoare albă[1329]. Celorlalți funcționari inferiori din ierarhia diplomatică (secretarii clasa a II-a, ataşații, cancelarii, dragomanii (interpreții)) pe lângă broderia de la guler şi mâneci, li se indica asortarea pantalonului cu haina prin uzitarea aceleiaşi culori precum şi a unei benzi de aur, în timp ce capela trebuia să fie prevăzută cu pene negre. Acelaşi tip de vestimentație era prescris şi delegaților români în porturi[1330].

Vestimentația reprezentanților diplomatici români revenea în atenția autorităților superioare în anul 1878, când prin decretul princiar din 7 septembrie, Carol impunea desființarea diferențierii între costume, iar la articolul II dispunea ca „Toți trămeşii diplomatici de clasa I vor avea costumul prevédut în Decretul Nostru din 2 noembrie 1871 pentru Agenții diplomatici la Constantinopol”[1331].

Un nou decret princiar adoptat după cucerirea independenței României, semnat de Carol şi contrasemnat de I. Câmpineanu, reglementa vestimentația personalului consulatelor române la data de 30 iunie 1879. Conform stipulațiilor

[1328] A.M.A.E., *Fond Paris*, Problema Protocol, vol.626 (1878-1879), Bucureşti, 2 noiembrie 1871, nenumerotat; Ion Mamina, Gh. Neacşu, George Potra, *Organizarea instituțională a Ministerului Afacerilor Externe. Acte şi documente (1859-19191)*, vol.I, Bucureşti, 2004, p.29.
[1329] A.M.A.E., *Fond Paris*, Problema Protocol, vol.626 (1878-1879), Viena, 29 decembrie 1880, nenumerotat.
[1330] *Ibidem*.
[1331] *Ibidem*, Bucureşti, 7 septembrie 1878; Ion Mamina, Gh. Neacşu, George Potra, *op.cit.,* p.240.

cuprinse în acest regulament haina pe care urmau a o purta consulii era din postav de culoare albastru închis cu un singur rând de nasturi, gulerul drept, pantalonul de postav având aceeaşi culoare cu haina, cizme, vestă de caşmir alb prevăzută cu un rând de nasturi din metal alb cu armele țării, pălărie franțuzească dotată cu pene negre şi insignă națională[1332].

Pentru ca membrii încadrați în ierarhia consulară să fie diferențiați în funcție de grad, se impuneau următoarele măsuri adiționale:

-consulii generali vor plasa broderia de argint sub guler şi pe piept, pe mâneci şi pe buzunare, în timp ce blazonul va fi aplicat între cele două buzunare,

-în cazul consulilor, broderia va fi aplicată pe guler, mâneci şi pe buzunare, lipsind pe piept, iar viceconsulii şi agenții consulari vor avea datoria de a poseda broderia doar pe guler şi pe mâneci. Categoria consulară inferioară şi anume cancelarul şi dragomanul (interpretul) vor avea broderia de argint doar pe guler[1333].

Aceste diferențieri se impuneau deoarece la recepții sau diverse ceremonii, gradul reprezentanților diplomatici se evidenția din ținuta pe care aceştia o purtau, iar confuziile erau înlăturate. De asemenea, ținuta diferența statutul diverşilor funcționari diplomatici şi în cazul unor dineuri, iar aşezarea la masă era dictată de importanța în ierarhie a acestora. Consulii care funcționau la Paris sau în alte localități din Franța puteau fi invitați sau nu la anumite ceremonii publice. Nu era obligatorie invitația, însă era o manieră de manifestare a curtoaziei.

## 3. INTERFERENȚE CULTURALE ŞI ECONOMICE.

## III. A ALIANȚA FRANCEZĂ.

[1332] A.M.A.E., *Fond Paris*, Problema Protocol, vol.626 (1878-1879), Bucureşti, 30 iunie 1879, nenumerotat.
[1333] *Ibidem*.

Populația de origine străină care se încumeta să rezideze în România, trebuia să se înarmeze cu răbdare, întrucât era privită cu rezervă şi cu circumspecție, cu predilecție în Moldova, unde comunitatea evreiască era numeroasă. Moştenirea fanariotă a rămas impregnată adânc în mentalitatea românească. Un exemplu revelator ar constitui cei raliați la doctrina lui Bărnuțiu şi denumiți „Şcoala lui Bărnuțiu" din Moldova. Titulatura era asociată de către reprezentanții francezi din provincie, celor cu atitudini xenofobe şi care-i considerau pe greci şi pe evrei ca origine a tuturor relelor şi nefericirilor pe care le suportau „la nation (…) les considère comme étrangers et comme la sourse de ses malheurs (…)"[1334]. Până şi marele istoric național A.D. Xenopol, ales membru corespondent al Academiei de Arte Frumoase din Franța, era suspectat de a nu scăpa nici o ocazie „d'y entraver l'action de l'influence et de la diffusion de la langue française"[1335]. Ceea ce respingea Xenopol era adoptarea unei „culturi de împrumut" şi propagarea unui snobism preluat de bogați, deoarece cultura română avea potențial să-şi dezvolte elementele specifice. „Ce qui ont eu une éducation étrangère, c'est à dire les riches, ont un goût falsifié et croient que l'instruction consiste, non pas dans le fait d'avoir des idées, mais dans celui de parler le français le plus correct possible"[1336]. Inițiative contra utilizării limbii franceze au mai fost antamate, un exemplu în acest sens a fost ideea înființării unei „ligue contre la langue française" şi extirparea sau măcar limitarea propagării acestei „terrible passion du français". Aceste aserțiuni au fost inserate într-un articol intitulat „La langue française dans les salons" din „Evenimentul" de joi 16 octombrie 1902 - jurnal apărut la Iaşi -, şi elaborate de fiul unui distins profesor de franceză, patronat totodată de A.D. Xenopol, care-şi scrie operele în limba franceză[1337].

---

[1334] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Consulat Iaşi (Yassy)*, Carton 57, Dosar Afaceri Culturale, nenumerotat (națiunea îi considera străini şi sursa tuturor nefericirilor).
[1335] *Ibidem*, Iaşi 20 ianuarie 1903, nenumerotat (de a impieta acțiunea franceză şi difuzarea limbii franceze).
[1336] *Ibidem* (Cei care au beneficiat de o educație străină, respectiv bogații, au dobândit un gust fals crezând că instrucția consista nu în a avea idei, ci în a vorbi cât mai corect limba franceză).
[1337] *Ibidem*, Afaceri Consulare, Iaşi 22 octombrie 1902, nenumerotat.

Deşi circumstanţele nu erau întru totul favorabile în contextul puternicului curent naţionalist ce s-a format în România celei de-a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea, la Paris a fost fondată societatea „Alianţa Franceză" (1884) cu obiectivul concret de a propaga cunoaşterea limbii franceze în exteriorul Franţei, astfel încât viceconsulul francez de la Iaşi era instruit să intermedieze dezvoltarea în Moldova a acestui demers[1338]. Era consiliat de a interveni pe lângă autorităţile oficiale în vederea stabilirii unor premise favorabile pentru instituirea unei sucursale şi propagarea limbii franceze în societatea românească. În această manieră nu doar progeniturile bogaţilor aveau posibilitatea de a învăţa această limbă, ci întrega populaţie avea acces în cazul în care exista bunăvoinţă. Dimensiunile proiectului francez erau considerabile dacă subscriem la aserţiunile lui Thiron, care preciza că Alianţa conta pe 35 000 de aderenţi în diverse ţări francofone şi pe 300 de şcoli subvenţionate de Franţa. Prin acest demers se urmărea explorarea şi exploatarea domeniului cultural, fără ingerinţa politicului[1339].

Ideea consituirii Alianţei franceze se fundamenta pe premisa conform căreia în Orient prestigiul moral al Franţei era lezat în cazul în care franceza decădea din drepturi şi nu mai era studiată pe scară largă, de aici derivând inconvenienţe de ordin comercial, întrucât tranzacţiile comerciale s-ar fi dovedit a fi dificile. Această „Asociaţie naţională pentru propagarea limbii franceze" în colonii şi în străinătate a fost constituită încă din iulie 1883 sub preşedinţia lui Paul Cambon, însă crearea oficială parvenea un an mai târziu (martie 1884) şi cuprindea 50 de personalităţi din diverse domenii de activitate:politică, diplomaţie, cultură, ierarhia universitară şi ecleziastică[1340]. Obiectivul declarat al instituţiei era acela de a „rendre à la France son image de marque internationale altéré depuis 1870, relanser l'expansion de la culture française et lutter contre l'influence grandissante de la culture allemande dans de nombreux pays". Scopul propus era atins prin maniera de dezvoltare a Alianţei, la doar câţiva ani de la înfiinţare

[1338] *Ibidem*, Direcţia Politică, Paris 26 mai 1884, nenumerotat.
[1339] *Ibidem*, şedinţa nr.1 din 14/26 februarie 1899, nenumerotat.
[1340] Pierre Guillen, *L'Expansion. 1881-1898*, Paris, 1984, p.40.

(1887), aceasta posedând 9 000 de aderenţi în Franţa şi 3 000 în afara ei (120 de comitete). Spre finele secolului (1895), instituţia deţinea 96 comitete în Franţa metropolitană şi 76 în străinătate, cumulând 28 000 de aderenţi din Grecia până în Egipt şi din SUA şi America Latină până pe coastele Africii[1341].

Intervenţiile viceconsulului de la Iaşi s-au dovedit a fi prolifice întrucât începând cu 1 ianuarie 1899 a fost trimis la Iaşi un reprezentant special delegat de Consiliul administrativ al Alianţei franceze din Paris cu misiunea „patriotică" de a organiza cursuri de limba franceză gratuite şi conferinţe despre literatura franceză pentru adulţi. Data fondării grupului era considerată 14 februarie 1899. Alte scopuri onorabile propuse de această societate constau în favorizarea relaţiilor sociale şi economice între România şi Franţa prin cunoaşterea de cât mai multe persoane a limbii franceze - înlesnindu-se astfel maniera de tranzacţionare a schimburilor comerciale -, acumularea de cunoştinţe de cultură şi civilizaţie pentru cei interesaţi, prin intermediul organizării de conferinţe sistematizate pe diverse domenii (literatură, artă, ştiinţe, comerţ, industrie), intensificarea legăturilor de simpatie între cele două ţări.

Trimisul, în persoana doctorului Constantin Thiron, a reuşit în urma unor eforturi susţinute de convingere şi a unor reuniuni de promovare a ideii, să reunească un grup de profesori dezinteresaţi şi personalităţi influente de la Iaşi cunoscători ai limbii franceze. Aceştia au acţionat concertat ca într-un interval scurt de timp să-şi utilizeze cultura intelectuală şi influenţa socială în vederea punerii bazelor proiectului francez. Autorităţile locale au îmbrăţişat în mod favorabil iniţiativa şi şi-au adus aportul benefic prin punerea la dispoziţie a unei săli confortabile în care de 3 ori pe săptămână, de la orele 20.00 la orele 22.00 se regăseau în incinta acesteia elevi, profesori şi unele autorităţi locale[1342].

[1341] *Ibidem*, p.40-41 (A reda Franţei imaginea sa de marcă internaţională alterată după 1870, a relansa expansiunea culturii franceze şi a lupta contra influenţei crescânde a culturii germane în numeroase ţări).
[1342] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Consulat Iaşi (Yassy)*, Carton 57, Direcţia Consulară, Iaşi 20 octombrie 1902, nenumerotat.

Aportul financiar al membrilor era de 6 franci anual. Thiron reclama subsidii în mai multe note înaintate reprezentantului francez de la Iaşi pentru ca obiectivele Alianței să fie îndeplinite într-o manieră satisfăcătoare. Cei 25 de membri care cotizau în total 150 de franci anual, nu erau suficienți pentru a acoperi cheltuielile curente. Thiron aprecia dăruirea unui tânăr cu studii la Paris (evreu după nume-Feldstein), care s-a dedicat activității de secretariat şi era remunerat cu 30 franci pe lună. Alți 20 de franci reveneau personalului de serviciu care curăța cele 2 săli obținute pentru desfăşurarea cursurilor. Astfel, conchidea Thiron, suma necesară şi solicitată Comitetului central de la Paris prin intermediul consulului francez de la Iaşi pe anul 1901 era de cel puțin 500 fr pentru susținerea acestor 2 servicii[1343]. Cel puțin pentru aceste justificări, mijloacele pecuniare se dovedeau a fi indispensabile.

„Buletinul Alianței", un fel de jurnal intern cu informații referitoare la activitatea grupului apărea de 4 ori pe an (ianuarie, aprilie, iulie, octombrie), iar Consiliul administrativ se întrunea de 6 ori pe an (februarie, martie, aprilie, iunie, noiembrie, decembrie). Dificultatea formării unor baze solide a societății în Moldova era provocată de nonşalanța generală, un exemplu revelator în acest sens fiind refuzul decoraților cu „Legiunea de onoare" franceză din anul 1900 de a deveni membri, deşi fuseseră invitați să adere „en montrant ainsi de la reconnaissance et sympathie pour la France"[1344].

Thiron, autoproclamat „L'Alliance française ici c'est moi", a devenit incontestabil preşedintele organizației din Moldova. Primele câteva luni au demonstrat un interes augmentat al auditoriului, iar numărul cursanților a crescut suficient încât să mențină o direcție favorabilă a „l'oeuvre française naissante", asta dacă sârguința lui Thiron nu ar fi depăşit limitele unei activități pasionale spre ambițiile şi veleitățile personale. Acesta a efectuat erori succesive ce au generat conflicte şi diferende intense în cadrul comitetului organizator, astfel încât

[1343] *Ibidem*, Iaşi 10 ianuarie 1901, nenumerotat.
[1344] *Ibidem*, Iaşi 31 octombrie 1902, nenumerotat (dovedind astfel recunoştința şi simpatia pentru Franța).

nonşalanța şi descurajarea au câştigat teren. Mărul discordiei l-a reprezentat acceptarea în cadrul reuniunilor a evreilor[1345], cu toate că inițial se precizase că aceste cursuri se vor desfăşura fără prezență evreiască, dispoziție discriminatorie, dar la care au subscris personalitățile Iaşi-ului. Promovarea limbii franceze în rândul israeliților asistate de autoritățile locale, le discredita în rândul populației, iar în contextul resurgenței complexei chestiuni evreieşti nici un personaj influent nu putea susține o politică asociată cu bunăvoința vizavi de evrei. Eroarea fundamentală a constat în sincopa comunicațională, deoarece problema nu a fost tranşată punctual, apoi i s-a conferit o conotație nuanțată şi aparentă de parțialitate religioasă.

La numai câțiva ani de la inițierea cursurilor, majoritatea celor care le asistau erau evrei, iar conştientizarea acestui fapt de către profesori, le-a redus din fervoare, astfel încât titularii au început să se retragă lăsând locul unor novici cu deficiențe în cunoaşterea ştiințifică, autoritatea şi prestanța necesară. Cercul vicios continua prin descurajarea auditoriului dată fiind neregularitatea cu care erau susținute cursurile. Deja la jumătatea anului 1900 unul dintre fondatorii grupului de la Iaşi, respectat profesor de franceză, a demisionat ca urmare a identificării unor mari ambiții personale cu care era însuflețit Thiron. Nu mai prima interesul pentru ca proiectul demarat să-şi continue obiectivele stabilite inițial.

Strategia managerială a preşedintelui a conceput reclame zgomotoase şi ceremonii răsunătoare de deschidere a cursurilor. Gerantul viceconsulatului francez de la Iaşi exemplifica maniera în care numărul cursanților s-a redus drastic într-un interval scurt de timp. Într-o scrisoare din 26 ianuarie 1901 acesta preciza că după deschiderea strălucitoare a cursurilor acelui an, în decurs de 3 luni, din 300 de elevi s-a ajuns la un număr atât de diminuat de cursanți încât pentru a evita „une plus complète humiliation" s-a impus în mod imperios încetarea activității[1346].

[1345] *Ibidem.*
[1346] *Ibidem.*

Anul 1902 debutează cu întrebarea logică a continuării proiectului sau pur şi simplu abandonarea lui. De altfel, chiar preşedintele asociaţiei îi mărturisea reprezentantului francez de la Iaşi – într-un moment de sinceritate maximă -, că-şi va da însuşi demisia de îndată ce primea distincţia pe care o revendicase în prealabil pentru serviciile prestate[1347]. De asemenea, reitera dezideratul unei noi sume de 500 de fr din contul Comitetului central de la Paris pentru „şcoala de adulţi" organizată „grace à mes efforts continuels, extra-zélés et surhumains; -en écrasant l'indifférentisme général, l'apathie (…) et les intrigues des uns et des autres"[1348]. În această notă apelul „très urgent", părea al unui individ confruntat cu impedimente foarte serioase şi grave, care nu mai sufereau amânare sau temporizare. Astfel, printre persoanele convocate care au răspuns afirmativ la propunerea lui Thiron de a susţine cursuri, s-au numărat Beldiman, Rosetti-Roznovanu, Atanasiu etc. Alături de aceste nominalizări, el indica numărul redus de membri, cotizaţiile minime fixate şi neîncasate la timp, dar şi numeroasele cheltuieli şi reclame. Pentru a fi mai convingător insinua influenţa crescândă a Franţei în regiune ca urmare a străduinţelor sale personale, care nu s-au rezumat doar la activitatea neobosită prestată, ci şi la eforturi de ordin financiar „j'ai avancé de ma poche 250 fr, sacrifice énorme que personne autre que moi n'aurais pas fait (…) C'est par moi qu'il (grupul Alianţei de la Iaşi) vit (…). Je suis le seul et le plus fervent francophile à Iassy (…)"[1349]. Seria meritelor şi a calităţilor, precum şi a serviciilor prestate în numele Franţei şi pentru augmentarea influenţei sale în zonă continua în nota elaborată cu talent de Thiron, pentru ca în final să fie revelată adevărata motivaţie a activităţii sale, respectiv decorarea cu distincţia înaltă a societăţii franceze „Legiunea de Onoare" „décoration qui (…) m'est

[1347] *Ibidem.*
[1348] *Ibidem,* Iaşi 21 februarie/6 martie 1902, nenumerotat (graţie eforturilor mele permanente, ardente şi supraumane – distrugând nonşalanţa şi apatia generală, dar şi intrigile unora sau altora).
[1349] *Ibidem* (am utilizat din propriile resurse 250 fr, sacrificiu enorm pe care nimeni înafară de mine nu l-a realizat. Prin mine trăieşte asociaţia…Sunt unicul şi cel mai fervent francofil din Iaşi…).

absolument due”[1350]. Astfel de discurs impregnat cu apologia propriei persoane nu face decât să producă efectul contrar, mai ales prin imperativul pe care îl reclama.

Un diferend pronunțat a intervenit între Thiron şi Victor Castano – fost profesor de limba şi literatura franceză la Liceul internațional şi la Şcoala militară de la Iaşi, ofițer al „Coroanei României”, ofițer al Instrucțiunii publice -, pe baza unor ştiri colportate pe cale orală. Conform acestora, Castano ar fi susținut incompatibilitatea funcției de preşedinte al Alianței franceze (atribuită lui Thiron), cu statutul său de ofițer în activitate. Astfel, i s-ar fi recomandat subrogarea funcției de preşedinte efectiv a unei societăți străine (cu un preşedinte de drept în persoana viceconsulului Franței la Iaşi) şi ale cărei servicii erau remunerate de străinătate (Franța prin Alianța franceză), cu cea de preşedinte onorific al grupului şi comitetului. Thiron i-a propus pe colonelul în rezervă Tassian ca preşedinte efectiv, iar pe G. Beldiman ca director responsabil cu studiile şi cursurile din agenda preconizată[1351].

La finele anului 1902, G. Beldiman îşi manifesta intenția de a urma calea colegilor săi şi de a-şi prezenta demisia, deşi îşi îndeplinise angajamentul cu ardoare. Se presupunea că îndepărtarea acestuia nu era decât temporară şi condiționată de întărirea bazelor asociației prin raportarea la pragmatism şi seriozitate. Deja opera nobilă pe care şi-o asumase Alianța franceză părea sortită pieirii, iar Consulatul de la Iaşi nu intenționa să-şi manifeste ingerința pentru a nu ridica probleme de autoritate. Această instituție reprezentativă prefera ca „l’Alliance française est et doit rester une oeuvre roumaine” şi să mențină distanța echitabilă între Paris şi Iaşi[1352]. Castano a demisionat din funcția de vicepreşedinte, însă nu a renunțat la statutul de membru şi era hotărât să combată prin mijloacele pe care le avea la dispoziție, politica lui Thiron dar şi statutul său în cadrul organizației. Voia să-l îndepărteze pe Thiron din funcția de preşedinte şi nu a mai

[1350] *Ibidem* (decorație care mi-e datorată).
[1351] *Ibidem,* Iaşi 15 aprilie 1902, nenumrotat.
[1352] *Ibidem* (Alianța franceză este şi trebuie să rămână o operă română).

acceptat să presteze servicii „pour lui”[1353]. Membrii comitetului organizator de la Iaşi şi-au manifestat intenţia, exprimată verbal agentului francez, de a exercita presiuni asupra lui Thiron pentru ca acesta să demisioneze din funcţia de preşedinte al Alianţei franceze. El şi ambiţiile sale hegemonice erau considerate principalul factor culpabil pentru situaţia în care a ajuns proiectul francez.

Cu toate acestea, planul de reorganizare a grupului reunit în jurul Alianţei franceze nu a întârziat să fie pus în aplicare, chiar în şedinţa din 21 decembrie 1902 aflându-se pe ordinea de zi alegerea noului comitet de conducere şi admiterea de noi membri. Trecutul tumultuos rămânea în urmă, iar viitorul apărea fundamentat pe unitate şi alianţă pacifică în jurul unei activităţi comune. S-a structurat conţinutul cursurilor şi s-a subliniat necesitatea conservării pe o perioadă cât de extinsă posibil, a obiectivelor acestei opere franceze, întrucât soluţia dispariţiei nu era recomandabilă. Pentru următorul an s-au propus următoarele cursuri interesante şi practice: curs de drept comercial (Herovanu), curs de literatură franceză în secolul al XVII-lea (Roznovanu), curs de literatură franceză în secolul al XVIII-lea (Beldiman), curs de literatură franceză în secolul al XIX-lea (Prassin – directorul jurnalului „Evenimentul”), curs curent de limba franceză şi geografie comercială (Atanasiu), ultimele două predate în limba română[1354].

Sciziunea dintre Castano şi Thiron a determinat demisia lui Castano, însă s-a susţinut că statutul de membru era menţinut. La sfârşitul anului 1902 în cadrul unei şedinţe organizată de grupul director al Alianţei, s-a dispus reintegrarea lui Castano, care era nelămurit în privinţa excluderii iniţiale şi preciza că nu a luat cunoştinţă de procesele verbale ale şedinţelor din 12 şi 21 noiembrie 1900 în care era consemnată înlăturarea lui. Thiron afirma că acestea îi fuseseră comunicate. În urma votului care dădea câştig de cauză lui Castano şi ca atare era inclus din nou în Alianţa franceză, Thiron şi-a înaintat demisia de delegat şi membru al

[1353] *Ibidem,* Iaşi 6 decembrie 1902, nenumerotat.
[1354] *Ibidem*, Iaşi 6 decembrie 1902, către Henry, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al Franţei la Bucureşti, nenumerotat.

grupului[1355]. Aceste divergenţe au produs dezbinare în sânul grupului şi s-a dispus disoluţia completă a acestuia, propunere la care a subscris viceconsulul Franţei - Mouy - deoarece opera franceză fusese compromisă de interese personale „La dissolution du groupe est alors approuvée à l'unanimité"[1356].

Cu toate acestea, cursurile de limba franceză s-au reluat în anul următor, însă deschiderea fusese prevăzută pe 14/27 ianuarie 1903, însă datorită prezenţei în localitate a prinţului Ferdinand, s-a dispus amânarea până pe 18/31 ianuarie. La această dată modificată, prezenţa a fost foarte restrânsă, iar discursul de deschidere a fost rostit de G. Bogdan, profesor al Facultăţii de Medicină şi cavaler al „Legiunii de onoare". Publicul limitat la o duzină de persoane a generat discuţii din perspectiva cantitativă, remarci argumentate de schimbarea datei sau de neînţelegerile de la finele anului 1902, care au creat confuzie în rândul populaţiei. S-a conchis că dacă Alianţa franceză doreşte să acumuleze influenţă prin activitatea sa, se impunea seriozitate în organizarea şi susţinerea de cursuri şi conferinţe, perseverenţă şi un număr considerabil de aderenţi care să plătească taxa de membru. Cum fostul preşedinte Thiron a demisionat, Emmanuel Rosetti-Roznovanu a fost propus pentru funcţia de preşedinte efectiv şi activ al Alianţei de la Iaşi, posedând şi câteva atuuri care-l recomandau: „français du coeur", cu studii prealabile în Franţa, căsătorit cu o franţuzoaică, persoană integră şi onorabilă, cunoscută de Comitetul central din Paris, dar nu în ultimul rând, un personaj bogat şi influent în cercurile elitei româneşti[1357]. Roznovanu a acceptat onoarea de a fi în acelaşi timp şi preşedinte şi secretar trezorier al Alianţei franceze de la Iaşi, iar la finele anului 1903 a fost răsplătit pentru serviciile sale în favoarea Franţei prin acordarea unei medalii, la recomandarea reprezentantului francez. Tot începând cu 1903 s-a aprobat acordarea unei sume de 500 de franci pentru susţinerea cursurilor de limba franceză şi conferinţele organizate de Alianţa franceză la Iaşi[1358].

[1355] *Ibidem*, Iaşi 6 decembrie 1902, nenumerotat.
[1356] *Ibidem,* Iaşi 10/23 decembrie 1902, nenumerotat (disoluţia grupului este aprobată în unanimitate).
[1357] *Ibidem,* Iaşi 5 februarie 1903, nenumerotat.
[1358] *Ibidem,* Iaşi 29 iulie/11 august 1903, nenumerotat.

Lecțiile de franceză şi-au continuat desfăşurarea normală şi în 1904, când funcționarii diplomatici francezi din Iaşi au fost invitați să asiste la ultimul curs şi să constate cunoştințele pe care le-au dobândit persoanele care le-au urmat. Acestea avuseseră loc timp de 5 săptămâni de 3 ori pe săptămână, iar prezența medie stabilită era de 20-35 persoane ținându-se cont de anotimpul în care erau prevăzute. Viceconsulul Roger de Mouy a observat evoluția lentă dar încurajatoare a cursanților. Cei vizați cu predilecție pentru aceste tipuri de cursuri erau persoanele angajate în comerț, posesori de magazine mici, intermediari în vânzări de diverse produse. Pe seama progreselor acumulate şi a dedicației în slujba Franței, Castano a fost propus pentru „Legiunea de Onoare”[1359].

Prin colaborarea cu Universitatea din Iaşi a fost posibilă organizarea unei conferințe pe 7/20 octombrie 1905, susținută de preşedintele tribunalului local şi având ca temă influența preponderentă a Franței în trecut şi în modernitate. Pe lângă prezența numeroasă şi distinsă, s-au remarcat şi ecourile din presă, jurnalul „Dimineața” din 13 decembrie 1905 exprimându-şi elogios admirația într-un articol intitulat „O conferință senzațională la Iaşi –Influența Franței în trecut şi prezent”[1360]. În 1908, G. Bogdan, devenit între timp rector al Univesității Iaşi, a convocat o reuniune a membrilor Alianței franceze la care a participat şi marele istoric A.D. Xenopol şi în cadrul căreia s-a dispus transformarea acesteia în „Asociația franco-română” cu obiective pragmatice şi utile, respectiv încurajarea şi stimularea venirii „des industriels et ouvriers français que l’on ferait venir de France aux frais de l’association en leur assurant l’existence et le travail pour un temps determiné”[1361].

Alianța franceză de la Paris a subscris la acest demers, subliniind faptul că Asociația franco-română va fi menținută în cadrul instituției. Această inițiativă onorabilă nu-l exalta pe reprezentantul francez în teritoriu, întrucât în perioada de

[1359] *Ibidem,* Iaşi 29 martie 1904, nenumerotat.
[1360] *Ibidem,* Iaşi 25 decembrie 1905, Melon, consul însărcinat cu gerarea viceconsulatului de la Iaşi către Bourgarel, ministru plenipotențiar al Franței la București, nenumerotat.
[1361] *Ibidem,* Iaşi 25 mai 1908, nenumerotat (industriaşilor şi muncitorilor francezi care să vină din Franța pe cheltuiala asociației, asigurându-le totodată mijloace de existență şi de muncă pe o perioadă determinată).

9 ani cât a activat Alianța franceză la Iaşi, a servit ca paravan pentru ambiții personale şi pretext pentru accederea la distincții onorifice.

## III. B NOTRE DAME DE SION.

Influența franceză s-a manifestat sub diverse forme, atât politică, diplomatică, economică, militară, cât şi culturală. Sub aspect cultural de o importanță simptomatică s-a dovedit instituția educativă formatoare Notre Dame de Sion, condusă de călugărițe catolice franceze. În cadrul acesteia, limba, cultura şi tradițiile franceze deținеau un rol preponderent şi contribuiau la extinderea valorilor spirituale franceze în rândul populației române, chiar şi a celei de rit ortodox. Educația călugărițelor era aleasă şi respectată de autoritățile române, dar şi de agenții diplomatici francezi, care recunoşteau meritele deosebite ale instruirii acestora şi prezentau activitatea lor în termeni encomiastici.

La sfârşitul secolului al XIX-lea existau două şcoli de acest gen în România, la Iaşi şi la Galați, însă sediul principal se afla la Paris 61, Rue Notre Dame des Champs. Sucursale similare celor româneşti erau deschise în Tunisia, Orient, Melbourne, Canada, Statele Unite ale Americii, Viena etc. Filiala din Galați a fost înființată din deceniul VII al secolului al XIX-lea, însă s-a menținut indiscutabil fruntaşă în educarea tinerelor fete „elle est prospère et tient en Roumanie, sans contestation possible, le premier rang pour l'éducation des filles"[1362]. Ca recunoaştere a rolului pregnant în educarea tinerei generații, Goterreau – arhitectul lui Carol - era însărcinat cu misiunea de a proiecta planurile noilor clădiri pentru extinderea Institutului Notre Dame de Sion. Se insista pe

[1362] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța,* Rola 65, Corespondența politică a consulilor din Galați, Constanța, Iaşi, Galați 8 iulie 1893, Wiet către Develle, cadrele 268-269 (este prosperă şi deține în mod incontestabil în România primul rang în educația tinerelor).

faptul că măicuțele nu exercitau un prozelitism religios pentru a nu submina autoritatea clerului ortodox asupra supuşilor săi, însă acest pricipiu reiterat nu era în măsură să diminueze gelozia autorităților locale, care nu se puteau opune acestei concurențe redutabile. S-au manifestat şi interese antagonice pe parcursul timpului din dorința de a obstrucționa procesul educativ şi a proba prin diverse pretexte incompatibilitatea acestei instituții în România. Elogiile unanime s-au repercutat şi într-o manieră nefavorabilă asupra instituției prin impedimentele pe care le-a întâmpinat uneori, însă instrucția fiind declarată liberă prin Constituție, guvernul nu avea posibilitatea de a interveni fără a încălca legea fundamentală a țării. Acesta putea întreține două funcții, de control şi supraveghere. Nu era neglijată de către agentul francez Wiet doleanța ca învățământul românesc să cunoască un trend ascendent, însă nu în detrimentul instituției de cultură franceză. S-a intervenit pe lângă călugărițe să respecte programa şcolară consacrată, respectiv pe cea a statului român, recomandare la care acestea s-au conformat mai ales la primele 4 clase primare şi prima secundară. În aceste condiții s-au manifestat însă nemulțumirile părinților, care îşi exprimau dezideratul ca progeniturile lor să învețe limba franceză şi alte limbi străine[1363]. Notorietatea şi influența benefică a institutului de învățământ era recunoscută şi de autoritățile române şi era datorată ospitalității şi legilor liberale româneşti[1364].

Pentru a distinge parțial ceea ce reprezenta institutul în educația fetelor, agentul francez Wiet exemplifica prin numărul elevelor şi naționalitățile diferite, interesul pentru învățământul promovat de călugărițele catolice. Pe anul 1893 au fost înregistrate următoarele date: totalul elevelor era de 515 (dintre care interne 169; externe 98; externe gratuit 225; orfeline 23). Împărțirea pe naționalități era ilustrativă mai ales din perspectiva românească, întrucât ponderea tinerelor române era covârşitoare (peste 50 %): română (248), austriacă (95), germană (60), greacă

[1363] *Ibidem*, cadrele 270-272.
[1364] *Ibidem*, Galați 12 iulie 1889, Wiet către Spuller, ministrul afacerilor externe, cadrele 221-222.

(30), franceză şi italiană (18), bulgară (15), armeană (10), engleză şi poloneză (6) etc[1365].

În anul următor începuseră lucrările de extindere, dar şi programa şcolară îmbrăţişase o pondere accentuată a limbii române. Pentru a remarca avantajul influenţei şi a investiţiei franceze prin această operă culturală şi imobiliară în acelaşi timp, valoarea clădirilor şi a terenurilor aferente se ridica la un milion de franci. Capacitatea de promovare a limbii franceze în aceste condiţii era benefică şi răspândită în toate clasele sociale. Directoarea institutului era o româncă (Maica Pudentienne) convertită la catolicism din tinereţe, filofranceză fervent㠄 care trăise la Paris timp de 2 decenii „une personne distinguée et animée de sentiments très français”[1366]. Nu era tocmai recomandată această convertire a călugăriţei din perspectiva mentalităţii familiilor de ortodocşi români, care-şi trimiteau fetele să studieze în cadrul acestei instituţii. Deşi era efectul unei voinţe personale, convertirea putea fi discutabilă, în sensul că i se puteau acorda conotaţii de prozelitism, sau cel puţin de încurajare pentru tinerele fete de a îmbrăţişa catolicismul. Consulul francez considera această atitudine ca fiind pasageră şi temporară.

Anul 1894 prezenta date uşor distincte anului anterior, numărul elevelor înscrise augmentându-se la 569 (dintre care interne 188; externe 84; externe gratuit 276; orfeline 21), iar a călugăriţelor fiind de 74 de suflete. În cadrul naţionalităţilor s-a înregistrat o diminuare a numărului elevelor române (189), pe când cel de origine austriacă a crescut la 166 de tinere. Pe lângă acestea s-a adăugat un element nou, respectiv tinerele israelite în număr de 104 grupate pe naţionalitate austriacă şi altele, însă nu se menţiona dacă ele erau adăugate la cele 166 deja existente sau constituiau un grup diferit. De asemenea, nu erau specificate nici celelalte naţionalităţi. Dintre celelalte naţionalităţi apăreau: italiană

[1365] *Ibidem*, Anexa B la scrisoarea consulului francez la Galaţi din 8 iulie 1893, cadrul 276.
[1366] *Ibidem*, Galaţi 9 iulie 1894, Wiet către Hanotaux, cadrele 342-343 (o persoană distinsă şi animată de sentimente franceze deosebite).

(31); greacă (26); germană (17); franceză (14); engleză (6); bulgară şi rusă (5); armeană (4) etc[1367].

Din raţiuni lesne de înţeles, se inventau scenarii maliţioase colportate de presă şi îndreptate împotriva lezării imaginii respectabile pe care o promova institutul Notre Dame de Sion. Astfel, în vara anului 1894, 2 domnişoare Arion (în registrele instituţiei nu existau aceste nume) ar fi fugit la Paris pentru a se călugări şi a se converti la catolicism. Directoarea sediului principal de la Paris a tăgăduit categoric aceste insinuări, aceste domnişoare nefiind înregistrate ca activând sau existând în nici o sucursală a instituţiei. Ceea ce a provocat un scandal de notorietate a reprezentat convertirea tinerei de 22 de ani Germaine Stavrescu, fostă elevă a institutului di Galaţi şi fiică a unui fost colonel român, mort însă la momentul respectiv. Rudele tinerei au alertat Legaţia diplomatică română de la Paris, care prin reprezentantul său a examinat-o şi a conchis că aceasta a recurs la alegere fără constrângere şi din voinţă personală. Jumătate din averea ei de 20 000 franci a intrat în posesia fraţilor săi, iar cealaltă jumătate a donat-o instituţiei în care activa[1368].

Nici institutul stabilit la Iaşi nu a fost scutit de probleme încă din perioada imediat următoare înfiinţării (care coincidea cu anul venirii noului domn Carol – 1866), când s-a analizat posibilitatea acceptării unui profesor de rit ortodox în vederea educării religioase a tinerelor de confesiune ortodoxă. Călugăriţele nici au vrut să audă de realizarea acestui demers, întrucât articolul 21 al Constituţiei consacra libertatea absolută de conştiinţă şi garantarea libertăţii tuturor cultelor, iar articolul 23 consfinţea libertatea învăţământului, astfel încât orice imixtiune în activitatea internă a institutului apărea ilegală şi neautorizată. Dacă această măsură le era impusă „(…) les forcerait (…) à fermer leurs maisons d'éducation et à quitter le pays"[1369]. Argumentele justificative ale călugăriţelor se fundamentau pe

[1367] *Ibidem*, Anexa B la scrisoarea consulului francez la Galaţi din 9 iulie 1894, cadrul 346.
[1368] *Ibidem*, Galaţi 16 noiembrie 1894, Wiet către contele d'Aubigny, cadrele 356-358.
[1369] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Consulat Iaşi (Yassy)*, Carton 56, Iaşi 17 decembrie 1868, nenumerotat (le-ar forţa a-şi închide instituţia de educaţie şi a părăsi ţara).

legislația țării, însă accentuau totodată voința familiilor şi interesul acestora pentru ca progeniturile lor să fie educate într-o manieră deosebită. Convertirea nu era o condiție şi nu se impunea, dar putea fi o posibilitate, o opțiune liber consimțită. De altfel, copilele puteau fi luate acasă o dată pe săptămână, dar şi în zilele de sărbătoare.

Până şi la nivelul educației sistematice şi bine organizate, politicul îşi manifesta ingerința. Metropolitanul Iaşi-ului, fondator al unei instituții similare „Sfânta Maria" care nu putea concura cu institutul francez, făcea uz de influența sa tocmai în vederea creării de obstacole şi pretexte diverse. Consulul francez de la Iaşi era asigurat că înaltul prelat român era secondat în eforturile sale de obstrucționare a activității Institutului Notre Dame de Sion, de către consulul ortodox al Rusiei (Kartchewsky?). Cu toate acestea serviciile pe care măicuțele le aducea societăți române erau valoroase sub aspectul formării şi educării tinerelor „Les Dames de Sion rendrent sous le rapport de l'éducation et de la moralité, des services réels à cette malheureuse nation que l'on sait si corrompue et si démoralisé"[1370].

Metropolitanul a implicat în aceste intrigi vexatorii şi autoritățile locale, respectiv membrii Consiliului municipal Iaşi care, conform opiniilor consulului francez, aparțineau în majoritate „Partidului profesorilor" cum era desemnată Fracțiunea Liberală şi Independentă ce se inspira din doctrina lui Bărnuțiu şi era prin excelență xenofobă. O altă titulatură a acestor persoane era aceea de „Belferi" cu conotații peiorative. Astfel, aceste autorități administrative şi spirituale au inițiat o acțiune concertată declarată de opoziție împotriva călugărițelor, care pe parcursul anului 1869 au construit o sală pentru a servi drept capelă, dar şi pentru examenele şi premierea anuală a tinerelor eleve. Consulatul francez de la Iaşi s-a autosesizat şi a denunțat abuzul Consulatului General de la Bucureşti, care a intervenit pe lângă autoritățile superioare din capitală. Drept consecință, votul

[1370] *Ibidem*, Iaşi 6 septembrie 1869, nenumerotat (Călugărițele prestează - sub raportul educației şi moralității -, servicii reale acestei nefericite națiuni atât de coruptă şi demoralizată).

Consiliului municipal de la Iaşi de a demola noua sală a fost anulat. Aversiune nedisimulată vizavi de aceste călugărițe rezida din extinderea pe care o dovedeau, dar şi datorită faptului că nici o altă şcoală nu o putea concura. Metropolitanul nu intenționa să renunțe, astfel iniția metodic şi consecvent la fiecare 6 luni, câte o solicitare Ministerului Cultelor în vederea aprobării unui preot de rit ortodox în această instituție[1371]. Consulul general francez de la Bucureşti încerca să-şi explice această repulsie deosebită şi fățișă vizavi de instituția de învățământ de la Iaşi şi supliciul pe care îl îndurau călugărițele, subliniind totodată că la Bucureşti un asemenea institut îşi desfăşura existența de vreo 2 decenii şi nu întâmpinase atâtea impedimente. Pretextul îl reprezenta prozelitismul, însă obiectivele erau clare, educarea şi moralizarea tinerei generații de fete în spiritul modernității fără vreo presiune în vederea îmbrățişării confesiunii catolice. Cauza unei astfel de aversiuni manifestate la Iaşi putea rezida şi din chestiunea evreiască, resurgentă în Moldova la intervale diferite de timp. Elita locală, în prezența unei comunități numeroase de evrei, îşi exprima repulsia față de toți străinii din provincie.

Într-o întrevedere a consulului francez cu înaltul prelat, acesta a recunoscut utilitatea institutului, însă a reclamat prezența unui preot ortodox pentru a satisface aşteptările opiniei publice, argument socotit nefondat de către reprezentantul francez. Acesta din urmă considera că dacă li s-ar impune o asemenea condiție, călugărițele i-ar sfătui pe părinții ortodocşi să-şi retragă copilele, iar dacă aceştia ar insista ca tinerele să-şi continue educația în Institutul Notre Dame de Sion, atât guvernul cât şi legislația nu ar deține mijloace de opoziție[1372]. Consulul General de la Bucureşti (Mellinet) a primit asigurări chiar de la prințul Carol şi de la ministrul afacerilor externe că instituția de la Iaşi, plasată sub protecția superioară a Franței, va fi protejată şi supravegheată pentru ca exercitarea activității călugărițelor să nu fie obstrucționată de factori externi[1373]. La un interval scurt de timp scurs de la garanțiile exprimate verbal de Carol, noi invective şi amenințări cu incendierea au

[1371] *Ibidem*, Iaşi 30 noiembrie 1869, nenumerotat.
[1372] *Ibidem.*
[1373] *Ibidem*, Bucureşti 7 mai 1870, nenumerotat.

fost proferate, iar metropolitanul Iaşi-ului, susţinut de profesorii Universităţii din Iaşi, a emis în toate bisericile din oraş o bulă de excomunicare pentru toţi părinţii care ar continua să-şi educe tinerele în instituţia franceză de învăţământ. Se revendica intervenţia consulului general Mellinet, care l-a asigurat pe reprezentantul francez din teritoriu, Delaporte, de suportul oficial al autorităţilor superioare de la Bucureşti în protejarea institutului. Prefectul oraşului Iaşi a coroborat evenimentele de la Tecuci, ai căror protagonişti au fost evreii, cu problemele întâmpinate de călugăriţe şi a accentuat imixtiunea Rusiei în crearea unei agitaţii în provincie[1374].

În circumstanţele în care elementul israelit din Iaşi reprezenta mai mult de jumătate din totalitatea populaţiei, respectiv 45 000 din 75 000 locuitori la începutul deceniului VIII al secolului al XIX-lea[1375] conform aprecierilor reprezentantului francez Delaporte, primarul oraşului publica pe 4/16 martie 1871 o notă în care preciza că pentru fiecare şcoală ce funcţiona în arealul său trebuia să dovedească autorizaţia guvernului. Termenii prohibiţiei erau generali, însă au fost elaboraţi ca o consecinţă a unui anunţ al Comitetului israelit, care intenţiona să înfiinţeze o şcoală evreiască. Consulul francez era intrigat de maniera în care urma a fi aplicată dispoziţia şi îşi manifesta anxietatea că decizia inserată în notă putea fi extinsă şi asupra Institutului Notre Dame de Sion. Acestei instituţii i se imputa de fiecare dată când reprezenta obiectul unei inspecţii, faptul că nu deţinea o autorizaţie formală a ministrului Instrucţiunii publice „ce qui est faux" şi că programa nu era conformă cu cea oficială[1376]. Prin supunerea la aceste exigenţe se urmărea - în opinia reprezentantului francez -, obligativitatea preluării programei oficiale a guvernului şi astfel cursurile de religie asigurate de preoţi ortodocşi deveneau realitate. „Aussi tous les inspecteurs ainsi que les divers maires qui se sont succédé ont-ils manifesté à plusieurs réprises l'intention de fermer cette

[1374] *Ibidem*, Iaşi 18 mai 1870, nenumerotat.
[1375] *Ibidem*, Carton 31, Direcţia Consulatelor, nr.58, Iaşi 29 iunie 1876, fila 172.
[1376] *Ibidem*, Carton 56, Iaşi 27 martie 1871, nenumerotat.

institution, si elle ne se conformait pas à cette condition"[1377]. Dacă în interval de o lună de zile guvernul nu abroga această circulară, în virtutea legii comunale, aplicabilitatea dispoziției devenea obligatorie fără posibilitatea de a fi abolită decât ca urmare a intervenției Camerei, procedură durabilă şi îngreunată de procesul birocratic. Guvernul a intervenit neîntârziat pe lângă Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice specificând faptul că Institutul Notre Dame de Sion nu va avea de suferit din pricina Consiliului Municipal Iaşi, ci va beneficia ca şi în trecut de libera exercitare a cultului şi a învățământului[1378].

Totuşi seria nemulțumirilor şi a incidentelor neplăcute nu a încetat, întrucât în 1875 s-a ivit un nou episod ce a readus în prim plan institutul francez. Era vorba de cazul lui Sandu Negru, care datora instituției suma de 76 de franci pentru educația fiicei sale. Acesta nu s-a limitat la refuzul plății ci dimpotrivă, crezând că-şi susținea mai bine cauza, a proferat invective şi insulte la adresa călugărițelor, care l-au deferit justiției. Românul nu contesta datoria pe care o avea, însă afirma că în 5 ani de studiu fiica sa nu ştia nici măcar conjuga un verb regulat în limba franceză, de aceea se considera înşelat de instituția de învățământ care promova prozelitismul. Acuzații mult mai grave rezultate probabil din pierderea fiicei sale, l-au determinat să denunțe comportamentul călugărițelor, care conform spuselor lui, conştiente de starea precară a sănătății fetei nu au făcut decât să-i agraveze situația menținând-o într-o situație igienică degradantă şi dovedind reavoință. Aceste calomnii au fost aspru, dar diplomatic combătute de către Pagano, italian ce întreținea şi interesele franceze la Bârlad, secondat de d-na Negru care îşi chestiona soțul în privința complicării situației „pour une bagatelle", implicând astfel şi justiția[1379].

Reclamații s-au mai înregistrat şi în cazul fântânii din curtea institutului, astfel încât primăria oraşului Iaşi a informat conducerea instituției că dacă „evreii"

[1377] *Ibidem* (toți inspectorii ca şi diverşii primari ce s-au succedat au manifestat în mai multe rânduri intenția de a închide această instituție dacă nu se conforma acestei condiții).
[1378] *Ibidem*, Bucureşti 9/21 aprilie 1871, Ministerul Afacerilor Externe către Mellinet, consulul general francez, nenumerotat.
[1379] *Ibidem*, Bârlad 3/15 februarie 1875, Pagano către Delabarre, consulul Franței la Iaşi, nenumerotat.

continuau să speculeze şi să perceapă o taxă pentru accesul populației la sursa de apă, măsuri contrare vor fi luate astfel încât „le cours de l'eau sera détourné dans la rue"[1380]. Măicuța Marie Beata de Sion, directoarea institutului, a constatat că deşi fântâna din curtea instituției era asaltată în mod permanent de populație iar zgomotul era constant pe întreg parcursul zilei, nimeni nu a interzis sau a limitat accesul oricărui cetățean la sursa de apă şi nu s-a căutat extragerea de foloase necuvenite de pe urma acesteia. Institutul nu utiliza frecvent acea fântână, întrucât mai poseda una, astfel încât i se sugera primarului să se adreseze propriei instituții în vederea regularizării accesului.

Către sfârşitul secolului al XIX-lea, directoarea Institutului Notre Dame de Sion, Marie Zélie, a solicitat Consulatului francez de la Iaşi intervenția pe lângă regele Carol şi regina Maria în vederea acordării unor subsidii pentru ca instituția să-şi extindă clădirea rezervată celor 300 de elevi foarte săraci, cărora spațiul nu le mai era suficient. Consulul general de la Bucureşti recunoştea serviciile aduse României de această instituție de învățământ privată, însă mărturisea că atribuțiile sale nu-i permiteau să întreprindă un demers în acest sens, dar preciza că avea posibilitatea de a pleda într-o manieră diplomatică şi activă pe lângă rege în vederea soluționării chestiunii, mai ales că regele Carol aprecia opera franceză[1381].

Certă era existența îndelungată a instituțiilor de învățământ franceze cu toate impedimentele întâmpinate pe parcursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea. Rapoartele diplomatice au consemnat doar incidentele, fără a se concentra asupra manierei în care călugărițele înțelegeau şi aplicau metodele de învățământ. De asemenea, reprezentanții diplomatici au surprins unele aspecte nefavorabile instituției educative şi care periclitau imaginea acesteia în articolele din jurnale. Unul dintre acestea a fost organul bucureştean „Vremea", care în numerele sale publicate în 4/16 şi 5/17 iulie 1903 a recurs la elaborarea unor articole denigratoare la adresa călugărițelor franceze. Aceste ofense au fost

[1380] *Ibidem*, Iaşi 29 iulie 1877, nenumerotat (cursul de apă va fi ocolit spre stradă).
[1381] *Ibidem*, Bucureşti 30 mai 1894, De Coutouly către Flandin, viceconsulul Franței la Iaşi, nenumerotat.

completetate şi de „Gazeta Moldovei”, jurnal hebdomadar ce se publica la Iaşi în zilele de duminică. Pe lângă „infecţia morală” inculcată tinerelor, acestea dobândeau deprinderi „qui feraient rougir les plus pervers des pervers”[1382]. Calomniile erau deosebit de agresive şi de virulente, elevele fiind surprinse aproape nude în dormitoare intonând obscenităţi insuflate de una dintre surori venite de la Paris şi care în tinereţe practicase prostituţia. Neglijenţa directoarei corelată de habitudinile nerecomandabile ale călugăriţelor, se îmbinau cu povestioare cu caracter romanesc[1383].

Toate aceste elucubraţii neînsoţite de dovezi care să justifice aserţiunile inserate în articole, nu au făcut decât să caracterizeze mentalităţile ce stăpâneau societatea românească. Din nefericire, serviciile constructive aduse chiar de elemente alogene într-o societate care străbătea drumul anevoios spre modernizare, nu erau apreciate la justa valoare. Sprijinul acordat unor astfel de instituţii era substituit de o reavoinţă făţişă, originată din sentimente reprobabile, de gelozie şi incapacitate de a se opune prin institute concurente.

## III.C CONVENŢIA COMERCIALĂ CU FRANŢA.

Cu toate că România nu-şi dobândise independenţa, încă din 1874 cele 3 puteri „nordice”, Austro-Ungaria, Rusia şi Germania erau dispuse a încheia convenţii comerciale direct cu aceasta, pentru a-şi menaja interesele comerciale care le incumbau. O atitudine similară fusese promisă şi de alte ţări ca Italia, Grecia şi Belgia. Franţa nu putea lipsi din cadrul acestui concert de state,

[1382] *Ibidem*, Iaşi 22 iulie 1903, nenumerotat (care ar face să roşească şi cei mai perverşi dintre perverşi).
[1383] *Ibidem.*

motivându-şi poziţia prin „sa tradition de bienveillance politique à l'égard de la Roumanie"[1384], deşi în subsidiar interesele economice căpătau accente deosebite.

Relaţiile comerciale stabilite între România şi Franţa erau dificil de reconstituit din considerente subiective, respectiv sincopele rezultate din statisticile oficiale, care se dovedeau a fi parţiale, incerte şi neregulate. Ca atare, diplomaţii francezi se rezumau la utilizarea raţionamentelor logice şi recurgeau la deducţie ca procedeu de apreciere a cantităţii şi valorii schimburilor româno-franceze.

În anul 1868, exportul României în Franţa – constituit în genere din cereale -, s-a ridicat la o valoare de 14 610 169 franci (în continuare „fr"), facil de verificat în statisticile franceze, însă importul României din Franţa a înregistrat o valoare inferioară de 10 549 333 fr. Des Michels preciza că această valoare reprezenta doar schimbul direct, respectiv produsele franceze trimise din Franţa la Galaţi şi Brăila, însă era net superioară în realitate, datorită transcrierii mărfurilor franceze în actele vamale româneşti în contul altor state cum ar fi Austro-Ungaria şi Turcia. Estimările înaintate de agentul francez s-au fundamentat pe reflecţiile directorului general al căilor ferate Guilloux[1385]. Statisticile oficiale româneşti au statuat o creştere de 50 % în decurs de 4 ani la importurile României din Franţa, astfel încât în anul 1872 valoarea acestora a fost de 15 632 000 fr, situându-se pe locul 4 după Austria (38 770 000 fr), Anglia (21 479 000 fr) şi Turcia (17 727 000 fr) şi urmată de Germania (7 376 000 fr). Ceea ce a constituit o eroare de apreciere a politicii comerciale austro-ungare, a fost racordarea căilor ferate cu cele româneşti. S-au efectuat şi presiuni pentru ca acest procedeu să fie realizat cât mai repede cu putinţă din dorinţa deschiderii unor noi debuşee comerciale în România, însă monarhia dualistă s-a confruntat cu o situaţie antagonică intereselor sale conform evaluărilor franceze. Produsele franceze şi engleze nu mai utilizau calea navigabilă sosind pe la gurile Dunării sau pe mare, ci au iniţiat un nou itinerar –

[1384] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, Fond Ambasadă Viena, Carton 393, Analiză la depeşa lui Des Michels către Décazes, Bucureşti 13 octombrie 1874, nenumerotat (tradiţia sa de bunăvoinţă politică vizavi de România).
[1385] *Ibidem*, Analiza depeşelor comerciale 2 şi 3 din 8 şi 9 noiembrie 1874 – Bucureşti.

căile ferate austro-ungare -, de aceea se impunea ca imperios necesar pentru evoluția ascendentă a schimburilor franceze obținerea unor condiții şi reglementări favorabile în contextul noilor convenții comerciale[1386]. Printre produsele franceze importate de România în anul 1872 se numărau: cafea (411 500 fr); medicamente (99 000 fr); rom (162 980 fr); vin (368 600 fr); ulei (186 600 fr); zahăr (2 472 321 fr); parfumuri (224 660 fr); stofe şi bumbac (2 000 595 fr), obiecte diverse din fier (999 965 fr); stofe din lână (1 425 687 fr)[1387].

În decada 1867-1877, articolele principale exportate de Franța erau reprezentate de textile (25%) şi diverse produse din lână (16,6%). Acest interval de timp s-a caracterizat printr-o augmentare simptomatică a exportului de jucării (117 milioane fr) şi a articolelor din piele (115 milioane fr)[1388]. După 1870, Franța a înregistrat un regres semnificativ pe plan mondial, astfel încât dacă în perioada celui de-al doilea Imperiu (anii '60 ai sec. al XIX-lea) exporturile sale acopereau 2/5 din cele europene, 16,5% din exporturile țărilor industrializate şi 12, 8% a celor din lume, în ajunul primei conflagrații mondiale, aceste procente au cunoscut o diminuare accentuată estimându-se la 12,6%, 9,3% şi 7,2%. Aceste din urmă aprecieri au rezultat din exportarea unor cantități aproape constante la finele secolului al XIX-lea[1389]. Conform unei teorii elaborate de o sursă franceză, perioada înfloritoare a „Imperiului" lui Napoleon III s-a datorat în mare măsură adaptării gândirii economice la circumstanțe diferite. Napoleon III însuşi – adept al inovațiilor tehnologice şi a dezvoltării comunicațiilor – a elaborat 3 lucrări cu conținut economic impregnate de idei pertinente „L'analyse de la question des sucres" în care pleda pentru supratаxarea zahărului de proveniență străină şi prezenta înclinații spre aspecte protecționiste militând totodată şi pentru intervenția parțială în economie. Celelalte lucrări au fost intitulate „L'extinction du pauperisme" abordând chestiunea şomajului în rândul muncitorilor şi

[1386] *Ibidem*.
[1387] *Ibidem*.
[1388] François Caron, *Histoire économique de la France (XIXe-XXe siècles),* Paris 1981, p.97.
[1389] *Ibidem*, p.100.

„Plaidoyer pour l'ouverture du canal de Nicaragua"[1390]. După 1870 s-a revenit parțial la principiile protecționismului, întrucât articolul 11 al Tratatului de la Frankfurt era susceptibil a transforma clauza națiunii celei mai favorizate pe termen nelimitat într-un „Sedan economic" conform unor specialişti în economie şi a unor politicieni. Cu toate acestea chiar şi în 1881 „La France demeure faiblement protectionniste"[1391]. Asupra aspectului protecționist au insistat şi liberalii marcând şi insistând pe exemplul dat de Franța în adoptarea acestei strategii în vederea construirii şi dezvoltării propriei industrii[1392]. Un apărător fervent al protecționismului vamal s-a dovedit a fi economistul Dionisie Pop Marțian, care promova acest principiu deoarece era singura manieră în care industria națională se putea apăra în fața concurenței asigurând astfel independența economică a țării[1393]. „Liberul schimb" ca principiu consacrat în relațiile comerciale, era incriminat de simptomele crizei generate în anii '70 ai secolului al XIX-lea, ca urmare a invaziei piețelor europene de către cerealele americane dând tonul unei depresiuni economice de durată[1394].

Din statisticile oficiale, date succinte ale comerțului exterior românesc cu Franța pe anul 1874 au fost consemnate în conformitate cu aspectele ce urmează a fi prezentate: principale articole exportate în Franța – cereale (8 592 524 fr); semințe de diverse sortimente şi dimensiuni (987 593 fr); produse animale (353 507 fr) - , în timp ce mărfurile predilect importate din Franța – fructe (752 566 fr); băuturi (715 179 fr); articole de consum diverse (3 501 000); zahăr; țesături şi stofe de bumbac (1 856 659 fr); de lână (1 495 240 fr); de mătase (1 028 419 fr). Fructele exotice şi zahărul deținea o valoare medie anuală de 4,9 milioane fr în intervalul 1871-1875, în timp ce în perioada 1876-1880 s-a diminuat până la

[1390] Anthony Rowley, *Évolution économique de la France du milieu du XIXe siècle à 1914,* Paris, 1982, p.108.
[1391] *Ibidem*, p. 390-391 (Franța aplică firav regulile protecționismului).
[1392] N. Clipa, Gh. Iacob, *Idei şi fapte din istoria economică a României,* Bacău, 1994, p.68.
[1393] *Ibidem*, p.95.
[1394] Radu Vasile, *Drumuri şi etape ale modernizării*, Bucureşti, 1987, p.215.

800 000 fr. În aceleaşi limite temporale cerealele importate de Franţa au înregistrat o augmentare semnificativă, de la 15 400 000 fr la 19 400 000 fr[1395].

Ministerul Afacerilor Externe de la Bucureşti şi-a manifestat intenţia de a supune Parlamentului o lege care dispunea acordarea provizorie, pe o perioadă de 9 luni, a tratamentului naţiunii celei mai favorizate - adică tratamentul atribuit Austro-Ungariei -, pentru ţările dispuse şi declarate oficial în favoarea negocierii unor tratate comerciale similare[1396]. Astfel, toate ţările care s-au pronunţat în prealabil în favoarea încheierii de convenţii comerciale cu România, aveau posibilitatea de a reclama aplicarea şi în cazul lor a tarifelor anexate tratatului cu Austro-Ungaria, iar aceste puteri erau Franţa, Germania, Anglia, Italia, Grecia, Belgia. Negocieri cu Franţa au fost antamate încă de la începutul verii anului 1876, iar guvernul a aprobat ca pentru o perioadă de 9 luni produsele franceze să beneficieze în România de principiul naţiunii celei mai favorizate[1397]. Acest termen de 9 luni a fost acordat prin votul Camerelor tuturor puterilor care angajaseră în prealabil negocieri directe cu România.

Principiile convenţiei comerciale româno-austro-ungare semnată la Viena pe 10/22 iunie 1875[1398] au fost acceptate de către Franţa ca bază de negociere pentru statuarea relaţiilor comerciale româno-franceze. Lui Nicolae Ionescu, critic fervent al convenţiei cu Austro-Ungaria, Kogălniceanu i-a răspuns că aceasta reprezenta modelul tratatelor de comerţ ulterioare, iar avantajele obţinute de la monarhia dualistă vor fi valabile şi aplicate şi de către celelalte puteri. Revendicarea reciprocităţii ca o condiţie sine qua non, apărea ca legitimă şi justă lui Ionescu, astfel încât produsele româneşti urmau a se bucura şi ele de tratamentul naţiunii celei mai favorizate în ţările cu care România încheia

[1395] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa,* Rola 27, Corespondenţă comercială (1876-august 1877), Bucureşti 15 septembrie 1877, cadrul 241; Georges Cioriceanu, *La Roumanie économiques et ses rapports avec l'étranger de 1860 à 1915*, Paris, 1928, p.166-167.
[1396] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa,* Rola 19, vol.40, Bucureşti 9 iulie 1876, Raindre (locţiitor al lui Des Michels), către ministrul afacerilor externe francez, cadrul 21.
[1397] *Ibidem*, Anexă la depeşa din 28 iulie 1876 – Bucureşti, cadrul 98.
[1398] Nicolae Corivan, *Relaţiile diplomatice ale României*…, p.281; *Premise ale formării pieţei economice unitare româneşti (Documente 1862-1914)*, Bucureşti, 1983, p.133.

convenţii comerciale, inclusiv Franţa[1399]. Convenţia – semnată de Andrassy şi G. Costaforu -, urma a fi aplicabilă pe un termen de 10 ani cu începere din 2 octombrie 1876, iar argumentele fundamentale în favoarea acesteia au fost reciprocitatea şi treapta avansată de România în direcţia independenţei economice[1400].

În aceste circumstanţe favorabile, atât Carol cât şi Ionescu au impus anumite pretenţii referitoare la locaţia purtării negocierilor comerciale, dar şi la statutul agentului român. Astfel, Callimahi-Catargi a fost substituit la Paris de către Ştefan Şendrea, profesor la Universitatea din Iaşi, tocmai cu misiunea de a negocia. Carol şi-a manifestat doleanţa ca Parisul să constituie sediul negocierilor comerciale, iar nominalizarea unui nou agent investit cu puteri extinse era necesară conform lui Ionescu, întrucât agentului român la Paris nu-i puteau fi atribuite plenipotenţe într-o zi, iar în următoarea să nu-i mai fie recunoscut caracterul oficial. Agentul francez Debains a concordat – în urma instrucţiunilor primite -, cu solicitările guvernului român, în privinţa atribuirii de puteri extinse agentului român implicat în negocieri şi a confirmat neabaterea de la stipulaţiile Tratatului de la Paris în chestiunea etichetei, întrucât acest agent era investit cu plenipotenţe doar temporar pentru îndeplinirea unei misiuni prescrise. Ministrul de externe – Décazes - nu intenţiona statornicirea caracterului definitiv al agenţilor de la Paris[1401]. Callimahi-Catargi nu se afla oricum în graţiile lui Ionescu, care, prin intermediul jurnalistului francez întreţinut de subsidiile sale, Frédéric Damé, îşi exprima sentimentele sale de aversiune personală împotriva agentului român[1402]. Nici Catargi nu făcea dovadă de sentimente mai bune imputând misiunile „aussi

[1399] A.M.A.E. Bucureşti, *Fond Paris,* Dosar 6, Corespondenţă şi rapoarte (1875-1876), Bucureşti 3/15 august 1876, N. Ionescu către agentul român de la Paris, nenumerotat.
[1400] C. Botez, I. Saizu, *Acţiuni ale României după războiul de independenţă („De la Plevna politică la Plevna economică"),* Iaşi, 1988, p.33; *Relaţiile internaţionale ale României în documente (1368-1900),* Bucureşti, 1971, (coordonatori Ion Ionaşcu, Petre Bărbulescu, Gh. Gheorghe – textul Convenţiei încheiate cu Austro-Ungaria şi cu Rusia, p.377-399.
[1401] M.A.E.F., C.A.D. Nantes, *Fond Ambasadă Viena*, Carton 393, Analizele nr.71 şi 75 din 19 şi 23 octombrie 1876 – Bucureşti, nenumerotat.
[1402] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa,* Rola 27, Corespondenţă comercială (1876-august 1877), Bucureşti 5 martie 1877, Debains către Decazés, cadrul 141.

nombreuses qu'extraordinaires" pe care guvernul român le trimitea în străinătate subminând autoritatea agenților români[1403]. Prin această aluzie, făcea referire cu predilecție la misiunea lui Rosetti la Paris. Sarcina atribuită lui Rosetti era din cele mai complicate, existând câteva chestiuni presante pe ordinea de zi, dar şi de o importanță simptomatică. Acesta era investit cu plenipotențe în privința tratării unei eventuale convenții comerciale cu Franța, a contractării unui împrumut imperios necesar dată fiind penuria ce stăpânea trezoreria română, în contextul pregătirilor ce se impuneau datorită agravării chestiunii orientale. Totodată trebuia să acționeze în vederea obținerii sprijinului cabinetului francez la Constantinopol în problematica generată de nerespectarea neutralității Dunării şi îşi propunea să dobândească garanții în acest sens. Complexitatea misiunii lui Rosetti stârnea invidia lui Catargi al cărui deziderat ardent era de a dispune el însuşi de plenipotențe, deoarece agentul României la Paris nu era recunoscut în manieră oficială. Catargi nu a ştiut să profite de prezența lui Rosetti la Paris şi să-l secondeze în eforturile sale pentru a-i facilita realizarea obiectivelor, ci s-a rezumat la înaintarea demisiei în pofida insistențelor ministrului român de externe de a nu-şi părăsi postul asigurându-l de încrederea sa. „Il quitte l'agence sans attendre même son successeur"[1404].

Ca urmare a negocierilor s-a ajuns la acceptarea de către partea românească ca pe o perioadă de 9 luni, produsele franceze importate în România (cu predilecție vinurile franceze, produsele alimentare şi cărbunele) să fie tratate în mod identic cu produsele similare de proveniență austro-ungară. Deşi s-a aprobat aranjamentul, Brătianu, ministru de finanțe, a încercat să se sustragă concesiilor şi a întârziat informarea vămilor asupra dispozițiilor negociate în privința vinurilor franceze. Debains opina că momentul părea oportun pentru ca Franța să încheie o convenție comercială cu România pentru un număr redus de articole, preluând modelul celei încheiate de aceasta cu Rusia (15/27 martie 1876). Modelul rus era

[1403] *Ibidem*, Anexă la depeşa nr.7 din 5 martie 1877, cadrul 145.
[1404] *Ibidem,* cadrul 147 (Părăseşte agenția fără ca măcar să-şi aştepte succesorul).

superior din perspectivă franceză dat fiind faptul că nu avea anexat nici un tarif special, iar în privința chestiunii evreieşti – conştient că românii nu vor face compromisuri -, recomanda o redactare abilă a textului pentru că „jamais un juif français ne sera poursuivi ici à cause de sa réligion”[1405].

Proiectul de convenție elaborat de agentul francez – în care a depus eforturi susținute pe lângă miniştrii de externe (Ionescu) şi de finanțe (Brătianu) pentru ca produselor franceze să le fie garantat acelaşi tratament cu al celor provenite din Austro-Ungaria -, a fost urmat de un contraproiect român. Cu toate acestea, Franța nu considera că era oportun a încheia acum un tratat de comerț, ci se mulțumea cu un aranjament provizoriu consfințit printr-un schimb oficial de scrisori în care era inserată stipulația acordării mutuale al tratamentului națiunii celei mai favorizate[1406]. Dacă nu era reînnoit, aranjamentul provizoriu urma a expira pe 30 aprilie/12 mai 1877. Dezbateri intense s-au purtat în jurul subiecților francezi de origine evreiască, referitoare la restricțiile sejurului şi stabilirii evreilor străini în România. Debains a obținut eliminarea acestui punct sensibil din proiectul românesc, iar pentru textul viitoarei convenții comerciale româno-franceze, Ionescu a acceptat formula „en tout se qui concerne la résidence et l’établissement en Roumanie des sujets français (…), de même que pour la résidence ou l’établissement des sujets roumains en France, le gouvernement de la République Française et du prince Charles se reconnaissent réciproquement le traitement de la nation la plus favorisé”[1407], ceea ce echivala cu compromisul maximal pe care Franța îl putea obține de la guvernul român. Oricum Brătianu şi Ionescu se arătau neliniştiți în privința imposibilității realizării unor distincții clare între grupurile diferite de cetățeni francezi, aluzie directă la evrei, mai ales în contextul în care chestiunea evreiască din România nu dobândise o soluție pertinentă.

[1405] *Ibidem*, Bucureşti 15 august 1876, Debains către Decazés, cadrele 35-37 (niciodată un evreu francez nu va fi persecutat aici datorită religiei).
[1406] *Ibidem*, Bucureşti, 27 august 1876, cadrele 54-55.
[1407] *Ibidem*, Bucureşti 7 septembrie 1876, Debains către Decazés, cadrul 64 (În privința rezidenței şi stabilirii în România a subiecților francezi, dar şi a rezidenței şi stabilirii în Franța a subiecților români, guvernele Republicii Franceze şi cel al prințului Carol îşi acordă reciproc tratamentul națiunii celei mai favorizate).

Ionescu a fost constrâns de către colegii săi să renunțe la un pasaj din proiectul de declarație, susceptibil a eluda aplicarea legilor româneşti referitoare la prohibiția valabilă conform căreia, evreii nu aveau posibilitatea de a achiziționa imobile rurale sau să întrețină comerțul cu băuturi alcoolice. În caz contrar, în virtutea tratatului încheiat cu Austro-Ungaria, dispoziția ar implica şi evrei aflați sub protecția sa, fapt semnificativ din punct de vedere cantitativ. Fragmentul respectiv era elaborat astfel: „Les français établis ou résidant temporairement en Roumanie y jouiront de tous les droits et privilèges assurés aux roumains établis ou résidant temporairement en France"[1408].

În contextul diferendului imposibil de aplanat survenit între Catargi şi Rosetti, al cărei consecință imediată a fost demisia agentului român de la Paris, Rosetii a preluat geranța instituției şi a continuat negocierile comerciale semnând la Paris - în calitate de reprezentant oficial al României alături de ministrul de externe francez -, declarația regimului vamal provizoriu pe 6 noiembrie 1876[1409]. Prestigiul agenției României de la Paris nu a fost ştirbit în pofida argumentelor la care a recurs Catargi pentru a se disculpa în fața opiniei publice.

Concomitent cu negocierile comerciale, Debains a propus ca instituția consulară de la Iaşi să fie transformată în viceconsulat, întrucât nu mai prezenta importanță semnificativă din punct de vedere comercial (comunitatea de rezidenți francezi se diminuase), dar nici din perspectivă politică, iar această schimbare se reflecta în reducerea bugetului alocat de Ministerul Afacerilor Externe „le consul de Iassy se consume à rélever des nouvelles de second main où d'un intérêt médiocre"[1410]. Sublinia însă necesitatea înființării unui viceconsulat retribuit la Brăila, unde comerțul Franței a înregistrat o superioritate în raport cu cel efectuat la Galați.

---

[1408] *Ibidem*, Bucureşti 13 septembrie 1876, Debains către Decazés, cadrele 73-74 (Francezii stabiliți sau rezidând temporar în România vor beneficia de toate drepturile şi privilegiile asigurate românilor stabiliți sau rezidând temporar în Franța).
[1409] *Ibidem*, Anexă la depeşa nr.7 din 5 martie 1877, cadrul 147.
[1410] *Ibidem*, Bucureşti 15 decembrie 1876, Debains către Decazés, cadrele 111-112 (Consulul din Iaşi se rezumă doar la adunarea de informații secundare (de mâna a doua) sau de un interes mediocru).

O disensiune româno-franceză apare odată cu scrisoarea lui Ionescu de la începutul anului 1877, care solicita un certificat de proveniență pentru produsele franceze exportate din colonii (ex. cafea, orez, zahăr etc), în timp ce legislația franceză abrogase o astfel de măsură, considerând toate produsele exportate din porturile Franței, de proveniență franceză[1411]. Pentru aceste produse coloniale se impunea plata unor taxe întrucât nu erau acceptate la vămile române ca produse de proveniență franceză. Cu toate acestea, regimul comercial provizoriu româno-francez urma a fi prelungit cu încă 9 luni după expirarea celui anterior la 1 mai 1877, demers realizat printr-un schimb oficial de declarații inserate într-un protocol[1412]. S-au primit asigurări că produsele coloniale franceze vor fi supuse aceluiaşi tratament care incumba produsele similare de proveniență austro-ungară.

Debains constata în 1877 necesitatea imperativă de a relua negocierile în vederea încheierii unei convenții comerciale cu România, întrucât a identificat un fapt reprobabil ce prejudicia interesele franceze, respectiv produsele franceze erau contrafăcute într-un mod flagrant în întreaga țară. A evidențiat strategia lui Kogălniceanu în această privință „Il voudrait pouvoir rejétér sur nous la faute, s'il n'est pas donné suite à la négociation"[1413]. Debains prefera reînnoirea şi prelungirea regimului provizoriu stabilit anterior, întrucât ar fi servit ca bază favorabilă unei convenții comerciale în momentul în care aceasta va fi posibilă. El semnala necesitatea elaborării unei legi pentru protejarea mărcii şi o considera inevitabilă. De asemenea, preciza că România nu ajunsese în stadiul normal pentru negocieri – aserțiune respinsă de Kogălniceanu -, subliniind şi durata acestora cu Berlinul (respectiv 2 ani) fără a ajunge la un acord concret[1414]. Oricum refuzul Franței de a concorda cu un aranjament comercial semnat cu România nu era de imaginat pentru partea românească.

[1411] *Ibidem*, A 2-a anexă la depeşa nr.4 din 6 februarie 1877, cadrul 133.
[1412] *Ibidem*, Bucureşti 27 aprilie 1877, cadrele 193-194.
[1413] *Ibidem*, Bucureşti 29 august 1877, cadrul 232 (El doreşte să arunce astfel asupra noastră vina în această problemă în cazul în care nu continuăm negocierea).
[1414] *Ibidem*, Bucureşti 6 noiembrie 1877, Debains către Decazés, cadrele 264-265.

Debains informa într-o notă încă din 16 noiembrie 1877 că s-a reuşit finalizarea negocierilor cu Germania printr-o convenţie comercială. În aceste condiţii şi ţinând cont de situaţia internaţională, reprezentantul diplomatic englez a primit instrucţiuni speciale de la Londra că nu era momentul pentru a intra în negocieri cu România şi l-a incitat şi pe Debains să se ralieze la demersul său, încredinţat fiind că guvernul român nu va subscrie la înnoirea angajamentului provizoriu. Consulul general francez însă nu concorda cu scenariul emis de omologul său englez şi semnala un interes deosebit în nominalizarea unui comisar pentru a trata cu România, chiar dacă va utiliza o strategie de tergiversare a negocierilor până la calmarea conflictului din Balcani. „L'Angleterre est très mal vue ici: Notre commerce et nos très nombreux nationaux auront beaucoup à souffrir du parti qu'elle nous invite à prendre"[1415]. Interesul comerţului francez se dovedea cu atât mai semnificativ cu cât ruşii, aflaţi în România şi Bulgaria preferau consumul de vin franţuzesc şi astfel cererea era impresionantă. Calitatea produselor franceze le recomandau de la sine dată fiind notorietatea de care se bucurau.

Sincopele pe care le releva Debains în desfăşurarea schimburilor şi evoluţia comerţului francez era hotărârea şi iniţiativa redusă. Acestea erau îngreunate de falsificările frecvente care se operau asupra vinurilor foarte apreciate de Champagne „la maison Gubler et Wartanowicz de Bucarest (…) le principal entrepositaire des vins de provenance austro-hongroise qui se vendent comme vins de Champagne"[1416]. Un proiect de lege referitor la mărcile de fabrică a fost aprobat de Camera Deputaţilor la propunerea Ministerului de Finanţe în martie 1879, originat în numeroasele reclamaţii ale puterilor cu care România întreţinea relaţii comerciale[1417].

[1415] *Ibidem*, Bucureşti 13 decembrie 1877, cadrul 297 (Anglia este foarte rău văzută aici: Comerţul nostru şi conaţionalii noştri numeroşi ar avea foarte mult de suferit dacă ne-am solidariza cu punctul său de vedere).
[1416] *Ibidem*, Bucureşti 26 ianuarie 1878, cadrul 319 (Casa Gubler şi Wartanowicz din Bucureşti era principalul antrepozit de vinuri de proveniență austro-ungară care se vând ca vinuri de Champagne).
[1417] *Ibidem*, Bucureşti 20 martie 1878, Bacourt către Waddington, cadrul 525.

Capitala Franței era acceptată în principiu ca sediu al negocierilor româno-franceze, iar comisarul reclamat de Debains urma a fi desemnat când părțile concordau asupra datei antamării acestora. Între timp Franța pretindea prorogarea aranjamentului provizoriu convenit în 6 noiembrie 1876 şi apoi reînnoit pe 30 aprilie/12 mai 1877, propunere acceptată de România care a prelungit regimul vamal stabilit anterior cu încă 3 luni prin votul legii din februarie 1878[1418]. Cum premisele independenței române se arătau, guvernul nu se arăta dispus a prelungi aranjamentul temporar dincolo de 1/13 mai 1878, ceea ce a alarmat Anglia care a decis trimiterea unui înalt funcționar din Foreign Office însărcinat cu misiunea de a negocia. Franța - prin vocea lui Waddington -, nu se declara favorabilă unei convenții comerciale detaliate, însă seconda Anglia în doleanța de a antama negocieri comerciale cu România înainte de finele anului 1878[1419].

Până în anul 1878 România încheiase convenții comerciale cu Austro-Ungaria, Rusia, Germania, chiar şi cu Grecia (pe 6/18 aprilie 1878). Cu Italia şi Elveția fuseseră semnate convențiile între plenipotențiarii nominalizați de părți, dar aşteptau votul favorabil al reprezentanței naționale. Nu existau însă tratate de comerț finalizate cu Franța, Belgia, Anglia, Olanda, Serbia[1420]. Convenția comercială cu Anglia se va încheia totuşi pe 24 martie 1880[1421]. Au existat totuşi surse care au dat asigurări asupra existenței unei convenții comerciale româno-franceze până în 1878[1422], aserțiune eronată, nefiind vorba decât de un aranjament comercial reînnoit la diverse intervale de timp. Această afirmație a inexistenței la 1878 a unei convenții comerciale româno-franceză a fost confirmată de Georges Cioriceanu[1423], însă acesta a identificat semnarea unui asemenea document fundamentat pe clauza națiunii celei mai favorizate în anul 1886[1424]. Şi această teorie o infirmăm, deoarece din rapoartele diplomatice cercetate am concluzionat

[1418] *Ibidem*, Bucureşti 21 februarie 1878, cadrul 351.
[1419] *Ibidem*, Paris 23 aprilie 1878, Waddington către ambasadorul Franței la Londra, cadrele 411-412.
[1420] *Ibidem*, Anexă la depeşa politică nr.2 din 25 mai 1878, cadrele 439-442.
[1421] Georges Cioriceanu, *op.cit*., p.266.
[1422] Victor Axenciuc, *op.cit*., p.137; Ioan Scurtu, *op.cit*., p.93.
[1423] Georges Cioriceanu, *op.cit*., p.266.
[1424] *Ibidem*, p.267.

faptul că şi pe 17/29 iunie 1886 a fost încheiat tot un aranjament comercial româno-francez, prelungit ulterior până în anul 1893.

După recunoaşterea concertată a independenţei României de către Germania, Anglia şi Franţa, Mihail Kogălniceanu a fost desemnat în funcţia de trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar la Paris, iar una dintre sarcinile misiunii sale incipiente era negocierea unui tratat de comerţ cu Franţa. Din totalul importurilor efectuate de România în 1879 (valoarea cărora se ridica la 254 482 628 fr), Franţa ocupa locul al IV-lea (15 450 915 fr). Pe acelaşi loc se plasa şi în privinţa exporturilor României, care reprezentau o valoare de 238 650 000 fr (din care Franţa – 17 775 037 fr)[1425]. Anul următor a însemnat o îmbunătăţire a valorii schimburilor între România şi Franţa, astfel importurile din Franţa se ridicau la 18 378 951 fr, în timp ce exporturile României în Franţa atingeau 27 758 906 fr. Printre articolele principale de import se numărau: oţelul (Franţa – 1 971 999 fr; Germania – 1 959 798 fr; Anglia – 5 464 196 fr; Austro-Ungaria – 8 531 446 fr); zahărul (Franţa – 1 711 016 fr; Germania – 57 363 fr; Austro-Ungaria – 3 664 978 fr); ţesături de lână (Franţa – 1 209 171 fr; Germania – 4 090 412 fr; Anglia – 4 962 413 fr; Austro-Ungaria – 10 591 489 fr)[1426].

Regimul provizoriu pare a se fi perpetuat în mod succesiv prin înţelegere între părţi, întrucât în ajunul debutului războiului vamal româno-austro-ungar continuau dezbaterile în privinţa elaborării unui tratat comercial româno-francez. Franţa acorda o importanţă mai mare chestiunilor tarifare decât textului tratatului propriu-zis, deoarece era încredinţată că un acord asupra acestuia era mai facil de stabilit. De altfel, admitea în tratatul definitiv clauza naţiunii celei mai favorizate, însă în accepţiune limitată aşa cum era elaborat în aranjamentul provizoriu. Totuşi acceptarea acestui principiu era condiţionat de existenţa unui tarif convenţional ce includea 73 de articole care interesau comerţul francez. Coutouly îşi rezerva

[1425] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa,* Rola 27, Corespondenţă comercială (1876-august 1877), Bucureşti 23 mai 1880, Ducros-Aubert (primul trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al Franţei în România) către ministrul de externe al Franţei, cadrele 587-588.
[1426] *Ibidem*, Bucureşti 27 octombrie 1881, Tablou general al comerţului României pe anul 1880, cadrul 626.

dreptul de a modifica lista respectivă în funcţie de modificările survenite în cadrul schimburilor şi propunea ca durata convenţiei comerciale să fie de 4 ani[1427]. Camera de Comerţ din Marsilia îşi exprima în mod clar opinia în privinţa tratatului şi revendica fără rezerve sau restricţii, clauza naţiunii celei mai favorizate. Instituţia nu era atât de strictă în privinţa negocierii tarifelor cu România, întrucât era convinsă că în urma eforturilor pe care le prevedea în negocieri, va reuşi să obţină avantaje pentru comerţul marseillez[1428].

Exigenţele Franţei nu erau împărtăşite în totalitate de delegaţii români, care au subliniat beneficiile de care s-ar bucura prin condiţiile impuse României, în acelaşi timp în care concesiile la care ar subscrie ar fi limitate. Un exemplu era avansat de către reprezentanţii români, care au menţionat cazul cerealelor . Taxa percepută în Franţa pentru hectolitrul de cereale era de 3 fr, însă dacă ar fi acceptată propunerea franceză în maniera în care a fost prezentată, cerealele ar ajunge la 5 fr/hectolitru, fapt care ar face imposibilă importarea[1429]. România nu tăgăduia doleanţa de a proteja avantajele Franţei, însă doar în măsura în care acestea corespundeau intereselor sale. De asemenea, ceea ce se dovedea a fi contrar intereselor României era decretul francez din 1882 conform căruia era prohibită intrarea pe teritoriul său a cornutelor mari şi mici provenite din Rusia, Turcia, România, Serbia şi Bulgaria. Prin justificări de ordin sanitar şi argumentând că aceste cornute erau admise în comerţul cu Italia şi Elveţia, România reclama abrogarea decretului în privinţa sa, subliniind totodată că aceasta era cauza esenţială a rupturii negocierilor comerciale româno-austro-ungare[1430]. Austro-Ungaria invocase cazul Franţei ca precedent pentru a-şi justifica acţiunile proprii. Franţa, prin intermediul ministrului său plenipotenţiar Coutouly, garanta României tratament similar cu al altor ţări cu care aceasta a încheiat convenţii

[1427] *Ibidem*, Rola 263, Proces verbal nr.16 – şedinţa din 6/18 noiembrie 1886, cadrele 118-119.
[1428] *Ibidem*, Rola 82, Paris 2 septembrie 1886, cadrele 587-588.
[1429] *Ibidem*, Rola 263, Proces verbal nr.17 – şedinţa din 11/23 noiembrie 1886, cadrul 121.
[1430] *Ibidem*, cadrele 121-122.

comerciale şi asigura clauza naţiunii celei mai favorizate fără restricţii[1431]. Era însă o opinie personală exprimată sub rezerva de a fi modificată ulterior.

În luna ianuarie 1887 se semna prelungirea aranjamentului comercial franco-român încheiat pe 17/29 iunie 1886. Totodată, se profilau dificultăţi în materie de certificate de origine controlate mult mai sever de către autorităţile române. Din primăvara anului 1886, producătorii austro-ungari au introdus cantităţi semnificative de produse în România în condiţii favorabile intuind direcţia raporturilor comerciale dintre cele două ţări, însă la finele anului, stocurile erau aproape nule. În consecinţă, pentru a-şi comercializa în continuare produsele în România apelau la diverse subterfugii şi depuneau eforturi considerabile în acest sens. O astfel de strategie era falsificarea certificatului de proveniență a mărfii, manevră posibilă în Germania „où des commissionnaires peu scrupuleux consentent volontiers à signer des déclarations concernant des marchandises de provenance austro-hongroise, qui ne quittent d'ailleurs le lien de production que pour se rendre en Roumanie"[1432]. Aceste semnături erau legalizate ulterior de magistraţii municipali a căror obligaţie era de a constata veridicitatea semnăturii ca fiind aceea a individului ce prezentase în prealabil documentul. Germania nu era teritoriul exclusivist al dobândirii acestor semnături false, ci şi Italia, Elveţia, Belgia, Franţa[1433]. În aceste circumstanţe speculative şi discutabile, autorităţile române au asprit condiţiile, reclamând pe lângă certificatul de proveniență şi o declaraţie oficială elaborată în faţa unui magistrat care rezida în locaţia proprie mărfii respective înregistrate pe certificat, sau un certificat a agenţilor consulari sau a şefului vamal[1434].

Regimul provizoriu româno-francez, modificat în primăvara anului 1887 urma a se menţine atâta timp cât nu exista un tratat definitiv stabilit între cele două

[1431] *Ibidem*.
[1432] *Ibidem*, Rola 82, Bucureşti 21 decembrie 1886, cadrele 595-597 (unde intermediarii fără scrupule consimt facil la semnarea declaraţiilor relative la mărfurile de proveniență austro-ungară, care nu părăsesc locul de producţie decât pentru a fi ajunge în România).
[1433] *Ibidem*.
[1434] *Ibidem,* cadrul 599.

părți. Aceasta constituia singura reținere în raporturile comerciale dintre cele 2 țări. Prelungirea aranjamentului provizoriu se efectua în mod succesiv, precizându-se că ulterior datei de 1 iulie 1888, acesta să fie prorogat la fiecare 6 luni până la obținerea unei convenții definitive. Acest document consfințit între Franța şi România garanta taxele cele mai reduse înscrise în tarifele convenționale.

Termenul valabil al declarației mutuale efectuate pe 17/29 iunie 1886 în chestiunea aranjamentului provizoriu franco-român urma a expira pe 28 iunie/10 iulie 1891, sub rezerva nedenunțării anterioare[1435]. Cauzele invocate de Franța pentru perpetuarea regimului provizoriu erau generate de dificultatea situției României, țară eminamente agricolă şi cu o industrie incipientă, astfel încât exceptând cerealele, cornutele şi uneori vinul, aceasta era tributară străinătății. Nu prezenta divesitate în producție. De altfel, Franța considera inoportun a întocmi o convenție comercială cu România până la finalizarea conflictului vamal cu Austro-Ungaria, mulțumindu-se cu regimul provizoriu. Odată criza luând sfârşit, Franța vizualiza o schimbare de strategie pentru ca România să fie satisfăcută şi interesele sale protejate. Convenția ulterioară cu Austro-Ungaria, fundamentată pe baze diferite „par un traité stipulant des avantages réels pour l'importation des céréales et des bestiaux roumains"[1436]. În decada 1887-1896 circa 50% din exporturile industriale franceze în țările cu care aceasta întreținea relații comerciale intense erau reprezentate de țesături de diverse tipuri şi materiale şi produse vestimentare[1437].

România revendica Austro-Ungariei pentru cerealele sale o condiție „sine qua non", un tratament identic cu cerealele sârbe cărora li se aplicaseră – în virtutea unei convenții – un regim distinct din punct de vedere al taxelor percepute, în contrast cu produsele agricole ale celorlalte țări. Cu Franța, România nu era atât de strictă, dată fiind inexistența unui tratat comercial definitiv, însă

[1435] *Ibidem*, Rola 263, Prelungirea aranjamentului comercial franco-român semnat de Coutouly şi Al. Lahovary pe 3 ianuarie 1890, cadrul 194.
[1436] *Ibidem*, Rola 82, Bucureşti 24 februarie 1888, 626-629 (Printr-un tratat care să stipuleze avantaje reale pentru importul de cereale şi cornute române).
[1437] Anthony Rowley, *op.cit.,* p.381.

dacă reuşea să dobândească clauza naţiunii celei mai favorizate cu o mare putere industrială (în speţă Austro-Ungaria), care impunea taxe foarte ridicate pentru produsele agricole străine, strategia României ar fi fost susceptibilă a se modifica vizavi de Franţa. „Elle (România) ne saurait nous accéptér accorder la réciprocité à titre absolument gratuit", ci ar reclama abrogarea decretului din 1882, ceea ce ar fi dificil de acceptat pentru Franţa[1438]. Ca argument în favoarea acestei revendicări, România preciza că măsurile sale de precauţie nu permiteau răspândirea unor posibile boli identificate la animale. De asemenea, perioada scurtă de incubaţie şi voiajul lung de la Galaţi sau Brăila până la Marsillia – unic itinerar al cornutelor -, ar fi făcut imposibilă contaminarea vitelor franceze. Coutouly consemna faptul că un tratat de comerţ româno-francez putea fi încheiat încă din decembrie 1886, dacă Ministerul de Comerţ francez ar fi subscris la acceptarea unei concesii minimale acordate României, adică „de renoncer définitivement au traitement de la nation la plus favorisée pour les 20 articles assez insignifiants à notre point de vue". De tergiversările şi indecizia Franţei a beneficiat Germania, care a acceptat condiţiile României[1439].

Reglementarea unor condiţii precise inserate într-un tratat de comerţ româno-francez definitiv, era recomandată şi de evoluţiile ascendente din cadrul schimburilor. Astfel, importurile franceze în România au sporit conform datelor înscrise în Monitorul Oficial. Dacă în intervalul cuprins între anii 1880-1884 acestea au fluctuat între 18 şi 23 de milioane de franci (excepţie a fost anul 1883 când valoarea înregistrată a atins 36 milioane), iar în 1885 au cunoscut o diminuare accentuată la doar 14 milioane, după semnarea aranjamentului comercial modificat, augmentarea a fost sesizată încă din anul următor încheierii acestuia. Valoarea importurilor pe anul 1887 a fost estimată la 25 017 317 fr, iar

[1438] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa,* Rola 82, Bucureşti 24 februarie 1888, cadrele 634-635 (Ea nu ar accepta acordarea reciprocităţii într-o manieră gratuită).
[1439] *Ibidem*, cadrele 636-638 (De a renunţa definitiv la tratamentul naţiunii celei mai favorizate pentru 20 de articole insignifiante din punctul nostru de vedere).

pe anul 1888 la 28 078 984 fr[1440]. Articolele franceze care au fost favorizate cu predilecţie de aranjamentul comercial din 1887 şi care aproape că şi-au dublat valoarea faţă de anul 1885 au fost: zahărul, produsele şi ţesăturile din lână, mătăsurile, mărfurile de piele. Cât despre importurile României în Franţa, după 1885 s-a identificat o modificare evidentă în privinţa vinului românesc, care anterior nu cunoscuse un comerţ revelator. Alte articole exportate de România în Franţa au fost: grâul, secara, orzul, porumbul, legumele, produsele făinoase, lâna brută şi anumite tipuri de lemn de construcţie. Valoarea acestora s-a ridicat în anul 1888 la 18, 5 milioane franci[1441].

Statisticile referitoare la exporturile româneşti de cereale în Franţa erau discutabile, întrucât partea franceză preciza cantităţi mai mari. De asemenea, Franţa sublinia existenţa unor importuri de articole proprii în România, mult superioare statisticilor oficiale. „Dans les deux cas, pour des motifs différents, certains denrées échappent au contrôle de la douane à leur sortie du pays exportateur”[1442].

Biroul de statistică a Direcţiei generale a vămilor care aparţinea Ministerului de Finanţe prezenta datele generale ale valorii mişcării comerciale în decada anterioară încheierii de noi tratate cu diverse puteri printre care şi Franţa, respectiv anul 1893. De-a lungul celor 10 ani, mişcarea comercială a înregistrat o direcţie ascendentă.

Mişcarea comerţului general (milioane franci)

| Anul | Import | Export | TOTAL |
|---|---|---|---|
| 1884 | 295 | 184 | 479 |
| 1885 | 268,5 | 248 | 516,5 |
| 1886 | 296,5 | 255,5 | 552 |

[1440] *Ibidem*, Rola 263, Bucureşti 25 aprilie 1890, Coutouly către Ribot, cadrul 197.
[1441] *Ibidem*, cadrul 199.
[1442] *Ibidem*, Bucureşti 6 ianuarie 1894, cadrul 253 (În ambele cazuri dar din motive diferite, anumite articole scapă controlului vamal la ieşirea din ţara exportatoare).

| | | | |
|---|---|---|---|
| 1887 | 314,5 | 265,5 | 580 |
| 1888 | 310,5 | 256,5 | 567 |
| 1889 | 368 | 274 | 642 |
| 1890 | 362,5 | 276 | 638,5 |
| 1891 | 436,5 | 274,5 | 711 |
| 1892 | 380,5 | 285,5 | 666 |
| 1893 | 430,5 | 370,5 | 801[1443] |

Exporturile au cunoscut o progresie semnificativă şi superioară celei înregistrate de importuri, însă cu toate acestea valoarea importurilor o depăşea pe cea a exporturilor şi ca urmare România rămânea tributară străinătăţii. Balanţa comercială estima o direcţie veridică şi pertinentă în condiţiile în care ţara exporta în mare parte produsele solului (fiind şi dependentă de condiţiile climaterice şi starea recoltelor anuale), iar industria nu era decât incipientă şi evolua cu paşi lenţi.

Producţia anului 1893 a cunoscut 2 tipuri de impedimente, unul concurenţial (vânzarea la preţuri accesibile a cerealelor din SUA, Argentina, Rusia şi India), iar celălalt calitativ şi cantitativ (grâul dovedise o calitate mediocră, iar oleaginoasele nu au reuşit, doar porumbul a fost promovat prin calitatea sa, însă producţia a fost medie). Carenţele agriculturii române erau identificate şi la nivelul progreselor ştiinţifice, a inovaţiilor şi a utilizării tehnologiei moderne[1444].

Pentru relevarea diferenţelor dintre statisticile române şi franceze, vom prezenta valoarea importurilor de articole franceze în România. Datele prezentate de statisticile franceze împărţeau comerţul în general şi special, cel românesc nu opera această partajare, în aceeaşi categorie înregistrându-se toate articolele venite din Franţa, fie că erau franţuzeşti, fie că nu erau. Diferenţele erau simptomatice.

[1443] *Ibidem*, Anexă la depeşa comercială nr.15 din Bucureşti 28 martie 1895, cadrul 254.
[1444] *Ibidem*, cadrele 254-255.

| AN | Statistici Franceze | | Statistici Române |
|---|---|---|---|
| | Comerț General | Special | |
| | | | |
| 1888 | 10,5 | 7,6 | 28 |
| 1889 | 12,1 | 10,1 | 32,8 |
| 1890 | 13,5 | 10,4 | 39,6 |
| 1891 | 16,8 | 9,6 | 41,7 |
| 1892 | 12,6 | 8,5 | 30,9 |
| 1893 | 13,3 | 8,8 | 35,4[1445] |

Negocierile româno-franceze extinse de-a lungul a aproximativ 2 decenii s-au finalizat totuşi cu încheierea unei convenţii comerciale pe data de 16/28 februarie 1893[1446] semnată la Paris (conţinea 16 articole), pe principiul naţiunii celei mai favorizate. Franţa asigura acest tratament naţionalilor francezi în domenii extinse de activitate, de la comerţ şi industrie până la protecţia proprietăţii industriale şi literare[1447]. Tratamentul naţiunii celei mai favorizate era aplicat în virtutea reciprocităţii şi în privinţa subiecţilor, a navelor sau vapoarelor, a operaţiunilor comerciale de import, export şi tranzit[1448]. Această dispoziţie era precizată clar încă de la articolul 1 „Il y aura pleine et entière liberté de commerce et de navigation entre les ressortissants des 2 pays"[1449]. Semnificaţia acestei prevederi în practică era asigurarea pentru articolele de proveniență franceză care urmau a intra în România de beneficiul taxelor celor mai reduse. Franţa se bucura astfel şi de concesiile deja efectuate de România unei terţe puteri.

Tot în anul 1893 România a mai încheiat o serie de alte convenţii comerciale cu mari puteri europene, respectiv Elveţia (3 martie 1893), Anglia (16

[1445] *Ibidem*, cadrul 270.
[1446] Georges Cioriceanu, *op.cit*., p.270, cu menţinuea că această sursă a consemnat încheierea convenţiei pe 22 februarie 1893.
[1447] D.A.N.I.C., *Colecţia Microfilme Franţa*, Rola 59, Paris 20 aprilie 1906, cadrul 84.
[1448] *Ibidem*, Notă a lui Louis Renault în legătură cu recunoaşterea societăţilor franceze în România, cadrul 164/3.
[1449] *Ibidem*, Anexă la procesul verbal al celei de-a 13-a şedinţe din 19 februarie 1907, cadrul 229 (Va fi asigurată libertatea absolută a comerţului şi navigaţiei între subiecţii ambelor ţări).

august 1893), Germania (octombrie 1893), Austro-Ungaria (3 decembrie 1893) şi Turcia (23 decembrie 1893)[1450].

Crearea în 1890 a Asociației Industriei şi Agriculturii franceze de către J. Meline consolida dimensiunea protecționistă, astfel încât „les États signataires d'un traité de commerce avec la France beneficieront d'un tarif minimum à condition qu'ils accordent également à la France la clause de la nation la plus favorisée", în acelaşi timp în care guvernul nu subscria la încheierea de convenții comerciale decât pe o perioadă scurtă, respectiv 12 luni[1451]. Acordurile bilaterale încheiate de Franța cu țările europene i-au furnizat ocazii deosebite de a-şi dezvolta comerțul propriu şi a intensifica schimburile. Europa deținea astfel o poziție simptomatică în exercițiul schimburilor Franței, iar această aserțiune era dovedită de procentele repartiției geografice schimburilor:

1870 – Importuri (Europa 67%; America 18%; Asia 4,5%; Africa 10,5%)
Exporturi (Europa 74%; America 18%; Asia 2%; Africa 6%)
1890 - Importuri (Europa 63%; America 20%; Asia 5%; Africa 12%)
Exporturi (Europa 74%; America 16%; Asia 2,5%; Africa 7,5%)[1452]

Cu toate că s-au reglementat raporturile comerciale dintre România şi Franța, anul următor (1894) a înregistrat conform statisticilor franceze o diminuare a exporturilor de produse româneşti spre Franța, trecând de la o valoare estimată în 1893 la 47 milioane franci la 35 milioane în 1894. Principalele articole de export erau reprezentate de cereale (în valoare de 27 de milioane franci din totalul de 35 milioane conform statisticilor franceze, însă 8 milioane din 10, conform statisticilor româneşti) şi produse oleaginoase (statistici franceze – 764 000 fr; statistici române – 51 000 fr). Alte produse exportate spre Franța ar fi următoarele: legume uscate, lemn, fructe, alte produse vegetale. Diferența între statistici rezida din faptul că la ieşirea din țară, erau înregistrate doar produsele cu destinația

[1450] Georges Ciociceanu, *op.cit*., p.269-270.
[1451] Anthony Rowley, *op.cit*., p. 393 (Statele semnatare a unui tratat de comerț cu Franța vor beneficia de un tarif minim sub rezerva acordării Franței în mod similar a clauzei națiunii celei mai favorizate).
[1452] *Ibidem*, p.403.

declarată ca fiind Franța, de aceea cele româneşti consemnau valori mult diminuate[1453]. În schimb importul de produse franțuzeşti în România s-a accentuat, înregistrând o valoare de 34 milioane franci în 1894, cu un milion mai mult decât în anul anterior. Această evaluare a fost efectuată de sursele statistice franceze, sub rezerva că mărfurile trimise pe mare erau mult mai facil evaluate, iar țara de primire identificată mai uşor. Cât privea calea terestră, destinația spre România era sigură doar dacă mărfurile deținеau o greutate de 5 000 kg cât reprezenta un vagon. Dacă articolele expediate nu îndeplineau această condiție cantitativă, ele erau preluate de Casa Scheker cu sediul principal la Viena, care monopolizase în virtutea contractelor încheiate mărfurile franceze expediate pe căile ferate din est, astfel încât o cantitate considerabilă de produse erau direcționate spre Viena şi nu figurau în statisticile franceze ca fiind exportate în România[1454].

Importurile României pe anii 1895 şi 1896 au plasat totuşi Franța pe locul al IV-lea în rândul țărilor exportatoare, cu o valoare aproximativ constantă.

| ȚARA | Valoarea în franci | |
|---|---|---|
| | 1895 | 1896 |
| Germania | 80 811 950 | 95 807 261 |
| Austro-Ungaria | 86 297 882 | 92 852 988 |
| Anglia | 58 983 998 | 73 367 473 |
| Franța | 25 598 897 | 25 882 602 |
| Turcia | 12 003 603 | 13 059 402 |
| Belgia | 14 719 278 | 9 888 650 |
| Rusia | 9 505 037 | 8 121 061[1455] |

[1453] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța,* Rola 263, Mişcarea comercială în România (1894), cadrul 290.
[1454] *Ibidem*, cadrele 301-302.
[1455] *Ibidem*, cadrul 318.

Primele 3 puteri au înregistrat creşteri semnificative, Germania cu aproximativ 15 milioane, secondată de Anglia cu o valoare inferioară însă la o distanță redusă, apoi importurile austro-ungare în România au garantat un beneficiu de circa 6,5 milioane. Franța s-a menținut ca valoare, în timp ce scăderea cea mai drastică a fost evidențiată în cazul Belgiei.

Conform statisticilor române, valoarea medie a exportului (cu predilecție cereale) României spre Franța în perioada 1881-1890 s-a ridicat la 18 600 000 fr, înregistrând o diminuare în comparație cu intervalul 1876-1880 (20 500 000 fr). Importurile României din Franța (în general textile, zahăr, uleiuri din Nisa şi Marsilia) au menținut o valoare medie de 27 000 000 fr în decada 1881-1890[1456].

Situația s-a schimbat la începutul secolului XX, când România a modificat tariful general vamal care afecta într-o manieră nefavorabilă un număr de articole de export franceze, astfel încât s-a pus şi problema denunțării convenției comerciale româno-franceze. Înainte de a acționa în acest sens era nevoie de analizarea consecințelor şi a efectelor unui asemenea demers, mai ales în circumstanțele unei concurențe acerbe pe piața românească.

Din informațiile relevate de oamenii de afaceri şi comercianții francezi stabiliți în România, s-a evaluat situația creată de noul tarif la câteva produse. Concluziile generate nu au oferit perspective optimiste cel puțin în câteva cazuri, astfel vinurile de Bordeaux, Bourgogne, conservele de legume, țesăturile de mătase şi bumbac, sufereau o augmentare de taxe vamale cu 20 %, ceea ce depăşea prognozele şi l-au determinat pe trimisul extraordinar şi ministru plenipotențiar în România, Bourgarel, să afirme că măsurile rezidau din tendințe evidente de protecționism, mai degrabă decât rațiuni fiscale, întrucât se elabora o strategie de ocrotire şi favorizare a producției naționale. Ciocolata suferea acelaşi tratament, întrucât se considera că producția din țară va acoperi nevoile populației,

[1456] Georges Cioriceanu, *op.cit*., p.295-296.

în timp ce exportul articolele farmaceutice „se trouve paralysée”[1457]. Schimburile ce aveau în vedere alte produse puteau fi menținute conform aprecierilor comercianților francezi, opinii fundamentate pe faptul că o parte covârşitoare a comerțului francez în România era reprezentat de obiecte de lux (printre care țesături şi veşminte diverse, produse alimentare sau obiecte de artă), de o calitate superioară concurenței şi căutate pe piață în pofida prețurilor ridicate[1458].

Pentru ca problematicile de ordin comercial dintre România şi Franța să fie eludate, s-a dispus semnarea unei noi convenții comerciale, care s-o substituie pe cea încheiată la 16/28 februarie 1893. Convenția de comerț şi navigație între cele două părți a fost încheiată tot la Paris pe 21 februarie/6 martie 1906, conținea tot 16 articole şi fusese semnată de trimisul extraordinar şi ministru plenipotențiar al României în Franța, Grigore Ghica, şi Stéphen Pichon, ministrul afacerilor externe francez. Stipulațiile sale erau structurate pe 5 părți identice cu alte convenții finalizate de România cu alte țări:

- prevederi relative la stabilirea persoanelor într-un stat sau în celălalt, exercitarea comerțului, industriei, drepturi şi obligații (art.1-4)
- prevederi cu incidență asupra tratamentului aplicat mărfurilor:import, export, tranzit, taxe interioare (art.5-8)
- dispoziții referitoare la intrarea şi ieşirea navelor din porturi, manevrele şi operațiunile efectuate, taxele portuare (art.9-14 şi declarația anexă)
- referiri la aplicarea convenției în Algeria, coloniile şi protectoratele franceze (art.15), data punerii în aplicare, durata sa, ratificarea şi denunțarea (art.16)[1459].

Până la cumpăna dintre secole, exporturile României în Franța constau în speță din produse agricole, însă din 1903 un nou articol cunoaşte o ascensiune fulminantă, respectiv petrolul. În privința acestui produs, Franța a operat o

[1457] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța,* Rola 59, Bucureşti 25 august 1906, Bourgarel către Leon Bourgeois, ministrul afacerilor externe la Paris, cadrele 113-114.
[1458] *Ibidem*.
[1459] *Ibidem*, România, vol.15, Afaceri comerciale, Relațiile României cu Franța (februarie 1907-1914), cadrele 16 şi 40.

concesie simptomatică României în sensul că produsele petroliere distilate româneşti erau acceptate cu taxa aferentă petrolului brut, ceea ce a determinat o prezenţă mai accentuată a petrolului şi a derivatelor sale de proveniență românească pe piețele franceze[1460].

Camera deputaților a votat în unanimitate convenția cu Franța pe 22 martie 1907, cu o zi mai târziu aceasta fiind ratificată de Senat. Era încheiată „sine die", intra în vigoare la 10 zile după schimbul de ratificări şi „demeurera éxécutoire jusqu'à l'expiration d'une année à dater du jour où l'une des 2 parties cantractantes l'aura dénoncée"[1461].

Franța mai beneficia de unele privilegii concedate de România altor puteri cu care aceasta a încheiat convenții comerciale în virtutea principiului națiunii celei mai favorizate, însă fiecare putere şi-a negociat şi a obținut reduceri la articolele care interesau propriul comerț de export în România. Astfel de convenții mai fuseseră încheiate în 5 iunie 1906 cu Belgia (ratificată la 12 ianuarie 1907), cu Germania, semnată pe 8 octombrie 1904 şi considerată ca adițională la tratatul comercial anterior, cel din 1893[1462], sau cu Bulgaria (semnată pe 20 noiembrie 1907 şi intrată în vigoare începând cu 4/17 ianuarie 1908, Anglia (31 decembrie 1905), Austro-Ungaria (6 aprilie 1906)[1463]. România încheiase şi cu Italia un Tratat de comerț, vamă şi navigație, document semnat la Bucureşti pe 25 noiembrie/5 decembrie 1906, după ce în prealabil încheiase cu Italia Convenția de comerț şi navigație semnată la Roma (23 martie 1878), urmată de cea de la Bucureşti din 23 decembrie 1892[1464].

Totuşi pentru ca raporturile comerciale româno-franceze să fie intensificate şi acest lucru să fie reflectat de schimburile dintre cele 2 părți, se

[1460] *Ibidem*, cadrul 42.
[1461] *Ibidem*, Anexă la procesul verbal din a 2-a şedință din 11 iunie 1907, cadrul 95 (Va rămâne executorie până la expirarea unui an din ziua în care una din cele 2 părți contractante l-ar denunța).
[1462] *Ibidem*, cadrul 90.
[1463] *Ibidem*, România, vol.15, Afaceri comerciale, cadrul 128; Georges Cioriceanu, *op.cit*., p.390.
[1464] Paula Cristina Gampe Crăciunescu, Constantin Esarcu în misiune la Roma (1873-1876, 1879). Câteva date din corespondența diplomatică, în *Analele Universității Bucureşti (Ştiințe politice),* anul IX, 2007, p.16.

impunea dispariția unor sincope de ordin organizatoric. Diversificarea căilor maritime ar fi reprezentat o metodă de sporire a schimburilor, întrucât insuficiența liniei Marsilia-Brăila sau Constanța era evidentă[1465]. De asemenea, prezența franceză implica o mai bună reprezentare din partea comercianților şi o strategie managerială similară cu a germanilor. În consecință, prioritară devenea utilizarea cataloagelor elaborate în limba franceză pentru obiectele de lux, pe placul elitei bogate a societății, în timp ce pentru masa populației şi bunurile de larg consum se putea uza de limba română. O altă modalitate ce trebuia aplicată erau etichetele imprimate în limba franceză pentru a releva proveniența - certificat garantat de calitate a produselor franceze şi manieră de combatere a concurenței -, note, prospecte, listă de prețuri, afişe, anunțuri[1466]. Politica germană era un exemplu ce lipsea Franței, întrucât aceasta prin intermediul comercianților, preconiza o muncă de cercetare şi de informare la fața locului în vederea identificării corecte a nevoilor pieței, produsele favorizate şi preferate, modele dorite şi calcularea unor prețuri proporționale cu resursele populației[1467].

Această carență simptomatică a lipsei de reprezentare a Franței pe piața internațională era reiterată în diverse rapoarte diplomatice şi punctată atât de ambasadori, cât şi de consuli. Comerciantul francez semnifica o cantitate neglijabilă pe pieţele din Odesa, Geneva, Tokio, Hamburg „on compte 4 à 6 fois plus de commissionnaires allemands et 8 à 10 fois plus d'anglais"[1468]. Astfel, prin acestă reprezentare precară, comerțul francez în lume nu avea cum să înregistreze creşteri semnificative, mai ales că doar la sfârşitul secolului al XIX-lea a fost înființată o instituție destinată tocmai îmbunătățirii şi favorizării implantării de

[1465] D.A.N.I.C., *Colecția Microfilme Franța,* Rola 59, Bucureşti 23 noiembrie 1907, Blondel, trimisul extraordinar şi ministrul plenipotențiar al Franței la Bucureşti, către Pichon, cadrul 118.
[1466] *Ibidem*, Bucureşti mai/iunie 1911, Raport economic pe anul 1910, cadrul 189.
[1467] *Ibidem*, Rola 263, Mijloace de încurajare a importului francez, cadrul 276.
[1468] Anthony Rowley, *op.cit*., p.380 (Se conta de 4 până la 6 ori mai mulți comisionari germani şi de 8 până la 10 ori mai mulți englezi).

antreprize franceze în străinătate – Oficiul Național al Comerțului Exterior -, şi abia în 1908 au fost create 6 posturi de ataşați comerciali[1469].

Conform surselor statistice române, în decada 1901-1910, valoarea medie a importurilor franceze în România era de 19 900 000 fr, în timp ce exporturile româneşti cunoşteau o medie de 21 200 000 fr, iar în anii premergători primei conflagrații mondiale importurile franceze de produse româneşti au înregistrat o creştere considerabilă ajungând la o medie de 37 400 000 fr (1911-1914)[1470].

Schimburile comerciale externe ale României au fost influențate de două regimuri distincte în intervalul de timp 1859-1916, unul caracterizat de principiul liberului schimb (1859-1886), iar celălalt mai restrictiv prin intervenția statului, respectiv protecționismul (1881-1916). Cu toate acestea atât exportul cât şi importul au cunoscut o augmentare simptomatică între 1860 şi 1913. Exporturile au crescut valoric de la 116 milioane lei la 670 milioane, în timp ce importurile au înregistrat o mărire similară însă inferioară ca şi cuantum, de la 63 de milioane la 590 de milioane lei[1471].

## CONSIDERAȚII FINALE.

Nicolae Iorga considera în „Histoires des relations roumaines" (antologie, 1995) că pentru a găsi primul contact între rasa franceză şi rasa română, apropiate prin descendența lor comună latină, trebuie să ne întoarcem în trecut, într-o epocă foarte îndepărtată, când elemente de sânge gal s-au stabilit în vecinătatea dacilor. Mai târziu, amestecuri de sânge au putut surveni, în momentul în care Roma, dominând Loara (Loire) şi Dunărea, elemente militare de origine dacă erau angajate în legiuni de gali sau invers, elemente gale în cele ale Daciei. Este un mit de caracter general şi simbolic care revelează vechimea contactelor între cele 2

[1469] *Ibidem*, 380, 383-384.
[1470] Georges Cioriceanu, *op.cit*., p.411-412.
[1471] Victor Axenciuc, *op.cit*., p.177-178.

neamuri, nu un fenomen particular al relațiilor dintre francezi şi români. Pentru o altă sursă istoriografică, Franța reprezenta un „prototip", unde a avut loc geneza artei moderne prin manifestările stilului romanic, apoi gotic, şi tot aici a fost leagănul cruciadelor, s-a „maturizat" monarhia absolutistă şi au fost promovate valorile primei mari republici europene[1472].

Franța ocupa o poziție privilegiată în ordinea ideală sau simbolică a lumii. Aceasta constituia pentru români centrul lumii moderne, țara care propaga în întreaga lume civilizația care o caracteriza. Uneori îşi evidenția această latură manifestând o atitudine arogantă, de condescendență, de parcă numai în Franța puteai deveni cu adevărat savant, numai acolo puteai să-ți însuşeşti bunele maniere, arta, politica, aspectele militare în mod suficient. Urmând această idee 2 cercetători francezi, Louis Leger şi Ernest Denis susțineau în lucrarea „La France et l'Europe Centrale" (Bratislava 1995) că principiul naționalităților sau dreptul popoarelor de-a dispune de ele însele, decurgea direct din Revoluția franceză, exaltându-şi astfel mândria națională.

În ceea ce privea Franța - „la soeur ainée" a României - se manifesta în timpul domniei lui Carol, atât la nivelul politicului, cât şi al populației, o filie față de aceasta (francofilie) considerată a fi o atitudine pozitivă, favorabilă. Afinitățile filofranceze semnificau acceptarea şi valorizarea unicității specificului, fără ca prin aceasta să se producă o depreciere a imaginii proprii, respectiv româneşti. Alături de ideea filiei, cea a originii latine, îi determina pe români să se simtă înrudiți cu francezii, ambele neamuri fiind descendente din aceeaşi viță nobilă, adică având origini comune. De aici deriva tendința de solidarizare, când Franța trecea printr-un moment de suferință (ex. războiul franco-prusac 1870-'71), care chiar dacă era inspirată de o pornire sinceră, era politizată şi căpăta uneori accente negative, în funcție de circumstanțele interne şi internaționale. Totodată se evidențiau şi considerentele inferiorității româneşti, de aceea în momentele de impas, România reclama sprijinul Franței, care atunci când întârzia în a-l acorda,

[1472] Neagu Djuvara, *Amintiri din pribegie (1948-1990),* Bucureşti, 2005, p.426.

nu voia să intervină, sau îi era imposibil să acţioneze, era criticată şi judecată fervent de opinia publică românască sau de elita politică.

Sorgintea latină a Franţei se origina în discursul promovat de Şcoala Ardeleană, bazat pe demonstrarea originii latine a limbii şi a poporului român. Acest tip de discurs se regăsea şi în corespondenţele diplomatice, era exprimat de personalităţi politice cu obiectivul de a familiariza şi a determina apropierea intimă între România şi Franţa, apropiere considerată un fapt natural. De asemenea, utilizarea sintagmei de „soră mai mare", adesea întâlnită când erau analizate contactele cu Franţa, frecvent uzitată în discursuri politice, interpelări parlamentare, avea aceeaşi tendinţă de a sublinia şi a accentua înrudirea dintre cele 2 ţări, dar şi superioritatea franceză.

Influenţa franceză s-a evidenţiat de la fondul lexical francez - întâlnit în cadrul limbii române „dans le langage courant roumain, un mot sur 5 est d'origine française"[1473] - până la genurile literare şi artistice, de la dimensiunea politică, trecând prin cea diplomatică, administrativă şi legislativă, până la cea economică şi industrială. Raporturile româno-franceze au fost neîntrerupte chiar dacă uneori au fost lipsite de intensitate. De altfel, societatea românească s-a aflat sub constanta monitorizare a reprezentanţilor diplomatici francezi, indiferent de sectoarele abordate cu predilecţie. Acest fapt a fost certificat de pletora de rapoarte, telegrame, depeşe, note, memorii, întocmite de agenţii din ierarhia diplomatică franceză.

Sprijinul real pe care Franţa l-a dovedit vizavi de România, s-a manifestat cu predilecţie în momentul venirii pe tronul României a lui Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, când împăratul Napoleon III – personalitate controversată şi un „geniu neînţeles" -, a favorizat demersul cutezător al tânărului principe prusac printr-o diplomaţie abilă. Prin noul domn străin României i s-a oferit posibilitatea consolidării interne şi externe, aflându-se la intersecţia a 3 mari

[1473] Lucian Boia, *La Roumanie (Un pays à la frontière de l'Europe),* Paris, 2003, p.106 (în limbajul curent un cuvânt din 5 este de origine franceză).

imperii. Dacă inițial autoritatea morală a lui Napoleon III s-a resimțit puternic în statul care a evitat separarea prin Carol, ulterior nemulțumirea acestuia s-a accentuat căpătând valențe acute, ajungând până la dezideratul de a nu-l mai vedea ca stăpân al țărişoarei de la Dunărea de Jos. Încă din primii ani ai domniei lui Carol, ambițiile sale şi ale elitei politice româneşti de a se desprinde şi de a lepăda orice legătură cu Imperiul Otoman, au fost deplânse de Franța, adepta integrității teritoriale a Turciei şi a pacifismului în zonă. Relațiile româno-franceze au fost umbrite de chestiunea evreiască, problema „bandelor" bulgare, a jurisdicției consulare şi al panromânismului incipient.

După Sedan, Franța a adoptat o politică de prudență şi echilibru în raporturile cu puterile europene, concomitent cu edificarea şi consolidarea internă a noului regim. A adoptat simultan o poziție de neintervenție în afacerile balcanice, refuzând implicarea în diferendele dintre țările care-şi disputau interesele în zonă, mulțumită fiind că interesele cetățenilor săi nu erau în general afectate de direcția politicii asumate. De asemenea, se arăta sensibilă la complicațiile susceptibile a degenera în conflicte, manifesta prin excelență tendințe pacificatoare.

Elaborarea strategiei coloniale în decada ulterioară înfrângerii Franței la Sedan, apărea ca o necesitate imperioasă datorată fazei de depresiune şi de nesiguranță economică în care intrase țara. Importanța sau prioritatea argumentelor coloniale nu era bine delimitată sau definită, aceste motivații fiind de ordin economic, „umanitar" – de civilizare a populațiilor barbare -, sau politice. Istoriografia franceză s-a preocupat îndelung asupra acestor aspecte emițând teorii diverse, însă cert s-a dovedit principiul fundamentat de prima putere colonială din lume, Marea Britanie, „the more people you ruled, the greater your labour force. The more directly you controlled a country, the safer was your investment there

(…), the first cause was generally commerce, investment, or raw materials, the second was the need to protect the stake"[1474].

Timp de aproximativ 2 decenii, Franța a asistat de la distanță evoluția evenimentelor din Europa de Est şi Balcani, însă prezența sa în România era identificată prin diverse elemente de ordin politic, diplomatic, economic şi cultural. Cu toate acestea, o oarecare detaşare şi răcire a relațiilor româno-franceze s-a produs ca urmare a 2 intervenții considerate nefericite, incriminate cu ardoare de partea românească şi menționate de câte ori s-a prezentat ocazia. Una dintre acestea s-a prezentat la Berlin, când Waddington a propus emanciparea evreilor din România prin acordarea de drepturi civile şi politice, iar cealaltă în chestiunea Dunării, prin proiectul Barrère, care dezavantaja flagrant România în privința preponderenței pe Dunăre în favoarea Austro-Ungariei. Interesul constant al Franței pentru evreii din România – originat în preceptele umanitare -, a avut câştig de cauză în sensul că naturalizarea evreilor a devenit posibilă însă într-o manieră individuală şi printr-un anevoios proces birocratic. Franța se va confrunta şi ea cu un scandal de proporții cu conotații antisemite – afacerea Dreyfus -, în care vor fi implicate forțe sociale şi mentale distincte. Interpretări diverse asupra debutului şi deznodământului afacerii au amestecat concepte variate şi insuficient procesate la nivelul mentalului colectiv, respectiv străinul, evreul, spionul şi homosexualul.

O preocupare permanentă a diplomației franceze în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea a fost reprezentată de cunoaşterea cu certitudine a direcției politicii externe a României, sau a informării concrete asupra unui posibil angajament asumat de România. De asemenea, s-au evaluat şi unele aspecte ale chestiunii transilvane, însă reprezentanții diplomatici s-au rezumat la relevarea unor aspecte tangențiale, la nivelul manifestărilor opiniei publice.

[1474] James Morris, *PAX BRITANNICA. The climax of an Empire*, New York, 1968, p.109-110 (Cu cât stăpâneşti mai mulți oameni, cu atât deții mai multă forță de muncă. Cu cât controlezi o țară mai tare, cu atât investiția este mai sigură (…), prima cauză (a colonizării) era în general comerțul, investiția, sau materiile prime, a 2-a era nevoia de a proteja această miză).

Misiunea franceză de extindere a influenței şi de propagare a limbii în România – manifestată prin Alianța franceză şi Notre Dame de Sion -, a înfruntat dificultăți şi impedimente de natură individuală, intrigi, ambiții personale, invidii, ce au impietat activitatea normală a acestor instituții.

Din punct de vedere comercial, Franța a tergiversat la maxim momentul pentru încheierea unui tratat sau a unei convenții comerciale cu România, întrucât a beneficiat de avantaje şi fără aceasta printr-un aranjament negociat în manieră bilaterală. Motivația temporizării a rezidat în mod esențial din parcimonia de produse asupra cărora România putea negocia, întrucât principalele articole exportate în Franța erau reprezentate de cereale, lemn şi de la finele secolului al XIX-lea petrolul şi derivatele sale.

La nivelul cercurilor cu putere de decizie din România, s-a înregistrat o tendință de întoarcere spre Franța în speță după 1891, mai ales din perspectivă financiară, iar în intervalul cuprins între 1895-1898 această intensificare a raporturilor capitaliste s-au resimțit la bursa parizianã. În 1898, valorile româneşti admise la cota din Paris se ridicau la o valoare considerabilă de un miliard de franci din care 40 de procente se aflau sub directa administrare franceză, iar în plus industria franceză fusese avantajată şi câştiga teren în detrimentul influenței germane, prin dobândirea de lucrări la portul Constanța şi acceptarea unor comenzi de armament[1475].

În jurul anului 1900, Franța era una din cele mai bogate țări din lume, care juca un rol de prim rang în finanța internațională. De asemenea, Franța s-a bucurat de un prestigiu extraordinar reprezentând centrul pentru aproape toate mişcările artistice şi literare. O generație mai târziu se înclina privind în urmă sfârşitul de secol al XIX-lea, a-l considera drept „la belle époque", perioadă care impresiona prin măreție.

Discursurile politicienilor sau interpelările de orice natură, indiferent de raportarea la Franța sau la celelalte puteri europene au prezentat aspecte similare

[1475] Pierre Guillen, *op.cit*., p.346.

care s-au transformat în clişee, dintre care: „sora mai mică”; „originea latină” care legitima apropierea dintre România şi Franța; „victimizarea”, formulă preferată când se profila nedreptățirea României; obținerea „independenței” şi „consolidarea” statului român şi nu în ultimul rând „apartenența la Europa”, care avea datoria morală de a-şi apăra una din țările nou create în fața veleităților hegemonice ale Marilor Puteri.

În contextul numeroaselor evenimente pe care le-a cunoscut istoria europeană a secolului al XIX-lea şi a relațiilor internaționale tumultoase şi prolifice în diferende, disensiuni, conflicte şi interese subiective, relațiile româno-franceze au fost neîntrupte, chiar dacă nu constante în intensitate, iar acest fapt s-a datorat în mare măsură reprezentanților diplomatici francezi acreditați de-a lungul timpului în România. Aceştia au reprezentat un element simptomatic pentru cunoaşterea României de către Franța, precum şi a problemelor cu care se confrunta, dar şi a realităților consfințite de-a lungul timpului.

BIBLIOGRAFIE

Surse inedite:

I. Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (D.A.N.I.C), Colecția Microfilme Franța:
Rolele: 12 (1866); 13 (1866-1867); 14 (1868-1869); 15 (1869-1870); 16 (1871-1872); 17 (1873-1874); 18 (1875-1876); 19 (1876); 24 (1888,1894); 27 (1876-1877; 1878-1883); 45 (1868-1869; 1870-1879); 46 (1879); 69/47 (1880); 48 (1881-1882); 49 (1883-1884); 50; 51; 52; 53; 56; 58; 59; (1903-1907; 1907-1914); 65 (1887-1890; 1882-1886; 1887-1888); 82 (1822-1899); 83 (1879-1895); 77 (1862-1881); 97 (1867, 1871-1876); 173 (1850-1886); 263 (1886-1901).

II. Ministerul Afacerilor Externe al Franței, Centrul Arhivelor Diplomatice Nantes (C.A.D.N.):

1. Fond Consulat Iaşi (Yassy), Carton: 4; 5; 13; 25; 29; 30; 31; 32; 33; 34; 56; 57.
2. Fond Consulat Galați (Galatz), Seria 1822-1918, Carton: 14; 34; 56; 160.
3. Fond Ambasadă Constantinopol (Constantinople), Seria E, Carton: 88 (1908-1909); 89 (1896-1899); 90 (1902-1914); 91 (1901-1914); 93 (1897-1912); 178 (1865-1866); 179 (1867-1868); 180 (1868-1869); 181 (1870-1871); 182 (1872-1873); 201 (Danube 1869-1870); 308 - Războaiele balcanice (1912-1913); 335 - Repartiția teritoriilor (1913-1914); 711.
4. Fond Ambasadă Viena (Vienne), Consulatul General al Franței la Bucureşti (1866-1869), Carton 393; Carton 491, Dosar România (1912-1914).

III. Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe (Bucureşti)

1. Fond Paris, Problema Politice, Dosar: 2 (Corespondență şi rapoarte politice – 1866); 3 (Corespondență şi rapoarte politice – 1867-1869); 4 (Corespondență şi rapoarte politice – 1870-1872); 5 (Corespondență şi rapoarte politice – 1873-1874); 6 (Corespondență şi rapoarte politice – 1875-1876); 7 (Corespondență şi rapoarte politice – 1877-1878); Problema - Personal, vol.618 (1860-1881); Problema - Personal, vol.619 (1893-1894); Problema – Personal, vol.620 (1897-1909); Problema - Protocol, vol. 626 (1878-1879) .
2. Fond Problema 21, Corespondențe Politice, vol.70.

IV. Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe (Paris), (Quai d'Orsay), La Nouvelle Série (1899-1914), Fond Roumanie, Dosar Politique Intérieure (Question Juive 1899-1914); Dosar Nr.4 - Corespondenţă politică (ianuarie-iunie 1881); Dosar Politique Étrangère, Nr. 5 - Dossier général et relations avec la France (1897-1914).

V. Arhivele Naţionale Bucureşti, Fond Casa Regală, Personale-Carol I, Corespondenţă familie (1866).

Surse edite:

I. Articole:


- Berceanu, Barbu, Modificarea din 1879 a articolului 7 din Constituţie, în *Studii şi materiale de istorie modernă*, 6, 1979.
- Berindei, Dan, Înfiinţarea agenţiei Principatelor Unite la Paris (26 august/7 septembrie 1869) în *Studii,* XIII (1960), nr.6.
- Idem, Mihail Kogălniceanu (1817-1891) în *Diplomaţi iluştri*, vol.I, Bucureşti, 1969.
- Căzan, Gheorghe, Tratatul secret de alianţă dintre România şi Austro-Ungaria (1883) în *Revista română de studii internaţionale*, 1/1973.
- Idem, Ion Gheorghiu, Acţiunea politică a guvernului român pentru punerea în aplicare a hotărârilor Congresului de la Berlin privind independenţa României, în vol. *Din lupta poporului român pentru independenţă*, coord. Ioan Scurtu, Bucureşti, 1971.

- Corivan, Nicolae, Vasile Alecsandri în *Diplomaţi iluştri*, vol.I, Bucureşti, 1969.
- Defarges, Philippe, Déterminants et orientation de la politique étrangère de la France. La France entre rang et Europe., în *Regards sur l'actualité*, redactori Brigitte Masquet, Isabelle Flahault, Bruno Denis etc., februarie 2007.
- Dethan, George, Napoleon III et l'Europe des nations, în *Revue d'Histoire Diplomatique*, no.3-4/1984, Paris.
- Filimon, A., Abdicarea lui Al. I. Cuza şi situaţia Principatelor în anul 1866 în viziunea diplomaţilor belgieni, în *Analele Universităţii „Al. I. Cuza"* din Iaşi, Profesorului Gh. Platon la a 70-a aniversare, tom XLII – XLIII – supliment – 1996-1997.
- Filitti, Ioan D., Adevărul istoric şi judecata serioasă, în *Aprecierea politicei externe a României*, Bucureşti, 1916.
- Gampe Crăciunescu, Paula Cristina, Constantin Esarcu în misiune la Roma (1873-1876, 1879). Câteva date din corespondenţa diplomatică, în *Analele Universităţii Bucureşti (Ştiinţe politice),* anul IX, 2007.
- Georgeon-Liskenne, Anne, Bucarest, în *Ambassades de Frances. Les trésors du patrimoine diplomatique*, Paris, 2006.
- Germani, N.D., Regele Carol I văzut de un diplomat, în *Din viaţa regelui Carol I (Mărturii contimporane şi documente inedite culese de Al. Tzigara-Samurcaş)*, Bucureşti, 1939.
- Gervais, Pierre, Romain Huret, Pauline Peretz, Une relecture du „dossier secret": homosexualité et antisémitisme dans l'Affaire Dreyfus, în *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, Nr.1, Tom 55, Paris, 2008.

- Iancu, Carol, Adolphe-Isaac Crémieux, Gerson von Bleichroeder and the Jewish Pilitics of „Shtadlanul" in the 19th Century, în *Studia Iudaica* (XV), Cluj-Napoca, 2007.
- Idem, La France et les juifs de Roumanie (1856-1919). Permanences et ruptures, în *Permanences et ruptures dans l'histoire des juifs en Roumanie (XIX-XX siécles)*, sub direcția lui Carol Iancu, Universitatea Paul-Valery-Montpellier III, 2004.
- Idem, Une lettre inédite du grand rabbin Moses Gaster sur les juifs en Roumanie (1905), în *Revue des études hébraiques et juives modernes et contemporaines*, nr.1-2, Nouvelle série, anii 1995-1996.
- Idem, Tratatul secret de alianță dintre România şi Austro-Ungaria (1883) în Revista română de studii internaționale, 1/1973.
- Isopesco, Claudio, Il diplomatico studioso americano E. Schuyler e i romeni (Con uno sguardo sulla filologia romena in periodici inglesi ed americani del'800), în *Buletinul Bibliotecii Române*, vol.II – octombrie 1954, Freiburg, 1954.
- Ivănescu, Dumitru, Populația evreiască din oraşele şi târgurile Moldovei între 1774-1859, în *Modernizare şi construcție națională în România. Rolul factorului alogen, 1832-1918*, Iaşi, 2002.
- Marinescu, Beatrice, Great Britain and the Recognition of Romania's state independence (1880), în *Revue Roumaine d'Histoire*, tom XV, nr. 1, 1976.
- Marino, Adrian, L'Indépendence de la Roumanie-conscience nationale, conscience européenne, în *Cahiers d'études littéraires*, no.3/1997.
- Nuțu, Constantin, Semnificația proclamării independenței României în relațiile româno-austriece, în vol. *Din lupta poporului român pentru independență*.

- Panaitescu, P.P., Urcarea în scaun a Principelui Carol de Hohenzollern, în *Carol I, amintirea unei mari domnii*, Bucureşti, 2006.
- Platon, Gheorghe, Le diplomate belge Edouard Blondeel van Cuelebroeck dans les Principautés Roumaines (1856-1857), în *Revue Roumaine d'Histoire***,** 16,1977, nr.1.
- Rădulescu-Zoner, Ştefan, La souveraineté de la Roumanie et le problème du Danube après le Congrès de Berlin, în *Revue des etudes sud-est européennes*, nr.1/1971.
- Idem, Poziția internațională a României după Congresul de la Berlin. Premise ale unei opțiuni, în *Studii şi materiale de istorie modernă,* 6, 1979.
- Tzigara-Samurcaş, Al., Regele Carol I văzut de principele Bülow, în *Din viaţa regelui Carol I (Mărturii contimporane şi documente inedite culese de Al. Tzigara-Samurcaş)*, Bucureşti, 1939.
- Vitcu, Dumitru, Chestiunea evreiască în relațiile româno-americane timpurii, în *Modernizare şi construcție națională în România. Rolul factorului alogen, 1832-1918*, Iaşi, 2002.
- Voicu, George, The „Judaisation" of the enemy in the Romanian Political Culture at the Beginning of the 20th Century, în *Studia Iudaica* (XV), Cluj-Napoca, 2007.


II. Memorii şi colecții de documente:


- Raoul Bossy, Amintiri din viaţa diplomatică (1918-1940), vol.I, 1918-1937, Bucureşti, 1993.
- Compte de Freycinet, Souvenirs (1878-1893), Paris, 1913.

- Diplomația europeană şi mişcarea memorandistă (1892-1896), coordonator Corneliu M. Lungu, Bucureşti, 1995.
- Documents diplomatiques français (1871-1914), 1ere série, tome second (1er juillet 1875 – 31 décembre 1879), Paris, 1930.
- Gaster, Moses, Memorii (fragmente), Corespondență, Bucureşti, 1998.
- Independența României în documente, vol.I (Documente şi presă internă), Bucureşti, 1997.
- Kogălniceanu, Mihail, Documente diplomatice, redactori: George Macovescu, Dinu C. Giurescu, Bucureşti, 1972.
- Mamina, Ion, Gh. Neacşu, George Potra, Organizarea instituțională a Ministerului Afacerilor Externe. Acte şi documente (1859-19191), vol.I, Bucureşti, 2004.
- Memoriile regelui Carol I al României (de un martor ocular), vol.I (1866-1869), Bucureşti, 1994; vol.II (1870-1875), Bucureşti, 1993.
- Premise ale formării pieței economice unitare româneşti (Documente 1862-1914), Bucureşti, 1983.
- Relațiile internaționale ale României în documente (1368-1900), coord. Ion Ionaşcu, Petre Bărbulescu, Bucureşti, 1971.


III. Dicționare, Enciclopedii, Anuare:


- Alexie, Marin, Nae Androne, Dicționar diplomatic, Bucureşti, 1979.
- Annuaire diplomatique de l'Empire Français pour l'année 1866; pour l'année 1867; pour l'année 1868; pour l'année 1869, Paris.
- Annuaire diplomatique et consulaire de la Republique Française pour l'année: 1872-1873; 1874; 1876; 1877; 1880; 1882; 1883; 1884; 1885; 1886; 1887; 1888; 1889; 1890; 1891; 1892; 1893; 1894; 1895; 1896;

1897; 1898; 1900; 1901; 1902; 1903; 1904-1905; 1906; 1907-1908; 1909-1910; 1911; 1912; 1913; 1914; Paris.

- Dictionnaire des relations internationales au 20e siècle, Colette Barbier, Antoine Daveau, Olivier Delorme (…), Paris, 2000.
- Dicţionar al miniştrilor din 1789 la 1989, sub direcţia lui Benoît Yvert, Paris, 1990.
- Enciclopedia de istorie a României (Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, Ioan Scurtu), Bucureşti, 2000.
- Predescu, Lucian, Enciclopedia României (Cugetarea). Material românesc. Oameni şi înfăptuiri, Bucureşti, 1999.

IV. Lucrări generale şi speciale:

- Abitbol, Michel, Le passé d'une discorde (Juifs et Arabes depuis le VIIe siècle), 2003.
- Allain, Jean-Claude, Pierre Guillen, Françoise Autrand etc., Histoire de la diplomatie française (1870-1914), Paris, 2005.
- Ambès (pseudonim*),* Baronul d', Mémoires inedits sur Napoléon III, Paris, s.a.
- Ambrosi, Christian L'apogée de l'Europe 1871-1918, Paris, 1996.
- Antipa, Grigore, Dunărea şi problemele ei ştiinţifice, economice şi politice, Bucureşti, 1921.
- Arendt, Hannah, Sur l'antisémitisme, s.l., 2002.
- Asandului, Gabriel, Istoria evreilor din România (1866-1938), Iaşi, 2003.

- Axenciuc, Victor, Introducere în istoria economică a României. Epoca modernă, Bucureşti, 1997.
- Bardoşi, Caius, Diplomaţia în trecut şi în prezent, Braşov, 1930.
- Barjot, Dominique, Jean-Pierre Chaline, André Encrevé, La France au XIXe siécle (1814-1914), Paris, 1995.
- Bărbuţă, Nicolae, Nicolae Bocşan, Independenţa României în opinia belgiană, Cluj-Napoca, 1980.
- Bataillard, Paul, Jean Brătiano et la politique extérieure de la Roumanie (1891), Bucureşti, 1940.
- Becker, Jean-Jacques, Stéphane Audoin-Rouzeau, La France, la nation, la guerre:1850-1920, Paris, 1995.
- Bell, P.M.H., France and Britain (1900-1914): Entente and Estrangement, Londra/New York, 1996.
- Berindei, Dan, Cultura naţională română, Bucureşti, 1986.
- Idem, Din începuturile diplomaţiei româneşti moderne, Bucureşti, 1965.
- Idem, Înfiinţarea agenţiei Principatelor Unite la Paris (26 august/7 septembrie 1860) în Studii, XIII(1960), nr. 6.
- Idem, Românii şi Europa în perioadele premodernă şi modernă, Bucureşti, 1997.
- Idem, Societatea românească în vremea lui Carol I (1866-1876), Bucureşti, 1992.
- Bessis, Sophie, Occidentul şi ceilalţi. Istoria unei supremaţii, Bucureşti, 2004.
- Bled, Jean-Paul, François-Joseph, Paris, 1987.
- Bodunescu, Ion, Diplomaţia românească în slujba independenţei, Iaşi, 1978.
- Boia, Lucian, La Roumanie (Un pays à la frontière de l'Europe), Paris, 2003.

- Idem, Napoleon III cel neiubit, Bucureşti, 2008.
- Boerescu, Constantin, Discursuri politice (1866-1891), Bucureşti, 1903.
- Boicu, Leonid, Diplomaţia europeană şi triumful cauzei române (1856-1859), Bucureşti,1978.
- Bossy, R.V., Agenţia diplomatică a României în Paris şi legăturile politice franco-române sub Cuza-Vodă, Bucureşti, 1931.
- Idem, Politica externă a României între anii 1873-1880 (privită de la Agenţia diplomatică din Roma), Bucureşti, 1928.
- Botez, C., I. Saizu, Acţiuni ale României după războiul de independenţă („De la Plevna politică la Plevna economică"), Iaşi, 1988.
- Brătianu, Gheorghe, La politique extérieure du roi Charles I de Roumanie, Bucureşti, 1940.
- Idem, Originile şi formarea unităţii româneşti, Iaşi, 1998.
- Buchheit, Gert, Secrets des services secretes (Missions-Méthodes-Expériences), Paris/Grenobles, 1974.
- Burian, Alexandru, Introducere în istoria relaţiilor internaţionale, Chişinău, 2007.
- Idem, Introducere în practica diplomatică şi procedura internaţională, Chişinău, 2008.
- Calimani, Riccardo, Destins et aventures de l'intellectuel juif en France (1650-1945), Toulouse, 2002.
- Caron, François, Histoire économique de la France (XIXe-XXe siècles), Paris 1981.
- Caron, Jean-Claude, Michel Vernus, L'Europe au XIXe siécle. Des nations aux nationalismes 1815-1914, Paris, 1996.
- Castellan, Georges Histoire des Balkans (XIVe – XXe siècle), Paris, 1991.

- Castries, René duc de, Histoire de France, des origines à 1981, Paris, 1983.
- Căzan Gheorghe N., Şerban Rădulescu-Zoner, România şi Tripla Alianţă (1878-1914), Bucureşti, 1979.
- Cârţână, Iulian, Ilie Seftiuc, Dunărea în istoria poporului român, Bucureşti, 1972.
- Ciachir, Nicolae, Marile Puteri şi România (1856-1947), Bucureşti, 1996.
- Cioriceanu, Georges, La Roumanie économiques et ses rapports avec l'étranger de 1860 à 1915, Paris, 1928.
- Clipa, N., Gh. Iacob, Idei şi fapte din istoria economică a României, Bacău, 1994.
- Comănescu, Radu, Emilian Dobrescu, Franc-masoneria – o nouă viziune asupra istoriei lumii civilizate, vol.I (926-1926), Bucureşti, 2001.
- Combes, André, Histoire de la Franc-Maçonnerie au XIXe siècle, tom II, 1999.
- Comisia Europeană a Dunării şi opera sa (1856-1931), Paris, 1931.
- Corivan, Nicolae, Relaţiile diplomatice ale României de la 1859 la 1877, Bucureşti, 1984.
- Idem, Lupta diplomatică pentru cucerirea independenţei României, Bucureşti, 1977.
- Cristescu, Sorin, Carol I şi politica României (1878-1912), Bucureşti, 2007.
- Damean, Sorin Liviu, România şi Congresul de pace de la Berlin (1878), Bucureşti, 2005.
- Daşcovici, N., Dunărea Noastră, Bucureşti, 1927.
- Demorgny, G., Danube et Adriatique, Paris, 1934.

- De Witte, Baron Jehan, Quinze ans d'histoire (1866-1881), d'après les mémoires du roi de Roumanie et les temoignages contemporains, Paris, 1905.
- Diaconescu, Emil, România şi Marile Puteri după Congresul de la Berlin până la 1914, Iaşi, 1937.
- Djuvara, Neagu Amintiri din pribegie (1948-1990), Bucureşti, 2005.
- Docea, Vasile, Relaţii româno-germane timpurii (Împliniri şi eşecuri în prima jumătate a secolului al XIX-lea), Cluj-Napoca, 2000.
- Idem, Relaţii româno – germane. Studii istorice, Cluj – Napoca, 2004.
- Dreyfus, Georges, Roland Marx, Raymond Poidevin, Histoire générale de l'Europe, vol.3 (L'Europe de 1789 à nos jours), Paris, 1980.
- Durandin, Catherine, Histoire de la nation roumaine, Bruxelles, 1994.
- Idem, Histoire des roumains, Paris, 1995.
- Duroselle, Jean B., L'Europe de 1815 à nos jours. Vie politique et relations internationales, Paris, 1964.
- Eliade, Pompiliu, Influenţa franceză asupra spiritului public în România (Originile. Studiu asupra stării societăţii româneşti în vremea domniilor fanariote), Bucureşti, 2000.
- Filimon, Aurel, Tendinţe convergente şi acţiuni comune: România şi Belgia ( sec.XIX ), vol.I, Iaşi.
- Filitti, I. C., Contribuţii la istoria diplomatică a României în secolul al XIX-lea, Bucureşti, 1935.
- Freycinet, Compte de Souvenirs (1878-1893), Paris, 1913.
- Gachet, Jacques, Memento à l'usage des chancelleries diplomatiques et consulaires, Paris, 1933.
- Ghimeş, Gh., Ideea de republică la români, Bucureşti, 1972.
- Girard, Louis, Napoleon III, sine loco (s.l.), 1986.
- Girardet, Raoul, L'idée coloniale en France de 1871 à1962, Paris, 1995.

- Girault, René, Diplomatie européenne et impérialismes. L'histoire des relations internationales contemporaines, tom I (1871-1914), Paris/New York/Barcelona/Milano, 1979.
- Giura, Lucian, Maura Geraldina Giura, Otto von Bismarck. Artizanul Germaniei moderne, Sibiu, 2003.
- Gogeanu, Paul, Dunărea în relațiile internaționale, Bucureşti, 1970.
- Gorce, Pierre de la, Napoléon III et sa politique, Paris, 1933.
- Gorun, Hadrian, Relațiile româno-franceze în anii neutralității României (1914-1916), Craiova, 2006.
- Graetz, Michael, Les Juifs en France au XIXe siècle (de la Révolution française à l'Alliance israélite universelle), Paris, 1989.
- Guérard, Albert Léon, French civilization in the 19th century, New York, 1970.
- Guillen, Pierre, L'Expansion. 1881-1898, Paris, 1984.
- Harcourt, Bernard comte d', Les quatre ministères de Drouyn de Lhuys, Paris 1882.
- Hârlăoan, Alfred, Istoria universală a poporului evreu, Bucureşti, 1992.
- Hippeau, Edmond, Histoire diplomatique de la 3ème République (1870-1889), Paris, 1889.
- Histoire de l'Empire Ottoman, sub direcția lui Robert Mantram, Lille, 1989.
- Histoire de l'Europe (vol.3). L'Europe du XIXe et du XXe siècle (1871-1914) (Problèmes et interprétations historiques), comitet director – Max Beloff, Pierre Renouvin, Franz Schnabel, Franco Valsecchi, Paris, 1962.
- Hobsbawm Eric J., L'Ére des Empires (1875-1914), Paris, 1989.
- Iancu, Carol, Bleichroeder şi Cremieux. Lupta pentru emanciparea evreilor din România la Congresul de la Berlin (Corespondență inedită 1878-1880), Bucureşti, 2006.

- Idem, Emanciparea evreilor din România (1913-1919), Bucureşti, 1998.
- Idem, Evreii din România (1866-1919) de la excludere la emancipare, Bucureşti, 1996.
- Idem, Les mythes fondateurs de l'antisémitisme (De l'Antiquité à nos jours), Toulouse, 2003.
- Ioanid, Radu, La Roumanie et la Shoah (Destruction et survie des juifs et des tziganes sous le régime Antonescu 1940-1944), Paris, 2002.
- Iordache, Anastasie, Instituirea monarhiei constituționale şi regimului parlamentar în România, Bucureşti, 1997.
- Idem, Sub zodia Strousberg (Viața politică din România între 1871-1878), Bucureşti, 1991.
- Iorga, Nicolae, A cui e Dunărea, Vălenii-De-Munte, 1908.
- Idem, Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles Ier (1866-1880), Paris, 1923.
- Idem, Histoire des relations entre la France et les Roumains, Iaşi, 1917.
- Idem, Politica externă a regelui Carol I, Bucureşti, 1923/ Bucureşti, 1991.
- Isar, Nicolae, Mărturii şi preocupări franceze privitoare la români (secolele XVIII-XIX), Bucureşti, 2005.
- Istoria Franței, coord. Jean Carpentier, François Lebrun, s.l., 2001.
- Istoria Românilor. De la independență la marea unire (1878-1918), vol. VII, tom II, coord. Gh. Platon, Bucureşti, 2003.
- Istorici români şi străini despre războiul de independență al României (1877-1878), coordonatori C-tin Antip, Mihai Maxim (…), Bucureşti, 1979.
- Jelavich, C., B. Jelavich, Formarea statelor naționale balcanice 1804-1920, Cluj-Napoca, 1999.
- Kellogg, Frederick, Drumul României spre independență, Iaşi, 2002.

- Kissinger, Henry, Diplomaţia, 1998.
- Kogălniceanu, Mihail, „Cestiunea Dunării”, Bucureşti, 1882.
- Idem, Documente diplomatice, Bucureşti, 1972.
- Kott, Sandrine, Bismarck, Paris, 2003.
- Kremnitz, Mite, Regele Carol al României. Un simbol al vieţii, Bucureşti, 1906.
- Kretzulescu, Nicolae, Amintiri istorice, Bucureşti, 2001.
- Laran, Michel, Jean-Louis van Regemorter, Russie-URSS (1870-1984), Paris/ New York/ Barcelona/ Milan/ Mexic/ Sao Paolo, 1986.
- Lazare, Bernard, L’oppression des juifs dans l’Europe Orientale. Les juifs de la Roumanie, Paris, 1902.
- Lejeune, Dominique, La France des débuts de la IIIe République (1870-1896), Paris, 1994.
- L’entente franco-britannique vue de Londres, Paris, 1946.
- Lerville, Edmond, Les cahiers sécrets de la cryptographie. Le chiffre dans l’histoire des histoires du chiffre, Monaco, 1972.
- Les Mémoirs du chancelier Bülow, traducere de Henry Bloch, Tom II, Paris, 1931.
- Les Juifs de France de la Révolution française à nos jours, coord. Jean-Jacques Becker, Annette Wieviorka, Paris, 1998.
- Lifshitz-Krams, Anne, La nationalisation des juifs en France au XIXe siècle (Le choix de l’intégration), Paris, 2002.
- Lindemberg, Paul, Carol I Regele României, Bucureşti, 1915.
- L’invention de la diplomatie – Moyen Age – Temps modernes, sub direcţia lui Lucien Bély, Paris, 1998.
- Lowe, John, Britain and Foreign Affairs (1815-1885), Londra/New York, 1998.

- Lungu, Corneliu Mihail, Transilvania în raporturile româno-austro-ungare(1876-1886), Bucureşti, 1999.
- Idem, Viața politică în România la sfârşitul secolului al XIX-lea (1888-1899), Bucureşti, 1967.
- Lustman, François, De l'émancipation à l'antisémitisme (Histoire de la communauté juive de Paris) (1789-1880), Paris, 2006.
- Maiorescu, Titu, Istoria contemporană a României (1866–1900), Bucureşti, 2002.
- Malița, Mircea, Diplomația (Şcoli şi instituții), Bucureşti, 1975.
- Martinet, Gilles, Sergio Romano avec Michel Canonica, Une amitié difficile. Entretiens sur 2 siècles de relations franco-italiennes, s.l., 1999.
- Maurois, André, A history of France, Londra, 1956.
- Meitani, Radu, Istoria politică a raporturilor dintre state de la 1856 la 1930, Bucureşti, 1943.
- Memorandul 1892-1894 - Pompiliu Teodor, Liviu Maior, Nicolae Bocşan…, Bucureşti, 1992.
- Messadié, Gerald, Histoire générale de l'antisémitisme, 1999.
- Michelson, Paul, Romanian Politics (1859 – 1871). From Cuza to Prince Carol, Oxford, 1998.
- Milza, Pierre, Les relations internationales de 1871 à 1914, Paris, 1968.
- Idem, Napoleon III, s.l., 2004.
- Miquel, Pierre, La Troisième République, s.l., 1989.
- Mollier, Jean-Yves, Jocelyne George, La plus longues des Républiques (1870-1940), s.l., 1994.
- Monitorul Oficial, nr.35 din 14/26 februarie 1879.
- Montferrand, Bernard de, La France à l'étranger, Paris, 1987.

- Morris, James, PAX BRITANNICA. The climax of an Empire, New York, 1968.
- Mourousy, Paul, Alexandre III et la France, s.l., 1990.
- Muntean, Ovidiu, Imaginea românilor în Franţa la mijlocul secolului al XIX-lea, Cluj-Napoca, 2005.
- Nechita, Vasile, Ion Pohoaţă, Din istoricul liberalismului economic în România – Ion Strat – un deschizător de drumuri, Galaţi, 1993.
- Nestorescu-Bălceşti, Horia, Ordinul Masonic Român (mai puţină legendă şi mai mult adevăr), Bucureşti, 1993.
- Nicolson, Harold, Arta diplomatică, Bucureşti, 1966.
- Nolde, Baron Boris, L'Alliance franco-russe (Les origines du système diplomatique d'avant guerre), Paris, 1936.
- Oişteanu, Andrei, Imaginea evreului în cultura română (Studiu de imagologie în context est-central european), Bucureşti, 2001.
- Outrey, George, Études pratiques sur le protectorat religieux de la France en Orient, Constantinopol, 1898.
- Panaitescu, Petre P., Români şi bulgari, Bucureşti, 2003.
- Pavel, Teodor, Între Berlin şi Sankt Petersburg, Cluj – Napoca, 2000.
- Petreanu, N., Republica în conştiinţa poporului român, Bucureşti, 1972.
- Philippe, Beatrice, Être juif dans la société française du Moyen Age à nos jours, Bruxelles, 1997.
- Pingaud, Albert, L'Italie depuis 1870, Paris, 1914.
- Pinon, René, L'Europe et l'Empire Ottoman, Paris, 1913.
- Polverejan, Şerban, Nicolae Cordoş, Mişcarea memorandistă în documente (1885-1897), Cluj, 1973.
- Quella-Villéger, Alain, La politique méditerranéenne de la France (1870-1923), s.l., 1991.

- Rădulescu-Zoner, Şerban, Dunărea, Marea Neagră şi Puterile Centrale (1878-1898), Cluj-Napoca, 1982.
- Recouly, Raymond, La IIIe République de 1870 à nos jours (De Bismarck à Poincaré, 60 ans de diplomatie républicaine), Paris, 1932.
- Reprezentanţele diplomatice ale României, vol.I (1859-1917), Bucureşti, 1967.
- Riker, T.W., D. Litt Oxon, Cum s-a înfăptuit România (Studiul unei probleme internaţionale 1856-1866), Iaşi, 2000.
- Rimler, Jules, De la nécessité de l'Alliance Franco-Russo-Austro-Hongroise (Pourparlers diplomatiques secrets entre Delcassé et les patriotes hongrois (1899-1901), Paris, 1901.
- România în relaţiile internaţionale (1699 – 1939), coord. L. Boicu, V. Cristian, Gh. Platon, Iaşi, 1980.
- Rowley, Anthony, Évolution économique de la France du milieu du XIXe siècle à 1914, Paris, 1982.
- Roy, Albert du, Domain réservé (les coulisses de la diplomatie française), Paris, 2000.
- Russu, Vasile, Viaţa politică în România (1866 – 1871). De la domnia pământeană la prinţul străin, vol. I, Iaşi, 2001.
- Scurtu, Ioan, Istoria românilor în timpul celor 4 regi (1866-1947), vol.I, Bucureşti, 2004.
- Serres, Jean, Manuel pratique de protocole, s.l., 1992.
- Sofronie, George, Contribuţiuni la cunoaşterea relaţiilor dintre România şi Comisiunea Europeană a Dunării, Cluj, 1939.
- Stan, Apostol, Ion C. Brătianu. Un promotor al liberalismului în România, Bucureşti, 1993.
- Idem, Putere politică şi democraţie în România 1859-1918, Bucureşti, 1995.

- Stoenescu, Alex Mihai, Istoria loviturilor de stat în România (1821-1999), vol.I, Revoluţie şi francmaconerie, 2000-2005.
- Suciu, Ioan-Alexandru, România şi Comisia Europeană a Dunării (1856-1948), Constanţa, 2005.
- Swart, Koenraad, The Sense of Decadence in 19th century France, Haga, 1964.
- Tibal, André, Principes de la politique allemande dans l'Europe du Centre et de l'Est, Paris, 1930.
- Vasile, Radu, Drumuri şi etape ale modernizării, Bucureşti, 1987.
- Vaurs, Roger, L'importance de l'information dans la diplomatie, Ankara, 1976.
- Vese, Vasile, Relaţiile politice româno-franceze(1900-1916), Cluj-Napoca, 1975.
- Vianu, Alexandru, Camil Mureşan, Preşedinţii Franţei, Craiova, 1991.
- Vidalenc, Jean, L'Europe danubienne et balkanique (1867-1970), Paris, 1973.
- Volovici, Leon, Istoria naţionalistă şi <problema evreiască> în România anilor '30 (Eseu despre formele antisemitismului intelectual în România anilor '30), 1995.
- Weber, Eugen, Fin de siècle: La France à la fin du XIXe siècle, Paris, 1986.
- Weibel, Ernest, Histoire et géopolitique des Balkans de 1800 à nos jours, Paris, 2002.
- Willson, Beckles, L'ambassade d'Angleterre (1814-1920) – Un siècle de relations diplomatiques franco-britanniques, Paris, 1929.
- Winock, Michael, La France et les juifs (de 1789 à nos jours), Paris, 2004.
- Idem, Nationalisme, antisémitisme et fascisme en France, Paris, 1982.

- Zăpârțan, Liviu Petru, Negocierile în viața social- politică, Cluj-Napoca, 2007.
- Zorgbibe, Charles, Histoire des relations internationales (Du système de Bismarck au premier conflit mondial) (1871-1914), Tom I, Paris, 1994.